

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**LİSÂNUDDİN İBNU'L-HATÎB'İN
HAYATI VE ŞİİRLERİ**

Aziz YAVUZ

17932309

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Diyarbakır 2023

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**LİSÂNUDDİN İBNU'L-HATÎB'İN
HAYATI VE ŞİİRLERİ**

Aziz YAVUZ

17932309

Danışman

Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Diyarbakır 2023

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb’in Hayatı ve Şiirleri” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

23/06/2023

Aziz YAVUZ

ÖN SÖZ

Arap edebiyatında, şiir, edebî açıdan yüksek bir değere haiz olup övünç kaynağı olarak görülmektedir. Cahiliye dönemi Arap kabileleri, şairleriyle övünüp onu bir üstünlük meziyeti olarak saymışlardır. Bu durum, Arap edebiyatında şiirin bir edebi tür olarak gelişmesine katkı sağlamıştır. Arap şairler, maharetleri ölçüsünde toplumda teveccüh görmüş ve yöneticiler nezdinde statü kazanmışlardır. Şiirin ve şairlerin kazandığı bu konum, Doğu Arap toplumunda olduğu gibi Arapların yaklaşık sekiz asır hakimiyet sürdürdükleri Endülüs'te de cazibesini kaybetmemiştir. Araplar, edebi, kültürel, ilmi, siyasal ve mimari vb. toplumsal birikimlerini buraya taşıyarak parlak bir medeniyet inşa etmişlerdir. Bu medeniyet, Endülüs'te çok sayıda meşhur âlim, edip, şair, tabip, tarihçi, fakih, muhaddis, zahid ve mutasavvıf yetiştirmiştir. Kuşkusuz bu meşhur şahsiyetlerden biri de vezir, tarihçi, hekim ve şair Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'dir. İbnu'l-Hatîb'in Nasrî emîrlere nazmettiği şiirler, el-Hamrâ Sarayı'nda ihtişamlı bir hayat yaşamasında ve siyasi kariyerinin şekillenmesinde de önemli rol oynamıştır.

İbnu'l-Hatîb, şairliğinin yanı sıra edebi birikimi, siyasi kişiliği, fırtınalı yaşantısı, tarihçiliği ve hekimliği ile yaşadığı dönemin hatta Endülüs'ün en meşhur şahsiyetlerinin başında gelmektedir. O, başkent Gırnâta şehrinde yetişip el-Hamrâ Sarayı'nda ömrünün önemli kısmını divânü'l-inşa katipliği, vezirlik ve elçilik gibi resmi görevleri icra ederek geçirmiştir. el-Hamrâ Sarayı'nda resmi görevde bulunan babasının Kastilyalılarla yapılan Tarif savaşında hayatını kaybetmesi, genç yaşta ona el-Hamrâ Sarayı'nın kapılarının açılmasını sağlamıştır. Nasrîlerin taht kavgası neticesinde el-Hamrâ Sarayı'nda yaşanan darbeye Mağrib'e sürgüne giden İbnu'l-Hatîb, devrik emîr el-Ganî Billah'ın tahtını tekrar ele geçirmesiyle Gırnâta'ya dönmüştür. el-Hamrâ Sarayı'nda tüm idari yetkiler kendisine tevdi edilen İbnu'l-Hatîb, çevresinin baskılarına boyun etmemesi neticesinde zındıklık ve mülhidlik

ithamlarına maruz kalmış ve emîrin bu ithamlara kulak kabartmasıyla Endülüs'ten ayrılmak zorunda kalmıştır. Onun Mağrib'deki Merînî Sultanı Ebû Fâris Abdulaziz'e sığınması, iki devlet arasında siyasi krize sebep olmuştur. Ancak mezkur sultanın kısa süre zarfında ani ölümü, onun için de sonun başlangıcı olmuştur. İbnu'l-Hatîb, Nasrî Emîri el-Ganî Billah'ın da desteğiyle değişen Merînî iktidarı tarafından tutuklanmış ve hücrelerinde katledilmiştir. Bu çalkantılı yaşam serüvenine rağmen altmışa yakın eser telif etmeyi başarmıştır. Zındıklık ithamıyla vahşice katledilse de edebi ve ilmi maharetleriyle ilim dünyasında ve İslam toplumunun gönlündeki itibarını yitirmemiştir.

İbnu'l-Hatîb, edebiyat, şiir, fıkıh, tasavvuf, tarih, tıp ve siyaset gibi farklı ilim dallarında telif ettiği altmış civarındaki eserleriyle Endülüs'ün son döneminin en üretken kişiliğidir. Onun hayat serüveni, edebi ve ilmi birikimi, hem İslam dünyasında hem Batı toplumunda tarih boyunca büyük bir teveccühe mazhar olmuş ve çok sayıda ilmi araştırmalara konu olmuştur. Hayatı, eserleri, edebi kişiliği, şiirinin muhteva ve şekil özelliklerinin incelendiği bu çalışmamızın, onun ilmi, edebi, siyasi ve şiir maharetinin anlaşılmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmada tez konusunun tespitinden tamamlanmasına kadar derin bilgisi ve engin tecrübesiyle katkısını esirgemeyen değerli danışmanım sayın Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN'e çok teşekkür ederim. Eleştiri ve önerileriyle tezime yön veren Prof. Dr. Mehmet Cevat ERGİN, Doç. Dr. Halil AKÇAY, Dr. Öğr. Üyesi Faruk KAZAN ve Dr. Öğr. Muzaffer ÖZLİ hocalarıma da şükranlarımı sunarım. Ayrıca üzerimde büyük emekleri bulunan Prof. Dr. Hulusi KILIÇ ve Prof. Dr. Yahya SUZAN'a da müteşekkirim.

Aziz YAVUZ

23/06/2023

ÖZET

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, elçilik, katiplik, vezirlik gibi başarılı resmi hizmetleri, tarihçiliği, hekimliği, şairliği ve edebi kişiliğiyle Endülüs'ün seçkin şahsiyetlerindendir. Onun Endülüs ve Mağrib tarihi hakkındaki eserleri, devletlerarası resmi yazışmaları, tıp ilmindeki mahareti ve edebi birikimi takdire şayandır. O, yaşamı ve yazdığı eserleriyle İslam ve Batı ilim dünyasında hâlâ ilim ehlinin dikkatlerini cezbetmektedir. Bu çalışmada İbnu'l-Hatîb'in hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve özellikle şiirinin muhteva ve şekil yapısı üzerinde durulmaktadır. Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, İbnu'l-Hatîb'in yaşadığı dönemdeki Endülüs'ün siyasi, sosyal ve kültürel durumuna değinilmektedir. Birinci bölümde, İbnu'l-Hatîb'in kimliği, ailesi, eğitimi, hocaları, öğrencileri, hayatının Endülüs ve Mağrib evreleri, ölümü, eserleri ve edebî kişiliği ele alınmaktadır. İkinci bölümde, onun şiirleri muhteva bakımından incelenerek şiirlerinin temaları edebiyat kaynaklarında izlenen metotlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde ise şairin şiirleri şekil ve üslup bakımından incelenerek şiirlerinin nazım türleri, vezin ve kafiye yapısı, anlatım yöntemleri, kelime ve cümle tercihleri ve şiirindeki edebi sanatlar üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Endülüs, Nasrîler, Arap şiiri, Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, kaside, muvaşşah, zecel.

ABSTRACT

Lisan al-Din Ibn al-Khatib is one of the distinguished personalities of Andalusia with his successful official services such as clerkship, viziership and embassy, historiography, medicine, poetry and literary personality. His works on the history of Andalusia and the Maghreb, his official correspondence between states, his skill in medicine and his literary accumulation are admirable. With his life and works, he still attracts the attention of scholars in the Islamic and Western world of science. In this study, Ibn al-Khatib's life, works, literary personality and especially the content and form of his poetry are emphasized. The study, consists of an introduction and three parts.

In the introduction, political, social and cultural situation of Andalusia in the period when Ibn al-Khatib lived is mentioned. In the first part, Ibn al-Khatib's identity, family, education, professors, students, Andalusian and Maghrib phases of his life, death, works and literary personality are discussed. In the second part, his poems are examined in terms of content and the themes of his poems are evaluated within the framework of the methods followed in literary sources. In the third part, the poems of the poet are examined in terms of form and style, and the verse types, meter and rhyme structure of his poems, expression methods, word and sentence preferences and literary arts in his poetry are emphasized.

Key Words: Andalus, Nasrids, Arabic poetry, Lisan al-Din Ibn al-Khatib, poem, muwashshah, zajal.

TRANSKRİPSİYON

Tablo 1: Arapça Transkripsiyon Harfleri

ث, ð : س	ت, t : ت	ب, b : ب	أ, ء : ’
د, d : د	ح, h : ح	ه, h : ح	ج, c : ج
س, s : س	ز, z : ز	ر, r : ر	ذ, z : ذ
ط, t : ط	ض, d : ض	ص, ş : ص	ش, ş : ش
ف, f : ف	غ, ğ : غ	ع, ‘ : ع	ظ, z : ظ
م, m : م	ل, l : ل	ك, k : ك	ق, k : ق
ي, y : ي	ه, h : ه	و, v : و	ن, n : ن
أ, u : أ	آ, آ, ا : آ, â : آ	إ, î : إ	ؤ, û : ؤ
		ع, a : ع	إ, i : إ

Not: Transkripsiyon alfabesi, şahıs ve eser adları, künyeler ve lakaplarda gereklilik halinde kullanılmıştır. Terkip halinde olan isim, lakap ve künyelerin Arapça okunuşları esas alınarak “*Lisânuddîn, İbnu’l-Hatîb, Nefhu’t-tîb*” gibi bitişik yazılmıştır. “*Ali, Ahmet... vb.*” Türkçede yaygın kullanılan özel isimlerde ise transkripsiyon uygulanmamıştır. “*el-Himyerî, el-Bekrî*” gibi isimlerde olduğu harf-i tarif, küçük harfle yazılmış, cümle başları ve dipnotlarda da bu usule uyulmuştur. Ayrıca “*er-Ravdu’l-mi’târ, el-Makkarî*” gibi harf-i tariflerin başında olduğu kelimelerin şemsi ve kameri okunuşları belirtilmiştir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
TRANSKRİPSİYON	V
TABLO LİSTESİ.....	XI
ŞEKİLLER TABLOSU	XIII
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	2
3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR	3
4. ŞAİRİN YAŞADIĞI DÖNEM.....	5
4.1. SİYASİ DURUM	6
4.2. SOSYAL DURUM	16
4.3. KÜLTÜREL DURUM.....	22
BİRİNCİ BÖLÜM	33
İBNU'L-HATÎB'İN HAYATI, ESERLERİ	33
VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	33
1.1. HAYATI.....	33
1.1.1. Adı, Doğumu ve Ailesi.....	33
1.1.2. Eğitimi	38
1.1.2.1. Hocaları	39
1.1.2.2. Öğrencileri.....	48

1.1.3. el-Hamrâ Sarayı'ndaki İlk Dönemi	51
1.1.4. Mağrib'e Sürgüne Gidişi	55
1.1.5. Selâ Şehrine Yerleşmesi	59
1.1.6. el-Hamrâ Sarayı'ndaki İkinci Dönemi	62
1.1.7. Endülüs'ten Ayrılışı	68
1.1.8. Ölümü	73
1.2. ESERLERİ	76
1.2.1. Coğrafya ve Seyahat Alanındaki Eserleri	77
1.2.2. Dinî İçerikli Eserleri	79
1.2.3. Siyaset Alanındaki Eserleri	82
1.2.4. Şiir ve Edebiyat Alanındaki Eserleri	84
1.2.5. Tarih Alanındaki Eserleri	89
1.2.6. Tıp Alanındaki Eserleri	100
1.2.7. Diğer Eserleri	103
1.3. EDEBİ KİŞİLİĞİ	103

İKİNCİ BÖLÜM..... 110

İBNU'L-HATÎB'İN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

..... 110

2.1. DİVANI.....	110
2.2. DİVAN'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	112
2.2.1. Medih	116
2.2.1.1. Nasrîleri Methi	118
2.2.1.2. Merînîleri Methi	131
2.2.1.3. Zeyyânîleri Methi	144
2.2.1.4. Dostlarını Methi	147
2.2.1.5. Diğer Medih Şiirleri	150
2.2.2. Gazel.....	151
2.2.2.1. Afif Gazel.....	153
2.2.2.2. Hissî Gazel	161
2.2.2.3. Ğulâmiyyât	167
2.2.3. Hiciv	168
2.2.3.1. Ferdî Hiciv.....	170

2.2.3.2. İctimâi Hicvi.....	174
2.2.4. Fahr.....	175
2.2.5. Mersiye.....	178
2.2.5.1. Şahsı ve Ailesine Mersiyeleri.....	181
2.2.5.2. Yöneticilere Mersiyeleri.....	184
2.2.5.3. Dostlarına Mersiyeleri.....	192
2.2.5.4. Şehir Mersiyeleri	193
2.2.5.5. Taziye Bildirimi	194
2.2.6. Vasf	195
2.2.6.1. Tabiat Tasviri	196
2.2.6.2. Mekan Tasviri	199
2.2.6.3. Alet Tasviri.....	202
2.2.6.4. Meclisu'l-Uns Tasviri	203
2.2.6.5. Sa'âtu'l-Minkâne Tasviri	204
2.2.6.6. Diğer Tasvirleri	205
2.2.7. Hamriyyât.....	208
2.2.8. İhvâniyyât.....	211
2.2.8.1. Muraselât (Şiirsel Yazışmalar).....	213
2.2.8.3. Şakalaşma.....	215
2.2.8.4. Takrîz	217
2.2.8.5. Veda	218
2.2.8.6. Kutlama	219
2.2.8.7. Diğer.....	220
2.2.9. Özlem	222
2.2.10. Dinî İçerikli Şiirler	225
2.2.10.1. Nebevî Methiyeleri.....	225
2.2.10.2. Zühd ve Hikmet.....	232
2.2.10.3. Tasavvuf	234
2.2.10.4. Vaaz ve Nasihat.....	238
2.2.10.5. Tevessül.....	240
2.2.11. Muhtelif Şiirleri.....	241
2.2.11.1. Mizah ve Tehekkum.....	242

2.2.11.2. İtizâr	243
2.2.11.3. İtâb (Sitem).....	245
2.2.11.4. Şefaât Dileme ve Rica	246
2.2.11.5. Şekvâ	247
2.2.11.6. Diğer.....	250
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	252
İBNU'L-HATÎB'İN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP	
ÖZELLİKLERİ.....	252
3.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	252
3.1.1. Nazım Türleri	252
3.1.1.1. Kaside ve Yapısı.....	254
3.1.1.2. Muvaşşaha ve Yapısı.....	278
3.1.1.3. Zecel ve Yapısı.....	284
3.1.1.4. Musammat ve Yapısı.....	286
3.1.2. Vezin ve Kafiye.....	290
3.1.2.1. Kaside.....	290
3.1.2.2. Muvaşşah ve Zecel	296
3.2. ÜSLUP ve DİL ÖZELLİKLERİ	297
3.2.1. Kelime Tercihi.....	298
3.2.2. Cümle Yapıları	302
3.2.2.1. Haberî Cümleler	303
3.2.2.2. İnşâî Cümleler	305
3.2.3. Anlatım Yöntemleri.....	313
3.2.3.1. Hitabet	314
3.2.3.2. Tahkiye	315
3.2.3.3. İç Konuşma	316
3.2.3.4. Muhâvere.....	317
3.2.4. Beyân Üsluplarından Yararlanma	318
3.2.4.1. Mecaz	318
3.2.4.2. Teşbih	321
3.2.4.3. İstiâre	324
3.2.4.4. Kinâye	327

3.2.5. Bedii Sanatlarından Yararlanma	329
3.2.5.1. Cinâs.....	329
3.2.5.2. Tıbâk.....	332
3.2.5.3. Mukâbele	334
3.2.5.4. Redu'l-‘acz ‘alâ sadr	336
3.2.5.5. Tevriye	337
3.2.5.6. Tazmîn.....	340
3.2.5.7. İktibas	343
3.2.5.8. İrsâlu'l-mesel.....	346
3.2.5.9. Telmih	348
3.2.5.10. Mübalağa	350
3.2.5.11. Luzûmu mâ lâ yelzem	351
3.2.5.12. Tasrî‘	352
3.2.5.13. Tecâhu’lu’l-‘arif.....	354
3.2.5.14. Murâ‘âtu’n-nazîr	355
SONUÇ.....	357
KAYNAKÇA	361

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Arapça Transkripsiyon Harfleri	V
Tablo 2: Şairin Şiirinde İşlediği Temalar ve Şiir Sayısı	113
Tablo 3: Şairin Şiirinde İşlediği Temalar ve Beyit Sayısı	115
Tablo 4: Şairin Methiyelerinin Şiir ve Beyit Sayısı	117
Tablo 5: Nasrîlere Yazdığı Methiyelerin Şiir ve Beyit Sayısı	118
Tablo 6: Merînîlere Yazdığı Methiyelerin Şiir ve Beyit Sayısı	131
Tablo 7: Şairin Gazel Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı	153
Tablo 8: Şairin Hiciv Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı	169
Tablo 9: Muhattaplara Göre Hiciv Şiirinin Şiir ve Beyit Sayısı	170
Tablo 10: Şairin Mersiyelerinin Şiir ve Beyit Sayısı	180
Tablo 11: Yöneticilere Yazdığı Mersiyelerin Şiir ve Beyit Sayısı	184
Tablo 12: Dostlarına Yazdığı Mersiyelerin Şiir ve Beyit Sayısı	192
Tablo 13: Şairin Vase Şiirinin Şiir ve Beyit Sayısı	195
Tablo 14: Şairin İhvâniyyât Şiirinin Şiir ve Beyit Sayısı	213
Tablo 15: Şairin Özlem Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı	222
Tablo 16: Şairin Dinî Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı	225

Tablo 17: Şairin Muhtelif Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı	241
Tablo 18: Şiirindeki Nazım Türlerinin Şiir ve Beyit Sayısı	253
Tablo 19: Kaside Formundaki Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı	256
Tablo 20: Şairin Muvaşşah Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı	279
Tablo 21: Şairin Şiirinde Kullandığı Uzun Bahirler ve Sayısı	291
Tablo 22: Şairin Şiirinde Kullandığı Kısa Bahirler ve Sayısı	292
Tablo 23: Şairin Şiirinde Kullandığı Revi Harfî ve Sayısı	294
Tablo 24: Şairin Muvaşşah Şiirinde Kullandığı Bahirler ve Sayısı	296

ŞEKİLLER TABLOSU

Sayfa No.

Şekil 1. Endülüs Emevî Devleti'nin Siyasi Haritası	7
Şekil 2. Nasrîler Devleti'nin Siyasi Haritası	11
Şekil 3. Şairin Yaşadığı Endülüs ve Mağrib Şehirleri Haritası.....	33
Şekil 4. İbnu'l-Hatîb'in Fes Şehrindeki Mezarının Girişi.....	76
Şekil 5. Şairin Şiirinin Şiir Sayısına Göre Grafiksel Dağılımı	114
Şekil 6. Şairin Şiirinin Beyit Sayısına Göre Grafiksel Dağılımı.....	116
Şekil 7. Şiirindeki Nazım Türlerinin Beyit Sayısının Grafiği.....	254
Şekil 8. Kaside Formundaki Şiirlerinin Beyit Sayısının Grafiği	256
Şekil 9. Kaside Formundaki Şiirlerinin Şiir Sayısının Grafiği	257
Şekil 10. Muvaşşah Şiirinin Beyit Sayısının Grafiği	280
Şekil 11. Şairin Kullandığı Uzun Bahirler ve Sayısının Grafiği	292
Şekil 12. Şairin Kullandığı Kısa Bahirler ve Sayısının Grafiği	293

KISALTMALAR

b.	Bin, İbn
bkz.	Bakınız
byy.	Basım yeri yok
c.	Cilt
çvr.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	Hazreti
Mlf.	Müellif
nşr.	Neşreden
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
s.	Sayfa
S.	Sayı
şrh.	Şerh eden
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	Tahkik eden
tkdm.	Takdim eden
trc.	Tercüme eden
tsz.	Basım tarihi yok
ö.	Ölüm
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı

GİRİŞ

Çalışmamızın giriş bölümünde, araştırmanın konusu, önemi, kullanılan kaynaklar, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilecek ve ardından da Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in şahsiyeti ve şiirini daha anlaşılır kılmak için onun yaşadığı Endülüs'ün VIII/XIV. yüzyıldaki siyasi, sosyal ve kültürel durumuna kısaca değinilecektir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Araştırmanın konusunu Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve şiirlerinin muhteva tahlili ile şekil ve üslup özelliklerinin incelenmesi oluşturmaktadır.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, edebi birikimi, siyasi kişiliği, fırtınalı yaşantısı, tarihçiliği ve hekimliği ile yaşadığı dönemin hatta Endülüs'ün en meşhur şahsiyetlerinin başında gelmektedir. Farklı ilim mecralarında altmış civarında eser telif etmesi, gelişkin ilmi düzeyinin göstergesidir.

İbnu'l-Hatîb, Arap dili, edebiyat, fıkıh, tıp gibi ilimlerde gösterdiği maharetin yanında çocukluğundan itibaren şiir nazmına da özen göstermiştir. Babasının el-Hamrâ Sarayı'ndaki resmi vazifesinden ötürü sarayın ihtişamıyla erken yaşta tanışmış ve şatafatlı hayata ulaşmak için şiirini araç olarak kullanmıştır. Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için nazmettiği methiyeler, ona sarayın kapılarını açmıştır. el-Hamrâ Sarayı'nda yıldızı parlayan İbnu'l-Hatîb, Endülüs ve Mağrib'de büyük bir üne kavuşmuştur. O, Nasrîler ve Merînîler arasında dostluk köprülerinin sağlamlaştırılmasında faal rol oynadığı gibi bu iki devlet arasında siyasi krizlere de sebep olmuştur. Bu nedenle onun

hayat serüveni, kuşkusuz dönemin ilmi ve siyasi durumunun anlaşılmasında ayrı bir önem arz etmektedir.

İbnu'l-Hatîb'in şiiri, muhteva bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Medih, vâsf, mersiye, gazel, ihvâniyyât, hiciv, nebevî methiyeleri, tasavvuf, zühât, hezl, hamriyyât ve edebî sanatları icra etmek gibi birbirinden farklı temalarda önemli oranda şiirler kaleme almıştır. Nasrî, Merînî ve Zeyyânî sultan ve devlet ricali başta olmak üzere dostları ve dönemin ilim erbabına nazmettiği methiyeler, şiirinin aslan payını oluşturmaktadır. Endülüs'ün siyasi, edebi ve ilmi ahvaliyle hemhal olan şair, yaşadığı dönemin siyasi, edebi ve sosyal durumunun adeta aynasıdır. Onun manzumeleri, Endülüs'ün geleneksel şiir yapısını yansıtmaya katkı sunacaktır.

Arap ve Endülüs edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan şairin şiirlerinin muhteva tahlili ile şekil ve üslup özellikleri bakımından incelenmesine dair Türkçe bir çalışmanın yapılmamış olması da çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Zikrettiğimiz bu nedenlerle onun hayatı, eserleri ve şiirleri, incelenmeye değer görülmüştür.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve şiirlerinin muhteva ve şekil özellikleri bakımından incelendiği bu çalışmanın esas amacı, hem bu önemli şahsiyeti ülkemizin ilim dünyasına tanıtmak hem de şiirlerinin edebî değerini ortaya koymaktır. Çünkü Arap ve Batı ilim dünyasında onun farklı ilmî yönlerini ele alan çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen, ülkemizde, bu seçkin kişiliğin yeterli ilgiyi görmediği kanaatindeyiz. Onun hakkında ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında, Nizamettin Parlak'ın basılmış *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Siyâsi Kişiliği ve Tarihçiliği* adlı doktora tezi ve bizimle aynı dönemde çalışılmaya başlanan Figen Akay'ın *Lisânüddîn İbnu'l-Hatîb ve Arap Edebiyatındaki Yeri* ile Eyass Alrashed'in *Şâiriyyetu Lisânüddîn İbn'ül Hatîb Mukârabetun Nakdiyyetün* adlı doktora tezleri dışında kapsamlı akademik bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir.

Araştırma yöntemi olarak ise nitel araştırma yöntemlerinden “doküman analizi” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın konusu ile ilgili birincil belgelerin, kaynakların toplanılmasına özen gösterilmiştir. Bunun yanı sıra ikincil belgelere de başvurularak kaynak çeşitliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Toplanan materyallerin içerik analizi yapılarak tasnif edilip ve söz konusu materyaller, değerlendirilerek yorumlanmıştır.

Çalışmamızda esas aldığımız *Divânu Lisâniddîn İbni'l-Hatîb* adlı tahkikli eserde vezin ve hareke tespiti yapıldığından şiirler olduğu gibi kullanılmıştır. Şiirler, muhteva özellikleri bakımından tahlil edilerek sınıflandırılmış ve örnek verilen şiirlerin Arapça metnin esasına bağlı kalmaya çalışılarak Türkçe tercümelerine yer verilmiştir. Şiirlerin alıntılanan kaynaktaki yerlerine dipnotta sayfa numaralarına yer verilerek atıfta bulunulmuş, bazı özel isim, terim vb. unsurlar hakkındaki bilgilere dipnotta yer verilmiştir. Şiirlerin şekil ve üslup bakımından incelenmesinde ise klasik Arap kasidesinin incelenmesi usullerine uyulmuştur. Şiirlerin vezin ve kafiye tasnifi yapılarak şairin kullandığı anlatım yöntemleri, cümle yapıları ve şiirinde işlediği edebî sanatlar tespit edilmiş, işlenen bu edebî sanatlara örnek olarak bazı beyitlerin Arapça metinleriyle birlikte Türkçe çevirilerine yer verilerek hangi tür edebî sanatın işlendiği belirtilmiştir.

3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Endülüs'ün siyasal, sosyal ve kültürel durumu hakkında bilgi verdiğimiz çalışmamızın giriş bölümünde, Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, Muhammed b. Abdulmun'im el-Himyerî'nin *er-Ravdu'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr*, Abdulvâhid el-Merâkeşî'nin *el-Mu'cib fî talhîsi ahbâri'l-Mağrib*, Ebû'l-Abbâs İbn 'Îzârî'nin *el-Beyânu'l-Muğrib*, Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in *el-İhâta fî ahbâri Ğirnâta* ve *Lemhatu'l-bedriyye*, Abdurrahman İbn Haldûn'un *Târîhu İbn Haldûn: el-'İber* gibi ilk dönem kaynaklar esas alınmıştır. Bunun yanı sıra, Muhammed Abdullah 'Înân'ın *Devletu'l-İslâm fî'l-Endelus I-VII*, Ahmed Muhammed et-Tûhî'nin *Mezâhiru'l-hadârat fî'l-Endelus fî 'asri Benî Ahmer*, Yusuf Şukrî Ferhât'ın *Ğirnâta fî zilli Benî'l-Ahmer* ve

Mehmet Özdemir'in *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih)* ve *Endülüs Müslümanları (Kültürel Tarih)* gibi modern kaynaklara da başvurulmuştur.

İbnu'l-Hatîb'in hayatı, eserleri ve edebi kişiliğini ele aldığımız çalışmamızın ilk bölümünde, onun *el-İhâta fî ahbâri Ğirnâta*, *Nufâdatu'l-cirrâb fî 'ulâleti'l-iğtirâb* ve *Lemhatu'l-bedriyye* adlı eserleri başta olmak üzere Abdurrahman İbn Haldûn'un *el- 'İber* ve *et-Ta'rîf bi'bn Haldûn*, Ahmed el-Makkarî'nin *Nefhu't-tîb* ve *Ezhâru'r-riyâd fî'l-ahbâri 'İyâd*, Ahmed Bâbâ et-Tinbukî'nin *Neylu'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dîbâc* gibi ilk dönem kaynaklar ve Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Halid en-Nâsırî es-Selâvî'nin *el-İstiksâ*, Muhammed Abdullah 'Înân'ın *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb hayatuhu ve turâsuhu'l-fikrî*, Ömer Ferruh'un *Târîhu'l-edebi'l-'Arabi*, Nizamettin Parlak'ın *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in Siyasi Kişiliği ve Tarihçiliği* gibi modern kaynaklardan yararlanılmıştır.

"İbnu'l-Hatîb'in Şiirinin Muhteva Özellikleri" adlı ikinci bölümde, Muhammed Miftah'ın *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in eserlerinden derlediği Divânu Lisâniddîn İbni'l-Hatîb* adlı şiir divanı esas alınmıştır. Şiirin muhteva tahlili yapılırken terim ve temalar hakkında Arap edebiyatında başvurulan temel kaynaklar olan Kudâme b. Cafer'in *Nakdu's-şi'r*, İbn Raşîk el-Kayravânî'nin *el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve nakdih*, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin *Kitâbu's-sinâ'ateyn* gibi eserlerin yanı sıra, Şevkî Dayf'ın *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî I-IV*, Nihad M. Çetin'in *Eski Arap Şiiri*, Kenan Demirayak'ın *Arap Edebiyat Tarihi I-IV*, Cebbûr 'Abdunnûr'un *el-Mu'cemu'l-edebî*, Muhammed Ali et-Tehâvî'nin *Keşşâf İstılâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm* gibi modern kaynaklardan da istifade edilmiştir.

"İbnu'l-Hatîb'in Şiirinin Şekil ve Üslup Özellikleri" adlı üçüncü bölümde ise şairin şiirleri şekil ve üslup bakımından incelenirken yukarıda zikredilen eserlerin yanında Ziyâuddîn b. el-Esîr'in *el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, İbn Senâ' el-Mulk'un *Dâru't-tirâz fî 'ameli'l-muvaşşahât*, es-Sekkâkî'nin *Mifhâhu'l-'ulûm*, el-Hatîb el-Kazvî'nin *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga*, Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin *el-Mutavvel* gibi ilk dönem kaynaklar ve Ahmed el-Hâşimî'nin *Cevâhiru'l-belâga*, İbrahim Enîs'in

Musîka 'ş-şî'r, Yusuf Hüseyin Bekkâr'ın *Binâu'l-kasîde fî'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadîm*, Ali Bulut'un *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*, Nusrettin Boleli'nin *Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî' ilimleri) Arap Edebiyat* gibi modern kaynaklardan faydalanılmıştır.

Bazı kavram ve terimlerin açıklanmasında ise el-Fîrûzâbâdî'nin *el-Kamûs'ul-muhît*, İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arab*, el-Cevherî'nin *es-Sıhhâh* gibi Arapça sözlüklere başvurulmuştur.

4. ŞAİRİN YAŞADIĞI DÖNEM

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, XIII/XIV. yüzyılda Endülüs'ün¹ güneydoğusunda hakimiyetini sürdüren Nasrîler/Benî Ahmer Emîrliği döneminde yaşamıştır. İbnu'l-Hatîb'in hayat serüvenini anlaşılır kılmak için Endülüs'ün siyasi, sosyal ve kültürel durumuna kısaca değinilecektir.

¹ İber Yarımadası, Müslümanların hakimiyetine girmesiyle “el-Endelus, el-Endulus” şeklinde adlandırılmıştır. Genel kanıya göre bu isim, miladi V. yüzyılda yarımadanın güneyinde hüküm süren Vandalların (Vandalus) isminden türetilmiştir. Türkçede “Endülüs” veya “Endelüs” şeklinde telafuz edilen bu isminin etimolojik kökeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed b. ‘Abdulmun‘im el-Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr*, thk. İhsân Abbâs, Mektebetu Lubnân, Beyrut 1974, s. 32-35; Ebû'l-‘Abbâs b. ‘Îzârî, *el-Beyânu'l-Muğrib fî ihtisâri ahhâri mulûki'l-Endelus ve'l-Mağrib*, thk. Beşşâr ‘Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Tunus 2013, c.2, s. 5; Ahmed b. Muhammed el-Makkarî el-Tilmisânî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelusi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, thk. İhsân ‘Abbâs, Daru sâdır, Beyrut 1968, c.1, s. 133; el-Emîr Şekîb Arslân, *el-Hulelu's-sundusiyye fî ahhâri ve'l-âsâri'l-Endelusiyye*, Dâru Mektebeti'l-hayât, Beyrut tsz., c.1, s. 32-34; Muhammed Abdullah ‘Înân, *Devletu'l-İslâm fî'l-Endelus ‘asru'l-evvel*, Mektebetu'l-Hancı, 4. Baskı, Kahire 1997, s. 14-15; Hüseyin Mu'nis, *Me'âlimu't-târîhi'l-Mağrib ve'l-Endelus*, Dâru'r-Reşâd, Kahire 1997, s. 261; Ahmed Heykel, *el-Edebu'l-Endelus mine'l-feth ilâ sukûti'l-hilâfe*, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1985, s. 13-16; et-Tâhir Ahmed Mekkî, *Dirâsâtu Endelusiyye fî'l-edebi ve't-târîhi ve'l-felsefeti*, 3. Baskı, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1987, s. 20; Ahmed Muhtâr el-‘Abbâdî, *fî't-Târîhi'l-‘Abbâsî ve'l-Endelus*, Dâru'n-nâhdâti'l-‘Arabiyye, Beyrut 1972, s. 227; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih)*, Türkiye Diyanet Yayınları Vakfı, 3. Baskı, Ankara 2016, s. 19; Halil, Akçay, *Endülüslü Edip ve Şair İbn Zeydûn ve Divanı*, Seyda Yayınları, Diyarbakır 2018, s. 8-9.

4.1. SİYASİ DURUM

Endülüs, Mağrib ve Kuzey Afrika valisi Musa b. Nusayr'ın (ö. 98/717) İber² Yarımadası'na Târik b. Ziyâd (ö. 102/720) komutasında gönderdiği fetih ordusuyla Müslümanların hakimiyeti altına girmeye başlamıştır (92/711)³. Yaklaşık dört yıllık kısa bir süre zarfında İber Yarımadası'nın büyük bir kısmı Müslümanların egemenliğine girmiştir. Endülüs, bu tarihten itibaren yaklaşık yarım asır Şam ve Kayravan şehirlerinden atanan valiler tarafından yönetilmiştir (92/711-138/756).⁴ Abdurrahman ed-Dâhil'in (ö.172/788)⁵, başkenti Kurtuba şehri olan Endülüs Emevî Devleti'ni kurmasıyla da Endülüs, yaklaşık üç asır Emevî Hanedanı tarafından idare edilmiştir (138/756-422/1031)⁶. Emevîler, doğudaki devlet deneyimlerini Endülüs'e taşıyarak Müslümanların Endülüs'te devletleşmesini sağlamış ve yaklaşık dört asır İber

² “İberia”, “İber”, “İberic”, “İberian” gibi farklı şekillerde telafuz edilen bu ismin, yarımadaının kuzeyindeki Cantaberia dağlarından doğup kuzeydoğu bölgesindeki Tortosa şehrinde Akdeniz’e dökülen Ebro nehrine istinaden yarımadaaya verildiği düşünülmektedir. Bkz. Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî **el-Mesâlik ve’l-memâlik**, thk. Cemâl Talebe, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 2003, c.2, s. 378.

³ Ebî’l-Hasen Ali b. Ebî’l-Kerem ‘İzuddîn İbnu’l-Esîr, **el-Kâmil fî’t-târîh**, thk. Ebî’l-Fedâ’ Abdullah el-Kâdî, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1987, c.4, s. 268; Abdolvâhid el-Merâkeşî, **el-Mu‘cib fî talhîsi ahhârî’l-Mağrib**, thk. Muhammed Sa‘îd el-‘Arayân-Muhammed el-‘Arabî el-‘Alemî, Matba‘atu’l-istikâme, Kahire 1949, s. 9; Meçhul Müellif, **Târîhu’l-Endelus**, thk. Abdulkâdir Bûbâyah, Dâru’l-kitâbu’l-‘ilmiyye, Beyrut 2007, s. 153; el-Makkarî, **Nefhu’t-tîb**, c.1, s. 258-259.

⁴ Valiler Dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, **A‘mâlu’l-a‘lâm fîmen buyı’a kable’l-ihtilâm min mulûki’l-İslâm**, thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru’l-kitâbi’l-‘ilmiyye, Beyrut 2003, c.2, s. 5-7; el-‘Abbâdî, **fî’t-Târîh**, s. 291-304; Özdemir, **Siyasi Tarih**, s. 63-83.

⁵ Tam adı Abdurrahmân b. Muaviye b. Hişâm b. Abdumelik b. el-Hekem b. Ebî’l-‘Âs b. Umeyye b. ‘Abdu Şems’dır. Künyesi Ebû’l-Mutarriif’dır. Lakabları, “Sakru Benî Umeyye”, “Sakru Kureyş” ve “ed-Dâhil”dir. Şam’da Deyr Hesîne bölgesinde doğmuştur (112-113/731) ve küçük yaşta babasını kaybetmiştir. ed-Dâhil, Abbasilerin Emevî avından kurtularak Endülüs’e gitmiş (138/756) ve bir yıllık süre zarfında başkenti Kurtuba şehri olan Endülüs Emevî Devleti’ni kurarak Endülüs’ta devletleşme yolunda önemli atılımlar yapmıştır. I. Abdurrahman, kadim Kurtuba şehrinin surlarını onarmış, saray, hükümet binaları, kışlalar ve camiler inşa ettirmiştir. Otuz üç yıllık iktidarda kalan ed-Dâhil, Kurtuba’da vefat etmiş ve sarayına defnedilmiştir (172/788). Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Merâkeşî, **el-Mu‘cib**, s. 18-19; Meçhul Müellif, **Târîhu’l-Endelus**, s. 159-169; İbn ‘İzârî, **el-Beyân**, c.2, s. 56-57.

⁶ İbnu’l-Hatîb, **A‘mâl**, c.2, s. 8-120; ‘Înân, **‘Asru’l-evvel**, s. 372 vd.; el-‘Abbâdî, **fî’t-Târîh**, s. 305 vd.; Mu’nis, **Me‘âlim**, s. 299 vd.; Özdemir, **Siyasi Tarih**, s. 85-164.

Yarımadası'nın büyük bir kısmında İslâm hakimiyeti altında kalacak şekilde güçlü bir sistem kurmuşlardır. Bu dönemin yapısını yansıtan siyasi harita şöyledir⁷:

Şekil 1. Endülüs Emevî Devleti'nin Siyasi Haritası

⁷ Mehmet Özdemir “Endülüs”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.11, s. 211-225.

Endülüs'te Murâbitlar dönemi başlamıştır (483-542/1090-1147)¹⁰. Yarım asırdan fazla süren Murâbitların hakimiyeti, Muvahhidler tarafından sona erdirilmiştir. Bu durum, Endülüs'te yeniden bir kaos ortamı oluşturmuş ve İspanyolların Reconquista hareketi hızlandırmalarına imkanı sağlamıştır. Muvahhidler (542-635/1147-1238)¹¹, zorlu ve uzun bir mücadelenin ardından Endülüs'te hakimiyetlerini kurmayı başarmış ve yaklaşık bir asır Endülüs'ü İspanyol saldırılarına karşı korumuşlardır. Muvahhidlerin birleşik haçlı ordusuna karşı 'İkâb (Las Navas de Tolosa)'da büyük bir hezimet yaşamalarıyla (609/1212)¹², Mağrib ve Endülüs'teki otoriteleri hızla çökmüştür.

Endülüs'te yaşanan kaotik siyasi atmosfer, Muhammed b. Yusuf İbnu'l-Ahmer'in (ö. 671/1272)¹³ tarih sahnesine çıkmasına olanak sağlamıştır. İbnu'l-Ahmer,

¹⁰ Murâbitlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali b. Abdullah İbn Ebî Zer' el-Fâsî, **e-Enîsu'l-mutrib bi ravdi'l-kurtâs fi ahhârî mulûki'l-Mağrib ve târihu medîneti Fâs**, Dâru'l-Mansûr li't-tebâ'ati ve'l-verâketi, Rabât 1972, s. 119-171; Meçhul Müellif, **el-Hulelu'l-Mevşîye fi zikri'l-ahbârî'l-Merâkuşîyye**, thk. Suheyl Zekâr-Abdulkadir Zemâme, Dâru'r-Raşâd el-Hadîs-ed-Dâru'l-beydâ', Mağrib 1979, s. 15-142; İbn 'İzârî, **el-Beyân**, c.3, s. 5-110; İbnu'l-Hatîb, **A'mâl**, c.2, s. 219-237; c.3, s. 384-396; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Halid en-Nâsîrî, **el-İstiksâ liahbâri duveli'l-Mağribî'l-aksâ**, Dâru'l-beydâ', byy. 1997, c.2, s. 3-77; Muhammed Abdullah 'Înân, **Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus duvelu't-tavâif**, Mektebetu'l-hancî, 4. Baskı, Kahire 1997, s. 298-373; Muhammed Abdullah 'Înân, **Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus 'asru'l-Murâbitîn ve bidâyetu'd-devleti'l-muvahhidiyye**, Mektebetu'l-hancî, 2. Baskı, Kahire 1990, s. 36 vd.

¹¹ Muvahhidler Dönemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Hatîb, **A'mâl**, c.2, s. 238-257; Abdulmelik b. Sâhibu's-Salât, **el-Mennu bi'l-imâme târihu'l-Mağrib ve'l-Endelus fi 'ahdi'l-Muvahhidîn**, thk. Abdulhâdî et-Tâzî, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut 1987, s. 65 vd.; Muhammed Abdullah 'Înân, **Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus 'asru'l-Muvahhidîn ve inhiyâru'l-Endulusi'l-kubrâ**, Mektebetu'l-hancî, Kahire 1990, s. 10 vd.; Muhammed Kemâl Şebâne, **el-Duveylâtu'l-İslâmiyye fi'l-Mağrib**, Dâru'l-'âlemi'l-'Arabîyye, Kahire 2008, s. 57 vd.; Özdemir, **Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih)**, s. 215-238; Lütfî Şeyban, **Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri**, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 222-229.

¹² İbn 'İzârî, **el-Beyân**, c.3, s. 377; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.2, s. 220-224; Muhammed Abdullah 'Înân, **Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus Nihâyetu'l-Endelus ve târihu'l-'Arabî'l-muntasirîn**, Mektebetu'l-hancî, Kahire 1997, s. 19-20, 86; Şeyban, **Reconquista**, s. 275-280.

¹³ Tam ismi, Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Hamîs b. Nasr b. Kays el-Hazercî el-Ensârî'dir. Nesebi, sahabe Sa'd b. 'Ubâde'ye dayanır. "Benû Nasr" olarak bilinen ailesinin yaşadığı Kurtuba'ya bağlı Arcûne/Urcûne'de doğmuş (591/1195) ve orada büyümüştür. Lakabları, "el-Gâlib-Billâh" ve "Emîru'l-Müslimîn"dır. Künyesi ise Ebû Abdullah'dır. Endülüs'ün güneydoğusunda ikiyüz elli yıl hâkimiyetini sürdüren Nasrîler Emîrliği'nin kurucusudur. Seksen yaşında vefat etmiştir (671/1272). Ayrıntılı bilgi için bkz. Lisanuddîn İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta fi ahhârî Ğirnâta**, thk. Muhammed Abdullah 'Înân, Mektebetu'l-hancî, 2. Baskı, Kahire 1973, c.2, s. 92-101.

en güçlü rakibi İbn Hûd el-Cuzâmî'nin (ö. 635/1238)¹⁴ İspanyollar karşısında yaşadığı acziyeti fırsat bilerek memleketi Arcûne/Urcûne (Arjona)'de emirliğini ilan etmiş (629/1232)¹⁵ ve İbn Hûd'un Almeriyye (Almeria) şehrinde bir suikastla öldürülmesiyle de Endülüs'ün güneydoğusundaki bölgenin tek hakimi olmuştur.

İbnu'l-Ahmer, Gırnâta (Granada)¹⁶ halkının kendisine biat etmesiyle¹⁷ emîrliğinin merkezini İspanyol saldırıları altındaki Ceyyân (Jean) şehrinden Gırnâta şehrine taşıdı¹⁸. Onun bu hamlesiyle Gırnâta şehrinin iki yüz elli yıllık başkent serüveni başlamış ve böylece İbnu'l-Ahmer, ilk tohumunu memleketi Arcûne'de attığı Nasrîler Emîrliği'ni resmen kurmuştur (635/1238)¹⁹.

¹⁴ Tam adı Muhammed b. Yusuf b. Hûd el-Cuzâmî'dir. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı ise el-Mütevekkil 'alâ Allâh'tır. İbn Hûd, Endülüs'ü içine düştüğü bu trajik durumdan kurtarmak için Doğu Endülüs şehri Mürsiye (Murcia)'de emîrliğini ilan etmiş ve Endülüs'ü hem Hristiyanlar'dan hem de Muvahhidler'den kurtarmak için halktan biat istemiştir (625/1228). Kısa sürede İşbîliye, Kurtuba, Gırnâta, el-Meriyye ve Mâleka gibi önemli şehirlerden biat alarak Endülüs'ün yeni umudu olmuştur. Ancak İbn Hûd'un Hristiyan krallıkları ile girdiği savaşlar, hep onun hezimetini sonuçlandırmıştır. İbn Hûd, el-Meriyye şehrine vali olarak atadığı Muhammed b. Abdullah er-Remîmî tarafından düzenlenen bir suikast ile öldürülmüştür (635/1238). Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 128-132.

¹⁵ Meçhul Müellif, **Târîhu'l-Endelus**, s.265, 267; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb** c.1, s. 447; el-Emîr Şekîb Arslân, **Hulâsatu târîhi'l-Endelus**, Dâru Mektebeti'l-hayât, Beyrut 1983, s. 52; Yusuf Şukrî Ferhât, **Ğırnâta fî zillî Benî'l-Ahmer**, Dâru'l-ceyl, Beyrut 1993, s. 19.

¹⁶ Gırnâta şehri, Endülüs'ün en önemli şehirlerindendir. Nasrî Emîrliği'ne iki buçuk asır başkentlik yapmıştır. Endülüs'ün en son işgal edilen şehridir. Onun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şihâbuddîn Ebî Abdullah Yâkût b. Abdullah el-Hamavî, **Mu'cemu'l-buldân**, Dâru sâdir, Beyrut 1977, c.4, s. 195; Ali b. Mûsâ b. Sa'îd el-Mağribî el-Endelusî, **el-Muğrib fî hulâ'l-Mağrib**, thk. Şevkî Dayf, Dâru'l-ma'ârif, 4. Baskı, Kahire 1993, c.2, s. 102-105; Şahâbuddîn İbn Fadlullâh el-'Umerî, **Mesâliku'l-ebşâr fî memâliku'l-emsâr**, thk. Kâmil Salmân el-Cubûrî, Mehdî en-Necm, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2010, c.4, s. 116-120; İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 91-142; el-Himyerî, **er-Ravdu'l-mi'târ**, s. 45-46; Ebû'l-'Abbâs Ahmed el-Kalkeşandî, **Subhu'l-a'sâ fî sanâ'ati'l-inşâ**, el-Matba'atu'l-emîriyye, Kahire 1915, c.5, s. 213-216; Muhammed Abdullah 'Înân, **el-Âsâru'l-Endelusiyyetu'l-bâkiye fî İsbâniyâ ve'l-Burtuğâl**, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1956, s. 160-214; 'Înân, **Nihâye** s. 21-26; Ahmed Muhammed et-Tûhî, **Mezâhiru'l-hadârat fî'l-Endelus fî 'asri Benî Ahmer**, şrh. Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî, Muessesetu şebâbi'l-câmi'ât, İskenderiye 1997, s. 48-68; Ferhât, **Ğırnâta**, s. 169-204; Mehmet Özdemir, "Gırnata", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1996, c.14, s. 51-57.

¹⁷ İbn 'Îzârî, **el-Beyân**, c.3, s. 472; İbn Haldûn, **el-'İber**, c.4, s. 219; 'Înân, **Nihâye**, s. 39.

¹⁸ Ferhât, **Ğırnâta**, s. 20.

¹⁹ Özdemir, **Siyasi Tarih**, s. 32, 241.

İbnu'l-Ahmer, İspanyollara karşı İslam dünyasında destek arayışlarını sürdürse de bundan sağlıklı bir netice alamamış²⁰ ve Kral III. Fernando'ya biatını bildirmek zorunda kalmıştır²¹. Bu biat neticesinde mezkur ikili arasında yirmi yıllık bir antlaşmaya göre; İbnu'l-Ahmer, Kastilya Kralı adına ülkesini yönetecek, Ceyyân, Arcûne ve civar kalelerini Kastilya Krallığı'na teslim edilecek, her yıl Kastilya Krallığı'na yüz elli bin altın vergi ödenecek, savaşlarda düşmanlarına karşı Kastilya Krallığı'na yardım edecek ve her istediğinde ona asker temin edecekti (643/1246)²². Bu antlaşmanın ağır şartlarına karşılık III. Fernando, Gırnâta (Granada), Vâdiâş (Guadix), el-Meriyye (Almaria), Mâlekâ (Malaga), Besta (Baza), Ceziretu'l-hadrâ (Algeciras), Cebelitârik (Gibraltar) ve Tarîf (Tarifa) şehirlerini kapsayan Endülüs topraklarında İbnu'l-Ahmer'in hakimiyetini tanımıştır²³. Nasrîlerin Endülüs'te hakimiyeti altında tuttukları bu toprakların (III. Muhammed döneminde kısa süreliğine egemenlik altına alınan Sebte/Cueta şehri hariç) haritası şöyledir²⁴:

²⁰ İbn 'İzârî, **el-Beyân**, c.3, s. 472 vd.

²¹ 'Înân, **Nihâye**, s. 42.

²² 'Înân, **Nihâye**, s. 42-43; Ferhât, **Ğırnâta**, s. 21; es-Sercânî, **Kıssatu'l-Endelus**, s. 639-640; Muhammed Suheyl Takkûş, **Târîhu'l-Muslimîn fi'l-Endelus**, Dâru'n-nefâis, Beyrut 2010, s.572. Nasrîler'in meşhur sloganı ve el-Hamrâ Sarayı'nın duvarlarına da nakşedilen “لَا غَالِبَ إِلَّا اللَّهُ -Allah'tan başka galip yoktur” sözünün, İbnu'l-Ahmer'in bu antlaşma sonrası Gırnâta'ya dönüşünde Gırnâtalılarca “el-Ğâlib Billâh” tezahüratları ile karşılanmasına karşı söylediği rivayet edilmektedir. bkz. Ferhât, **Ğırnâta**, s. 21

²³ Özdemir, **Siyasi Tarih**, s. 242.

²⁴ Özdemir, **Siyasi Tarih**, s. 243.

Şekil 2. Nasrîler Devleti'nin Siyasi Haritası

Kastilyalılar, Nasrîlerin hakimiyeti dışındaki toprakların kontrolünü sağladıktan sonra yapılan antlaşmaya rağmen Nasrîler hakimiyetindeki Endülüs topraklarını işgal etme çabalarına giriştiler. İbnu'l-Ahmer, bunun üzerine Mağrib'deki Merînîlerin²⁵ desteği ve Mağrib'den gelen gönüllü savaşçılardan oluşan “Meşîhatu'l-ğuzât”²⁶ ile ölümüne kadar Endülüs topraklarını korumayı başarmıştır (671/1272)²⁷.

²⁵ Merînîler Devleti, Berberî Zenâte kabilesinin kolu olan Merînîler tarafından kurulmuştur. Muvahhidlerin çöküşüyle tarih sahnesine çıkan Merînîlerin başkenti Fes şehriydi. Merînîler Devleti, Portekizlilerin Uzak Mağrib şehirlerini istila etmeleri ve Vattâsîler'in isyanlarıyla yıkılmıştır (869/1465). Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali İbn Ebî Zer' el-Fâsî, **ez-Zahîretu'u-seniyye fi't-târîhi'd-devleti'l-Merîniyye**, thk. Muhammed b. Ebî Şanb, Matba'atu Cûl Karbûnal (Jules Carbonel), Cezayir 1920, s. 13 vd.; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.3, s. 3 vd.; c.4, s. 3 vd.; Şebâne, **el-Duveylâtu'l-İslâmiyye**, s. 80-88; İsmail Ceran, “Merînîler”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2004, c.29, s. 192-199.

²⁶ Endülüs'te artan İspanyol zulmü üzerine dönemin Merîni Emîri el-Mansûr Ebû Yusuf Yakub b. Abdulhak'ın teşvikiyle cihad amacıyla Mağrib'deki Berberî Zenâte kabilesi ve Araplardan oluşan savaşçıların Endülüs'e geçişiyle “Meşîhatu'l-ğuzât” teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilata bağlı gönüllü savaşçılara “Ğuzât”, başındaki komutanlar ise “Şeyhu'l-ğuzât” olarak adlandırılmıştır. Bu teşkilat, Nasrî Emîri II. Muhammed ve Merîni Emîri Ebû Yusuf tarafından daha sistematik hâle getirilmiştir (673/1274). Şeyhu'l-ğuzâtlar, Endülüs'ün savunmasında önemli hizmetler yaptıkları gibi zaman zaman Nasrî emîrlere karşı komploların içerisinde de yer almışlardır. Bir asır sonra V. Muhammed el-Ganî

İbnu'l-Ahmer'in ölümüyle Nasrîler tahtına, ilmi ve takvası nedeniyle "el-Fakîh" lakabı ile tanınan²⁸ oğlu II. Muhammed oturmuştur (671-1272)²⁹. II. Muhammed, babasının da tavsiyesi üzerine Merînîler ile sıkı ilişkiler geliştirmiştir. Zaman zaman onlarla ihtilaflar yaşayan el-Fakîh, onların desteğiyle Nasrîlerin iktidarlarını sağlamlaştırmıştır. Devletin teşkilatlanması, idari düzenlemeleri ve vergi sistemini tanzim etmesiyle³⁰ Nasrîler Emîrliği'nin gerçek kurucusu sayılan II. Muhammed, otuz yıl iktidarda kalmış ve Gırnâta şehrinde vefat etmiştir (701/1302)³¹. Onun vefatından sonra oğlu Ebû Abdullah Muhammed el-Mahlû' (III. Muhammed) Nasrîler tahtına oturmuştur³².

Endülüs, III. Muhammed'in Nasrî tahtına oturmasından itibaren Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'e el-Hamrâ Sarayı'nın³³ kapılarını açan Ebû'l-Haccâc Yusuf'un tahta

Billah tarafından Meşîhatu'l-ğuzât teşkilatı ilga edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Haldûn, **İber**, c.7, s. 485-502; 'Înân, **Nihâye**, s. 106-108, 142; et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 224-250; Hilâl Fuad, **Huttatu Meşîhati'l-ğuzât**, (Yüksek Lisans Tezi, Constantine Mentouri Üniversitesi), Konstantine, 2009, s. 17 vd.

²⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 100.

²⁸ İbn Haldûn, **İber**, c.7, s. 253.

²⁹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 556; İbnu'l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 37.

³⁰ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 557; 'Înân, **Nihâye**, s. 94-95.

³¹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 566; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.3, s. 82.

³² İbnu'l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 47-48; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.3, s. 82.

³³ İberyâ Yarımadası'nda Endülüs İslâm medeniyetinin eşsiz mimarisinden geriye kalan en önemli mimari eserdir. Tarihi kaynaklarda ilk kez "el-Hısnu'l-hamrâ", "el-Kal'atu'l-hamrâ" gibi adlarla anılan el-Hamrâ Sarayı, III/IX. yüzyılın son çeyreğinde Araplar ile Muvelledler (İberyâ Yarımadası'nın yerli halkından müslüman olanlar) arasında çıkan çatışmalarda Arap lider Sevvâr b. Hamdûn el-Kaysî tarafından savunma amacıyla inşaa edildiği rivayet edilmiştir. Ancak el-Hamrâ, esas şöhretini Endülüs'teki son İslâm temsilcisi olan Nasrîler döneminde kazanmıştır. İlk Nasrî Emîri ve devletin kurucusu olan Muhammed İbnu'l-Ahmer, Gırnâta şehrini hakimiyeti altına alınca, el-Hamrâ kalesinin bir saltanat merkezi olarak yeniden inşasının emrini vermiştir (635/1238). Bu tarihten itibaren Nasrî Emîrleri tarafından çeşitli kısımları inşa edilerek yaklaşık bir buçuk asırda tamamlanmıştır. İbnu'l-Ahmer'e nisbetle bu ismi aldığı iddia edilse de kalenin surlarının yapımında kullanılan kil harcının kızıla çalan rengi nedeni ile bu ismi aldığı görüşü daha ağır basmaktadır. Gırnâta şehrinin İspanyol güçleri tarafından istila edilmesine kadar (897/1492), Nasrîler tarafından iki buçuk asır saltanat merkezi olarak kullanılan el-Hamrâ Sarayı, dönemin Endülüs mimarisi, tarihi ve kültürü konusundan önemli bilgiler vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. 'Înân, **el-Âsâr**, s. 185-210; 'Înân, **Nihâye**, s. 288-294; Ahmed Selim el-Hımsî, **İbn Zümrek el-Ğırnâtî sîretuhu ve edebuh**, Muessesetu'r-risâle, Beyrut, 1985, s. 24-42; Ferhât, **Ğırnâta**, s. 186-202; Mehmet Özdemir, **Endülüs Müslümanları (Kültür ve Medeniyet)**, Türkiye Diyanet Yayınları Vakfı, 3. Baskı, Ankara 2013, s. 323-329; Mehmet Özdemir, "Elhamra Sarayı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.11, s. 29-31.

oturmasına kadar geçen otuz yıllık dönem Nasrîlerin taht kavgalarıyla çalkalanmıştır. Ebû'l-Haccâc, ağabeyi IV. Muhammed'in öldürülmesinden sonra on altı yaşında tahta oturmuştur (733/1333)³⁴. O, taht kavgalarına son vererek istikrarı sağlamıştır. Kastilyalıların saldırılarına karşılık Merînî Sultanı Ebû'l-Hasan el-Merînî (ö. 752/1351)³⁵ ile birlikte Tarîf yakınındaki Salado nehri (La batalla del rio salado) yakınında birleşik Hristiyan güçleri karşısında 'Ikâb savaşıdan sonraki en büyük hezimetini yaşaması (741/1340)³⁶, onun en büyük başarısızlığı olmuştur. İbnu'l-Hatîb'in babası ve ağabeyinin de içinde olduğu çok sayıda Endülüslü alim de bu savaşta hayatını kaybetmiştir³⁷.

Kastilyalıları karşısında yaşadığı hezimetlere rağmen, Nasrîlerin en başarılı emîrleri arasında zikredilen Ebû'l-Haccâc Yusuf'un Gırnâta Ulu Camii'nde Ramazan Bayramı namazında bir suikast sonucu öldürülmesiyle (755/1354)³⁸, genç yaştaki oğlu Ebû Abdullah V. Muhammed b. Yusuf el-Ganî Billâh (ö. 793/1391)³⁹ Nasrî tahtına geçmiştir⁴⁰. Emîr el-Ganî Billâh, iktidarının ilk yıllarını sakin geçirse de el-Hamrâ Sarayı'nda hapsedtiği üvey kardeşi İsmail b. Yusuf (II. İsmail), gerçekleştirdiği bir darbeye tahtan indirilmiştir (760/1359)⁴¹. el-Ganî Billâh, bu darbeden kurtularak Vâdiâs kentine kaçmıştır⁴². Hâcibi Ebû'n-Na'îm Rıdvân darbe esnasında el-Hamrâ Sarayı'na

³⁴ İbnu'l-Hâtîb, **el-İhâta**, c.4, s. 318-319.

³⁵ Tam adı Ali b. Osman b. Yakub b. Abdulhak'tır. Künyesi Ebû'l-Hasan, lakabı ise el-Mansûr Billah'tır. Ebû'l-Hasan, Safer 697/Kasım-Aralık 1297'de doğmuştur. Merînî Devleti'nin en başarılı sultanlarından olan Ebû'l-Hasan, 25 Zilkade 731/30 Ağustos 1331'de Merînî tahtına oturmuş ve iktidarı yirmi yıl üç ay iki gün sürmüştür. Altmış yaşında zatülcenap hastalığından vefat etmiş ve Şâle'ye defnedilmiştir (27 Rabîulevvel 752/24 Mayıs 1351). Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû'l-Velîd İsmail b. el-Ahmer, **Ravdatu'n-nesrîn fî devleti Benî Merîn**, el-Matba'atu'l-melikiyye, Rabât 1962, s. 25-27.

³⁶ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 346-347; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.3, s. 136-137; Ferhât, **Ğırnâta**, s. 36.

³⁷ İbnu'l-Hâtîb, **el-İhâta**, c.4, s. 442.

³⁸ İbnu'l-Hâtîb, **el-İhâta**, c.4, s. 333; İbnu'l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 97; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 441; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.3, s. 191.

³⁹ 'Înân, **Nihâye**, s. 149.

⁴⁰ İbnu'l-Hâtîb, **el-İhâta**, c.4, s. 333; İbnu'l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 100; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 405; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.3, s. 191; et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 40.

⁴¹ İbnu'l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 108-109; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 405; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 8; 'Înân, **Nihâye**, s. 140; Ferhât, **Ğırnâta**, s. 37-38.

⁴² İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 442.

yapılan saldırıda öldürülürken⁴³, veziri Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb ise çok kısa bir süreliğine görevinde kaldıysa da daha sonra mallarına el konularak tutuklanmıştır. Merînî Sultanı Ebû Sâlim'in girişimleri ile serbest bırakılan İbnu'l-Hatîb, Vâdîâş şehrinde ikamet eden el-Ganî Billâh ile beraber Mağrib'e geçmiştir (761/1360)⁴⁴. Onları büyük bir misafirperverlikle karşılayan Sultan Ebû Sâlim, başkent Fes şehrinde onlar için görkemli bir karşılama yapmıştır (761/1360)⁴⁵.

Devrik Nasrî Emîri el-Ganî Billah, Mağrib'deki sürgünlüğünün üzerinden daha bir yıl geçmeden el-Hamrâ Sarayı yeni bir kanlı darbeye sahne olmuş ve el-Ganî Billah'a karşı yapılan darbenin lideri Ebû Sa'id (VI. Muhammed) el-Bermîhû, Nasrî Emîri Ebu'l-Velîd II. İsmail ve küçük yaştaki kardeşi Kays'ı hunharca katlederek Nasrî tahtına oturmuştur (27 Şaban 762/2 Temmuz 1361)⁴⁶. el-Ganî Billâh, bu kanlı darbenin ardından tahtını geri almak için destek arayışına girmiş ve Merînî Sultanı Ebû Sâlim ile Kastilya Kralı I. Pedro'nun desteğini alarak Endülüs'e geçerek (17 Şevval 762/20 Ağustos 1361)⁴⁷ tekrar Nasrî tahtına oturmayı başarmıştır (20 Cemaziyelahir 763/16 Nisan 1362)⁴⁸. Tahta oturur oturmaz sürgündeki veziri İbnu'l-Hatîb'i hemen geri çağırmıştır⁴⁹.

el-Ganî Billah, saltanatının ikinci döneminde İber Yarımadası'ndaki Hristiyan komşuları Aragon ve Kastilya krallıkları ile iyi ilişkiler geliştirmeye özen gösterse de Kastilyalıların taht kavgalarından faydalanarak Ubbede (Ubeda) (769/1368) ve Ceziretu'l-hadrâ (770/1369) şehirleri ile birlikte bir kaç kaleyi geri almıştır. Bununla

⁴³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 512-513; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 9.

⁴⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 109; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 406; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 9; 'Înân, **Nihâye**, s. 140.

⁴⁵ İbnu'l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 109; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 406; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 85; 'Înân, **Nihâye**, s. 140-141.

⁴⁶ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 103-106; Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **Rakmu'l-hulel fî nazmi'd-duvel**, el-Matba'atu'l-'umumiyye, Tunus, 1316, s. 120; İbnu'l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 116-117.

⁴⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 110-113; İbnu'l-Hatîb, **Rakmu'l-hulel**, s. 121. Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb el-Ganî Billah'ın Fes şehrinden ayrılış tarihini ayrıca 18 Şevval 762 olarak da zikretmiştir. Bkz. İbnu'l-Hatîb, **Rakmu'l-hulel**, s. 104-105.

⁴⁸ İbnu'l-Hatîb, **Rakmu'l-hulel**, s. 122; İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 30.

⁴⁹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 30-31.

birlikte el-Ganî Billah, Kastilya Kralı II. Henri ile bir barış antlaşması yaparak⁵⁰ vefat edene kadar komşusu Kastilya Krallığı ile barış içinde yaşamıştır. Aynı zamanda Kuzey Afrika ve Mağrib’de hüküm süren Merînîler ve Zeyyânîler devletleri ile de iyi ilişkiler geliştirmiştir. Ancak el-Ganî Billah, veziri Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb Merînîler’e iltica etmesiyle (773/1371)⁵¹, Merînîlerle olan ilişkileri gerilmiştir. Merînî Sultanı Abdulaziz’in (ö. 774/1372) vefatından sonra İbnu’l-Hatîb’in iade edilmesi talebi reddedilince, Merînî şehzadelerini destekleyerek mevcut Merînî iktidarını değiştirmiştir. Bu hamlesiyle İbnu’l-Hatîb’i tasfiye ettiği gibi vefatına kadar Merînî Sarayı’nı kendine bağımlı hâle gitirmiş ve Merînîlerin hakimiyetindeki Cebelitârik kentini geri almıştır⁵². el-Ganî Billah, siyasi ve diplomatik başarılarla ülkesini otuz beş yıl yönetmiştir. Onun vefatından sonra ise el-Hamrâ Sarayı taht kavgalarına sahne olmuştur. Ancak İspanyol krallıklarının aralarındaki mücadele sebebiyle Nasrîler bir asır daha hakimiyetlerini sürdürmeyi başarmışlardır.

Endülüs, Nasrîlerin taht kavgalarına sahne olurken, IX/XV. yüzyılın son çeyreğinde İspanyollar için uzun süreden beri arzulanan önemli bir gelişme yaşanmıştır. Kastilya Kralı IV. Henri’nin kız kardeşi Prenses İzabella (İsabel, Isabella) ve amcasının oğlu Aragon Prensi V. Fernando ile evlenmesi (874/1469)⁵³, iki Hristiyan Krallığı bir taht altında birleştirmiştir⁵⁴. Müslümanları Endülüs’ten sürülmesinin esas gayelerinden biri olan bu birleşme ile Endülüs şehirleri birer birer işgal edilmeye başlanmıştır (895/1490)⁵⁵. Buna rağmen Nasrî Hanedanı, aralarındaki taht kavgalarını sürdürmeye

⁵⁰ Ferhat, *Çırnâta*, s. 40.

⁵¹ İbnu’l-Hatîb, *A’mâl*, c.2, s. 273-274.

⁵² es-Selâvî, *el-İstiksâ*, c.4, s. 63; Özdemir, *Siyasi Tarih*, s. 252; Câsim el-Ubûdî, “Ganî-Billâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, c.13, s. 349-350.

⁵³ İnân, *Nihâye*, s. 182.

⁵⁴ İnân, *Nihâye*, s. 180-185; es-Sercânî, *Kıssatu’l-Endelus*, s. 667-670; Özdemir, *Siyasi Tarih*, s. 259.

⁵⁵ Nasrîler Devleti’nin Kastilya-Aragon Krallığı tarafından işgal edilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Meçhul Müellif, *Nubzetu’l-‘asr fî ahbarî mulûki benî Nasr*, thk. Ferîd el-Bustanî, Mektebetu’s-sekâfeti’d-dîniye, Bûrse’îd, 2002, s. 6 vd.; Washington Irving, *A Chronicle of the Conquest of Granada*, J. B. Lippincott & Co., Filadelfia 1872, s. 9 vd.; Washington Irving, *A Chronicle of the Conquest of Granada*, Arapça çvr. Hânî Yahya Nasrî, el-Enşâru’l-‘Arabî, Beyrut 2000, s. 67 vd.; İnân, *Nihâye*, s.191 vd.; Feridun Bilgin, “Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti sonrasında Endülüs’teki

devam etmiştir. Nitekim Kastilya kaynaklarında Boabdil (Ebû Abdullah), El Rey Chico (Küçük Kral) gibi isimlerle anılan son Nasrî Emîri Ebû Abdullah Muhammed es-Sağîr (XI. Muhammed), uğruna babası ve amcası ile savaştığı Gırnâta şehrindeki el-Hamrâ Sarayı'nı Hristiyan ordusuna çaresizce teslim etmek zorunda kalmıştır (2 Rabiulevvel 897/2 Ocak 1492)⁵⁶. Böylece sekiz asırlık İspanyol rüyası olan Reconquista hareketi başarıyla tamamlanmış ve Târik b. Ziyâd komutanlığında 92/711 yılında İberya Yarımadası'nda başlayan sekiz asırlık İslâm hakimiyeti sona ermiştir.

4.2. SOSYAL DURUM

Endülüs toplumu, genel olarak hâssa ve âmmе olmak üzere iki sosyal tabakaya ayrılmıştır. Güç, servet ve saygınlık sahibi olan hâssa; hânedân ailesi, prestijli büyük aileler, sivil ve askeri idareciler ve kâdıllardan oluşurken, âmmе ise bunların dışında kalan işçiler, köylüler, esnaf ve sanatkârlar vb. halkın geri kalanından oluşuyordu. Ancak bu tabakalar arasında geçişin imkansız olmadığını da belirtmek gerekir⁵⁷.

Nasrîler toplumu, etnik olarak çok kozmopolit bir yapıya sahipti. Araplar⁵⁸, Berberîler⁵⁹, Yahudiler, yerli halk İspanyolların yanı sıra Hindistan, İran, Anadolu, Horasan gibi doğudaki İslâm ülkelerinden göçederек Endülüs'e yerleşen başka unsurlar da vardı⁶⁰.

Müslümanlar (Moriskolar)", (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2010, s. 32-60.

⁵⁶ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.4, s. 525; 'Înân, **Nihâye**, s. 258.

⁵⁷ Özdemir, **Kültür ve Medeniyet**, s. 22-24.

⁵⁸ Bu bölgedeki yaşayan Araplar; Kureysî, Fihri, Emevî, Ensârî, Evsî, Hazercî, Kahtânî, Himyerî, Kaysî, Kelbî, Gassânî, Ezdî, Kuşeyrî ve Selmânî gibi farklı Arap kabilelerine mensuptular. İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 135.

⁵⁹ Berberîler, Endülüs Emevî Hilafeti'nin yıkılmasından sonra, Gırnâta'da kurulan Berberî Zîrîler Hânedanlığı döneminde, Gırnâta'ya yerleşerek bölgenin en bariz unsurlarından biri oldular. Nasrîler döneminde, Mağrib'den gelen Berberî güçlerinden oluşturulan Meşihâtü'l-ğuzat teşkilatında görev alarak Nasrî ordusunun önemli bir kısmını oluşturan bu Berberîler, Merînî, Zenâtî, Ticânî, Meğrâvî ve 'Acîsî gibi kabilerine mensup idiler. Bkz. İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 136.

⁶⁰ Muhammed b. Abdullah b. İbrahim el-Levâtî İbn Batûta, **Rihletu İbn Battûta tuhfetu'n-nuzzâr fî ġarâibi'l-emsâr ve 'acâibi'l-esfâr**, thk. eş-Şeyh Muhammed Abdulmun'im el-'Arayân, Dâru ihyâi'l-'ulûm, Beyrut 1987, c.2, s. 685.

Müslüman, Yahudi ve Hristiyanlardan oluşan Nasrî toplumunun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturunuyordu. Ekseriyeti Arap ve Berberîlerden oluşan Müslüman toplumunun önemli bir unsuru da Endülüs'ün diğer bölgelerinde artan Hristiyan baskılarına rağmen dinlerini değiştirmeyerek Müslüman toprağına sığınan “Muvelledûn (Muladîes)”⁶¹ idi⁶². Bununla beraber daha önce Hristiyan hakimiyeti altında yaşamayı kabul ederek artan baskılar sonucu Nasrîlere sığınan “Mudeccenûn (Mudejares)”⁶³ denilen Müslümanları da zikretmek gerekir. Müslümanlar, diğer Endülüs tarihi dönemlerinde olduğu gibi, genellikle sünni olup Mâlik b. Enes'in (ö.179/975) mezhebi olan Mâlikî Mezhebi'ne bağlıydılar⁶⁴.

Endülüs toplumunun önemli unsuru olan Muâhidûn veya Musta'ribûn (Los Mozarabes)⁶⁵ olarak adlandırılan Hristiyanlar, Nasrîler döneminde de belirli vergiler karşılığında Nasrî hakimiyeti altında yaşamaya devam ettilerdir⁶⁶. Ayrıca Akdeniz'in kıyısındaki el-Meriyye, el-Munekkeb ve Mâleka gibi Endülüs sahil şehirlerinde önemli sayıda Hristiyan tüccarlar yaşıyorlardı⁶⁷. Hristiyanlar, İberya Yarımadası'nda hâkim olan Hristiyan katolik mezhebine bağlıydılar.

Yahudiler ise İberya Yarımadası'nın en eski halklarından olup hangi tarihte oraya göç ettikleri bilinmemektedir. Sefarad (Sefardîm) cemaatine bağlı olan⁶⁸ Endülüs

⁶¹ Endülüs'ün yerli halkı, tedricen İslâm dinine girdi ve baskın Arap kültüründen etkilenecek Araplaştı. İşte bu yerli halktan hem İslâm dinine giren hem de Araplaşanların ilk nesline “Musâlîme”, sonraki nesillerine ise “Muvelledûn (Muladîes)” denilmektedir. Bkz. el-Hatîb, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 43; Özdemir, **Kültür ve Medeniyet**, s. 21.

⁶² ‘Înân, **Nihâye**, s. 70-72.

⁶³ Endülüs'ün işgal edilen topraklarında Hristiyan hakimiyeti altında yaşamayı kabul eden Müslümanlar'a verilen addır. Bu Müslümanlar, Hristiyanların VII/XIII. yüzyılda artan baskıları sonucu Nasrîler bölgesine göç etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ‘Înân, **Nihâye**, s. 56-67.

⁶⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 134; İbnu'l-Hatîb, **Lemha**, s. 27.

⁶⁵ Endülüs'te İslâm hakimiyeti altında yaşayıp dini inançlarını değiştirmeden Arap kültüründen etkisinde kalarak Araplaşan Hristiyanlar, Muâhidûn ve Musta'ribûn (Los Mozarabes) gibi adlarla adlandırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. ‘Înân, **Nihâye**, s. 67-70; et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 135; Özdemir, **Kültür ve Medeniyet**, s. 21, 36-41.

⁶⁶ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 286-288.

⁶⁷ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 286-291.

⁶⁸ el-Hatîb, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 44.

Yahudilerinin Gırnâta şehrindeki yüksek nüfusları nedeni ile şehir, “Gırnâtatü'l-Yahûd” şeklinde adlandırılmıştır⁶⁹. Gırnâta’da Yahudilere ait bir mahalle vardı ve ayrıca el-Bayâzîn mahallesinde de önemli bir Yahudi nüfusu yaşıyordu⁷⁰. Bunun yanında Mâleka, Basta, Vâdîâş, Belleş gibi diğer Nasrî şehirlerinde de Yahudi nüfusunun varlığı bilinmektedir⁷¹. Genellikle ticarete tecrübe ve maharetleri fazla olan Yahudiler, Nasrîlerin ticari hayatına önemli katkıları olmuştur. Nasrîler, onların ekonomideki tecrübelerini bildikleri için Hristiyanların baskılarına maruz kalan Yahudileri Nasrî topraklarına göç etmelerini teşvik etmişlerdir. Nitekim Kastilya ve Aragon topraklarında baskı gören Yahudiler, Gırnâta’ya sığınmışlardır (792/1391)⁷². Yahudi nüfusunun Gırnâta’nın işgalinden önce yirmi bine ulaştığı iddia edilmiştir⁷³.

Nasrîler Emîrliği, VII/XIII. yüzyılın ortalarından itibaren işgal edilen Endülüs şehirlerinden gelen büyük göç dalgalarına kapılarını açmışlardır. Bunun neticesinde, başkent Gırnâta’nın nüfusunun beş yüz bine, Nasrîlerin toplam nüfusunun da altı milyona ulaştığı tahmin edilmektedir⁷⁴.

Müslümanlar, İberya Yarımadası’nı fethetmeden önce yerli halk Latincenin yanında Latinceden türeyen ammicce bir lehçe olan Romance lehçesini⁷⁵ konuşuyordu⁷⁶. Müslümanların yarımadaı fethetmeleri ile beraber, Arapça hızla yayılmış ve yerli halk bile Arap şiirinden büyük bir zevk almaya başlamıştır⁷⁷. Bunun neticesinde daha önce ifade ettiğimiz gibi dil ve kültür bakımından Araplaşmanın yanı sıra Hristiyanlık

⁶⁹ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 49.

⁷⁰ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 145-146.

⁷¹ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 145-146; Ferhat, **Ğırnâta**, s. 99.

⁷² Ferhat, **Ğırnâta**, s. 97; Özdemir, **Kültür ve Medeniyet**, s. 47-48.

⁷³ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 146.

⁷⁴ ‘Înân, **Nihâye**, s. 70.

⁷⁵ Latinceden türeyen Romance lehçesi, Müslümanların Endülüs Yarımadası’ndaki hakimiyetlerinden önce yerli halkın konuştuğu dildi. Endülüs’te daha çok Musta‘rabûn arasında konuşulan bu lehçe, “el-A‘cemiyye, el-‘Acmiyye veya Lâtîniyye” diye de adlandırılmıştır. İspanyolca dili, bu lehçeden türemiştir. el-‘Abbâdî, **fî’t-Târîh**, s. 355.

⁷⁶ Heykel, **el-Edebu’l-Endelus**, s. 46.

⁷⁷ Heykel, **el-Edebu’l-Endelus**, s. 40.

inancını koruyan “Musta‘rabûn” denilen bu yeni zümrenin Arapçaya olan rağbetlerinin artması ile Arapça egemen dil haline gelmiştir⁷⁸.

Endülüs’te Müslüman hakimiyetinin başlaması ile beraber fasih Arapça, resmi dil olmanın yanı sıra ilim ve edebiyat dili de olmuştur⁷⁹. Ayrıca günlük hayatta da kullanılan fasih Arapçanın yanında halk arasında Arap ammicesi ve –özellikle Müsta‘ribler arasında- Romance lehçesi de konuşulmaya devam etmiştir⁸⁰. Ancak zamanla fasih Arapçaya Romance lehçesinden kelimeler girmeye başlamıştır⁸¹. Bu iki dil arasındaki etkileşim, Endülüs’e ait şiir türleri olan muvaşşahalarda ve zecellerde kendini açıkça göstermektedir⁸².

Endülüs’ün diğer siyasi dönemlerinde olduğu gibi Nasrîler döneminde de fasih Arapça, resmi dil olmakla birlikte aynı zamanda ilim ve edebiyat dili idi⁸³. Bu dönemin önemli ilim erbabından olan Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, fasih Arapçaya yerel dillerden kelimelerin karıştığını ve halkın konuşmalarında ekseriyetle imâle yaptığını vurgulamıştır⁸⁴. Endülüs’te bu dönemde de fasih Arapçanın yanında Arap ammicesi, Romance lehçesi, Latince, İbranice dillerinin konuşulduğu zikredilmiştir⁸⁵.

VII/XIII. yüzyılda, Endülüs sultanlarının ve askerlerinin silahları, elbiseleri komşuları olan Hristiyanların silahlarına ve kıyafetlerine benzerdir⁸⁶. Örneğin Nasrî Devleti’nin kurucusu İbnu’l-Ahmer, Gırnâta’ya girdiğinde, Kastilya’nın dağlık bölgelerinde çiftçilerin ve çobanların giydiği omuzları yırtık yünlü bir kaban giymiştir⁸⁷. Ancak zamanla Nasrîler, giyim konusunda Mağriblilerin etkisinde kalmış ve Tunus

⁷⁸ el-‘Abbâdî, *fî’t-Târîh*, s. 355; Heykel, *el-Edebu’l-Endelus*, s. 41.

⁷⁹ Heykel, *el-Edebu’l-Endelus*, s. 43.

⁸⁰ el-‘Abbâdî, *fî’t-Târîh*, s. 355; Heykel, *el-Edebu’l-Endelus*, s. 43.

⁸¹ Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Mektebetu’l-hidâye, Dimeşk 2004, s. 383; Heykel, *el-Edebu’l-Endelus*, s. 41-43.

⁸² Palencia, *Historia de la Literatura*, s. 142-143.

⁸³ İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 134.

⁸⁴ İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 134.

⁸⁵ el-Hatîb, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 47.

⁸⁶ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb*, c.1, s. 222-223.

⁸⁷ İbnu’l-Hatîb, *Lemha*, s. 35.

kumaşlarına olan rağbetleri artmıştır⁸⁸. Nitekim VIII/XIV. yüzyılda, Gırnâta'da kış mevsiminde, kışlık renkli abalar, yaz mevsiminde ise keten, ipek ve pamuklu elbiselerin yanında “*ardiye*” denilen Mağrib menşeli uzun bol elbise vb. kıyafetler giydikleri söylenmiştir⁸⁹. Muvahhidler döneminde erkeklerce yaygın olarak kullanılan sarık, bu dönemde sadece alimler, kâdılar, fukâha ve Mağribli askerlerce kullanılmıştır⁹⁰. Halkın “*gifâre*” adı verilen kırmızı veya yeşil renkli başörtüsü takar ya da başı açık bir şekilde dolaştığı rivayet edilmiştir⁹¹. Ayrıca Endülüs'ün son dönemlerinde, sarık yerine “*kalensöve*” adı verilen kep, takke⁹² ve hâssa ile âmmenin çoğunluğunun giydiği baş ve omuzları örten “*taylesan*” isminde bir giysinin giyiminin de yaygın olduğu ileri sürülmüştür⁹³. Endülüs'ün son dönemlerinde, özellikle emirler ve zenginler, komşuları Hristiyanların giyim ve kuşamlarından etkilenmiştir⁹⁴.

Bu dönemdeki Gırnâtalı kadınların ise düz uzun saçlı, dolgun etli, cazibeli, zeki, orta boylu ve hoş sohbet oldukları ifade edilmiştir⁹⁵. Kadınların giyim ve kuşamları ile ilgili fazla bilgi yoktur. Ama Nasrîler'in son dönemlerinde Gırnâtalı kadınların evde keten şalvar, uzun keten gömlek ve üstüne de ekonomik durumuna bağlı olarak yün veya ipek elbise, evden dışarı çıktıklarında ise sadece gözlerin açıkta olduğu keten, pamuk veya ipek kumaştan yapılan beyaz elbise giydikleri ifade edilmiştir⁹⁶. Bu dönemde, kadınlar genellikle kişisel bakımlarına ve süslenmelerine düşkün oldukları görülmektedir. Hâssa'ya mensup kadınların gerdanlık, küpe, bilezik ve halhal gibi süs eşyaları saf altından, diğer kadınların ise gümüşten olduğu rivayet edilmiştir⁹⁷. Ayrıca

⁸⁸ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 75; Özdemir, **Kültür ve Medeniyet**, s. 60.

⁸⁹ İbnu'l-Hatîb, **Lemha**, s. 27; et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 76.

⁹⁰ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 136.

⁹¹ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.1, s. 223.

⁹² 'Înân, **Nihâye**, s. 450.

⁹³ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.1, s. 223; Ferhat, **Gırnâta**, s. 108.

⁹⁴ 'Înân, **Nihâye**, s. 450.

⁹⁵ İbnu'l-Hatîb, **Lemha**, s. 29.

⁹⁶ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 82.

⁹⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 138-139; İbnu'l-Hatîb, **Lemha**, s. 29.

zengin mertebeye ait kadınlar, önemli oranda zümrüt, yakut, elmas, zebercet vb. değerli taşlara da sahip oldukları öne sürülmüştür⁹⁸.

Nasrîler döneminde *Ramazân* ve *Kurban* bayramlarının kutlamaları önem arz etmiştir. Sarayda bayramlaşma merasimleri yapılmış ve şairler bu merasimlerde “*‘idîyât*” olarak adlandırılan sultanları metheden kasideler inşad etmiştir⁹⁹. İbnu’l-Hatîb’in bu sebeple özellikle Nasrî Emîri Ebû’l-Haccâc Yusuf için yazdığı çok sayıda methiyeleri mevcuttur. Saatlerce devam eden kutlamaların ardından yemek ve tatlılar ikram edilip müzik eşliğinde ilahiler okunmuştur¹⁰⁰. Ramazân ayının yirmi yedisinde *Kadir Gecesi* kutlanılmıştır. Kadir gecesinde, sabaha kadar devam eden kutlamalarda; Kur’an-ı Kerim’den ayetler okunmuş, müzik eşliğinde zikir halkaları kurulmuş ve yine gecenin sonunda tatlılar ve yemekler dağıtılmıştır¹⁰¹.

Muharrem ayının onuncu günü *Aşûre Günü* ve her yıl Recep ayının on ikinci gününde, Hz. Peygamber’in doğum günü olarak *Mevlit Kandili* kutlanılmıştır. Endülüs’te günlerce ve gecelerce devam eden bu kutlamalarda, Kur’an-ı Kerim’den ayetler okunmuş, sultanların da nasibini aldıkları Hz. Peygamber’e methiyeler inşad edilmiş, kurbanlar kesilmiş ve yemek ziyafetleri verilmiştir¹⁰². Gırnâtalıların Noel bayramını, yılbaşını ve Paskalya yortusundan sonraki yedinci Pazar günü olan “*‘ydu’l-‘unsureti*” olarak adlandırılan Hristiyan bayramlarını da kutladıkları rivayet edilmektedir¹⁰³. Bunun yanı sıra Gırnâtalılar, ‘*Asîr*’ denilen bağ bozumu, *Nevruz* ve yirmi dört Haziran’da *Mihrican* şenliklerini tertip etmiştir¹⁰⁴. Bunun yanında askeri zaferler, emîrlerin doğum günleri, veliaht ilan edilme merasimleri ve emîrlerin evlilikleri nedeniyle de kutlamalar yapılmıştır¹⁰⁵. Yine eğlence amaçlı at yarışları, boğa güreşleri,

⁹⁸ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 139; İbnu’l-Hatîb, **Lemha**, s. 29.

⁹⁹ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 116.

¹⁰⁰ Özdemir, **Kültür ve Medeniyet**, s. 88.

¹⁰¹ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 116.

¹⁰² et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 117-118.

¹⁰³ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 118-119.

¹⁰⁴ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 119-120; Özdemir, **Kültür ve Medeniyet**, s. 63.

¹⁰⁵ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 120.

av partileri, piknikler gibi etkinlikler düzenlenilmiştir¹⁰⁶. Ayrıca Endülüs'te VII/XIII. asırdan itibaren bu eğlencelerde haşhaş ve alkollü içeceklerin tüketimi de yaygınlaşmıştır¹⁰⁷.

Nasrîler döneminde Endülüs'ün diğer kentlerinden göç etmek zorunda kalan sanat erbabının etkisiyle mimari alanda büyük bir atılımın gerçekleşmiştir. Nasrîlerin eşsiz mimarisinin en güzel örneği olan el-Hamrâ Sarayı'nın inşası üzerinden altı asır geçmesine rağmen hâlâ ihtişamıyla görenleri büyülemesi dönemin mimarideki düzeyini göstermektedir.

4.3. KÜLTÜREL DURUM

Endülüs'ün son döneminde kültürel, ilmi ve edebi hayatın parlak şahsiyetlerle dolu olduğu görülmektedir. İşgal altındaki Endülüs topraklarından Nasrî devletine ve doğudaki İslam topraklarına önemli oranda bir beyin göçü gerçekleşmiştir. Bu göçler, Nasrîlerin kültürel hayatına pozitif bir katkı sağlamıştır. Nasrî Emîrleri, diğer Endülüs liderleri gibi ilime, edebiyata ve şiire ihtimam göstererek alimleri, edipleri ve şairleri himaye etmişlerdir. Nasrîlerin kurucusu Muhammed İbnu'l-Ahmer, halkın sorunlarını çözüme kavuşturmak için haftanın iki gününü ayırdığı meclisinde şairlere de yer vererek onların şiir inşad etmelerini teşvik etmiştir¹⁰⁸. Örneğin meşhur Endülüs Mersiyesi'nin nazımı olan Ebû'l-Bekâ er-Rundî (ö. 684/1285) onun en seçkin şairiydi¹⁰⁹. O, aynı zamanda vezirlik, katiplik, kadılık gibi makamlara da liyakata önem vererek dönemin şair, alim ve fakihlerine şans tanımıştır¹¹⁰. Bu gelenek, diğer Nasrî Emîrleri tarafından da devam ettirilmiştir. İbnu'l-Hekîm er-Rundî (ö. 708/1308), İbnu'l-Ceyyâb (ö. 749/1348), Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb (ö. 776/1374) ve Ebû Abdullah İbn Zümrek (ö. 796/1395) gibi

¹⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 102-132.

¹⁰⁷ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 133; Özdemir, **Kültür ve Medeniyet**, s. 65.

¹⁰⁸ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 95.

¹⁰⁹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 360-375.

¹¹⁰ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 96-97.

seçkin şahsiyetler el-Hamrâ Sarayı'nda vezirlik ve katiplik gibi hizmetlerde bulunmaları bunun bir göstergesidir.

Nasrî Emîrleri'nin ilim erbabına verdikleri ihtimam, Ebûl-Haccâc Yusuf (733-755/1333) ve oğlu el-Ganî Billah V. Muhammed (755-793/1354-1391) döneminde meyvesini vermiş ve bu dönemde Nasrîlerin ilim ve fikir hayatı zirveye ulaşmıştır¹¹¹. Endülüs'ün ilk medresesi sayılan “el-Medresetu'l-Yusufiyye”¹¹² Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf döneminde inşa edilmiştir (750/1349)¹¹³.

Nasrî Emîrleri'nin ilim ve edebiyata olan teşviklerinin yanı sıra Endülüs halkının ilme, edebiyata ve şiire önem vermesi ve Endülüs'deki eğitim ve öğretim sisteminin önemli ilim erbabının yetişmesinde önemli bir katkısı olmuştur. Endülüs'te üç aşamada gerçekleşen eğitim ve öğretim hayatında dinî, edebî ve aklî ilimler bir arada verilmiştir¹¹⁴. Eğitim hayatının ilk aşamasında Kur'an'ı Kerim'in okunmasının öğretilmesi, Arapça okuma ve yazma, Arap dili gramer kurallarının öğretilmesi ve şiir rivayetine özen gösterilmesi¹¹⁵ ve ikinci ve üçüncü aşamalarda ise fıkıh, tefsir, hadis, kırâat, dil, edebiyat, belâğat, tarih, coğrafya, tıp, matematik, hendese, müzik, astroloji ve felsefe gibi tüm derslerin müfredatta yer alması¹¹⁶ talebenin birden fazla alanda ihtisaslaşmasına olanak sağlamıştır. Bu durum, Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, İbn Huzeyl, İbn Hâtime el-Ensârî gibi edebiyat, fıkıh, siyaset, tarih, tasavvuf ve tıp vb. birbirinden farklı ilimlerde çeşitli eserler telif eden çok sayıda şahsiyetin yetişmesinden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

¹¹¹ 'Înân, **Nihâye**, s. 461.

¹¹² Bu medrese, “el-Medresetu'l-‘ilmiyye” ve “Medresetu Gırnâta” gibi farklı isimlerle de adlandırılmıştır. Bkz. et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 316.

¹¹³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 508-509; Muhammed Abdulhamid İsa, **Târîhu't-ta'lim fi'l-Endelus**, Dâru'l-fikri'l-'Arabiyye, Kahire 1982, s. 390-409; et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 315-316. Ama bu medreseden önce Mâleka (Malaga) şehrinde Muhammed b. Muhammed b. Yusuf et-Tancâlî (ö.733/1332) ve Ebû Abdullah es-Sâhilî (ö.754/1353) tarafından iki ayrı medresenin kurulduğu iddia edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsa, **Târîhu't-ta'lim**, s. 386-388.

¹¹⁴ Endülüs'te eğitim hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Abdulhamid İsa, **Târîhu't-ta'lim fi'l-Endelus**, Dâru'l-fikri'l-'Arabiyye, Kahire 1982.

¹¹⁵ İbn Haldûn, **Mukaddime**, s. 353.

¹¹⁶ İsa, **Târîhu't-ta'lim**, s. 280 vd.

Nasrîler döneminde Arap dili ve edebiyatı, nahiv, tarih, coğrafya ve felsefe gibi sosyal ilimlerde önemli şahsiyetler yetişmiştir. Bu dönemde, özellikle tarih ilmine özel bir ilginin olduğu ve bu alanda mühim eserlerin telif dildiği görülmektedir. Bu eserler, Endülüs tarihi, hânedân tarihleri, şehir tarihleri, manzûm tarihler, tabakâtlar/teracîmler ve Endülüs haricinde başka konuları ele alan tarihler gibi içerik bakımından farklı türlerdendir. Coğrafya ilminde ise seyahatname ve makame tarzında eserler telif edilmiştir. Endülüs'te felsefe, mantık ve müneccimlik (astroloji) ilimlerine fazla rağbet yoktu. Toplum tarafından hoş karşılanmayan bu ilimler, sadece hâssa tarafından ilgi görmüş ve bu ilimlerle uğraşanlar da çoğunlukla zındıklıkla itham edilmiştir¹¹⁷. Nitekim Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in zındıklıkla itham edilip katledilmesinde öne sürülen iddialardan birisi de felsefe ehlinin yolunu takip ettiği iddiasıydı¹¹⁸.

Nasrîler döneminde tıp, matematik, hendese (mühendislik), astronomi, kimya, botanik gibi ilimlere de ihtimam gösterilmiştir. İnsanlığın her dönem özen gösterdiği tıp ilmi, Nasrîler döneminde de büyük bir rağbet görmüş ve bu dönemde önemli tabipler yetişmiştir. Bu tabipler, tıp ilminin yanında eczacılık, botanik, zooloji gibi farklı alanlarda da ihtisaslaşmışlardır¹¹⁹.

Endülüs'ün bu son döneminde, züht, tasavvuf, doğa tasviri ve nebevî methiyeleri temalarında şiir nazımının arttığı aşıkardır. Endülüs topraklarında artan Hristiyan istilaları, halkın tasavvufa olan teveccühünü artırmıştır¹²⁰. İslam tasavvufunun zirve isimlerinden Muhyiddîn İbn Arabî (ö. 638/1240)¹²¹ bu dönemde yetişmiştir.

¹¹⁷ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.1, s. 223.

¹¹⁸ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 122-131.

¹¹⁹ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 373-374.

¹²⁰ et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 344.

¹²¹ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.2, s. 161-169, 173-184; Hayruddîn ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, Dâru'l-'ilmi'l-melâyîn, 15. Baskı, Beyrut 2002, c.6, s. 281-282; Ömer Ferruh, **Târîhu'l-edebî'l-'Arabî**, Dâru'l-'ilmi'l-melâyîn, Beyrut 1983, c.5, s. 716-728.

Endülüs’e ait şiir türleri olan muvaşşah ve zecel, Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, Ebû Abdullah İbn Zümrek, İbn Hâtîme el-Ensârî (ö. 770/1369) gibi dönemin şairlerinin kalemleriyle edebî zirveye ulaşmıştır¹²².

Nasrîlerin hakimiyetinin başladığı VII/XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Endülüs’te bir çok mahir şair, edip ve katip yetişmiştir. Edebi, tarihi ve siyasi yönleriyle döneminin en parlak şahsiyeti olan Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, zengin bir kültürel atmosferde yaşamıştır. Onun yaşadığı dönemin dini, sosyal, edebi ve aklî (pozitif) ilimlerin gelişmesine katkısı olan meşhur şahsiyetlerden bazıları şunlardır¹²³:

1. Ebû Muhammed Abdulhak b. İbrahim İbn Seb ‘în (ö. 699/1270): Tam adı Abdulhak b. İbrahim b. Muhammed b. Nasr b. Feth b. Seb‘în el-‘Akkî Mursî Rakûtî’dir. Künyesi Ebû Muhammed’dir. “İbn Seb‘în” olarak meşhur olmuştur. Endülüs’ün Mursiye (Murcia) şehrinin kuzeybatısındaki Rakûta (Ricate) kentinde doğmuştur (614/1217). Arap Dili, edebiyat, kelim, fıkıh, mantık, felsefe, tıp ilimlerini tahsil etmiştir. Ebû İshak b. Dahhâk İbnu’l-Mer’e’nin (ö. 611/1214-15) eserlerinden etkilenecek tasavvufa kendini adanmıştır. Tasavvuf ve felsefe ilimlerini mezcederek felsefî bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuştur. Bir grup arkadaşıyla yerleştiği Mağrib’in Sebte (Cueta) şehrinden düşünceleri nedeniyle ayrılmak zorunda kalmıştır. Doğuya doğru yaptığı yolculuğunda zındıklık ithamlarına maruz kalmış sonunda Mekke’ye yerleşmeye karar vermiştir. Burada düşüncelerini ifade etmeye devam etmiştir. İbn Seb‘în’in en meşhur eseri *Buddu’l-‘arîf* adlı eseridir. Mekke’de vefat etmiştir (ö. 699/1270)¹²⁴.

2. Ebû’l-Hasan Ali eş-Şuşterî (ö. 668/1269): Tam adı Ebû’l-Hasan Ali b. Abdullah en-Numeyrî el-Fasî el-Vâdîâşî’dir. Vâdîâş’a bağlı Şuşter/Şişter (Charches)

¹²² et-Tûhî, **Mezâhir**, s. 357-359.

¹²³ Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb’in müderrisleri ve talebeleri olan meşhur Endülüs alimlerine onun “Eğitimi” kısmında yer verileceğinden tekraradan kaçınmak için onlar hakkında burada değinilmeyecektir.

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 31-38; ez-Ziriklî, **el-A‘lâm**, c.3, s. 280; İlhan Kutluer, “İbn Seb‘în”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.20, s. 306-312.

köyünde doğmuştur (602/1206). Mağrib'e giderek ünlü mutasavvıf İbn Seb'în'in (ö. 669/1270) müridi olmuş ve Mısır'ın Dimyât kentinde vefat etmiştir (668/1669). Züht hayatı yaşayan el-Şuşterî, tasavvuf ile ilgili çok sayıda kaside ve muvaşşaha nazmetmiştir¹²⁵.

3. Ebû'l-Bekâ er-Rundî (ö. 684/1285): Tam adı Salih b. Yezid b. Salih b. Musa b. Ebî'l-Kasım b. Ali b. Şerif en-Nefzi'dir. Ebû't-Tayyîb er-Rundî ve Ebû'l-Bekâ er-Rundî künyeleri ile meşhur olmuştur. Endülüs'ün güneyindeki Runde (Ronda) şehrinde doğmuştur (601/1204). Endülüs'ün çöküşüne şahit olan er-Rundî'nin nazmettiği Endülüs mersiyesi, onun şöhretini artırmıştır. Nasrîlerin kurucusu Muhammed İbnu'l-Ahmer'in saygın bir şairi olan er-Rundî, nazmettiği çok sayıdaki kasidesini içeren *el-Vâfi fi 'ilmi'l-kavâfi* ve İbnu'l-Ahmer'e ithafen yazdığı tarih ve edebiyat hakkındaki *Ravdetu'l-uns ve nuzhetu'n-nefs* adında iki eser telif etmiştir¹²⁶.

4. İbnu'z-Zubeyr es-Sekafî (ö. 708/1308): Tam adı Ahmed b. İbrahim b. Zubeyr b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hasan b. Huseyin b. Zubeyr b. Asım b. Muslim b. Ka'b es-Sekafî'dir. Künyesi Ebû Cafer'dir. Endülüs'ün Ceyyân şehrinde doğmuştur (627/1230). Arap dili, nahiv, hadis, fıkıh, tefsir, kırâat ilimlerinde temayüz etmiştir. Bununla beraber iyi bir müderris olup çok sayıda âlim onun tedrisatından geçmiştir. *Sılatu's-sıla li İbni Beşkuvâl*, *el-Burhân fî tertîbi sûreti'l-Kurân*, *Kitâbu'z-zaman ve'l-mekân* bazı eserleridir. Gırnâta şehrinde vefat etmiştir (708/1308)¹²⁷.

¹²⁵ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 205-216; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.2, s. 185-187, 205-207; Ahmed Bâbâ et-Tinbuktî, *Neylu'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dîbâc*, thk. Abdulhamid Abdullah el-Herrâme, Dâru'l-kâtib, 2. Baskı, Trâblus 2000, s. 321-323; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c.4, s. 30; Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, c.6, s. 246-247.

¹²⁶ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 360-375; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c.3, s. 198; Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, c.6, s. 286-291.

¹²⁷ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 188-193; Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kenânî el-'Askalânî İbn Hacer, *ed-Dururu'l-kâmine fi a'yâni'l-mietî's-sâmine*, Dâiretu'l-ma'ârifî'l-'usmâniyye, Haydar Âbâd 1993, c.1, s. 84-86; Burhânuddîn İbrahim b. Ali el-Ya'merî İbn Ferhûn el-Mâlikî, *ed-Dîbâcu'l-muzheb fi ma'rifeti a'yâni 'ulemâi mezhebe*, thk. Ahmed Ebû'n-Nûr, Dâru't-turâs, Kahire tsz., c.1, s. 188-189; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c.1, s. 86; Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, c.6, s. 358-361.

5. Ebû Abdullah İbnu'l-Hekîm er-Rundî (ö. 708/1308): Tam adı Muhammed b. Abdurrahman b. İbrahim b. Yahya b. Muhammed b. Fetûh b. Muhammed b. Eyyûb b. Muhammed b. el-Hekîm el-Lahmî'dir. Endülüs'ün Runde şehrinde doğmuştur (660/1262). Runde şehrinde başladığı eğitimine, Kahire, Mekke, Medine, Şam gibi doğu İslâm ilim merkezlerinde çeşitli âlimlerden istifade etmiştir. Şair, edip olan er-Rundî, Nasrî Emîri II. Muhammed döneminde Divânü'l-inşâ'da görev almış ve III. Muhammed döneminde “zû'l-vizâreteyn” lakabını alarak onun vezirliğini üstlenmiştir. Tüm yetkileri eline alan er-Rundî, emîrin kardeşi Nasr b. Muhammed Ebû'l-Cuyûş tarafından gerçekleştirilen darbede öldürülmüştür (708/1308)¹²⁸.

6. Ebû Bekr İbnu'l-Fahhâr el-Cuzâmî (ö. 723/1323): Tam adı Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Fahhâr el-Cuzâmî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Endülüs'teki Şerîş şehri yakınındaki Erkuş (Arcos) kalesinde doğmuştur (630/1232-1233). Fıkıh, hadis, kırâat, edebiyat ve Arap dili alanlarında temayüz eden İbn Fahhâr, bu ilimlerde yaklaşık otuz eser telif etmiştir. *Tahbîru nazmi'l-cumân fî tefsîri ummi'l-Kurân* ve *el-Ehâdisu'l-erbe'ûn bimâ yenfe'u bihi'l-kâriûn* ve *s-sâmi'ûn* onun meşhur eserleridir. İbnu'l-Fahhâr, Mâleka şehrinde vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir (723/1323)¹²⁹.

7. İbnu's-Şât el-Ensârî (ö. 723/1323): Tam adı Kasım b. Abdullah b. Muhammed b. eş-Şât el-Ensârî'dir. Mağrib'in Sebte şehrinde doğmuştur (643/1245). Künyesi Ebû'l-Kasım'dır. “İbnu's-Şât” olarak meşhur olmuştur. Fıkıh, Arap dili ve edebiyatta temayüz etmiştir. Ebû Zekeriya İbn Huzeyl, İbnu'l-Ceyyâb, el-Kâdî Ebû Bekr b. Şîbrin gibi meşhur âlimler onun tedrisatından geçmiştir. *Envâru'l-burûk fî ta'kibi mesâili'l-kavâid* ve *'l-furûk*, *Gunya'r-râid fî 'ilmi'l-feraid*, *Tahrîru'l-cevâb fî tevfîri's-*

¹²⁸ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.2, s. 444-476; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.5, s. 498-507.

¹²⁹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 91-95; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-muzheb*, c.2, s. 288-290; Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, c.6, s. 399-401

sevâb ve *Fihristu hâfile* gibi eserleri telif eden İbnu's-Şât, Sebte şehrinde vefat etmiştir (723/1323)¹³⁰.

8. İbnu's-Serrâc (ö. 730/1329): Adı Muhammed b. İbrahim b. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Yusuf b. Rûbîl el-Ensârî'dir. Gırnâta'da doğmuştur (654/1256). Künyesi Ebû Abdullah'tır. İbnu's-Serrâc olarak tanınmıştır. Nasrî Emîri II. Muhammed döneminde saray tabibliğini yapmıştır. İlmü'n-nebât (botanik) ile ilgili *İlmun bi'l-'uşb ve temyîzu e'yânu'n-nebât* adlı meşhur bir eseri olan İbnu's-Serrâc'ın botanik, tıp ve rüya hakkında çok sayıda kitap telif ettiği rivayet edilmiştir¹³¹.

9. Ebû Cafer İbn Hânî es-Sebtî (ö. 733/1333): Tam adı Muhammed b. Ali b. Hânî el-Lahmî es-Sebtî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Arap dili ve nahiv ilminde temayüz etmiştir. *Şehu't-teshîl li İbn Mâlik, el-Gurretu't-tâli'a fî şu'arâi'l-mieti's-sâbi'a* gibi eserlerin müellifidir. Hristiyanların Cebelitârik kuşatmasında şehit olmuştur (733/1333)¹³².

10. Ebû'l-Hayyân el-Endelusî (ö. 745/1344): Tam adı Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyân en-Nefzî el-Ceyyânî el-Gırnâfî'dir. Aslen Mağribli Berberi Nefze kabilesindendir. Künyesi Ebû Hayyân, lakabı ise Esîruddîn'dir. Gırnâta'da Arapça, Kur'an-ı Kerim ve hadis derslerini almıştır. Ancak hocası ile yaptığı tartışma nedeni ile cezaya çarptırılınca Endülüs'ten ayrılmıştır (679/1280). Mağrib, Mısır, Sudan, Hicaz, Irak ve Şam'da dönemin alimlerinden istifade etmiştir. Mısır ve Şam'da ders vermiştir. Türkçe, Farsça, Habeşçe dillerini öğrenmiştir. *el-Bahru'l-muhît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm, et-Tezyîl ve't-tekmîl fî şerhi't-teshîl, Menhecu's-sâlik fî'l-kelâm 'alâ Elfîyyeti İbn Mâlik, Nihâyetu'l-i'râb fî 'ilmi't-tasrîf ve'l-i'râb* adlı eserlerle beraber

¹³⁰ İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-muzheb*, c.2, s. 152-153; Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Kasım Mahlûf, *Şeceretu'n-nûru'z-zekiyye fî tabakâti'l-mâlikiyye*, thk. Abdulmecîd Hayâlî, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2003, c.1, s. 311.

¹³¹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 160-162.

¹³² İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 143-154; Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, c.6, s. 412-414.

elli civarı eser telif etmiştir. Ömrünün sonlarında amâ olan Ebû Hayyân, Mısır'da vefat etmiştir (745/1344)¹³³.

11. Ebû Cafer Ahmed b. Safvân (ö. 763/1362): Adı Ahmed b. İbrahim b. Ahmed b. Safvân'dır. Endülüs'ün Mâleka şehrinde doğmuştur (695/1294). Künyesi Ebû Cafer'dir. "İbnu Safvân" olarak meşhur olmuştur. Dil, tarih, edebiyat, şiir, hesap, fıkıh, felsefe ve tasavvuf ilimlerini tahsil etmiştir. Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, onun şiirlerini *ed-Dureru'l-fâhire ve'l-lucecu'z-zâhire* adlı bir divanda toplamıştır. Mâleka şehrinde vefat etmiştir (Cemazeyilahir 763/Nisan 1362)¹³⁴.

12. İbnu'l-Hâcc en-Numeyrî (ö. 768/1367): Adı İbrahim b. Abdullah b. Muhammed en-Numeyrî'dir. Gırnâta şehrinde doğmuştur (713/1313). Künyesi Ebû İshak'dır. "İbnu'l-Hâcc" olarak meşhur olmuştur. Nasrî sarayında katip ve elçi olarak çalışmıştır. Hac farızasını yerine çetirmek için çıktığı yolculuğunda Mağrib, Mısır ve diğer Doğu İslâm ülkelerinde çok yeri gezmiş ve gezdiği bu mekanlarda müşahede ettiklerini *Feydu'l-'ubâb ve icâletu kidâhi'l-âdâb fî'l-harake ilâ Kusantîne ve'z-Zâb* adlı bir eserde kaleme almıştır. Şiir nazmettiği gibi farklı alanlarda telif ettiği eserleri mevcuttur¹³⁵.

13. İbn Hâtîme el-Ensârî (ö. 770/1369): Adı Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Hâtîme el-Ensârî'dir. Künyesi Ebû Cafer'dir. "İbnu'l-Hâtîme" olarak tanınmıştır. Endülüs'ün Almeriyye şehrinde doğmuştur (724/1323). Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in yakın dostu olan İbn Hâtîme, doğum yeri olan Almeriyye şehri hakkında *Meziyetu Almeriyye 'alâ ġayrihâ minel-bilâdi'l-Endelus* ve 749/1348 yılında Endülüs'te çok sayıda insanın ölümüne sebep olan vebanın Almeriyye şehrindeki seyri ile ilgili *Tahsilu ġardi'l-kâsid fî tafsîli'l-meradi'l-vâfid* adlı bir risale yazmıştır. Almeriye şehrinde nahiv, dil, belagat ve edebiyat dersleri vermiştir. Ayrıca el-Yusufiyye

¹³³ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 43-60; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.2, s. 535-584; c.5, s. 509-514; Mahlûf, *Seceretü'n-nûr*, c.1, s. 304; Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, c.6, s. 426-430.

¹³⁴ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 221-232.

¹³⁵ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 342-363; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c.1, s. 86.

mederesesinde müderris olarak görev yapmıştır. Medih, gazel, zühd, hamriyat, vasf gibi alanlarda şiir nazmeden İbn Hâtime, çok sayıda muvaşşaha da kaleme almıştır¹³⁶.

14. İbn Câbir el-Endelusî (ö. 780/1378): Tam adı Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Endelusî el-Hevvârî el-Mâlikî ed-Darîr'dir. Endülüs'ün Almeriyye şehrinde doğmuştur (698/1299). "İbn Câbir el-Endelusî" olarak olmuştur. Dönemin âlimlerinden Kur'an-ı Kerim, nahiv, fıkıh, hadis dersleri almıştır. Amâ olan İbn Câbir, hac farızasını yerine getirmek için Endülüs'ten ayrıldığında (738/1338), yolculuğu esnasında tanıştığı Ebû Ca'fer Ahmed b. Yusuf er-Ru'âyî ile ömrünün sonuna kadar dostluğunu devam ettirmiştir. Hac dönüşü (741/1340) Dımaşk'a gelen İbn Câbir, burada bazı âlimlerden ders almıştır. Bir süre Halep şehrinde ikamet eden İbn Câbir, yerleştiği el-Bîre (Birecik)'de yaklaşık yarım asır yaşadıktan sonra vefat etmiştir (780/1378). Artuklu emîrlerine methiyeler nazmeden İbn Câbir, *Şerhu elfiyyeti İbn Mâlik* ve *Şerhu elfiyyeti İbn Mu'tî* adlı eserlerinin yanı sıra Hz. Peygamber (s.a.v) için nazmettiği *el-Hulletu's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ* adlı bedîiyyesi meşhurdur¹³⁷. Onun bedîiyyât'ın¹³⁸ öncüsü olduğu iddia edilmiştir¹³⁹.

¹³⁶ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 239-259; Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **el-Ketîbetu'l-kâmine fî men lakînâhu bi'l-Endelus min şu'arâi mieti's-sâmine**, thk. İhsân Abbâs, Dâru's-sekâfe, Beyrut 1983, s. 239-245; Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hâtime el-Ensârî el-Endelusî, **Divânu İbn Hâtime el-Ensârî**, thk. Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Dâru'l-fıkr, Dımeşk 1994, (Muhakkik mukaddimesi) s. 5-22; et-Tinbuktî, **Neylu'l-ibtihâc**, s. 101-102; Ferruh, **Târîhu'l-edeb**, c.6, s. 489-495.

¹³⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ali İbn Câbir el-Endelusî, **el-Hulletu's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ**, thk. Ali Ebû Zeyd, 'Âlemu'l-kutub, 2. Baskı, Beyrut 1985, (Muhakkik mukaddimesi), s. 11-22; İbn Hacer, **ed-Dureru'l-kâmine**, c.3, s. 339-340; İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 330-333; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.2, s. 664-675; c.7, s. 302-371; Ferruh, **Târîhu'l-Edeb**, c.6, s. 530-533; Hulusi Kılıç, "İbn Cabir", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1999, c.19, s. 384-385.

¹³⁸ Bedîiyyât, her beyti en az bir bedîi sanatı ihtiva eden, beytin içerdiği sanatın ismine açık veya gizli işaret edilen, basit vezinli, mîm kafiyeli ve çoğunlukla Hz. Peygamber'in (s.a.v) methini konu edinen uzun kasidelere verilen isimdir. Bu kasidelerin herbirine de bedîiyye denilmiştir. Bkz. Ali Ebû Zeyd, **el-Bedî'îyyât fî'l-edebi'l-'Arabî**, 'Âlemu'l-kutub, Beyrut 1983, s. 40-51; Ahmed Matlûb, **Mu'cemu'l-mustalahâtî'l-belâğîyye ve tetâvurihâ**, Mektebu Lubnân, 2. Baskı, Beyrut 2000, s. 224; Bekrî Şeyh Emîn, **el-Belâğatu'l-'Arabiyye fî sevbîha'l-cedîd**, Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 4. Baskı, Beyrut 1998, c.3, s. 11-12; Gâzî Şebîb, **Fenu'l-medîhi'n-nebevî fî'l-'asri'l-Memlûkî**, Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut 1998, s. 93; Mehmet Mesut Ergin, **İbn Ma'sûm el-Medenî Şa'îren**, Dâru'l-Bîrûnî, Dımeşk 2004, s. 102; Hulusi Kılıç, "Bedîiyyât", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1992, c.5, s. 323.

¹³⁹ Zekî Mubârek, **Medâihu'n-Nebeviyye fî edebi'l-'Arabî**, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabiyye, Kahire tsz., s. 169.

15. İbrahim b. Musa eş-Şatıbî (ö. 790/1388): Tam adı Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed b. el-Lahmî Gırnâtî eş-Şatıbî'dir. Maliki mezhebinin en önemli âlimlerindendir. Fıkıh ve fıkıh usûlu alanında temayuz eden eş-Şatıbî, hadis ve tefsir ile iştiğal olduğu gibi Arap dili ve nahiv alanlarında da yetkindi. *el-Muvâfakât fî usûli'l-fıkıh*, *el-Mecâlis*, *el-İfâdât ve'l-inşâdât*, *el-İttifâk fî 'ilmi'l-iştikâk*, *Usûlu'n-nahv*, *el-Makâsîd fî şerhi hulâsati'l-kâfiyye* gibi çok sayıda eser telif etmiştir¹⁴⁰.

16. Ebû'l-Hasan en-Nubâhî (ö. 793/1391): Adı Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Muhammed el-Cuzâmî el-Mâlekî en-Nubâhî'dir. Endülüs'ün Mâlekâ şehrinde doğmuştur (713/1313). Gırnâta'ya gelerek baş kadılık ve sarayda katiplik görevlerinde bulunmuştur. Fıkıh ve tarih ilimlerinde temayüz etmiştir. en-Nubâhî, *Nuzhetu'l-besâir ve'l-ebsâr* ve *Târîhu kudâti'l-Endelus* eserlerini telif etmiştir. Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'e karşı oluşan düşman cephenin liderlerindendi. Ölüm tarihi konusunda tam bilgi bulunmamakla birlikte 793/1391 yılından sonra vefat ettiği düşünülmektedir¹⁴¹.

17. Ebû'l-Velîd İsmail b. Yusuf b. el-Ahmer (ö. 807/1404): Tam adı Ebû'l-Velîd İsmail b. Yusuf b. Muhammed b. Ferc b. İsmail b. Yusuf'dur. "İbnu'l-Ahmer" olarak meşhur olmuştur. Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf tarafından tahtı ele geçirecekleri korkusuyla babası ve dedesi ile birlikte Mağrib'e sürgün edilmiştir. Merîni Sultanı Ebû 'Înân Faris (752-759/1351-1358) zamanında Fes'teki Merîni sarayında katiplik yapmıştır. *'Arâisu'l-umerâ'* ve *nefâisu'l-vuzerâ'*, *A'yânu medînetu Fâs*, *Ferîdu'l-'asr fî şî'ri benî Nasr*, *Şerhu'l-burde*, *Nesîru ferâidi'l-cumân fî nazmi fuhûli'z-zamân*, *Nesîru'l-cumân fî şî'ri men nezemenî* ve *ıyyâhu'z-zamân*, *Fihristu İbni'l-Ahmer*

¹⁴⁰ et-Tinbuktî, *Neylu'l-ibtihâc*, s. 48-52; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c.1, s. 75; Mahlûf, *Şeceretu'n-nûr*, c.1, s. 332-333.

¹⁴¹ el-Makkarî, *Ezhâr*, c.2, s. 5-7; 'Înân, *Nihaye*, s. 486-487.

ve *Şerhu'r-rekmu'l-hulel* meşhur eserlerindendir. Fes şehrinde vefat etmiştir (807/1404 veya 810/1407)¹⁴².

¹⁴² Ebû'l-Velîd İsmail İbnu'l-Ahmer, **Nesîru'l-cumân fî şî'ri men nezemenî ve iyyâhu'z-zamân**, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Muessesetu'r-risâle, 3. Baskı, Beyrut 1987, (Muhakkik mukaddimesi) s. 5-13; et-Tinbuktî, **Neylu'l-ibtihâc**, s. 145-146; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c.1, s. 329-330.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNU'L-HATİB'İN HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1.1. HAYATI

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, XIII/XIV. yüzyılda Endülüs'ün Gırnâta şehrinde yetişmiş ve hayatını Endülüs ile Mağrib'in farklı şehirlerinde yaşayarak geçirmiştir. Onun yaşam serüvenine tanıklık eden mekanları harita üzerinde şöyle göstermek mümkündür¹⁴³:

Şekil 3. Şairin Yaşadığı Endülüs ve Mağrib Şehirleri Haritası

1.1.1. Adı, Doğumu ve Ailesi

Tam adı Muhammed b. Abdullah b. Said b. Abdullah b. Said b. Ali b. Ahmed es-Selmânî, Kurtubî, Tuleytulî, Levşî, Gırnâtî'dir¹⁴⁴. Gırnâta (Granada) şehrinin yaklaşık 55 kilometre batısında, Şenil ırmağının kıyısında yer alan Levşe (Loja) şehrinde

¹⁴³ <https://www.google.com/maps/place/%C4%B0spanya/@39.8596584,-12.7036393,5z/data=!3m1!4b1!4m6!3m5!1s0xc42e3783261bc8b:0xa6ec2c940768a3ec!8m2!3d40.463667!4d-3.74922!16zL20vMDZta2o>, Erişim Tarihi: 06.04.2023.

¹⁴⁴ İbnu'l Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 439.

doğmuştur (25 Recep 713/16 Kasım 1313)¹⁴⁵. Bununla birlikte mezkur tarihte Gırnâta şehrinde doğduğu da rivayet edilmiştir¹⁴⁶.

İbnu'l-Hatîb'in künyesi, Ebû Abdullah'tır¹⁴⁷. O, *el-İhâta fî ahbâri Ğırnâta* adlı eserinin sonunda yer verdiği otobiyografisinde lakabının "Lisânuddîn" olduğunu zikretmiş ama bu lakabı neden aldığını ifade etmemiştir¹⁴⁸. İbnu'l-Hatîb, "kalem ve kılıç sahibi" olarak nitelendirilen baş vezirlik ve ordu komutanlığı görevlerini birlikte üstlendiği için "zû'l-vizâreteyn", yakalandığı uykusuzluk hastalığı sebebi ile gecelerini eser telif etmekle geçirmesi ve gündüzleri de devlet işleriyle meşgul olduğu için "zû'l-'umrayn", katledildikten sonra mezarından çıkartılarak tekrar gömülmesi nedeniyle "zû'l-meyyiteyn" ve "zû'l-kabrayn" lakaplarıyla da anılmıştır¹⁴⁹. Ayrıca ona "zû'l-lisâneyn" lakabı da isnad edilmiştir¹⁵⁰.

¹⁴⁵ İbn Hacer Askalânî, *ed-Dureru'l-kâmine*, c.3, s. 469; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.5, s. 75; et-Tinbuktî, *Neylu'l-ibtihâc*, s. 445-446; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bimehâsin men be'de'l-kernî's-sâbi'*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire tsz., c.2, s. 191; Palencia, *Historia de la Literatura*, s. 252; İsmail Bâşâ el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifin esmâu'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin*, Muessesetu'l-târîhi'l-'Arabî, İstanbul 1951, c.2, s. 167; Corci Zeydân, *Târîhu'l-âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, byy. tsz., c.3, s. 230; Ömer Rıza Kehâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1993, c.3, s. 440; Ferruh, *Târîhu'l-Edeb*, c.6, s. 504; Muhammed Abdullah 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb hayatuhu ve turâsuhu'l-fikrî*, Mektebetu'l-hancî, Kahire 1968, s. 32; Muhammed Abdunne'im Hafâcâ, *el-Edebu'l-Endelusî et-tetevvur ve't-tecdîd*, Dâru'l-ceyl, Beyrut 1992, s. 633; 'İssâm Kasabcî, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb hayâtuhu fikruhu şi'ruhu*, Mudiretu'l-kutub ve'l-matbû'âtî'l-câmi'iyye, Halep 1994, s. 9; Nizamettin Parlak, *Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Siyasi Kişiliği ve Tarihçiliği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2012, s. 1; Câsim el-Ubûdî- Cengiz Tomar, "İbnü'l-Hatîb, Lisânüddîn", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c.21, s. 74; Aziz Yavuz, "Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in Hayatı, Edebi Kişiliği ve Şiiri", *Dicle İlahiyat Dergisi*, c.25, sayı: 2, Diyarbakır 2022, s. 621.

¹⁴⁶ Ebî Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris el-Ketânî, *Selvetu'l-enfâs ve muhâdesetu'l-ekyâs 'an akbere mine'l-'ulemâ' ve's-sulehâ' bi Fâs*, thk. Muhammed Hamza b. Ali el-Ketânî, el-Mevsu'atu'l-ketânîyye li't-târîh, Fes tsz., c.3, s. 291.

¹⁴⁷ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 439.

¹⁴⁸ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 439.

¹⁴⁹ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.5, s. 80; el-Ketânî, *Selvetu'l-enfâs*, c.3, s. 292; Muhammed b. Ebî Bekr et-Tıtvânî, *İbnu'l-Hatîb min hilâli kutubihî*, Dâru't-tibâ'atî'l-Mağribiyye, Tıtvân 1954, c.1, s. 40-46; Ahmed Hasan Besec, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb 'asruhu, bey'etuhu, hayâtuhu ve âsâruhu*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1994, s. 31.

¹⁵⁰ et-Tıtvânî, *İbnu'l-Hatîb*, c.1, s. 46-47.

İbnu'l-Hatîb, aslen Yemen'in Selmân bölgesinden olup nesebi büyük Arap kabilesi Kahtânilere dayanmaktadır¹⁵¹. Bu nedenle Batı İslâm dünyasında daha çok “İbnu'l-Hatîb es-Selmânî” olarak tanınmıştır¹⁵².

İbnu'l-Hatîb'in çocukluğunu Gırnâta şehrinde geçirdiği rivayet edilmiştir¹⁵³. Fakat onun çocukluğunun nasıl geçtiği hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. O, *el-İhâta* adlı eserinin sonuna eklediği otobiyografisinde çocukluk dönemi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Mezkur kitabında yer verdiği bu otobiyografisinde, sade bir şekilde tedrisatına değinmekle yetinmiştir¹⁵⁴.

İbnu'l-Hatîb'in ailesi, Endülüs'ün fethinden sonra Şam'dan Endülüs'e göç ederek Kurtuba (Cordoba) şehrine yerleşmiştir. Fakat ailenin Yemen'den Şam'a ve oradan da Endülüs'e hangi tarihte göç ettiği tam olarak bilinmemektedir. Kurtuba şehrinde yaşanan meşhur “er-Rabad” ayaklanmasına İbnu'l-Hatîb'in ailesi de katılmıştır. Ancak Emevî Emîri Hekem b. Hişâm (ö. 206/822)'ın kanlı bir şekilde bastırmasıyla (202/818)¹⁵⁵, ailesi Tuleytula (Toledo) şehrine göç etmek zorunda kalmıştır¹⁵⁶. Bir buçuk asırlık ikametinin ardından Tuleytula şehrine Hristiyan saldırılarının artmasıyla da aile, Levşe'ye (Loja) şehrine göç etmiştir¹⁵⁷. Levşe şehrine yerleşmeden önce “Benu'l-vezîr” olarak tanınan aile, İbnu'l-Hatîb'in büyük dedelerinden ilim erbâbı ve mütedeyyin olan Sa'îd'in, Gırnâta şehri ile İşbîlye (Sevilla) şehrini birbirine bağlayan yol üzerindeki Levşe şehrinin surları altında Kur'an-ı Kerim tilaveti yapması ve vaaz vermesi nedeniyle

¹⁵¹ el-Ketânî, *Selvetu'l-enfâs*, c.3, s. 290; 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 29.

¹⁵² et-Tinbuktî, *Neylu'l-İbtihâc*, s. 158, 224; Muhammed İbn Gâzî el-'Usmânî, *er-Ravdu'l-hetûn fî ahhârî Mekkâseti'z-zeytûn*, thk. Abdulvahab İbn Mansûr, el-Matba'atu'l-melikiyye, 2. Baskı, Rabât 1988, s. 42.

¹⁵³ İbn Haldûn, *İber*, c.7, s. 440.

¹⁵⁴ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 457-459.

¹⁵⁵ İbn 'Îzârî, *el-Beyân*, c.2, s. 89-91; İbn Sa'îd, *el-Muğrib*, s. 42-43; İbnu'l-Hatîb, *A' mâl*, c.2, s. 16-17; Meçhul Müellif, *Târîhu'l-Endelus*, s. 182; el-'Abbâdî, *fi't-Târîhi'l-'Abbâsî ve'l-Endelus*, s. 331-332.

¹⁵⁶ İbnu'l-Hatîb, *A' mâl*, c.2, s. 16.

¹⁵⁷ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 439.

“Benu’l-Hatîb” olarak anılmaya başlamıştır¹⁵⁸. Levşe şehrine yerleşen Said’in ardından hat, tilavet, fıkıh, hesap ve edebiyata vakıf olan oğlu Abdullah, Abdullah’ın oğlu ve aynı zamanda İbnu’l-Hatîb’in dedesi olan Said (ö. 683/1284), ailenin ilmî geleneğini sürdürmüşlerdir¹⁵⁹. İbnu’l-Hatîb’in dedesi Said, Gırnâta şehrine yerleşerek şehrin meşhur ve nüfuz sahibi ailelerinden iki evlilik yapmıştır. Said’in ikinci eşi, Nasrî Emîri II. Muhammed’in eşinin akrabası olduğundan ailenin Nasrî Sarayı ile bağları güçlenmiştir¹⁶⁰.

İbnu’l-Hatîb’in babası Abdullah b. Said es-Selmânî (ö. 741/1340) ise başkent Gırnâta şehrinde doğmuştur (Cemazeyilevvel 672/Kasım-Aralık 1273)¹⁶¹. Künyesi, Ebû Muhammed’dir¹⁶². Gırnata şehrinde bolluk ve şatafat içinde büyüyen Abdullah, Ebû İshak b. Zurkâl, Ebû Hasan el-Belûfî ve Ebû Cafer b. ez-Zubeyr gibi âlimlerden ders almıştır¹⁶³. Yakışıklı, akıcı bir üslup sahibi, hazır cevap, hoş sohbet, keskin zekalı, cömert ve saygın bir şahsiyet olduğu rivayet edilen Abdullah¹⁶⁴, tıp, tarih ve edebiyat ilimlerine vakıftı¹⁶⁵. Bir ara Levşe’ye dönmüştür. Ama Ebû’l-Velîd I. İsmail’in (ö. 725/1325) amcasının oğlu Nasrî Emîri Nasr b. Muhammed’e (ö. 713/1314) karşı başlattığı harekata destek veren Abdullah, Ebû’l-Velîd I. İsmail’in 713/1314 yılında Nasrî tahtına oturması ile Gırnâta şehrine dönerek onun hizmetine girmiştir¹⁶⁶. Sultan Ebû’l-Velîd, oğlu IV. Muhammed (ö. 733/1333) ve Ebû’l-Velîd’in diğer oğlu Ebû’l-Haccâc Yusuf zamanında da hizmetine devam eden Abdullah, meşhur katip ve şair Ebû Hasan Ali b. el-Ceyyâb (ö. 749/1349) ile birlikte divanu’l-inşa’da çalışmış ve “vezir”

¹⁵⁸ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 439-440; İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 387.

¹⁵⁹ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 440; İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 387.

¹⁶⁰ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 441; İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 387-388.

¹⁶¹ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 391.

¹⁶² İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 386.

¹⁶³ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 388.

¹⁶⁴ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 388.

¹⁶⁵ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 388; el-Makkarî, **Nefhu’t-tîb**, c.5, s. 8.

¹⁶⁶ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 442; c.3, s. 388-389.

lakabını almıştır¹⁶⁷. O, büyük oğlu ile beraber çok sayıdaki Endülüslü alim gibi birleşik Hristiyan ordusu ile yapılan Tarîf savaşında şehit olana kadar saraydaki bu görevine devam etmiştir (7 Cemazeyilevvel 741/29 Ekim 1340)¹⁶⁸. İbnu'l-Hatîb'in annesi veya kaç kardeş oldukları hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. O da bu konuda bilgi vermemiştir. Sadece Tarîf savaşında bir ağabeyinin babası ile beraber savaşa katılıp şehit olduğunu zikretmekle yetinmiştir.

İbnu'l-Hatîb'in ne zaman evlendiği ve kaç çocuğunun olduğu da tam olarak bilinmemektedir. O, Mağrib'deki ilk sürgün döneminde (760-763/1359-1362), Selâ şehrinde kaybettiği (6 Zilkade 762/7 Eylül 1361)¹⁶⁹ eşinin vefatından bahsederken onun geriye küçük kız ve erkek çocuklar bıraktığını söylemiş ama sayı veya isimleri hakkında detaylı bilgi vermemiştir¹⁷⁰. İbnu'l-Hatîb'in biyografisinin verildiği kaynaklarda sadece Abdullah, Muhammed ve Ali adındaki üç erkek evladının isimleri zikredilmiştir¹⁷¹. O da evlatları hakkında detaylı bilgi vermemiştir. Onun farklı eserlerinde biyografisine yer verdiği oğlu Abdullah¹⁷², onun ilk çocuğu olup Gırnâta şehrinde doğmuştur (17 Safer 743/22 Temmuz 1342)¹⁷³. Abdullah'ın künyesi Ebû Muhammed'dir¹⁷⁴. O, babası İbnu'l-Hatîb, İbnu'l-Ceyyâb, Ebû'l-Kâsım el-Hesenî, Ebû Said Ferc b. Lubb et-Tağlibî gibi Endülüs ve Mağrib'in dönemin âlimlerinden ders almıştır¹⁷⁵. Şair olan Abdullah, babası

¹⁶⁷ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 33-34. İbn Haldûn, İbnu'l-Hatîb'in babası Abdullah'ın Nasrî Sarayı'nda gıda ambarında çalıştığını rivayet etmiştir. Ancak onun hangi tarihte ve ne süre ile bu görevine devam ettiğini tam olarak ifade etmemiştir. Bkz. İbn Haldûn, **İber**, c.7, s. 440.

¹⁶⁸ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 391; c.4, s. 442; Parlak, **Lisânüddîn**, s. 2.

¹⁶⁹ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **Nufâdatu'l-cirâb fî 'ulâleti'l-igtirâb**, nşr. Ahmed Muhtâr el-'Ubbâdî, Dâru'n-naşri'l-Mağribiyye, ed-Dâru'l-beydâ' 1985, c.2, s. 205.

¹⁷⁰ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, s. 205.

¹⁷¹ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 289; Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Makkarî el-Tilemsânî, **Ezhâru'r-riyâd fî'l-ahbâri 'îyâd**, thk. İbrahim el-Ebyârî, Mustafa es-Sakâ', Abdulhafız Şiblî, Matba'atu lecneti't-te'lîf ve't-terceme ve'n-neşr, Kahire 1939, c.1, s. 319.

¹⁷² İbnu'l-Hatîb, **el-Ketîbe**, s. 279-282; İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 435-439.

¹⁷³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 439; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 299.

¹⁷⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 435.

¹⁷⁵ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 290.

döneminde Endülüs'te katiplik yaptığı gibi, İbnu'l-Hatîb'in Mağrib'deki ilk sürgün yıllarında Fes şehrindeki Merînî sarayında da divan katipliği yapmıştır¹⁷⁶.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in ikinci oğlu Muhammed de babası ve İbnu'l-Ceyyâb'ın yanı sıra çok sayıda âlimin tedrisatın geçmiş, tasavvufa ilgi duymuş ve saray hayatından uzak yaşamayı tercih etmiştir¹⁷⁷. İbnu'l-Hatîb'in üçüncü oğlu olan Ali ise babasından ve İbnu'l-Ceyyâb'dan ders almanın yanı sıra İbn Merzûk (ö. 781/1380), İbn Şibrîn el-İşbîlî (ö. 747/1346), Ebû Abdullah Muhammed el-Makkarî (ö. 759/1358), İbnu'l-Hâc el-Bilfîkî, Ebû Cafer İbn Safvân ve İbnu'l-Hatime el-Ensârî gibi dönemin âlimlerinden de ders almıştır¹⁷⁸. Babasından sonra ailenin şairi olduğu rivayet edilen Ali'nin, babası İbnu'l-Hatîb'i tutuklayıp zindanda katledilmesine izin veren Merînî Sultanı Ebû'l-Abbâs Ahmed el-Merînî (ö. 796/1394) ile yakın dostluğunun olduğu zikredilmektedir¹⁷⁹. Ahmed b. Muhammed el-Makkarî (ö. 1041/1632), Ebû'l-Hasan Ali b. İbnu'l-Hatîb'in en son Mısır'da bulunduğu zikretmiş ve hayatının geri kalanı hakkında bilgi vermemiştir¹⁸⁰.

1.1.2. Eğitimi

İbnu'l-Hatîb, Gırnâta şehrinde ilimle hemhal olan bir ailede büyümüş ve eğitimine burada başlamıştır¹⁸¹. Kaleme aldığı eserlerinden ve fikir dünyasından sağlam bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. İlk eğitimine edip ve hekim olan babasının yanında başlayan İbnu'l-Hatîb, dönemin Endülüs ilim merkezi olan Gırnâta ülemasından Arapça, Kur'an-ı Kerim, edebiyat, tarih, tıp, felsefe, fıkıh, tefsir, hadis vb. dersleri almıştır. Endülüs ve Mağrib'in dönemin seçkin alimlerin tedrisatından geçerek eğitimini

¹⁷⁶ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 435-436; İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, s. 164; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 299-301.

¹⁷⁷ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 289; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 319-320.

¹⁷⁸ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 339-340.

¹⁷⁹ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 301.

¹⁸⁰ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c. 7, s. 301-302.

¹⁸¹ İbn Haldûn, **İber**, c.7, s. 440; Palencia, **Historia de la Literatura**, s. 252; Muhammed Kürd Ali, **Kunûzu'l-ecdâd**, Edvâu's-Selef, Suriye 2010, s. 343.

tamamlamıştır¹⁸². Tıp, nazım ve nesirde gençliğinden itibaren büyük bir başarı göstermiştir¹⁸³.

1.1.2.1. Hocaları

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta* adlı eserinin sonunda yer verdiği otobiyografisinde, tedrisatından geçtiği hocalarının isimlerine yer vermiştir. İbnu'l-Hatîb, hocalarının isimlerini özetle geçtiğini ve daha fazla müderrisi olduğunu ifade etmektedir¹⁸⁴. O, bazı hocalarından hangi dersleri aldığına değinirken, bazılarının ise sadece isimlerini zikretmekle yetinmiştir. Onun isimlerine yer verdiği hocaları şunlardır¹⁸⁵:

1. Muhammed b. Abdulvelî er-Ru'aynî: Künyesi Ebû Abdullah'tır. "el-'Avvâd" olarak meşhur olmuştur. Gırnâta şehrinde doğmuştur (680/1281-1282). el-'Avvâd, dönemin meşhur âlimlerinden ders alarak Kur'an-ı Kerim, tecvîd ve kırâat ilimlerinde temayüz etmiştir. İbnu'l-Hatîb'in yakın komşusu olan el-'Avvâd, bir küttâb açarak hayatını Kur'an-ı Kerim'i öğretmeye adanmış ve yetmiş yaşında vefat etmiştir (30 Zilkade 750/9 Şubat 1350)¹⁸⁶. İbnu'l-Hatîb, ondan Kur'an-ı Kerim ve tecvid derslerini almıştır¹⁸⁷.

2. Ali b. Ömer b. İbrahim b. Abdullah el-Kenânî el-Kîcâtî: Kökeni Endülüs'ün Ceyyân (Jean) kentine bağlı Kîcâta'dan olduğundan el-Kîcâtî nisbesini almıştır. Künyesi, Ebû'l-Hasan'dır. Endülüs'ün Basta şehrinde doğmuştur (650/1252-1253). Basta şehrinde babasının yanında eğitimine başlayan el-Kîcâtî, Basta ve Gırnâta

¹⁸² el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.5, s. 189.

¹⁸³ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 34.

¹⁸⁴ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 459.

¹⁸⁵ İbnu'l-Hatîb'in isimlerini zikrettiği hocalarının hayatları hakkında detaylı bilgiye ulaşabildiklerimize daha geniş yer verdik. Ancak bazıları hakkında ise bilgiye ulaşamadık ve sadece isimlerine yer verdik. Onun zikrettiği hocalarının tüm isimleri için bkz. İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 457-459.

¹⁸⁶ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 33-35.

¹⁸⁷ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 34; İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 457-458; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.5, s. 383-384.

şehirlerinde dönemin âlimlerinden dersler alarak eğitimini tamamlamıştır. Gırnâta Ulu Camii’de kırâat, fıkıh, Arapça ve edebiyat derslerini okutmuştur. Ayrıca burada hatiplik ve kadı vekilliği de yapmıştır. Şiir ve nesirde eserler telif eden el-Kîtâcî, Gırnâta şehrinde vefat etmiş ve Babu İlbîre Mezarlığı’na defnedilmiştir (29 Zilhicce 730/13 Ekim 1330)¹⁸⁸. İbnu’l-Hatib’in küttâb’dan sonra Arapça, Kurân-Kerim ve edebiyat derslerini aldığı ilk hocasıdır¹⁸⁹.

3. Ebû’l-Kâsım Muhammed b. Cuzeyy el-Kelbî el-Endelusî: Künyesi Ebû’l-Kasım’dır. Gırnâta şehrinde doğmuştur (9 Rebiulahir 693/9 Mart 1294). Ebû Cafer İbn ez-Zubeyr’den Arapça, fıkıh, hadis ve Kurân-ı Kerim derslerini almıştır. Dönemin meşhur âlimlerinin tedrisatından geçmiştir. Gençliğinin ilk yıllarından itibaren Gırnâta Ulu Camii (el-Câmi‘ul-a‘zam)’de hatiplik yapmaya başlamıştır. İbn Cuzeyy, kırâat, tefsir, hadis, fıkıh ve fıkıh usûlu gibi dinî ilimlerin yanında edebiyat, dil ve nahiv ilimlerinde de mahirdi. *Kavânînu’l-ehkâmi’s-şer’iyye fî mesâili’l-furû‘i’l-fikhiyyel, et-Teshîl fî ‘ulûmi’t-tenzîl, el-Muhtasîru’l-bâri‘ fî kıraati nâfi‘, Fevâidi’l-‘âm fî lahni’l-‘amme* gibi çok sayıda eser telif etmiştir. Tarîf savaşında şehit olmuştur (7 Cemazeyilevvel 741/29 Ekim 1340). İbnu’l-Hatîb, ondan Kurân-ı Kerim ve Arapça derslerini almıştır¹⁹⁰.

4. Ebû Abdullah b. el-Fahhâr el-İlbîrî: Adı Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Havlânî’dir. Künyesi Ebû Abdullah’dır. “İbnu’l-Fahhâr el-İlbîrî” olarak meşhur olmuştur. Nahiv ilminde zamanın Sibeveyhi olarak kabul edildiği gibi, Arapça, kırâat, tefsir, fıkıh ve aruz ilimlerinde de yetkindi. Gırnâta Ulu Camii’de hatiplik yapmış ve el-Medresetu’l-Yusufiyye (el-Medresetu’n-Nasriyye)’de ders vermiştir. Gırnâta’da vefat

¹⁸⁸ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 104-107; İbnu’l-Hatîb, **el-Ketîbe**, s. 37-40; İbn Ferhûn, **el-Dîbâcu’l-muzheb**, c.2, s. 110; el-Makkarî, **Nefhu’t-tîb**, c.5, s. 507-509.

¹⁸⁹ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 104, 458.

¹⁹⁰ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 20-23; c.4, s. 458; İbnu’l-Hatîb, **Ketîbe**, s. 46-48; İbn Ferhûn, **Dîbacu’l-muzheb**, c.2, s. 274-276; el-Makkarî, **Nefhu’t-tîb**, c.5, s. 514-516; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.3, s. 184-187; Mahlûf, **Şeceretü’n-nûr**, c.1, s. 306; Ferruh, **Târîhu’l-Edeb**, c.6, s. 420-426; Parlak, **Lisânüddîn**, s. 8.

etmiş ve burada defnedilmiştir (12 Recep 754/13 Ağustos 1353)¹⁹¹. İbnu'l-Hatîb, ondan Arapça, fıkıh ve tefsir derslerini almıştır¹⁹².

5. Ebû Abdullah İbn Bekr: Adı Muhammed b. Yahya b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Said el-Eş'arî el-Mâlekî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır ve "İbn Bekr" olarak tanınmıştır. İbn Bekr, Endülüs'ün Mâleka şehrinde doğmuştur (Zilhicce 674/Mayıs-Haziran 1276). Döneminin önde gelen âlimlerin tedrisatından geçerek hadis, tarih, neseb, usûl, dil, aruz, hesap ve feraid ilimlerinde temayüz etmiştir. İbn Bekr, bir süre memleketi Mâleka şehrinde kadılık yaptıktan sonra Gırnâta şehrine giderek kadılık hizmetini orada sürdürmüştür (Muharrem 735/Eylül 1334). Ayrıca Tarîf savaşında şehit olana kadar Arapça, fıkıh, usûl, Kur'ân-Kerim, feraid, hesap ve hadis derslerini vermeye devam etmiştir (7 Cemaziyevvel 741/29 Ekim 1340). İbnu'l-Hatîb, hocaları arasında zikrettiği İbn Bekr'den hangi dersleri aldığını belirtmemiştir¹⁹³.

6. Ebû'l-Hasan Ali b. Ceyyâb: Tam adı Ali b. Muhammed b. Süleyman b. Hasan el-Ensârî el-Gırnâtî'dir. Künyesi Ebû'l-Hasan'dır. "İbnu'l-Ceyyâb" olarak meşhur olmuştur. Gırnâtâ şehrinde doğmuştur (Cemaziyelahir 673/Aralık 1274). Ebû Cafer b. ez-Zubeyr, Ebû'l-Kasım b. eş-Şât, Ebû Abdullah b. Ruşeyd gibi dönemin önde gelen çok sayıdaki âlimin tedrisatından geçmiştir. İbnu'l-Hatîb'in "beliğ allame reisimiz" olarak vassettiği İbnu'l-Ceyyâb, Arapça, dil, hesap, kırâat, hadis, tarih, şiir, edebiyat ve belagat gibi tüm ilimlerde yetkindi. Yaklaşık yarım asır el-Hamrâ Sarayı'nda divanu'l-inşâ reisliği ve vezirlik hizmetlerinde bulunmuştur. İbnu'l-Ceyyâb, XIV. yüzyılın ortalarında Endülüs ve Akdeniz ülkelerinde ortaya çıkan veba salgınında hayatını kaybetmiştir (23 Şevval 749/14 Ocak 1349). Sultan Ebû'l-Haccâc Yusuf'un

¹⁹¹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 35-38; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 355-359, 378-383; Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî Celâluddîn, **Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâtî'l-luğaviyîn ve'n-nuhât**, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Matba'atu İsa el-Bâbî el-Halebî, byy. 1964, c.1, s. 174-175.

¹⁹² İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 36; c.4, s. 458.

¹⁹³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 176-180; c.4, s. 458; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 385-387.

katıldığı kalabalık bir cenaze töreniyle Gırnâta şehrindeki Babu İlbîre Mezarlığı'na defnedilmiştir. İbnu'l-Hatîb, ondan nazım ve nesirin inceliklerini öğrenmiştir¹⁹⁴.

7. Ebû Abdullah b. Câbir: Tam adı Muhammed b. Câbir b. Kasım b. Ahmed b. İbrahim b. Hassân el-Kaysî el-Vâdiâşî'dir. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı ise Şemsuddîn'dır. "İbn Câbir" olarak tanınmıştır. Aslen Endülüs'ün Vâdiâş şehrinde olup Tunus'ta doğmuştur (673/1274-1275). Burada eğitimine başlamıştır. Endülüs, Mısır ve Hicaz bölgelerini dolaşarak çok sayıda âlimin tedrisatından geçmiştir. İbn Câbir, hadis, dil, nahiv, kırâat ilimlerinin yanı sıra şiirde de temayüz etmiştir. Gırnâta şehrine 726/1325-1326 yılının başında gitmiştir. 779/1377-1378 yılında Tunus'ta ve vefat yeri belirtilmeden 749/1348-1349 yılında veba salgınında öldüğü şeklinde farklı ölüm tarihleri rivayet edilir¹⁹⁵. İbnu'l-Hatîb, ondan hadis dersleri almıştır¹⁹⁶. İbnu'l-Hatîb, ayrıca onun kardeşi Ebû Cafer b. Câbir'in tedrisatından da geçmiştir¹⁹⁷.

8. Ebû'l-Berakât İbnu'l-Hâc el-Bilfîkî/Belfîkî: Adı Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Halef b. Muhammed b. Süleyman b. Suvâr b. Ahmed b. Hizbullah b. 'Amir b. Sa'dulhayr b. 'Ayyâş'tır. Künyesi Ebû'l-Berekât'tır. Aslen Endülüs'ün Almeriyye şehrine bağlı Belfîk/Bilfîk (Belfîq) kentinden olup Almeriyye şehrinde doğmuştur (680/1271-1272). Burada başladığı eğitimine Mağrib'in çeşitli şehirlerinde devam etmiştir. Endülüs'e döndüğünde, Mâlekâ şehrine yerleşmiştir. Burada müderrislik yapmaya başlayan İbnu'l-Hâc, İbnu'l-Hatîb'in yanı sıra İbn Battûta, İbn Haldûn, kardeşi Zekeriya b. Haldûn ve İbn Zümrek gibi pek çok meşhur şahsiyet onun tedrisatından geçmiştir. Tasavvuf ehli olan İbnu'l-Hâc'ın hayatının son dönemlerinde inzivaya çekildiği rivayet edilir. Şiir ve nesirde çok sayıda eser telif etmiştir. *el-'Azâb ve'l-ucâc min şî'ri Ebî'l-Berekât b. el-Hâc* adlı şiir divanının yanı sıra

¹⁹⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 125-152, 458; İbnu'l-Hatîb, **Ketîbe**, s. 183-193; İbn Ferhûn, **el-Dîbâcu'l-muzheb**, c.2, s. 111-112; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 434-464.

¹⁹⁵ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 163-165; İbn Ferhûn, **el-Dîbâcu'l-muzheb**, c.2, s. 299-301; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 200-203.

¹⁹⁶ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 458.

¹⁹⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 458.

el-İfsâh fimen urife bi'l-Endelus bi's-salâh, Muştebihâtu mustalalâtu'l-'ulûm, Târîhu Almeriyye onun eserlerinden bazılarıdır. Almeriyye şehrinde vefat etmiştir (773/1372). Ölüm tarihinin 771/1370 olduğu da rivayet edilmiştir¹⁹⁸. İbnu'l-Hatîb, ondan hadis dersleri almıştır¹⁹⁹.

9. Ebû Muhammed b. Selmûn: Adı Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Ali b. Selmûn el-Kenânî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. "İbn Selmûn" olarak tanınmıştır. Gırnâta şehrinde doğmuştur (22 Zikade 669/2 Temmuz 1271). Gırnâta'nın ünlü âlimlerinden Ebû Cafer ez-Zubeyr'in yanında başladığı eğitimine Endülüs ve Mağrib'in çeşitli kentlerinde devam etmiştir. Hadis, fıkıh, kırâat ve Arapça ilimlerinde temayüz etmiştir. Tarîf savaşında şehit olmuştur (741/1340)²⁰⁰. İbnu'l-Hatîb ondan hadis dersi almıştır²⁰¹. İbnu'l-Hatîb, ayrıca kardeşi el-Kâdî Ebû'l-Kâsım b. Selmûn'ın tedrisatından da geçmiştir²⁰².

10. Ebû Amr b. Ebû Ca'fer b. ez-Zubeyr: Adı Muhammed b. Ahmed b. İbrahim b. ez-Zubeyr'dir. Künyesi Ebû Amr'dır. Meşhur Endülüs âlimlerinden Ebû Cafer b. ez-Zubeyr'in oğludur. Ebû Amr, ilk eğitimini babasından almış ve dönemin Endülüs ile Mağrib âlimlerinin tedrisatından geçerek eğitimini tamamlamıştır. Doğuya yolculuk yapmış ve bir süre sonra Endülüs'e dönüp Mâleka şehrine yerleşmiştir. Burada vefat etmiştir (9 Muharrem 765/18 Ekim 1363)²⁰³. İbnu'l-Hatîb, ondan hadis dersi almıştır²⁰⁴.

11. Ebû Abdullah b. Bîbeş: Adı Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Bîbeş el-'Abderî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır ve "İbn Bîbeş" olarak meşhur olmuştur.

¹⁹⁸ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 143-169; İbnu'l-Hatîb, **Ketîbe**, s. 127-134; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 471-487; İbn Ferhûn, **Dîbacu'l-muzheb**, c.2, s. 269-274; et-Tinbuktî, **Neylu'l-ibtihâc**, s. 428-430; Mahlûf, **Şeceretu'n-nûr**, c.1, s. 330; Ferruh, **Târîhu'l-edeb**, c.6, s. 498-503.

¹⁹⁹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 458.

²⁰⁰ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 400-404; İbnu'l-Hatîb, **Ketîbe**, s. 90-93.

²⁰¹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 458.

²⁰² İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 458.

²⁰³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 156-158.

²⁰⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 458.

Gırnâta şehrinde doğmuştur (Receb 680/Ekim-Kasım1281). Arap dilinde temayüz eden İbn Bîbeş, kitap ticareti yaparak zengin olmuştur. Bir ara Sebte şehrine yerleştiyse de İbnu'l-Hatîb tarafından Gırnâta şehrine getirilerek vefatına kadar eğitim ile uğraşmıştır. İbnu'l-Hatîb'in şiirlerini naklettiği İbn Bîbeş, Gırnâta şehrinde vefat etmiş ve Bâbu İlbîre kabristanına defnedilmiştir (753/1352)²⁰⁵. İbnu'l-Hatîb ondan Arapça dersi almıştır²⁰⁶.

12. Ebû Abdullah b. el-Hekîm er-Rundî: Adı Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman b. İbrahim b. Yahya b. el-Hekîm el-Lahmî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Nasrî Emîri III. Muhammed'in veziri zû'l-vizâretein Ebû Abdullah İbnu'l-Hekîm er-Rundî'nin oğludur. İbnu'l-Hatîb onun doğum yerini zikretmeden 665/1266-1267 yılında doğduğunu ifade etmiştir. el-Hamrâ Sarayı'nda vezirlik yapmıştır. İbnu'l-Hekîm, hayatının son evresinde yerleştiği Runde şehrinde vefat etmiştir (23 Rabiulahir 750/11 Temmuz 1349)²⁰⁷. İbnu'l-Hatîb, onun tedrisatından geçip ona methiyeler nazmetmiştir²⁰⁸.

13. Ebû Bekr b. Şibrîn: Tam adı Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ali b. Şibrîn'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Mağrib'in Sebte şehrinde doğmuştur (674/1275-1276). Aslen İşbîliyye şehrendendir. İlim erbabı olan dedesinin İşbîliyye kadılığı yaptığı rivayet edilmiştir. Endülüs ve Mağrib ülemasının tedrisatından geçmiştir. Fıkıh, hadis, tarih ilimlerinin yanı sıra nazımda da temayüz etmiştir. İbnu'l-Hatîb, onu kadı, mühaddis ve edip olarak vasf etmiştir. Gırnâta şehrinde vefat eden İbn Şibrîn, Bâbu İlbîre mezarlığına defnedilmiştir (2 Şaban 747/18 Kasım 1346)²⁰⁹.

²⁰⁵ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 27-31; İbnu'l-Hatîb, **Ketîbe**, s. 90-93.

²⁰⁶ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 458.

²⁰⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 272-280; İbnu'l-Hatîb, **Ketîbe**, s. 195-196.

²⁰⁸ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 458; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 497.

²⁰⁹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 239-249; c.4, s. 458; İbnu'l-Hatîb, **Ketîbe**, s. 166-172; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 541-543.

14. Ebû Muhammed Abdulmuheymin el-Hadramî: Adı Abdulmuheymin b. Muhammed b. Abdulmuheymin b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hadramî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Mağrib'in Sebte şehrinde doğmuştur (676/1277-1278). Sebte şehrinde başladığı eğitimine Endülüs'ün farklı şehirlerini dolaşarak dönemin önde gelen âlimlerinden dersler alarak tamamlamıştır. Merînî Sarayı'nda katiplik yapan el-Hadramî, Arapça, hadis, fıkıh, nahiv, edebiyat, tarih ve aruz ilimlerinde temayüz etmiştir. Tunus şehrinde veba salgını nedeniyle vefat etmiştir (12 Şevval 749/3 Ocak 1349). İbnu'l-Hatîb, "şeyhunâ" dediği el-Hadramî'den hangi dersleri aldığını açıklamamıştır²¹⁰.

15. Ebû Abdullah b. Abdulmelik: Adı Muhammed b. Ahmed b. Abdulmelik el-Feştâlî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Merînî Sultanı Ebû 'Anân döneminde Fes şehrinin kadılığına atanmıştır. Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *İhâta* adlı eserinde onunla yazışmalarına yer vermiş ve ilminden istifade ettiğini zikretmiştir²¹¹.

16. el-Kadî Ebû Bekr b. Manzûr: Adı Osman b. Yahya b. Muhammed b. Manzûr el-Kaysî'dir. Künyesi Ebû Amr'dır. "İbn Manzûr" olarak tanınmıştır. Aslen Mâleka şehrinden olan İbn Manzûr, fıkıh, Arapça, kırâat, tıp ve mantık ilimlerinde temayüz etmiştir. Mâleka şehrinde kadılık yaparken vefat etmiştir (25 Zihicce 735/16 Ağustos 1335). İbnu'l-Hatîb, ondan istifade ettiğini zikretmiştir²¹².

17. Ebû Abdullah el-Makkarî et-Tilimsânî/et-Tilemsânî: Adı Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Yahya b. Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Ali b. Davud el-Kureyşî el-Makkarî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Tilimsân şehrinde doğmuş ve buada yetişmiştir. Fes ve Tilimsân şehirlerinde baş kadılık yapmıştır. Bir süre Endülüs'te yaşamıştır. Daha sonra Mağrib'e dönüp Fes şehrinde vefat etmiştir

²¹⁰ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 11-18; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.5, s. 464-471.

²¹¹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.2, s. 187-191, c.4, s. 458.

²¹² İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 86-87, 458.

(Muharrem 759/Aralık-Ocak 1357-1358). İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta* adlı eserinde onun biyografisine genişçe yer vermiştir²¹³.

18. Ebû Abdullah b. Merzûk: Adı Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Merzûk el-‘Acîsî et-Tilimsânî’dir. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı ise Şemsuddîn’dir. O da “İbnu'l-Hatîb” olarak meşhur olmuştur. Tilimsân şehrinde doğmuştur (711/1311). Doğumundan kısa süre sonra babası hac farızasını ifa etmek için hicaz yolculuğuna çıkınca onu da beraberinde götürmüştür. Tefsir, furûğ, hadis ve şiirde temayüz eden İbn Merzûk, 733/1332 yılında Mağrib’e dönmüş ve Merînî Sultanı Ebû'l-Hasan el-Merînî’nin hizmetine girmiştir. Ona uzun süre hizmet eden İbn Merzûk, Endülüs’e gelerek Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf’un himayesine girmiştir (748/1347-1348). Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb ile yakın bir dostluk geliştiren İbn Merzûk, Merînî Sultanı Ebû ‘Înân Fâris’in daveti üzerine Mağrib’e geçinceye kadar (754/1353) Gırnâta şehrindeki Yusufiyye Medresesi’nde dersler vermiştir. Sultan Ebû ‘Înân’dan kısa süre sonra Merînî tahtına oturan Ebû Salim İbrahim, onu vezir olarak seçmiş ve yetkilerini ona devretmiştir. Ancak gücün ona tevdi edilmesi, devlet ricalini ve Merînî hanedanını kızdırmıştır. Ömer b. Abdullah önderliğinde gerçekleşen darbeye tutuklanmış ve mallarına el konulmuştur (17 Zilkade 762/ 18 Eylül 1361)²¹⁴. İbn Merzûk, iki yıllık mahkumiyetin ardından serbest bırakılınca Tunus’a giderek orada ikamet etmiştir. Burada altı yıl ikamet ettikten sonra Kahire şehrine yerleşen İbn Merzûk, burada vefat etmiştir (781/1379)²¹⁵. İbnu'l-Hatîb, hangi ilimlerde ondan istifade ettiğini belirtmeden ismini hocaları arasında zikretmiştir²¹⁶.

²¹³ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.2, s. 191-226; c.4, s. 458.

²¹⁴ es-Selâvî, *el-İstiksâ*, c.4, s. 37-41.

²¹⁵ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 103-130; Muhammed İbn Merzûk et-Tilemsânî, *el-Musnedu's-sahîhu'l-Hasen fî meâsiri ve mehâsini mevlânâ Ebî'l-Hesen*, tkdm. Mahmud bû ‘Ayyâd, eş-Şerîketu'l-vataniyye li'n-neşr ve't-tevzî', Cezayir 1981, (Muhakkik mukaddimesi) s. 12-77; Mahlûf, *Şeceretu'n-nûr*, c.1, s. 340-341.

²¹⁶ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 458.

19. Ebî Osmân b. Lîyûn: Adı Ebû Osman Sa‘d b. Ahmed b. İbrahim b. Liyûn et-Tucîbî’dir. Aslen Lûrka (Lorca) şehrinden olan İbn Liyûn, Almeriyye şehrinde doğmuştur (681/1282). Ömrünün sonuna kadar oradan hiç ayrılmamıştır. Endülüs’te ortaya çıkan veba salgınında hayatını kaybetmiştir (750/1349-1350). Mahir bir tabip olan İbn Liyûn, felsefe, fıkıh, feraid (miras hukuku), hendese, şiir gibi alanlarda da temayüz etmiştir. Otuzdan fazla eser telif ettiği rivayet edilen İbn Lîyûn’un ayrıca yüzden fazla eserin muhtasarlarını da yazdığı zikredilir²¹⁷. İbnu’l-Hatîb, onun ilmi birikiminden istifade ettiğini ifade etmiştir²¹⁸.

20. Ebû Zekeriyâ b. Huzeyl: Tam adı Yahya b. Ahmed b. Huzeyl et-Tucîbî’dir. Künyesi Ebû Zekeriyâ’dır. Aslen Endülüs’ün Arcidûne/Arşidûne (Archidona) şehrindendir. Dönemin meşhur âlimlerinden ders almıştır. İbn Huzeyl, fıkıh, tıp, matematik, fizik, kimya, müzik, astronomi gibi alanlarda dönemin en önemli âlimlerindendir. Felsefe ve mantıka ilgi duyması ve Mu‘tezile’ye olan meyli yüzden toplumda pek sevilmediği zikredilmiştir. İbnu’l-Hatîb’in ondan tıp, te‘âlîm ve sinâ‘atu’t-ta‘dîl derslerini aldığını ifade ettiği²¹⁹ İbn Huzeyl, el-Yusufiyye Medresesi’nde ders vermiştir. *el-İhtibâr ve’l-i‘tibâr fî’t-tıb* ve *et-Tezkire fî’t-tıb* adlı eserlerin müellifi olan İbn Huzeyl, ömrünün son dönemlerinde Ebû’l-Haccâc Yusuf’un tabipliğini yapmıştır. Şiirlerini *es-Suleymâniyât ve’l-Arabiyyât* adlı divanda toplamıştır. Hayatının son yıllarında felç olunca, İbnu’l-Hatîb onun bakımını üstlenmiştir. Gırnâta’da vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Bâbu İlbîre mezarlığında eşinin yanına defnedilmiştir (753/1352)²²⁰.

Yukarıda zikrettiğimiz şahsiyetler dışında İbnu’l-Hatîb, şair, katip Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Levşî el-Yahsubî²²¹, el-Kâdî Ebî’l-Haccâc el-Munteşâfirî,

²¹⁷ et-Tinbuktî, *Neylu’l-ibtihâc*, s. 187-188; el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb*, c.5, s. 543 vd.; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, c.3, s. 83-84; Ferruh, *Târîhu’l-edeb*, c.6, s. 457-460.

²¹⁸ İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 459.

²¹⁹ İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 459.

²²⁰ İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 391-401, 458-459; el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb*, c.5, s. 487-497; Ferruh, *Târîhu’l-edeb*, c.6, s. 465-468.

²²¹ İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.2, s. 93.

Ebû'l-Hasan et-Tilimsânî, el-Şeyh el-Hâc Ebî'l-Kâsım b. el-Benâ', Ebû Muhammed ez-Zerkûn, Ebî Ali Hasan b. Yûsuf, Ebû Cafer et-Tancâlî, Ebû Abdullah b. Hizbullah²²², el-Muhaddis el-Fâdıl el-Hasîb Ebî'l-'Abbâs b. Yerbû' es-Sebtî ve Ebî Muhammed b. Eyûb el-Mâlakî gibi Endülüs ve Mağrib'in ismini zikredemediği şahsiyetlerinden ders aldığını ifade etmiştir²²³. el-Makkarî, İbnu'l-Hatîb'in hocalarının isimlerini zikrederken yer verdiğimiz bu mezkur şahsiyetlerin bazılarına yer vermemiştir. O, İbnu'l-Hatîb'in hocaları arasında isimlerini zikretmediği Muhammed b. Ahmed el-Hasenî es-Sebtî (ö. 760/1359), Ebû'l-Abbâs Ahmed b. 'Aşir (ö. 765/1363-1364), Ebû Abdullah b. Ebî Rummâne, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî 'Afîf, Ömer b. Osman el-Venşerîsî, el-Hasan b. Osman b. Atiye el-Venşerîsî, Yunus b. Atiye el-Venşerîsî, Ebû İshak b. Ebî Yahya, Ebû Said Ferc b. Lubb, İbn Ebî Yahya et-Tesûlî, Abdulhak b. Said b. Muhammed, Ebû Cafer el-Evsî el-Habbâz ve Muhammed b. Ahmed el-Hasenî es-Sebtî gibi çoğunlukla İbnu'l-Hatîb'in Mağrib'deki ilk sürgün yıllarında Selâ şehrine yaptığı yolculuk sırasında tanıştığı âlimleri de onun hocaları olarak zikretmiştir²²⁴.

1.1.2.2. Öğrencileri

İbnu'l-Hatîb, yazdığı biyografisinde öğrencileri hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Biz onun eserlerinde onun talim faaliyetleri içerisinde bulunduğuna dair bir bilgiye rastlamadık ve hayatını kaleme alan eserlerde de böyle bir faaliyet yürüttüğüne dair bilgi edinmedik. İbnu'l-Hatîb'in yirmi sekiz yaşında Nasrîler sarayında önce kâtiplik, sonra da divanu'l-inşa reisliği ve vezirlik görevlerini üstlenmesi, geceleri ise eser telif etme ile meşgul olması ve en verimli zamanında öldürülmesi, onun talim faaliyetlerine uzak kalma sebepleri arasında zikredilebilir. Ancak herhangi bir müessese ve medresede ders verdiğine dair bilgiler olmasa da el-Makkarî, onun öğrencilerinin çok

²²² İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 367-370; c.4, s. 458.

²²³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 458-459.

²²⁴ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 189 vd.

olduğunu iddia etmiş ve aşağıdaki şahsiyetlerin onun tedrisatından geçtiğini rivayet etmiştir²²⁵:

1. Ebû Abdullah İbn Zümrek: Tam adı Muhammed b. Yusuf b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Yusuf es-Sarîhî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. "İbn Zümrek" olarak meşhur olmuştur. Aslen Doğu Endülüslü bir aileye mensup olan İbn Zümrek, Gırnâta'nın meşhur el-Beyyâzîn mahallesinde doğmuştur (733/1333). Babası demircilik yaparak ailesinin geçimini sağlamıştır. Gırnâta ve Fes'te dönemin önemli âlimlerinin tedrisatından geçmiştir. Endülüs'ün son dönem meşhur şairlerinden olan İbn Zümrek, İbnu'l-Hatîb'in vesilesi ile el-Hamrâ Sarayı'nda resmi göreve getirilmiştir. Ancak zamanla İbnu'l-Hatîb'e karşı oluşan düşman cephenin lideri olmuş ve onun katledilmesinde aktif rol oynamıştır. İbnu'l-Hatîb'in Mağrib'e kaçışından sonra sır katipliğini yürüttüğü Sultan el-Ganî Billah'ın vezirliğini üstlenmiştir (773/1371). Sultan el-Ganî Billah, son zamanlarında keskin dili nedeniyle onu hapsedmiştir. Onun ölümünden sonra affedilmiş ve vezirliğini üstlendiği Nasrî Emîri VII. Muhammed döneminde evi basılarak ailesi ile beraber katledilmiştir. Ölüm tarihinin 795, 796 veya 797 olduğu konusunda farklı rivayetler vardır. el-Hamrâ sarayının duvarlarına nakşedilen şiirleri, Nasrî Emîri III. Yusuf tarafından bir divanda toplanmıştır²²⁶. İbnu'l-Hatîb, onun hocalarını sayarken kendi ismini zikretmemesine rağmen el-Makkarî onun İbnu'l-Hatîb'in öğrencisi olduğunu iddia etmiştir²²⁷.

2. Ahmed b. Ferkûn: Adı Ahmed b. Süleyman b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureyşî'dir. Künyesi Ebû Cafer'dir. "İbn Ferkûn" olarak olarak tanınmıştır. Gırnâta şehrinde doğmuştur (Rebiulahir 747/Temmuz-Ağustos 1346). Nasrî Sarayı'nda

²²⁵ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s. 145 vd.

²²⁶ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.2, s. 300-314; İbnu'l-Hatîb, *Ketîbe*, s. 282-288; İbn Zümrek, *Divân*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 5-37; Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, c.6, s. 569-576.

²²⁷ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s. 145 vd.

katiplik hizmetinde bulunmuştur. İbn Hatîb, *el-İhâta* adlı eserinde onu parlak zekasıyla överken, *el-Ketîbe* adlı eserinde ise onu kötü ithamlarla hicvetmiştir²²⁸.

3. Ebû Abdullah eş-Şerîşî: Sultanın çocuklarının müeddibi ve onlara Kur'an-ı Kerim'i öğretmeyi de üstlenen eş-Şerîşî, İbnu'l-Hatîb'in yoğunluğu nedeni ile *el-İhâta* adlı eserini altı cilt halinde istinsahını yaptırdığı kişidir²²⁹.

4. Ebû Bekr b. Cuzeyy el-Kelbî: İbnu'l-Hatîb'in hocası Ebû'l-Kasım İbn Cuzeyy'in oğludur. Bu aile, Endülüs ve Mağrib'in meşhurdur²³⁰.

5. Ebû Muhammed Atıyye b. Yahya: Adı Abdulhak b. Muhammed b. Atıyye b. Yahya b. Abdullah b. Talha b. Ahmed b. Abdurrahman b. Galib b. Atıyye el-Muhâribî'dir. Endülüs'ün Vâdiâş şehrinde doğmuştur (709/1309-1310). el-Muhâribî, doğduğu şehirde hatiplik, imamlik ve kadılık görevlerini ifa ettikten sonra Gırnâta'ya gitmiştir (Receb 756/ Temmuz-Ağustos 1355). Nasrî Sarayı'nda katiplik görevini üstlenmiştir. İbnu'l-Hatîb onun şiirlerine de yer vermiştir²³¹.

6. İbnu'l-Mihnâ: Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'den tıp alanında istifade ettiği rivayet edilmiştir. İbn Sinâ'nın tıp ile ilgili *el-Elfiye* adlı eserine güzel bir şerh yazmıştır²³².

Yukarıda zikredilen şahsiyetler dışında İbn Kunfûz Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Hasan b. Ali el-Kusantînî (ö. 810/1407) de onun öğrencileri arasında zikredilmiştir²³³.

²²⁸ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 220-221; İbnu'l-Hatîb, *Ketîbe*, s. 305-307; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s.287-288.

²²⁹ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s. 282; Parlak, *Lisânüddîn*, s. 10.

²³⁰ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s. 282.

²³¹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 555-569; İbnu'l-Hatîb, *Ketîbe*, s. 269-272; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s. 282-287.

²³² el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s. 281-282.

²³³ Şükrü Özen, "İbn Kunfûz", *TDV Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.20, s. 143-144; Parlak, *Lisânüddîn*, s. 11.

1.1.3. el-Hamrâ Sarayı'ndaki İlk Dönemi

İbnu'l-Hatîb, babası Ebû Muhammed Abdullah b. Said'in Tarîf savaşında hayatını yitirmesiyle, henüz yirmi sekiz yaşında iken divanu'l-inşâ reisi ve hocası Ebû'l-Hasan Ali b. el-Ceyyâb'ın yanında katip olarak el-Hamrâ Sarayı'nda hizmete başlamıştır²³⁴. Kuşkusuz el-Hamrâ Sarayı'nın kapılarının ona açılmasının tek sebebi, Nasrî Sarayı'nda görev yapan babasının mezkur savaşta şehit olması değildir. Onun bu göreve getirilmesinde, daha gençlik yıllarından itibaren çeşitli vesilelerle Nasrî Sultanı Ebû'l-Haccâc Yusuf'a çok sayıdaki methiyeler nazmetmesinin de katkısının olmuştur²³⁵. İbnu'l-Hatîb, Ebû'l-Velîd I. İsmail döneminden itibaren divanu'l-inşâ reisliği yapan mahir bir katip ve şair olan İbnu'l-Ceyyâb'dan²³⁶ nazım ve nesrin en güzel üsluplarını öğrenmiştir²³⁷. Onun nazım ve nesirdeki mahareti, Sultan Ebû'l-Haccâc Yusuf'un takdirini kazanmasına vesile olmuştur.

İbnu'l-Hatîb, VIII/XIV. yüzyılın ortasında Avrupa ve Akdeniz havzasında meydana gelen büyük veba salgınında vezir ve divanu'l-inşâ reisi İbnu'l-Ceyyâb'ın hayatını kaybetmesiyle, sultanın sır katipliği, divanu'l-inşâ reisliği ve vezirliğini üstlenmiştir (Şevval 749/Ocak 1349)²³⁸. Bu tarihten itibaren el-Hamrâ Sarayı'nda yıldızı giderek parlamıştır. O, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

*“Gençlik geçip yaş kemale erdiğinde, sultan beni kendisine sır kâtipi olarak atadı. İdarede ve bakanlığın vergileri ile desteklendim. Hükümdarlarla olan elçiliklerde görevlendirildim. Daru'l-mülküne beni vekil atadı. Mührünü ve kılıcını bana teslim etti. Saygınlığının perdelerini, mahrem sığınaklarını, erzak sandığını ve hazinesini bana emenet etti”*²³⁹.

²³⁴ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 35.

²³⁵ Palencia, *Historia de la Literatura*, s. 252.

²³⁶ İbn Haldûn, *İber*, c.7, s. 441.

²³⁷ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 35.

²³⁸ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 320.

²³⁹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 443.

İbnu'l-Hatîb, saraydaki görevlerinin yanı sıra sultanın elçiliğini de üstlenmiştir. İlk elçilik görevini Fes şehrindeki Merînî sarayına gönderilen Nasrî heyetinin başkanı olarak ifa etmiştir. Sultan Ebû'l-Haccâc, Endülüs'te ölümü büyük bir hüznün yaratan Merînî Sultanı Ebû'l-Hasan el-Merînî'nin vefatı üzerine oğlu Merînî Sultanı Ebû 'Înân'a (ö. 759/1358)²⁴⁰ hem taziye dileklerini iletmek hem onu kutlamak için gönderdiği heyetin başkanı olarak onu seçmiştir (Cemazeyilevvel 752/Haziran-Temmuz 1351)²⁴¹. İbnu'l-Hatîb, bu görevini başarıyla yerine getirerek Gırnâta'ya dönmüş ve saltanat merkezi el-Hamrâ Sarayı'nda hizmetine devam etmiştir. Fakat bu tarihten iki yıl sonra hem onun için hem Endülüs halkı için elim bir vakıa gerçekleşmiştir. Nasrîlerin en başarılı sultanı olarak zikredilen Ebû'l-Haccâc Yusuf, Ramazan Bayramı namazında ani bir saldırı ile öldürülmüştür (Şevval 755/Ekim-Kasım 1354)²⁴². Genç sultanın ani ölümü, başkent Gırnâta başta olmak üzere tüm Endülüs'ü büyük bir hüznü boğmuştur. Dönemin diğer şairler gibi ona mersiye nazmeden İbnu'l-Hatîb, hüznünü Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a olan hüznüne benzeterek duygularını şu iki dizede şöyle dile getirmiştir²⁴³: (es-Serî')

غَبَّتْ فَلَا عَيْنَ وَلَا مَخْبَرَ
يَا يُوسُفُ أَنْتَ لَنَا يُوسُفُ وَكُنَّا فِي الْحُزْنِ يَعْقُوبُ
وَلَا انْتِظَارَ مِنْكَ مَرْقُوبُ

Kayboldun, gittin. Senden ne bir görüntü, ne bir haber var ne de bir bekleyiş umulmaktadır.

²⁴⁰ Tam adı Fâris b. Ali b. Osman b. Yakub b. Abdulhak'tır. Künyesi Ebû 'Înân, lakabı ise el-Mutevekkil 'alâ'llah'tır. Fes şehrinde doğmuştur (12 Rabiulevvel 729/14 Ocak 1329). Babası Ebû'l-Hasan el-Merînî daha hayatta iken Tilimsân şehrinde biat alarak tahtı ele geçirmiştir (Rabiulevvel 749/Mayıs-Haziran 1348). Babası ile girdiği taht kavgasında zaferle çıkmıştır. Yaklaşık on yıl tahtta kalan Sultan Ebû 'Înân'ın veziri el-Hasen b. Ömer el-Fûdûdî tarafından boğdurulduğu rivayet edilmiştir (22 Zilhicce 759/25 Kasım 1358). Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Ahmer, **Ravdatu'n-nesrîn**, s. 27-29.

²⁴¹ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 42; Parlak, **Lisânüddîn**, s. 57.

²⁴² İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 14; İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 333-335; İbnu'l-Hatîb, **Lemha**, s. 97-98.

²⁴³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 338; Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **Dîvânu Lisâniddîn İbnu'l-Hatîb es-Selmânî**, thk. Muhammed Miftâh, Dâru's-sekâfe, ed-Dâru'l-beydâ' 1989, c.1, s. 162.

Ey Yusuf! Sen bizim Yusuf'umuzsun ve hepimiz hüzünde Yakub'uz.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'e el-Hamrâ Sarayı'nın nimetlerini sunan Ebû'l-Haccâc Yusuf'un ölümünden sonra Nasrî tahtına oğlu V. Muhammed el-Ganî Billâh (ö. 792/1391) oturmuştur²⁴⁴. İbnu'l-Hatîb, eski görevine devam etmiş hatta mevkisi yeni sultanın ilk yıllarında daha da yücelmiştir²⁴⁵. el-Ganî Billâh da babasının yaptığı gibi onu elçisi olarak tayin etmiştir²⁴⁶. el-Ganî Billah, göreve başladığında, Kastilya Krallığı'nın saldırılarına karşı destek istemek ve iki ülke arasındaki eski dostluğu pekiştirmek için Merînî Sultanı Ebû 'Înân'a Nasrîlerin vezir ve ülemasından müteşekkil bir heyetin başkanı olarak onu Mağrib'e göndermiştir²⁴⁷. Endülüs heyeti, Sultan Ebû 'Înân'ın huzuruna vardığında, İbnu'l-Hatîb, el-Ganî Billah'dan getirdiği mektubu Sultana takdim etmeden önce ona girişi şöyle başlayan bir şiir inşâd etmiştir²⁴⁸: (el-Munserih)

خَلِيفَةَ اللَّهِ سَاعَدَ الْقَدْرُ غُلَاكَ مَا لَاحَ فِي الدُّجَى قَمَرُ

Ey Allah'ın halifesi! Karanlıkta ay parladıkça, kader senin yüceliğine yardımcı olsun.

İbnu'l-Hatîb'in bu şirinden çok etkilenen Sultan Ebû 'Înân'ın ona; “Onların tüm talepleri karşılanmadan sen Endülüs'e dönmeyeceksin” dediği rivayet edilmiştir²⁴⁹. Ona büyük bir misafirperverlik gösteren Sultan Ebû 'Înân, ikramlarda bulunarak onu aslan ve boğa arasında gerçekleşen ilginç bir güreşi izlemeye de götürmüştür²⁵⁰. İbnu'l-Hatîb, elçilik görevini büyük bir başarı ile gerçekleştirip Gırnatâ'ya dönmüştür (Muharrem

²⁴⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 14; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 441.

²⁴⁵ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 443; İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 15-17.

²⁴⁶ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 17.

²⁴⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 1; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 441.

²⁴⁸ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 403-404; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 441-442; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 98-99; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 206; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.3, s. 195.

²⁴⁹ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 442; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 98-99; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 206-207; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.3, s. 195.

²⁵⁰ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s.1 9-20.

755/Ocak 1354)²⁵¹. Onun bu diplomatik başarısı, hem Merînî sarayında hem Nasrî sarayında onun itibarını artırmıştır. Onun bu başarısında Sultan Ebû ‘Înân’ın yakın dostu olan İbnu Merzûk’un da büyük bir katkısı olmuştur.

Endülüs, son beş yılda kısmi bir huzura kavuşmuştur. İbnu’l-Hatîb, ihtişam ve refah içinde yaşamıştır. O, bu süre zarfında, bazen el-Hamrâ Sarayı’nda bazen eş-Şerî’a Mahallesi’ndeki sarayında bazen de şehrin güneybatısındaki güzelliği ve görkemiyle ünlü ‘Aynu’d-dem’ bölgesinde yaptırdığı sarayında hayatını geçirmiştir²⁵². Fakat Endülüs’te yaşanan bu dinginlik, el-Hamrâ Sarayı’nda yaşanan kanlı bir darbe ile son bulmuştur. Nasrî Sultanı el-Gani Billâh’ın el-Hamrâ Sarayı’nda hapsettiği üvey kardeşi Ebû’l-Velîd II. İsmail (ö. 761/1360), daha önce onu veliaht ilan etmek için çabalayan annesi ve aynı zamanda eniştesi olan Nasrî şehzadesi Muhammed b. İsmail b. Ferc’in (ö. 763/1362) desteği ile el-Ganî Billâh’ı tahtan indirmiştir (28 Ramazan 760/23 Ağustos 1359)²⁵³. Ama darbenin gerçekleştiği akşam, el-Hamrâ Sarayı’nın kuzeydoğusuna düşen Cennetu’l-‘arîf Sarayı’nda dinlenen Emîr el-Gani Billah, akşamın serinliğinde el-Hamrâ Sarayı’nda çalınan uyarı davullarının sesiyle Vadiâş (Guadix) şehrine kaçmayı başarmıştır. Fakat Nasrî sarayının uzun süre en önemli siyasi aktörü olan Hâcib Ebû’n-Na’îm Rıdvan, onun kadar şanslı değildi; evinde çocuklarının gözleri önünde öldürülmüştür²⁵⁴.

İbnu’l-Hatîb ise bu darbenin ardından görevine birkaç hafta devam ettiyse de yeni sultanın çevresinin kışkırtması ile mallarına konulmuş ve tutuklanıp hapse atılmıştır²⁵⁵.

²⁵¹ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 20.

²⁵² ‘Înân, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, s. 51-52.

²⁵³ İbnu’l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 108-109; İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 26.

²⁵⁴ İbnu’l-Hatîb, **el-Lemha**, s. 110-113; İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 26-28; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 442; el-Makkarî, **Nefhu’t-tîb**, c.5, s. 84-85.

²⁵⁵ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 27-28; İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 443-444; İbnu’l-Hatîb, **A’mâl**, c.2, s. 269; el-Makkarî, **Nefhu’t-tîb**, c.5, s. 487-497; ‘Înân, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, s. 50-51.

1.1.4. Mağrib'e Sürgüne Gidişi

Cebelitârik Boğazı'nın öte yakasından uzanan yardım eli, İbnu'l-Hatîb'i kısa sürede özgürlüğüne kavuşturmuştur. Gırnâta'da gerçekleşen darbenin yankısı Fes şehrindeki Merînî Sarayı'na ulaştığında, Endülüs'te bulunduğu sırada İbnu'l-Hatîb ile sağlam bir dostluk kuran vezir İbn Merzûk'un da teşvikiyle, Sultan Ebû Sâlim İbrahim el-Merînî (ö. 762/1361)²⁵⁶ hemen elçisi Ebû'l-Kâsım et-Tilimsânî'yi Gırnâta şehrine göndermiştir²⁵⁷. Bu girişimle, Emîr Ebû'l-Velîd II. İsmail, Merînîlerin desteğini kaybetmemek için İbnu'l-Hatîb'i serbest bırakmıştır²⁵⁸. İbnu'l-Hatîb, serbest kalınca ailesi ile beraber Vadîâş şehrinde bulunan el-Ganî Billâh'a katılmıştır. O, el-Ganî Billâh'ın destekçileri ve Mağrib'den gelen Merînî Sultanı'nın elçisinin de içinde bulunduğu kalabalık bir kabile ile Kurban Bayramı'nın ikinci günü Mağrib'e gitmek üzere Vadîâş şehriden hareket etmiştir (760/1359)²⁵⁹. Levşe, Anteqira, Zakvân üzerinden Marbella limanına varan kabile, Mağrib'deki Sebte şehri üzerinden başkent Fes şehrine vardığında, şehrin dışında Sultan Ebû Sâlim tarafından görkemli bir törenle karşılanmıştır (6 Muharrem 761/28 Kasım 1359)²⁶⁰. İbnu'l-Hatîb, bu törende en güzel kasidelerinden birini inşâd etmiştir. Onun, Sultan Ebû Sâlim'i methedip devrik sultanı adına yardım talebinde bulunduğu ve zindandan kendisini kurtardığı için şükranlarını sunduğu kasidesinin matla'ı şöyledir²⁶¹: (et-Tavîl)

سَلَا هَلْ لَدَيْهَا مِنْ مُخَبَّرَةٍ ذِكْرُ؟ وَهَلْ أَغْشَبَ الْوَادِي وَنَمَّ بِهِ الرَّهْرُ

²⁵⁶ Tam adı İbrahim b. Ali b. Osman b. Yakub b. Abdulhak'tır. Künyesi Ebû Sâlim, lakabı ise el-Muste'in Billah'tır. O, 735/1334 yılında doğmuştur. Ebû Sâlim İbrahim, ağabeyi Ebû 'Înân'ın ölümünden sonra sürgünde yaşadığı Gırnâta şehrinde, Nasrîlerden arzuladığı yardımı alamayınca kaçarak Kastilya Krallığı'na sığınmış ve Kastilya Kralı I. Pedro'nun desteği ile Mağrib'e geçerek Merînî tahtına oturmuştur (Şaban 760/Haziran-Temmuz). İki yıl üç ay dört gün iktidarı sürmüştür. Veziri ve eniştesi Ömer b. Abdullah tarafından katledilmiştir (21 Zilkade 762/22 Eylül 1361). Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Ahmer, *Ravdatu'n-nesrîn*, s. 30-31.

²⁵⁷ İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 442; Palencia, *Historia de la Literatura*, s. 254.

²⁵⁸ İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 405-406, 442; el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 193.

²⁵⁹ İbnu'l-Hatîb, *el-Lemha*, s. 101; İbnu'l-Hatîb, *Rakmu'l-hulel*, s. 120.

²⁶⁰ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.2, s. 28.

²⁶¹ İbnu'l-Hatîb, *el-Lemha*, s. 110-113; İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 414-418; İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 406-409; es-Selâvî, *el-İstiksâ*, c.4, s. 9-12.

وَهَلْ بَاكَرَ الْوَسْمِيِّ دَارًا عَلَى اللَّوَى عَفَتْ أَيَّامُهَا، إِلَّا التَّوَهُُّمُ وَ الذُّكْرُ

Acaba Selâ'dan haber verecek bir anı var mı? Acaba vadisi yeşerdi mi ve çiçekleri açtı mı?

Hayal ve anısı dışında bir şeyi kalmamış olan tepenin üzerindeki eve ilkbahar yağmuru yağdı mı?

Bu sahneye şahitlik eden Sultan Ebû Sâlim el-Merînî'nin kâtibi meşhur tarihçi İbn Haldûn, İbnu'l-Hatîb'in bu kasidesi ile dinleyenlerini üzüntüden ağlattığını ifade etmiştir²⁶². Onun İbn Haldûn ile dostluğu bu tarihten sonra başlamış ve ilişkileri İbnu'l-Hatîb'in ölümüne kadar devam etmiştir.

Sultan Ebû Sâlim, konuklarına en güzel saraylarını tahsis etmiş, maddi ve manevi desteğini misafirlerinden esirgemeyerek onlara büyük bir saygınlık göstermiştir²⁶³. Ancak İbnu'l-Hatîb, Fes şehrinde el-Ganî Billâh ile kalmak yerine Merînî Sultanı Ebû Sâlim'den izin isteyerek Merrâkeş bölgesini ziyaret etmeyi yeğlemiştir²⁶⁴. Bu kararının sebebinin Merrâkeş bölgesini gezmek, yöredeki takva ve ibadet ehlini görmek ve Merînî sultanlarının mezarlarını ziyaret etmek olduğunu iddia etmiştir²⁶⁵. Sultan Ebû Sâlim, onun bu isteğine onay vermiş, ihtiyaçlarının karşılanmasını ve ona kolaylık sağlanmasını buyuran bir ferman çıkarmıştır (21 Rabiulahir 761/11 Mart 1360)²⁶⁶. Ayrıca bölgenin valilerine onu karşılamalarını, ikramda bulunmalarını ve isteklerini yerine getirmelerini tembihleyen birer mektup da göndermiştir²⁶⁷. Bu tarihten sonra, ailesi ile birlikte Fes şehrinden yola çıkan İbnu'l-Hatîb, Fes şehrinin güneydoğusunda zeytin ve narları meşhur olan Miknâsetu'z-zeytûn²⁶⁸ şehrine gitmiştir²⁶⁹. Şehrin Zerhûn dağından akan

²⁶² İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 406.

²⁶³ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 409.

²⁶⁴ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 443.

²⁶⁵ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 452-453.

²⁶⁶ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 453-455; 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 58.

²⁶⁷ es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 13.

²⁶⁸ Bu şehir, adını Berberî Zenâte kabilesine mensup Miknâse kabilesinden almıştır. Şehrin V/XI. yüzyılda bölgeye yaklaşık iki asır önce yerleşen Miknâse kabilesi tarafından kurulduğu düşünülmektedir.

suyunun, havasının, zeytinliklerinin, mimarisinin, bahçelerinin ve tabiatının güzelliğinin cazibesine kapılan İbnu'l-Hatîb, onu vasseden bir kaside nazmetmiştir²⁷⁰.

İbnu'l-Hatîb, burada şehrin alimlerinden ve ediplerinden Ebû Muhammed Abdulhak b. Said, Yunus b. 'Atîye el-Veşerîsî, Ebû Ali el-Hasan b. Osman b. 'Atîye el-Veşerîsî, Ebû Ali Ömer b. Osman el-Veşerîsî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Evsî el-Cennân'ın yanı sıra şehrin kadısı olan fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ebî Rummâne ile görüşmüş ve ilim sohbetlerinde bulunmuştur²⁷¹.

Miknâse şehrinden ayrılan İbnu'l-Hatîb, Ebû'l-Hasan el-Merînî'nin vefat ettiği mekan olan Hintâta dağına yönelmiştir. Burada bölgenin reisi olan 'Âmir b. Muhammed el-Hintâtî (ö. 771/1370) ve yörenin liderleri ile görüşmüştür²⁷². İbnu'l-Hatîb, Hintâta dağından indikten sonra Ağmât şehrine gitmiştir. Burada şehrin bazı âlimleri ile görüşmüş ve bazı evliyaların mezarını ziyaret ettiği gibi Mulûku't-Tavâif emîrlerinden son 'Abbâdî emîri el-Mu'temid İbn 'Abbâd'ın (ö. 487/1094) da kabrini ziyaret ederek ona altı beyitlik bir mukata'a inşad etmiştir²⁷³.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, Ağmât şehrinden sonra Murâbıtlar ve Muvahhidlere başkentlik yapan kadim Merrâkeş şehrine yönelmiştir. Eski ihtişamını yitiren kenti gezdikten sonra Âsifâ şehrine gitmek üzere kentten ayrılmıştır (23 Cemazeyilahir 761/11 Mayıs 1360)²⁷⁴. İbnu'l-Hatîb, şehirden ayrılmadan önce kentin eski ihtişamından geriye

Zerhun dağından akan suyu, ayva, nar, zeytin vb. meyvelerin olduğu bahçeleri ile meşhur olmuştur. Murâbıtlar, Muvahhidler ve Merînîlere ev sahipliği yapan şehir, günümüzde başkent Rabât'a 140, Fes şehrine ise 60 km. uzaklıkta olup bu iki kenti birbirine bağlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 371-378; İbn Ğâzî, **er-Ravdu'l-hetûn**, s.7 vd.; el-Hasen b. Muhammed el-Vezân el-Fâsî, **Vasfu'l-İfrîkyâ**, Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2. Baskı, Beyrut 1983, c.1, s. 214-216; Ahmet Kavas, "Miknâs", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, c.30, s. 50-52.

²⁶⁹ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 374.

²⁷⁰ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 372-373; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.6, s. 211-213.

²⁷¹ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 374-378.

²⁷² İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 43 vd.

²⁷³ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 57; İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 182.

²⁷⁴ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 68.

pek fazla bir şey kalmadığını müşahade etmiş ve Merrâkeş şehri için o dönem Endülüs'te meşhur gelenek olan bir şehir mersiyesi mazmetmiştir²⁷⁵.

İbnu'l-Hatîb, Âsifâ, Atlas Okyanusu kıyısındaki Azemmûr ve Ânifâ şehirlerini ziyaret ettikten sonra Selâ²⁷⁶ şehri yakınındaki Merînî emîrlerinin kabirlerinin bulunduğu tarihi Şâle (Chella) şehrine gitmiştir²⁷⁷. Burada Merînî Sultanı Ebû Sâlim'in babası Merînî Sultanı Ebû'l-Hasan el-Merînî'nin kabrini ziyaret eden İbnu'l-Hatîb, onun kabri başında çadırını kurarak kendi isteklerini Ebû'l-Hasan el-Merînî'nin dilinden oğlu Ebû Sâlim'e ileten uzun bir mektup yazmıştır (11 Receb 761/28 Mayıs 1360)²⁷⁸. Bu mektupta mallarının müsadere edildiğini, çocuklarının çok olduğunu, bedeninin zayıf olduğunu ve artık yaşının ilerlediğini söyleyen İbnu'l-Hatîb, Merînî sarayında katiplik yapan oğlu Abdullah'ın koşullarının iyileştirilmesini istemiş ve Endülüs'te el konulan mallarının bedelinin tahsili için Ebû Sâlim el-Merînî'den yardım talep etmiştir. Merînî Sultanı Ebû Sâlim, İbnu'l-Hatîb'in mektubu kendisine ulaşınca, onun isteğini yerine getirmek üzere hemen iki elçisini bu görev için Endülüs'e göndermiş ve ona bir mektup yazarak bu durum hakkında onu bilgilendirmiştir (24 Recep 761/10 Haziran 1360)²⁷⁹. İbnu'l-Hatîb, buna karşılık, Sultan Ebû Sâlim, babasını ve Merînîleri metheden bir mektup yazarak ona şükranlarını sunmuştur²⁸⁰. Ebû'l-Hasan el-Merînî'nin kabrinin civarında yaklaşık bir ay kaldıktan sonra Şâle'den ayrılan İbnu'l-Hatîb, Selâ şehrine gitmiştir.

²⁷⁵ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 380-381; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 16-17.

²⁷⁶ Selâ şehri, Romalılar tarafından Atlas Okyanusunun kıyısında kurulan tarihi bir şehirdir. Romalıların ardında Gotların hakimiyeti altına giren kent, Müslümanların Mağrib'i fethetmesiyle Tarık b. Ziyâd komutasındaki İslâm ordusuna teslim edilmiştir. Rabât şehri ile arasında bir buçuk mil mesafe bulunan şehri Ebî Rakrâk nehri ayırır. Önemli bir ticari limana sahip olan şehir, çeşitli dönemlerde İspanyolların saldırısına uğramış ve işgal edilmiştir. Pamuk üretiminin yaygın olduğu şehir, tekstil imalatında öne çıkmıştır. İbnu'l-Hatîb'in yaşadığı dönemde güzel havasıyla meşhur olan şehir, tasavvuf ehlinin rağbet ettiği önemli merkezlerdendi. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Hatîb, **Hutrâtut-tayf**, s. 57-65; el-Vezân, **Vasfu'l-İfrîkyâ**, c.1, s. 207-209.

²⁷⁷ el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 298 vd.

²⁷⁸ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 85.

²⁷⁹ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 86-88.

²⁸⁰ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 88-90.

1.1.5. Selâ Şehrine Yerleşmesi

Selâ şehrine gelen İbnu'l-Hatîb, burada ikamet etmeye karar vermiştir. Onun bu kararı almasının sebebinin yaşadığı mahpusluktan sonra saray hayatının hızlı temposundan yorulup kalan hayatını züht içinde geçirmek istemesi olduğu rivayet edilmiştir²⁸¹. Selâ şehri, o tarihte Ebû'l-Abbas Ahmed b. 'Âşir (ö. 765/1363-1364) ve onun öğrencisi Ebû İshak İbrahim b. 'Abbad er-Rundî (ö. 792/1390) gibi Endülüslü sufilerin züht hayatı yaşamak için tercih ettikleri kent idi. İbnu'l-Hatîb'in de buraya yerleşmeye karar vermesinde, Atlas Okyanusu kenarındaki bu sahil kentinin hem doğal güzellikleri hem de manevi havasının cazibesinin etkili olduğu söylenebilir.

Sultan Ebû Sâlim, Nasrî Sarayı'na gönderdiği elçiler aracılığı ile onun Gırnâta'da müsadere edilen mallarının bedelini tahsil etmiş²⁸² ve geçimini rahatlıkla temin etmesi için ona aylık maaş bağlanmıştır²⁸³. Mezkur sultanın ölümünden yaklaşık üç ay sonra Merînî tahtına oturan Ebû Zeyyân Muhammed b. Ebî'l-Hasan el-Merînî (ö. 767/1366) de Selâ şehrinin vergisinden ona aylık beş yüz gümüş maaş bağlanmasını ve her türlü vergiden muaf tutulmasını emreden bir ferman çıkartmıştır (10 Rabiulahir 763/6 Şubat 1362)²⁸⁴. İbnu'l-Hatîb, Merînî sarayından gördüğü bu cömertlik ile Selâ şehrinde Endülüs'te yaşadığı eski müreffeh hayatına tekrar kavuşmuştur. O, Selâ şehrinde tasavvufa meyletse de züht hayatı yaşama çabası içinde olmamıştır. Aksine İbnu'l-Hatîb, orada ikamet ettiği iki yıl boyunca hatırı sayılır miktarda mülk edinmiştir. O mülklerden biri de satın aldığı Ebû Abdullah b. Nefis adındaki bir şahsın evi idi²⁸⁵.

İbnu'l-Hatîb'in Selâ şehrinde bulduğu huzur, eşini kaybetmesi ile kedere bulanmıştır (6 Zilkade 762/7 Eylül 1361)²⁸⁶. İbnu'l-Hatîb, zamanının eşsiz kadını olarak

²⁸¹ es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 13.

²⁸² İbn Hacer el-'Askalânî, **İnbâu'l-ğumr bi-enbâi'l-'umr**, thk. Hasan Habeşî, Lecnetu ihyai't-turâsi'l-İslâmî, Kahire 1969, c.1, s. 92; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 32.

²⁸³ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 122.

²⁸⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 455-457.

²⁸⁵ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 138-140.

²⁸⁶ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 205.

vasfettiği eşini oturduğu evin bahçesine defnetmiş ve mezar taşına onun için nazmettiği on beyitlik bir mersiye yazmıştır. Söz konusu mersiye'nin matla'ı şöyledir²⁸⁷: (Munserih)

رُوعٌ بِالْيَ وَهَاجَ بَلْبَالِي وَسَامِي الثُّكُلِ بَعْدَ إِفْبَالِ

Kalbim ürktü ve endişem arttı. Bahtımı, ölümün cezalandırdı.

İbnu'l-Hatîb'in eşini yitirdiği bu elim acıdan kısa süre sonra Merînî Sarayı'nda eniştesi ve veziri Ömer b. Abdullah (ö. 768/1367)²⁸⁸ liderliğinde gerçekleşen darbeye Ebû Sâlim el-Merînî katledilmiştir (21 Zilkade 762/22 Eylül 361)²⁸⁹. Ömrünün sonuna kadar hep kendisine sığınılacak güvenli bir liman arayışında olan İbnu'l-Hatîb, bu kez onun katili vezir Ömer b. Abdullah ve darbeden kısa süre sonra Merînî tahtına oturan Ebû Zeyyân el-Merînî'ye methiyeler nazmederek onlara yakınlaşmaya başlamıştır. O, Sultan Ebû Zeyyân'ın tahta oturuşunu kutlamak için bir mektup ve şu duygularla başlayan uzun bir methiye göndermiştir²⁹⁰: (el-Kâmil)

يَا ابْنَ الْخَلَائِفِ، يَا سَمِيَّ مُحَمَّدٍ يَا مَنْ عَلَاهُ لَيْسَ يَخْضُرُ حَاصِرُ

أَبْشُرُ، فَأَنْتَ مُجَدِّدُ الْمُلْكِ الَّذِي لَوْلَاكَ أَصْبَحَ، وَهُوَ رَسْمٌ دَائِرُ

Ey halifelerin oğlu! Ey Muhammed'in adaşı! Ey yüceliğini hiç kimsenin kuşatamadığı!

²⁸⁷ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 205; İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 505-506.

²⁸⁸ Ömer b. Abdullah, Sultan Ebû Sâlim'in eniştesiydi. Onun babası Abdullah b. Ali (ö. 760/1359) de Merînî Sarayı'nda vezirlik yapmıştır. O, Ebû Sâlim el-Merînî'yi katlederek Merînî tahtını istibdat altına almıştır. Daha sonra maktul sultanın Tarîf savaşında esir düşmesi sonucu gördüğü işkenceler nedeni ile akli dengesini yitiren Ebû Ömer Tâşfîn el-Muvesvis b. Ebî'l-Hasan el-Merînî'yi tahta oturtmuştur. Ancak Endülüs'ten gelen Merînî şehzadelerinin isyanları ve halkın mevcut sultana tepkisi nedeni ile Kastilya Krallığında yaşayan Ebû Zeyyân Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî'l-Hasan el-Merînî'yi (ö. 767/1366) tahta oturtmuştur. Ancak vezir Ömer b. Abdullah, otoritesine daha fazla tahammül edemeyen Sultan Ebû Zeyyân'ı katletmiş ve yerine amcası Abdulaziz b. Ebî'l-Hasan el-Merînî'yi tahta geçirmiştir. Ancak tahta geçişinden kısa süre sonra Sultan Abdulaziz, onu, ailesi ve tüm destekçilerini öldürerek onun otoriterliğine son vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 413-429.

²⁸⁹ es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 38-39.

²⁹⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 381-382; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 45.

Müjdele. Sen, eğer olmasaydın silinmiş bir kalıntı olacak mülkün müceddisin.

İbnu'l-Hatîb, Sultan Ebû Zeyyân'a sadece mektup yollamakla yetinmeyip onu tebrik etmek için Selâ şehrinden başkent Fes'e gitmiştir (24 Rabîulevvel 763/21 Ocak 1362)²⁹¹. Altı günlük yolculuğunun ardından Fes şehrine varan İbnu'l-Hatîb, Merînî sarayında büyük bir misafîrperverlikle karşılanmıştır²⁹². Buraya varışının ertesi günü Sultan Ebû Zeyyân'ın meclisinde ona bir methiye inşad etmiştir²⁹³. Sultan Ebû Zeyyân, onun ziyaretinden duyduğu memnuniyete karşılık, daha önce de vurguladığımız gibi, ona Selâ şehrinin vergisinden aylık beş yüz²⁹⁴ gümüş maaş bağlanması ve her türlü vergi muafiyetini içeren bir ferman çıkartmıştır (10 Rabiulahir 763/16 Şubat 1362). İbnu'l-Hatîb, bu ziyaretini ifa ettikten sonra tekrar Selâ şehrine dönmüştür²⁹⁵.

İbnu'l-Hatîb, Selâ şehrinde ikameti boyunca Merînî sultanlarının yanı sıra İbn Merzûk, İbn Haldûn, İbn Batûta, Ebû'l-Hasan en-Nubâhî, İbn 'Âşur ve vezir Ömer b. Abdullah gibi Mağrib ve Endülüs'ün bir çok alim ve devlet ricali ile de diyalog içinde olmuştur²⁹⁶. Ayrıca her ne kadar devrik Nasrî Emîri el-Ganî Billah'tan uzak Selâ şehrinde yaşamayı tercih etse de çeşitli vesilelerle onunla da iletişim halindeydi. İbnu'l-Hatîb, el-Ganî Billah'ın eşi ve oğlu Yusuf'un Endülüs'ten Fes şehrine geldiklerinde (Muharrem 762/Kasım-Aralık 1360)²⁹⁷, sevincini bildirmek için ona bir mektup yollamıştır²⁹⁸. el-Ganî Billah, tahtını geri almak için Endülüs'e geçtiğinde en güzel kasidelerinden sayılan ve el-Hamrâ Sarayı'nın duvarına da nakşedilen *el-Menhe'l-garîb fi'l-fethi'l-karîb* olarak adlandırdığı kasidesini onun için nazmetmiştir. İbnu'l-Hatîb, el-

²⁹¹ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Nufâdatu'l-cirâb fi 'ulâlati'l-iğtirâb*, thk. es-Sa'diyye Fâğıyye, Dâru'l-beydâ', Rabât 1989, c.3, s. 62; es-Selâvî, *el-İstiksâ*, c.4, s. 46.

²⁹² İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 62.

²⁹³ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 205; İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 62-64; İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 697-701; es-Selâvî, *el-İstiksâ*, c.4, s. 46-48.

²⁹⁴ Üç yüz dinar olduğu da zikredilir. Bkz. İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 67.

²⁹⁵ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 455-457; İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 67-68; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.6, s. 5-7; es-Selâvî, *el-İstiksâ*, c.4, s. 48-49.

²⁹⁶ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 121 vd.

²⁹⁷ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 118-119, 147-148.

²⁹⁸ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 147-148.

Ganî Billah Runde şehrinde iken bu kasidesini ona ulaştırmış ve daha sonra Gırnâta'ya döndüğünde huzurunda okumuştur²⁹⁹.

Kuşkusuz İbnu'l-Hatîb'in Selâ şehrinde geçirdiği iki yıllık süre, ilmi açıdan onun hayatının en üretken dönemidir. Selâ şehrinde ikamet ettiği bu süre zarfında, yukarıda zikrettiğimiz şahsiyetlerle beraber farklı kişilere çok sayıda edebi mektuplar yazdığı gibi ekseriyeti medih temalı olan çok sayıda kasideler de nazmetmiştir. Bununla beraber Sultan Ebû Sâlim'e ithaf ettiği ve yaşadığı döneme kadar İslam tarihini konu edinen *er-Rakmu'l-hulel fî nazmi'l-duvel*, *Mi'yâru'l-ihyâr*, fıkıh usûlu hakkındaki *el-Hulelu'l-merkûm*, tıptaki bazı hastalık ve tedavilerini ele alan bin altı yüz beyitlik urcûze, zehirlenme ile ilgili *el-Urcûzetu'l-ma'lûm*, siyaset sanatı hakkındaki altı yüz beyitlik *Tahsisu'r-riyâse bitalhîsi's-siyâse* adlı urcûze, seçme şiir koleksiyonu *es-Sihr ve's-şi'r*, yine Merînî Sultanı Ebû Sâlim'e ithaf ettiği *'Amelu men tabbe li-men habbe*, *Nufâdatu'l-cirâb* ve Gırnâta'ya dönüşünde tamamladığı *el-Lamhatu'l-bedriyye* gibi çok sayıda eserini burada telif etmiştir³⁰⁰.

1.1.6. el-Hamrâ Sarayı'ndaki İkinci Dönemi

Devrik Nasrî Emîri el-Ganî Billah, Mağrib'de sürgünde iken Gırnâta'daki el-Hamrâ Sarayı yeni bir kanlı darbeye sahne oldu (27 Şaban 762/2 Temmuz 1361)³⁰¹. Bunun üzerine el-Ganî Billâh, tahtını geri almak için Merînî Sultanı Ebû Sâlim ve Kastilya Kralı I. Pedro'nun desteğini alarak Endülüs'e geçmiş (17 Şevval 762/20 Ağustos 1361)³⁰² ve zorlu bir mücadelenin ardından üç yıl sonra tekrar tahtına oturmuştur (20 Cemazeyilahir 763/16 Nisan 1362)³⁰³. el-Ganî Billah, tahta oturur oturmaz onu methetmekle başladığı, ardından tahta geçiş mücadelesini anlattığı ve onu

²⁹⁹ el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 262.

³⁰⁰ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 121-122, 187-189, 343-346, 367-369.

³⁰¹ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 103-106; İbnu'l-Hatîb, *el-Lemha*, s. 116-117.

³⁰² İbnu'l-Hatîb, *el-Lemha*, s. 110-113; İbnu'l-Hatîb, *Rakmu'l-hulel*, s. 121. İbnu'l-Hatîb, el-Ganî Billah'ın Fes şehrinde ayrılış tarihini 18 Şevval 762 olarak da zikretmektedir. Bkz. İbnu'l-Hatîb, *Rakmu'l-hulel*, s. 104-105.

³⁰³ İbnu'l-Hatîb, *Rakmu'l-hulel*, s. 122; İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.2, s. 30.

“yürüttüğü büyük yolculukta yerini almaya” davet ettiği etkili ve zarif bir mektup yazarak sabık veziri İbnu'l-Hatîb'i görevine geri çağırmıştır (24 Cemazeyilahir 763/20 Nisan 1362)³⁰⁴. Ayrıca İbnu'l-Hatîb'in musadere edilen mallarını da geri tahsil etmiştir. Gönlü Selâ şehrinde kalmaktan yana olan İbnu'l-Hatîb, el-Ganî Billah'ın bu teklifini geri çevirememiştir. İbnu'l-Hatîb, her ne kadar gönlü Selâ şehrinde kalmaktan yana olsa da ailesini Selâ şehrinde bırakarak³⁰⁵ Endülüs'e dönecek olan sultanın ailesine eşlik etmek için başkent Fes şehrine doğru yola çıkmıştır (14 Recep 763/9 Mayıs 1362)³⁰⁶. Yola koyulmadan önce el-Ganî Billah'a hikmet dolu bir mektup yazıp göndermiştir³⁰⁷. İbnu'l-Hatîb, altı günde vardığı Fes şehrinde sultanın ailesi ile beraber yola çıkmış ve 20 Şaban 763/14 Haziran 1362'de Gırnâta şehrine varmıştır³⁰⁸. İbnu'l-Hatîb, ona hac farızasını yerine getirmek istediğini ve bu yüzden de gönlünün gitmekten yana olduğunu ifade etse de el-Ganî Billah ona biraz daha sabırlı olmasını telkin ederek onu kalmaya ikna etmiştir³⁰⁹.

İbnu'l-Hatîb'in tekrar hizmetine girmeyi kabul etmesini memnuniyetle karşılayan Emîr el-Ganî Billah, bir ferman çıkararak ona “zû'l-vizâreteyn” lakabını vermiştir (2 Ramazan 763/25 Haziran 1362)³¹⁰. Artık el-Ganî Billah'tan sonra devletin en yetkin adamı olan İbnu'l-Hatîb, devletin hem diplomatik hem de askeri faaliyetlerini birlikte yürütme yetkisini alarak güçlü ve muktedir olarak makamına oturmuştur. İbnu'l-Hatîb, üç yıllık bir kaosun ardından ıslah çalışmalarını başlatarak imar çalışmalarına hız vererek yıkılmaya yüz tutmuş devlet kurumlarını tadilattan geçirmiştir. Halk ile saray arasındaki bağları sağlamlaştırma yoluna giderek halkın gönlünü kazanmaya çalışmıştır. Yeniden vergi düzenlemeleri yapmıştır. Ordunun ihtiyaçlarını temin ederek takviye

³⁰⁴ Bu mektubun tamamı için bkz. İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 447-450; İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 147-149.

³⁰⁵ İbnu'l-Hatîb, **A 'mâl**, c.2, s. 270.

³⁰⁶ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 145; 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 103.

³⁰⁷ Bu mektup için bkz. İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 151-152; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.6, s. 352-353.

³⁰⁸ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 30-31; 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 105.

³⁰⁹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 445.

³¹⁰ Bu fermanın tamamı için bkz. İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 450-452.

etmiştir³¹¹. Ayrıca Merînî ve Mısır sultanlarına mektuplar göndererek devletler arası diplomatik ilişkileri geliştirme atağı başlatmıştır³¹².

İbnu'l-Hatîb, devlet idaresinde arzuladığı tanzimi yapmakla görevine başlamıştır. Sultanı etkileme potansiyeline sahip ve kendine direnç gösterebilecek sultanın yakın çevresindeki nüfuzlu devlet adamlarını tasfiye etmiştir. İlk olarak beceriksizlik ve ciddiyetsizlikle itham ettiği vezir Ali b. Yusuf b. Kemâşe el-Hadrâmî'yi tutuklamış ve ardından da oğlu ile beraber Tunus'a göndermiştir (Ramazan 763/Haziran-Temmuz 1362)³¹³. Ardından da el-Ganî Billah'ın tahtını geri almasında büyük bir emeği olan ve aynı zamanda sultanın yakın dostluk kurduğu Şeyhu'l-ğuzât Osman b. Ebî Yahya ile güç yarışına girmiş³¹⁴ ve sultanı kışkırtarak Şeyhu'l-ğuzât ve babasını tutuklatarak mallarını müsadere ettirmiştir (Ramazan 764/Haziran-Temmuz 1363)³¹⁵. Otoritesini başkası ile paylaşma tahammülü gösteremeyen İbnu'l-Hatîb, bu tutumunu ömrünün sonuna kadar dostluğunu devam ettirdiği meşhur tarihçi Abdurrahman İbn Haldûn'a karşı bile sergilemekten çekinmemiştir. Fes şehrindeki Merînî Sarayı'nda Sultan Ebû Sâlim el-Merînî'nin sır katipliğini yapan İbn Haldûn, sultanın ölümünden sonra despot veziri Ömer b. Abdullah ile çalışmayı denese de onun istibdadî davranışlarına katlanamayarak Fes'te bulunduğu sırada yakın ilişki geliştirdiği el-Ganî Billâh'ın himayesindeki Gırnâta'ya gitmeye karar vermiş ve el-Ganî Billah tarafından el-Hamrâ Sarayı'nda büyük bir saygınlıkla karşılanmıştı (8 Rabiulevvel 764/26 Aralık 1362)³¹⁶. el-Ganî Billah, onu bir yıl sonra Kastilya Krallığı'na barış elçisi olarak göndermiş, ailesini de Gırnâta'ya getirterek ona meclisinde yer vererek muhabbetini göstermişti. Ancak İbnu'l-Hatîb, Gırnâta'ya gelişinde büyük bir muhabbet ve ikramla karşıladığı dostunun sultan ile kurduğu bu samimiyete bazı kışkırtmaların da etkisi ile tahammül edemediği ve bir

³¹¹ İbnu'l-Hatîb, **A 'mâl**, c.2, s. 271.

³¹² İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 193 vd.

³¹³ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 161-162

³¹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, **İnbâu'l-ğumr**, s. 92.

³¹⁵ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 444; Palencia, **Historia de la Literatura**, s. 254.

³¹⁶ Abdurrahman b. Haldûn, **et-Ta'rîf bi'bn Haldûn ve rihletu ġarben ve şarken**, Daru'l-kitâbi'l-Lubnânî, byy., 1979, s. 70-88; 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 113.

süre sonra ona kaba ve soğuk tavırlar sergilemesiyle İbn Haldûn'un Bicâye Emiri Sultan Ebû Abdullah'ın daveti üzerine Bicâye şehrine giderek Endülüs'ü terkettiği rivayet edilmektedir (19 Cemazeyilevvel 766/11 Şubat 1365)³¹⁷.

İbnu'l-Hatîb'in gösterdiği bu hırs ve sultanın gösterdiği samimi ve yakın dostluğuna rağmen ikinci döneminde saray hayatından pek haz almadı. Çünkü el-Ganî Billah, onun tecrübesine ve maharetine güvenip ona mezkur makamı tevdi ettiğinde, tüm gözler ona çevrilmiş ve halkla beraber emîrin yakın dostları bile onun kapısına dayanmıştır³¹⁸. Otoriter bir karakteri olan İbnu'l-Hatîb, onların taleplerine boyun eğmeyince de bir süre sonra bir karalama kampanyasına maruz kalmıştır³¹⁹. Emîr el-Ganî Billah, onun aleyhinde öne sürülen ithamlara kulaklarını tıkamış ve onu koruyup kollamaya devam etmiştir. Bu durum, ona kin besleyen ve rakip görenlerin öfkesini artırmıştır. İbnu'l-Hatîb'e karşı gelişen muhalif cephenin başını, talebesi, yardımcısı ve el-Ganî Billah'ın sır katibi İbn Zümrek ve dostu Gırnâta başkadısı Ebû'l-Hasan en-Nubâhî çekmiştir³²⁰. Oysa ki el-Hamrâ Sarayı'nın emîrden sonraki en kudretli kişi olan İbnu'l-Hatîb, bu mezkur şahsiyetlerin bulundukları makamlara atanmalarına büyük bir katkısı olmuştur³²¹.

İbnu'l-Hatîb, kerhen ve sultanın baskısı ile döndüğü³²² Gırnâta'da, yakın dostlarının ona sırtını dönüp hasmane davranmaları onun keyfini kaçırmıştır. İbn Haldûn, Gırnâta'da geçirdiği iki yıllık zaman diliminde, "tüm gücü elinde bulundurmasına rağmen ondan keyifsizlik kokusunu aldığını" zikretmiştir³²³. O, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi zaten Gırnâta'ya dönüşünde ailesini Selâ şehrinde

³¹⁷ İbn Haldûn, **et-Ta'rîf**, s. 85-99; Parlak, **Lisânüddîn**, s. 59-61.

³¹⁸ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 444.

³¹⁹ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 444; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 58.

³²⁰ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 118-119.

³²¹ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 131-138.

³²² es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 58.

³²³ İbn Haldûn, **et-Ta'rîf**, s. 96.

bırakmıştır³²⁴. İbnu'l-Hatîb, gönlünün bir köşesinde Selâ şehrinde yakaladığı huzuru tekrar tatma umudu taşımaktaydı; daha Endülüs'e dönüşünün ilk yılında yakın dostu Ebû Cafer İbn Hatime ile bu duygularını paylaştığı ve İbn Hatime'nin onu Endülüs'te kalmaya ikna etmeye çabaladığı görülmektedir³²⁵. Nitekim yetiştiği, ihtişamlı saraylar ve güzel bahçeler edindiği, büyük sevinçler ve kederler yaşadığı vatanında kendini mülteci hissetmeye başlamış ve eskiden gece gündüz bir sofrada buluştuğu dostlarının yüzlerinde ona karşı günden güne alevlenen kinin tezahürünü görünce, artık ruhunda dayanılmaz bir ızdırap hissetmiştir³²⁶. Onun yıllar önce Selâ şehrinde Tilimsân şehrinin fethi münasebeti ile Merînî Sultanı Ebû Sâlim İbrahim el-Merînî'yi kutlamak için kaleme aldığı uzun kasidesindeki şu dizeleri, yaşadığı ahvalini anlatır niteliktedir³²⁷: (et-Tavîl)

تَلَوْنَ إِخْوَانِي عَلَى وَقْدِ جَنَتْ عَلَى خُطُوبٍ جَمَّةٍ ذَاتُ أَلْوَانٍ
وَمَا كُنْتُ أَدْرِي قَبْلَ أَنْ يَتَنَكَّرُوا بِأَنْ خَوَانِي كَانَ مَجْمَعُ خَوَانِي

Envai çeşit sayısız talihsizlikler başıma geldiğinde, kardeşlerimin, dostlarımın tavırları bana karşı değişti.

Masamın hainlerin buluşma yeri olduğunu, onlar kılık değiştirmeden önce bilmiyordum.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, artık her gün giderek dozu artan psikolojik baskılar neticesinde, Gırnâta'ya dönüşünden beri aklının bir köşesinde devamlı kendini hissettiren Endülüs'ten ayrılma fikrine yenik düşmüştür. Bu nedenle gölgesine sığınabileceği bir koruyucu arayışına girmiştir. Bunun için Mağrib'de hüküm süren

³²⁴ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in ailesini hangi tarihte Endülüs'e getirdiğini tespit edemedik. Ancak onun dönerken ailesini Selâ şehrinde bıraktığını, ölmek üzere olan bir hastaya yetiştirme telaşında olan bir hekimin telaşı ile Gırnâta'ya döndüğünü zikretmesinin yanı sıra ailesi ve oğluna duyduğu özlemi ihtiva eden bir kasidesini Selâ şehrine gönderdiğini ifade etmesinden bu durum anlaşılmaktadır. Bu kaside için bkz. İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 226-228; İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 659-663.

³²⁵ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 228-232.

³²⁶ İbnu'l-Hatîb, *A 'mâl*, c.2, s. 272.

³²⁷ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 285; İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 100-101.

Abdulvadiler/Zeyyâniler Sultanı Ebû Hammû Musa b. Yusuf'a meşhur siniye kasidesiyle birlikte iltica talebinde bulunduğu bir mektup göndermiştir³²⁸. İbnu'l-Hatîb, bununla birlikte daima iletişim halinde olduğu Merînî Sarayı ile de diyaloga geçmiştir. Onun çabaları, kısa sürede meyvesini vermiş ve aradığı hamiyi Merînî sarayında bulmuştur.

Genç ve hırslı Merînî Sultanı Abdulaziz el-Merînî'nin (ö. 774/1372)³²⁹ teveccühünü kazanan İbnu'l-Hatîb, emîrin kendisine yüklediği ağır sorumluluk, muhaliflerinin artan baskısı ve dedikodularına maruz kalmanın yanı sıra, zaten yakalandığı uyuyamama hastalığı³³⁰ nedeni ile artık gecelerini neredeyse uykusuz geçirecek hâle gelmiştir³³¹. O, bununla birlikte bazı sağlık sorunları da yaşıyordu³³². Yaşadığı ruhsal ve bedensel rahatsızlıklarının yanında, İbnu'l-Hatîb, hasımlarının çabalarının meyve vermeye başladığını ve sultanın onun için dillenen iddialara kulak kabarttığını ve kendisine olan ilgisinin ve sevgisinin azaldığını görmüş ve hayatının tehlikede olduğu hissine kapılmıştır³³³. Bunun üzerine Endülüs'ten ayrılmak için hac farızasını ifa etme isteğini Emîr el-Ganî Billah'a ısrarla bildirmesine rağmen ondan istediği izni alamamıştır³³⁴. Artık firar etmekten başka çare bulamayan İbnu'l-Hatîb,

³²⁸ el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 250 vd.

³²⁹ Merînî sarayında son sekiz yılda dört sultan iktidara gelmiştir. Bu süre zarfında Merînî sarayını istibdat altında tutan vezir Ömer b. Abdullah, Sultan Ebû Zeyyân'nın ondan kurtulmak istediğini duymuş ve suikastle onu öldürerek yerine Fes şehrinde hapsedilen on sekiz yaşındaki Abdulaziz el-Merînî'yi (ö. 774/1372) tahta oturtmuştur (Zilkade 768/Haziran-Temmuz 1367). Azimli ve idealist sultan, birkaç ay geçmeden despot veziri öldürerek iktidara el koymuştur. Merînî devletini kısa sürede istikrara kavuşturan Abdulaziz, iktidarının altıncı yılında ani bir ölümü ile Merînî devleti yirmi yıl Nasrî Emîri el-Ganî Billah'a bağımlı hale gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 428 vd.; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 51 vd.

³³⁰ Ebû'l-Feth Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed b. el-'Akerî İbn 'Îmâd el-Hanbelî, **Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâr men zeheb**, thk. Abdulkadir el-Arnâûd-Mahmud el-Arnâûd, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1996, c.8, s. 424; el-Ketânî, **Selvetu'l-enfâs**, c.3, s. 291-292; Palencia, **Historia de la Literatura**, s. 257; Kurd Ali, **Kunûzu'l-ecdâd**, s. 349.

³³¹ İbnu'l-Hatîb, **A 'mâl**, c.2, s. 272.

³³² İbnu'l-Hatîb, daha önce İbn Haldûn'a yazdığı bir mektubunda sağlığının bozulduğunu, hastalıklarının arttığını ve tedaviye ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir (Rabiulahir 771/Kasım 1369). Bkz. İbn Haldûn, **et-Ta'rîf**, s. 137-139.

³³³ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 444-445; 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 130.

³³⁴ İbnu'l-Hatîb, **A 'mâl**, c.2, s. 273.

Merîni Sultanı Abdulaziz el-Merîni'ye gizliden ulaşıp kendisini himaye etme garantisini, hac ibadetini yapması için yardım etme sözünü ve isterse tekrar Endülüs'e dönebileceği vaadini onun el yazısı ile yazılı olarak alınca Endülüs'ten ayrılma planları yapmaya başlamıştır³³⁵.

1.1.7. Endülüs'ten Ayrılışı

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, bazı dostlarının telkinlerine rağmen tehlikenin kendisini iyice kuşattığını hissetmiş ve kararından vazgeçmemiştir. Emîr el-Ganî Billâh'dan ülkenin batısını teftiş etmek için izin istemiş ve emîrin onayı ile oğlu Ali'yi de yanına alarak bir süvari birliği eşliğinde Gırnâta şehrinden ayrılmıştır. İbnu'l-Hatîb, Merînîlerin egemenliğinde bulunan Cebelitârik şehrine vardığında, yanındaki Merîni Sultanı'nın el yazma belgesini şehrin valisine ibraz etmiş ve onun Mağrib'e geçmesi için hemen bir gemi hazırlanmıştır. Çünkü Merîni Sultanı Abdulaziz, onun için valisine talimatını vermişti³³⁶. İbnu'l-Hatîb, Merîni Sultanı'nın gemisi ile Mağrib'deki Sebte şehrine Cemazeyilevvel ayının başı 773/Aralık-Ocak 1371-1372'te geçtiği rivayet edilmiştir³³⁷. Cebelitârik şehrinden ayrılmadan önce, el-Ganî Billah'a uzun bir veda mektubu göndermiştir³³⁸.

Güzel ve alımlı bir kıza benzettiği Gırnâta şehrini, ailesini, ihtişamını geride bırakan İbnu'l-Hatîb, daha önce ömrünün en sakin iki yılını geçirdiği Selâ şehrine gidip rahat bir nefes aldıktan sonra hicaz yolculuğuna çıkmayı düşlemiştir³³⁹. Ancak Selâ şehri güzergahı üzerindeki Tanca şehrine vardığında, oğlundan ailesinin hayatının tehlike altında olduğunu bildiren bir mektup almıştır. İbnu'l-Hatîb, bu nedenle ailesinin selameti için yüzünü Mağrib'in kadim şehri Tilimsân'a çevirmiş ve 19 Recep 773/26 Ocak

³³⁵ İbnu'l-Hatîb, **A 'mâl**, c.2, s. 273.

³³⁶ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 445; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 58.

³³⁷ İbnu'l-Hatîb, **A 'mâl**, c.2, s. 273. Ancak Muhammed Abdullah 'Înân, onun Cemazeyilahir ayının başı h.772 yılında Endülüs'ten ayrıldığını ve onun ayrılış tarihinin h.773 yazılmasının matbada yazım hatası olduğunu iddia etmiştir. Bkz. 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 133.

³³⁸ Bu mektup için bkz. İbn Haldûn, **et-Ta'rîf**, s. 158-163.

³³⁹ İbnu'l-Hatîb, **A 'mâl**, c.2, s. 273-274.

1372’de buraya varmıştır³⁴⁰. Saltanat merkezini Fes şehrinden Tilimsân’a taşımış olan Sultan Abdulaziz, onu büyük bir coşku ve kalabalık bir tören ile sarayında karşılamış ve meclisinin en saygın köşesine oturtmuştur³⁴¹. Ardından da İbnu’l-Hatîb’in ailesini getirtmek için katibi Ebû Yahya b. Ebî Medyen’i elçi olarak Endülüs’e göndererek ailesini Tilimsân’a getirtmiştir³⁴². Korkuları yatışan İbnu’l-Hatîb, Sultan Abdulaziz’in himayesinde Tilimsân şehrinde yaşamaya başlamıştır³⁴³.

İbnu’l-Hatîb’in Endülüs’ten kaçıışı, hasımlarının öfkesini dindirmek yerine daha da kabartmıştır. Onun yokluğu, başkadı Ebû Hasan en-Nubâhî ve İbnu’l-Hatîb’ten sonra vezir olarak tayin edilen Ebû Abdullah b. Zümrek’in başını çektiği muhaliflerine ithamlarını daha rahat dillendirme imkanı sunmuştur³⁴⁴. İbnu’l-Hatîb, zındıklık³⁴⁵ ve mülhidlik³⁴⁶ ile suçlanmıştır³⁴⁷. Bu iki itham, Hristiyan İspanyolların şiddetli taaruzu altında olan mütedeyyin Endülüs toplumunda bireyin itibarsızlaştırılması için kullanışlı söylemlerdi. Muhalifleri, bu ithamlarını onun yazdığı bazı eserlerine, özellikle de tasavvuf ehlinin yolunu izleyerek telif ettiği ilahi aşkı konu edinen “*Ravdatu’t-ta’rîf bi’l-hubbi’s-şerîf*” adlı eserindeki bazı sözlerine dayandırmışlardır³⁴⁸. Fakat İbnu’l-Hatîb,

³⁴⁰ İbnu’l-Hatîb, *A’mâl*, c.2, s. 274. İbnu’l-Hatîb’in bu beyanına rağmen, onun Mağrib’e geçişi ve Tilimsân şehrine varış tarihi hakkında farklı rivayetler ileri sürülmüştür. İbn Haldûn, bu konuda birbiriyle çelişen iki tarihi zikretmiştir. *el-İber* adlı eserinde tam tarih vermeden h.773 yılında onun Tilimsân şehrine vardığını ifade etmiştir. Bkz. İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 445. Fakat İbn Haldûn, *et-Ta’rîf* adlı eserinde ise İbnu’l-Hatîb’in Tilimsân şehrinden ona gönderdiği mektubuna cevap olarak yazdığı mektubunun yazılış tarihini Ramazan Bayramı günü h.772 olarak belirtmiştir. Bkz. İbn Haldûn, *et-Ta’rîf*, s. 157. Muhammed Abdullah ‘Înân da İbn Haldûn’un İbnu’l-Hatîb’e yazdığı bu mektubun yazılış tarihine istinaden İbnu’l-Hatîb’in Tilimsân şehrine 19 Recep 772/1370’te vardığını söylemiştir. Bkz. ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 138-139.

³⁴¹ İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 445; es-Selâvî, *el-İstiksâ*, c.4, s. 58.

³⁴² İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 445; el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 211.

³⁴³ ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 139.

³⁴⁴ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb*, c.5, s. 118-121.

³⁴⁵ Zındık, Allah’ı veya onun birliğini ve ahireti inkar etmekle birlikte inanıyormuş gibi yapan kişidir. Zındıklık hakkında bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Zındık” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c.44, s. 390-391.

³⁴⁶ Mülhid, Allah’ın varlığını veya birliğini, İslâmın temel hükümlerini inkar eden veya hafife alıp bunlar hakkında kuşku duyan veya kuşku uyandıran kişidir. Bu konu hakkında bilgi için bkz. Mustafa Sinanoğlu, “İlhâd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c.22, s. 90-92.

³⁴⁷ el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb*, c.5, s. 118; el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 211.

³⁴⁸ ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 150.

mezkur eserini telif edip sultana takdim ettiğinde (769/1367)³⁴⁹, kimse onu bu tür suçlamalarla itham etmemiştir. Ama İbnu'l-Hatîb hakkında öne sürülen ithamlar, sadece zındıklık ve mülhidlikten ibaret değildi. Ebû'l-Hasan en-Nubâhî, Cemazeyilevvel ayının sonları 773/Kasım-Aralık 1371'te İbnu'l-Hatîb'e yazdığı mektubunda bu ithamları; mal ve mülk edinmeye düşkün olmak, şer'i hükümlerle oynamak, dini dünya malını kazanma aracı yapmak, mal ve mülk edinme sevdası yüzünden Endülüs cihadından kaçmak, Kur'an dili ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in üslubu ile alay etmek, eserlerinde biyografilerini yer verdiği şahsiyetlere iftira atmak, gıybet etmek, ataları ile övünmek, yetkilerini kötüye kullanmak, rüşvet almak, şatafata önem vererek ifrata kaçmak, felsefe ehlinin yoluna tabi olmak, vezirlik döneminde yargıya müdahale etmek, Merînî Sarayı'na iltica ettiğinde Sultan el-Ganî Billah'a ihanet etmek vb. şeklinde sıralamıştır³⁵⁰. Onun hakkında öfkenin ve karalamanın zirveye ulaştığı bir atmosferde, fukaha, ulemâ ve müderrislerin katılımıyla İbnu'l-Hatîb'in akaid ve ahlak ile ilgili bazı eserleri başkent Gırnâta şehrinde 773/1371-1372 yılının ortasında yakılmıştır³⁵¹. Muhalif güruh, bununla yetinmeyerek aynı zamanda ona yöneltilen suçlamaların da ateşli savunucusu olan Gırnâta başkadısı en-Nubâhî'nin başkanlığında kurulan mahkemeye başvurarak İbnu'l-Hatîb'i idama mahkum etmiştir³⁵². İbnu'l-Hatîb hakkında yapılan bu ithamları pek dikkate almayan el-Ganî Billah, İbnu'l-Hatîb'in Endülüs topraklarını hakimiyeti altına alması için Merînî Sultan Abdulaziz'i kışkırttığı haberlerini alınca, ona olan öfkesi artmıştır ve Merînî Sultan Abdulaziz'e elçisini göndererek İbnu'l-Hatîb'in cezasının infazını istemiştir³⁵³. Ancak Sultan Abdulaziz, Endülüs'ten gelen elçiye azarlayarak

³⁴⁹ İbn Haldûn, **et-Ta'rîf**, s. 128-129.

³⁵⁰ Bu ithamlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 122-131; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 212 vd. Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, en-Nubâhî'nin kendine yönelik bu suçlamalarına karşı *Hal'u'r-resen fî vasfî'l-Kâdî Ebî'l-Hesen* adlı bir risale yazarak ona cevap vermiştir. Ancak onun bu risalesi kayıptır. Bkz. el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 122.

³⁵¹ Ebû'l-Hasan b. Abdullah b. el-Hasan en-Nubâhî el-Mâlekî el-Endelûsî, **Târîhu'l-kudâti'l-Endelus**, thk. Lecnetu'l-ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Dâru'l-âfâki'l-cedîd, Beyrut 1983, s. 202; Nebîl Halid el-Hatîb, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, Dâru'n-nahdati'l-'Arabiye, Beyrut 2013, s. 114.

³⁵² İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, (Muhakkik mukaddimesi) s. 41.

³⁵³ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 119; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 211; Palencia, **Historia de la Literatura**, s. 255-256.

“Onun böyle biri olduğunu biliyordunuz niye o zaman cezalandırmadınız?” diyerek bu talebi reddetmiş ve ona, oğullarına ve kendisi ile beraber Endülüs’ten gelenlere maaş bağlayıp mülkler tahsis etmiştir³⁵⁴.

Gırnâta’da İbnu’l-Hatîb’in aleyhinde zikrettiğimiz bu olaylar cereyan ederken, onun da buna mukabil Merînî devletini yeniden canlandıran Sultan Ebû Faris Abdulaziz’i Endülüs’ü hakimiyet altına almaya teşvik ettiği ve sultanın da buna ikna olduğu rivayet edilmiştir³⁵⁵. Onun bu çabaları, diğer Nasrî Emirleri gibi, Merînîlerin Nasrî topraklarını işgal etme endişesini her daim taşıyan el-Ganî Billah’ı endişelendirmiştir. O, hemen Merînî sultanına paha biçilmez hediyeler göndererek İbnu’l-Hatîb’i kendisine teslim edilmesini istese de³⁵⁶ Merînî sultanı onun bu talebini geri çevirerek onu himaye etmeye devam etmiştir. Bunun üzerine iki ülke arasında siyasi gerginlik yaşanmaya başlamıştır. Fakat kısa bir süre sonra Sultan Abdulaziz el-Merînî’nin ani ölümü (Rabiulahir 774/Eylül-Ekim 1372)³⁵⁷, İbnu’l-Hatîb’in adeta kaderinin seyrini değiştirmiştir. İbnu’l-Hatîb, merhum sultanın yedi yaşındaki oğlu Muhammed es-Said Ebû Zeyyân’ı tahta oturtan vezir Ebû Bekr İbn Gâzî b. el-Kâs (ö.781/1379-1380)³⁵⁸ ile beraber Fes şehrine yerleşmiştir³⁵⁹. Bu arada iktidar değişikliği nedeni ile Nasrî Sultanı el-Ganî Billah, bir kez daha İbnu’l-Hatîb’in iadesini talep ettiyse de vezir Ebû Bekr İbn Gâzî, Endülüs’ten gelen baskı ve tehditlere rağmen onu korumaktan vazgeçmemiştir³⁶⁰. İbnu’l-Hatîb, muteveffa sultanın sunduğu imkanlardan yararlanmaya devam etmiş ve Fes’te devlet ricaline tahsis edilen Merînî saraylarına yerleşerek Endülüs’teki gibi eski Fes’te araziler, bahçeler ve güzel meskenler edinerek ailesi ile beraber müreffeh bir hayat yaşamıştır³⁶¹. O, daha önce ikamet ettiği Selâ

³⁵⁴ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 445; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 211-212.

³⁵⁵ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 448; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 225.

³⁵⁶ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 448; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 225.

³⁵⁷ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 446; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 59.

³⁵⁸ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 456.

³⁵⁹ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 446.

³⁶⁰ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 448.

³⁶¹ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 445; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 59.

şehrine gitmeye niyetlendiyse de vezir İbn Gâzî, buna izin vermemiştir³⁶². Merînî saray hayatının nimetlerinden istifade eden İbnu'l-Hatîb, hamisi vezir İbn Gâzî'ye methiyeler yazdığı gibi, küçük yaştaki yeni sultanın durumunu meşru göstermek için İslâm tarihinde ergenlik çağına girmeyenlerin tahta oturma meselesini ele aldığı son eseri olan "*A 'mâlu'l-a'lâm fîmen buyî'a kable'l-ihtilâm min mulûki'l-İslâm*" adlı eserini telif etmiştir³⁶³. Fakat Merînî sarayından gördüğü bunca cömertliğe, himayeye rağmen İbnu'l-Hatîb, ihtiyaten bir koruyucu arayışına girmiş ve Sultan Abdulaziz'in vefatından birkaç ay sonra aynı yılın sonunda Tilimsân şehrini ele geçiren Merînîlerin azılı düşmanı Zeyyânî Sultanı Ebû Hammû Musa b. Yusuf'u tebrik eden bir methiye göndermiştir (774/1372)³⁶⁴.

Öte yandan Endülüs'te İbnu'l-Hatîb'e duyulan kin tükenmemiştir. Nasrî Emîri el-Ganî Billah, iade talebi ikinci kez reddelince, vezir Ebû Bekr İbn Gâzî'ye karşı tüm Merînî muhalefetini harekete geçirmiştir. Gırnâta'da mahpusta tuttuğu Abdurrahman b. Ebî Yeflûsen ve veziri Mesud b. Mâsî/Mâsey/Mâsây'i serbest bırakıp onlara maddi ve askeri destek sağlayarak Mağrib'e göndermiştir (Zilkade 774/Nisan-Mayıs 1373)³⁶⁵. İbnu'l-Ahmer, aynı zamanda Merînî Sultanı Abdulaziz zamanında bazı Merînî şehzadeleri ile beraber Tanca şehrinde hapsedilen Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Sâlim (ö. 796/1394) ile de tahta oturduğu takdirde Cebelitârik şehrini ona teslim etmesi, Tanca şehrinde tutuklu olan Merînî şehzadelerini Endülüs'e göndermesi ve Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'i kendisine teslim etmesi şartları karşılığında anlaşmıştır³⁶⁶. Bu anlaşmanın ardından el-Ganî Billah yoğun diplomatik faaliyetler yürütmeye başlamıştır. O, Sebte şehrinin güvenliğini sağlamlaştırmak için vezir İbn Gâzî'nin atadığı amcasının oğlu Muhammed b. Osman'ı Ebû'l-Abbâs Ahmed'e biat etmeye ikna ederek Ebû'l-Abbâs Ahmed'i özgürlüğüne kavuşturmuştur. el-Ganî Billah, diğer taraftan da tüm muhalifleri

³⁶² İbnu'l-Hatîb, *A 'mâl*, c.2, s. 275.

³⁶³ İnân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 146.

³⁶⁴ Ebû Zekeriya Yahya İbn Haldûn, *Buğyetu'r-ruvvâd fî zikri'l-mulûk min benî Abdulvâd*, Matba'atu Bûntâne, Cezayir 1910, c.2, s. 280-282.

³⁶⁵ İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 448-449.

³⁶⁶ İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 452-463.

bir çatı altında toplamak için İbn Ebî Yeflûsen'e elçisini gönderip onun Ebû'l-Abbâs Ahmed ile ittifak geliştirmesini sağlamıştır. Ebû'l-Abbâs Ahmed, bu iki gücün ittifakı ve Endülüs'ten gelen takviye Nasrî güçlerinin desteğiyle üç aylık kuşatmanın ardından Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb ile beraber yeni Fes (Dâru'l-beydâ')'e sığınan vezir İbn Gâzî'ye boyun eğdirmiş ve Merînî tahtına oturmuştur (7 Muharrem 776/18 Haziran 1374)³⁶⁷. Ebû'l-Abbâs Ahmed, Merînî tahtına oturduğunda, Nasrî Emîri el-Ganî Billah'a verdiği sözlere sadık kalmıştır. el-Ganî Billah, bu hamlesiyle Endülüs'te Merînîlerin hakimiyeti altında kalan tek yer olan Cebelitârik'ı Nasrî topraklarına katarak Merînîlerin Endülüs'teki varlığına son verdiği gibi, Merînîleri Endülüs'e bağımlı hale getirmiş ve ömrünün sonuna kadar Merînî Sarayı'nda iktidarı tayin etme gücüne sahip olmuştur³⁶⁸.

Fes şehrinin kuşatılması ve ardından Ebû'l-Abbâs Ahmed'in Merînî tahtına oturmasıyla çemberin iyice daraldığını gören İbnu'l-Hatîb, yardım arayışlarına girmiştir. Tilimsân Emîri Ebû Hammû Musa'ya bir mektup yazarak el-Ganî Billah'ın onu affetmesi için yardım talebinde bulunmuştur³⁶⁹. Ancak onun çabaları sonuçsuz kalmış ve yardım çılgınlıkları karşılık bulmamıştır.

1.1.8. Ölümü

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb ile hesaplaşmak için fırsat kollayan düşmanlarına adeta gün doğmuştur. Fes şehrinde edindiği mülkleri talan edilmiştir. Merînî Sultanı Ebû'l-Abbâs Ahmed'in ikinci vezir ve şûra başkanı olarak atadığı Süleyman b. Davud (ö. 781/1379-1380) onun azılı düşmanlarındandı³⁷⁰. İbn Davud, Nasrî Emîri ile bu konuda

³⁶⁷ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 449-452; İbn Haldûn, **et-Ta'rif**, s. 234-240.

³⁶⁸ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 463 vd.

³⁶⁹ İbn Haldûn, **Buğyetu'r-ruvvâd**, c.2, s. 299-300.

³⁷⁰ Süleyman b. Davûd, Ebû'l-Abbâs Ahmed Fes şehrini kuşattığında, Fes'te mahpustu. Vezir İbn Gâzî, onun kendisine destek olması için serbest bıraktı. Ancak o, kuşatma esnasında saf değiştirmiştir. Ebû'l-Abbâs Ahmed, tahta oturduğunda onu vezir ve şûrâ başkanı yapmıştır. Onun İbnu'l-Hatîb'e olan kini yıllar öncesine dayanıyordu. O, Sultan el-Ganî Billâh Mağrib'e iltica ettiğinde, onunla yakın ilişkiler geliştirmiş ve Şeyhu'l-ğuzât sözü almıştı. Sultan el-Ganî Billâh, tahtını geri aldığı Süleyman b. Davud, Merînî veziri Ömer b. Abdullah'ın elçisi olarak Gırnâta'ya gelmiş ve sultandan sözünü yerine getirmesini istemiştir. Ancak gücünün zirvesindeki İbnu'l-Hatîb, Meşihâtu'l-ğuzât makamının Zennate kabilesinden Benû Abdulhak'ın hakkı olduğunu ileri sürerek bunu engellemiştir. Bunun üzerine

anlaşan sultan Ebû'l-Abbâs'ı da kışkırtarak birkaç gün içinde onu tutuklayıp hapsedmiştir. İbnu'l-Hatîb, hapisteyken son bir umut olarak Fes şehrinde bulunan yakın dostu İbn Haldûn'dan yardım istediye de İbnu'l-Haldûn'un devlet ehli neznindeki girişimleri sonuçsuz kalmıştır³⁷¹.

İbnu'l-Hatîb'in tutuklanma haberi el-Hamrâ Sarayı'na ulaştırıldığında, Nasrî Emîri el-Ganî Billah, hemen katibi ve veziri Ebû Abdullah İbn Zümrek'in başkanlığında Fes'e bir heyet göndermiştir. Merînî Sultanı Ebû'l-Abbâs, Merînî Sarayı'nda Endülüs'ten gelen heyetin de katılımıyla devlet ricali, şûrâ ehli ve bazı fakihlerden bir yargılama heyeti oluşturdu. Mahpustan heyetin huzuruna getirilen İbnu'l-Hatîb, ona yöneltilen zındıklık suçlamasını reddetse de Endülüs'te kalemi kırılmış olan İbnu'l-Hatîb'in sözlerine itibar edilmemiş ve mahkeme heyeti önünde azarlanıp tazib edilerek tekrar hapse atılmıştır. Bazı fakihlerin fetvasıyla da Gırnâta'da alınan idam kararı onanmıştır. Vezir Süleyman b. Davûd ve adamları, Endülüs'ten gelen heyetten bazılarının katılımıyla hiç vakit kaybetmeden gece yarısı hapishaneyi basarak onu katletmiştir³⁷².

Ucuz siyasi hesaplar ve şahsi kinler uğruna katledilen mümtaz kişilik İbnu'l-Hatîb, Fes şehrindeki Bâbu'l-Mahrûk mezarlığına defnedilmiştir. Ancak ertesi gün cesedi kabrinden çıkartılmış ve ateşe verilmiştir. Saçı ve derisi yakılan cesedi tekrar mezarına defnedilmiştir³⁷³. Bu dramatik hadisenin tam tarihi kayıt altına alınamasa da onun Rabiulevvel veya Rabiulahir776/Ağostus veya Eylül 1374'te meydana geldiği tahmin edilmektedir³⁷⁴.

öfkelenerek Mağrib'e dönen Süleyman, sonra Merînî hakimiyetindeki Cebelitârik'a komutan olarak atandığında da İbnu'l-Hatîb ile karşılıklı mektuplaşmayla kinini sürdürmüştür. Bkz. İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 452-455.

³⁷¹ İbn Haldûn, **et-Ta'rîf**, s. 244.

³⁷² İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 452-453; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 63-64; Palencia, **Historia de la Literatura**, s. 257; Kürd Ali, **Kunûzu'l-ecdâd**, s. 346; 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 166-169.

³⁷³ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 453; Palencia, **Historia de la Literatura**, s. 257.

³⁷⁴ el-Hatîb, **Lisânuddîn**, s. 114.

İbnu'l-Hatîb, katledişinden yaklaşık yarım asır sonra fitne döneminde Endülüs'te kaybettiği itibarını tekrar kazanmaya başlamış ve kitapları hakkettikleri değeri görmüştür³⁷⁵. Onun aynı değeri Mağrib'de de gördüğü müşahede edilmektedir. Fes şehrindeki Bâbu'l-Mahrûk'daki mezarı günümüzde de ziyaret edilmektedir. Fâs hükümeti tarafından yenilenen ve ihtimam gösterilen İbnu'l-Hatîb'in Bâbu'l-Mahrûk yakınındaki türbesinin kapısının üzerinde Mağrib yazısıyla “ هَذَا ضَرْيُحُ الْعَلَّامَةِ لِسَانِ الدِّينِ ابْنِ الْحَطِيبِ -Bu Allame Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in kabridir” yazılmaktadır. Söz konusu türbenin girişinin bir fotoğraf karesi şöyledir³⁷⁶:

³⁷⁵ İnân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 178-179.

³⁷⁶ İnân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 174-175; el-Ubûdî- Tomar, “Lisânüddin, İbnü'l-Hatîb”, s. 74.

Şekil 4. İbnu'l-Hatîb'in Fes Şehrindeki Mezarının Girişi

1.2. ESERLERİ

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, Endülüs'ün son döneminin ilmi açıdan en üretken şahsiyetlerindendir. İbnu'l-Hatîb, ilmi açıdan belki de en üretken zamanı olababilecek dönemde katledilmesine, yaşadığı çalkantılı hayata ve üstlendiği ağır siyasi sorumluluğuna rağmen edebiyat, şiir, fıkıh, siyaset, tarih, tasavvuf ve tıp gibi birbirinden farklı ilimlerde yaklaşık altmış civarında eser telif etmiştir³⁷⁷. İbnu'l-Hatîb'in bazı eserleri günümüze ulaşmamış veya eserin bir kısmı elimize ulaşmış, bazıları hiç ulaşmazken bazıları ise günümüze ulaşmıştır. Bunun nedenleri arasında başkent Gırnâta şehrinde 773/1371-1372 yılının ortasında çoğu eserlerinin yakılması³⁷⁸, onun Mağrib ve Endülüs'te toplum nezdinde itibarsızlaştırılmaya çalışılması, sekiz asırlık Endülüs İslam medeniyetinin tüm izlerinin İspanyollar tarafından İber Yarımadası'ndan tamamen silinmeye çalışılması gibi etkenler zikredilebilir.

İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta* adlı eserinin sonunda yer verdiği otobiyografisinde telif ettiği eserlerinin isimlerine “et-Tevâlîf” başlığı altında yer vermiştir³⁷⁹. O, ayrıca bu eserinden önce kaleme aldığı *Nufâdatu'l-cirâb* adlı eserinde de farklı başlıklar altında telif ettiği eserlere değinmiştir³⁸⁰. Ama takriben Endülüs'deki son dönemlerinde telifini tamamladığı *el-İhâta* adlı eserinden sonra da *el-A'mâlu'l-a'lâm*, *el-Ketîbe* gibi bazı eserlerini hayatının son zamanlarında Mağrib'de kaleme almıştır. Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in farklı alanlarda telif ettiği altmış civarındaki eserleri şu başlıklar altında tasnif edilebilir:

³⁷⁷ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s. 97; el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 189-190; et-Tıtvânî, *İbnu'l-Hatîb*, c.1, s. 62-65.

³⁷⁸ en-Nubâhî, *Târîhu kuddât*, s. 202; İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 68; İbnu'l-Hatîb, *Lisânuddîn*, s. 114.

³⁷⁹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 459-462.

³⁸⁰ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 187-213, 343 vd.; c.3, s. 33-48.

1.2.1. Coğrafya ve Seyahat Alanındaki Eserleri

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, coğrafya alanında eser telif etmemiştir. Ancak yazdığı tarih ve makâme tarzındaki eserlerinde gezdiği mekanların coğrafi özellikleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu alanda telif ettiği eserleri şunlardır:

1. **Hatratu't-tayf fî rihlati's-şitâ' ve's-sayf:** Bu eser, İbnu'l-Hatîb'in 17 Muharrem 748/29 Nisan 1347'de Sultan Ebû'l-Haccâc Yusuf'un Gırnâta şehrinden başlayıp Vâdîâş, Basta (Baza), el-Meriyye gibi doğu Endülüs şehirlerine yaptığı yolculuğu secili bir üslup ile anlattığı bir risalesidir³⁸¹. Bu eserin Madrid El Escorial Library (nr. 470) yazma nüshası mevcuttur³⁸². Müsteşrik Marcus Joseph Müller, bu risaleyi *Beitrag zur Geschichte der westlichen Araber* (München 1866) içerisinde yayımlamıştır (s. 14-41)³⁸³. Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî, Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in makâme tarzındaki risalelerini *Muşâhedâtu Lisânuddîn İbni'l-Hatîb fî bilâdi'l-Mağrib ve'l-Endelus* ismiyle 1958 ve 1983 yıllarında yayınladığı eserde bu risaleye de yer vermiştir (s. 25-53)³⁸⁴. el-'Abbâdî, *Hatratu't-tayf rihlâtu fî'l-Mağrib ve'l-Endelus* adıyla da bu risaleleri tekrar yayınlamıştır (Beyrut 2003)³⁸⁵.

2. **Mi'yâru'l-ihyâr fî zikri'l-me'ahid ve'd-diyâr:** Bu eser, İbnu'l-Hatîb'in Endülüs ve Mağrib'de gezip gördüğü şehirlerin güzelliklerini, kusurlarını vb. özelliklerini makâme şeklinde dile getirdiği bir risaledir. İbnu'l-Hatîb'in karşılıklı bir diyalog tarzında kaleme aldığı bu risale, iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Endülüs

³⁸¹ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **Muşâhedâtu Lisâniddîn İbni'l-Hatîb fî bilâdi'l-Mağrib ve'l-Endelus**, thk. Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî, Muessesetu şebâbi'l-cami'a, İskenderiye 1983, s. 25-53.

³⁸² 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 262.

³⁸³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 74-75; el-Ubûdî-Tomar, "İbnü'l-Hatîb, Lisânuddîn" c.21, s. 75.

³⁸⁴ İbnu'l-Hatîb, **Muşâhedât**, s. 25-53.

³⁸⁵ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **Hatratu't-tayf**, thk. Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî, el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'l-dirâsât ve'n-neşr, Beyrut 2003, s. 31-56.

şehirleri ele alınırken, ikinci bölümde ise Mağrib şehirleri ele alınmıştır³⁸⁶. İbnu'l-Hatîb, bu eserini Mağrib'e ilk sürgün yıllarında yazmıştır³⁸⁷.

Bu eser, İbnu'l-Hatîb'in *et-Tâcu'l-muhalla* adlı eserinin bir kısmının da olduğu Madrid El Escorial Library (nr. 554), Hizanetu Cami'i'l-Karaviyîn (nr. 1491/80 ٥), Hizanetu'r-Rabât (nr. D 972) ve Mektebetu'l-Celâvâ'da (nr. 962) yazma nüshaları mevcuttur³⁸⁸.

Bu eserin ilk bölümü Francois Javier Simonet tarafından *Desciribtion del Reino de Granada bajo las Nazaritas* (Madrid 1861) adıyla, ikinci bölümünü ise Marcus Joseph Muller tarafından *Beitrage zur Geschicte der westlichen Araber* (München 1866) içerisinde yayımlanmıştır³⁸⁹. Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî'nin yayınladığı *Muşâhedâtu Lisâniddîn İbni'l-Hatîb fî bilâdi'l-Mağrib ve'l-Endelus* (s. 69-115)³⁹⁰ ve *Hatratu't-tayf rihlâtu fî'l-Mağrib ve'l-Endelus* (s.67-111) adlı eserlerin içerisinde de mevcuttur. Bu eser, Muhammed Kemâl Şebâne tarafından da tahkik edilerek neşredilmiştir³⁹¹.

3. Mufâhara beyne Mâleka ve Selâ: Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, bu eserinde Endülüs'ün Mâleka ve Mağrib'in Selâ şehrini secili bir üslup ile karşılaştırmıştır³⁹². Bu risalesine *Reyhânetu'l-kuttâb* adlı eserinde de yer vermiştir³⁹³. Bu eserin, daha önce zikredildiği gibi *Mi'yâru'l-İhtiyâr* adlı eseriyle birlikte Madrid El Escorial Library'de (nr. 554) yazma nüshası mevcuttur³⁹⁴. Müsteşrik Marcus Joseph Müller tarafından *Beitrage zur Geschicte der westlichen Araber* (München 1866) içerisinde yayımlanmıştır

³⁸⁶ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb es-Selmânî, **Mi'yâru'l-ihitiyâr fî zikri'l-me'ahid ve'd-diyâr**, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Mektebetu's-sekâfetu'd-dîniyye, Kahire 2002, s. 71 vd.

³⁸⁷ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 122.

³⁸⁸ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 261.

³⁸⁹ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 261.

³⁹⁰ İbnu'l-Hatîb, **Muşâhedât**, s. 25-53.

³⁹¹ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb es-Selmânî, **Mi'yâru'l-ihitiyâr fî zikri'l-me'ahid ve'd-diyâr**, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Mektebetu's-sekâfetu'd-dîniyye, Kahire 2002.

³⁹² İbnu'l-Hatîb, **Hatratu't-tayf**, s. 57-65; İbnu'l-Hatîb, **Muşâhedât**, s. 57-66.

³⁹³ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **Reyhânetu'l-kuttâb ve nuc'atu'l-muntâb**, thk. Muhammed Abdullah 'Înân, Mektebetu'l-hâncî, Kahire, 1981, c.2, s. 355-360.

³⁹⁴ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 261.

(s.1-13)³⁹⁵. Don Emilio García Gómez, onu (“*El Parangon entre y Salé*”, *al-Andalus*, II [Madrid 1934], s. 183-196) İspanyolca’ya çevirmiştir³⁹⁶.

Ahmed Muhtâr el-‘Abbadî, *Muşâhedâtu Lisânuddîn İbni’l-Hatîb fî bilâdi’l-Mağrib*³⁹⁷ ve’l-Endelus ve *Hatratu’t-tayf rihlâtu fî’l-Mağrib ve’l-Endelus*³⁹⁸ adlarıyla yayınladığı Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb’in risalelerinde bu esere de yer vermiştir.

1.2.2. Dinî İçerikli Eserleri

Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, dinî ilimlerden özellikle fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde önemli eserler telif etmiştir. İlahi aşkı konu edinen *Ravdatu’t-ta’rîf bi’l-hubbi’ş-şerîf* adlı tasavvuf ilmi ile ilgili kitabındaki bazı ifadeleri öne sürülerek zındıklık ve mülhidlik ile suçlanarak idam edilmiştir. Onun bu alanda telif ettiği eserleri şöyle sıralanabilir:

1. **İstinzâlu’l-lutfi’l-mevcûd fî sırri’l-vucûd:** İbnu’l-Hatîb’in tasavvuf ile ilgili küçük bir risale olduğu düşünülmektedir³⁹⁹. O, *Reyhânetu’l-kuttâb* adlı kitabında bu risalenin bir kısmından alıntı yapmıştır⁴⁰⁰. Bu risalenin Tıtvân Mektebetu’l-‘âmme’de 353 numaralı bir yazma nüshasının olduğu zikredilmektedir⁴⁰¹.

2. **Hamlu’l-cumhûr ‘alâ suneni’l-meşhûr:** Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb’in Hristiyan krallıklarının baskılarına karşı Endülüs ve Mağrib halkını Endülüs ve İslam dinini savunmak için cihada teşvik etmek maksadıyla yazdığı küçük bir risaledir⁴⁰².

³⁹⁵ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 74.

³⁹⁶ el-Ubûdî-Tomar, “İbnü’l-Hatîb, Lisânuddîn” c.21, s. 75.

³⁹⁷ İbnu’l-Hatîb, **Muşâhedât**, s. 57-66.

³⁹⁸ İbnu’l-Hatîb, **Hatratu’t-tayf**, s. 57-65.

³⁹⁹ ‘Înân, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, s. 266.

⁴⁰⁰ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 460; el-Makkarî, **Nefhu’t-tib**, c.7, s. 100.

⁴⁰¹ el-Hatîb, **Lisânuddîn**, s. 148.

⁴⁰² İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 65; c.4, s. 460-461; İbn Haldûn, **et-Ta’rîf**, s. 129; ‘Înân, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, s. 267; el-Hatîb, **Lisânuddîn**, s. 137; Parlak, **Lisânüddîn**, s. 30.

3. *el-Ğayra ‘alâ ehli’l-hayra*: Bu küçük risale, Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb’in Endülüs ve Mağrib halkını Endülüs’te cihada teşvik etmek için yazdığı risalelerindendir⁴⁰³.

4. *Ravdatu’t-ta’rîf bi’l-hubbi’s-şerîf*: Bu eser, yukarıda ifade edildiği gibi İbnu’l-Hatîb’in tasavvuf ilmi hakkında yazdığı kitabıdır. Bu eserindeki bazı ibareleri bahane edilerek katledilmiştir. İbnu’l-Hatîb, bu eserini, Mağribli edip, sufi Ebû’l-Abbâs b. Ebî Hacele et-Tilimsânî (ö.776/1375)’nin⁴⁰⁴ *Dîvânu’s-sabâbe* adlı eserini beğenen Nasrî Emîri el-Ganî Billâh’ın isteği üzerine mezkur esere reddiye olarak yazmıştır⁴⁰⁵. Bu eserini iki aylık bir süre zarfında tamamlayıp⁴⁰⁶ el-Ganî Billah’a takdim etmiştir⁴⁰⁷. Onun, bu eserini 769/1367-1368 yılının başlarında mezkur sultana sunduğu da zikredilmiştir⁴⁰⁸.

İbnu’l-Hatîb, bu eserinde “Aşk, fani canlıların hayatıdır” der⁴⁰⁹. Muhabbeti, ağaca benzetmiş; ağacın yetiştiği toprağı canlılara, onun dallarını sevginin yeşerdiği kısımlara, yapraklarını söylenen hikayelere, çiçeklerini nazmedilen şiirlere ve meyvelerini ise ilaha kavuşmaya benzetererek ilahi aşkın gönüllerde yeşermesini ifade

⁴⁰³ İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.2, s. 65; c.4, s. 459; İbn Haldûn, *et-Ta’rîf*, s. 129.

⁴⁰⁴ Adı Ahmed b. Yahya b. Ebî Bekr b. Abdolvâhid b. Ebî Hacele’dir. Künyesi Ebû’l-Abbâs, lakabı ise Şihâbuddîn’dır. İbn Ebî Hacele olarak bilinir. Tilimsân şehrinde doğmuştur (725/1324-1325). Ailesi ile birlikte hac ziyaretinden sonra Şam’a ardından da Kahire’ye yerleşmiştir. Edebiyat ve tasavvuf ilgi duymuştur. Kahire dışındaki Mencek Tekkesi’nin şeyhliğini üstlenmiştir. *Dîvânu’s-sabâbe*, *Sukkerdânu’s-sultân*, *Mentiku’t-tayr*, *Divânu’s-şi’r* gibi farklı alanlarda seksenden fazla eser telif ettiği rivayet edilen İbn Ebî Hacele, veba salgını nedeniyle Kahire’de vefat etmiştir (776/1375). Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *ed-Durreru’l-kâmine*, c.1, s. 329-331; Ziriklî, *el-A’lâm*, c.1, s. 268-269; Ferruh, *Târîhu’l-edeb*, c.6, s. 517-521.

⁴⁰⁵ İbn Haldûn, *et-Ta’rîf*, s. 128-129; Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, *Ravdatu’t-ta’rîf bi’l-hubbi’s-şerîf*, thk. Abdulkadir Ahmed ‘Atâ, *Dâru’l-fikri’l-‘Arabiyye*, byy. tsz., s. 80-84; ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 263.

⁴⁰⁶ İbnu’l-Hatîb, *Ravda*, s. 700.

⁴⁰⁷ İbn Haldûn, *et-Ta’rîf*, s. 128.

⁴⁰⁸ ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 265.

⁴⁰⁹ İbnu’l-Hatîb, *Ravda*, s. 91.

etmeye çalışmıştır⁴¹⁰. Ayrıca bunu desteklemek için de ayet, hadis, bazı âlim, şair ve tasavvuf ehlinin sözlerini şevahid olarak göstermiştir.

İbnu'l-Hatîb, bu eserini ve *el-İhâta* adlı eseriyle birlikte tasavvuf ehlinin inzivaya çekildiği Kahire'deki Hânkâh Se'îdu's-su'âda⁴¹¹ adlı zaviyeye ilim ehlinin faydalanması için bağışlamıştır⁴¹².

Bu eserin İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağlı Es'ad Efendi Kütüphanesi'nde (nr. 27240) 428 sayfalık, Selim Ağâ Kütüphanesi'nde (nr. 495) 208 sayfalık, Şam'da el-Mektebetu'z-zâhiriyyeti'l-ehliyye'de (nr. 85- تصوف) 268 sayfalık, Selâ şehrinde Fakih Muhammed b. Ebî Bekr et-Tıtvânî Kütüphanesi'nde 104 varaka, Tıtvân şehrinde Muhammed 'Azzîmân Kütüphanesi'nde 156 varaka, Rabât şehrinde Hizânetu'l-melikîyye'de (nr. 789) Endülüs yazısı ile yazılmış 227 çift yönlü levhadan ibaret 452 sayfalık ve (nr. 664) 171 varaka, Rabât'ta Hizânetu'r-Rabâti'l-âmmе'de (nr. 145 ج) 183 varakalık yazma nüshaları mevcuttur⁴¹³. Ayrıca bu eserin yine Rabât'ta Hizânetu'r-Rabâti'l-âmmе'de (nr. 3365) 29 çift yönlü yıpranmış levhalardan oluşan⁴¹⁴ ve Medinetu'l-Munevvere'de Mustafa b. Ömer el-Uskudârî el-Medenî adlı bir şahısta da 130 varakalık yazma nüshalarının bulunduğu rivayet edilmektedir⁴¹⁵.

⁴¹⁰ İbnu'l-Hatîb, **Ravda**, s. 88.

⁴¹¹ Fatimiler döneminde Kahire'de Kanber veya 'Anber adında ve lakabı Se'îdu's-su'âda' olan bir devlet görevlisine ait bir ev olan bu zaviye, Selahattin Eyyübî tarafından tasavvuf ehline vakfedilmiş (569/1174) ve ihtiyaçları karşılanmıştır. Bu zaviye uzun süre mutavassıfların dergahı olmuş ve tasavvufun gelişimine katkı sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, **Husnu'l-muhâdara fî târîhi Mısır ve'l-Kâhire**, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-ihyâi'l-kutubi'l-'arabiyye, Kahire 1968, c.2, s. 260-261.

⁴¹² İbn Haldûn, **et-Ta'rîf**, s. 129.

⁴¹³ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **Ravdatu't-ta'rîf bi'l-hubbi's-şerîf**, thk. Muhammed el-Kettânî, Dâru's-sekâfe-Dâru'l-beydâ', Beyrut 1970, (Muhakkik mukaddimesi) s. 61-71.

⁴¹⁴ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 265-266.

⁴¹⁵ İbnu'l-Hatîb, **Ravda**, (Muhakkik mukaddimesi) s. 26-27.

Bu eser, Abdulkadir Ahmed ‘Atâ⁴¹⁶ ve Muhammed el-Kettânî tarafından iki cilt şeklinde neşredilmiştir⁴¹⁷.

5. Hulelu’l-merkûm fi’l-lam‘i’l-manzûm: İbnu’l-Hatîb, fıkıh usûlu ile ilgili bin beyitlik bir urcûze olan bu eserini Selâ şehrinde ikamet ettiği dönemde nazmetmiştir⁴¹⁸. Onun bu urcûzesi, Ebû İshak eş-Şîrâzî’nin (ö.476/1083) *Usûlu’l-fıkh* adlı eserinin telhisidir⁴¹⁹. Bu urcûze, İbn Haldûn tarafından şerhedilmiştir⁴²⁰. Bu manzumenin Fes’te el-Hizânetu’l-Karaviyîn’de (nr. 78) 917/1511-1512 yılında Endülüs yazısı ile yazılmış ve 176 küçük levhadan ibaret bir yazma şerhi mevcuttur⁴²¹.

6. er-Redd ‘alâ ehli’l-ibâha (ibâhiyye): İbnu’l-Hatîb’in hakkında bilgi vermediği bu eserinin ismi itibarı ile dinî bir muhtevaya sahip olduğu düşünülmektedir⁴²².

7. Seddu’z-zerî‘a fî tafdîli’s-şerî‘a: İbnu’l-Hatîb’in eserleri listesinde sadece ismini zikretmekle yetindiği bu eserin⁴²³, fıkıh ve şariat hakkında bir risale olduğu düşünülmektedir⁴²⁴.

1.2.3. Siyaset Alanındaki Eserleri

Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, yaşadığı dönemin önemli siyasi aktörlerindendir. İbnu’l-Hatîb, Nasrî Hanedanlığı adına vezirlik, katiplik ve elçilik gibi önemli siyasi görevler üstlenmiştir. Bu aktif siyasi faaliyetlerinin yanı sıra siyaset bilimi hakkında eserler telif etmiştir. Bu eserlerin bazıları devletler arası siyasi yazışmaları bazıları ise

⁴¹⁶ Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, *Ravdatu’t-ta‘rîf bi’l-hubbi’s-şerîf*, thk. Abdulkadir Ahmed ‘Atâ, Dâru’l-fikri’l-‘arabiyye, byy. tsz.

⁴¹⁷ Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, *Ravdatu’t-ta‘rîf bi’l-hubbi’s-şerîf*, thk. Muhammed el-Kettânî, Dâru’s-sekâfe-Dâru’l-beydâ’, Beyrut 1970.

⁴¹⁸ İbnu’l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 187.

⁴¹⁹ ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 271.

⁴²⁰ İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.3, s. 507; el-Makkarî, *Nefhu’t-tib*, c.7, s. 101; c.6, s. 181; ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 271.

⁴²¹ ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 271.

⁴²² İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 460.

⁴²³ İbnu’l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 460.

⁴²⁴ el-Hatîb, *Lisânuddîn*, s. 148.

siyaset kurumu ve yöneticilerinin özellikleri, görev ve sorumluluklarını ele alan konuları içermektedir. Onun bu eserleri, VIII/XIV. yüzyılın Endülüs, Mağrib ve İber Yarımadası'ndaki Hristiyan Krallıklarının siyasi ilişkileri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. İbnu'l-Hatîb'in siyaset alanındaki eserleri şunlardır:

1. *Bustânu'd-duvel*: İbnu'l-Hatîb, siyaset hakkında yazdığı bu eserini on şecereye ayırmıştır. Bu şecereleri sırayla sultan, vezirlik, kitabet, yargı, güvenlik, idari bölgeler, cihad, hekimler, şairler ve reaya şeklinde sıralamıştır⁴²⁵. Bu eseri günümüze ulaşmamıştır⁴²⁶.

2. *el-İşâra ilâ edebi'l-vizâra*: İbnu'l-Hatîb, bu risalesinde vezirlik makamına oturacak şahsiyetlerin taşıması gereken vasıfları ve onların sorumluluklarını ele almıştır⁴²⁷. Onun bu risalesi *Reyhânetu'l-kuttâb* adlı eserinin içinde mevcuttur⁴²⁸. Muhammed Kemal Şebâne, bu risaleyi tahkik ederek yayınlamıştır⁴²⁹.

3. *Risâle fî's-siyâse*: İbnu'l-Hatîb, bir gecede yazdığını ifade ettiği bu risalesini makâmî tarzında kaleme almıştır. Bu risalesinde “Halife Reşid” olarak adlandırdığı kahramanının üzerinden sultan, vezir, vali ve ordunun görevlerini anlatmıştır⁴³⁰. Bu risalenin Madrid El Escorial Library (nr. 554) ve Rabât Hizânetu'r-Rabâti'l-âmm'e'de (nr. D 972) yazma nüshaları mevcuttur⁴³¹. İbnu'l-Hatîb, bu risalesini *Reyhânetu'l-kuttâb* adlı eserine de derc etmiştir⁴³².

⁴²⁵ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 460; el-Makkarî, *Nefhu't-tib*, c.7, s. 97-98.

⁴²⁶ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 268.

⁴²⁷ İbnu'l-Hatîb, *Reyhân*, c.2, s. 335-354; Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *el-İşâra ilâ edebi'l-vizâra*, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Mektebetu's-sekâfeti'd-dîniyye, Kahire 2004, s. 53 vd.

⁴²⁸ İbnu'l-Hatîb, *Reyhân*, c.2, s. 335-354.

⁴²⁹ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *el-İşâra ilâ edebi'l-vizâra*, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Mektebetu's-sekâfeti'd-dîniyye, Kahire 2004.

⁴³⁰ İbnu'l-Hatîb, *Reyhân*, c.2, s. 316-334.

⁴³¹ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 266-267.

⁴³² İbnu'l-Hatîb, *Reyhân*, c.2, s. 316-334.

4. **Tahsîsu'r-riyâse bi telhîsi's-siyâse:** Bu eser, İbnu'l-Hatîb'in siyaset sanatı üzerine kaleme aldığı altı yüz beyitlik bir urcûzedir⁴³³. Bu urcûze, *Recezu's-siyâse* ve *Urcûze fi's-siyâseti'l-medeniyye* gibi isimlerle de adlandırılmıştır⁴³⁴. Bu eseri kayıptır⁴³⁵.

1.2.4. Şiir ve Edebiyat Alanındaki Eserleri

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, siyaset, tıp ve tarih alanındaki maharetinin yanı sıra edebi yönü ile de öne çıkan Endülüs'ün son dönem mahir şahsiyetlerindendir. İbnu'l-Hatîb, şiir, edebi mektup ve edebiyat ile ilgili eserler telif etmiştir. Onun söz konusu alanlarda telif ettiği eserleri şöyle sıralanabilir:

1. **Ceyşu't-tevşîh:** Bu eseri, Endülüs'e ait şiir türü olan müveşşaha mecmuasıdır. İbnu'l-Hatîb, İbn Bekâ (ö. 540/1145), el-A'mâ et-Tutîlî (ö. 525/1130), İbnu'l-Lebâne (ö. 507/1113) gibi on altı şairin meşhur müveşşahalarını seçerek bu eserini telif etmiştir⁴³⁶. Abdulaziz b. Muhammed el-Feştâlî, onun bu eserine bir zeyl yazmıştır⁴³⁷. Bu eserin iki cilt olduğu zikredilmiştir⁴³⁸.

Bu eserin Tunus Mektebetu Câmi'i'z-Zeytûne'de (nr. 4583) 110 sayfalık yazma nüshası mevcuttur⁴³⁹. Bu eser, Hilâl Nâcî tarafından neşredilmiştir (Tunus 1967)⁴⁴⁰.

2. **ed-Dureru'l-fâhire ve'l-lucecu'z-zâhire:** İbnu'l-Hatîb'in hocası Ebû Cafer İbn Safvân el-Mâlekî'nin (ö. 763/1362) şiirlerini bir divanda topladığı eserdir⁴⁴¹. Bu eserini

⁴³³ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 188; 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 274.

⁴³⁴ el-Hatîb, *Lisânuddîn*, s. 142.

⁴³⁵ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 274.

⁴³⁶ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Ceyşu't-tevşîh*, thk. Hilâl Nâcî, Matba'atu'l-menâr, Tunus 1967, s. 2 vd.

⁴³⁷ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s. 68.

⁴³⁸ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.7, s. 98.

⁴³⁹ İbnu'l-Hatîb, *Ceyşu't-tevşîh*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 7 ve 8.

⁴⁴⁰ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Ceyşu't-tevşîh*, thk. Hilâl Nâcî, Matba'atu'l-menâr, Tunus 1967.

⁴⁴¹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 227-228; el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 190; 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 274; Parlak, *Lisânüddîn*, s. 33.

744/1343 yılında Mâleka (Malaga) şehrinde telif etmiştir⁴⁴². Bu eser günümüze ulaşmamıştır⁴⁴³.

3. *Ebyâtu'l-ebîât*: Bu eser, İbnu'l-Hatîb'in ilk şiirlerinden oluşmaktadır⁴⁴⁴. Onun kayıp eserlerindendir.

4. *Futâtu'l-hivân ve laktu's-sivân*: Onun maktu'âtlarını ihtiva eden eseridir⁴⁴⁵.

5. *Hal'u'r-resen fî emri'l-kâdî Ebî'l-Hasan*: İbnu'l-Hatîb, Mağrib'e son ilticasından sonra Gırnâta başkadısı Ebû'l-Hasan en-Nubâhî'nin başta zındıklık olmak üzere yukarıda zikrettiğimiz ithamlarına karşı kendini savunmak için bu risalesini yazmıştır⁴⁴⁶. en-Nubâhî'yi hicvettiği bu risalesini Tilimsân şehrinde yazmış ve hamisi Ebû Faris Abdulaziz el-Merînî'ye takdim etmiştir⁴⁴⁷. Fakat bu risalenin metni kayıptır.

6. *Kunâsetu'd-dukân ba'de intikâlu's-sukkân*: Bu eser, üç kısımdan oluşmaktadır. Eserin ilk kısmında el-Hamrâ Sarayı'nda yapılan Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'un kızkardeşi ve komutan Ebû'l-Hasan b. Ebî Cafer b. Nasr ile olan evlilik sözleşmesini, ikinci ve üçüncü kısmında ise vezirliğinin ilk yıllarında Nasrî Sultanı Ebû'l-Haccâc Yusuf ve oğlu el-Ganî Billah adına Merînî Sultanı Ebû 'Înân el-Merînî'ye yazdığı yirmi beş resâilu's-sultâniyyeye yer vermiştir⁴⁴⁸. Bu eserini Selâ şehrinde ikamet ettiği sıralarda yazmıştır. Bu eserin Madrid El Escorial Library'de (nr.

⁴⁴² İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 227-229.

⁴⁴³ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 274.

⁴⁴⁴ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 460; el-Makkarî, *Nefhu't-tib*, c.7, s. 100.

⁴⁴⁵ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 460; el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 190; el-Makkarî, *Nefhu't-tib*, c.7, s. 100.

⁴⁴⁶ el-Makkarî, *Nefhu't-tib*, c.7, s. 101; 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 268.

⁴⁴⁷ el-Makkarî, *Nefhu't-tib*, c.5, s. 181; 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 268.

⁴⁴⁸ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Kunâsetu'd-dukân ba'de intikâli's-sukkân*, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Vizâretu's-sekâfe Dâru'l-kâtibi'l-'Arab li't-tabâ'a ve'n-neşr, Kahire 1966, s. 44 vd.

1712) Endülüs yazısı ile yazılmış 120 sayfalık yazma nüshası mevcuttur⁴⁴⁹. Bu eser, Muhammed Kemal Şebâne tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir⁴⁵⁰.

7. Kunnâşun manzûm fî ‘arûzi’r-recez: İbnu’l-Hatîb’in aruz ölçüsü hakkında yazdığı eseridir. İbnu’l-Hatîb, muhtevası hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız bu eserini Selâ şehrinde ikamet ederken telif etmiştir⁴⁵¹.

8. Mebâhiru’t-tayyibiyye fî’l-mefâhiri’l-hatîbiyye: İbnu’l-Hatîb, Merînî Sultanı Ebû Faris Abdulaziz el-Merînî’ye iltica etmesinin ardından Gırnâta başkadısı Ebû’l-Hasan en-Nubâhî’nin ailesine yaptığı eleştirilere cevap vermek için bu risalesini kaleme almıştır. Ailesinin saygınlığı ve meşhur oluşuna vurgu yaptığı bu risalesini Merînî Sultanı Abdulaziz’e ithaf ettiği rivayet edilmektedir⁴⁵².

9. Muslâ’t-tarîka fî zemmi’l-vesîka: İbnu’l-Hatîb’in Fes şehrinde tanıştığı İbnu’l-Kabbâb’ın (778/1376-1377)⁴⁵³ resmi bir görev münasebetiyle Selâ şehrinde bulunduğu sırada onun davetine icabet etmemesi üzerine kaleme aldığı küçük bir risaledir⁴⁵⁴. İbnu’l-Hatîb, bu risalesini yedi bölüme ayırmış ve “Adl” olarak adlandırılan ve günümüzde “Noterlik” mesleğine denk düşen bu kişilerin evrak düzenlemeleri ile ilgili problemleri ve bu problemlerin çözümüne dair fikirlerini dile getirmiştir⁴⁵⁵. Bu

⁴⁴⁹ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 71-72; ‘Înân, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, s. 260; İbnu’l-Hatîb, **Kunâse**, (Muhakkik mukaddimesi) s. 11.

⁴⁵⁰ Parlak, **Lisânüddîn**, s. 93.

⁴⁵¹ İbnu’l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 187; ‘Înân, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, s. 274.

⁴⁵² el-Makkarî, **Nefhu’t-tib**, c.5, s. 181.

⁴⁵³ Adı Ahmed b. Ebî’l-Kasım b. Abdurrahman’dır. Künyesi Ebû’l-Abbâs’tır. “İbnu’l-Kabbâb” olarak meşhur olmuştur. Fes şehrinde doğmuştur (724/1323-1324). Meşhur fakih, mühaddis ve müderris olan İbnu’l-Kabbâb, Cebelitârik şehrinde kadılık görevi yapmıştır. İbnu’l-Hatîb’in övgü ile bahsettiği İbnu’l-Kabbâb, onun Mağrib’deki ilk sürgün döneminde (760-762/1359-1362) Fes şehrinde “adl” yani noterlik görevini yapmıştır. İbnu’l-Kabbâb, doğduğu Fes şehrinde vefat etmiştir (778/1376-1377). Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 187-188.; Ahmed İbnu’l-Kâdî el-Miknâsâ, **Cezvetu’l-iktibâs fî zikri men halle min e’lâmi medîneti Fâs**, nşr. Dâru’l-mansûr li’t-tabâ’a ve’l-verâka, Rabât, 1973, s. 123-124; el-Kettânî, **Selvetu’l-enfâs**, c.3, s. 391-393.

⁴⁵⁴ İbnu’l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 187; Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, **Muslâ’t-tarîka fî zemmi’l-vesîka**, nşr. Dâru’l-mansûr li’t-tabâ’a ve’l-verâka, Rabât 1973, s. 13-15.

⁴⁵⁵ İbnu’l-Hatîb, **Muslâ’t-tarîka**, s. 16 vd.

risalesini Selâ şehrinde ikamet ettiği sırada telif etmiştir⁴⁵⁶. Bu risale, Dâru'l-mansûr li't-tabâ'a ve'l-verâka tarafından neşredilmiştir (Rabât 1973)⁴⁵⁷.

10. Reyhânetu'l-kuttâb ve nuc'atu'l-muntâb: İbnu'l-Hatîb'in bu eseri, *Bustânu'd-duvel*, *Tehlîsu'z-zeheb*, *Lemhatu'l-bedriyye*, *Rakmu'l-hulel*, *es-Sıhr ve's-şi'r*, *Ceyşu't-tevşîh*, *el-İhâta*, *Ravdatu't-ta'rîf bi'l-hubbi's-şerîf*, *İstinzâlu'l-luţfî'l-mevcûd fî esrâri'l-vucûd* ve *el-Vusûl lihıfzi's-sıha fî'l-fusûl*, *Hutratu't-tayf*, *Mi'yâru'l-ihtiyâr*, *Risaletu's-siyâse*, *el-İşâra ilâ edebi'l-vizâra*, *Mufâhara beyne Mâleka ve Selâ*, *et-Tâcu'l-muhalla*, *İklîlu'z-zâhir* ve *ez-Zevâcir ve'l-izât* adlı eserlerinden alıntılarının yanı sıra fermanlar, yazdığı resailu's-sultaniyye ve şahsi mektuplarından ibarettir. İbnu'l-Hatîb, bu kitabının sekiz cilt olduğunu zikretmiştir⁴⁵⁸.

Bu eserin farklı ebatlarda muhtelif kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır. Madrid El Escorial Library'de (nr. 1825) Şevval 888/Kasım 1483'de Endülüs yazısı ile çift yönlü yazılmış 281 levhadan ibaret yazma tam nüshası mevcuttur⁴⁵⁹. Ayrıca Madrid Ulusal Kütüphanesi'nde (nr. 5183) de çift yönlü 62 büyük levhalardan oluşan yazma nüshası da bulunmaktadır⁴⁶⁰. Bununla beraber Roma'da Vatikan Bib. Apostolica Vaticana'da (nr. Borg. 252) Mağrib yazısı ile yazılmış yazma nüshası vardır⁴⁶¹. Bunların dışında bu eserin, Rabât'ta el-Hizânetu'l-âmmе (nr. 331), Fes'te Hizânetu'l-Karaviyîn (nr. 565/40 ve 3011) ve Cezayir'de Mektebetu'l-Cezâiri'l-vataniyye'de (nr. 2010) yazma nüshaları da vardır⁴⁶². Bu eser, Muhammed Abdullah 'Înân tarafından 1980 ve 1981 yıllarında tahkik edilerek iki cilt halinde neşredilmiştir⁴⁶³.

⁴⁵⁶ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 188.

⁴⁵⁷ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Muslâ't-tarîka fî zemmi'l-vesîka*, nşr. Dâru'l-mansûr li't-tabâ'a ve'l-verâka, Rabât 1973.

⁴⁵⁸ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 459.

⁴⁵⁹ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 254.

⁴⁶⁰ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 254.

⁴⁶¹ İbnu'l-Hatîb, *Reyhân*, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 8.

⁴⁶² 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 254-259.

⁴⁶³ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Reyhânetu'l-kuttâb ve nuc'atu'l-muntâb*, thk. Muhammed Abdullah 'Înân, Mektebetu'l-hâncî, Kahire 1981.

11. *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm*: Şiirlerini tedvin ettiği iki ciltlik şiir divanıdır⁴⁶⁴. Bu eserin tam nüshası günümüze ulaşmamıştır. Farklı kütüphanelerde onun bazı kısımları bulunmaktadır. Fes Hizânetu Câmi'î'l-Karaviyîn'de (nr. 71) 40 sayfalık ve Fes şehrinin önde gelen alimlerinden eş-Şeyh el-Arabî el-Harîşî'nin yanında 99 levhadan ibaret yazma nüshaları vardır⁴⁶⁵. Ayrıca Rabât Hizânetu'l-'amme'de (nr. 1232 ۛ) ve yine Fes şehrinin âlimlerinden Muhammed el-Fâsî'de (nr. 1263) yazma iki nüshanın mevcut olduğu ifade edilmektedir⁴⁶⁶.

Bu eser, Muhammed eş-Şerîf Kâhîr tarafından *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* adıyla neşredilmiştir⁴⁶⁷. Muhammed Miftâh ise onun tüm eserlerinden derlediği şiirlerini *Dîvânu Lisâniddîn İbni'l-Hatîb es-Selmânî* adıyla iki cilt şeklinde neşretmiştir⁴⁶⁸.

12. *es-Sihr ve's-şi'r*: Bu eser, İbnu'l-Hatîb'in oğlu Abdullah'ın yetişmesi için ünlü Arap şairlerin şiirlerinden seçmeler yaptığı bir şiir mecmuasıdır. Bu seçme şiirler, genellikle vasıf, medih, hikmet ve zühd temalı olup meşhur Arap şairlerin şiirlerinden toplanmıştır⁴⁶⁹. Eserin Madrid El Escorial Library'de (nr. 455, 456) Mağrib yazısı ile yazılmış 144 orta levha ve 101 orta levhadan oluşan iki nüsha, Rabât Hizânetu'r-Rabâtî'l-'amme'de (nr. 1295 D) Mağrib yazısı ile yazılmış çift taraflı 189 küçük levhalardan oluşan nüshası ve Fes Hizânetu'l-Karaviyîn'de 888/1483-1484 yılında yazılmış bir yazma nüshası mevcuttur⁴⁷⁰.

⁴⁶⁴ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 461.

⁴⁶⁵ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 269-270.

⁴⁶⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, s. 9-11.

⁴⁶⁷ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm*, thk. Muhammed eş-Şerîf Kâhîr, Menşurâtu's-şeriketi'l-vataniyye, Cezayir 1973.

⁴⁶⁸ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Dîvânu Lisâniddîn İbni'l-Hatîb es-Selmânî*, thk. Muhammed Miftâh, Dâru's-sekâfe, Dâru'l-beydâ' 1989.

⁴⁶⁹ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *es-Sihr ve's-şi'r*, thk. Manuel Continente Ferrer, Arapça'ya Çeviren. Muhammed Said İsbir, Bidâyât li't-taba'a ve'n-neşr ve't-tevzî', Suriye 2006, s. 9 vd.

⁴⁷⁰ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 273.

İspanyol Müsteşrik Manuel Continente Ferrer bu eseri İspanyolca çevirisiyle birlikte yayımlamıştır (*El libro de la magia y de la poesia* Madrid 1981)⁴⁷¹.

13. *Tâfihu men cemme ve nuktatu men yemme*: Bu eser, İbnu'l-Hatîb'in hocası Ebû'l-Hasan b. el-Ceyyâb'ın yazdığı nesir metinlerinin derlemesidir⁴⁷².

14. *Tehlîsu 'z-zeheb fî ihtiyâri 'uyûni'l-kutubi'l-edebiyât*: İbnu'l-Hatîb'in sadece ismini zikrettiği bu eseri edebiyat ile ilgilidir⁴⁷³.

15. *Zillu'l-ğamâmi'l-muktadab mine's-sayyib ve'l-cehâm*: Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'e isnad edilen bu eserin, onun *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* adlı şiir divanının muhtasarı olduğu rivayet edilmiştir⁴⁷⁴.

1.2.5. Tarih Alanındaki Eserleri

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, Endülüs'ün son dönem meşhur tarihçilerindendir. Onun tarih ile ilgili eserleri, daha çok kendi dönemi veya kendisinden önceki iki asırlık Endülüs ve Mağrib'de yaşamış siyasi veya ilmi yönüyle temayüz eden kişilerin biyografilerini kaleme aldığı tabakat/teracim tarihi ve Nasrîler ile Merînîler devletlerinin siyasi tarihleri hakkındadır. İbnu'l-Hatîb'in tarih ile ilgili eserleri şunlardır:

1. *'Âidu's-sıla*: İbnu'l-Hatîb, bu eserini iki cilt olarak Ebû Cafer b. ez-Zubeyr'in *Sılatu's-sıla li'bni Beşkûvâl* adlı eserine zeyl olarak telif etmiştir⁴⁷⁵. İbn ez-Zubeyr'in kitabında yer vermediği VII/XIII. ve VIII/XIV. yüzyılda Endülüs'te yaşamış şahısların

⁴⁷¹ Ubûdî-Tomar, "İbnü'l-Hatîb, Lisanuddîn" c.21, s. 76.

⁴⁷² İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 147; Parlak, *Lisânüddîn*, s. 35.

⁴⁷³ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 460; el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 190.

⁴⁷⁴ İbnu'l-Hatîb, *Mi'yâr*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 39; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî İbnu'l-Kâdî, *Durretu'l-heccâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-nûr, Dâru't-turâs, Kahire 1971, c.2, s. 271; Parlak, *Lisânüddîn*, s. 35.

⁴⁷⁵ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 190; c.4, s. 460; İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 367; el-Makkarî, *Nefhu't-tib*, c.7, s. 98.

biyografilerinin kaleme alındığı bu eseri günümüze ulaşmamıştır. İbnu'l-Hatîb, iki cilt şeklinde telif ettiği⁴⁷⁶ bu eserinden çok sayıda alıntılar yapmıştır⁴⁷⁷.

2. *A'mâlu'l-a'lâm fimen buyî'a kable'l-ihtilâm min mulûki'l-İslâm:* İbnu'l-Hatîb'in Mağrib'e iltica ettikten sonra kaleme aldığı son eserlerindendir⁴⁷⁸. Bu eserini Merînî Sultanı Abdulaziz el-Merînî'nin (ö.774/1372) ölümünden sonra yedi yaşındaki oğlu Ebû Zeyyân Muhammed es-Saîd'in Merînî tahtına oturtulmasıyla başlayan bulûğ çağına girmeyenlere biat edilip edilemeyeceği meselesine cevap aramak için yazmıştır⁴⁷⁹. Bu kitap, her ne kadar mezkur sebepten dolayı yazıldıysa da içeriği bu çerçeve ile sınırlı olmayıp muhtevası itibarıyla genel bir İslâm tarihi kitabı hüviyyetine sahiptir. İbnu'l-Hatîb, bu eserini üç cilt şeklinde telif etmiştir. Birinci ciltte kronolojik olarak doğudaki İslâm tarihini ele almıştır⁴⁸⁰.

Kitabının ikinci cildinde ise kronolojik olarak Endülüs'ün fethinden başlayarak yaşadığı döneme kadar Endülüs tarihi ile birlikte Murâbıtlar ve Muvvahidler tarihini ele almıştır. Bu cilde Mağrib'e iltica etme sürecini ve ona yöneltilen suçlamalara karşı kendi savunmasını ekledikten sonra⁴⁸¹ kısaca Hristiyan krallıkları tarihi hakkında da bilgiler vermiştir. Bu cilt, Endülüs tarihi hakkında önemli bir kaynaktır. Kitabın bu cildi, Fransız müsteşrik Levi Provençal tarafından tahkik edilerek *Târîhu İsbâniyâ el-İslâmiyye* adıyla basılmıştır (Rabât 1934)⁴⁸². Bu kitabın ikinci baskısı da Beyrut'ta 1956 yılında yapılmıştır⁴⁸³.

⁴⁷⁶ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 48.

⁴⁷⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 153, 284, 287-288, 329; c.2, s.170, 176-177, 266, 270, 272-273, 280, 339, 445-446; c.3, s. 35, 60, 78, 91-92, 159, 163, 171-172, 226-227, 229-230, 239-240, 246; c.4, s. 11-12, 125-126, 177-178.

⁴⁷⁸ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 180-181.

⁴⁷⁹ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 180-181.

⁴⁸⁰ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 248.

⁴⁸¹ İbnu'l-Hatîb, **A'mâl**, c.2, s. 268-276.

⁴⁸² 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 250.

⁴⁸³ Parlak, **Lisânüddîn**, s. 89.

İbnu'l-Hatîb, kitabın üçüncü cildine ise Ağlebiler Devleti'nden başlayarak Muvahhidlerin gerçek kurucusu sayılan Abdülmumin b. Ali (ö.558/1163) kadar olan Mağrib ve Afrika tarihini ele almıştır. Ancak bu cilt ya tamamlanamamış yada bazı kısımları kaybolmuştur. Bu cilt, Ahmed Muhtâr el-Abbâdî ve Muhammed İbrahim el-Kettânî tarafından *Târîhu'l-Mağribi'l-Arabî fî 'asri'l-vasît* adıyla basılmıştır (Daru'l-beydâ' 1964)⁴⁸⁴.

Bu eserin Cezayir el-Hizânetu'l-melikiyye'de (nr. 697) 374 sayfa ve 228 sayfadan oluşan iki yazma, Rabât Hizânetu'l-âmmе'de (nr. 1552), Fes Hizânetu'l-Karaviyîn'de (nr. 559/40) 424 sayfalık ve Madrid Tarih Akademisi'nde (nr. XXXVII) bu kitabın ilk iki kısmını içeren yazma nüshaları vardır⁴⁸⁵.

Bu eserin ikinci ve üçüncü cildi Seyyid Kesrevî Hasan tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Beyrut 2003)⁴⁸⁶.

3. *Evsâsufu'n-nâs fî't-tevârih ve's-sulât*: Bu eser, onun ekseriyeti çağdaşı olan Endülüs ve Mağribli katip, vezir, kadı, komutan ve ilim erbabının biyografilerini kaleme aldığı bir tabakat kitabıdır. Bu eser, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım, *et-Tâcu'l-muhallâ* adlı tabakat kitabında yer alan doksan sekiz⁴⁸⁷, ikinci kısım ise *el-İklîlu'z-zâhire* adlı tabakat kitabında kaleme aldığı elli dokuz şahsiyetin biyografilerinden ibarettir⁴⁸⁸. Bu kitap, zikrettiğimiz bu iki eserindeki kişilerin biyografilerinin adeta harmanlanmasıdır. Bu kitabın *et-Tâcu'l-muhallâ* adlı eserin iktibası olan ilk kısmı,

⁴⁸⁴ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Târîhu'l-Mağribi'l-Arabî fî'l-'asri'l-vesît el-kısmu's-sâlis min kitâbi a'mâlu'l-a'lâm*, thk. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî-Muhammed İbrahim el-Kettânî, Dâru'l-beydâ' 1964.

⁴⁸⁵ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 249-250.

⁴⁸⁶ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *A'mâlu'l-a'lâm fîmen buyr'a kable'l-ihtilâm min mulûki'l-İslâm*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l-kitâbi'l-ilmiyye, Beyrut 2003.

⁴⁸⁷ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Evsâfu'n-nâs fî't-tevârih ve's-sulât telihâ ez-Zevâcir ve'l-'izât*, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Matbaatu fadâlati'l-Muhammediyye, Mağrib 1977, s. 20 vd.

⁴⁸⁸ İbnu'l-Hatîb, *Evsâfu'n-nâs*, s. 114 vd.

İbnu'l-Hatîb'in *Reyhânetu'l-kuttâb* adlı eserinde *et-Tâcu'l-muhallâ* başlığıyla yer almıştır⁴⁸⁹.

Bu eserin yazma nüshası, Madrid El Escorial Library'de (nr. 1835) yazma nüshası bulunan *Reyhânetu'l-kuttâb* adlı eserin içinde mevcuttur⁴⁹⁰. Muhammed Kemal Şebane, bu eseri İbnu'l-Hatîb'in *ez-Zevâcir ve'l-'izât* adlı risalesi ile beraber neşretmiştir (Mağrib 1977)⁴⁹¹.

4. *el-İhâta fî ahhâri Ğırnâta*: İbnu'l-Hatîb'in en meşhur ve en önemli eseridir. Secili bir mukaddime ile başladığı bu eserini iki bölüme ayırmıştır⁴⁹². İlk bölümünde, Ğırnâta'nın coğrafi, tarihi, sosyolojik ve kültürel durumuna değinen İbnu'l-Hatîb, Ğırnâta'nın isminin kaynağından başlayarak coğrafi konumu, iklimi, şehrin fethi, sosyolojik yapısı, kültürel dokusu, şehre bağlı yerleşim yerlerinin isimleri ve kendi dönemine kadar Ğırnâta şehrinin siyasi tarihini ele almıştır⁴⁹³. İkinci bölümde ise Ğırnâta şehrinde yaşamış devlet adamları, şair, âlim ve önemli şahsiyetlerin biyografilerini doğum ve vefat tarihlerine bakmaksızın alfabetik sıraya göre ele almıştır. Bu bölümde biyografiler verilirken şahıslar, katipler, fakihler, şairler gibi belli bir tasnife tabi tutulmuş, önce onların isimleri, nesepleri, künyeleri, lakapları, hocaları, eserleri, yaşadıkları önemli olaylar ve nazım ve nesirlerine kısaca değindikten sonra varsa doğum ve vefatları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Ama sultanların biyografilerini verirken onların vezirleri, kadıları, şeyhul-ğuzâtı ve onların döneminin Mağrib ve İspanya siyasi tarihi hakkında da bilgiler vermiştir. Bu nedenle *el-İhâta*, sadece Ğırnâta tarihi ile sınırlı olmayıp hem Endülüs hem Mağrib hem de Hristiyan İspanya tarihi hakkında

⁴⁸⁹ İbnu'l-Hatîb, **Reyhân**, c.2, s. 361-410.

⁴⁹⁰ İbnu'l-Hatîb, **Evsâfu'n-nâs**, s. 13.

⁴⁹¹ Lisanuddîn İbnu'l-Hatîb, **Evsâfu'n-nâs fî't-tevârih ve's-sulât telîhâ ez-Zevâcir ve'l-'izât**, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Matbaatu fadâlati'l-Muhammediyye, Mağrib 1977.

⁴⁹² İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 88.

⁴⁹³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 91-143.

önemli bir tarihi kaynaktır⁴⁹⁴. İbnu'l-Hatîb, bu eserin sonuna zikrettiğimiz formatta otobiyografisini de eklemiştir⁴⁹⁵.

İbnu'l-Hatîb, bu eserinin hacmi hakkında iki farklı bilgi vermiştir. Bir eserinde yedi cilt olduğunu ifade ederken⁴⁹⁶, başka bir eserinde ise on beş cilt olduğunu zikretmiştir⁴⁹⁷.

İbnu'l-Hatîb, Ebû'l-Kasım el-Gâfîkî'nin (ö. 619/1222)⁴⁹⁸ telif ettiği *Târîhu 'ulemai İlbîre* adlı eserinin bu ihtiyacı karşılamadığı için kendisinin bu vazifeyi üstlendiğini ve bu eseri telif etmeye karar verdiğini ifade etmiştir⁴⁹⁹. Onun 755/1354 yılında Mağrib'den döndükten sonra Ebû'n-Na'im Rıdvan'ın devleti istibdat altına alması ve ona sadece sembolik vezirlik ismi kalması nedeniyle kendini bu eseri telif etmeye adanmış ve gerekli dökümanları toplamaya başladığı rivayet edilmiştir⁵⁰⁰. Bu materyalleri toplayan İbnu'l-Hatîb, istinsah görevini talebesi Ebû Abdullah eş-Şerîfî'ye tevdi etmiş ve *el-İhâta* altı cilt halinde tasnif edilmiştir⁵⁰¹. İbnu'l-Hatîb'in daha sonra üzerinde çeşitli düzeltmelerde bulunduğu bu eserinin, Nasrî Emiri el-Ganî Billah'ın Kastilya topraklarına Rabiulevvel 771/Ekim-Kasım 1369'da yaptığı saldırıları ihtiva

⁴⁹⁴ Bu kitap hakkında detaylı bilgi için bkz. Heyfâ' bint Abdurrahman b. Osman er-Râşid, **Mevâridü İbni'l-Hatîb fî kitâbihi'l-ihâta fî ahhârî Ğirnâta**, (Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, Kulliyetu'l-'ulûmî'l-ictimâ'îyye, Kısmu't-târîh ve'l-hadâre), Riyad 2010, s. 60 vd.

⁴⁹⁵ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 438 vd.

⁴⁹⁶ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 367.

⁴⁹⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 459.

⁴⁹⁸ Adı Muhammed b. Abdulvahid b. İbrahim b. Muferric b. Ahmed b. Abdulvahid b. Hureys b. Cafer b. Said b. Muhammed b. Hakl el-Gâfîkî'dir. İlbîre şehrine bağlı el-Mellâha (La Mala) köyündendir. Künyesi Ebû'l-Kasım, "el-Mellâhî" olarak tanınmıştır. O, 549/1154-1155 yılında doğmuştur. Babasından aldığı ilk eğitimi, Ebû'l-Kasım b. Beşkuvâl başta olmak üzere dönemin önemli ulemasından dersler alarak tamamlamıştır. Hadis, edebiyat ve tarih ilimlerinde temayüz eden el-Gâfîkî, *Târîhu 'ulemâi İlbîre, eş-Şeceretu fî'l-ensâb, Kitâbu erbe'in hadîsen, Kitâbu fedâyl'l-Kurân* gibi eserleri telif etmiştir. Ebû'l-Kasım el-Gâfîkî doğduğu memleketinde vefat etmiştir (619/1222). Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 176-177.

⁴⁹⁹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.1, s. 85.

⁵⁰⁰ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 107-108.

⁵⁰¹ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 108.

etmesi bize onun bu tarihten sonra tamamlandığını göstermektedir⁵⁰². Mısırlı edip Bedruddîn el-Beşteki (ö. 830/1427)⁵⁰³, İbnu'l-Hatîb'in bu eserindeki katip, edip ve şairlerin biyografilerini iktibas ederek *Merkezu'l-ihâta fî udebâi Ğirnâta* ismiyle iki ciltlik ihtisarını kaleme almıştır⁵⁰⁴.

İbnu'l-Hatîb'in bu eserinin çeşitli ebatlarda Madrid El Escorial Library (nr. 1668, 1669), Madrid Tarih Akademisi Kütüphanesi (nr. XXXIV), Kahire Dâru'l-kutubi'l-Misriyye (nr. 348, 11429 ح), Rabât el-Hizânetu'l-Melikiyye (nr. 1840), Hizânetu'r-Rabâti'l-âmmeh (nr. 2704 ك), Fes Hizânetu'l-Karaviyîni'l-Kubrâ (nr. 2589/89), İngiltere'de British Museum (nr. 8674 Or.) ve Hollanda'da Leiden Kütüphanesi'nde (nr. 1082) yazma nüshaları bulunmaktadır⁵⁰⁵.

Bu eser, Muhammed Abdullah 'Înân tarafından dört cilt halinde 1973, 1974, 1975 ve 1977 yıllarında neşredilmiştir. Ayrıca önceki baskılarda yer almayan bazı bölümleri Abdüsselâm Şekkûr tarafından 1988 yılında Tıtvân'da⁵⁰⁶ ve Yusûf Alî Tavîl tarafından 2002 yılında Beyrut'ta dört cilt şeklinde neşredilmiştir⁵⁰⁷.

5. el-İklîlu'z-zâhir fîmen fesale 'inde nazmi'l-cevâhir: İbnu'l-Hatîb, bu eserinde bazı çağdaşlarının biyografisini kaleme almıştır. Onun *et-Tâcu'l-muhalla fî musâceleti'l-kıdhi'l-mu'allâ* adlı eserinin tekmiyesi niteliğindedir⁵⁰⁸. Madrid El Escorial Library'de (nr. 554) yazma nüshası bulunan *et-Tâcu'l-muhalla* adlı eserin 117'den 134'e kadar olan

⁵⁰² İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.2, s. 90. Bu eserin İbnu'l-Hatîb'in Mağrib'e iltica etmeden önce 772/1370 yılında tamamladığı rivayet edilir. Bkz. 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 232.

⁵⁰³ Adı Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Bedr Ebû'l-Bekâ' el-Ensârî el-Dımeşkî'dir. Aslen Dımeşklidir. Kahire'de doğmuştur (748/1347). Bedruddîn el-Beşteki olarak tanınmıştır. Şiir, edebiyat ve tasavvuf ile ilgilenen Bedruddîn el-Beşteki, *Tabakâtu's-su'ara*, *Merkezu'l-İhâta* ve *Divânü's-şi'r* gibi eserler telif etti. Kahire'de vefat etti (830/1427). Bkz. Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, **ed-Dev'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi**, Dâru'l-ceyl, Beyrut 1992, c.6, s. 277-279; ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c.5, s. 300.

⁵⁰⁴ el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 102.

⁵⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 233-238.

⁵⁰⁶ el-Ubûdî-Tomar, "İbnu'l-Hatîb, Lisânuddîn" c.21, s. 74.

⁵⁰⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 68-69; Parlak, **Lisânüddîn**, s. 90.

⁵⁰⁸ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 75.

levhaları bu eserin yazmasını içerir⁵⁰⁹. Bu eserin bir kısmı yine İbnu'l-Hatîb'in eseri olan *Reyhânetu'l-kuttâb* adlı eserin içinde de yer alıp⁵¹⁰ *el-İklîlu'z-zâhir fîmen fedale 'inde nazmi't-tâc mine'l-cevâhir* şeklinde adlandırılmıştır⁵¹¹.

6. *el-İmâta an vechi'l-İhâta fîmâ emkene min târîhi Ğırnâta*: İbnu'l-Hatîb, bu eserine *el-Lemhatu'l-bedriyye fî'd-devleti'n-Nasriyye* adlı eserinde atıfta bulunmuştur⁵¹². Onun atıfta bulunduğu kısım, *el-İhâta* adlı eserinin ilk bölümünde Ğırnâta şehrinin sosyal, kültürel, tarihi ve coğrafi durumu hakkında verdiği bilgiler gibi Ğırnâta şehrinin sosyal ve kültürel durumunu ihtiva etmektedir⁵¹³. İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta* adlı eserinin sonunda telif ettiği eserler arasında bu kitabının ismini zikretmemiştir⁵¹⁴. *el-Lemha* adlı eserde alıntı yapılan kısmın içeriğine istinaden olmalı ki; bu kitab, onun *el-İhâta* adlı eserinin diğer ismi veya *el-İhâta*'nın ilk bölümünün ismi olabileceği düşünülmektedir⁵¹⁵.

7. *el-Ketîbetu'l-kâmine fî men lekînâhu bi'l-Endelus min şu'arâi'l-mietî's-sâmine*: İbnu'l-Hatîb'in çağdaşları olan âlim, şair, edip, kâtip ve fakihlerin biyografilerini kaleme aldığı tabakat türüdür. Bu kitabını hayatının son dönemlerinde Mağrib'e iltica ettiğinde, Merînî Sultanı Abdulaziz el-Merînî'nin vefatından yaklaşık üç ay sonra yazdığı rivayet edilmektedir (Cumadilahir 774/Kasım-Aralık 1372)⁵¹⁶.

Bu kitabın Rabât Hizânetu'r-Rabâti'l-âmmе (nr. D/132), Mektebetu'l-Celâvâ (nr. 56 ج, 2291 ك), Fes Hizânetu'l-Karaviyîn (nr. 132), Tıtvân Mektebetu Tıtvânî'l-

⁵⁰⁹ İnân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 251.

⁵¹⁰ İbnu'l-Hatîb, *Reyhân*, c.2, s. 411-429; el-Ubûdî-Tomar, "İbnü'l-Hatîb, Lisanuddîn" c.21, s. 75.

⁵¹¹ İbnu'l-Hatîb, *Reyhân*, c.2, s. 411.

⁵¹² İbnu'l-Hatîb, *Lemha*, s. 41.

⁵¹³ İbnu'l-Hatîb, *Lemha*, s. 41-43.

⁵¹⁴ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 459-462.

⁵¹⁵ İnân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 251-252.

⁵¹⁶ İbnu'l-Hatîb, *Ketîbe*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 13, 15.

‘âmmme (nr. 292) ve Madrid Tarih Akademisi’nde (nr. L1) yazma nüshaları bulunmaktadır⁵¹⁷.

Bu eser, İhsân Abbas tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Dâru’s-sakâfe, Beyrut 1963, 1983)⁵¹⁸.

8. el-Lemhatu’l-bedriyye fî’d-devleti’n-Nasriyye: Bu eseri Nasrîler-Benî Ahmer Devleti tarihinin özetidir. İbnu’l-Hatîb, bu eserinde kronolojik olarak Nasrîlerin kuruluşundan 765/1363 yılının başına kadar olan Nasrî sultanlarının biyografilerine yer vermiştir. Bu eserin başında *el-İhâta* adlı eserinde olduğu gibi Gırnâta şehri hakkında muhtasar bir bilgi verdikten sonra Nasrî sultanlarının biyografilerine geçmiştir. İbnu’l-Hatîb, Mağrib’in Selâ şehrinde yaşadığı son dönemlerinde bu eserini telif etmeye başlamış⁵¹⁹ ve Gırnâta şehrinde bitirmiştir (765/1363)⁵²⁰.

Bu eserin, Madrid El Escorial Library (nr. 1776), Fes Hizânetu’l-Karaviyin (nr. 80/1491, 40/362), Hizânetu’r-Rabât (nr. 256, 2374) ve Londra British Museum’da (nr. 9096 Or.) farklı hacimlerde yazma nüshaları mevcuttur⁵²¹.

Bu eser, Muhibbuddin el-Hatîb tarafından Kahire (1347/1928)’de⁵²² ve daha sonra da Beyrut’ta (1978, 1980) neşredilmiştir⁵²³. Ayrıca Muhammed Mesud Cubrân tarafından da tahkik edilerek neşredilmiştir (Bingazi 2009)⁵²⁴.

⁵¹⁷ ‘Înân, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, s. 239.

⁵¹⁸ Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, **el-Ketîbetu’l-kâmine fî men lekînâhu bi’l-Endelus min şu‘arâi’l-mietî’s-sâmine**, thk. İhsan Abbas, Dâru’s-sakâfe, Beyrut 1983.

⁵¹⁹ İbnu’l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 343-346; c.3, s. 33-34.

⁵²⁰ İbnu’l-Hatîb, **Lemha**, s. 120.

⁵²¹ ‘Înân, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, s. 240.

⁵²² Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, **el-Lemhatu’l-bedriyye fî’d-devleti’n-Nasriyye**, nşr. Muhibbuddin el-Hatîb, Matba’atu’s-selefiyye, Kahire 1347/1928.

⁵²³ Parlak, **Lisânüddîn**, s. 94.

⁵²⁴ Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, **el-Lemhatu’l-bedriyye fî’d-devleti’n-Nasriyye**, thk. Muhammed Mesud Cubrân, Dâru’l-medâri’l-İslâmî, Bingazi 2009.

9. *Nufâdatu'l-cirâb fî 'ulâleti'l-iğtirâb:* İbnu'l-Hatîb, bu eserini Mağrib'e sürgüne gittiği 760/1359 yılından itibaren yazmaya başlamış ve Gırnâta şehrine döndüğünde tamamlamıştır (763/1362). Bu eser, daha çok İbnu'l-Hatîb'in Mağrib'deki kişisel hayat serüvenini merkeze alsa da hem onun kişisel biyografisi hem Mağrib'in coğrafik yapısı hakkında önemli bilgiler içermesi hem de Endülüs ve Mağrib'in o dönem güncel siyasi olaylarını ihtiva etmesi hasebiyle ayrı bir öneme haizdir. İbnu'l-Hatîb, bu eserin hacmi hakkında farklı bilgiler vermiştir. Bu eserin ikinci cildinde, eserleri hakkında bilgiler verirken bu telifinin üç ciltten ibaret olduğunu zikretmiştir⁵²⁵. Ancak *el-İhâta* adlı eserinin sonunda verdiği otobiyografisinde ise *Nufâdatu'l-cirâb* eserinin dört cilt olduğunu ifade etmiştir⁵²⁶.

İbnu'l-Hatîb'in bu eserin iki cildi bize ulaşmıştır. Bu eserin ikinci cildi, herhangi bir giriş yapılmadan direk İbnu'l-Hatîb'in Merînî Sultanı Ebû'l-Hasan el-Merînî'nin hayatını kaybettiği el-Hintâta/el-Hentâta dağına tırmanışı ile başlamış, İbnu'l-Hatîb'in Selâ şehrinde son bulan yolculuğunun Mağrib'in farklı şehirlerindeki durakları hakkında detaylı bilgilerle devam edip telif ettiği eserlerinin isimlerinin zikredilmesi ile son bulmuştur.

Bu cildin Madrid El Escorial Library'de (nr. 1750) bir yazma nüshası bulunmaktadır⁵²⁷. Eserin bu cildi Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî tarafından yayınlanmıştır (Dâru'l-beydâ' 1985)⁵²⁸.

Bu eserin üçüncü cildi ise yine telif ettiği eserlerini tanıtması ile başlamış ve Nasrî Emîri el-Ganî Billah tarafından Gırnâta şehrinde Hz. Peygamber (s.a.v) için düzenlen mevlid kutlamaları ile bitmiştir (12 Rabiulevvel 764/30 Aralık 1362).

⁵²⁵ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 368.

⁵²⁶ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 459.

⁵²⁷ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 245.

⁵²⁸ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, *Nufâdatu'l-cirâb fî 'ulâleti'l-iğtirâb*, thk. Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî, Dâru'l-beydâ' 1985.

Bu cildin Hizânetu'r-Rabâti'l-âimme'de (nr. 256 ك) bir yazma nüshası mevcuttur⁵²⁹. Bu cilt, Sa'diyye Fâğıyye tarafından yayımlanmıştır (Dâru'l-beydâ' 1989)⁵³⁰.

10. Rakmu'l-hulel fî nazmi'd-duvel: Bu eseri, ilk dönem İslâm tarihinden Nasrîler dönemine kadar (Ramazan 765/Haziran-Temmuz 1364) genel İslâm devletlerinin tarihini anlatan bin beyitlik manzum bir eserdir. İbnu'l-Hatîb, Selâ şehrinde ikamet ettiği dönemde (761-763/1359-1361) bu eserini telif edip Merînî Sultanı Ebû Salim İbrahim el-Merînî'ye sunmuştur⁵³¹. Ama onun bu eserine eklemeler yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu eser, Nasrî Emîri el-Ganî Billah'ın Ebû Salim el-Merînî'nin ölümünden sonra tekrar tahtını geri alma tarihi olan 20 Cemazeyilahir 763/16 Nisan 1362 tarihi ile son bulmaktadır⁵³².

Bu eserin, Madrid El Escorial Library (nr. 1776), Madrid Ulusal Kütüphanesi (nr. 4898), Madrid Tarih Akademisi Kütüphanesi (nr. XLVII), Fes Hizânetu Câmi'i'l-Karaviyîn (nr. 5549), Rabât Hizânetu'r-Rabât (nr. 3146 ك, 163), Mektebetu'l-Celâvâ (nr. 33 ج) ve Londra British Museum'da (nr. 3266 Or.) farklı ebatlarda yazma nüshaları mevcuttur⁵³³.

Bu eser, tek cilt şeklinde 1898-99 yılında Tunus'ta ve ayrıca Adnan Derviş tarafından Dimeşk'ta 1990 yılında basılmıştır⁵³⁴.

11. et-Tâcu'l-muhalla fî musâcileti'l-kıdhi'l-mu'allâ: Bu eser, Nasrîler Devleti'nin muhtasar tarihinin yanı sıra VIII/XIV. yüzyılda yaşamış meşhur

⁵²⁹ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 245.

⁵³⁰ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **Nufâdatu'l-cirâb fî 'ulâleti'l-iğtirâb**, thk. es-Sa'diyye Fâğıyye, Dâru'l-beydâ', Rabât 1989.

⁵³¹ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 121-122.

⁵³² İbnu'l-Hatîb, **Rakmu'l-hulel**, s. 122.

⁵³³ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 241-242.

⁵³⁴ Parlak, **Lisânüddîn**, s. 99.

şahsiyetlerin biyografilerini ihtiva eder. Bu kitabın bir kısmı bize ulaşmış ve Muhammed Kemal Şebâne tarafından *Evsâfu'n-nâs fî't-tevârih ve's-silât* adı ile yayınlanmıştır⁵³⁵. Bu kısım, İbnu'l-Hatîb'in *Reyhânetu'l-kuttâb* adlı eserinin ikinci cildi içerisinde de mevcuttur⁵³⁶. İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta* adlı eserinde bu kitabına atıflarda bulunmuştur⁵³⁷.

Bu kitabın Madrid El Escorail Library'de (nr. 554) İbnu'l-Hatîb'in *Mi'yâru'l-ihitiyâr* adlı kitabı ile birlikte bir yazma nüshası ve Rabât Hizânetu'r-Rabâti'l-âmm'e'de (nr. 1102) yazma nüshası bulunmaktadır⁵³⁸.

12. Turfetu'l-'asr fî târîhi devleti benî Nasr: Bu kitap, İbnu'l-Hatîb'in Nasrî Emîrliği tarihini konu edinen eseridir. O, *el-İhâta* adlı eserinde Nasrî sultanları hakkında bilgi verirken bu kitabına atıflarda bulunmuştur⁵³⁹. İbnu'l-Hatîb'in *Lemhatu'l-bedriyye* adlı eserinin bu kitabın muhtasarı olabileceği düşünülmektedir⁵⁴⁰. İbnu'l-Hatîb'in üç cilt olduğunu söylediği bu eseri günümüze ulaşmamıştır⁵⁴¹.

13. en-Nifâye ba'de'l-kifâye: Bu eserinin Endülüslü meşhur tarihçi ve katip Ebû Nasr el-Feth b. Hâkân'ın (ö.529/1135)⁵⁴² tabakat tarihi türünde olan *el-Kelâid* ve

⁵³⁵ Lisanuddîn İbnu'l-Hatîb, *Evsâfu'n-nâs fî't-tevârih ve's-silât*, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Matbaatu fadâlati'l-Muhammediyye, Mağrib 1977; Parlak, *Lisânüddîn*, s. 100.

⁵³⁶ İbnu'l-Hatîb, *Reyhân*, c.2, s. 361 vd.

⁵³⁷ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 156, 240, 345, 494; c.2, s. 241, 250-251, 266, 270, 273-274, 434, 477; c.3, s. 98; c.4, s. 126.

⁵³⁸ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 238.

⁵³⁹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.1, s. 377, 557, 566.

⁵⁴⁰ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 250.

⁵⁴¹ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 460; İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 368.

⁵⁴² Adı el-Feth b. Ali b. Ahmed b. Ubeydullah (el-Kaysî el-İşbîlî)'dir. Künyesi Ebû Nasr'dır. "İbn Hâkân" olarak meşhur olmuştur. Aslen Gırnâta şehrindeki Kal'atu Yahsub'e bağlı Sahratu'l-vâd köyündendir. Doğum tarihi ve yeri hakkında net bilgi olmasa da onun İşbîliye (Sevilla) şehrinde doğduğu zikredilmiştir (480/1087). Ebû Muhammed Abdullah b. Sîd el-Batalyevsî (ö. 521/1127) gibi dönemin meşhur hocalarının tedrisatından geçen İbn Hâkân, edebiyat ve tarihçiliğiyle öne çıkmıştır. Onun tüm Endülüslü gezdiği, zevk ve sefaya düşkün olduğu rivayet edilmiştir. *Kalâidu'l-'ikyân ve mehasini'l-a'yân* ve *Matmahu'l-enfus* gibi tabakat tarihi olan meşhur eserleri telif etmiştir. Murâbitların başkenti Merrâkeş'te öldürülmüştür (528 veya 529/1134 veya 1135). Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Nasr el-Feth b. Muhammed b. Ubeydullah el-Kaysî el-İşbîlî, *Kalâidu'l-'ikyân ve mehasinu'l-e'yân*, thk. Huseyin Yusif Haryûş, Mektebetu'l-menâr, Ürdün, 1989, c.1, (Muhakkik mukaddimesi) s. 7 vd.; İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 248-253; el-Makkarî, *Nefhu't-tib*, c.7, s. 29-61; ez-Ziriklî, *A'lâm*, c.5, s. 134; Mehmet Özdemir, "Feth b. Hâkân el-Kaysî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c.12, s. 453-455.

Matmahîn adlı eserleri tarzında kaleme alındığı rivayet edilmektedir⁵⁴³. el-Makkarî'nin ibaresine istinaden bu eserin bir tabakat tarihi olduğu söylenilebilir. Bu eserin edebi bir risale olduğu da zikredilmiştir⁵⁴⁴.

1.2.6. Tıp Alanındaki Eserleri

Lisânuddîn İbnu'l-Hatib, hekimliği ile de öne çıkmış ve tıp alanında çok sayıda eser telif etmiştir. İbnu'l-Hatib'in bu alandaki eserleri şunlardır:

1. 'Amalu men tabbe li-men habbe: Bu eser, onun tıp alanında telif ettiği önemli bir eseridir⁵⁴⁵. Bu eserinde bazı hastalıkların sebepleri, belirtileri, tedavisi ve onlara uygun diyet türleri hakkında bilgiler vermiştir. İbnu'l-Hatib, bu eserini Mağrib'deki ilk sürgün yılında (761/1359) yazmış ve Merînî Sultanı Ebû Sâlim İbrahim el-Merînî'ye ithaf etmiştir⁵⁴⁶. Bu eser, iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm, göz, sinir, solunum, kalp, mide ve bağırsak hastalıklarının yanısıra sara, kabus, baş ağrıları gibi hastalıklar ele alınmıştır. İkinci bölümde ise cerrahi girişimler, bağışıklık, kanserler, cilt, el ve ayak hastalıkları gibi hastalıklara ayrılmıştır⁵⁴⁷.

Bu eserin, Fes Hizânetu Câmi'i'l-Karaviyîn'de (nr. 607/40) Endülüs yazısı ile yazılmış 319 sayfalık, Rabât Hizânetu'r-Rabâti'l-Melikiyye'de (nr. 3477/4777) Mağrib yazısı ile yazılmış çift taraflı 141 levhadan ibaret ve Madrid Milli Kütüphanesi'nde (nr. 4929) çift taraflı 151 levhadan müteşekkil yazma nüshaları vardır⁵⁴⁸. Maria Concepcion Vazquez de Benito, bu eseri neşretmiş (Salamanca 1972) ve kısmen İspanyolca'ya çevirmiştir ("*Un tratado oftalmológico de Ibn al-Jatib*", Boletín de la Asociación de Espanola de Orientalistas, XVI [Madrid 1980], s. 209-220)⁵⁴⁹.

⁵⁴³ el-Makkarî, *Nefhu't-tib*, c.7, s. 97.

⁵⁴⁴ İbnu'l-Hatib, *Mi'yâr*, (Muhakkik mukaddimesi) s. 38.

⁵⁴⁵ İbnu'l-Hatib, *Nufâda*, c.2, s. 367.

⁵⁴⁶ İbnu'l-Hatib, *el-İhâta*, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 66; el-Hatib, *Lisânuddîn*, s. 141.

⁵⁴⁷ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatib*, s. 275; el-Hatib, *Lisânuddîn*, s. 140-141.

⁵⁴⁸ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatib*, s. 276-278.

⁵⁴⁹ el-Ubûdî-Tomar, "İbnü'l-Hatib, Lisânuddîn" c.21, s. 75.

2. **el-Baytariyye**: Bu eserinde atların zerafetleri, faydaları gibi özelliklerinin yanı sıra hayvanlarla ilgili bilgiler vermiştir⁵⁵⁰.

3. **el-Beyzera**: Bu eserin isminden anlaşıldığı kadarıyla kuşlar ve hayvanlar hakkında yazıldığı düşünülmektedir⁵⁵¹.

4. **el-Mesâilu't-tıbbiye**: Bu eserin tıp ile ilgili sorunları aldığı isminden anlaşılmaktadır⁵⁵².

5. **Mukni'atu's-sâ'il 'ani'l-maradi'l-hâ'il/Risâletu't-tâ'ûn**: Bu eserinde Endülüs ve Mağrib'de 749/1348 yılında ortaya çıkıp çok sayıda insanın ölümüne sebep olan veba salgını ele almıştır. Vebanın ortaya çıkışı, ilk belirtileri, bulaşması, tedavi ve ondan korunma yöntemleri hususunda bilgiler vermiştir⁵⁵³.

Madrid El Escorial Library'de (nr. 1785) bir yazması bulunan bu eser⁵⁵⁴, Almanca tercümesiyle Marcus J. Müller tarafından yayımlanmıştır (*Sitzungsberichte Bayerischen Akademie des Wissenschaften*, München 1863, II, 1-34)⁵⁵⁵.

6. **er-Recez fî 'ameli't-tiryâk**: Bu eser, tıp ilmiyle ilgili bir urcûzedir⁵⁵⁶.

7. **Risâletu tekvîni'l-cenîn**: Bu eserin isminden hareketle onun bebeğin anne karnındaki gelişimi hakkında olduğu tahmin edilmektedir⁵⁵⁷.

8. **Urcûze fî't-tıb**: Bu eser, Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in zamanında tıp biliminin vakıf olduğu hastalıkların nedenleri, belirtileri, teşhis ve tedavi yöntemlerini ele aldığı

⁵⁵⁰ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 459.

⁵⁵¹ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 459; el-Hatîb, **Lisânuddîn**, s. 140.

⁵⁵² İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 459; el-Makkarî, **Nefhu't-tıb**, c.7, s. 100.

⁵⁵³ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 68; 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 280; el-Hatîb, **Lisânuddîn**, s. 138.

⁵⁵⁴ 'Înân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 280.

⁵⁵⁵ el-Ubûdî-Tomar, "İbnu'l-Hatîb, Lisânuddîn" c.21, s. 75.

⁵⁵⁶ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 459.

⁵⁵⁷ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 459.

yaklaşık bin altı yüz beyitlik urcûzesidir⁵⁵⁸. Bu eserini Selâ şehrinde ikamet ettiği dönemde nazmetmiştir⁵⁵⁹.

9. Urcûzetu'l-ağziye: Bu eser, alfabetik sıraya göre besinlerin özelliklerini, faydalarını, zararlarını ve hangi hastalıkların tedavisinde kullanıldıklarını içeren yaklaşık bin iki yüz beyitlik bir urcûzedir⁵⁶⁰. Bu manzumenin Fes Hizânetu'l-Karaviyîni'l-Kubrâ'da Mağrib yazısı ile yazılmış orta ebatlarda ve otuz çift yünlü levhalardan ibaret olan yazma nüshası bulunmaktadır⁵⁶¹.

10. Urcûzetu'l-ma'lûm: İbnu'l-Hatîb'in zehirlenmelerin tedavisine yönelik kaleme aldığı urcûzedir⁵⁶². Onun Selâ şehrinde ikamet ettiği dönemde telif ettiği bu eser, İbn Sinâ ve İbn Tufeyl'in *el-Urcûzetu'l-mechûl* ismi ile yazdıkları urcûze tarzındadır⁵⁶³. Bu eser günümüze ulaşmamıştır.

11. el-Vusûl li hıfzı's-sıhha fı'l-fusûl: Onun tıp alanında kaleme aldığı bir risaledir⁵⁶⁴. Bu risalesinin küçük bir kısmına *Reyhânetu'l-kuttâb* adlı eserinde yer vermiştir⁵⁶⁵. Bu risalenin Rabât Hizânetu'l-Melikiyye'de (nr. 797, 590 ve 979) üç yazma nüshası, Fes Hizânetu Câmi'i'l-Karaviyîn'de (nr. 50) ise bir yazma nüshası bulunmaktadır⁵⁶⁶. İbnu'l-Hatîb'in bu eserini Gırnâta'daki son dönemlerinde telif ettiği düşünülmektedir⁵⁶⁷.

⁵⁵⁸ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 187; 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 78.

⁵⁵⁹ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 278.

⁵⁶⁰ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 343; 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 278.

⁵⁶¹ 'Înân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 278.

⁵⁶² İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 188.

⁵⁶³ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 188.

⁵⁶⁴ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, c.4, s. 459.

⁵⁶⁵ İbnu'l-Hatîb, *Reyhân*, c.1, s. 53-54.

⁵⁶⁶ İbnu'l-Hatîb, *el-İhâta*, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 67.

⁵⁶⁷ el-Hatîb, *Lisânuddîn*, s. 139-140.

12. el-Yûsufî fi't-tib: İbnu'l-Hatîb, bu eserin iki cilt olduğunu zikretmiştir⁵⁶⁸. Bu eserin ismi münasebeti ile Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a ithafen yazıldığı düşünülmektedir. Bu kitap onun kayıp eserlerindendir.

1.2.7. Diğer Eserleri

Yukarıda zikrettiğimiz eserleri dışında Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in muhtevası hakkında bilgi vermediği ve sadece ismini vermekle yetindiği başka eserleri de vardır. Onun muhtevası hakkında bilgi sahibi olmadığımız eserleri ise *Kat'u's-sulûk*⁵⁶⁹, *Kitâbu'l-mehabbe*⁵⁷⁰, *Musâceletu'l-beyân*⁵⁷¹, *Risâle fi'l-mûsikâ*⁵⁷², *Resâil fi'l-felsefe*⁵⁷³, *Takrîru's-şubh ve tahrîru'l-muşebbeh*⁵⁷⁴, *Tahliyetu'l-a'lâm min hamleti's-suyûf ve'l-aklâm*⁵⁷⁵ ve *ez-Zubdetu'l-memhûda ve'r-remîm*⁵⁷⁶ adlı eserlerdir.

1.3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, edebiyat, tarih, tıp, siyaset ve şiir gibi birbirinden farklı sahalarda Endülüs'ün VIII/XIV. yüzyıldaki en parlak ve üretken şahsiyetlerinden kabul edilmiştir. Endülüs, onun vefatından sonra onun kadar faal olan bir kişilik yetiştirememiştir. İbnu'l-Hatîb, yukarıda değinildiği gibi hem nesir hem de nazımda birbirinden değerli eserler kaleme almıştır. Onun edebi birikimi ve mahareti hep büyük bir övgüyle takdir edilmiştir. İbnu'l-Hatîb de bu edebi maharetinin farkında olup onunla övünmüştür. Bu, onun nazmettiği şu beyitlerden anlaşılmaktadır⁵⁷⁷: (el-Basît)

وَلَسْتُ يَوْمًا عَلَى شَعْرٍ بِمُقْتَصِرٍ وَلَا بِأَيِّاتٍ مَنْظُومٍ بِمُفْرَدٍ

⁵⁶⁸ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 459; el-Makkarî, **Nefhu't-tib**, c.7, s. 98.

⁵⁶⁹ el-Makkarî, **Nefhu't-tib**, c.7, s. 99.

⁵⁷⁰ İbnu'l-Hatîb, **Mi'yâr**, (Muhakkik mukaddimesi) s. 38.

⁵⁷¹ İbnu'l-Hatîb, **Mi'yâr**, (Muhakkik mukaddimesi) s. 38.

⁵⁷² İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 460; el-Makkarî, **Nefhu't-tib**, c.7, s. 99.

⁵⁷³ İbnu'l-Hatîb, **Mi'yâr**, (Muhakkik mukaddimesi) s. 39.

⁵⁷⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 460.

⁵⁷⁵ el-Bağdâdî, **Hediyetu'l-ârifîn**, c.2, s. 167.

⁵⁷⁶ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 460.

⁵⁷⁷ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 278.

وَأِنَّمَا أَنَا رَوْضٌ، وَالْعُلُومُ لَهُ غَيْثٌ، فَإِنِّي جَنَى إِن شِئْتَهُ تَجِدُ

Ben, herhangi bir gün şiirle yetinen değilim hele yalnızca şiirin beyitleriyle asla!

Tam aksine ben bir bahçeyim, ilimler ise onun yağmurudur. Şüphesiz ben hasat edenim. Eğer onu istersen, bulursun.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, başka bir dizesinde ise şiiri “sihir” olarak ifade etmekte ve kendisini de “sihirin Bâbil’i” şeklinde tanımlamaktadır. Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf’a yazdığı methiyesinin hatime bölümüne ait olan söz konusu dize şöyledir⁵⁷⁸: (et-Tavîl)

خَلِيلِي إِنَّ الشَّعْرَ سِحْرٌ، وَإِنِّي إِذَا شِئْتُمْ تَحْقِيقَهُ، "بَابِل" السَّحْرُ

(Ey) Dostum! Muhakkak ki şiir, sihirdir. Muhakkak ki ben, -onu araştırmak isterseniz- sihrin Bâbil’iyim.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, meşhur siyasi bir şahsiyet olmasının yanı sıra ona esas şöhreti kazandıran edebi ve ilmi dehası olmuştur. Nazım ve nesir türünde telif ettiği eserler, büyük bir edebi birikimin mahsülüdür. Şiiri, nesrinin gölgesinde kalmıştır. İbnu'l-Hatîb, özellikle tarih alanında yazdığı eserleriyle büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve büyük bir şöhret kazanmıştır. Bununla beraber rasâilu’s-sultaniyye türündeki eserleri de büyük bir beğeni toplamıştır. Onun yazdığı risâleler, Mısır’ın meşhur divanu’l-inşâ reisleri el-Kâdî el-Fâdîl (ö. 596/1199), İbn Fadlullah el-‘Umerî (ö. 749/1349) ve Ebû'l-Abbas el-Kalkaşendî’nin (ö. 821/1418) mektupları gibi diplomatik yazışmaların en parlak türleri olarak kabul görmüştür⁵⁷⁹.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, diğer Endülüs katipleri ve yazarları gibi nesirde itnâb ve secili üsluba aşırı bağlı kalmıştır. Bu üslubu, bu alanda yazdığı tüm eserlerinde öne çıkmıştır. Onun secili üslubu, çoğu zaman manayı gölgede bırakmıştır. O, secili bir

⁵⁷⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 377.

⁵⁷⁹ İnân, *Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb*, s. 201.

üslup kullanmanın yanı sıra, ayrıca teşbih, itnab, istiare ve kinaye gibi edebi sanatları kullanmada aşırıya kaçmıştır. Kaleme aldığı risâleleri şiirle başlatarak nazım ve nesiri bir arada kullanan İbnu'l-Hatîb, isim cümlelerini daha çok tercih ederek lafzi izafete sıkça başvurmuştur. Ayrıca ayet, hadis, şiir ve deyimlerden bolca alıntı yapmış ve uzun cümleler kurmuştur. İbnu'l-Hatîb'in üslubu, Selahaddîn Eyyûbî (ö. 589/1193)'nin veziri el-Kâdî el-Fâdîl'a çok benzetilmiştir⁵⁸⁰. Onun seciye fazla bağlı kalması ve uzun cümleler kurması olumsuz eleştirilere sebep olmuştur⁵⁸¹.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in edebi mahareti sadece nesirle sınırlı değildir. Nesirde gösterdiği mahareti, nazımda da göstermiştir. Şiir, onun edebi ve siyasi hayatına yön veren önemli bir araç olmuştur. O, daha ergenlik yaşlarında şiir nazmetmeye büyük bir özen göstermiş ve şiirdeki yeteneğini ortaya koymuştur. Onun erken yaşta el-Hamrâ Sarayı'nın görkemli yaşantısıyla tanışıp bu yaşantının cazibesine kapılarak Nasrî emîrlerinin teveccühünü elde etmek için şiirdeki edebi birikimini onları övmeye harcaması, sürekli Endülüs ve Mağrib sultanlarının gölgesinde yaşaması ve şiirini arzularını gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanması gibi etkenlerden dolayı şiirinin ekseriyeti medih temalıdır. Medih, şiirinde baskın bir tür olsa da onun her türden şiir nazmettiği müşahade edilmektedir. İbnu'l-Hatîb, medih, gazel, fahr, hiciv, mersiye, vâsf gibi klasik Arap şiirinin konuları dışında Endülüs'e ait müvaşşaha ve zecel türlerinin yanı sıra tıp ve tarih alanında bilgi vermek amacıyla "eş-şî'ru't-ta'limiyye" olarak da tarif edilen didaktik şiir de nazmetmiştir.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, şiirinde klasik Arap kaside formuna bağlı kalmış doğulu meşhur Arap şairleri taklit ederek onların izinde yürümüştür⁵⁸². Daha sonra değineceğimiz gibi onların şiirinden sıkça tazminlerde bulunmuştur. Onun erken

⁵⁸⁰ Hannâ el-Fâhûrî, **Târîhu'l-edebi'l-Arab**, Dâru'l-Yûsuf li't-taba'a ve'n-neşr ve't-tevzî', Beyrut tsz., s. 721, 845.

⁵⁸¹ Ahmed Dayf, **Belâğatu'l-'Arab fi'l-Endelus**, Matba'atu Mısır, Kahire 1924, s. 32-33; el-Fâhûrî, **Târîhu'l-edeb**, s. 845.

⁵⁸² İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 179, 247, 325, 361, 423; c.2, s. 524, 603, 608, 712.

döneme ait şiirlerinde zorlama, yapaylık ve taklit ön plana çıkmaktadır. Kendisi de zaten bunu itiraf etmiştir⁵⁸³. Ama ilerleyen dönemlerde nesirdeki mahareti şiirine de yansımıştır. İbn Haldûn, zamanla şiirde gösterdiği bu maharetini överek onu “yaşadığı çağın Endülüs ve Mağrib şairi” olarak vasfetmiştir⁵⁸⁴. İbnu’l-Hatîb de gençlik döneminde şiirinde var olan yapaylığı ve taklitçiliği itiraf etmesine karşılık ilerleyen dönemde nazmettiği çoğu methiyesinde kendini ve şiirini överek bitirmiştir. Örneğin Merînî Sultanı Ebû ‘Înân el-Merînî’yi methettiği kasidesinde kendini meşhur Arap şairi el-Mutenebbî’ye benzetirken, şiirini de yine meşhur Arap şairlerinden Ebû Temmâm’ın şiirine benzetmiştir. Onun bu kıyaslamayı yaptığı dizesi şöyledir⁵⁸⁵: (el-Kâmil)

"مُتَنَّبِيٌّ أَنَا فِي حَالٍ تِلْكَ أَلْعَلَى لَكِنَّ شِعْرِي فِيكَ شِعْرٌ حَبِيبٌ"

Bu yüceliğin süsünde, kıyafetinde Mütenebbiyim ben. Lakin senin hakkında ki şiirim Habîb (b. Evs et-Taî) ’in şiiridir.

Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb, edebi kabiliyeti ve edebi ürünleriyle Arap edebiyat tarihinde olduğu gibi hem İspanyol hem de diğer batılı çok sayıda edebiyat tarihçileri ve tenkitçilerinin dikkatini çekmiş ve onların edebi süzgecinden geçmiştir. Onun edebi mahareti hakkında yapılan bazı değerlendirmeler şöyle dile getirilmiştir:

İbn Haldûn: “...çağının Endülüs ve Mağrib şairi”⁵⁸⁶, “...nazım ve nesrin önderi...”⁵⁸⁷ “...şiir ve kitabetin baş önderiydi...”⁵⁸⁸ “Vezir İbnu’l-Hatîb, nazım, nesir, ilimler ve edebiyatta Allah’ın mucizelerinden bir mucizedir. Onunla kimse yarışamaz...”⁵⁸⁹, “Şiir ve terassulde (yazışmada) yarışılmayacak dereceye ulaştı.”⁵⁹⁰

⁵⁸³ İbnu’l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 115, 294.

⁵⁸⁴ el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 191.

⁵⁸⁵ İbnu’l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 133.

⁵⁸⁶ İbn Haldûn, **Mukaddime**, c.2, s. 431; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 191.

⁵⁸⁷ İbn Haldûn, **Mukaddime**, c.2, s. 436.

⁵⁸⁸ İbn Haldûn, **Mukaddime**, c.2, s. 407.

⁵⁸⁹ İbn Haldûn, **et-Ta’rîf**, s. 167.

⁵⁹⁰ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 440.

el-Emîr Ebû'l-Velîd İsmail b. el-Ahmer: “O, dünyanın şairidir... Kıyamet gününe kadar yeryüzünün katibidir...”⁵⁹¹.

el-Makkarî: “O, büyük meşhur bir vezirdir.... Tıp, şiir, kitabet ve her türden ilimdeki ilmi derinliği darbı meseldir ve eserleri bunu haber veriyor...”⁵⁹².

İbn Hacer el-‘Askalânî: “Tıpta sivrildi, şiire büyük bir aşkla tutuldu. Şiir ve teresulda ustalaştı ve akranlarını geride bıraktı...”⁵⁹³.

et-Tenbektî: “Eşsiz önder, çeşitli sanatların ve harika eserlerin sahibidir”⁵⁹⁴.

el-Ketânî: “O, yegane önder, azimli bilgin, benzersizdir, beliğ edip, akli ve nakli ilimlerde belâğat ehlinin önderiydi. Edebiyat, şiir, kitabet ve diğer ilimlerde; özellikle tarih ilmindeki derin bilgisiyle örnek gösterilirdi...”⁵⁹⁵.

Ahmed Dayf: “O, Arapların Endülüs’deki son asırlarında ilmin ve edebiyatın en büyük yüzlerindendir hatta orada tanınanların en meşhurlarındandır”⁵⁹⁶.

Ahmed Zeyyât: “Lisânuddîn seciye bağlı ve yatkın bir katiptir...O, kibar lafızlı ve parlak manalı şiirleri olan ve sanatı kabul gören biridir. Onunla ilim ve edebiyatın önderliği Endülüs’te son buldu...”⁵⁹⁷.

Şevkî Dayf: “Endülüs ve Gırnâta’nın son dönemlerindeki en büyük katiplerindendir...Onun şiir kabiliyeti erkenden belirdi ve Sultan Ebû'l-Haccâc Yusuf’u (733-755) övmeye başladı...”⁵⁹⁸.

⁵⁹¹ ‘Înân, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, s. 211.

⁵⁹² el-Makkarî, **Nefhu’t-tib**, c.5, s. 7.

⁵⁹³ İbn Hacer, **ed-Durreru’l-kâmine**, c.3, s. 469.

⁵⁹⁴ et-Tenbektî, **Kifâyetu’l-muhtâc**, c.2, s. 83.

⁵⁹⁵ el-Ketânî, **Selvetu’l-enfâs**, c.3, s. 291.

⁵⁹⁶ Dayf, **Belâğatu’l-‘Arab**, s. 216.

⁵⁹⁷ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, **Târîhu’l-edebi’l-Arabî**, Dâru nahda, Kahire tsz., s. 343.

⁵⁹⁸ Şevkî Dayf, **‘Asru’d-duvel ve’l-imârât fi’l-Endelus**, Dâru’l-ma‘ârif, Kahire 1989, s. 417-418

Hannâ el-Fâhûrî: “İlime çok istekli olup alim ve ediplerden ders aldı hatta edebiyat ve tıp, felsefe, fıkıh ve dil ilimlerinde parladı. O, döneminde Endülüs’ün en meşhur adamlarındandı”⁵⁹⁹.

Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb’in hayatı ve eserleri hakkında önemli çalışmalar yapan Muhammed Abdullah ‘Înân ise onun için “Kuşkusuz ki İbnu’l-Hatîb çağının şiir ve nesrinin kutbuydu” şeklinde övmüştür⁶⁰⁰. ‘Înân, müsteşriklerin İbnu’l-Hatîb hakkında övgü dolu değerlendirmelerde bulunduklarını ifade ederek o değerlendirmelere şöyle yer vermiştir⁶⁰¹:

Moreno Nieto: “Gırnâta edebi tarihinde bu üretken katibin biriyle karşılaştırılması mümkün değildir. Onun bilgisi, birikimi gerçekten geniştir ve dahiliği, yaratıcılığı hayranlık uyandırıyor...”

F. J. Simonet: “O, Gırnâta edebiyatının emîridir...İbnu’l-Hatîb, bize siyaset, savaş sanatı, müzik, baytarlık, tıp, nebatât, din, ahlak, şeriat, ilimler, belagat, rıhlat, coğrafya, tarih, şiir ve nesirde çok eser bıraktı ve bu eserlerin tümü yaratıcılık, derinlik ve zerafet bakımından zengindir”.

İspanyol edebiyat tarihçisi A. Gonzalez Palencia ise yazdığı *Historia de la Literatura* adlı eserinde onun hakkında övgü dolu farklı değerlendirmelerde bulunmaktadır: “Batı İslâm dünyasında miladi XIV. yüzyılda tarih yazımı Arap fikir seçkinlerinden iki seçkin ile zirveye ulaşıyor; o ikisi zarif tarihçi, siyasetçi, edebiyatçı İbnu’l-Hatîb ve tarih felsefesinin kurucusu İbn Haldûn’dur⁶⁰².

⁵⁹⁹ el-Fâhûrî, *Târîhu’l-edeb*, s. 844.

⁶⁰⁰ ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 212.

⁶⁰¹ ‘Înân, *Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb*, s. 212-214.

⁶⁰² Palencia, *Historia de la Literatura*, s. 251.

Ignace Goldziher: “Hem devlet işlerinin yönetiminde hem de yazarlıkta mahir olan kültürlü vezirler arasında, Lisânuddîn İbn el-Hatîb es-Selmânî’den (ö. 776/1374-5) daha mükemmel biri yoktur.”⁶⁰³.

⁶⁰³ Ignace Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, çevr. Rahmi Er-Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, Ankara 2012, s. 210.

İKİNCİ BÖLÜM

İBNU'L-HATİB'İN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.1. DİVANI

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in iki şiir divanı mevcuttur. İlki, İbnu'l-Hatîb'in şiirlerini tedvin ettiği *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* adlı iki ciltlik şiir divanıdır⁶⁰⁴. Bu divanın tam nüshası günümüze ulaşmamıştır. Fakat Fes Hizânetu Câmi'i'l-Karaviyîn'de (nr. 71) 40 sayfalık, Fes şehrinin önde gelen alimlerinden eş-Şeyh el-Arabî el-Harîşî'nin yanında 99 levha⁶⁰⁵, Rabât Hizânetu'l-'amme'de (nr. 1232) ve yine Fes şehrinin alimlerinden Muhammed el-Fâsî'de (nr. 1263) söz konusu divanın yazma bazı bölümleri mevcuttur⁶⁰⁶. Muhammed eş-Şerîf Kâhir, *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* adıyla onun bu şiirlerini neşretmiştir⁶⁰⁷.

İbnu'l-Hatîb'in ikinci şiir divanı ise *Dîvânu Lisâniddîn İbni'l-Hatîb es-Selmânî* adlı iki ciltlik şiir divanıdır. Bu divan, Muhammed Miftâh tarafından *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* adlı divanının Rabât Hizânetu'l-'amme'de (nr. 1232), Muhammed el-Fâsî'de (nr. 1263) ve eş-Şeyh el-Arabî el-Harîşî'de bulunan yazmaları,

⁶⁰⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 461.

⁶⁰⁵ İnân, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, s. 269-270.

⁶⁰⁶ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, (Muhakkik mukaddimesi) s. 9-11.

⁶⁰⁷ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm**, thk. Muhammed eş-Şerîf Kâhir, Menşurâtu'ş-şeriketi'l-vataniyye, Cezayir 1973.

Muhtasaru'l-İhâta fî ahbâri Gırnâta, Nufâdatu'l-cerâb II-III, es-Sıhr ve eş-Şi'r, er-Reyhânetu'l-kuttâb, Ravdatu't-ta'rif gibi eserlerinin yanı sıra el-Makkarî'nin *Nefhu't-tîb* ve *Ezhâru'r-riyâd* gibi farklı eserlerdeki şiirleri derlenerek iki cilt şeklinde tahkik edilip neşredilmiştir⁶⁰⁸.

Bu divan, 863 sayfadan oluşmaktadır. Divanın mukaddimesi, 93 sayfadır. Mukaddimeye yararlanılan kaynaklara, şairin kısa hayat serüvenine, şiirlerinde işlediği temalara, şairin kullandığı edebî sanatlarla ve şiirine yansıyan siyasi, sosyal ve kültürel dokuya kısaca değinilmiştir. Divan, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'un övgüsüne dair 54 beyit bir methiye ile başlamış ve 27 beyitlik hamriyyât temalı muvaşşah şiiri ile bitmiştir. Divanda *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* dışındaki şiirler “mulhak” başlığı altında verilmiştir. Divandaki bazı şiirlerin bazı beyitleri veya şatırları siliktir. Bazı şiirler ise kısmen veya tamamen siliktir.

Divanda kaside ve musammat formundaki şiirlerinin toplam sayısı 732, beyit sayısı ise 7671'dir⁶⁰⁹. Bu şiirlerin sonuna şairin 273 beyitlik 9 muvaşşah⁶¹⁰ şiirinin eklenmesiyle divandaki toplam şiir sayısı 741, beyit sayısı ise 7944 olmuştur.

Şairin şiirleri, temaları yerine revî harflerine göre alfabenin ilk harfinden başlanarak tasnif edilerek numaralandırılmıştır. Şiirin beyitlerinde ise herhangi bir numaralandırma yapılmamıştır. Şiirler, harekelenip bahirleri tespit edilmekte ve şiirlerin nazm sebebini ifade eden ibarelere de yer verilmiştir. Bu ibarelerin sonuna dipnot

⁶⁰⁸ Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, **Divânu Lisâniddîn İbni'l-Hatîb es-Selmânî**, thk. Muhammed Miftâh, Dâru's-sekâfe, Dâru'l-beydâ' 1989.

⁶⁰⁹ Divanın ilk cildinde 383 şiir vardır. Divanın ikinci cildi 384 yerine 385 sayısı ile başlamasından ötürü divandaki şiir sayısı 733 olarak görülmektedir. Ayrıca çalışmamızda esas aldığımız divanın basım hatası nedeniyle 260, 324 ve 336. sayfaları eksiktir. Divanın sonunda verilen fihristten anlaşıldığı kadarıyla eksik sayfalarda 5 mukatta'a şiiri bulunmaktadır. Ancak söz konusu şiirlerin beyit sayıları hakkında kesin bilgiye sahip olmadığımızdan bu şiirlerin beyit sayıları hesaplamaya dahil edilmemiştir.

⁶¹⁰ Çalışmamızın üçüncü bölümünde söz konusu bu muvaşşah şiirlerine Abdulhalim Hüseyin el-Herût'un şairin muvaşşahlarını derlediği *Muvaşşahâtü Lisâniddîn İbni'l-Hatîb* adlı eserdeki şairin üç muvaşşah şiirinin de değerlendirmeye dahil edilmesiyle bu şiirlerin sayısı 12, beyit sayısı ise 364 olmaktadır. Mezkur eserin 159. sayfasında şaire isnad edilen 5 beyitlik muvaşşah şiiri tasnif dışı bırakılmıştır.

verilererek şiirin hangi kaynaktan alındığı belirtilmiş ve şayet farklı nüshalarda şiirin bir başlığı varsa bu başlık da dipnotta ifade edilmiştir. Ayrıca nüshalar arasındaki kelime farklılıkları da dipnotta gösterilmiştir. Şiirin nazmedildiği şahsın biyografisine dipnotta yer verilmiş ve şahıs hakkında nazmedilen başka şiir varsa kişinin biyografisinin verildiği dipnota başka bir dipnotta işaret edilmiştir. Aynı şekilde şiirde nadir kullanıma sahip kelime, mekan, atasözü, tazmin, iktibas, tekrar vb. durumun varlığında dipnotta açıklayıcı bilgiler verilmiştir.

Divanın sonunda fihristler ve yararlanılan kaynaklar, sayfa numarasına göre şiirin bahri, başlangıç kelimesi ve kafiyesine yer verilmiştir.

Çalışmamızda *Dîvânu Lisânidîn İbni'l-Hatîb es-Selmânî* adlı divan esas alınmıştır. Bunun sebebi ise söz konusu divanda şairin şiirlerinin yer aldığı diğer eserlerindeki şiirlerinin de derlenmesidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu tahkikli divandaki şiir sayısı muvaşşah şiirleriyle birlikte toplam 741'dir. Ancak değerlendirmeye aldığımız şiir sayısı ise 729'dir. Bu farkın sebebi, divanın 378. sayfasında yer alan 276 numaralı bir nutfe ve 277 numaralı dört beyitlik mukatta'a, 384. sayfadaki 288 numaralı ve 289 numaralı iki nutfe, 406. sayfadaki 312 numaralı nutfe ve 411. sayfadaki 324 numaralı nutfe ve 325 numaralı dört beyitlik mukatta'a formundaki yedi şiirin kısmen veya tamamen silik olması sebebiyle temalarının tespit edilememesi⁶¹¹, matbaa hatasından dolayı divanın 260., 324. ve 336. sayfalarının eksik olması ve söz konusu bu eksik sayfalardaki beş şiirin değerlendirmeye alınamamasıdır.

2.2. DİVAN'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Arap şiirinde, bir şairin şiirini türlerine ayırmak maharet gerektiren meşakatli bir iştir. Bir şiirin teması, farklı bakış açısıyla farklılık gösterebilir. Şiir tasnifinde, genellikle şiirin nazmedilme amacına bakılarak tasnif yapılır. Arap şiirinde, şiir tasnifi yapılırken de şiirin nazmedilme amacı için ğarad (الغرض) kelimesinin çoğulu olan aġrâd

⁶¹¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 378, 384, 406, 411.

(الأغراض) kelimesi kullanılmaktadır⁶¹². Cahiliye devrinde ortaya çıkan ve Arap şiirinde işlenen temel ağırad veya temalar, medih, gazel, mersiye, hiciv, fahr ve vasfır⁶¹³. Fakat zamanla Arap şiirinde hamriyyât, ihvaniyyât, rumîyyât, tardîyyât, züht, tasavvuf, nebevî methiyeleri gibi birbirinden farklı şiir türlerinin de ortaya çıkmıştır.

İbnu'l-Hatîb'in şiirine baktığımızda, onun zikrettiğimiz bu şiir türlerinin neredeyse tümünde şiirler nazmettiği görülmektedir. Onun şiiri muhteva çeşitliliği ve şiir sayısı bakımından incelendiğinde, karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

Tablo 2: Şairin Şiirinde İşlediği Temalar ve Şiir Sayısı

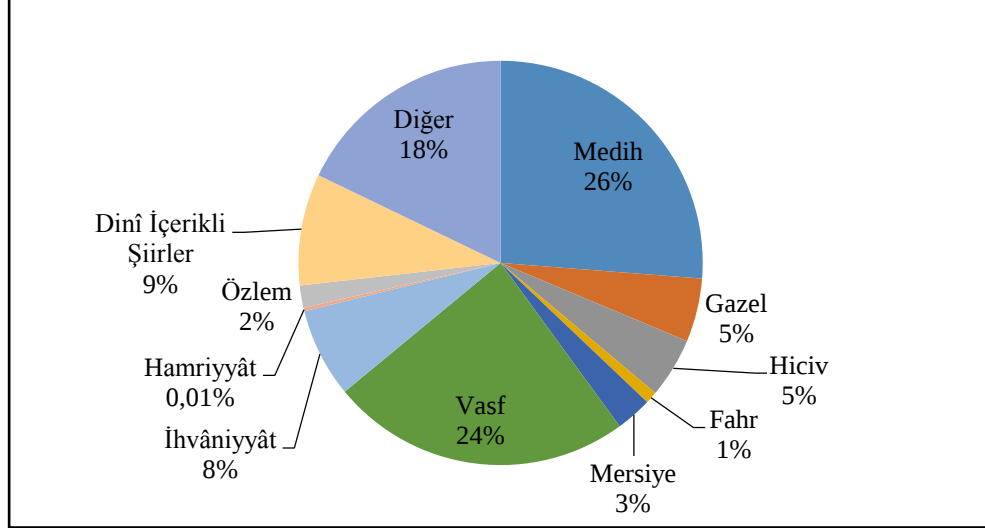
Konu	Kaside	Mukatta'a	Toplam
1 Medih	94	97	191
2 Gazel	10	27	37
3 Hiciv	6	29	35
4 Fahr	2	5	7
5 Mersiye	14	7	21
6 Vast	31	144	175
7 İhvâniyyât	23	29	52
8 Hamriyyât	2	-	2
9 Özlem	6	7	13

⁶¹² Ebû'l-Ferac Kudâme b. Cafer, **Nakdu's-şi'r**, Matba'atu'l-cevâib, Kustantiniyye (İstanbul), 1302, s.17; Ebû Ali el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdî, **el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve nakdih**, thk. en-Nebvâ Abdulvahid Şe'lân, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 2000, c.2, s. 769; Yusuf Sami Samancı, **Arap Şairlerden Mencek Paşa el-Yusufî ve Şiiri**, (Yayımlanmamış doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2017, s. 63.

⁶¹³ Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah b. Sehl el-'Askerî, **Kitâbu's-sinâ'ateyn el-kitâbe ve's-şi'r**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-ihyâi'l-kutubi'l-'Arabiyye, byy. 1952, s. 131.

10 Dinî İçerikli Şiirler	21	44	65
11 Diğer	12	118	130
Toplam	221	497	718

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı gibi şairin şiirlerinin çoğunluğu mukatta‘alardan oluşmaktadır. Mukatta‘aları konuları bakımından irdelediğimizde, ilk sırada vasf teması gelmektedir. Onu medih ve dinî içerikli şiirler izlemektedir. Şairin kaside formundaki şiirlerinde ise ilk sırayı medih almakta ve bunu sırasıyla vasf, ihvâniyyât ve dinî içerikli şiirler takip etmektedir. Kaside ve mukatta‘a şiirlerini birlikte ele aldığımızda ise şiirlerinde medih temasının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum, onun hayatını Nasrî ve Merînî saraylarında geçirerek sultan ve devlet ricâlini övmesine bağlanılabilir. Dolayısıyla kaside formunu medih şiirinde daha fazla kullanması şiirinin nazım sebebiyle örtüşmektedir. Söz konusu tablonun grafiksel yansıması ise şöyledir:

Şekil 5. Şairin Şiirinin Şiir Sayısına Göre Grafiksel Dağılımı

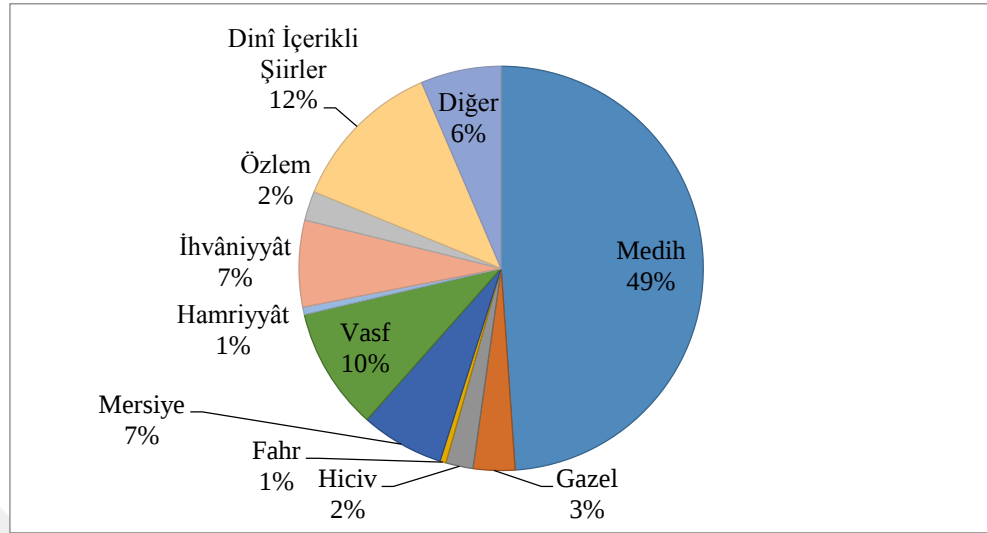
İbnu'l-Hatîb'in şiirlerini beyit sayısı bakımından tasnif ettiğimizde ise karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

Tablo 3: Şairin Şiirinde İşlediği Temalar ve Beyit Sayısı

Konu	Kaside	Mukatta‘a	Beyit Sayısı
1 Medih	94	97	3696
2 Gazel	10	27	252
3 Hiciv	6	29	167
4 Fahr	2	5	36
5 Mersiye	14	7	503
6 Vase	31	144	740
7 İhvâniyyât	23	29	523
8 Hamriyyât	2	-	45
9 Özlem	6	7	177
10 Dinî İçerikli Şiirler	21	44	936
11 Diğer	12	118	486
Toplam	221	497	7561

Bu tablodan da anlaşıldığı gibi, şairin medih şiirleri beyit sayısı bakımından ilk sırayı almaktadır. Bunun sebebi, şairin kaside formundaki şiirlerinin yaklaşık yarısının söz konusu şiirlerden oluşmasıdır. Onun medih şiirini, sırasıyla dinî içerikli şiirler, vase, ihvâniyyât ve mersiye türü takip etmektedir. Şairin beyit sayısı bakımından en az kaleme aldığı şiirleri ise görüldüğü gibi fahr ve hamriyyât temasıdır⁶¹⁴. İbnu’l-Hatîb’in şiirinde işlediği temaların beyit sayısı bakımından grafiksel yansıması ise şöyledir:

⁶¹⁴ Şairin gençlik dönemine ait dört kaside ve bir mukatta‘adan oluşan 94 beyitlik dost ve eğlence meclislerini konu edinen “Meclisu’l-uns” şiiri bulunmaktadır. Söz konusu bu şiirler, bazı şiir

Şekil 6. Şairin Şiirinin Beyit Sayısına Göre Grafikselsel Dağılımı

İbnu'l-Hatîb'in klasik kaside formundaki bu şiirleri dışında üç yüz altmış dört beyitten ibaret 12 muvaşşaha⁶¹⁵, doksan bir beyitlik musammat⁶¹⁶ ve divanında yer almayıp *Nufâdatu'l-cirâb* adlı eserinin üçüncü cildinde mevcut olan yüz yetmiş iki beyitlik 7 zecel manzumeleri de bulunmaktadır⁶¹⁷.

2.2.1. Medih

Medih, sözlükte “güzel övgü, birini en güzel vasıflarla övmek” gibi manalara gelmektedir⁶¹⁸. Bir edebî terim olarak ise medih, övgü temalı şiirlere verilen isimdir. Medih, Arap şiirinin temel konuları arasında zikredilmiştir⁶¹⁹. Arap şiirinde en çok işlenen şiir temalarının başında gelmiştir. Arap şairlerin kabilesini yüceltmek, hüküm

eleştirmenlerince hamriyyât şiirine dahil edilse de şairin bu şiirlerini “vasfu'l-meclisi'l-uns” şeklinde adlandırması nedeniyle bahsi geçen manzumeler vasf şiirlerine dahil edilmiştir.

⁶¹⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 783-796; el-Herut, *Muvaşşahât*, s. 115-158.

⁶¹⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 124-128; c.2, s. 583-584.

⁶¹⁷ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 238-245.

⁶¹⁸ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-hadîs, Kahire, 2009, s.1067-1068; Mecduddîn Muhammed b. Yakub el-Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Şeriketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkâm, Beyrut tsz., s. 313.

⁶¹⁹ Kudâme b. Cafer, *Nakdu's-ş-i'r*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut tsz., s. 91; el-Kayravânî, *el-'Umde*, c.2, s. 796.

sahibinin himayesini kazanmak, yapılan cömertliğe karşılık şükranlarını sunmak vb. maksatlarla kaleme aldıkları medih şiiri, zaman içerisinde yöneticilerden maddi kazanç sağlama aracı olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır⁶²⁰.

Arap şairlerin memduhlarının övgüsünde yaygın olarak cesaret, cömertlik, kahramanlık, güçlü irade, adalet, iffet vb. vasıflara başvurdıkları görülmektedir⁶²¹.

Medih şiiri, şairin en çok kaleme aldığı şiir türüdür. Yaşadığı dönemin önemli siyasi figürlerden olan İbnu'l-Hatîb, Nasrî, Merînî ve Zeyyânî sultan ve yöneticileri ile daima ilişki halinde idi. Şair, Endülüs ve Mağrib'in siyasi otorite sahiplerine ulaşmak, makam ve mevki elde etmek, ona gösterilen cömertliğe karşılık şükranını bildirmek, taleplerini sultanlara kabul ettirmek veya onların himayesini kazanmak gibi sebeplerle şiirini bir enstrüman olarak kullanmıştır. Siyasi şahsiyetlere nazmettiği methiyelerin dışında Hz. Peygamber (s.a.v) ve dostlarına da övgülü şiirler kaleme almıştır. Bu yüzden onun şiirlerinin muhtevasının önemli bir kısmı medih temalıdır. Şairin nebevî methiyeleri dışındaki medih şiirleri, genel itibarıyla şöyle tasnif edilebilir:

Tablo 4: Şairin Methiyelerinin Şiir ve Beyit Sayısı

Memduhlar	Kaside	Mukatta'a	Şiir	Beyit
1 Nasrîleri Methi	57	7	64	2370
2 Merînîleri Methi	18	29	47	725
3 Zeyyânîleri Methi	4	3	7	274
4 Dostlarını Methi	10	19	29	203
5 Diğer Methiyeleri	5	29	34	124

⁶²⁰ Mehmet Mesut Ergin, **Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Şiirleri**, Aybil Yayınları, Konya 2014, s. 43.

⁶²¹ Nihad M. Çetin, **Eski Arap Şiiri**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973, s. 87; Kenan Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi I Cahiliye Dönemi**, Fenomen Yayınları, 2. Baskı, Erzurum 2012, s. 130.

Toplam	94	97	191	3696
---------------	-----------	-----------	------------	-------------

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi şairin medih şiiri, doksan dört kaside ve doksan yedi mukatta‘a olmak üzere toplam 3696 beyittir. Bu oran, onun nazmettiği toplam şiirinin beyit sayısının yaklaşık yarısı kadardır.

2.2.1.1. Nasrîleri Methi

İbnu’l-Hatîb, tahta geçişlerini kutlamak, doğan taht varisi erkek çocuğunun müjdesini vermek, İspanyollara karşı verdikleri mücadeleleri övmek, fetihleri münasebetiyle onları tebrik etmek, dinî veya Nevruz bayramlarını kutlamak, hastalıktan şifa bulmalarını temenni etmek veya onların himayelerini kazanmak gibi çeşitli münasebetlerle yaşadığı dönemin Nasrî emîrleri ve yöneticilerine methiyeler nazmetmiştir. Şair, söz konusu methiyelerinde, diğer Arap şairler gibi güzel ahlak, soyun yüceliği, cömertlik, adil olmak, cesaret, kahramanlık, kararlılık, basiret sahibi olmak, takvalı olmak ve İslâm dinine yapılan hizmetler vb. vasıflarla memduhlarını övmüştür. Şairin Nasrî emîr ve devlet adamlarına nazmettiği methiyeler, şiir ve beyit sayıları bakımından şöyle bir tablo ile gösterilebilir:

Tablo 5: Nasrîlere Yazdığı Methiyelerin Şiir ve Beyit Sayısı

Memduhlar	Kaside	Mukatta‘a	Şiir	Beyit
1 Emîr IV. Muhammed	2	-	2	47
2 Emîr Ebû’l-Haccâc Yusuf	45	2	47	1841
3 Emîr el-Ganî Billah	6	5	11	364
4 Emîr II. İsmail	1	-	1	31
5 Vezir Ebû Bekr er-Rundî	3	-	3	87
Toplam	57	7	64	2370

Şairin Nasrî emîr ve yöneticilerine dair övgüsü, emîrlerin tahta geçiş kronolojisine göre ele alınarak kısa örneklerle değinilecektir:

2.2.1.1.1. Emîr IV. Muhammed’i Methi

Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb’in ilk methiyeler kaleme aldığı Nasrî Emîri, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî’l-Velîd İsmail b. Nasr (ö. 733/1333)’dir. İbnu’l-Hatîb, on dokuz yaşında iken Emîr IV. Muhammed’in işgal altındaki Cebelitarık şehrini geri almak için Merînîlerin desteğini almak amacıyla gittiği Fes şehri dönüşü Mâleka kentinde ona ilk methiyelerini nazmetmiştir (732/1331-1332)⁶²². Şairin Emîr IV. Muhammed’in methine dair biri otuz sekiz ve diğeri ise dokuz beyit olmak üzere iki methiyesi mevcuttur⁶²³.

Şair, şarap ve dost meclislerinin tasvirini konu edinen hamriyyât temalı on beyitlik mukaddimesinin ardından “Emîru’l-muslimîn” olarak vasfettiği memduhunun kılıcıyla Endülüs’ü canlandırdığını, ölü toprağı dirilttiğini ve adaleti hakim kıldığını ifade etmiştir. Söz konusu duygularını ifade ettiği dizeleri şöyledir⁶²⁴: (el-Kâmil)

وَأَنْهَضَ بِمِدْحَتِكَ الَّتِي حَلَّتْهَا	بَيْنَنَا أَمِيرَ الْمُسْلِمِينَ وَهَاتَهَا
مَلِكٌ أَعَدَّتْهُ الْخِلَافَةُ نَاشِئاً	وَالدُّعْرُ يُبْرِقُ تَحْتَ حَدِّ طَبَاتِهَا
فَعَدَا أَحَقُّ بِهَا وَقَامَ بِعَيْتِهَا	وَسَمَّا بِأَقْرَبِهَا إِلَى غَايَاتِهَا
وَأَتَّاحَ أَنْدُلُساً بِحَدِّ حُسَامِهِ	قَسَراً فَأَخِيَا الْأَرْضَ بَعْدَ مَمَاتِهَا
وَأَفَاضَ مَاءَ الْعَدْلِ فِي أَقْطَارِهَا	فَنَمَّا بِذَلِكَ الْمَاءِ غَضُّ نَبَاتِهَا
وَعَدَا بِهَا الْمَعْرُوفُ عُزْفاً جَارِياً	فَارْتَاَحَتِ الْأَيَّامُ مِنْ أَرْمَاتِهَا

⁶²² İbnu’l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 169.

⁶²³ İbnu’l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 169-173, 204-205.

⁶²⁴ İbnu’l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 170-171.

Emîru 'l-muslimîn 'in övgüsüyle süslediğin methiyeni al ve getir.

O, öyle bir kraldır ki gençken ve korku onun kılıcının uçlarında parlarken hilafet onu yetiştirdi.

Onu (tahtı) en çok hakeden oldu, onun yükünü sırtlandı ve en yakınlarıyla onu zirvelere yüceltti.

Kılıcının zoruyla Endülüs'ü toparladı ve ölü toprağı diriltti.

Aynı şekilde adelet suyunu diyarlarına taşıttı ve o suyla en güzel bitkiler yetişti.

İyilikler orada daimi bir örfe dönüştü ve günler (insanlar), sıkıntılarından kurtuldu.

Şair, aynı methiyesinin devamında ise memduhunun İspanyollara saldığı korkuya değinmiş, onu aslana benzetmiş, onun cömertliğini, İslâm dinine yaptığı hizmetlerini ve Endülüs'ü nasıl güvenli kıldığını övmüştür. Onun söz konusu dizeleri şöyle kaydedilmiştir: (el-Kâmil)

بَلَّغْتَ مُلُوكَ الرُّومِ عَنْكَ مَهَابَةً	فَعَدْتُ تَمْجُ الرِّيقِ فِي لَهَوَاتِهَا
لَا غَرَوْ أَنَّ الرُّعْبَ خَامَرَ قَلْبَهَا	فَالْأَسَدُ تُخَشَى، وَهِيَ فِي أَجْمَاتِهَا
لِمُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الْوَلِيدِ شَمَائِلٌ	غُرِّ بَدْتُ، وَالْحُسْنُ بَعْضُ صِفَاتِهَا
مَكَارِمٌ قَدْ أَعْجَزَتْ مَنْ رَامَهَا	تَسْتَغْرِقُ الدُّنْيَا أَقْلُ هِبَاتِهَا
أُمُحَمَّدٌ أَبْلَيْتَ دِينَ مُحَمَّدٍ	حُسْنَى بَقَاءِ الذِّكْرِ مِنْ حَسَنَاتِهَا
هَٰذَا الْجَزِيرَةُ لَا تَزَالُ عَزِيزَةً	مَحْفُوظَةً بِكَ، يَا إِمَامَ وَلَا تَهَا

Rum krallarına korku saldın ve korkudan tükürükleri boğazlarında kaldı (ağızları kupkuru oldu).

Korkunun, kalplerini kaplamasında şaşılacak bir şey yok! Zira aslan, ininde iken bile ondan korkulur.

Muhammed İbnu'l-Velîd'in görünen parlak erdemleri vardır ve güzellik onun sıfatlarından biridir.

Onun öyle asaletleri var ki isteyen aciz bırakıyor (Onun asaletine kimse yetişemez). Onun bahşişlerinin çok azı bile dünyayı gark ediyor, kapsıyor.

Ey Muhammed! Muhammed'in dini için mücadele ettin. Sonsuza kadar güzel anılma onun güzelliklerindendir.

Ey onun (Endülüs'ün) hükümdarlarının önderi! Bu ada, seninle hâlâ saygın ve korunmaktadır.

2.2.1.1.2. Emîr Ebû'l-Haccâc Yusuf'u Methi

Şairin methettiği ikinci Nasrî Emîri ise Ebû'l-Haccâc Yusuf b. Ebî'l-Velîd İsmail b. Nasr (ö. 755/1354)'dır. Şairin şiirlerinin ekseriyetini oluşturan medihin önemli kısmı onun övgüsüne dairdir. Bu yüzden İbnu'l-Hatîb'i onun şairi olarak da zikredebiliriz. Şair, bu methiyelerini dini bayramları kutlamak, onun Kastilyalılarla olan savaşlarını övmek, Nevruz Bayramı'nı tebrik etmek, onun çocuklarının doğumunu kutlamak, ona olan sevgi ve bağlılığını bildirmek gibi nedenlerle kaleme almıştır. Onun Ebû'l-Haccâc için nazmettiği methiyelerinin önemli kısmı emîrin bayramlarını kutlamak için kaleme aldığı “İdiyyât” manzumelerinden ibarettir. Şairin mezkur memduhu için nazmettiği söz konusu övgü manzumeleri, üç muvaşşaha hariç olmak üzere kırk beş kaside ve iki mukatta‘a şeklindeki şiirleri toplam 1841 beyittir. Bu oran, onun nazmettiği tüm şiirlerinin yaklaşık dörtte birine tekabül etmektedir.

İbnu'l-Hatîb, mezkur emîrin Nasrî tahtına oturduğu gün onu tebrik etmek için kırk sekiz beyitlik bir methiye kaleme almıştır⁶²⁵. Şair, söz konusu methiyesinin giriş beyitlerinde memduhunu dinin kurtarıcısı saymış, çoğu şiirlerinde yaptığı gibi onu isminden dolayı Hz. Yusuf'a (a.s) benzetmiş, adaletini, cesaretini, cömertliğini, İslâm dinine verdiği hizmetleri vb. hasletlerini övüp Endülüs'ün yaşadığı hazin atmosferinin kurtarıcısı ilan etmiştir. Onun bahse konu edilen dizeleri şöyle kaydedilmiştir⁶²⁶: (et-Tavîl)

وَأَنْجَزْتَ وَعْدَ الْحَقِّ وَهُوَ مُسَوِّفٌ	تَلَايَيْتَ نَصْرَ الدِّينِ إِذْ كَادَ يَخْلَفُ
وَسَقَيْتَ رَوْضَ الْمَجْدِ فَهُوَ مُفَوِّفٌ	وَأَنْشَأْتَ فِي أَفْقِ الْعَلَا سُحْبَ النَّدى
وَنَادَيْتَ لَا تَغْرِيبَ إِذْ أَنْتَ "يُوسُفُ"	وَجَمَعْتَ أَسْبَاطَ الْمَكَارِمِ وَالْعُلَى
وَلَوْ لَمْ تَشُدْ أَرْجَاءَهُ كَادَ يَرْجُفُ	وَقَرَّرَ سَرِيرُ الْمُلْكِ لَمَّا حَلَّتْهُ
وَلَجَّ الْأَسَى فِيهَا وَجَلَّ التَّأْسُفُ	دَعَتْكَ قُلُوبُ النَّاسِ إِذْ عَمَّ جَذْبُهَا
تُرَى دَلْوَهَا شُهْبَ الْأَسِنَّةِ تَقْدِفُ	فَأَنْزَلْتَ غَيْشًا مِنْ سَمَاءٍ عَجَاجَةٍ
رُخَاءً وَرَعْدُ الطَّبْلِ خَلْفَكَ يَقْصِفُ	تَهْبُّ رِيَّاحُ النَّصْرِ فِي جَنَابَاتِهَا
فَأُعْطِيَ مُعْتَرٌّ وَأَخْصَبَ مُعْجِفُ	فَمَا كُنْتَ إِلَّا رَحْمَةً لِلَّهِ أُرْسِلَتْ
يَعِدُّكَ لِلْجَلَّى وَيَسْمَعِي فَتُسْعِفُ	فَقَرَّرَ بِكَ الْإِسْلَامَ عَيْنًا وَلَمْ يَزَلْ
لِحِزْبِ الْهُدَى قَدَمًا إِلَيْهِ تَشَوُّفُ	فَلِلَّهِ مِنْ يَوْمٍ أَغْرَ مُحَجَّجِلٍ
وَدَفَعَ عَنْ أَهْلِيهِ مَا يُتَخَوَّفُ	أَرَى الدِّينَ دِينَ اللَّهِ مَا كَانَ يَرْتَجِي
بِأَنْوَارِهَا رَوْضُ الْهَدَايَةِ يُثْجِفُ	فِيَا حَضْرَةً لِلْعَدْلِ أَصْبَحَتْ رَوْضَةً
تَقْصِضُ عَلَى زُؤَارِهَا وَتَوَكِّفُ	وَ يَا كَعْبَةَ الْمُلْكِ الَّتِي بَرَكَاتُهَا

⁶²⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 669.

⁶²⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 669-672.

لِيَهْنِكَ مَنْصُورُ اللّٰوَاءِ مُؤَيَّدٌ بِحَارِ التَّدَى مِنْ جُودِ كَفَّيْهِ تَغْرِفُ
هُمَامٌ إِذَا مَا عَايَنَ الْقِرْنَ سَيْفُهُ فَمَوْعِدُهُ الْحَشْرُ الَّذِي لَيْسَ يُخْلَفُ

Dinin yardımına yetiştin yok olmak üzereyken ve hakkın vaadini yerine getirdin o savrulurken.

Yüceliğin ufkunda cömertlik bulutları inşa ettin ve şerefın bahçesini suladın. O, artık arklıdır.

Ulviyetin ve asaletlerin torunlarını topladın ve “(Bugün size) kınama ayıplama yoktur” diye seslendin. Çünkü sen Yusuf’sun.

Sen ona oturduğunda, saltanatın tahtı sağlamlaştı. Eğer kenarlarını sağlamlaştırmasaydın (inşa etmeseydin) şiddetle sarsılmak üzereydi.

İnsanların kalplerindeki üzüntü artınca, keder söz dinlemez olunca ve (sana) cazibesi çoğalınca kalpler seni çağırdılar.

Dumanlı semadan bereketli yağmur yağdırdın ve o yağmurun yıldızları musibetleri defetti.

Zafer rüzgarları dört tarafında esiyor hafif meltem halinde ve davulun gümbürtüsü senin ardında gürlüyor.

Sen, fakire verilen ve çok zayıfı canlandıran Allah’ın gönderilen rahmetisin.

İslâm’ın gözleri seninle aydınlandı. Hâlâ seni büyük şeylere hazırlıyor, çabalıyor ve sen imdada yetişiyorsun.

Hidayet ehlinin eskiden beri gelmesini beklediği bu parlak gün, ne güzeldir!

Allah’ın dininin beklediğini ona verdi ve onun ehlinin korkularını giderdi.

Ey adalete bahçe olan yer (Endülüs)!. Hidayet bahçesi, çiçeklerle süsleniyor.

Ey bereketleri konukları üzerine sel gibi taşan ve daima akan mülkün kabesi!

Ey sancağı muzaffer, desteklenen ve denizin cömertliğinin onun avuçlarının cömertliğinden avuçlayan!

Öyle yiğittir ki düşmanı kılıcını gördüğünde, yeri geri dönülmeven haşirdir.

Şair, 747/1348 yılının Ramazan Bayramı'nda Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için yazdığı 'İydiyyât manzumesine ait aşağıdaki giriş dizelerinde ise memduhunu şöyle övmüştür⁶²⁷: (et-Tavîl)

سُعُودُكَ لَا مَا تَدَّعِيهِ الْكُؤَاكِبُ	وَجُودُكَ فَيَا لَا السَّحَابُ السَّوَاكِبُ
يَغْصُ الْغَمَامُ الْجَوْنَ يَوْمَ انْسِكَاهِ	إِذَا صَدَرَتْ عَنْ رَاحَتَيْكَ الْمَوَاهِبُ
وَيَصْغُرُ عِنْدَ الشَّمْسِ فِي رَوْقِ الضُّحَى	سَنَاها، إِذَا دَارَتْ عَلَيْكَ الْمَوَاكِبُ
بِكَ ارْتَاحَ دِينَ اللَّهِ، فِي غُنْفَوَانِهِ،	وَشُيِّدَ رُكْنٌ مِنْهُ وَاعْتَزَّ جَانِبُ
وَأَصْبَحَتْ الْأَيَّامُ رَائِقَةً الْخَلَى	وَقَدْ حُلِيَتْ مِنْهَا الطُّلَا وَالتَّرَائِبُ

Bahatın, yıldızların söyleyip iddia ettiğı şeyler değıildir. Bize yaptığın cömertlik de yağmur yağdıran bulut misali değıil.

Senin avuçlarından hediyeler saçılınca, kara bulutlar, yağmurlu günde kapanıp yağdırmaz olur.

Heyetler, etrafını sardığında, şafağın parlaklığındaki güneşin ışığı, ısıldaması (senin ışığın karşısında) minicik oluyor.

Allah'ın dini, seninle huzur buldu baharında. Ondan bir rükün, dayanak inşa edildi ve yüz öviündü.

⁶²⁷ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 120.

Günler, zaman, mücevherlerin parlaklığı (gibi) oldu ve gerdanlıklar ile güzellikler ondan süslendi.

Şair, bu sözlerini sürdürerek memduhunu şöyle övmeye devam etmiştir⁶²⁸: (et-Tavîl)

لِوَأَنَّكَ مَنْصُورٌ، وَحِزْبُكَ ظَافِرٌ وَمُلْكُكَ مَحْفُوظٌ، وَحِزْبُكَ غَالِبٌ
وَرَفْدُكَ مُؤَهَّبٌ وَعِزُّكَ نَافِرٌ وَبَأْسُكَ مَرْهُوبٌ وَسَهْمُكَ صَائِبٌ
مَجَازُ الْمَعَانِي الْغُرِّ، فِيكَ، حَقِيقَةٌ وَحُبُّكَ فَرَضٌ، فِي الْعَقَائِدِ، وَاجِبٌ
فَتُهُدَى بِكَ الْأُمْدَاخُ قَصْدَ صَوَابِهَا إِذَا أَعُوزَتْهَا، فِي سَوَاكِ، الْمَذَاهِبُ
سَمَا بِكَ فِي الْأَنْصَارِ بَيْتٌ سَمَا بِهِ إِلَى ذِرْوَةِ الْبَيْتِ الرَّفِيعِ الْمُنَاسِبِ
وَأُطْلِعَ "سَعْدٌ" مِنْكَ بَدَرَ خِلَافَةٍ تُبِيرُ بِهِ الدُّنْيَا، وَتُجَلَّى الْغِيَاهِبُ
وَمَنْ ذَا لَهُ فَخْرٌ "كَسَعْدٍ" عَلَى الْوَرَى "فَسَعْدٌ" وَزِيرٌ لِلنَّبِيِّ، وَصَاحِبٌ

Sancağın muzaffer, Allah tarafından desteklenen ve cemiyetin galiptir. Mülkün, saltanatın mahfuz, birliğin üstündür.

Hediye, karşılıksızdır ve karırlılığın geçerlidir. Yiğitliğin korkutan ve okun ise hedefi vurandır.

Parlak manaların mecazı, sende gerçektir. Senin sevgin, akaidde vacip farzdır.

Seninle medih doğru hedefini bulur, senin dışında görüşler, mezhepler muhtaç olduklarında.

Ensâr arasında seninle öyle bir ev yüceldi ki nesepler onun sayesinde yüce evin zirvesine yükseldi.

⁶²⁸ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 120.

Sa'd (b. 'Ubbâde), halifelik dolunayı olarak senden doğdu. Onunla dünya aydınlanmakta ve karanlıklar yok olmaktadır.

İnsanlar arasında Sa'd gibi kimin şerefi var! Sa'd Nebî'nin veziri ve dostudur.

2.2.1.1.3. Emîr el-Ganî Billah'ı Methi

Şairin methettiği üçüncü Nasrî Emîri ise en fazla hizmetinde bulunduğu Nasrî Emîri el-Ganî Billah (ö. 793/1391)'dir. İbnu'l-Hatîb, Emîr el-Ganî Billah'a uzun süre hizmet etmesine rağmen onun için nazmettiği methiye sayısı azdır. Bu durum, İbnu'l-Hatîb'in onun döneminde siyasi sorumluluğunun artması, başkent Gırnâta'da yaşanan darbe sonrası ikisinin de Mağrib'e iltica etmek zorunda kalmaları, İbnu'l-Hatîb'in bu dönemde eser telifine yoğunlaşması, ikinci saray döneminde yaşadığı sıkıntılar ve bu baskılar neticesine Merînîler'e sığınmak zorunda kalması gibi nedenlere bağlanabilir. Onun el-Ganî Billah'a nazmettiği methiyeleri, Endülüs'ün en meşhur muvaşşahası olan elli iki beyitlik bir muvaşşaha, altı kaside ve beş mukatta'a olmak üzere toplam 416 beyittir.

Şairin *el-Menhu'l-ğarîb fî fethi'l-karîb* olarak adlandırdığı yüz doksan dokuz beyitten müteşekkil olan en uzun kasidesi Nasrî Emîri el-Ganî Billah'ın övgüsüne dairdir⁶²⁹. Şair, söz konusu methiyesini Selâ şehrinde yazmış ve Gırnâta şehrine dönüşünde huzurunda okumuştur⁶³⁰. el-Ganî Billah, bu methiyei çok beğenmiş ve el-Hamrâ Sarayı'na nakşedilmesini emretmiştir⁶³¹.

İbnu'l-Hatîb, el-Ganî Billah için ilk methiyesini babası katledildiği gün on altı yaşında Nasrî tahtına oturduğunda nazmetmiştir⁶³². Şairin söz konusu kırk beyitlik kasidesinde, memduhunun cömertliğini şimşeksiz ve gök gürültüsüz sürekli sakın yağın yağmura ve güneşe benzettiği, onu hidayet önderi olarak gördüğü, soyunu övdüğü, onun

⁶²⁹ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 495-505.

⁶³⁰ el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.6, s. 478.

⁶³¹ el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 262; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, c.6, s. 478.

⁶³² İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 306.

Hız. Muhammed (s.a.v)'in dinini ihya ettiğini vurguladığı övgü dizeleri şöyledir⁶³³: (et-Tavîl)

وَجَادَ بِهَا مِنْ جُودِ كَفِّ "مُحَمَّدٍ"	مُلِثْتُ هُمُولَ ذُونِ بَرْقٍ وَلَا رَغْدٍ
وَإِنَّ أَحَقَّ الْعَيْثِ أَنْ يَرُويَ الثَّرَى	لَعَيْثُ زَكِيٍّ صَابٍ مِنْ مَنْشَأِ الْمَجْدِ
إِمَامٌ هَدَى مِنْ "آلِ سَعْدٍ" نِجَارُهُ	وَنَصْرُ الْهُدَى مِيرَاثُهُ "لِبَنِي سَعْدٍ"
غَمَامٌ نَدَى جَادَ الْبِلَادَ فَأَصْبَحَتْ	تُجَرَّرُ ذَيْلَ الْخُصْبِ وَالْعَيْشَةِ الرَّغْدِ
وَفَرَعَ زَكِيٌّ مِنْ أُصُولِ كَرِيمَةٍ	حَبَاهَا كَمَا قُدَّ الشَّرَاكُ مِنَ الْجَلْدِ
فَتُلْحَظُ مِنْ أَنْوَارِهِ سُورَةُ الصُّحَى	وَتُحْفَظُ مِنْ آثَارِهِ سُورَةُ الْحَمْدِ
مِنْ النَّقْرِ الْوَضَّاحِ وَالسَّادَةِ الْأَلَى	يُعِيشُونَ فِي الْجَلَّى وَيُوفُونَ بِالْعَهْدِ
"مُحَمَّدٌ" قَدْ أَخْيَيْتَ دِينَ "مُحَمَّدٍ"	وَأَنْجَزْتَ مِنْ نَصْرِ الْهُدَى سَابِقَ الْوَعْدِ

Oraya Muhammed'in avucunun cömertliğinden gök gürültüsüz ve şimşeksiz sakın sakın aralıksız yağan yağmur bol bol yağdı.

Yağmurun en iyisi toprağı sulamasıdır. Temiz yağmur, şerefın kaynağından yağdı.

Soyu Sa'd Hanedanı'dan olan hidayet önderidir ve Beni Sa'd'a hidayet zaferi mirasıdır.

O, ülkeye bol bol yağmur yağdıran cömertlik bulutudur. Onun sayesinde ülke bolluk ve müreffeh hayat libasına bürünüp eteklerini yerlerde sürüklemekte.

İplerin deriden dilimlenmesi gibi, o da soylu köklerden kopup gelen, o köklere yanaşan ve hoş kokan bir daldır.

⁶³³ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 306-310.

Onun parıltılarından kuşluk vaktinin işareti gözlenmekte ve onun eserlerinden övgünün alameti öğrenilmektedir.

O, sözlerini tutan ve felaketlere koşup yardım eden parlak gruptan ve soylu efendilerdendir.

Ey Muhammed! Sen Muhammed'in dinini ihya ettin ve hidayet zaferi ile eski sözü yerine getirdin.

Şair, *el-Menhu'l-ğarib fî fethi'l-karib* adlı methiyesine ait aşağıdaki dizelerinde ise mumduhunu şöyle övmüştür⁶³⁴: (el-Kâmil)

أَ "مُحَمَّدٌ" وَالْحَمْدُ مِنْكَ سَجِيَّةٌ	بِخَلِيلِهَا بَيْنَ الْوَرَى يُتَجَمَّلُ
أَمَّا سُعُودُكَ فَهُوَ دُونَ مُنَازِعٍ	عَقْدٌ بِأَحْكَامِ الْقَضَاءِ مُسَجَّلُ
وَلَكَ السَّجَايَا الْغُرُ، وَالشَّيْمُ الْتِي	بِغَرِيهِهَا يَتَمَثَّلُ الْمُتَمَثَّلُ
وَلَكَ الْوَقَارُ إِذَا تَزَلَّزَتِ الرُّبَا	وَهَفَّتْ مِنَ الرَّرْعِ الْهَضَابُ الْمُثَلُّ
وَلَكَ الْجَبِينُ الطَّلُقُ وَالْخُلُقُ الَّذِي	لَحَظُ الْكَمَالِ بِلَحْظِهِنَّ مُوَكَّلُ
الْأُورُ أَنْتَ، وَكُلُّ نُورٍ دُجِيَّةٌ	وَالْبَحْرُ أَنْتَ، وَكُلُّ بَحْرِ جَدُولُ

Ey Muhammed! Övgü senden bir özelliktir ve onun süsü ile insanlar içinde süslenilir.

Bahtın ise – tartışmasız- kaderin hükümleri ile tescilli bir akittir.

Parlak karakterler ve örnek almak isteyen, eşsiz olanlarıyla örnek aldığı huyların var.

Dağlar sarsıldığında ve yüksek yaylalar korkudan zelil olduğunda, sebat göstermek senin meziyetindir.

⁶³⁴ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 496.

Senin açık alnın ve mükemmeliğin bakışının onların bakışına vekil olduğu ahlakın var.

Işık sensin ve diğer ışıklar senin yanında karanlık gibidir. Deniz sensin ve diğer denizler senin yanında ırmaktır.

2.2.1.1.4. Emîr II. İsmail'i Methi

İbnu'l-Hatîb'in methettiği dördüncü Nasrî Emîri ise İsmail b. Ebû'l-Haccâc Yusuf (ö. 761/1360)'dur. Şair, onun için otuz bir beyitlik bir methiye nazmetmiştir. Onun nazmettiği bu methiyenin sadece ilk iki beyti medih olup diğer beyitleri ise nasihattan ibarettir. Şairin memduhunu methettiği ilgili iki beyit şöyle kaydedilmiştir⁶³⁵: (es-Serî')

مَوْلَايَ يَا خَيْرَ مُلُوكِ الْوَرَى وَنُجَبَاةِ النَّصْرِ وَأَرْبَابِ هِ
قُمْتَ بِأَمْرِ أَنْتَ أَهْلٌ لَهُ فَلَمَّاتِ هَذَا الْأَمْرَ مِنْ بَابِهِ

Ey Efendim! Ey yaratılanların krallarının en hayırlısı, zaferin ehli ve onun için seçilen!

Sen, ehil olduğun bir işi yüklendin. O halde sen bu işi gereği gibi yapmaya başla.

2.2.1.1.5. Vezir Ebû Bekr er-Rundî'yi Methi

İbnu'l-Hatîb, Nasrî yöneticilerinden hocası ve vezir Ebû Bekr er-Rundî için methiyeler nazmetmiştir. Ebû Bekr İbnu'l-Hekîm'i methetmek için yazdığı şiirleri, seksen yedi beyitlik üç kasideden ibarettir. Şair, otuz üç beyitlik methiyesinin mukaddimesine ait aşağıdaki dizelerinde memduhunun ilmi derinliğini, cömertliğini, soyunun yüceliğini şöyle övmüştür⁶³⁶: (et-Tavîl)

⁶³⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 134-135.

⁶³⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 116.

وَمَنْ كَأَبِي بَكْرٍ عَمِيداً مُؤَمَّلاً خَلَاصَةً شَعْبِ الْعِلْمِ نَاهِيكَ مِنْ شَعْبِ
كَفَيْلٍ بَنِيْلِ الْعِلْمِ قَبْلَ سُؤَالِهِ وَصُولُ إِلَى الْغَايَاتِ فِي الْمَرْكَبِ الصَّغْبِ
وَأَيُّ انْسِكَابٍ فِي سَحَابٍ كَفَّهِ إِذَا كَلِحَتْ شَهْبَاءُ عَنْ نَاجِرِ الْجَدْبِ
وَأَيُّ مَضَاءٍ فِي لَطِيفِ طِبَاعِهِ كَمَا سَكَنَ التَّصْمِيمُ فِي ظُبَةِ الْعَضْبِ
سُلَالَهُ أَغْلَامٍ وَقَفَرُغٍ مَكَارِمِ بِهِمْ فَلَكُ الْعَلْيَاءِ دَارَ عَلَى قُطْبِ

Kim Ebî Bekr gibi umut bağlanılan lider ve ilim ehlinin, yolunun ruhudur. O, ne mükemmel bir yoldur!

O, talep etmeden önce ilim kazanmanın teminatını veren, zorluklarda hedeflere ulaşandır.

Kurak Nâcir (Safer) ayında kıtlık yılı sırtıp görüldüğünde, onun bulut gibi olan avuçlarından nice yağmurlar yağmakta.

Keskin kılıcın ucuna keskinliğin yerleşmesi gibi onun hoş olan huyunda da büyük bir kararlılık vardır.

Meşhurların sülalesinden ve cömertlerin soyundandır. Onlarla yüceliğin yörüngesi kutbun etrafında dönüyor.

Şairin Nasrîler ve yöneticilerine dair övgüsü, yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi memduhun cömertliği, adaleti, güzel ahlakı, soyunun yüceliği, cesaret, takvası, İslâm dinine verdiği hizmetleri, ilmi derinliği vb. hasletlerinin övülmesi çerçevesindedir. Bu durum, bize şairin memduhlarını Endülüs'te İspanyollara karşı verdikleri savaşlarını övmek dışında Arap şairlerin klasik medih anlayışı dışına çıkmadığını göstermektedir.

2.2.1.2. Merînîleri Methi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, daha önce değindiğimiz gibi gerek Nasrî Emîrliği'nde elçilik görevini yapması gerekse yaşadığı bireysel badireler münasebetiyle Mağrib'in Fes şehrindeki Merînî Sarayı ile daima yakın bir ilişki içinde olmuştur. Merînîlerin siyasi hayatının seyrine göre pozisyon alan İbnu'l-Hatîb, Merînî Sarayı'nda daima büyük bir itibar ve himaye görmüştür. Merînî sultan ve yöneticilerine ulaşmak ve arzularını yerine getirmek için şiirini bir enstrüman olarak kullanmış ve Merînî sultanları başta olmak üzere devletin vezirlik, valilik, katiplik ve ordu komutanlığı gibi resmi mevkilerinde hizmet veren Merînî yöneticilerine çeşitli sebeplerle çok sayıda methiye nazmetmiştir. Onun iki kez Merînî Sarayı'na sığınmak zorunda kalması, bu methiyeleri nazmetmesinin en önemli etkenidir. Şairin Merînî sultan ve yöneticilerinin övgüsünü konu edinen manzumeleri, memduh, nazım türü, şiir ve beyit sayısı bakımından şöyle tasnif edilebilir:

Tablo 6: Merînîlere Yazdığı Methiyelerin Şiir ve Beyit Sayısı

Memduhlar	Kaside	Mukatta'a	Şiir	Beyit
1 Sultan Ebû İnân Fâris	2	1	3	114
2 Sultan Ebû Bekr es-Said	-	3	3	10
3 Sultan Ebû Sâlim el-Merînî	5	2	7	216
4 Şehzade Abdulhalim el-Merînî	-	1	1	2
5 Sultan Ebû Zeyyân el-Merînî	3	1	4	83
6 Sultan Abdulaziz el-Merînî	1	1	2	12
7 Vezir Ömer b. Abdullah	2	3	5	71
8 Vezir Ebû Bekr b. Gâzî	1	-	1	46
9 Âmir b. Muhammed el-Hintâtî	1	4	5	98

10 Vali Muhammed b. Hasûn	1	1	2	13
11 Vali Süleyman b. Davud	1	-	1	7
12 Vali Ebû Muhammed Abdullah	-	1	1	4
13 Komutan Ebû'l-Kasım b. Benc	-	1	1	6
14 Vezir Muhammed b. Musa	-	2	2	11
15 Ebû Said Osman b. Yahya	-	1	1	2
16 Ebû Said b. Ruşeyd	1	-	1	7
17 Mesud b. Yusuf	-	1	1	3
18 İbn Ebî Medyen	-	1	1	2
19 Vali Muhammed b. Abdullah	-	1	1	5
20 Ebû Muhammed ez-Zekunderî	-	2	2	4
21 Kadı Ebû Abdullah el-Feştâlî	-	1	1	4
22 Ebû'l-Hasan b. es-Se'ûd	-	1	1	5
Toplam	18	29	47	725

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi İbnu'l-Hatîb'in Merînî sultan ve yöneticileri için kaleme aldığı övgü şiirleri, on sekiz kaside ve yirmi dokuz mukatta'a şeklinde olup toplam 725 beyittir. Şairin söz konusu methiyelerinden bazıları aşağıda verilecek örneklerle incelenecektir.

2.2.1.2.1. Sultan Ebû 'Înân Fâris'i Methi

Şairin övdüğü ilk Merînî Sultanı Ebû 'Înân Fâris el-Merînî (ö. 759/1358)'dir. Sultan Ebû 'Înân'a yazdığı medih manzumeleri, iki kaside ve bir mukatta'a olmak üzere toplam 114 beyittir. Ayrıca dostu İbn Merzûk için çeşitli münasebetlerle kaleme aldığı

şairlerinde de ondan övgüyle bahsetmiştir⁶³⁷. Şair, Nasrî Emîri el-Ganî Billah'ın elçisi olarak gittiği Fes şehrinde (755/1354), sultanın makamında inşâd ettiği sekiz beyitlik methiyesinde memduhunu şöyle övmüştür⁶³⁸: (el-Munserih)

خَلِيفَةَ اللَّهِ سَاعَدَ الْقَدَرُ	عَلَاكَ مَا لَاحَ فِي الدُّجَى قَمَرُ
وَدَافَعْتُ عَنْكَ كَفُّ فُذْرَتِهِ	مَا لَيْسَ يَسْتَطِيعُ دَفْعُهُ الْبَشَرُ
لَيْسَ لَنَا مَلَجَأُ نُؤْمَلُهُ	سِوَاكَ أَنْتَ الثَّمَالُ وَالْوَزَرُ ⁶³⁹
وَجْهَكَ فِي النَّائِبَاتِ بَدْرٌ دُجَى	لَنَا وَفِي الْمَحَلِّ، كُفُّكَ الْمَطَرُ
وَالنَّاسُ طَرًّا بِأَرْضِ أُنْدُلُسٍ	لَوْلَاكَ مَا أُوطِنُوا وَلَا عَمَرُوا
وَجُمْلَتُهُ الْأَمْرُ أَنَّهُ وَطَنٌ	فِي غَيْرِ غُلْيَاكَ مَا لَهُ وَطَرُ
وَمَنْ بِهِ مُذْ وَصَلْتَ حَبْلَهُمْ	مَا جَحَدُوا نِعْمَةً وَلَا كَفَرُوا
وَقَدْ أَهَمَّهُ نَفْسُهُمْ	فَوَجَّهُونِي إِلَيْكَ وَانْتَظَرُوا

Ey Allah'ın halifesi! Karanlıkta ay parladıkça, kader senin yüceliğine yardımcı olsun.

İnsanların engelleyemedikleri şeylerden Allah'ın kudret eli seni korusun.

Senin dışında bizim umut edeceğimiz sığınak yok. Sen yaslanılan, yardım istenilensin ve erişilmez dağ, sığınaksın.

Senin yüzün, sıkıntılarda bize karanlıktaki ay ışıdır ve ellerin ise kılıkta yağmurdur.

⁶³⁷ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 232-234.

⁶³⁸ İbnu'l-Hatîb, **Dîvan**, c.1, s. 403-404; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 441-442.

⁶³⁹ Bu beyit, bu kasideye yer veren şu kaynaklarda yer almamaktadır; İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 441-442; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.5, s. 98-99; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 206.

Sen olmasaydın, Endülüs toprağında yaşayan insanlar, Endülüs'ü vatan edinmez ve imar etmezlerdi.

Nihayet Endülüs, senin yüceliğin, ulviliğin dışında hiçbir amacı, arzusu olmayan bir vatandır.

Sen onları himaye ettiğinden beri ne bir nimeti inkar ettiler ne de nankörlük ettiler.

Onların (İspanyolların) baskıları, onları kederlendirdi. Bu sebeple beni sana gönderdiler ve beklediler.

2.2.1.2.2. Sultan Ebû Bekr es-Said'i Methi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, Sultan Ebû 'Înân'ın ölümünden sonra dokuz yaşında Merînî tahtına oturtulan Ebû Bekr es-Said'i (ö. 760/1359)⁶⁴⁰ öven şiirler de kaleme almıştır. İbnu'l-Hatîb'in Sultan Ebû Bekr es-Said'in övgüsüne dair methiyeleri, on beyitlik üç mukatta'adan ibarettir. Şair, söz konusu sultanın tahta geçişini şu dizelerle kutlamıştır⁶⁴¹: (et-Tavîl)

هَيْئاً بِمَا خُوِّلَتْ مِنْ رَفْعَةِ الْقَدْرِ	وَدُمْتُ قَرِيرَ الْعَيْنِ مُشْرِخَ الصَّدْرِ
وَبُشْرَى بِمُلْكٍ قَدْ طَلَعَتْ بِأَفْقِهِ	هَالِلاً، لَهُ سَيْرٌ إِلَى زُنْبَةِ الْبَدْرِ
خَلَفْتَ الْأَبَ الْمَرْضَى خَيْرَ خِلَافَةٍ	وَقُمْتَ بِأَمْرِ اللَّهِ مُمَثِّلَ الْأَمْرِ
وَلَمَّا قَضَى "الْمُخْتَارُ" هَلْ قَامَ بَعْدَهُ	بِضَمِّ شَتَاتِ الدِّينِ غَيْرُ "أَبِي بَكْرٍ"
سَعِيدٌ عَلَى الْإِسْلَامِ أَنْتَ، وَأَهْلِهِ	فَلَا زِلْتَ فِي سَعْدٍ يَدُومُ وَفِي نَصْرِ

⁶⁴⁰ Merînî Sultanı Sultan Ebû 'Înân'ın ölümünden sonra dokuz yaşında iken Merînî tahtına oturtulmuştur (25 Zilhicce 759/28 Kasım 1358). Ancak bir yıl sonra amcası Ebû Sâlim İbrahim el-Merînî Merînî tahtı ele geçirdiğinde, amcasının emriyle onunla birlikte çok sayıda Merînî şehzadesi Cebelitârik boğazında boğdurularak öldürülmüştür (12 Şaban 760/9 Temmuz 1359). Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Ahmer, **Ravdatu'n-nesrîn**, s. 30; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 3-7.

⁶⁴¹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 383.

Sana tevdi edilen yüce makam mübarek olsun! Gönül rahatlığın, mutluluk ve sevincin daim olsun.

Hilal olarak ufkuna doğduğun mülke müjdeler olsun. O hilalin dolunayın mevkisine seyri var.

Sevilen babaya en güzel şekilde vekalet ettin ve Allah'ın emrini itaatkarca yerine getirdin.

Muhtâr (Hz. Peygamber) vefat ettiğinde, onun ardından Ebu Bekir dışında dinin, milletin ayrılıklarını bir araya getirmeyi üstlenen oldu mu?

Sen, İslâm'a ve ehline mutluluksun. İyi bir talih ve zafer içinde daim ol.

2.2.1.2.3. Sultan Ebû Sâlim el-Merînî'yi Methi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in en çok methiyeler nazmettiği Merînî Sultanı, Ebû Sâlim İbrahim el-Merînî (ö. 762/1361)'dir. İbnu'l-Hatîb, daha önce değindiğimiz gibi Gırnâta şehrinde gerçekleşen darbe sonrası tutuklanıp hapsedildiğinde, Ebû Sâlim el-Merînî'nin girişimleriyle kurtulmuş ve devrik emîri el-Ganî Billah ile birlikte Fes şehrine giderek onun himayesine sığınmıştır. Şair, Sultan Ebû Sâlim'in himayesi ve cömertliğine karşılık şükranlarını sunmak, ona biatını bildirmek gibi çeşitli münasebetlerle iki muvaşşaha, beş kaside ve iki mukatta'a şeklinde övgü şiirleri nazmetmiştir. İbnu'l-Hatîb, diğer medih şiirlerinde olduğu gibi söz konusu memduhunu da cömertlik, cesaret, soy yüceliği, İslam dinine olan hizmetleri, kararlılık gibi benzer vasıflarla övmüştür.

Şairin Mağrib'e ilk sürgün gidişinde mezkur sultanın huzurunda inşâd ettiği yetmiş beş beyitlik methiyesine ait aşağıdaki dizelerinde memduhunun cömertliğini, yiğitliğini, hilafetinin yüceliğine vurgu yaparak onu şöyle övmüştür⁶⁴²: (et-Tavîl)

تَنَاقَلَتِ الرُّكْبَانُ طِيبَ حَدِيثِهِ	فَلَمَّا رَأَتْهُ صَدَّقَ الْخَبَرَ الْخُبْرُ
نَدَى لَوْ حَوَاهُ الْبَحْرُ لَذَّ مَذَاقُهُ	وَلَمْ يَتَعَقَّبْ مَدَّهُ أَبَدًا جَزْرُ
وَبَأْسٌ غَدَا يَرْتَاغُ مِنْ خَوْفِهِ الرَّدى	وَتَرَفُلُ فِي أَثْوَابِهِ الْفَتَكَةُ الْبُكْرُ
أَطَاعَتْهُ حَتَّى الْعَصَمُ فِي قُنَى الرَّبَى	وَهَشَّتْ إِلَى تَأْمِيلِهِ الْأَنْجُمُ الرَّهْرُ
قَصَدْنَاكَ يَا خَيْرَ الْمُلُوكِ عَلَى النَّوَى	لِنُصِفْنَا مِمَّا جَنَى عَبْدُكَ الدَّهْرُ
كَفَفْنَا بِكَ الْأَيَّامَ عَنْ غُلَوَائِهَا	وَقَدْ رَابَنَا مِنْهَا التَّعَسُّفُ وَالْكَبْرُ
وَعُذْنَا بِذَاكَ الْمَجْدِ فَانْصَرَمَ الرَّدى	وَلُذْنَا بِذَاكَ الْعَزْمِ فَانْهَزَمَ الدُّعْرُ
وَلَمَّا أَتَيْنَا الْبَحْرَ يُرْهِبُ مُوجُهُ	ذَكَّرْنَا نَدَاكَ الْعَمْرَ فَاحْتَقَرَ الْبَحْرُ
خِلَافَتِكَ الْعُظْمَى وَمَنْ لَمْ يَدِنْ بِهَا	فِيَمَانُهُ لَغَوٌ وَعِزْفَانُهُ نُكْرُ
وَوَصَفُكَ يَهْدِي الْمَدْحَ قَصْدَ ثَوَابِهِ	إِذَا ضَلَّ فِي أَوْصَافٍ مَنْ دُونَكَ الشُّعْرُ

Yolcular, onun hoş sözünü, haberini naklettiler. Tecrübe onu gördüğünde, haberi tasdik etti.

Öyle cömerttir ki deniz, ona sahip olsaydı tadı leziz olurdu ve asla ceziri (çekilmesi) meddini (uzanmasını) takip etmezdi.

Öyle yiğittir ki ölüm, onun korkusundan ürkmeye başladı ve büyük belalar ve harap edişler onun elbiselerinde caka satarak yürüyor.

Dağların doruklarındaki benekli ceylanlar bile ona itaat etti ve parlak yıldızlar onun umut verişine sevinçten uçtu.

⁶⁴² İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 414-418.

Ey kralların en hayırlısı! Senin kulun olan zamanın sebep olduğu şeyden bize insaf etmen için uzak diyardan sana geldik.

Günlerin, feleğin zulmü ve kibri bizi endişelendirdiğinde, seninle feleğin taşkınlığının hakkından geldik.

Bu ihtişama sığındık zira ölüm, mahvetme bitti ve bu azme sığındık korku hemen yenildi.

Denize vardığımızda dalgası korkutunca, senin kucak dolusu cömertliğini zikrettik, deniz hemen utandı.

Senin yüce hilafetine itaat etmeyenin imanı batıldır ve irfanı inkardır (yadırganır).

Şiir, senin dışındakileri nitelemeye şaşınca, senin vasfın medihi doğru hedefe götürüyor.

2.2.1.2.4. Şehzade Abdulhalim el-Merînî'yi Methi

Her daim sığınabileceği güvenli liman arayışında olan şair, Sultan Ebû Sâlim İbrahim el-Merînî'nin veziri ve eniştesi Ömer b. Abdullah el-Fevdûdî tarafından katledilişinin ardından Merînî tahtına aday olarak ortaya çıkan Merînî Şehzadesi Abdulhalim b. Ebî Ali b. Ebî Said el-Merînî'yi de methetmiştir⁶⁴³. Onun tahta oturma

⁶⁴³ Ömer b. Abdullah, Sultan Ebû Sâlim'i katlettikten sonra yerine abisi Ebû Ömer Tâşfîn el-Muvesvis b. Ebî'l-Hasan el-Merînî'yi tahta oturtmuştur (17 Zilkade 762/ 18 Eylül 1361). Ancak Tarîf savaşında esir düşüp akli dengesi bozulmuş olan el-Muvesvis, Merînî hanedanı ve Mağrib halkı tarafından kabul görmemiştir. Bu arada Sultan Ebû 'Înân Fâris döneminde çok sayıda Merînî şehzadeleriyle Gırnâta şehrine sürgüne gönderilen şehzade Abdulhalim, hem Nasrî Emîri VI. Muhammed el-Bermîhû hem Zeyyânî Sultanı Ebû Hammû Musa hem Merînî hanedanından bazılarının desteğini alarak tahta mücadelesine girmiştir. Şehzade Abdulhalim, Yeni Fes şehrini kuşatmışsa da (6-7 Muharrem 763/5-6 Kasım 1361) bir hafta sonra gördüğü direnişin ardından Tâzâ/Tâzî şehrine kaçmak zorunda kalmıştır. Daha sonra başarısız girişimleri olmuş ama taht mücadelesi için verdiği çabalar sonuç vermemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 529-533.

ihtimaline karşılık kendine zemin hazırlamak için Abdulhalim el-Merînî'yi öven iki beyitlik şu mukatta'ayı kaleme almıştır⁶⁴⁴: (el-Hafîf)

يَا إِشْمَامَ الْهُدَى وَآيَ إِمَامٍ أَوْضَحَ الْحَقِّ بَعْدَ إِخْفَاءِ رُسْمِهِ
أَنْتَ "عَبْدُ الْحَلِيمِ" حِلْمُكَ نَرْجُو فَالْمُسَمَّى لَهُ نَصِيبٌ مِنْ اسْمِهِ

Ey hidayetin önderi! Öyle önder ki izlerinin silinmesinden sonra hakkı açığa çıkardı.

Sen Abdulhalim'sin. Senin hilmine talibiz. Adlandırılanın isminden bir nasibi vardır.

2.2.1.2.5. Sultan Ebû Zeyyân el-Merînî'yi Methi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in cömertliğinden bolca faydalandığı ve ona methiyeler nazmettiği diğer Merînî Sultanı ise Ebû Zeyyân Muhammed el-Merînî (ö. 767/1366)'dir⁶⁴⁵. Hamisi ve velinimetî Sultan Ebû Sâlim'i yitiren İbnu'l-Hatîb, bu kez Merînî tahtını istibdadı altına alan vezir Ömer b. Abdullah ve mezkur vezir tarafından Merînî tahtına oturtulan Sultan Ebû Zeyyân'a yakınlaşmaya başlamıştır. Sultan Ebû Zeyyân el-Merînî'nin tahta oturmasıyla hemen biatını bildirmiş ve onu kutlayan methiyeler nazmetmiştir. Onun bu bağlılığına karşılık, mezkur sultan tarafından mevcut imtiyazları korunduğu gibi ona yeni ayrıcalıklar da tanınmıştır⁶⁴⁶. Mezkur sultan Merînî tahtına oturduğunda, onu kutlamak için Selâ şehriden biatını bildiren bir mektupla

⁶⁴⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 531; İbnu'l-Hatîb, **Divan**, c.2, s. 571.

⁶⁴⁵ Tam adı Muhammed b. Ebî Abdurrahman Yakub b. Ali b. Osman b. Yakub b. Abdulkhak'tır. Künyesi Ebû Zeyyân, lakabı ise el-Muvekkil 'alâ Allah'tır. Merînî Sultanı Ebû Sâlim'in yeğeni olup 21 Safer 763/20 Aralık 1361'de Merînî tahtına geçmiştir. Sultan Ebû Zeyyân'ın iktidarı dört yıl on ay bir gün sürmüştür. İstibdatı altında olduğu vezir Ömer b. Abdullah tarafından yirmi sekiz yaşında katledilerek yerine amcası Ebû Fâris Abdulaziz el-Merînî tahta oturtulmuştur (22 Zilhicce 767/30 Ağustos 1366). Bkz. İbnu'l-Ahmer, **Ravdatu'n-nesrîn**, s. 32-33.

⁶⁴⁶ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 67-69.

birlikte on beş beyitlik bir kaside göndermiştir⁶⁴⁷. Şair, Ebû Zeyyân el-Merînî için üç kaside ve bir mukatta‘a olmak üzere 83 beyitlik şiir nazmetmiştir.

Şairin dünyanın onun nurunun güzelliği ile süslendiğini ifade ettiği memduhuna dair iki dizelik övgü şiiri şöyle kaydedilmiştir⁶⁴⁸: (el-Kâmil)

أَبْقَكَ ظِلًّا لِلْعِبَادِ وَمَلَجًا وَأَعَانَكَ الرَّحْمَانُ مِنْ سُلْطَانِ
قَدْ زَيَّنَ الدُّنْيَا بِنُورِ جَمَالِهِ فَلِذَاكَ مَا يُدْعَى "أَبَا زِيَّانِ"

Allah, seni kullara bir gölge ve bir sığınak olarak bıraktı (bıraksın). Rahmân, sana yardım etsin.

Dünya, onun nurunun güzelliği ile süslendi. Bu yüzden Ebâ Ziyân olarak adlandırıldı.

Şair, Sultan Ebû Zeyyân’a yazdığı elli dokuz beyitlik methiyesinin aşağıdaki son dizelerinde ise memduhunu şöyle övmüştür⁶⁴⁹: (et-Tavîl)

وَأَنْتَ حُسَامُ اللَّهِ، وَاللَّهُ نَاصِرٌ وَأَنْتَ أَمِينُ اللَّهِ، وَاللَّهُ رَزَاقُ
وَأَنْتَ الْأَمَانُ الْمُسْتَجَارُ مِنَ الرَّدَى إِذَا رَاعَ خَطْبٌ أَوْ تَوَقَّعَ إِمْلَاقُ
وَأَهْوُونَ مَا تُرْجَى لَدَيْكَ شَفَاعَةٌ إِذَا لَمْ يَكُنْ عَزْمٌ حَثِيثٌ وَإِرْهَاقُ

Sen, Allah’ın kılıcısın ve Allah hamidir, zafer bahşedendir. Sen, Allah’ın yöneticisisin ve Allah rezzâktır, bolca rızkı verendir.

Sen, yoksulluk beklendiğinde veya musibet korktuğunda, helaktan sığınılacak güvenli sığınaksın.

Senin yanında umulan en kolay şey şefaattir, yorgunluk ve hızlı karar olmazsa.

⁶⁴⁷ İbnu’l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 39-40; İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 381.

⁶⁴⁸ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 619.

⁶⁴⁹ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 701.

2.2.1.2.6. Sultan Ebû Fâris Abdulaziz'i Methi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in methettiği son Merînî Sultanı ise Ebû Fâris Abdulaziz b. Ebî'l-Hasan el-Merînî (öl. 774/1372)'dir. Ömrünün son demlerinde şahsına karşı tezgahlanan saray entrikaları nedeniyle Endülüs'ten ayrılarak onun himayesine sığınmıştır. Sultan Ebû Fâris Abdulaziz, ölümüne kadar onu büyük bir saygınlıkla himaye etmiştir. Şair, memduhunu övmek için dokuz beyitlik bir kaside ve üç beyitlik bir mukatta'a nazmetmiştir.

Şair, Sultan Abdulaziz için nazmettiği dokuz beyitlik methiyesinin ilk iki dizesinde onu şöyle övmüştür⁶⁵⁰: (el-Kâmil)

"عَبْدُ الْعَزِيزِ" خَلِيفَةُ اللَّهِ الَّذِي ظَفَرَ الْهُدَى مِنْهُ بِفَوْزٍ قَدَاحِهِ
وَلَذَاكَ مَا أَهْدَتْ غُلَاهُ هَدْيَةً قَدْ أَعْرَبْتُ عَنْ بَأْسِهِ وَسَمَاحِهِ

Abdulaziz, şans okunun ona çıkması sayesinde hidayetine kavuştuğu Allah'ın halifesidir.

Bu yüzden yüceliği, ona yiğitliğini ve cömertliğini ifade eden bir hediye armağan etmedi.

2.2.1.2.7. Vezir Ömer b. Abdullah'ı Methi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in methettiği Merînî yöneticilerinin başında sekiz yıllık süre zarfında Merînî siyasetine damgasını vuran vezir Ömer b. Abdullah gelmektedir. İbnu'l-Hatîb, yaşadığı Selâ şehrindeki iki yıllık süre zarfında vezir Ömer b. Abdullah ile iyi geçinmeye çabalamış ve ona methiyeler yazmıştır. Şair, mezkur memduhuna üç mukatta'a ve iki kaside olmak üzere 71 beyitlik şiir nazmetmiştir.

Şair, yirmi dokuz beyitlik methiyesine ait aşağıdaki dizelerinde memduhuna olan duygularını şöyle ifade etmiştir⁶⁵¹: (el-Kâmil)

⁶⁵⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 249.

يَا سَيِّدَ الْوُزَرَاءِ يَا مَنْ ذِكْرُهُ كَالشُّهْدِ أَوْ أَخْلَى عَلَى الْأَفْوَاهِ
يَا مَنْ إِذَا مَا قِيلَ أَيُّهُ غِبْطَةٌ وَسَعَادَةٌ لِلْمُلْكِ قَالَ: أَنَا هِيَ
سُنْتَ الْأُمُورِ، وَبَيْتُ مُلْكِكَ قَدْ غَدَا صِفْرًا، وَتَوَاهَ الْخَلْقُ أَيَّ مَتَاهِ
فَقَهَرْتَ كُلَّ مُعَانِدٍ وَسَلَكْتَ طُرُقَ قِ الْعَدْلِ بَيْنَ أَوَامِرٍ وَنَوَاهِي

Ey vezirlerin efendisi! Ey zikri ağızlarda bal gibi hatta ondan daha tatlı olan kişi!

Ey saltanatın gıpta ettiği ve mutluluk bulduğu kişi kimdir denildiğinde “o benim” diyen kişi!

İnsanlar öyle yoldan sapmış ve mülkünün hanedanı tükenmişken işleri, saltanatı düzene koydun.

Hemen her asiye boyun eğdirdin ve emirler ile nehiyler arasında adaletin yollarını izledin.

2.2.1.2.8. Vezir Ebû Bekr b. Gâzî el-Kâs'ı Methi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in methettiği diğer Merînî veziri ise Ebû Bekr b. Gâzî el-Kâs (ö. 881/1379)'dır⁶⁵². Endülüs'ten ayrılıp Merînî Sultanı Abdulaziz el-Merînî'ye sığındığında, el-Kâs mezkur sultanın veziri idi. el-Kâs, Sultan Abdulaziz'in vefatından sonra onu himaye etmeye devam etmiştir. İbnu'l-Hatîb, vezir İbn Gâzî el-Kâs'ı öven kırk altı beyitlik bir methiye yazmıştır. Söz konusu methiyesine övgüyle başlayarak Sultan Abdulaziz'in küçük yaştaki oğlunu tahta oturtması ve ona hamilik etmesi çerçevesinde sürdürmüştür. Şair, söz konusu methiyesinin ilk beş beytinde memduhunu şöyle övmüştür⁶⁵³: (el-Kâmil)

⁶⁵¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 747.

⁶⁵² İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 455-456.

⁶⁵³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 163-165.

يَا نُجْعَةَ الْوُزَرَاءِ وَالنُّوَابِ وَالْمَلَهْمُ الْمَهْدِيُّ لِكُلِّ صَوَابٍ
وَابْنِ الْمَجَادَةِ وَالسِّيَادَةِ وَالثَّقَى وَالْفَضْلِ وَالْأَنْسَابِ وَالْأَحْسَابِ
وَمَنِ الَّذِي أَيَّامُهُ مَذْكُورَةٌ وَسُعُودُهُ مَوْصُولُهُ الْأَسْبَابِ
مَنْصُورَ ذُوْلَةِ آلِ عَبْدِ الْحَقِّ ذَا الْ
سَيْفِ السَّعِيدِ وَكَافِلِ الْأُمْرِ الَّذِي قَدْ نَابَ عَنْ مَوْلَاهُ خَيْرَ مَنَابِ

Ey temsilcilerin ve vezirlerin umudu! Ey her doğru için ilham sahibi ve doğru yolda olan!

Ey şerefli, müktedir, takvalı, faziletli, yüce soylu ve saygın!

Ey devri, mücadelesi zikredilen ve onunla mutluluk ile bereket vesileleri kesintisiz süren kişi!

Ey Abdulkhak hanedanı devletinin muzaffer! Ey müthiş tesirin sahibi! Ey her cevherin özü!

Ey Said'in (Ebû Zeyyân Muhammed) kılıcı ve hükmün hamisi ki onu en iyi şekilde temsil eden!

2.2.1.2.9. ‘Âmir b. Muhammed el-Hıntâtî’yi Methi

‘Âmir b. Muhammed el-Hıntâtî (ö. 771/1369), Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in Mağrib'de en çok methiyeler nazmettiği şahsiyetlerden biridir. İbnu'l-Hatîb'in el-Hıntâtî için nazmettiği övgü şiirleri dört mukatta'a ve bir kaside şeklinde olmak üzere 98 beyittir. Şair, el-Hıntâtî'nin övgüsüne dair seksen bir beyitlik methiyesinin aşağıdaki dizelerinde memduhunu şöyle övmüştür⁶⁵⁴: (et-Tavîl)

وَإِنْ رَاعَ دَهْرٌ، أَوْ تَنَغَّرَ حَادِثٌ فَلَدَّ بِجَمِيٍّ مِنْ عَامِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ

⁶⁵⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 310-317; İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 92-94.

فَتَى الْحَيِّ مِنْ "هِنْتَاةٍ" جِيزَةَ الْهُدَى وَجِيزَةَ أَصْحَابِ الْإِمَامِ الْمُوَحِّدِ
وَكَوْكَبُ أَفْقِ الْغَرْبِ لَمْ يَبْقَ بَعْدَهُ وَبَعْدَ انْتِهائه مِنْ كَوْكَبٍ مُتَوَقِّدِ
رَحِيبُ مَجَالِ الْفَضْلِ يَكْلِفُ بِالْعَلَى فَمَا هُوَ بِالْمُضْغِي لِقَوْلِ الْمُفَنِّدِ
وَيُطْوِي بُرُودَ الْمُلْكِ فَوْقَ خَلَائِقِ تُنَاسِبُ خُلُقَ النَّاسِكِ الْمُتَزَهِّدِ
وَمُشْتَغِلٌ بِالْحَزْمِ يَقْدَحُ زَنْدَهُ إِذَا اشْتَغَلَ الْأَمْلَاقُ بِاللَّهُوِ وَالْدَدِ
وَصَافِي لِبَاسِ الْمَجْدِ بِالْفَضْلِ مُكْتَسِ وَبِالْفَخْرِ مُعْتِمٍ، وَبِالْحَمْدِ مُرْتَدِي
وَتَحْتَمِلُ الرُّكْبَانُ طِيبَ حَدِيثِهِ "فَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ"
وَمُرْتَقِبُ الْإِقْبَالِ فِي كُلِّ وَجْهَةٍ وَأَمْرٍ، وَلِلصُّنْعِ الْجَمِيلِ مُعَوِّدِ

Felek korkuttuğunda ve müsibet kılık değiştirdiğinde, 'Amir b. Muhammed'in himayesine sığın.

el-Hudâ'nın civarında Hintâta yöresinin yiğididir ve Muvahhid liderinin (Muhammed İbn Tûmert'in) yoldaşlarının bölgesidir.

(O) Garb ufkunun yıldızıdır. Ondan ve oğlundan sonra parlayan bir yıldız kalmadı.

Büyük bir fazilete sahiptir, ulviyete tutkundur. O, kınayıcının sözüne kulak vermez.

Zahit ve dervişin ahlakına uyan insanların üstündeki saltanatın elbiselerini sarıyor, sahiplik ediyor.

Sultanlar, oyun ve eğlence ile meşgulken, o, azmin fitilini ateşlemekle meşguldu.

O, bol olan fazilet kıyafetini giyinen, övünmeyi sarık olarak takan ve hamd elbisesini kuşanandır.

Kervanlar, onun sözüünün hoşluğunu taşıyorlar. “Erzak yardımında bulunmadığın kişi sana haberler getirecektir”.

Her istikamette ve her işte kurtuluşu gözetleyen, ummandır ve güzel işleri yapmaya alışkindır.

Şair, Merînîlerin methine dair yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi memduhlarını cömertlik, yiğitlik, takva, soy yüceliği, İslam dinine hizmetleri, Endülüs halkına gösterdikleri yardımseverlik gibi özelliklerle övmüştür. Bu övgüsünde de mübalağaya kaçmıştır. Şair, hayatının bu evresinde şiirini maddi kazanç elde etmek ve himaye edilmek maksadıyla kullanmıştır.

2.2.1.3. Zeyyânîleri Methi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, Zeyyânî Sultanı Ebû Hammû Musa ve katibi Muhammed b. Kays es-Seğrî için methiyeler nazmetmiştir. İbnu'l-Hatîb, el-Hamrâ Sarayı'ndaki resmi vazifesi münasebetiyle Kastilyalıların saldırıları karşısında Nasrîlere yardımlarda bulunan Tilimsân'daki Zeyyânî Sarayı ile daima irtibat halinde olmuştur. O, Kastilyalıları karşı Nasrîlere verdiği desteğe karşılık şükranlarını ifade etmek ve yaşadığı bireysel sıkıntılar nedeniyle Sultan Ebû Hammû'nun himayesini kazanmak gibi sebeplerle onu methetmiştir. Şair, Sultan Ebû Hammû'nun övgüsüne dair iki mukatta'a ve üç kaside olmak üzere 254 beyitlik, es-Seğrî'ye ise beş beyitlik mukatta'a ve on beş beyitlik bir kaside kaleme almıştır. Şairin es-Seğrî hakkındaki övgüsü de daha çok Sultan Ebû Hammû'nun övgüsünü içerdiği için ona değinilmeyecektir.

İbnu'l-Hatîb, hayatının son dönemlerinde yaşadığı zorluklar nedeniyle Endülüs'ten ayrılmak için bir hamî arayışına girdiğinde, Sultan Ebû Hammû Musa'nın himayesini kazanmak için ona yazdığı bir mektupla birlikte onun için nazmettiği yüz on dört beyitlik meşhur es-Sînniyye kasidesini göndermiştir⁶⁵⁵. Bu kasidesinde, meşhur

⁶⁵⁵ el-Makkarî, *Ezhâr*, c.1, s. 249-257.

Arap şairi Ebû Temmâm'ın es-Sîniyye adlı kasidesini üslup ve mana bakımından taklit ettiği iddia edilmiştir⁶⁵⁶. İbnu'l-Hatîb, Mağrib'deki ikinci sürgününde ise Ebû Hammû Musa'nın Tilmisân şehrini Merînîlerden geri aldığında onu tebrik etmek için on üç beyitlik ve ömrünün son demlerinde Fes şehrinden muhtemelen tutuklandığı sıralarda el-Ganî Billah'ın onu affetmesi için aracılık talebinde bulunduğu yüz yirmi iki beyitlik bir kasidesini yazmıştır⁶⁵⁷. Mezkur memduhuna yazdığı diğer iki mukatta'asında ise Hz. Musa ile Hızır (a.s)'ın karşılaşmasının Endülüs ile Mağrib'in Tanca şehri arasında gerçekleştiği rivayeti çerçevesinde sürdürmüştür.

Şair, işgal altındaki el-Cezîretu'l-hadrâ' şehrini Kastilyalılarından geri almaları için Nasrîlere gönderdiği yardıma karşılık şükranlarını bildirmek için nazmettiği üç beyitlik aşağıdaki mukatta'asında memduhunun yardımını ceziri olmayan denize, onu da Hızır (a.s) benzeterek onu şöyle övmüştür⁶⁵⁸: (el-Vâfir)

لَقَدْ زَارَ "الْجَزِيرَةَ" مِنْكَ بَحْرٌ يُمِدُّ فَلَيْسَ نَعْرِفُ مِنْهُ جَزْرًا
أَعَدْتُ لَهَا بِعَهْدِكَ عَهْدَ "مُوسَى" سَمِيكَ فَهِيَ تَتْلُو مِنْهُ ذِكْرًا
أَقَمْتُ جِدَارَهَا وَأَقْدْتُ كُنْزًا وَلَوْ شِئْتُ اتَّخَذْتُ عَلَيْهِ أَجْرًا

Senden el-Cezîre (Endülüs'e)'ye yardım eden bir deniz ziyaret etti. Biz onun cezirini (geri çekilmesini) idrak etmedik, görmedik.

Sözünle, desteğinle ona adaşın Musa (a.s)'nın zamanını tekrarladın, yeniden yaşattın. O (Endülüs), ondan anı okuyor, bahsediyor.

Onun (Endülüs'ün) duvarlarını inşa ettin ve bir hazine bahsettin. Eğer isteseydin ona karşılık bir mükafat alırdın.

⁶⁵⁶ el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 257.

⁶⁵⁷ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 542-548, 607.

⁶⁵⁸ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 405.

Şair, mezkur sultana yazdığı yüz on dört beyitlik meşhur es-Sînîyye kasidesinin aşağıdaki dizelerinde ise memduhunu şöyle övmüştür⁶⁵⁹: (el-Kâmil)

قُلْ لِلزَّمَانِ إِلَيْكَ عَنْ مُتَدَمِّمٍ بَضَمَانٍ عِرٌّ لَمْ يَكُنْ لِيَخِيسَا
فَإِذَا اسْتَحَرَّ جِلَادُهُ فَأَنَا الَّذِي اسْتَغْشَيْتُ مِنْ سَرْدِ الْيَقِينِ لُبُوسَا
وَإِذَا طَغَى فِرْعَوْنُهُ فَأَنَا الَّذِي مِنْ ضَرِّهِ وَأَذَاهُ عُذْتُ "بِمُوسَى"
أَنَا ذَا أَبْوِ مَثْوَاهُ مَنْ يَحْمِي الْحَمَى لَيْشَاءَ وَيُعْلِمُ بِالزَّرِيرِ الْخَيْسَا
بِحِمَى "أَبِي حَمُو" حَطَطْتُ رَكَائِي لَمَّا اخْتَبَرْتُ اللَّيْثَ الْعَرِيسَا
أَسَدُ الْهَيَاجِ إِذَا خَطَا قُدَمًا سَطَا فَيَخْلِفُ الْأَسَدَ الْهَزْبِرَ فَرِيسَا
بَدْرُ الْهُدَى يَأْبَى الضَّلَالِ ضِيَائُهُ أَبَدًا فَيَجْلُو الظُّلْمَةَ الْجُنْدِيسَا
جَلَّ الْوَقَارِ رَسَا وَأَشْرَقَ وَاعْتَلَى وَسَمًا فَطَاطَتِ الْجَبَالُ رُؤُوسَا

Zamana söyle, sözünden dönmeyen ve ihtişamın güvencesinde olan o emanetini koruyan kişiden uzak dursun.

Onun kavgası kızıştığında, gerçekleri ifade eden kıyafetlere bürünen benim.

Onun Firavunu azdıığında, zarar ve eziyetinden Mûsâ'ya sığınan benim.

Onun konağının sahibi, orayı aslanlar gibi koruyan ve kükreyerek aslanın nerede olduğunu gösteren benim.

Aslanların inini ve aslanı seçtiğimde, bineklerimin yükünü Ebû Hammû'nun sığınağında indirdim.

⁶⁵⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 722-728; Yahya İbn Haldûn, **Buğye**, c.2, s. 287 vd.; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 250-257.

Kavganın aslanıdır adımını ileri atınca gasp eder ve yırtıcı aslanı paramparça geride bırakır.

Işığ, asla dalalete razı olmayan hidayet dolunaydır ve hemencecik karanlıkları aydınlatır.

Vakarın dağıdır; dik durdu, ışık saçtı, cesaret verdi ve yüceldi zira dağlar başlarını eğerken.

2.2.1.4. Dostlarını Methi

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, emîr, sultan, vezir, katip vb. yüksek makamlardaki devlet adamlarının yanı sıra dostlarına da övgü dolu şiirler nazmetmiştir. Onun bu türden şiirleri, on kaside ve on dokuz mukatta'a olmak üzere toplam 203 beyitten ibarettir.

İbnu'l-Hatîb, el-Hamrâ Sarayı'nda uzun süre divânu'l-inşâ katipliği ve reisliği, vezirlik gibi resmi görevler üstlenen hoca ve dostu İbnu'l-Ceyyâb için kaleme aldığı on dört beyitlik methiyesine ait aşağıdaki beyitlerinde memduhunu şöyle övmüştür⁶⁶⁰: (et-Tavîl)

مَحَلَّكَ بِالدُّنْيَا وَبِالدِّينِ مَعْمُورُ	فَشَانِيكَ مَخْدُولٌ وَرَاجِيكَ مَنْصُورُ
إِلَيْكَ تَنَاهَى حَمْدُ كُلِّ فَضِيلَةٍ	فَهَا هُوَ مَمْدُودٌ عَلَيْكَ وَمَقْصُورُ
كَأَنَّ مَحَامِيدَ الزَّمَانِ دَفَاتِرُ	وَحَمْدُكَ تَصْحِيحٌ عَلَيْهَا وَتَطْرِيرُ
تَحُوطُ أُمُورِ الْمُلْكِ مِنْكَ سِيَاسَةً	حَبَاهَا مِنَ اللَّطْفِ الْإِلَهِِيِّ تَذْيِيرُ

Dünyadaki ve dindeki mekanın mamurdur. Seni kötüleyen rezil ve sana umut bağlayan muzafferdir.

Tüm faziletlerin övgüsü sana varır. İşte o övgü, senin üstünde uzatılmış ve kısaltılmıştır.

⁶⁶⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 403.

Sanki zamanın övgüleri defterdir ve senin övgün onların üzerine tashih ve süslemedir.

Siyaseten yönetim işlerini kuşatıyorsun ve tedbir, ilahî lutüften onu ödüllendirdi.

Şair, Mubârek b. İbrahim b. ‘Atiyye el-Halîfî (ö. 771/1370) için nazmettiği methiyesinde, memduhunun misafirperverliğini, cömertliğini, cesaretini, ferasetini ve nesebini övdüğü on beş beyitlik methiyesine ait dizelerinde ise dostunu şöyle övmüştür⁶⁶¹: (el-Kâmil)

عَرَمَاتُ دَارِكَ لِلضَّيْفِ مَبَارِكُ	وَبِضْوَى نَارِ قِرَاكَ يُهْدَى السَّالِكُ
وَنَوَالِكَ الْمَبْدُولُ قَدْ شَمَلَ الْوَرَى	طُرّاً، وَفَضْلُكَ لَيْسَ فِيهِ مُشَارِكُ
قُلْ لِلَّذِي قَالَ: الْوُجُودُ قَدْ انْطَوَى	وَالْيَأْسُ لَيْسَ لَهُ حُسَامٌ فَاتِكُ
وَالْجُودُ لَيْسَ لَهُ غَمَامٌ هَاطِلُ	وَالْمَجْدُ لَيْسَ لَهُ سَنَامٌ بَاتِكُ
جَمَعَ السَّجَاحَةَ، وَالرَّجَاحَةَ وَالتَّهْدَى	وَالْبَأْسَ، وَالرَّأْيَ الْأَصِيلَ "مَبَارِكُ"
لِلدِّينِ وَالْدُّنْيَا وَلِلشَّيْمِ الْغَلَى	وَالْجُودُ، إِنَّ شَحَّ الْعَمَامِ السَّافِكُ
عِنْدَ الْهِجَاجِ "رَبِيعُهُ بَنُ مُكْدَمٍ"	فِي الْفَضْلِ وَالتَّقْوَى "الْفَضِيلُ" وَ "مَالِكُ"
وَرِثَ الْجَلَالََةَ عَنْ أَبِيهِ وَجَدَّهُ	فَكَأَنَّهُمْ مَا غَابَ مِنْهُمْ هَالِكُ
فَجِيَّادُهُ لِلْأَمِلِينَ مَرَكَبُ	وَحَيَاؤُهُ لِلْقَاصِدِينَ أَرَائِكُ
فَإِذَا الْمَعَالِي أَصْبَحَتْ مَمْلُوكَةً	أَعْنَفُهَا بِالْحَقِّ فَهُوَ الْمَالِكُ
يَا فَارِسَ الْعَرَبِ الَّذِي مِنْ بَيْتِهِ	حَرَمٌ لَهَا حَجٌّ بِهِ وَمَنَاسِكُ
يَا مَنْ يُبَشِّرُ بِاسْمِهِ قُصَّادُهُ	فَلَهُمْ إِلَيْهِ مَسَارِبٌ وَمَسَالِكُ
أَنْتَ الَّذِي اسْتَأْثَرْتُ فِيكَ بَغِطَتِي	وَسِوَاكَ فِيهِ مَا خِذٌ وَمَتَارِكُ

⁶⁶¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 472-473.

لَا زِلْزَلَةٌ نُورًا يُهْتَدَى بِضِيَائِهِ مَنْ جَنَّهُ لِلرَّوْعِ لَيْلٌ خَالِكٌ

Evinin avlusu, misafirler için dinlenme yeridir. Senin misafirperverliğinin ateşinin ışıyla yolcu yolunu buluyor.

Senin bol hediyen varlıkların tümünü kapsıyor ve senin erdeminin, cömertliğinin ortağı yok.

Söyle: Hayat düürldü ve yiğitliğin gözüpek kılıcı yok,

Cömertliğin yağmur getiren bulutu ve şerefın yüce tepesi yok diyene.

Mübârek, yumuşak huyluluğu, sakinliği, cömertliği, yiğitliği ve asil fikri topladı.

Şayet döken, yağdıran bulut eksilse, cömertlik, ulvi huylar, dünya ve din için;

(O) kavgada Rabî'a b. Mukeddem'dir⁶⁶² ve fazilet ve takvada el-Fudeyl (b. 'Îyâd el-Fundîni)⁶⁶³ ve Mâlik (b. Dînâr)'tir⁶⁶⁴.

Dedesinden ve babasından yüceliği miras aldı. Sanki onlardan ölmüş olanlar hala yaşıyorlar.

Asil ve hızlı atları, umut edenler için gemilerdir (bineklerdir) ve çadırları gelenler için tahtdır, koltuktur.

Şerefliler köle olunca, doğrusu o maliktir, sahiptir.

Ey Arap kahramanı ki onun evi Arapların hacı için bir haremdir ve hac merasimleri orada icra edilir.

⁶⁶² ez-Ziriklî, A'lâm, c.3, s. 17.

⁶⁶³ ez-Ziriklî, A'lâm, c.5, s. 153.

⁶⁶⁴ ez-Ziriklî, A'lâm, c.5, s. 260-261.

Ey elçilerinin onun ismiyle müjdeleler verdiği kişi! Onların ona yolları ve güzergahları var.

Sen, mutluluğum için kendime ayırdığımsın. Senin dışındakinde kusurlar, terk edilen hususlar var.

Sen, hâlâ kapkaranlık gecenin korku için üstüne çöktüğü kişinin ışıyla hidayete erdirildiği nursun.

2.2.1.5. Diğer Medih Şiirleri

Bu başlık altında İbnu'l-Hatîb'in memduhu meçhul veya memduhu belli olup da hakkında yeterli bilgiye sahibi olamadığımız kişilere nazmettiği methiyeleri ve zikrettiğimiz tasniflere dahil edilemeyen methiyeleri değerlendirilecektir.

Şairin bu tür şiirleri, beş kaside ve yirmi dokuz mukatta'a olmak üzere toplam 124 beyittir.

Şair, söz konusu şiirlerinden “وَقُلْتُ أَخَاطِبُ السُّلْطَانَ–Sultana hitap ederek söyledim” ibaresiyle bir sultana nazmettiğini ifade ettiği altı beyitlik şu mukatta'asında duygularını şöyle ifade etmiştir⁶⁶⁵: (el-Kâmil)

أَحْجَلْتَنِي يَا مُخْجِلَ الشَّمْسِ	بِمَكَارِمِ أَعْيَتْ (عَلَى) نَفْسِي
حَمَلْتَنِي مَا لَا أُطِيقُ بِهِ	فَدَهَشْتُ مِنْكَ وَغَبْتُ عَنْ حَسِي
يَا نُورَ نَاطِرِي وَسِرِّ هَوَى	قَلْبِي، وَيَا عِزِّي وَيَا أَنْسِي
أَنَا غَرْسُ مُلْكِكَ جُدْتَنِي بِنَدَى	كَفَيْكَ، فَاجْنِ الْحَمْدَ مِنْ غَرْسِ
شُكْرًا بِجُودِ يَدٍ احْتَرَقَتْ	سُحْبُ الْحَيَا بَيْنَانِهِ الْخَمْسِ

⁶⁶⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 733.

وَعَمَرْتُ كُرْسِيَّ الْخِلَافَةِ مَغْضُو ماً بِحَقِّ الْعَرْشِ وَالْكُرْسِيِّ

Ey güneşi utandıran! Beni şaşırtan cömertliklerle beni utandırdın.

Katlanamadığım şeyi bana yükledin. Ürktüm senden ve şuurumu yitirdim.

Ey iki gözümün nuru ve kalbimin sevdasının sırrı! Ey itibarım, gücüm! Ey dostum, sevincim.

Ben senin mülkünün fidanıym ve avuçlarının cömertliğiyle bana bağışta bulundun. Bu sebeple fidanımdan övgüyü, şükrü topla.

Beş parmağının ucuyla yağmurun bulutlarını tutuşturan elin cömertliğine müteşekkirim.

Tahtın ve hanedanın hakkını koruyarak hilafetin tahtını imar ettin.

2.2.2. Gazel

Gazel kelimesi, sözlükte “kadınlarla konuşmak, onlara kur yapmak ve kadınlara duygularını şiirle ifade etmek” gibi manalara gelmektedir⁶⁶⁶. Terim olarak ise gazel, aşk, sevgilinin bedensel veya ruhsal güzelliklerinin ya da ayrılık ve aşk acılarının betimlendiği şiirlere verilen addır⁶⁶⁷. Gazel şiiri için yaygın olarak nesib, teşbib gibi isimler de kullanılmaktadır⁶⁶⁸. Bu tür şiirlerin söylenmesine ise “teğazzul” denilmektedir⁶⁶⁹. Gazel şiiri, geleneksel, ‘afif (‘uzrî) ve hissî şeklinde üçe

⁶⁶⁶ el-Cevherî, **es-Sihâh**, s. 847; el-Feyrûzâbâdî, **el-Kâmus**, s. 1332.

⁶⁶⁷ Cebbûr ‘Abdunnûr, **el-Mu‘cemu’l-edebî**, Dâru’l-‘ilmi’l-melâyîn, Beyrut 1979, s. 186-187.

⁶⁶⁸ Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi-III**, s. 74-75.

⁶⁶⁹ Kenan Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi-I Cahiliye Dönemi**, Fenomen Yayıncılık, 2. Baskı, Erzurum 2012, s. 142.

ayrılmaktadır⁶⁷⁰. Ayrıca Abbasî döneminde ortaya çıkan “ğulâmiyyât” türünde bir gazel türü de vardır⁶⁷¹.

Arap şiirinin temel konularından olan gazel şiiri, doğulu Arap şairlerin teveccühünü kazandığı gibi Endülüslü şairlerden de büyük bir rağbet görmüştür. İbn Zeydûn, İbnu’z-Zekkâk el-Lahmî, İbn Hâtîme gibi Endülüslü şairler gazel şiirinde temayüz eden şairlerden bazılarıdır⁶⁷². Bir gazel şairi olmasa da İbnu’l-Hatîb, medih kasidelerinin mukaddime bölümlerinde nesîb şeklinde ve müstakil şiirler tarzında gazel temasında şiirler nazmetmiştir. Şair, Arap şiirindeki klasik gazel şiirini mana ve üslup bakımından taklit etmiştir. Dostlarının teşviki, şair olarak sırf bu türden şiir nazmetmek istemesi ve zaman zaman da duygularını dile getirme arzusu gibi farklı nedenlerle gazel şiirini kaleme almıştır. Gazel şiirini, gençlik döneminde ve onun heyecanı ile nazmeden şairin bu şiirleri munasebetiyle pişmanlık duymuştur⁶⁷³. İbnu’l-Hatîb’in “وَقُلْتُ، وَأَطْنُهُ أَوَّلَ” ifadesini zikretmesi, ilk nazmettiği şiirin gazel olduğunu göstermektedir⁶⁷⁴. İbnu’l-Hatîb, gazel şiiri için gazel, teğazzul ve nesîb mefhumlarının üçünü de kullanmıştır.

İbnu’l-Hatîb’in gazel şiiri, daha çok afîf gazel yapısındadır. Ancak şairin, hissî gazel olarak değerlendirilebilecek sevgilinin yanağını, bakışını, gözlerini, göz kapaklarını, endamını, betimlediği dizeleri de mevcuttur. Ama şairin söz konusu tasvirleri, müstehcen unsurlar içermemektedir. Bu betimlemeler, müstakil gazel kasidelerine serpiştirilmiş beyitler veya mukatta‘a formundaki kısa şiirlerde yer almıştır. Bu nedenle şairin gazel şiirini genel olarak afîf gazel ve ğulâmiyyât olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür:

⁶⁷⁰ Hasan Ebû Rahhâb, **el-Ğazel ‘inde’l-‘Arab**, Matb‘atu Mısır Şeriketu Musâhemetu Mısriyye, Kahire 1947, s. 158 vd.

⁶⁷¹ Rahhâb, **el-Ğazel**, s. 153-157.

⁶⁷² Dayf, **‘Asru’l-duvel ve’l-imârâtî’l-Endelus**, s. 256-291.

⁶⁷³ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 394-395.

⁶⁷⁴ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 278.

Tablo 7: Şairin Gazel Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı

Türü	Kaside	Mukatta‘a	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Afif Gazel	10	25	35	248
2 Ğulâmiyyât	-	2	2	4
Toplam	10	27	37	252

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi şairin gazel şiiri, on kaside ve yirmi yedi mukatta‘a olmak üzere toplam 252 beyittir. Bu şiirlerinden sadece dört beyit ğulâmiyyât olup diğerleri ise afif gazeldir. Şairin ayrıca gazel temasında yirmi yedi beyitlik bir tahmis şiiri de mevcuttur⁶⁷⁵.

2.2.2.1. Afif Gazel

Afif gazel, müstehcenlikten uzak içten duygularla sevgiliye duyulan sevginin, özlemin, ayrılığın, kalbin acılarının ve üzüntüsünden ötürü kendisini kınayanlarla mücadele vb. unsurların işlendiği gazel türüdür⁶⁷⁶. Bu gazel türü ‘uzrî gazel şeklinde de tanımlanmıştır⁶⁷⁷. Şair, bu tarz şiirlerinde, mâşuka olan sevgisini, özlemini, sitemini, acılarını vb. duyguları işlemiştir.

2.2.2.1.1. Mâşuk

Şair, sevgilisine farklı isimlerle hitap etmiştir. Şairin Arap şairlerin gazel şiirlerinde sıklıkla kullandıkları Selmâ, Lubnâ, Su‘dâ gibi isimleri kullanması ve sevgilinin diyarı veya mensub olduğu kabileyi de zikretmemesi bu isimlerin müstear

⁶⁷⁵ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 583-584.

⁶⁷⁶ Rahhâb, **el-Ğazel**, s. 167-176.

⁶⁷⁷ Rahhâb, **el-Ğazel**, s. 167; Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi-III**, s. 80.

olma ihtimallerini güçlendirmektedir. Örneğin şair, iki dizelik gazel şiirinde “Rabâb” ismiyle hitap ettiği sevgilisine karşı duygularını şöyle ifade etmiştir⁶⁷⁸: (el-Vâfir)

شَرَفْتُ بِعَبْرَتِي لَمَّا تَغَنَّتْ عَلَى الْأَوْتَارِ زَائِقَةُ الشَّابَابِ
وَمَا اسْتَعْبَرْتُ مِنْ طَرَبٍ وَلَكِنْ يَذْكُرُنِي الرَّبَابُ هَوَى "الرَّبَابِ"
Gençliğin saflığı tellerin üstünde mırıldandığında, gözyaşlarına boğuldum.

Neşeden gözyaşı dökmedim. Lakin kemençe Rabâb'ın aşkını bana hatırlattı.

Şair, başka bir gazel şiirinin ilk iki dizesinde ise mâşukuna “Lubnâ” ismiyle hitap etmiştir. Söz konusu dizeler şöyle kaydedilmiştir⁶⁷⁹: (el-Hafîf)

مَا لِقَلْبِي إِذَا هَفَا الْبَرْقُ حَيًّا وَصَبَا لِلنَّسِيمِ فِي أَرْضِ "لُبْنَى"
وَإِذَا مَا الظَّلَامُ حَلَّ، عَرَاهُ عَائِدُ الشَّوْقِ وَالْغَرَامِ فَجَنَّا
Ne oluyor kalbime! Şimşek çaktığında, Lubnâ'nın diyarındaki melteme meyletti ve özlemini çekti.

Karanlık çöktüğünde, ziyaretçinin özlemi ve tutkusu ona musallat oldu ve çıldırdı.

Şair, Hz. Peygamber (s.a.v)’e nazmettiği kırk bir beyitlik methiyesinin matlaında da yine Arap gazel şiirinde sık kullanılan “Selmâ” ismini zikrederek duygularını şöyle ifade etmiştir⁶⁸⁰: (el-Basît)

سَلِّ مَا "لَسَلَمَى" بِنَارِ الْهَجْرِ تَكْوِينِي وَحُبُّهَا فِي الْحَشَى مِنْ قَبْلِ تَكْوِينِي

Sor (Söyle) ne oluyor Selma'ya! Ayrılık ateşiyle beni yakıyor. Onun sevgisi, yaradılışımdan önce gönlümdedir.

⁶⁷⁸ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 151.

⁶⁷⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 581.

⁶⁸⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 610-613.

Şiirlerinde sevgilisine farklı isimlerle hitap eden şair, bazen onu güneşe bazen hilale bazen dolunaya bazen kandile bazen de ceylana benzetmiştir. Örneğin şair, yirmi üç beyitlik gazel şiirine ait aşağıdaki dizesinde sevgilisini güneşe benzeterek onsuz gündüzünün geceye döndüğünü ifade etmiştir. Söz konusu dize şöyledir⁶⁸¹: (el-Hafif)

أَنْتَ شَمْسِي فَكُلَّمَا غَابَ عَنِّي فَتَهَارِي مِثْلَ الظَّلَامِ الدَّاجِي

Sen benim güneşimsin. Ne zaman benden kaybolursan gündüzlerim kapkaranlık geceler gibi olur.

Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a nazmettiği methiyesinin gazel temalı mukaddimesinde ise mâşukunu çölün ortasında kapkaranlık gecede yürüyene yol gösteren dolunaya benzetmiş ve ondan gelen belaya yine onun deva olacağını ifade etmiştir. Şair mezkur duygularla ona şöyle seslenmiştir⁶⁸²: (el-Kâmil)

يَا بَدْرَ تَمَّ يَهْتَدِي بِضِيَائِهِ سَارِي الْفَلَاةِ، وَلِيَلَيْيَ لَيْلَاءِ
أَشْكُوكِ؟ أَمْ أَشْكُو إِلَيْكَ صَابِئِي أَنْتِ الدَّوَاءُ، وَمِنْكَ كَانَ الدَّاءُ

Ey gecem kapkaranlık iken çölün yolcusuna ışıyla yol gösteren dolunay!

Seni mi şikayet edeyim yoksa sana aşkı mı şikayet edeyim? Senden gelen belaya deva yine sensin!

Şair, başka bir gazel şiirinde ise bir yandan mâşukunu ceylana ve bir yandan da onu kahramanlaştırarak ünlü Arap kahramanı 'Antere'ye benzeterek ona söyle seslenmiştir⁶⁸³: (el-Hafif)

يَا غَزَالًا غَزَا دِيَارَ الْأَعْيَادِي وَأَجَالَ الْجِيَادَ تَحْتَ الْعَجَاجِ

⁶⁸¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 195.

⁶⁸² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 93.

⁶⁸³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 196.

لَكَ يَا فَارِسَ الْخَيُْولِ أُنَادِي لَكَ يَا "عَنْتَرَ" الصُّفُوفِ أُنَاجِي

Ey cazibesiyile düşmanların diyarını istila eden ve güzelleri dumanın altında dolaştıran, sersemleten ceylan!

Sana sesleniyorum ey atların farisi! Sana fısıldıyorum ey safların 'Anter'esi!

Şair, başka bir gazel kasidesinde de benzer şekilde sevgilisini bir ceylana benzetmiştir. Şairin ceylanın merasının gönlü ve su içme pınarının ise gözyaşları olduğunu ifade ettiği dizesi şöyledir⁶⁸⁴: (er-Remel)

يَا غَزَالًا وَرُدَّهُ، فِي أَدْمُعِي كُلَّمَا شَاءَ، وَمَرْعَاهُ الْحَشَا

Ey merası gönlüm ve her istediğinde su kaynağı gözyaşlarımda olan ceylan!

2.2.2.1.2. Özlem ve Ayrılık

İbnu'l-Hatîb, bazen hicranın gönlünde yaktığı harla mâşuka olan özlemini dile getirmiş ve ona kavuşmayı temenni etmiştir. Şair, aşağıdaki iki dizesinde mâşuka olan sevgisini ve kavuşma arzusunu şöyle ifade etmiştir⁶⁸⁵: (el-Hafif)

قَسَمًا بِالِدُّعَاءِ فِي "عَرَفَاتٍ" وَ"مِنَى" حَيْثُ مَجْمَعُ الْحُجَّاجِ

مَا فُؤَادِي بِغَيْرِ حُبِّكَ عَانٍ وَلَغَيْرِ اغْتِيَامٍ وَصَلِّكَ رَاجِي

Arafat'taki duaya ve hacıların toplanma yeri olan Minâ'ya yemin olsun!

Gönlüm, sevgine tutsaktır ve sana kavuşmak dışında başka bir şey ummamaktadır.

İbnu'l-Hatîb, bir nebevî methiyesinin mukaddimesinde ise ateşin közü onu yaksa da ayrılığın onun aşkını unutturamayacağını, ateşin ciğerinde olduğunu ve özlemin onu endişelendirdiğini, yakınlığın onu canlandırdığını uzaklığın ise onu tükettiğini, sabrının

⁶⁸⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 739.

⁶⁸⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 197.

tükendiğini ve aşkın onu tutsak ettiğini ifade etmiştir. Şair, söz konusu hüznü ve özlemini aşağıdaki dizelerde şöyle işlemiştir⁶⁸⁶: (el-Basît)

وَتَحْسَبُ الصَّدَّ يُسْلِينِي مَحَبَّتَهَا هَيْهَاتَ لَوْ أَنَّ جَمَرَ النَّارِ يُصْلِينِي
النَّارُ فِي كَبْدِي، وَالشَّقُّوقُ يُفْلِقْنِي وَالْقُرْبُ يَنْشُرُنِي، وَالْبُعْدُ يَطْوِينِي
وَقَدْ رَأَيْتُ مَسِيرِي عَزَّ مَطْلُبُهُ وَالطَّرْفُ وَالظَّرْفُ يُبْكِينِي وَيَكْوِينِي

Ayrılığın bana onun aşkını unutturacağını sanıyorsun. Heyhat! Ateşin koru beni yaksa da (unutmam).

Ateş ciğerimde ve özlem beni üzüyor, endişelendiriyor. Yakınlık beni canlandırıyor, uzaklık ise beni bitiriyor.

Aşkta sabır dayanağım beni terketti ve aşk beni öyle mahkum etti ki.

Şair, nazmettiği yirmi dört beyitlik gazel kasidesinde de mâşuka olan özlemden ötürü bir duygu yoğunluğu yaşamış ve bunun verdiği hüznü dile getirmiştir. Aşkını gizlemek istemiş ancak gözyaşı bunu ifşa etmiştir. Bunun ardından da sırrı yanağına nakşedilenin bunu nasıl gizleyebileceğini sormuştur. Bunu mütakiben ise bedeni Riyye’de kalbi Vâdî’l-aşâ’da olan kişi nasıl unutulabilir ki demiş ve kalbini sevgiliye sunarak ona istediğini yapabileceğini ifade etmiştir. Şair, sözlerini, gecelerini uykusuz geçirdiğini, artık gecesinin ve gündüzünün fark etmediğini ve nice geceleri özlemin ateşiyle uykusuz geçirdiğini ifade ederek bitirmiştir. Söz konusu duyguların ifade edildiği dizeler şöyledir⁶⁸⁷: (er-Remel)

لَكُمْ أَثَرْتُ كِتْمَانَ الْهَوَى غَيْرَ أَنَّ الدَّمْعَ بِالسَّرِّ وَشَى
كَيْفَ بِالْكِتْمَانِ يَوْمًا لِامْرِئٍ سِرُّهُ فِي خَدِّهِ نُقِشَا

⁶⁸⁶ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 611.

⁶⁸⁷ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 740.

أَوْ سُلُوَانٍ لِّمَنْ فِي "رِيَّةٍ" جَسْمُهُ، وَالْقَلْبُ فِي وَادِي "الْأَشَا"
خُذْ فُؤَادِي لَكَ مِنْ مَنِي هَبَاءٍ حُرَّةً، وَافْعَلْ بِقَلْبِي مَا تَشَا
بِعْتُ فِيكَ النَّوْمَ بِالسُّهْدِ فَلَا فَرَقَ عِنْدِي بَيْنَ صُبْحٍ وَ عِشَا
كَمْ لَيْالٍ بَتُّ فِي ظِلْمَاءِهَا أَمْتَطِي مِنْ نَارِ شَوْقِي فُرْشَا
كُلَّمَا صَحْتُ بِهَا وَكَبِدِي مَادَتْ الْأَرْضُ لِمَا بِي دَهْشَا

Aşkı sizden gizlemek istedim. Ancak göz yaşı sırrı ifşa etti.

Sırrı yanağına nakşedilen kişi bir gün nasıl gizleyebilir!

Veya kalbi Vadî'l-aşâ'da ve bedeni Riyye (Maleka)'da olan nasıl avunur!

Kalbimi benden hibe olarak al kendine ve ona ne yapmak istersen yap.

Senin için uykuyu uykusuzluğa sattım. Artık benim için sabah ile akşamın farkı yok.

Nice gecelerin karanlığında özlemimin ateşinden yataklarda bağdaş kurup oturarak geceledim.

Karanlıkta "ah ciğerim" diye her çığlık attığımda, yeryüzü başıma gelene dehşetle üzüldü.

2.2.2.1.3. Sitem

Şair, şiirlerinde sevgiliye ve kendini kınayanlara sitemde bulunmuştur. Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için nazmettiği bir methiyesinin nesîb temalı mukaddimesinde şöyle bir sitemde bulunmuştur⁶⁸⁸: (er-Remel)

⁶⁸⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 393.

مَنْ مُجِيرِي مَنْ نَصِيرِي فِي الْهَوَى صَاعَ بَيْنَ الْغُنَجِ ثَارِي وَالْحَوَرِ
كُنْتُ يَا قَلْبِي عَلَى طُولِ الْمَدَى تَحَذَّرُ الْحُبَّ، وَهَلْ يُنْجِي الْحَذَرُ؟

Aşkta yardımcım, yaramı saran kim? Cilve ile kara gözler arasında hıncım kayboldu.

Ey kalbim! Aşka karşı uzun süre beni uyarıyordun. İkaz kurtarır mı?

Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a yazdığı methiyenin mukaddimesinde ise gönlündeki ateşin şiddetinden sitem etmiş ve kalbindeki azabın nereye kadar devam edeceğini sorgulamıştır. Şair, bahse konu olan dizelerde duygularını şöyle ifade etmiştir⁶⁸⁹: (el-Kâmil)

عَجَباً لَوْجِدٍ، لَا يَلِينُ شَدِيدُهُ وَغَرَامَ قَلْبٍ شَبَّ فِيهِ وَقُودُهُ
وَلَقَدْ عَهِدْتُ الْقَلْبَ، وَهُوَ مُوَحَّدُ فَعَلَامَ يُقْضَى فِي الْعَذَابِ خُلُودُهُ؟
وَاتَّفَاقُ نَفْسِي فِي هَوَاكَ حَيَاتُهَا وَفَنَاءُ قَلْبِي، فِي رِضَاكَ وَجُودُهُ

Ne oluyor da gönüle şiddeti dinmiyor! Aşkın harının içinde büyüdüğü kalbe ne oluyor!

Kalp inanırken onunla sözleştim. Nereye kadar azapta ikameti sürecek!

Nefsimin senin aşkında yok olması onun yaşamasıdır ve kalbimin seni hoşnut ederek ölümü onun varlığıdır.

Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için nazmettiği başka bir methiyesinin nesîb temalı mukaddimesinde ise şöyle bir sitemde bulunmuştur⁶⁹⁰: (el-Kâmil)

إِنِّي امْرُوءٌ أَعْطَيْتُ دَهْرِي مَقُودِي وَجَرَيْتُ فِي طَلْقٍ مَعَ الْأَعْصَارِ

⁶⁸⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 290.

⁶⁹⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 368.

Dizginimi zamana teslim eden adamım ben. Kasırgaya teslim olmuş gidiyorum.

İbnu'l-Hatîb, aynı şekilde Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için nazmettiği methiyesinin mukaddimesinde de verdiği sözü unuttuğunu iddia ederek sitemini dile getiren sevgiliye karşı yemin ederek unutmanın huyu olmadığını belirtmiş ve dostlardan teselli almanın huyu olmadığını ifade etmiştir. Peşinden suyun bile boğulma korkusundan bir gün terk edilebileceğini, onun diyarını isteyerek terk etmediğini, nice geceleri uykusuz geçirdiğini, çektiği acıyı yıldızla şikayet ettiğini ve yıldızın aşkıdan ve endişesinden ızdırıp çektiğini ifade etmiştir. Şairin söz konusu duygularını ifade ettiği dizeleri şöyledir⁶⁹¹: (el-Basît)

قَالَتَ تَنَاسَيْتَ عَهْدَ الْحُبِّ قُلْتُ لَهَا	لَا، وَالَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ
مَا كَانَ قَطُّ تَنَاسِي مِنْ شَيْمِي	وَلَا السُّلُو عَنْ الْأَحْبَابِ مِنْ خُلُقِي
وَلَا تَرَحَّلْتُ عَنْ مَعْنَاكَ مِنْ مَلٍ	قَدْ يُتْرَكُ الْمَاءُ يَوْمًا خِيفَةَ الشَّرَقِ
كَمْ لَيْلَةٍ بَتُّهَا وَالطَّيْفُ يَشْهَدُ لِي	لَمْ تَطْعَمِ النَّوْمَ أَجْفَانِي وَلَمْ تَذُقِ
أَشْكُو إِلَى النِّجْمِ وَهَذَا مَا أَكَابِدُهُ	حَتَّى شَكَ النِّجْمُ مِنْ وَجْدِي وَ مِنْ قَلْقِي

Dedi: Aşkın zamanını unuttun. Ona dedim: Hayır, insanı alaktan yaratana yemin ederim ki (unutmadım).

Asla, unutmak benim huyum değil ve dostlardan teselli bulmak benim ahlakım değil.

Senin meskenini bıkkınlıktan terk etmedim. Su da bir gün boğulma korkusundan terk edilebilir.

Hayal, beni seyrederken (Hayal benim şahidimdir) göz kapaklarımın uyku tatmadığı ve onun zevkini almadığı nice geceler geçirdim.

⁶⁹¹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 690.

Katlanamadığım halsizliği, bitkinliği yıldıza şikayet ettim. Hatta yıldız bile benim endişem ve aşkımdan acı, ızdırıp çekti.

Şair, kendisini kınayanlara da sitemini dillendirmiştir. Sevgisinden ötürü kendisini azarlayanlara şöyle seslenmiştir⁶⁹²: (el-Hafîf)

يَا عَدُوِّي إِلَيْكَ عَنِّي فَإِنِّي لَسْتُ بِالتُّصَحِّحِ مِنْكَ بِالْمُحْتَاجِ

Ey beni çok kınayan! Benden uzak dur! Ben senden nasihat almaya muhtaç değilim.

Şair, başka bir şiirinin gazel mukaddimesinde ise kendini kınayanlardan kınamaktan vazgeçmelerini ve aşkı tattığından beri yataktan çıkamadığını ifade etmiştir. Onun söz konusu dizesi şöyle kaydedilmiştir⁶⁹³: (el-Basît)

يَا لَأَنَّمَا أَفِيقًا مِنْ مَلَامِكُمْ فَإِنِّي مُذْ سَقِيتُ الْحُبَّ لَمْ أَفِيقْ

Ey beni kınayanlar! Azarınızdan, siteminizden ayılın, onu terk edin. Zira şüphesiz bana aşk içirildiğinden (aşık olduğumdan) beri ayılamadım.

2.2.2.2. Hissî Gazel

Hissî gazel, daha çok kadının bedensel güzelliklerinin şehvet ve müstehcenlikle tasvir edildiği gazel türüdür⁶⁹⁴. Bu tür, Emevîler döneminde Hicâz'da zevk ve eğlence hayatının artmasıyla ortaya çıkmıştır⁶⁹⁵.

İbnu'l-Hatîb, şiirinde müstehcen bir üslup kullanmamıştır. Ama şiirinde sevgilinin yanak, göz, gözyaşı, zülûf, bakış, endam vb. güzelliklerine yer vermiştir. Onun bu tarz şiirleri azdır.

⁶⁹² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 196.

⁶⁹³ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 690.

⁶⁹⁴ Rahhâb, *el-Ğazel*, s. 176.

⁶⁹⁵ Rahhâb, *el-Ğazel*, s. 176-177.

2.2.2.2.1. Bakış

Şair, yedi beyitlik gazel kasidesinde mâşukun bakışını ‘Amr b. Ma’dî Kerb’in kılıcı ile kıyaslayarak güzelliğini şöyle ifade etmiştir⁶⁹⁶: (el-Mutekârib)

الْحَظُّكَ أَمْ سَيْنُ عَمْرٍو "أَعِيدَا لَقَدْ جَنَّدَ الْحُسْنُ فِيكَ الْجُنُودَا

Bakışın mı yoksa ‘Amr (b. Ma’dî Kerb)’in kılıcı mı geri gönderildi? Güzellik sende orduyu hazırladı, seferber etti.

Şair, gazel temalı yirmi üç beyitlik gazel şiirinin aşağıdaki dizelerinde ise sevgilisinin bakışının kalbini marazlandırıldığını, ilacının da onun elinde olduğunu ifade etmiş ve bakışlarını aşk için doldurulan saf şarap kadehlerine benzetmiştir. Bu sözlerinin ardından da Bîşr el-Hâfî’nin dindarlığı ve el-Haccâc es-Sekafî’nin sertliğini ihtiva eden dinginlikle insanlara boyun eğdirdiğini dile getirmiştir. Şairin söz konusu dizeleri şöyledir⁶⁹⁷: (el-Hafif)

يَا مَرِيضَ الْجُفُونِ، أَمَرَضْتَ قَلْبِي فَادْرِكْنِي، فَفِي يَدَيْكَ عِلَاجِي
أَجْفُونُ تُجِيلُهَا أَمْ كُؤُوسٌ أَتَرَعَتْ لِلْهَوَىٰ بَغْيِرٍ مَزَاجٍ!
تَخْدَعُ النَّاسَ بِالْفُتُورِ فَفِيهَا نُسُكُ بِشْرِ وَسَطُوءُ الْحَبَّاجِ

Ey baygın bakışlım! Sen kalbimi marazlandırdın. Beni hatırla. Zira dermanın senin elindedir.

Sen göz kapaklarını mı hareket ettiriyorsun yoksa aşk, eğlence için doldurulan katıksız kadehleri mi?

Bîşr (el-Hâfî)’nin dindarlığının ve el-Haccâc (es-Sekafî)’in sertliğinin olduğu sakinlikle insanları aldatıyorsun.

⁶⁹⁶ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 279.

⁶⁹⁷ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 195.

Şair, aynı gazel şiirinde mâşukun bakışlarının keskinliğini kılıca benzetmiş ve onun kat kat olan zırhı ince ince dilimlediğini ifade etmiştir. Söz konusu beyit şöyledir⁶⁹⁸: (el-Hafif)

وَشِمِ السَّيْفَ مِنْ لِحَاطِكَ تَفْرِي كُلَّ دِرْعٍ مُضَاعَفٍ فِي الْهِجَاجِ

Kılıç gibi keskin bakışını kınına koy. Bakışınla kargaşada kat kat olan zırhı ince ince doğruyorsun.

Şair, Ebû'l-Haccâc Yusuf'a nazmettiği bir methiyesinin gazel temalı mukaddimesinde ise klasik Arap gazel şiirinde sıklıkla kullanılan ibareleri kullanarak sevgilinin bakışlarını şöyle tasvir etmiştir⁶⁹⁹: (er-Remel)

وَعَزَّتْ قَلْبِي الْحَاظُ الطَّبَّا بِطَبَاهَا، أَيْنَ يَا قَلْبُ الْمَفَرِّ؟

بِأَبِي وَاللَّهِ لَخُطُّ فَاتِرٍ مَا جَأَى فِي مُهْجَةٍ إِلَّا اعْتَذَرَ

Ceylanların bakışları keskin kılıçlarıyla saldırdılar. Ey kalp kaçış nereye?

Babama yeminler olsun. Vallahi baygın bakış, aldığı canda mazeret sahibidir.

2.2.2.2.2. Yanak, Zülûf

Şair, üç dizelik gazel şiirinde sevgilinin zülûfünü şöyle betimlemiştir⁷⁰⁰: (et-Tavîl)

عِذَارُ كَمَا دَبَّ الْحَبَابُ عَلَى الْوَرْدِ مَحَاسِنُهُ أَرَبَتْ عَلَى الْحَصْرِ وَالْعَدِّ

سَعَى نَحْوُ وَرْدِ الثَّغْرِ وَأَنْسَابَ نَحْوَهُ فَتَحَسِبُهُ نَمْلًا تَدِبُّ إِلَى شُهْدِ

Su damlasının gülün üstünü örtmesi gibi zülfü var. O zülün güzellikleri sınırları aşmıştır.

⁶⁹⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 196.

⁶⁹⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 393.

⁷⁰⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 345.

(Zülûf) Ağzın gülüne doğru yöneldi ve ona doğru aktı. Onu bala doğru emekleyen karınca sanırsın.

Şair, iki beyitlik gazel temalı şiirinde ise duygularını şöyle ifade etmiştir⁷⁰¹: (el-Hafif)

أَصْبَحَ الْخَلْدُ مِنْكَ جَنَّةً عَدْنٍ مُجْتَلَىٰ أَعْيُنٍ وَشَمِّ أَنْفِ
ظَلَّلَتْهَا مِنَ الْجُفُونِ سُيُوفٌ "جَنَّةُ الْخُلْدِ تَحْتَ ظِلِّ السُّيُوفِ"

Yanağın, burunların kokladığı, gözlerin gördüğü 'Adn cenneti oldu.

Kılıçlar (kirpikler), onu göz kapaklarından korudu. "Ebedi cennet kılıçların gölgesi altındadır".

Şair, "وَقُلْتُ فِي غَرَضِ النَّسِيبِ"-Nesîb temasında söyledim" şeklinde üç dizelik şiirinin konusunu izah ettiği şiirinde ise sevgilinin zülfünü yarıklarda yetişen reyhana benzetmiştir. Söz konusu bu tasviri şöyle dile getirmiştir⁷⁰²: (et-Tavîl)

فِدَىٰ لِعِذَارٍ فَوْقَ خَدِّكَ رَائِقٍ كَمَا نَبَتَ الرَّيْحَانُ فَوْقَ الشَّقَائِقِ

Yanağın üstündeki parlak, sade zülüfe kurban. Yarıklar üzerinde biten reyhan gibi.

Şair, yazdığı üç dizelik başka bir gazel şiirinde ise yüz, yanak ve zülüfü bir arada zikrederek duygularını şöyle ifade etmiştir⁷⁰³: (et-Tavîl)

وَوُجْهِهِ غَرَسْتُ الْوَرْدَ فِيهِ بِنَظَرَةٍ فَيَا لَيْتَ كَفَّيْ مُتَّعَتْ بِجَنَىٰ غَرَسِي
كَأَنَّ أَحْمَرَارَ الْخَدِّ تَحْتَ عِذَارِهِ عَلَامَةٌ مَوْلَانَا عَلَى أَحْمَرِ الطَّرْسِ

⁷⁰¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 684.

⁷⁰² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 713.

⁷⁰³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 720.

Nice yüze bakışla gül ekdim (Nice yüzü güldürdüm). Keşke avucum fidanımın meyvesiyle neşelendirilse.

Onun zülfünün altındaki yanağın kıpkırmızılığı, efendimizin kırmızı kağıt üstündeki nişanı gibidir.

2.2.2.2.3. Göz ve Gözyaşı

İbnu'l-Hatîb, gazel şirinde göz, göz kapağı ve gözyaşını sıklıkla kullanmıştır. Örneğin şair dokuz beyitlik gazel kasidesinde, sevgilinin göz kırpmalarını, hedefi vuran oklara benzetmiştir. Söz konusu beyit şöyle kaydedilmiştir⁷⁰⁴: (el-Kâmil)

عَمَزَاتُ طَرْفِكَ فِي الْقُلُوبِ تَخَالُهَا مِثْلُ السَّهَامِ مَضَتْ إِلَى الْأَغْرَاضِ

Göz kırpmalarını kalplerde hedeflere varan oklar sanırsın.

Şair, ayrılığın acısından döktüğü göz yaşına ise şöyle değinmiştir⁷⁰⁵: (er-Remel)

مِلَأْتُ مِنْ جَوْهَرِ الدَّمْعِ يَدِي عَجَباً أَقْبَلُ فِي قَلْبِي الرُّشَا
وَجَرَى مِنْ مَاءٍ غَيْبِي نَهْرٌ حِينَ أَرْسَلْتُ دُمُوعِي مُجْهَشَا

Acaba kalbimde rüşvet kabul ettim de mi elim gözyaşı incisi ile doldu.

Ağlayarak göz yaşlarımı gönderdiğimde, gözümün suyundan bir nehir aktı.

Şair, yedi beyitlik gazel kasidesinde ise sevgilinin gözyaşını inciye benzetmiştir. Söz konusu dizesi şöyledir⁷⁰⁶: (el-Mutekârib)

إِذَا هَطَّلَتْ سُحُبٌ أَجْفَانِهِ نَزَرْنَ عَلَى الْخَدِّ دُرّاً فَرِيدَا

⁷⁰⁴ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 639.

⁷⁰⁵ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 740.

⁷⁰⁶ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 279.

Onun gözkapaklarının bulutları şiddetli bir şekilde yağdığında, yanağın üstüne eşsiz bir inci serptiler.

Şair, başka bir şiirinde ise gözlerin cazibesine dikkat çekmiş ve göz kapaklarının tuzağında tökezlemeye alışkın olduğu ifade etmiştir. Şarin söz konusu dizesi şöyle kaydedilmiştir⁷⁰⁷: (el-Kâmil)

وَأَلْفَتْ فِي شَرِّكَ الْجُفُونِ تَحْطِي فَحَذَارٍ مِنْ فِتَنِ الْعُيُونِ حَذَارٍ

Göz kapaklarının tuzağında tökezlemeye alıştım. Gözlerin cazibelerine dikkat et! Gözünü dört aç!

2.2.2.2.4. Endam ve Güzellik

Şair, gazel şiirlerinde mâşukun endamı ve güzelliğine de değinmiştir. On beyitlik zecel şiirine ait aşağıdaki beyitlerinde sevgilinin güzelliğini şöyle tarif etmiştir⁷⁰⁸: (Meczû'u-r-remel)

أَنْتَ فِي حُسْنِكَ فَرْدٌ كُلُّ حُسْنٍ مِنْكَ يَبْدُو
أَنْتَ بَدْرٌ أَنْتَ شَمْسٌ أَنْتَ آسٌ أَنْتَ وَرْدٌ
أَنْتَ خَضِرٌ أَنْتَ ثَعْرٌ أَنْتَ لَحْظٌ أَنْتَ خَدٌ
أَنْتَ مَعْنَى الْعَشْقِ لَوْلَا كَ سَلَا بِشَرٍّ وَهْنٌ

Sen güzelliğinde eşsizsin. Tüm güzellikler sende mevcuttur.

Sen dolunaysın, sen güneşsin, sen yaban mersinin, sen gülsün.

Sen belsin, sen ağzsın, sen gözsün, sen yanaksın.

Sen aşkın manasıdır. Sen olmasaydın Bîşr, Hind'i unuturdu.

⁷⁰⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 368.

⁷⁰⁸ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 243.

Şair, sevgilisinin yüzünün güzelliğinin kınayanlarda nasıl bir etki yarattığını ise şöyle ifade etmiştir⁷⁰⁹: (el-Mutekârib)

تَبَدَّى مُحَيَّاكَ تَحْتَ الدُّجَى فَخَرَّ الْعَوَاذِلُ، طُرّاً، سُجُوداً

Gecenin karanlığında yüzün göründü ve azarlayanlar hep birlikte secdeye kapandılar.

2.2.2.3. Ğulâmiyyât

Ğulâmiyyât, erkeklerin bedensel ve ruhsal güzelliklerinin tasvir edildiği veya onlara olan duyguların ifade edildiği gazel türüdür⁷¹⁰. Abbasî döneminde ortaya çıkan bu gazel türü, “ğulâmiyyât”, “el-ğazel bi'l-muzekker” ve “el-gazel bi'l-ğilmân” adlarıyla tanımlanmıştır⁷¹¹.

İbnu'l-Hatîb'in ğulâmiyyât şiiri, yukarıda da değindiğimiz gibi iki mukatta'adan ibarettir. Aslında onun bu şiirlerinden sadece bir mukatta'ası ğulâmiyyât olup diğeri ise esmer tenli delikanlılara ilgi duyan kişi hakkında duygularını dile getirmiştir. Bu da bize onun sadece bu türden şiir yazmış olmak maksadıyla bu iki dizeyi kaleme aldığı hissini uyandırmaktadır. Onun “وَقُلْتُ فِي غُلَامٍ خَالِكٍ اللَّوْنِ”-Esmer bir delikanlı hakkında söyledim.” ifadesiyle temasını zikrettiği ğulâmiyyât şiiri şöyledir⁷¹²: (el-Kâmil)

قَالُوا كَلِفْتَ بِهِ غُلَاماً خَالِكاً فَأَجَبْتُ لِي فِيهِ مَا يَشْفِي الْمُهْجَ
مَهْمَا جُنِنْتُ بِهِ هَوًى وَصَبَابَةً عَلَّقْتُ فَوْقِي مِنْهُ حِزْزاً مِنْ سَبَجٍ

Dediler: Esmer bir delikanlıya aşık oldun. Size cevap verdim: Onda canlara, ruhlara şifa veren şey var.

⁷⁰⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 279.

⁷¹⁰ Rahhâb, *el-Ğazel*, s. 153.

⁷¹¹ Dayf, *el-'Asru'l-'Abbasî el-evvel*, s. 177-180, 370-371.

⁷¹² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 216.

Ne zaman onu çıldırırçasına özledim ve sevdim, ondan kara kehribardan olan bir tılsım üstüme astım.

Sonuç olarak İbnu'l-Hatîb, müstakil gazel şiirlerinde ve diğer şiirlerinin mukaddimelerinde affî ve hissî gazel temalı şiirler nazmetmiştir. Bununla birlikte ğulâmiyyât temasında iki mukatta'a da kaleme almıştır. Gazel temalı şiirleri, gençlik dönemine aittir. Arap şiirinde sıklıkla tercih edilen kadın isimlerini zikretmesi, onun diğer Arap şairlerini taklit etmek için gazel şiirini söylediği intibahını uyandırmaktadır.

İbnu'l-Hatîb, affî gazel temasında sevgiliye duyduğu özlemi ve çektiği ızdırabı dillendirmiştir. Ayrılığın verdiği hüznü, uykusuzluğu yıldızlara şikayet etmiş ve onlar, bile onun hissettiği hüzünden ötürü endişelenmiştir. Şair, sevgilisini dolunaya, güneşe, ceylana ve ceylan yavrusuna benzetmiştir.

İbnu'l-Hatîb, hissî gazel şiirinde ise mâşukunun bakışı, yanağı, zülfü, endamı gibi güzellerini konu edinmiştir. Sevgilinin bakışını keskin kılıca, gözkapağını dolu şarap kadehine, zülfünü reyhana benzetmiştir. Sevgilinin ceylan bakışlarından nereye kaçacağını kalbine sormuştur. Ayrıca şair, sevgilinin yanağının kırmızılığını, Nasrîlerin simgesi olan kırmızı parşümen kağıdına, onun yanağındaki gözyaşını ise inciye benzetmiştir. Söz konusu hislerini ifade ederken müstehcenlikten uzak sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

İbnu'l-Hatîb, ğulâmiyyât şiirini ise sırf bu tarz şiir nazmetmek için iki mukatta'a kaleme almıştır.

2.2.3. Hiciv

Hiciv kelimesi, sözlükte “yermek, kusurlarını ortaya dökmek, şiirle sövmek, kötülemek, medhin zıddı olmak” gibi anlamlara gelmektedir⁷¹³. Edebi terim olarak ise

⁷¹³ el-Cevherî, **es-Sihâh**, s. 1188; el-Feyrûâbâdî, **el-Kâmûs**, s. 1727.

hiciv, bir kişi veya zümreyi yeren şiirler için kullanılmaktadır⁷¹⁴. Hiciv şiiri, Arap kabileleri arasındaki kargaşadan beslenen en eski Arap şiiri formlarındandır⁷¹⁵. Medih şiirlerinde kullanılan cömertlik, cesaret, dürüstlük, bilgelik, soyun yüceliğı, fiziksel güzellikler gibi vasıfların tersi olan cimrilik, korkaklık, yalancılık, cahillik, fiziksel kusurların yerilmesi ve soy, şeref, namus gibi değerlere dil uzatılması gibi konular, hiciv şiirinde işlenen ana konulardır.

Hiciv şiirleri, konu bakımından bir kişinin hicvedildiğı “ferdî hiciv”, belli bir zümrenin hicvedildiğı “ictimâî hiciv”, kişinin ahlaki kusurlarının yerildiğı “ahlakî hiciv” ve kişinin bedensel kusurlarının hicvedildiğı “fitrî hiciv” şeklinde sınıflandırılmıştır⁷¹⁶.

Arap şairlerin şiirinde her daim yerini alan hiciv, şair İbnu'l-Hatîb'in de kaleme aldığı bir şiir türüdür. Ferdî ve toplumsal hiciv türünde şiirler nazmeden şairin hiciv şiirleri, diğer şiir temalarına göre azdır. Bu durum, onun sevilen bir şahsiyet olması nedeniyle düşmanlarının az olması, onunla düşünce veya çıkar çatışmasına girecek muhalif siyasi oluşumların olmayışı, çoğı Arap şairin yaptığı gibi hiciv şiiriyle çıkar elde etmek maksadıyla şahsı ve zümreyi tehdit etmeye ihtiyaç duymaması gibi etkenlere bağlanılabilir⁷¹⁷. Şairin hicviyeleri, şekil yapısı, şiir ve beyit sayısı bakımından şöyle sınıflandırılabilir:

Tablo 8: Şairin Hiciv Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı

Hiciv Türü	Kaside	Mukatta'a	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Ferdî Hiciv	5	23	28	143
2 Sosyal Hiciv	1	6	7	24

⁷¹⁴ Kudâme b. Cafer, **Nakd**, s. 30.

⁷¹⁵ Goldzîher, **Klasik Arap Literatürü**, s. 22; Şevkî Dayf, **el-'Asru'l-Cahilî**, Dâru'l-ma'ârif, 11. Baskı, Kahire tsz., s. 197 vd.

⁷¹⁶ Sırâcuddîn Muhammed, **el-Hicâ' fi şi'ri'l-Arabî**, Dâru'r-râtibi'l-câmi'iyye, Beyrut tsz., s. 6-7; Samancı, **Mencek Paşa el-Yusufî**, s. 265.

⁷¹⁷ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, (Muhakkik mukaddimesi), s. 38.

Toplam	6	29	35	167
---------------	----------	-----------	-----------	------------

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi şairin hiciv şiiri, altı kaside ve yirmi dokuz mukatta‘a olmak üzere toplam 167 beyitten ibarettir.

2.2.3.1. Ferdî Hiciv

Şairin hicvettiği kişiler, nazım türleri, şiir ve beyit sayısı bakımından sınıflandırıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 9: Muhattaplara Göre Hiciv Şiirinin Şiir ve Beyit Sayısı

Kişi	Kaside	Mukatta‘a	Şiir	Beyit
1 Ebû‘l-Hasan en-Nubâhî	-	18	18	46
2 Ali İbn Kumâşe	1	1	2	19
3 İbn Ebû‘l-Feth	1	-	1	39
4 İbnu‘l-Kabbâb	1	-	1	10
5 Yahya el-Burğuvî	1	-	1	7
6 Meçhul	1	4	5	22
Toplam	5	23	28	143

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı gibi şairin ferdî hicviyyeleri beş kaside ve yirmi üç mukatta‘adan ibaret olup toplam 144 beyittir. Şairin söz konusu şiirlerinden bazıları örnek verilecektir.

İbnu‘l-Hatîb’in en çok hicvettiği kişi, onu zındıklıkla itham eden ve bir dönem Gırnâta başkadılığı yapan fakih, tarihçi Ebû‘l-Hasan en-Nubâhî’dir. Şair, bu hicviyyelerini Endülüs’ten ayrıldıktan sonra kaleme almıştır. Şairin en-Nubâhî

hakkındaki hicviyyelerinin tümü yukarıda da görüldüğü gibi mukatta‘a şeklindedir. Şair, جَعْسُوسُ lakabını kullanarak en-Nubâhî’yi yermiştir. Şairin en-Nubâhî’nin hicvini konu edinen şiirlerinden biri şöyledir⁷¹⁸: (el-Vâfir)

إِذَا "جَعْسُوسٌ" جَاءَ إِلَى صَلَاةٍ وَطَالَعَنَا بِطُلُعَتِهِ التَّجِيسَ لَهُ
رَأَيْنَا مِنْ يَدَيْهِ وَمِنْ قَفَاهُ صَلِيًّا قَدْ أَطْلَلَ عَلَى كَيْسِهِ

Bodur, çirkin suratlı, namaza geldiğinde, pis simasıyla bize baktı.

Onun elinde ve boynunda kilisede görünen haçı gördük.

Şair, başka bir hiciv şiirinde ise en-Nubâhî’yi şöyle hicvetmiştir⁷¹⁹: (el-Basît)

يَا كَوْكَبَ النُّحْسِ مِنْ قُرْبِ عَلَى الْحَقَبِ تِلْكَ الذَّنَائِي أَتَتْ بِالْحَرْبِ وَالْخَرْبِ
لَمَّا رَأَيْنَاكَ حَقَّقْنَا الَّذِي وَصَفُوا لِلنَّاسِ مِنْ حَدَثَانٍ جَاءَ فِي الْكُتُبِ
إِذْ قَالَ شَاعِرٌ "طَيٌّ" فِي قَصِيدَتِهِ وَهُوَ الْمُقْلَدُ فِي عِلْمٍ وَفِي آدَبِ
"خَوْفُوا النَّاسَ مِنْ دَهْيَاءَ دَاهِيَةٍ إِذَا بَدَا الْكَوْكَبُ الْعَرَبِيُّ ذُو الدَّنَبِ"

Ey yılların uğursuzluk yıldızı! O kuyruk, harp ve yıkıntı getirdi.

Seni gördüğümüzde, kitaplarda yer alıp insanlara anlatılan o müşibetleri anladık.

Hani ilim ve edebiyatta taklid edilen Tayy şairi (Ebû Temmâm et-Tâî) kasidesinde demişti ki:

“Kuyruklu Garb yıldızı görüldüğünde, onlar insanları büyük felaketle korkuturlardı.”

⁷¹⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 737.

⁷¹⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 167.

Şairin en-Nubâhî'yi yererken sık kullandığı enstrümanlardan biri de onun sarığıdır. O, aşağıdaki iki dizelik mukatta‘asında onu şöyle yermektedir⁷²⁰: (es-Serî‘)

عِمَامَتُهُ "الْبُنِّي" مَشْهُورَةٌ بِالْحُسْنِ، وَالْإِقْبَالِ مَا أَقْلَلَهُ!
عِمَامَتُهُ قَدْ ظَهَرَتْ فِي الْأَذَى كَأَنَّهَا الْقَمَّاعُ فِي الْمَرْبَلَةِ
el-Bunnî'nin sarığı, şans ve güzellikle meşhurdur. Ne de çok yücedir!

Öyle bir sarıktır ki eziyet ederken görünmektedir. O, çöplükteki şarap, içki gibidir.

Şairin keskin ve hicab duyulacak dili, İbrahim b. Ebî'l-Feth'i yerdiği otuz dokuz beyitlik hicviyyesine bariz bir şekilde yansımıştır. İbn Ebî'l-Feth, onun Gırnâta'da gerçekleşen darbeye tutuklanıp hapsedilmesinden sonra vezirlik makamına getirilmiş ve kısa süre zarfında da darbeci el-Bermihû tarafından katledilmiştir. Şairin söz konusu hicviyyesinin giriş beyitleri şöyledir⁷²¹: (el-Munserîh)

كُنْ مِنْ صُرُوفِ الرَّدَى عَلَى حَذَرٍ لَا يَقْبَلُ الدَّهْرُ عُذْرَ مُعْتَذِرٍ
وَلَا تُعْوَلُ فِيهِ عَلَى دَعَاةٍ فَأَنْتَ فِي قُلْعَةٍ وَفِي سَفَرٍ
فَكُلُّ رِيٍّ يُفْضِي إِلَى ظَمَاءٍ وَكُلُّ أَمْنٍ يَدْعُو إِلَى غَرَرٍ
وَكُلُّ حَيٍّ فَالْمَوْتُ غَائِبُهُ وَكُلُّ نَفْعٍ يُدْنِي إِلَى ضَرَرٍ
كَمْ شَامِخِ الْأَنْفِ يَنْشِي فَرْحاً بَالٍ عَلَيْهِ زَمَانُهُ وَخَرِي
قُلْ لِلْوَزِيرِ الْبَلِيدِ قَدْ رَكَّضَتْ فِي رُبْعِكَ الْيَوْمَ غَارَةً الْغَيْرِ
يَا "ابْنَ أَبِي الْفَتْحِ" نِسْبَةً عَكَّسَتْ فَلَا بِفَتْحٍ أَتَتْ، وَلَا ظَفَرٍ

⁷²⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 528.

⁷²¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 428-429.

وَزَارَةٌ لَمْ يَجِدْ مُقْلَدَهَا عَنْ شُؤْمِهَا فِي الْوُجُودِ مِنْ وَرْدٍ
 فِي طَالِعِ النَّحْسِ حُزْتُ رُبَّتْهَا وَكُلَّ شَيْءٍ فِي قَضَبَةِ الْقَدْرِ
 أَيُّ اخْتِبَارٍ لَمْ يَأُلْ نَصَبَتْهُ فِي جَسَدٍ لِلتُّخُوسِ أَوْنَطَرٍ
 بَاتَ لَهُ الْمُشْتَرِي عَلَى غَيْنٍ وَأُحْرِقَتْ فِيهِ قُرْصَةُ الْقَمَرِ
 يَاطْلَلًا، مَا عَلَيْهِ مِنْ عَمَلٍ يَا شَجَرًا، مَا لَدَيْهِ مِنْ ثَمَرٍ
 يَافُطِرُطُ الْجَهْلِ وَالْعَبَاوَةِ لَا يَحْسَبُ إِلَّا مِنْ جُمْلَةِ الْبَقَرِ
 يَافُطِرُطُ الْحَقِّدِ وَالْفُطَاظَةِ لَا يُفَرِّقُ بَيْنَ ظَالِمٍ وَبَرٍّ

Ölümün sıkıntılarına karşı uyanık ol. Zaman, felek, özür beyan edenin özrünü kabul etmez.

Güvenme ondaki sakinliğe. Sen, yolculuktasın ve seferdesin.

Her suya kanma, susuzluğa yol açar ve her güvenlik tehlikeye çağırıyor.

Her canlının zira varacağı yer ölümdür (Her canlı ölümü tadacaktır). Her menfaat, zarara yaklaştırır.

Zaman, sevinçten salınan ve burnu havada nice kibirli kişinin üzerine dışkısını ve idrarını yaptı.

Ahmak vezire söyle: Bu gün senin meskenine kıskançlık gazı yerleşmiş.

Ey “İbn Ebî'l-Feth” (o) ters yüz edilen nisbedir. Ne fetih getirdi ne de zafer.

Vezirliğin taklitçisi, onun uğursuzluğundan hayatta bir sığınak bulamadı.

Kazara, kötü talih neticesinde onun (vezirliğin) rütbesine sahip oldun. Her şey kaderin elindedir, takdiri ilahidir.

Hangi deneyim, uğursuzluk veya bekleyip görmek için bir bedene uğramaktan geri durmuştur ki?

Onun yüzünden Jupiter aldandı. Onun yüzünden ay yörüngesi yanıp tutuştu.

Ey üzerinde hiçbir faaliyet olmayan yıkıntı! Ey meyvesi olmayan, meyvesiz ağaç!

Ey cehaletin ve ahmaklığın zirvesi! Sığır sürüsünden sayılan.

Ey kindar ve nezaketsiz! Zalim ve masumu ayırt etmeyen.

Şair, verdiğimiz örnek hicviyelerinde görüldüğü gibi hicviyelerinde hakaret içeren sert, keskin ve hicap duyulacak tabirler kullanmıştır. Onun bu üslubu, edebi maharet ve saygın bir kişilik sahibi bir şahsiyete yakıştırılmamaktadır. İbnu'l-Hatîb, hiciv şiirinin ekseriyetini Endülüs'ten ayrıldıktan sonra düşmanlarını yermek için kaleme almıştır.

2.2.3.2. İctimâî Hicvi

Şairin ictimâî hiciv şiiri, yukarıda da görüldüğü gibi altı mukaatta'a ve bir kaside olmak üzere toplam 24 beyittir. Söz konusu şiirlerinden Selâ ehlini hicvettiği sekiz beyitlik kasidesi şöyledir⁷²²: (Mahla'u'l-basît)

مَنْ طَلَبَ الْوُدَّ مِنْ "سَلَاوِي"	أَنْشَأَهُ اللَّهُ مِنْ مَسَاوِي
هَآوِيَّةٌ أُمُّهُ وَفِيهَا	أَبُوهُ مِنْ بَعْدِ ذَاكَ هَآوِي
رَوَايَةُ الْفَضْلِ فِي انْقِطَاعِ	عَنْهُمْ إِذَا مَا فُرِضَتْ رَاوِي؟
حَمَقًا فَمَا شِئْتُ مِنْ دِمَآغٍ	قَدْ عَدِمَ الْمُخَّ فَهُوَ خَاوِي
مَرْضَى مِنَ الْجَهْلِ لَا حَكِيمٍ	وَلَا طِيِّبٍ وَلَا مُدَاوِي

⁷²² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 755.

لَيْسَ لَهُمْ فِي الْمَشَاقِ نَدٌّ وَلَا نَظِيرٌ وَلَا مُسَاوِي
قَبَحَهَا اللَّهُ مِنْ وَجْهِهِ أَذْخَصَهَا اللَّهُ مِنْ دَعَاوِي
يَا لَيْتَنِي إِذْ سَكَنْتُ فِيهِمْ فِي أَرْضٍ "وَلَاتَنِي" قَنَاوِي

Kim Selâlı birinden sevgi, dostluk talep ederse, Allah onu kötülüklerden yaratmıştır.

Onun yeri, cehennemdir. Onun ardından babası da oraya düşendir.

Ravi olarak hükümlü kılındığında, erdemin rivayeti, öyküsü onlardan uzaktır.

Ey ahmak! Senin dilediğin kafa, beyinden yoksundur. Zira o, bomboştur.

(Onlar) cehaletten hastalar. Ne bilge ne tabib ne de tedavi eden var.

Meşakatte, katılıkta onların ne rakibi ne benzeri ne de dengi var.

Allah, onların yüzlerini çirkinleştirdi ve onların davalarını geçersiz kıldı.

Onların yanına yerleşeceğime keşke (Moritanya çölü girişindeki) Vâlâtene, (kölelerin getirildiği) Kınâvî toprağına yerleşseydim.

2.2.4. Fahr

Fahr kelimesi, sözlükte “övünmek, kibirlenmek, gurur duymak, kendinde olmayan erdemlerle gurur duymak, kendi ya da ailesi ile övünmek” gibi manaları taşımaktadır⁷²³. Bir edebî terim olarak ise fahr, şairin kendisini ve kavmini övdüğü şiirlere verilen isimdir⁷²⁴. Arap şiirinin en eski şiir temalarından olan fahr, Arap şiir

⁷²³ el-Cevherî, **es-Sihâh**, s. 875; İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, c.6, s. 354-356; el-Feyrûzâbâdî, **el-Kâmûs**, s. 588.

⁷²⁴ Ebî Ali el-Hasan b. Raşık el-Kayravânî el-Ezdî, **el-'Umde fî mehâsini's-şi'r ve nakdih**, thk. en-Nebvâ Abdulvahid Şe'ân, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 2000, c.2, s. 824.

tenkitçileri tarafından medih şiirine dahil edilmiştir⁷²⁵. Bununla birlikte şairin övünürken başkalarından kendini üstün görmesi münasebetiyle bu şiir türünü hicive dahil edenlere de rastlanılmaktadır⁷²⁶. Fahr şiiri, müstakil şiir formunda nazmedildiği gibi çoğunlukla kasidedeki medih kısmından sonra yer almakta veya şiirin diğer beyitleri arasına serpiştirilmektedir⁷²⁷.

Bedevî Arap toplumunda süregelen kabile savaşlarında, şairler, kabilelerinin üstünlüğünü göstermek için soyunu, kabilesini veya kabilesinin cesaretini, cömertliğini, iffetini vb. meziyetlerini övmesi sonucu ortaya çıkan bu şiir türü, Câhiliye devri Arap şairlerce büyük bir rağbet görmüştür. Fahr şiiri, Arap şairlerin kişisel, mezhepsel, siyasal mücadele alanlarında başvurdukları önemli bir argüman olup İslâmiyûn ve muhdesûn/muvelledûn şairlerin yaygın bir şekilde işledikleri şiir türü olmuştur⁷²⁸.

İbnu'l-Hatîb'in müstakil fahr şiirleri, iki kaside ve beş mukatta'a olmak üzere 36 beyittir. Ayrıca ekseriyetle medih şiirlerinde şiirini ve ilmini överek bitirmiştir. Örneğin Merînî Sultanı Ebû 'Înân el-Merînî için kaleme aldığı methiyesinde kendini meşhur Arap şairi el-Mutenebbî'ye benzetirken, şiirini de yine meşhur Arap şairlerinden Ebû Temmâm'ın şiirine benzetmiştir. Onun bu kıyaslamayı yaptığı dizesi şöyledir⁷²⁹: (el-Kâmil)

"مُتَنَّبِيٌّ أَنَا فِي خُلَا تِلْكَ الْعُلَى لَكِنَّ شِعْرِي فِيكَ شِعْرٌ حَبِيبٌ"

Bu yüceliğin süsünde, kıyafetinde Mütenebbiyim ben. Lakin senin hakkında ki şiirim Habîb (b. Evs et-Taî)'in şiiridir.

⁷²⁵ el-Kayravânî, **el-'Umde**, c.2, s. 824; Ebû Hilâl el-'Askerî, **Kitâbu's-sinâ'ateyn**, s. 137.

⁷²⁶ Mustafa Sadık er-Rafî'î, **Târîhu âdâbi'l-Arab**, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2000, c.3, s. 78.

⁷²⁷ İsmail Durmuş, "Fahr", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.12, s. 79.

⁷²⁸ Şevkî Dayf, **Târîhu'l-edebi'l-Arabî el-'asru'l-'Abbâsî el-evvel**, Dâru'l-ma'ârif, 8. Baskı, Kahire tsz., s. 170 vd; er-Rafî'î, **Târîhu âdâb**, c.3, s. 79-80.

⁷²⁹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 133.

Şair, fahr temalı şiirlerinde, nesebi, onların yiğitlik, cesaret, kahramanlık, misafirperverlik ve ilim, irfan sahibi olma gibi meziyetlerini işlemiştir. Yirmi üç beyitlik müstakil fahriyye kasidesinin giriş beyitleri olan aşağıdaki dizelerinde şöyle övünmüştür⁷³⁰: (el-Vâfir)

لَنَا فِي الْفَخْرِ أَسْنِمَةٌ مُطْلَاةٌ	تَقُومُ عَلَى دَعَاوِيهَا الْأَدْلَاءُ
وَسَمْسُ الْحَقِّ مُنْظُورٌ سَنَاها	عَلَى الشُّبِّهِ الْمُخَيَّلَةِ الْمُخَلَّاهُ
بَنِي "سَلْمَانَ" سَلَّ عَنْهُمْ سَتْدِرِي	عَلَى الْأَجْيَالِ مِنْهُمْ كُلِّ جَلَّةٍ
يَمَانِيَّةُ الْمَنَاسِبِ وَالْمَوَاضِي	مَفَاخِرُهَا رُسُومٌ مُسْتَقَلَّةٌ
فَمِنْ نَارِ الْوَعَى فِي كُلِّ وَاذٍ	وَمِنْ نَارِ الْقَرَى فِي كُلِّ حَلَّةٍ
وَمِنْ فَضْلِ الْخِطَابِ بِكُلِّ نَادٍ	وَمِنْ فَضْلِ الشَّنَاءِ بِكُلِّ مَلَّةٍ
تَهَشُّ لَنَا الْبُدُورُ بِكُلِّ خَدِرٍ	وَتَهْوَانَا الشُّمُوسُ بِكُلِّ كَلَّةٍ
وَيُمْرِضُنَا الْعَفَافُ، فَكَمْ عَلِيلٍ	وَمَا غَيْرُ الْهَوَى، وَالْكَتْمُ عَلَّاهُ
تَخُجُّ بُيُوتَنَا الْقَصَّادُ دَابَّاءُ	فَلَا تَنْفُكُ طَائِفَةٌ مُهَلَّاهُ

Övünmede bize ait her taraftan görünen zirveler var. O zirveleri ispat eden deliller var.

Zararlı ve hayali kuşkulara rağmen, hakikat güneşinin ışığı görülmektedir.

Benî Selmânı sorarsan, nesiller boyu onlarda tüm yücelikleri görürsün.

Onların geçmişleri ve nesepleri Yemen'e dayanır. Onların övünç kaynakları da onlara ait kalıntı ve izleridir.

O kalıntıların bazıları her vadideki savaş ateşi ve bazıları da her konaktaki misafirperverlik ateşidir.

⁷³⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 523-524.

Bazısı her meclisteki son sözleri ve bazısı da her dilde onlara yapılan üstün övgülerdir.

Her örtünün ardından dolunaylar bize gülümsemekte ve güneşler her cibinlikte üzerimize doğmakta.

İffet bizi hasta etmektedir. Nice hasta var ki sebebi aşk değildir, aksine aşkı gizlemektir.

Dilenciler, daima evlerimize uğramaktadır. Evlerimiz her daim yeni tayfalarla dolup taşmaktadır.

2.2.5. Mersiye

Mersiye kelimesi, sözlükte “yas tutmak, ölüye ağıt yakmak, ölen kişinin meziyetlerini zikrederek onu övmek, ölüye şiir nazmetmek” gibi manalara gelmektedir⁷³¹. Arap edebiyatında mersiye türündeki şiir için er-Risâ’/الرِّسَا kelimesi de kullanılmaktadır⁷³². Edebî bir terim olarak ise mersiye, ölünün ardından meziyetlerinin övüldüğü şiir şeklinde tanımlanmıştır⁷³³. Buna istinaden mersiye şiiri, medih şiirinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir⁷³⁴. Bu şiirin ana konusu, ölen kişiyi cömertlik, cesaret, kahramanlık, bilgelik gibi yüce erdemlerle övmek ve yakınlarına sabır ve sebat dileyerek onları teselli etmektir.

İnsanın yitirdikleri ardından hüzünlenmesi, acı çekerek gözyaşı dökmesi ve onu yüceltmesi, insanlık tarihi ile yaşıt olan bir duygudur. Bu duygu, Cahiliye devrinden beri Arap şiirinde işlenmiştir. Çoğunlukla kadınların, Arap kabileleri arasında uzun süre

⁷³¹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, s. 425; Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr el-Ensârî, **Lisânu'l-‘Arab**, Vezâretu’ş-şûûnî'l-İslâmiyye ve'l-evkâf ve'd-da‘ve ve'l-irşâd, el-Memleketu'l-‘Arabiyyetu’s-Su‘ûdiyye 2010, c.19, s. 22-23.

⁷³² Şevkî Dayf, **er-Risâ’**, Dâru'l-me‘ârif, 4. Baskı, Kahire 1987, s. 7.

⁷³³ Ebû Hilâl el-‘Askerî, **Kitâbu’s-sinâ‘ateyn**, s. 137.

⁷³⁴ el-Kayravânî, **el-‘Umde**, c.2, s. 831; Ebû Hilâl el-‘Askerî, **Kitâbu’s-sinâ‘ateyn**, s. 137.

cereyan eden kabile savaşlarında yitirdikleri sevdiklerinin ardından uzun süre dövünerek, feryat ederek onları meziyetlerini övmeleri ve onların intikamlarının alınmasını teşvik etmeleriyle tezahür etmiştir⁷³⁵. Bunun ilk meşhur örnekleri, Cahiliye devrinde yitirdiği iki kardeşi Sahr ve Muaviyye için acıklı ağıtlar yakan ünlü Muhadramûn şairlerden el-Hansâ'nın (ö. 24/646) şiirinde ön plana çıkmıştır⁷³⁶. Cahiliye devrine ait ölünün ardından dövünme, feryat etme geleneği İslâm'ın tezahürüyle kınanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in ölünün ardından dövünüp feryad etmeleri yasaklamasıyla yeniden şekillenen mersiye şiirinin Arap şiirinde işlenen esas şiir temaları arasındaki varlığı devam etmiştir⁷³⁷.

Mersiye şiiri, keskin hatlarla birbirinden ayırlamasa da Endülüs'ün meşhur şairlerinden Ebû'l-Bekâ er-Rundî, onu “**et-tevecu**”, “**et-te'bîn**” ve “**et-ta'ziye**” şeklinde üçe ayırmıştır⁷³⁸. Modern Arap edebiyatı tarihçilerinden Şevkî Dayf da buna benzer şekilde ölü kimseye duyulan hüznün ve acıyla dile dökülen acıklı sözcüklerin etkisiyle akan gözyaşının ve feryadın işlendiği mersiye “**en-nedb**”, ölünün meziyetlerinin övüldüğü mersiye “**et-te'bîn**” ve ölümün ardından sabır, teselli ve taziye bildiriminin işlendiği mersiye de “**el-'azâ**” şeklinde tasnif etmiştir⁷³⁹.

Arap edebiyatında bir şiirin mersiye türüne dahil edilebilmesi için kişinin vefatından sonra söylenmesi ve mazi fiilinin kullanımı şartı aranmıştır⁷⁴⁰. Ancak ölümünün yaklaştığını hisseden şairlerin şahıslarına yazdıkları mersiyeler ve şairlerin tahrip edilen mekanlara nazmettikleri şiirler de bu katagoriye dahil edilmiştir. Şairlerin kendilerine mersiye nazmetme geleneği, Cahiliye devrine dayanmaktadır. Bu türün

⁷³⁵ Çetin, **Eski Arap Şiiri**, s. 14; Kenan Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi-I**, s. 138.

⁷³⁶ Tumâdır bint 'Amr b. el-Hâris el-Hansâ', **Dîvânu'l-Hansâ**, thk. Hamdû Tammâs, Dâru'l-ma'ârif, Beyrut 2004, s. 13 vd.

⁷³⁷ M. Faruk Toprak, **Endülüs Şiirinde Mersiye**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1990, s. 2 vd.

⁷³⁸ Ebû'l-Bekâ' Salih b. eş-Şerîf er-Rundî, **Kitâbu'l-vafî fi nazmi'l-kavâfi**, thk. İnkâz 'Ataullah Muhsin, Mecelletu câmi'ati'l-Anbâr, byy. 2009, c.1, s. 92.

⁷³⁹ Dayf, **er-Risâ'**, s. 12 vd.; Şevkî Dayf, **'Asru'd-duvel ve'l-imârât el-Endelus**, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1989, s. 323.

⁷⁴⁰ Kudâme b. Cafer, **Nakd**, s. 33.

öncüsünün Cahiliye şairi Yezîd b. el-Hazzâk olduğu iddia edilmiştir⁷⁴¹. Bu türden şiir nazmetmek daha sonraki dönemlerde de Arap şairleri tarafından rağbet görmüştür. Şairlerin şahsı için mersiye nazmetmesi, özellikle Endülüs'te büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Endülüslü meşhur şairlerden İbn Şuheyd (ö. 426/1035), İbn Zeydûn (ö. 463/1071), Murabıtlar Devleti'nin esas kurucusu sayılan Yusuf b. Taşfîn tarafından esir alınıp Mağrib'in Ağmâd şehrinde hapse atılan ve hapiste yaşamını yitiren Endülüs'teki Abbadîler Emîrliği'nin Emîri ve aynı zaman mahir bir şair olan el-Mu'temid İbn Abbâd (ö. 487/1094) ve hapsedildiği zindanda katledilen Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb kendine mersiye nazmeden meşhur şairlerden bazılarıdır⁷⁴². Arap edebiyatında mekanlara nazmedilen ilk mersiye şiirlerinin ise Bağdat ve Basra şehirleri için nazmedildikleri iddia edilmiştir⁷⁴³.

İbnu'l-Hatîb, kendisi, yitirdiği babası, büyük kardeşi, eşi, devlet büyükleri, dostları, sevdiklerine ve şehirlere mersiyeler nazmettiği gibi şiirle taziye bildirimi de yapmıştır. Şairin mersiye şiirleri, konu, şekil, şiir ve beyit sayısı bakımından şöyle tasnif edilebilir:

Tablo 10: Şairin Mersiyelerinin Şiir ve Beyit Sayısı

Konu	Kaside	Mukatta'a	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Şahsı ve Ailesi	3	1	4	41
2 Yöneticiler	5	3	8	257
3 Dostları	3	3	6	177
4 Şehir	2	-	2	21

⁷⁴¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Mesellem b. Kuteybe el-Kûfî, **eş-Şi'r ve's-su'â'**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-ma'ârif, 2. Baskı, Kahire 1967, c.1, s. 386.

⁷⁴² Mikdâd Rahîm, **Risâu'n-nefs fi şî'ri'l-Endelus**, Dâru Cuheyne li'n-neşr ve't-tevzi', Amman 2012, s. 15 vd.

⁷⁴³ M.Faruk Toprak, "Mersiye", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2004, c. 29, s. 215-217.

5 Taziye	1	-	1	7
Toplam	14	7	21	503

Şairin mersiye şiirlerinin sayısı, yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi on dört kaside ve yedi mukatta‘adan oluşup 503 beyittir. Buna, şairin altmış dört beyitlik musammat formunda nazmettiği mersiye temalı şiiri de dahil edildiğinde bu sayı 567 beyti bulmaktadır.

2.2.5.1. Şahsı ve Ailesine Mersiyeleri

İbnu'l-Hatîb, şahsı, eşi ve Tarîf savaşında (7 Cemazeyilevvel 741/29 Ekim 1340)⁷⁴⁴ yitirdiği babası ve ağabeyine mersiyeler nazmetmiştir. Babası ve ağabeyini yitirmesiyle biri dört beyitlik mukatta‘a diğeri ise on sekiz beyitlik bir kaside olmak üzere iki mersiye nazmetmiştir⁷⁴⁵. Şairin söz konusu mersiyelerinden örnek vereceğimiz ilk şiiri, tutulduğu hapisanede öldürüleceğini hissedince ağlayarak şahsına nazmettiği rivayet edilen şu mersiyesidir⁷⁴⁶: (el-Mütেকârib)

بَعْدُنَا وَإِنْ جَاوَرْتَنَا الْبُيُوتُ وَجِنْنَا بِوَعْظٍ وَنَحْنُ صُمُوتُ
وَأَنْفَاسُنَا سَكَّتَتْ دَفْعَةً كَجَهْرِ الصَّلَاةِ تَلَاهُ الْقُنُوتُ
وَكُنَّا عِظَامًا فَصِرْنَا عِظَامًا وَكُنَّا نَقُوتُ فَهَذَا نَحْنُ قُوتُ
وَكُنَّا شُمُوسَ سَمَاءِ الْعُلَى غَرَبْنَ فَنَاحَتْ عَلَيْهَا الْبُيُوتُ
فَكَمْ جَدَلْتُ ذَا الْحَسَامِ الطُّبَى وَذَا الْبَحْتِ، كَمْ خَذَلْتَهُ الْبُخُوتُ
وَكَمْ سِيقَ لِلْقَبْرِ فِي خِرْقَةٍ فَتَى مُلِئَتْ مِنْ كَسَاهُ الشُّخُوتُ

⁷⁴⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 391; c.4, s. 442.

⁷⁴⁵ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 391; İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 463.

⁷⁴⁶ İbn Haldûn, **el-İber**, c.7, s. 453; İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 635-637; el-Makkarî, **Ezhâr**, c.1, s. 231; İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 185; es-Selâvî, **el-İstiksâ**, c.4, s. 64; el-Hatîb, **Lisânuddîn**, s. 115.

فَقُلْ لِلْعِدَا: ذَهَبَ ابْنُ الْخَطِيبِ وَفَاتَ وَمَنْ ذَا الَّذِي لَا يَفُوتُ
فَمَنْ كَانَ يَفْرَحُ مِنْكُمْ لَهُ فَقُلْ يَفْرَحُ الْيَوْمَ مَنْ لَا يَمُوتُ

Uzak olduk (yalnızlaştık) çok yakınımızda evler (insanlar) olsa da. Susarken öğüt verdik.

Soluklarımız sesli okunan namazın ardından gelen kunut (duası) gibi, dindi bir kere.

Şanımız yüceydi değersiz bir kemik parçası olduk. Biz beslerken kendimiz azık durumuna düştük.

Yüce göğün güneşleriydik. Battık ve insanlar bize ağıt yaktılar.

Nice keskin kılıç sahibi yenildi. Nice baht sahibi de başkalarına yenildi.

Nice genç bir bez içinde kabire sevk edildi ve onların giysileri ile sandıklar dolduruldu.

Düşmanlara söyle: İbnu'l-Hatîb gitti ve kayboldu. Zaten kaybolmayacak kim var ki?

Sizden kim onun (gidişine) sevinirse söyle ki: Bugün ölmeyecek olan seviniyor.

Şairin bu tür mersiyelerinden örnek verilecek diğer bir şiiri ise Merînîlere ilk ilticasında yerleştiği Selâ şehrinde kaybettiği eşinin (6 Zilkade 762/7 Eylül 1361)⁷⁴⁷ mezar taşına yazdırdığı on bir beyitlik aşağıdaki mersiyesidir⁷⁴⁸: (Munserih)

رُوعٌ بِالْيَ وَهَاجَ بَلْبَالِي وَسَامِنِي التُّكُلُ بَعْدَ إِقْبَالِ

⁷⁴⁷ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 205.

⁷⁴⁸ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 205; İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 505-506.

ذَخِيرَتِي حِينَ خَانَنِي زَمَنِي وَغَدَّتِي فِي إِشْتِدَادِ أَهْوَائِ
 حَفَرْتُ فِي دَارِي الضَّرِيحِ لَهَا تَعَلُّلاً بِالْمُحَالِ فِي الْحَالِ
 وَغِبْطَةً تَوَهَّمُ الْمُقَامَ مَعِي وَكَيْفَ لِي بَعْدَهَا بِأَمْهَالِ
 سَقَى الْحَيَا قَبْرِكَ الْغَرِيبَ وَلَا زَالَ مُنَاخَاً لِكُلِّ هَطَّالِ
 قَدْ كُنْتُ مَالِي لِمَا اقْتَضَى زَمَنِي ذَهَابَ مَالِي وَكُنْتُ آمَالِي
 أَمَا وَقَدْ غَابَ فِي تُرَابِ سَلَا وَجْهُكَ عَنِّي فَلَسْتُ بِالسَّالِي
 وَاللَّهِ حُزْنِي لَا كَانَ بَعْدُ عَلَى ذَاكَ الشَّابِّ الْجَدِيدِ بِالْبَالِ
 فَانْتَظِرْنِي فَالشَّوْقُ يُقْلِقُنِي وَيَقْتَضِي سُرْعَتِي وَاعْجَالِي
 وَمَهْـدِي لِي لَدَيْكَ مُضْطَجِعًا فَعَنْ قَرِيبٍ يَكُونُ تَرْحَالِي
 وَأَسْمُكَ مَقْلُوبُهُ يُبَيِّنُ لِي مَالَ أَمْرِي فِي مَعْرِضِ الْفَالِ

Kalbim ürkütü ve endişem arttı. Bahtımı, ölümün cezalandırdı.

Zamanım bana ihanet ettiğinde, benim azığımdın. Sıkıntılarıım şiddetlendiğinde benim hazırlığımdın (yoldaşımdın).

Ona evimde bir mezar kazdım. İmkansız olana bir bahane bulmak için.

Onun mezarının benimle olması bana mutluluk veriyordu. Ondan sonra benim için zaman nasıl geçer?

Yağmur senin gariban kabrini suladı ve hâla gözyaşı döken herkese mesken oluyor.

Zaman benim servetimi aldığında, sen benim servetim ve umudum oldun.

Fakat senin yüzün Selâ toprağında benden kayboldu. Ama ben seni unutmayacağım.

Gönlümdeki gençliğin üzerine yemin ederim ki, üzüntüm hâla kaybolmadı.

Bekle beni. Özlem beni endişelendiriyor, hızlanmamı ve acele etmemi istiyor.

Benim yatağımı da yanında hazırla. Zira yanına gelmem de yakındır.

İsminin falda ters dönmüş olması, benim akıbetimi bana haber veriyor

2.2.5.2. Yöneticilere Mersiyeleri

Şair, siyasi şahsiyetlere yazdığı mersiyelerinde, genellikle dünyanın faniliğine, ölüm gerçeğine, muteveffayı yüce meziyetlerle övmeye, inşa ettiği binaların, mescitlerin ve geride bıraktığı insanların gösterdiği hüzne, muteveffanın takvasına, tahtının varisine değinerek geride kalanlara sabır ve teselli verip şiirini bitirmiştir.

Şairin bu mersiyelerini, kişi, şiir türü, şiir sayısı ve beyit sayısı bakımından sınıflandırdığımızda ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 11: Yöneticilere Yazdığı Mersiyelerin Şiir ve Beyit Sayısı

Kişi	Kaside	Mukatta'a	Şiir	Beyit
1 el-Mu'temid İbn 'Abbâd	-	1	1	6
2 Ebû'l-Hasan el-Merîî	2	-	2	132
3 Ebû'l-Haccâc Yusuf	2	1	3	79
4 Ebû Salim el-Merîî	-	1	1	1
5 Abdulaziz el-Merîî	1	-	1	39
Toplam	5	3	8	257

Yukarıda görüldüğü gibi şairin siyasi mersiyeleri, beş kaside ve üç mukatta'a şeklinde olmak üzere toplam 257 beyittir. Buna onun Merîî Sultanı Ebû 'Înân el-

Merînî'nin hacibi İbn Ebî 'Amr için kaleme aldığı altmış dört beyitlik musammat⁷⁴⁹ tarzındaki ağıtı da eklendiğinde beyit sayısı 321 olmaktadır.

Şairin söz konusu mersiyelerinden örnek vereceğimiz ilk şiiri, Mağrib'in Ağmât şehrinde el-Mu'temîd İbn 'Abbâd'ın kabri başında inşâd ettiği altı beyitlik mukatta'asıdır. Şairin onun kabrini ziyaret etmeyi en önemli görevlerinden saydığı, ona kralların en cömerti ve karanlık gecelerin lambası şeklinde seslendiği, onun hem ölü hem de diri iken cömert olduğunu, ölümlerin ve dirilerin sultanı olduğunu ve onun benzerinin zamanın göremeyeceğini vurguladığı dizeleri şöyledir⁷⁵⁰: (el-Basît)

قَدْ زُرْتُ قَبْرَكَ عَنْ طَوْعٍ بِأَعْمَاتٍ رَأَيْتُ ذَلِكَ مِنْ أَوْلَى الْمُهِمَّاتِ
لَمْ لَا أَزُورَكَ يَا أُنْدَى الْمُلُوكِ يَدَا وَيَا سِرَاجَ اللَّيَالِي الْمُدْهَمَّاتِ
وَأَنْتَ مَنْ لَوْ⁷⁵¹ تَخَطَّى الدَّهْرُ مَضْرَعَهُ إِلَى حَيَاتِي أَجَادَتْ فِيهِ أَبْيَاتِي
أَنَافَ قَبْرَكَ فِي هَضْبٍ يَمِيزُهُ فَتَنْتَمِيهِ حَفِيَّاتُ التَّحِيَّاتِ
كَزَمْتَ حَيًّا وَمَيِّتًا وَاشْتَهَرْتَ غُلًّا فَأَنْتَ سُلْطَانُ أَحْيَاءٍ وَأَمْوَاتِ
مَارِيءٍ مِثْلَكَ فِي مَاضٍ وَمُعْتَقَدِي⁷⁵² أَنْ لَا يُرَى الدَّهْرُ فِي حَالٍ وَفِي آتِ

Ağmât'daki kabrini isteyerek ziyaret ettim. Bunu, en önemli görevlerimden biri gördüm.

Niçin seni ziyaret etmeyeyim ki? Ey karanlık gecelerin kandili ve ey cömertlikte kralların en cömerti!

Sen, o kişinin ki; eğer felek ölümünü hayatıma getirseydi beyitlerim onda maharet kazanırdı.

⁷⁴⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 125-128.

⁷⁵⁰ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 57; İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 182.

⁷⁵¹ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 57.

⁷⁵² İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 57.

Kabrin, onu temayüz ettiren tepelerin üstündedir. Güleryüzlü selamlar ona mensuptur.

Diriyken de ölüyken de şerefisin ve yücelik bakımından meşhur oldun. Sen ölülerin ve dirilerin sultanısın.

Senin gibisi mazide görülmedi. Ayrıca inancım odur ki hiçbir zaman, ne şimdi ne de gelecekte görülmeyecektir.

Şairin bu türden bir diğer şiiri ise hayatının en önemli siyasi şahsiyeti Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'un katledilmesi üzerine kaleme aldığı elli beyitlik mersiyesidir. İbnu'l-Hatîb, bu mersiyesine alışılagelmiş şekilde öğütlerle başlayıp dünyanın faniliğini, kader ve ölüm gerçeğini, muteveffanın cömertliğini, ölümünün Şam ve Irak'ı hüzne boğduğunu, inşa ettiği binaların, mescitlerin ve geride bıraktığı insanların ardından ağladığını, kabrinin hidayet ve cömertlik ve takva mekanı olduğunu, sabırdan ve Allah'ın hükmüne teslim olmaktan başka çare olmadığını, tahtının güvende olduğunu, onun hakkını ödemek için tüm çabasını harcadığını ve bunu yapana artık kınama olmadığını vurgulamıştır. Şairin söz konusu mersiyesi şöyledir⁷⁵³: (el-Kâmil)

الْعُمْرُ نَوْمٌ وَالْمُنَى أَحْلَامٌ	مَاذَا عَسَى أَنْ يَسْتَمِرَّ مَقَامٌ
وَإِذَا تَحَقَّقْنَا لِشَيْءٍ بَدَأَةٌ	فَلَهُ بِمَا تَقْضِي الْعُقُولُ تَمَامٌ
وَالنَّفْسُ تَجْمَحُ فِي مَدَى آمَالِهَا	رُكُضًا وَتَأْبَى ذَلِكَ الْأَيَّامُ
مَنْ لَمْ يَصُبْ فِي نَفْسِهِ فَمُصَابُهُ	بَحْيِيهِ نَفَذَتْ بِذَا الْأَحْكَامُ
بَعْدَ الشَّيْبَةِ كِبَرَةٌ وَوَرَاءَهَا	هَرَمٌ وَمَنْ بَعْدَ الْحَيَاةِ حَمَامٌ

Ömür, bir uykudur ve arzular ise rüyadır. Makam, konukluk devam ederek ne umuyor?

⁷⁵³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 556-558.

Bir şeyin başlangıcını tahkik ettiğimizde, zihinlerin buyurduğu şey onun bir sonu vardır.

Nefis, umutları süresince kafasına göre dört nala hareket eder. Günler ise buna karşı çıkar.

Kendisi felakete uğramayan kişi, sevdiğinin uğradığı musibetten dertlidir. Hükümler, bunda geçerlidir.

Gençlikten sonra yaşlılık, onun arkasında ise ihtiyarlıktır. Hayatın ardında ki ise ölümdür.

Şair, hikmet, öğüt ve dünyanın faniliğini vurguladığı bu dizelerin ardından sözü muteveffaya getirerek onu överek ölümünün verdiği hüznle dünyanın içtiğinin bulandığını ve Şam ve Irak'ın genç yaşta başına gelen müsibetten acı çektiğini ifade edip ona övgüyle seslendiği dizelerle şöyle devam etmiştir: (el-Kâmil)

هَذَا أَمِيرُ الْمُسْلِمِينَ وَمَنْ بِهِ	وَجَدَ السَّمَاخَ وَأَعْدِمَ الْإِعْدَامَ
سِرُّ الْأَمَانَةِ وَالْخِلَافَةِ "يُسُوفُ"	غَيْثُ الْمُلُوكِ وَلَيْثُهَا الضَّرْعَامُ
قَصَدَتْهُ عَادِيَةُ الزَّمَانِ لِأَقْصَدَتْ	وَالْعِزُّ سَامٍ وَالْخَمِيسُ لُهَاَمُ
فُجِعَتْ بِهِ الدُّنْيَا وَكُدِّرَ شَرُّبُهَا	وَشَكَا "الْعِرَاقُ" مُصَابَهُ وَ "الشَّامُ"
أَسَفًا عَلَى الْخُلُقِ الْجَمِيلِ كَأَنَّمَا	بَدُرُ الدُّجَّةِ قَدْ جَلَّاهُ تَمَامُ
أَسَفًا عَلَى الْعُمَرِ الْجَدِيدِ كَأَنَّهُ	زَهْرُ الْحَدِيقَةِ زَهْرُهُ بَسَامُ
أَسَفًا عَلَى الْخُلُقِ الرُّضِيِّ كَأَنَّهُ	زَهْرُ الرِّيَاضِ هَمَى عَلَيْهِ عَمَامُ
أَسَفًا عَلَى الْوَجْهِ الَّذِي مَهَمَّا بَدَا	طَاشَتْ لِنُورِ جَمَالِهِ الْأَفْهَامُ
يَا نَصْرَ الثُّغْرِ الْغَرِيبِ وَأَهْلِهِ	وَالْأَرْضُ تَرْجُفُ وَالسَّمَاءُ قَتَامُ
يَا صَاحِبَ الصَّدَقَاتِ فِي جُنْحِ الدُّجَى	وَالنَّاسُ فِي فُرْشِ النَّعِيمِ نِيَامُ

يَا حَافِظَ الْحَرَمِ الَّذِي بَطَّلَ لَهُ سُبُتَ الْأَرَامِلِ وَاکْتَسَى الْأَيْتَامَ

Bu müslümanların emiridir. Cömertliğin onunla keşfedildiği ve yokluğun idam edildiği kişidir.

Emanetin ve hilafetin sırrı Yusuf'tur. Kralların yağmuru (cömerdi) ve onların cesur aslanıdır.

Kaderin zulmü ona kastteti. Şan yüce ve ordu büyükken hedefini buldu.

Onun ölümü ile dünya perişan oldu ve içtiği bulandı. Şam ve Irak onun felaketine yakındı.

Güzel ahlaka acıyorum. Sanki dolunayın aydınlattığı karanlığın ayıdır.

Genç ömre acıyorum. Bahçenin çiçeği gibidir çiçeği gülümserken.

Hoşnut ahlaka üzüliyorum. O, yağmur yağarken bahçelerin çiçeği gibidir.

Her görüldüğünde güzelliğinin nuru ile zihinlerin sersemlediği yüze acıyorum.

Ey gökyüzü toza bulanırken ve yeryüzü sarsılırken gariban sınır boylarının ve ehlinin yardımcısı!

Ey insanlar lüks yataklarında uyumaktayken karanlığın içinde iyilikler yapan kişi!

Ey gölgesinde yetimlerin giydirildiği ve dulların korunduğu haremin hamisi!

Bu dizelerin ardından övgüsüne devam eden şair, sözü onun ölümüne getirerek duygularını şöyle sürdürmüştür: (el-Kâmil)

وَأَفَاكَ أَمْرُ اللَّهِ حِينَ تَكَامَلَتْ فِيكَ التُّهَى وَالْجُودُ وَالْإِفْدَامُ

وَوَحَلْتَ عَنَّا الرِّكْبَ خَيْرَ خَلِيفَةٍ أَتُنَى عَلَيْكَ اللَّهُ وَالْإِسْلَامُ
نَعْمَ الطَّرِيقُ سَلَكَتَ كَانَ رَفِيقُهُ وَالزَّادُ فِيهِ تَهْجُودٌ وَصِيَامُ
وَكَسَفْتَ يَا شَمْسَ الْمَحَاسِنِ ضَحْوَةً فَالْيَوْمُ لَيْلٌ وَالضَّيَاءُ ظَلَامُ
وَسَفَاكَ عِيدُ الْفِطْرِ كَأْسُ شَهَادَةٍ فِيهَا مِنَ الْأَجَلِ الْوُحْيِ مُدَامُ
وَحَتَمْتَ غُمْرُكَ بِالصَّلَاةِ فَحَبَّذَا عَمَلٌ كَرِيمٌ سَعْيُهُ وَحَتَامُ
مَوْلَايَ كَمْ هَذَا الرُّقَادُ؟ إِلَى مَتَى بَيْنَ الصَّفَائِحِ وَالثُّرَابِ تَنَامُ؟
أَعَدِ التَّحِيَّةَ وَاحْتَسِبْهَا قُرْبَةً إِنْ كَانَ يُمَكِّنُكَ الْعِدَاةَ كَلَامُ
تَبْكِي عَلَيْكَ مَصَانِعُ شَيْدَتِهَا بِيضٌ، كَمَا تَبْكِي الْهَدِيلُ حَمَامُ
تَبْكِي عَلَيْكَ مَسَاجِدُ عَمَرَتِهَا فَالْأَسُفُ فِيهَا سُجْدٌ وَقِيَامُ

Yigütlük, cömertlik ve akıl sende tekamül ettiği sırada Allah'ın emri sana geldi (vefat ettin).

Ey en iyi halife! Bizi bırakıp göç ettin. Allah ve İslam seni övdü /övsün.

İzlediğin yol ne güzeldi! Onun refiki ve o yoldaki azık, oruç ve gece namazıydı.

Kuşluk vaktinde tutuldun ey güzelliklerin güneşi! Şimdi gündüz, gecedir ve ılık ise karanlıktır.

Ramazan bayramı, içinde ani ölümden şarap dolu şehadet kasesini sana içirdi.

Ömrünü namaz ile tamamladın. O, sonu ve çabası ne muhterem ameldir!

Ey mevlam! Bu uyku ne kadar (sürecek)? Ne zamana kadar mezar taşları ve toprağın arasında uyuyacaksın?

Selama cevap ver ve onu ibadet say eğer konuşabilirsen bu sabah.

İnşa ettiğin beyaz yapılar, güvercinin yavrusuna ağladığı gibi sana ağlıyor.

İmar ettiğin mescitler sana ağlıyor. İnsanlar, içinde kıyam ve secdedir.

Bu duygularla şiirine devam eden şair, ölümün Allah'ın emri olduğunu ve teslim olmaktan başka çare olmadığını, Resulullah'ın civarında sevinçle uyumasını temenni ederek tahtının güvende olduğunu ve onun hakkını ödemeye çalıştığını ve bunu yapanın da kınanmaması gerektiğini ifade ederek şiirini şöyle sonlandırmıştır: (el-Kâmil)

لَكِنَّهُ أَمْرُ الْإِلَهِ، وَمَا لَنَا	إِلَّا رِضَا بِالْحُكْمِ وَاسْتِسْلَامَ
وَاللَّهِ قَدْ كَتَبَ الْفَنَاءَ عَلَى الْوَرَى	وَقَضَاؤُهُ جَفَّتْ بِهِ الْأَقْلَامُ
نَمْ فِي جَوَارِ اللَّهِ مَسْرُورًا بِمَا	قَدِمْتَ يَوْمَ تُزْلَزَلُ الْأَقْدَامُ
وَأَعْلَمُ بِأَنَّ سَلِيلَ مُلْكِكَ قَدْ غَدَا	فِي مُسْتَقَرٍّ غَالَاكَ وَهُوَ إِمَامُ
سِتْرٍ تَكْتَفِ مِنْهُ مَنْ خَلَقْتَهُ	ظِلٌّ ظَلِيلٌ فَهُوَ لَيْسَ يُضَامُ
كُنْتَ الْحَسَامُ فَصِرْتَ فِي غَمْدِ الثَّرَى	وَلِنَصْرِ مُلْكِكَ سُلَّ مِنْهُ حُسَامُ
خَلَفْتَ أُمَّةً "أَحْمَدٍ" "لِمُحَمَّدٍ"	فَقَضَيْتَ بِسَعْدِ الْأُمَّةِ الْأَحْكَامُ
فَهُوَ الْخَلِيفَةُ لِلْوَرَى فِي عَهْدِهِ	تُرْعَى الْعُهُودُ وَتُوصَلُ الْأَرْحَامُ
أَبْقَى رُسُومَكَ كُلَّهَا مَحْفُوظَةً	لَمْ يَنْتَثِرْ مِنْهَا عَلَيْكَ نِظَامُ
الْعَدْلُ وَالشَّيْمُ الْكَرِيمَةُ وَالتَّقَى	وَالدَّارُ وَالْأَلْقَابُ وَالْخُدَامُ
حَسْبِيَ بِأَنْ أَعْشَى ضَرْبِكَ لَانِمًا	وَأَقْبُولُ: وَالِدَمْعِ السَّفُوحِ سِجَامُ
يَا مَدْفَنَ الثَّقَى، وَيَا مَمْثُولَ الْهُدَى	مَنْبِي عَلَيْكَ تَحِيَّةٌ وَسَلَامُ
أَخْفَيْتُ مِنْ حُزْنِي عَلَيْكَ، وَفِي الْحَشَا	نَارٌ لَهَا بَيْنَ الضُّلُوعِ ضِرَامُ
وَلَوْ أَنَّي أَدَيْتُ حَقَّكَ لَمْ يَكُنْ	لِي بَعْدَ فَقْدِكَ فِي الْوُجُودِ مُقَامُ
وَإِذَا التَّقَى أَدَى الَّذِي فِي وَسْعِهِ	وَأَتَى بِجُهْدٍ مَا عَلَيْهِ مَلَامُ

Lakin o Allah'ın emridir. Bize düşen teslim olmak ve hükmüne rıza göstermektir.

Allah, ölümü insanlara yazdı (takdir etti) ve onun hükmüyle kalemler kurudu.

Ayakların (korkudan) titrediği gün yaptıklarınla Allah'ın yanında mutlu bir şekilde uyu.

Mülkünün varisi evladının senin yüce tahtında olduğunu bil. O, önderdir.

O, geride bıraktıklarının dayandıkları perdedir. Koyu gölgedir ve ona zarar verilmez.

Sen keskin kılıcın toprağın kınına vardın. Senin mülkünün zaferi için kılıç ondan çekildi.

Ahmed'in ümmetini Muhammed'e bıraktın. Hükümler, ümmetin mutluluğunu buyurdu.

O, insanların halifesidir. Onun döneminde sözler, taahütler gözetilir ve akrabalar bir araya getirilir.

Senin düzenlemelerinin tümü olduğu gibi kaldı ve senin ardında düzen dağılmadı.

Adalet, kıymetli adetler, takva, vatan/ev, unvanlar ve hizmetkarlar.

Mezarını öperek sarmak bana yeter. Söylüyorum: Dökülen gözyaşı, yağmur gibidir.

Ey takvanın kabri ve hidayetin meskeni! Benden sana selam ve esenlik olsun.

İçimde ateş ve göğsümde o ateşin yangını olduğu halde sana olan hüznümü gizledim.

Eğer hakkını ödedsen senin kaybindan sonra hayatta bana yer yoktur.

Genç, elinden geleni yaparsa ve enerjisini verirse artık ona ayıplama yoktur.

2.2.5.3. Dostlarına Mersiyeleri

Şairin dost ve sevdiklerine yaktığı ağıtlar, kişi, şiir türü, şiir sayısı ve beyit sayısı bakımından şöyle bir tablo ile gösterilebilir:

Tablo 12: Dostlarına Yazdığı Mersiyelerin Şiir ve Beyit Sayısı

Kişi	Kaside	Mukatta'a	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Ebû'l-Haccâc'ın Ninesi	1	-	1	42
2 Ali İbnu'l-Ceyyâb	1	-	1	48
3 Ebû'n-Na'im Rıdvan	-	1	1	4
4 Meçhul Dostları	1	1	2	81
Toplam	3	2	5	175

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi şairin dost ve sevdiklerine yaktığı ağıtları üç kaside ve iki mukatta'a tarzında olmak üzere 175 beyitten ibarettir.

Şairin söz konusu bu mersiyelerinden kaside tarzındaki uzun manzumeleri, yukarıda örnek verdiğimiz Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için nazmettiği mersiyeler tarzındadır. Bahse konu olan bu mersiyelerinden 760/1359 yılında el-Hamrâ Sarayı'nda gerçekleşen darbeye katledilen dostu hacib Ebû'n-Na'im'in cenazesinde fısıldadığı dört beyitlik şiirinde ise duygularını şöyle ifade etmiştir⁷⁵⁴: (et-Tavîl)

أَرْضَوَانُ لَا تُوحِشْكَ فَتَكُهُ ظَالِمٌ فَلَا مُوَرِّدٌ إِلَّا سَيَتْلُوهُ مُصَدِّرٌ
وَلِّلَّهُ سِرٌّ، فِي الْعَبَادِ مُغَيَّبٌ يُشِيدُ بِخَافِيهِ الْقَضَاءُ الْمُقَدَّرُ

⁷⁵⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 425; *el-İhâta*, c.1, s. 513.

سَمِّكَ مُرْتَاخٌ، إِلَيْكَ مُسَلِّمٌ عَلَيْكَ، "وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ"
فَحُتُّ الْمَطَا لَيْسَ النَّعِيمُ مُنْغَصًّا وَلَا الْعَيْشُ فِي دَارِ الْخُلُودِ مُكَدَّرٌ

Ey Rıdvân! Zalimin suikasti seni tedirgin etmesin. Her şey gelip geçer.

Allah'ın kullar hakkında onun gizliliği ile takdir edilen kaderin yerine getirildiği gizli bir sırrı var.

Adaşın hoşnuttur. Seni selamlamaktadır. "Allah'ın rızası daha büyüktür".

Maddi kazanç elde etme sonucunda gelen nimetler sıkıcı değildir ve cennette yaşam kederli olmaz.

2.2.5.4. Şehir Mersiyeleri

Şairin mekanları konu edinen mersiye şiiri iki kasideden ibarettir. Söz konusu bu kasidelerden biri, Murâbıtlar ve Muvahhidlere uzun süre başkentlik yapan kadim Merrâkeş şehrinin yitik ihtişamına hüznünü dile getirdiği on bir beyitlik şiiridir⁷⁵⁵. Şairin diğer şehir mersiyesi ise -muhtemelen Merînî Sultanı Ebû 'Înân Fâris'e resmi ziyareti sırasında- Sebte (Cueta)⁷⁵⁶ şehrinde kaldığı sarayın duvarına ona hitaben kaleme aldığı on beyitlik kasidesidir. Söz konusu bu kasidenin ilk iki dizesi şöyle kaydedilmiştir⁷⁵⁷: (el-Basît)

يَا "سَبْتَةَ الْعَرْفَيْنِ" الْأَلَى دَرَجُوا وَقَدْ تَضَوَّعَ مِنْ أَحْبَابِهِمْ أَرْجُ
مَا بَالُ رَنْعِكَ قَدْ حَطَّ الْعَفَاءُ بِهِ رَحَلَ الْمُقِيمِ، وَأَوْدَى حُسْنُكَ الْبَهْجُ!

⁷⁵⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 235-236.

⁷⁵⁶ Mağrib ile Endülüs arasında stratejik konuma sahip Sebte (Cueta) şehri, Mağrib'in en batısındaki Cebelitârik Boğazı'nda yer alır. Bu şehir, Mağrib'in Endülüs'e en yakın kara parçasıdır. Bugün İspanya Devleti'nin hakimiyetinde bulunan şehir, Endülüslülerin Mağrib'e geçişlerindeki en önemli uğrak merkezi idi.

⁷⁵⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 207-208.

Ey 'Azefinler ailesinin Sebtesi! Geçip gittiler ve onların haberlerinden güzel koku yayıldı.

Ne oluyor meskenine! Eskime, aşınmaya maruz kaldı, yükünü indirdi ve hoş, şirin güzelliğini alıp götürdü!?

2.2.5.5. Taziye Bildirimi

Şairin, taziye bildirimini konu edinen bir kasidesi vardır. Söz konusu bu mersiyesinde, Merînî Devleti'nde önemli hizmetlerde bulunan 'Âmir b. Muhammed el-Hintâtî'ye kardeşi Abdulaziz'in ölümü nedeniyle taziye dileklerini bildirmiştir. Şairin söz konusu yedi biyitlik kasidesinin ilk iki dizesi şöyledir⁷⁵⁸: (et-Tavîl)

"أَبَا ثَابِتٍ، كُنْ فِي الشَّدَائِدِ ثَابِتًا أَعِيذُكَ أَنْ يُلْفَى عَدُوُّكَ شَامِتًا
عَزَاؤُكَ عَنْ "عَبْدِ الْعَزِيزِ" هُوَ الَّذِي يَلِيقُ بِعِزِّ مَنْكَ أَعْجَزَ نَاعِتًا

Ey Ebû Sâbit! Müsibetlerde metin ol. Düşmanını sevindirmenden seni sakındırırım.

Abdulaziz'den dolayı sabretmen, senin şerefine yakışan ve seni vasf edeni aciz bırakandır.

Sonuç olarak İbnu'l-Hatîb, verilen örneklerde de görüldüğü bazı mersiyelerinde klasik Arap şiir geleneğine uyarken bazılarında ise bu çerçevenin dışına çıkmıştır. Klasik Arap mersiye tarzındaki şiirleri, muveffanın verdiği acının dillendirildiği nedb bölümü ile başlamış, muteveffanın meziyetlerinin övüldüğü te'bin bölümü ile devam etmiş ve muteveffanın yakınlarına sabır ve taziye dileklerinin sunulduğu 'azâ' bölümü ile sona ermiştir. Şair, bunun dışındaki şiirlerinde ise yitirdiklerinin verdiği hüznün dillendirilmesi ve meziyetlerinin övülmesiyle duygularını sınırlandırmıştır. Onun şahsına mersiye nazmetmesi, Arap şiirinde sıklıkla rastlanılan bir durum olmaması

⁷⁵⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 176-177.

nedeniyle bir yenilik olarak zikredilebilir. Şarin yazdığı şehir mersiyeleri de Endülüs topraklarının işgali sonrasında Endülüslü şairler arasında yaygınlaşan geleneğe uyduğunu göstermektedir.

2.2.6. VASF

Vasf kelimesi, sözlükte “bir şeyi nitelemek, onun mahiyetini açıklamak”⁷⁵⁹ gibi manalara gelmektedir. Terim olarak ise vasf, müşahede edilen veya hissedilen bir varlığın zihinde oluşan tezahürünü tasvir etmek veya bir durumun zihinde yarattığı manzarayı betimlemek gayesiyle kaleme alınan şiirler için kullanılan edebî terimdir⁷⁶⁰. Bu tür şiirler için “tasvir” ve “şi’ru’t-tabî’a” terimleri de kullanılmıştır⁷⁶¹. Vasf şiiri, Arap şiirinin temel konuları arasında zikredilmiştir⁷⁶².

Arap şiirinin en önemli unsuru olan vasf, diğer Arap şairlerin şiirinde olduğu gibi Endülüslü İbnu’l-Hatîb’in de şiirinde de önemli bir yer kaplamıştır. Şair, bazı kasidelerinin mukaddimelerinde veya onun dışındaki bölümlerinde bahçe, savaş, at, savaş aletleri, savaş meydanı vb. şeylerin tasvirini yaptığı gibi tabiat, mekan ve alet gibi unsurları konu edinen müstakil şiirler de nazmetmiştir. Şairin vasf şiirleri, türü, şiir formu, şiir ve beyit sayısı açısından şöyle bir tabloda gösterilebilir:

Tablo 13: Şairin VASF Şiirinin Şiir ve Beyit Sayısı

Türü	Kaside	Mukatta‘a	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Tabiat	3	41	44	115
2 Mekan	5	30	35	140
3 Alet	-	23	23	50

⁷⁵⁹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, s. 1249-1250; el-Feyrûzâbâdî, **el-Kâmûs**, s. 1104.

⁷⁶⁰ Kuddâme b. Cafer, **Nakd**, s. 41; Sâmî ed-Dehân, **el-Vasf**, Dâru’l-ma‘arîf, Kahire tsz., s. 5; Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi-I**, s. 145.

⁷⁶¹ Seyyid Nevfel, **Şi‘ru’t-tabî’a fî’l-edebî’l-‘Arabî**, Matba‘atu Mısır, Kahire 1945, s. 4.

⁷⁶² Kuddâme b. Cafer, **Nakd**, s. 41.

4 Meclisu'l-Uns	4	1	5	94
5 Sa'âtu'l-Minkâne	12	2	14	135
6 Diğer	7	47	54	206
Toplam	31	144	175	740

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü şairin vâsf/tasvir şiiri, otuz bir kaside ve yüz kırk dört mukatta'a olmak üzere toplam 740 beyitten ibarettir.

2.2.6.1. Tabiat Tasviri

Tabiat tasviri, insan dışındaki canlılar, bahçe, meyveler, bitkiler, hayvanlar, dağlar, nehirler, gece, yıldızlar, ay, yağmur, kar, şimşek, yıldırım gibi unsurlar işlenmektedir. Şairin vâsf şiirleri incelendiğinde, bu mezkur unsurların neredeyse tümünde tasvir şiirleri kaleme almıştır. Onun tabiat tasviri şiirleri, üç kaside ve kırk bir mukatta'a olmak üzere toplam 115 beyittir.

Şairin tabiat tasvirinde en fazla işlediği konulardan biri gece tasviridir. O, bazen gecenin uzunluğunu, bazen onun verdiği hüznü, bazen onun soğukluğunu bazen de aşk gecesini vb. durumlarını işlemiştir. Onun bu şiirlerinin hepsi mukatta'alardan ibarettir. Örneğin şair, gece tasvirini konu edinen şu iki dizesinde duygularını şöyle ifade etmiştir⁷⁶³: (el-Hafif)

كُنْتُ آسَى عَلَى زَمَانٍ تَقْضَى أَخْلَقَ الدَّهْرُ مِنْهُ ثَوْباً قَشِيَا
فَتَأَسَيْتُ حِينَ أَبْصَرْتُ فَوْدَا لِلَّيْلِ قَدْ عَمَّهُ الصَّبَاحُ مَشِيَا

Geçen zamana üzülüyordum. Felek, onun yeni ve temiz elbisesini eskitti.

⁷⁶³ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 151.

Gecenin şakaklarındaki saçları gördüğümde, hüznümlendim. Sabah, ona yaşlılık şeklinde yayılmıştı.

Şair, geceye yönelik kaleme aldığı başka bir şiirinde ise ona şöyle seslenmiştir⁷⁶⁴:
(el-Mutekârib)

أَيَا لَيْلٍ أَفْرَطْتَ فِي جَفَوْتِي وَعَوَّدْتَنِي مِنْكَ شَرَّ الْخِلَالِ
وَمَا لِي ذَنْبٌ وَلَكِنْ شَغِفْتُ بِقُرْطِ الثُّرَيَّا وَتَاجِ الْهِلَالِ

Ey gece! Kabalıkta sınırı aştın. Kabahatlarının fenalığına beni alıştırdın.

Benim günahım yok. Lakin Süreyya'nın küpesine, Hilal'in tacına tutuldum.

Şairin yılanın kendilerini korkuttuğu durumu ifade eden iki dizelik vâsf şiiri ise şöyle kaydedilmiştir⁷⁶⁵: (es-Serîc)

تُعَبَّانُ نَهْرٍ رَاعَى قَدُّهُ لَمَّا أَتَى يَنْسَابُ مِنْ حُجْرِهِ
فَاهْتَزَّتِ الْأَغْصَانُ مِنْ فَوْقِهِ وَصَاحَتِ الْأَطْيَارُ فِي إِثْرِهِ

Nehrin yılanının boyu, bizi korkuttu yuvasından çıkıp geldiğinde.

Dallar, onun üstünde dalgalandı ve kuşlar, onun ardında ciyak ciyak bağırdı.

Şairin tabiat tasvirine örnek olarak ele alınacak diğer şiiri ise Endülüs ve Mağrib'in eşsiz doğasının parçası olan yemyeşil bahçeleri ve onun çiçek, bitki ve meyvelerinin tasviridir. Onun peş peşe teşbih ve istiare sanatları ile süslediği aşağıdaki sekiz beyitlik kasidesi, bahçe tasvirini konu edinen şiirlerine güzel bir örnektir⁷⁶⁶: (et-Tavîl)

⁷⁶⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 521.

⁷⁶⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 438.

⁷⁶⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 279-280.

أَدْرِهَا، فَوَجْهُ الصُّبْحِ قَدْ كَادَ أَنْ يَبْدُو
وَحُذِّهَا عَلَى آسِ الرَّيَاضِ وَوَرْدِهِ
كَأَنَّ سَقِيطَ الطَّلِّ فِي الرَّوْضِ، وَالصَّبَا
كَأَنَّ لَطَافَ الْقُضْبِ مِنْ فَوْقِ وَرْدِهَا
كَأَنَّ نَضِيرَ الْغُصْنِ حَيْدٌ مُنْعَمٌ
كَأَنَّ انْسِيَابَ النَّهْرِ بَيْنَ ظِلَالِهَا
كَأَنَّ الصَّبَا، عِنْدَ الْهُبُوبِ، تَحِيَّةٌ
فَبَادِرُ إِلَى اللَّذَاتِ مِنْ قَبْلِ فَوْتِهَا
وَفِي كُلِّ غُصْنٍ سَاجِعٌ غَرْدٌ يَشْدُو
فَهَذَا عِذَارٌ لِلرَّيَاضِ، وَذَا خَدُّ
تَهَادَاهُ، طِفْلٌ، وَالْخَزَامَى لَهُ مَهْدُ
مَرَاوِدُ تَسْتَشْفِي بِهَا أَعْيُنُ رُمْدُ
يَرِفُ مِنَ الزَّهْرِ الْجَنِيِّ بِهِ عَقْدُ
حَسَامٌ صَقِيلٌ، وَالظَّلَالُ لَهُ غِمْدُ
بَطِيَّهَا تَخْتَصُّ، "أَنْدُلُسُ"، "الْهِنْدُ"
فَمَهْمَا تَوَلَّيْتُ سَاعَةً، مَا لَهَا رُدُّ

Dolaştır, getir onu. Zira sabahın yüzü neredeyse görünmekte ve her dalda şakıyan ötücü güvercin (var).

Bahçenin yaban mersini ve çiçeği üzerinden al onu. İşte bu, bahçenin zülfüdür ve o, ise yanak.

Bahçedeki şebnemin kırağı, meltem onunla hediyeleşirken çocuk gibidir ve lale ona beşiktir.

Gülünün üstünde Kudb (taze dal)'un güzellikleri, iltihaplı gözlerin şifa bulduğu pınarlara benzer.

Dalın güzelliği, taze çiçekten bir kolyenin etrafını sardığı hoş bir boyun gibidir.

Onun gölgeleri arasında nehrin akışı, parlak bir kılıç gibidir ve gölgeler ona kılıç kınıdır.

Meltem, esişi esnasında, Hindistan'ın hoşluğu ve güzelliğini Endülüs'e tahsis ettiği selama benzer.

Lezzetlere koş tükenmeden! Zira vakit, ne zaman geri dönüp giderse dönüşü yok.

2.2.6.2. Mekan Tasviri

Şairin mekan tasviri şiirleri, yukarıda da görüldüğü gibi çoğunlukla mukatta'alardan oluşmuştur. Onun mekan tasviri yaptığı yerlerin başında Endülüs'ün Gırnâta şehri ve şehrin mekanları yer almıştır. Şairin mekan tasvirini konu edinen şiirleri, beş kaside ve otuz mukatta'adan ibaret olup toplam 140 beyittir. Şair, Gırnâta şehrini şu dizelerle vasfetmiştir⁷⁶⁷: (el-Kâmil)

بَلَدٌ يَحْفُ بِهِ الرِّيَاضُ كَأَنَّهُ وَجْهٌ جَمِيلٌ، وَالرِّيَاضُ عِدَارُهُ
وَكَأَنَّمَا وَاْدِيهِ مَعْصَمٌ غَادَةٌ وَمِنَ الْجُسُورِ الْمُحْكَمَاتِ سَوَارُهُ

Bahçelerin sardığı şehirdir. O, güzel bir yüz gibidir ve bahçe onun yanağı, zülfüdür.

Sanki vadisi, zarif genç kızın kol bileğidir ve bileziği sağlam köprülerdendir.

Kuşkusuz el-Hamrâ Sarayı'nın tasviri, Endülüslü son dönem şairlerin şiirlerinde işledikleri mekanların başında gelmiştir. Ömrünün neredeyse tümünü orada geçiren ve onun ihtişamından büyülenen şair de ona methiyeler yazmıştır. el-Hamrâ Sarayı ve diğer devlet binalarının duvarlarını süsleyen şiirler kaleme alan şair, el-Hamrâ Sarayı'nın kubbesine nakşedilen aşağıdaki dokuz beyitlik kasidesinde onu şöyle vasfetmiştir⁷⁶⁸: (et-Tavîl)

أَبْصَرْتُ مِنِّي فِي الْمَصَانِعِ قُبَّةً تَأْتِقُ فِي السَّعْدِ مِنْ كُلِّ جَانِبِ
فَتَتَلَى سَطُورُ الْكُتُبِ فَوْقِي دَائِمًا وَتُعَرِّضُ مِنْ تَحْتِي سَطُورَ الْكُتَائِبِ
وَفِي سَاحَتِي مَسْعَى لِطَالِبِ رَحْمَةٍ وَمَأْمَنُ مُرْتَاعٍ، وَمَوْقِفُ تَائِبِ
فَقُلْ فِيَّ إِنِّي لِلْمُؤْمَلِ كَعَبَةٍ وَإِنْ كُنْتُ قَدْ أَبْرَزْتُ فِي زِيِّ كَاعِبِ

⁷⁶⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 425.

⁷⁶⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 14-115.

أَنَا الْعَادَّةُ الْحَسَنَاءُ يُغْنِي جَمَالُهَا عَنِ الدُّرِّ مِنْ فَوْقِ الطُّلَى وَالْتِرَائِبِ
وَمَا الْحُسْنُ إِلَّا مَا يَكُونُ طَبِيعَةً بِلا جُهْدٍ مُحْتَالٍ، وَلَا كَسْبٍ كَاسِبِ
وَمِنْ آيَتِي أَنِّي عَلَى حَالٍ عِزَّتِي قَعَدْتُ بِبَابِ الْمُلْكِ مَقْعَدَ حَاجِبِ
أَدُلُّ عَلَى مَا حَازَهُ مِنْ جَلَالَةٍ وَكَمْ شَاهِدٍ، أَبْدَى مَحَاسِنَ غَائِبِ
فَدَامَ جَمِيعَ الشَّمْلِ فِي ظِلِّ نِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ مَشْمُولًا بِحُسْنِ الْعَوَاقِبِ

Saraylarda benim gibi bir kubbe gördün mü? Baht, her taraftan beni süslemektedir.

Yazılan satırlar, her daim üzerime okunur ve müfrezelerin dizilişleri altımda takdim edilir.

Avlumda rahmet isteyenin çabası, korkanın sığınağı ve tövbe edenin yeri vardır.

Söyle bana: Şüphesiz ben umut edenin Kabe'siyim körpe bir kızın elbisesinde teşhir edilmiş olsam da.

Ben, güzelliği gerdanlar ve boyunların üzerindeki incilere ihtiyaç duymayan güzel, zarif genç bir kıyım.

Güzellik, galibin marifeti ve hilekarın çabasının katkısı olmadan doğal olan şeydir.

Şöhretimin devam etmesi benim mucizelerimdir. Mülkün kapısında hacibin koltuğuna oturdum.

Sahip olduğum ihtişama dikkat çekiyorum ve nice delil, gaibin güzelliklerini gösterdi!

Allah'ın nimetinin gölgesinde güzel akibetlere birliğin sürsün.

İbnu'l-Hatîb'in mekan tasviri şiirine örnek verilecek başka bir şiiri ise Mağrib'in Miknâse/Meknes şehrini vafettiği dokuz beyitlik şu kasidesidir⁷⁶⁹: (el-Kâmil)

بِالْحُسْنِ مِنْ مَكْنَسَةِ الرَّيْتُونَ قَدْ صَحَّ عَذْرُ النَّاطِرِ الْمَقْشُونَ
فَضْلَ الْهَوَاءِ، وَصِحَّةِ الْمَاءِ الَّذِي يَجْرِي بِهَا، وَسَلَامَةِ الْمُخْزُونَ
سَحَّتْ عَلَيْهَا كُلُّ عَيْنٍ ثَرَّةً لِلْمُزْنِ، هَامِيَةِ الْعَمَامِ، هُتُونَ
فَاحْمَرَّ خَدُّ الْوَرْدِ بَيْنَ أَبَاطِحِ وَافْتَرَّ ثَغَرُ الزُّهْرِ بَيْنَ عُصُونِ
وَلَقَدْ كَفَاهَا شَاهِدًا، مَهْمَا ادَّعَتْ قَصَبَ السَّبَاقِ، الْقُرْبُ مِنْ "زَرْهُونِ"
جَبَلٍ تَصَاحَكَتِ الْبُرُوقُ بِجَوِّهِ فَبَكَتْ عَذَابُ عُيُونِهِ بِعُيُونِ
وَكَأَنَّ مَا هُوَ وَبَرَبْرِيٍّ وَافِدٌ فِي لَوْحِهِ، وَ"التَّيْنِ وَالرَّيْتُونَ"
خِيَّتَ مِنْ بَلَدٍ خَصِيبٍ أَرْضُهُ مَثْوَى أَمَانٍ أَوْ مُنَاخٍ أُمُونِ
وَضِعَتْ إِلَيْكَ مِنَ الْإِلَهِ عَنَايَةً تَكْسُوكَ ثَوْبِي أَمْنَةً وَ سُكُونِ

Güzelliğe tutkun gözün yarası, Miknâsetu'z-zeytun'dan şifa buldu.

Havanın hoşluğundan, akan suyun sıhhatından, temizliğinden ve erzakın selametinden.

Yağmurlu bulutların üstüne yağdığı taşkın su kaynakların her biri ona aktı.

Geniş yataklı vadilerin arasında gülün yanağı kıpkırmızı oldu ve dalların arasında çiçeğin ön dişleri ışıldadı.

Her ödülü istediğinde, Zerhûn dağına yakın olması ona yeter.

Öyle bir dağdır ki şimşekler onun havasında, sahasında gülüştüler. Onun kaynaklarının tatlı suları, çeşmelerde ağıladılar.

⁷⁶⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 597; İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.2, s. 373.

O, gelen Berberi'dir levhasında "İncir ve zeytine yeminler olsun" yazan.

Toprağı, huzur yeri veya güvenli iklim olan verimli bir belde tarafından ihya edildi.

Sukûn ve huzur elbiselerini sana giydiren bir lûtufla Allah'tan sana yazıldı.

2.2.6.3. Alet Tasviri

Şair, ibrik, bıçak, kalem, kılıç, gemi, mühür, mengene, silah, soğutucu, tepsi, kum saati vb. çok sayıda alet tasvirini konu edinen şiirler kaleme almıştır. Onun alet tasviri şiiri, yirmi üç mukatta'adan ibaret olup toplam 50 beyittir.

Şairin alet tasvirine vereceğimiz şiirlerinden biri kalemi tasvir ettiği şu mukatta'asıdır⁷⁷⁰: (Meczûu'r-remel)

مَا رَأَتْ عَيْنِي عَجِيْبًا كَيْرَاعِي فِي الْوَدَاةِ
غَائِصًا يَسْتَخْرِجُ الدُّرَّ بِخَرِّ الظُّلُمَاتِ

Divitteki kalemin gibi gözlerim bir mükemmellik görmedi. Karanlıkların denizine dalarak inci çıkarıyor.

Şair, soğutucu üzerine nakşedilen şu dizelerinde ise duygularını şu şekilde ifade etmiştir⁷⁷¹: (el-Kâmil)

إِنْ كَانَ يَسْقِي الْأَرْضَ جَوْذُ غَمَامَةٍ فَأَنَا الَّذِي أَسْقِي غَمَامَ الْجُودِ
قَابَلْتُ مِنْ وَجْهِ "ابْنِ نَصْرٍ" قَبْلَةً فَلَهَا رُكُوعِي دَائِمًا وَسُجُودِي

Yeryüzünü bulutun sağanak yağmuru sulasa da ben cömertliğin bulutunu sulayanım.

⁷⁷⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 179.

⁷⁷¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 320.

İbn Nasr'ın yüzünden bir kible ile karşılaştım. Zira secdelerim ve rüküm daima onadır.

Şair, Nasrî Emîri el-Ganî Billah için satın alınan silahın parlaklığını ise şöyle vasfetmiştir⁷⁷²: (el-Munserih)

خَصِمْتُ بِالْحُسْنِ وَأَنْفَرْتُ بِهِ فَجَلَّ وَزْنِي وَقَلَّ أَشْبَاهِي
كَأَنِّي كَوَكَبُ الصَّبَاحِ بَدَا عَلَى جَبِينِ الْعَبِيِّ بِاللَّهِ

Güzellikle bahşedildim ve onunla eşsizleştim. Değerim arttı ve benzerlerim azaldı.

el-Ganî Billah'ın alnında görünen sabah yıldızı gibiyim.

2.2.6.4. Meclisu'l-Uns Tasviri

İbnu'l-Hatîb'in vâsf şiirlerinin önemli bir kısmı ise “meclisu'l-uns” olarak ifade edilen dost ve eğlence meclislerini vâsfettiği şiirleridir. Bu tür şiirlerin hamriyyât şiirine dahil edildiği de görülmektedir. Ancak şair, bu şiirlerini “vasfu'l-meclisi'l-uns” şeklinde adlandırdığı için vâsf şiirlerine dahil edilmiştir. Onun söz konusu şiirleri, gençlik dönemine ait olup dört kaside ve bir mukatta'a olmak üzere toplam 94 beyittir.

Şair, bu şiirlerinden “... وَلَيْلَةَ أَنْسٍ—Ve uns gecesini vâsfederek söyledim...” şeklinde şiirinin temasını açıkladığı aşağıdaki altı beyitlik mukatta'asında duygularını şöyle dile getirmiştir⁷⁷³: (et-Tavîl)

وَلَيْلَةَ أَنْسٍ بَاحَ مِنْهَا الْهَوَى فَهَزَّتْ لِتَرْجِيْعِ الثَّقِيلِ الْمَنَاقِبُ
بُعُودٍ تَرَى وَقَعَ الْأَنَامِلُ فَوْقَهُ كَمَا اجْتَهَدَتْ فِي نَسْجِهِنَ الْعَنَاقِبُ

⁷⁷² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 750.

⁷⁷³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 108.

حَشَدْنَا جُمُوعَ اللَّحْنِ مِنْهُ فَأَقْبَلَتْ كَتَائِبَ تَقْفُو، ائْتِرْهُنَّ كَتَائِبُ
وَدَارَتْ بِنَا الْأَفْدَاخُ حَتَّى كَانَتْ بُدُورٌ، وَكَاسَاتُ الْمُدَامِ كَوَاكِبُ
يُظَلِّلُنَا بِالْعَيْمِ نَدُّ وَعَبْرٌ وَتَنْضَحُنَا بِالطَّيِّبِ سُحْبٌ سَوَاكِبُ
إِلَى مِثْلِ هَذَا الْأُنْسِ يَرْكَبُ جَالِسٌ جَنِيًّا لِلْقِيَاهُ، وَيَجْلِسُ رَاكِبُ

Nice uns gecesi, neşemiz, eğlencemiz ortaya çıktı ve sıkıntının gitmesi için omuzlar sallandı.

Örümceklerin dokumalarında çalıştıkları gibi udun üstünde parmak uçlarının vuruşunu görürsün.

Onunla melodileri topladık ve hemen ardından müfrezeler peş peşe geldi.

Kadehler etrafımızı sardı. Öyle ki biz, dolunay ve şarap kaseleri ise yıldız gibidir.

Anber ve tütsü bulutla bizi gölgeliyor ve yağmur, hoş kokuyla bizi yatıştırıyor.

Bu eğlence gibisini görmek için biri oturuyor diğeri kalkıyor.

2.2.6.5. Sa‘âtu’l-Minkâne Tasviri

Şairin yaşadığı dönemde, Mağrib ve Endülüs’te Hz. Peygamber (s.a.v.)’in doğumu münasebetiyle gece şenlikler kurulmuş; her saat başında şairler, Hz. Peygamber (s.a.v) ve dönemin sultanını öven şiirlerini okumuş, dualar edilmiş, Kur’an-ı Kerim okunmuş ve başta devlet reisi olmak üzere devlet ricali düzenlenen bu şenliklere katılmış ve halka ziyafetler vermiştir. Bu program, genellikle gecenin geç saatlerinde sona ermiştir⁷⁷⁴. İbnu’l-Hatîb, bu tarz mevlid kutlamalarına ilk kez Merînî Sultanı Ebû Sâlim İbrahim döneminde katılmıştır⁷⁷⁵. Selâ şehrinden Gırnâta’ya döndüğünde, Hz.

⁷⁷⁴ İbnu’l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 275-285.

⁷⁷⁵ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 192, 208.

Peygamber (s.a.v)'in doğumu münasebetiyle Nasrî Emîri el-Ganî Billah tarafından düzenlenen gecede de şiirler inşad etmiştir⁷⁷⁶. Bu gece münasebetiyle düzenlenen törende söylenen şiirler, “سَاعَةِ الْمِنْكَانَةِ-Minkâne saatinin vasfı” şeklinde isimlendirilmiştir⁷⁷⁷. Şairin bu tür şiirleri, iki mukatta'a ve on iki kaside olmak üzere toplam 135 beyittir. Şair, Mağrib'de nazmettiği aşağıdaki mukatta'asında duygularını şöyle ifade etmiştir⁷⁷⁸: (el-Haff)

يَا إِمَامًا غَدًا لِدَيْنٍ وَ دُنْيَا خَيْرَ مُصْتَسِرٍ وَ خَيْرَ غِيَا
حَلَفَ اللَّيْلُ، وَهُوَ بَرُّ كَرِيمٍ، عِنْدَ ذِكْرِكَ مُقْسِمًا بِالثَّلَاثِ
أَنْتَ "الْمُسْتَعِينُ بِاللَّهِ" حَقًّا فِي ابْتِدَارِ إِلَى الْهُدَى وَانْبِعَاثِ
حَفِظَ اللَّهُ أُمَّةً أَنْتَ فِيهَا مَلِكًا مِنْ طَوَارِقِ الْأَحْدَاثِ

Ey din ve dünya için yardıma çağrılanın ve yardım edenin en mükemmel önderi!

İyi ve cömert olan gece, senin anılman esnasında üç şeye yemin etti.

Sen, Musta'in Billah'sın gerçekten tekamül ve hidayete hızla koşmada.

Allah, senin kralı olduğun ümmeti felaketlerden korusun!

2.2.6.6. Diğer Tasvirleri

Şair, yukarıda zikrettiğimiz tasvirler dışında, yazdığı kitapları, yolculuk, içki, sâkî, zaman, yaşlılık, hastalık, ilim, ayrılık, şiir, ruh halini, elbise vb. birçok şeyi tasvir etmiştir. Söz konusu şiirleri, yedi kaside ve kırk yedi mukatta'a olmak üzere toplam 206

⁷⁷⁶ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 275-285.

⁷⁷⁷ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 192; c.2, s. 618.

⁷⁷⁸ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 192.

beyittir. İbnu'l-Hatîb, yolculuğun tasvirini konu edinen iki beyitlik mukatta‘asında şöyle bir tasvirde bulunmuştur⁷⁷⁹: (et-Tavîl)

وَحَفَّ لِتَوْدِيعِي وَتَشْيِيعِ رَحْلَتِي أَخُو كُلِّ إِثَارٍ وَكُلِّ وِفَاءٍ
فَكَمِ مِنْ أَكْفٍ أَغْرَيْتَ بِتَصَافِحِ وَكَمِ مِنْ جُفُونٍ أُولَعَتْ بِبِكَاءِ

Her sevgi ve her vefanın kardeşi yolculuğum, vedalaşmam ve uğurlamam için acele etti.

Nice eller tokalaşmaya teşvik edildi ve nice göz kapakları ağlamaya düştü.

Şair, yaşlılığın tasvirini konu edinen aşağıdaki iki beyitlik mukatta‘ası ise şöyledir⁷⁸⁰: (el-Basît)

خَصَّيْتُهَا بَعْدَ مَا لَاحَ الْمَشِيبُ وَقَدْ جَوَّزْتُ فِي الْعَقْلِ كَتَمَ الصُّبْحِ بِالْعَبَشِ
فَاصِ الْبَيَاضِ عَلَى رَغَمِ السَّوَادِ بِهَا وَيَرْشُخُ الدَّمْعُ تَحْتَ الْكُحْلِ فِي الْعَمَشِ

Yaşlılık, görüldüğünde, onu (saçı) boyattım. Zihnimde alacakaranlıkla sabahı gizlemeye cevaz verdim.

Siyaha rağmen beyazlık dolup taşı ve her daim dökülen gözyaşıyla görmesi zayıflayan gözdeki sürmenin altından gözyaşı sızıp akıyor.

Şairin bu şiirlerine vereceğimiz son örnek ise şiiri vafettiği on beyitlik kasidesidir. İbnu'l-Hatîb, söz konusu kasidesinde, şiiri, “divanu’l-hikmet” olarak tanımlamış ve Hz. Peygamber ve dört halifenin şiire özen gösterdiğini ifade etmiştir. Söz konusu kasidesi şöyledir⁷⁸¹: (et-Tavîl)

أَمْوَالِي إِنَّ الشُّعْرَ دِيَّوَانُ حِكْمَةٍ يُفِيدُ الْغِنَى وَالْعِزَّ وَالْجَاهُ مُذْكَانَا

⁷⁷⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 96.

⁷⁸⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 741.

⁷⁸¹ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 579-580.

وَقَدْ وَجَدَ الْمُخْتَارُ فِي الْحَفْلِ مُنْصِتًا لَهُ وَحَبَا كَفَبًا عَلَيْهِ وَحَسَّانَا
 وَفِيمَا رَوَاهُ النَّاقِلُونَ وَأَثْبَتُوا بِذَلِكَ دِيْوَانًا صَحِيحًا فَدِيْوَانَا
 فَإِنَّ أَبَا بَكْرٍ خَلِيفَتَهُ الرِّضَا وَفَارُوقَهُ الْأَدْنَى إِلَيْهِ وَعُثْمَانَا
 وَإِنَّ عَلِيًّا قَدَسَ اللَّهُ جَمْعُهُمْ وَكَرَّمَنَا بِالْقُرْبِ مِنْهُمْ وَحَبَّانَا
 لَهُمْ فِي بُحُورِ الْقَوْلِ إِذْ هُمْ بِحَارُهُ خَطَّابٌ وَ شِعْرٌ يَسْتَفِرَّانِ تَبَيَّانَا
 وَفَاضَ عَلَى أَهْلِ الْقَرِيبِ نَوَالُهُمْ فَرَوْضَ رَوْضِ الْقَوْلِ سَحًّا وَتَهْتَانَا
 وَأَنْتَ أَحَقُّ النَّاسِ أَنْ تَفْعَلَ الَّذِي بِهِ فَعَلَ الْمُخْتَارُ دِينًا وَإِيمَانَا
 فَمَارَلْتَ تَهْدِي، فِي الْبَرِّيَّةِ هَدْيُهُ وَتَقْضِي بِمَا يَرْضِيهِ سِرًّا وَإِعْلَانَا
 وَإِنْ قِيلَ: "قَدْرُ الْمَرْءِ مَا هُوَ مُحْسِنٌ" فَصَنَعُهُ نَظْمِ الْقَوْلِ أَرْفَعُهُ شَانَا

Ey efendim! Muhakkak ki şiir ortaya çıkışından beri şan, şeref ve zenginlik kazandıran hikmet divanıdır.

el-Muhtâr (Hz. Peygamber) onu törende dinler halde bulundu ve Hasan (b. Sâbit) ile Ka'b (b. Zuheyr)'ı ona teşvik etti.

Nakilciler onu (şiiri) rivayet ettiklerinde, onunla ilgili bir sürü sahih divan tespit ettiler.

Muhakkak ki onun rıza halifesi Ebû Bekr ve ona en yakını Farûk'u (Hz. Ömer) ve Osman.

Elbette ki Ali de. Allah onların hepsini mukaddes eylesin. Bizi de onlara yakınlaştırmakla şereflendirsın ve bizi bağışlasın.

Onların söz denizlerinde -ki onlar onun denizcileridir- beyana meydan okuyan hitap ve şiirleri vardır.

Onların hediyeleri şiir ehli (şairler) üzerine sel olup taşı. Söz bahçesini yağmurlarla yeşertti.

Dinen ve imanen Muhtâr'ın yaptığını yapmaya insanların en evlası sensin.

Sen hâlâ insanların içinde onun hidayetini rehber ediniyorsun. Açık ve gizlice onu razı eden şeyle hükmediyorsun.

Şayet “Kişinin değeri, yaptığı en güzel şeydir” denilirse, söz nazmetme sanatı (şiir) şeref olarak onun en yücesidir.

Sonuç olarak İbnu'l-Hatîb, tabiat, mekan, alet, eğlence meclisleri, şiir, kitap, yolculuk, pire, yaşlılık gibi çok sayıdaki unsuru betimleyen müstakil şiirler kaleme almıştır. Şair, özellikle bahçe tasvirlerinde teşbih ve istiare sanatlarını sıkça kullanmıştır. O, eğlence meclislerini tasvir ettiği şiirlerinde, Endülüs'te öne çıkan bahçe tasviri ve hamriyyâtı harmanlama üslubunu tercih etmiştir.

2.2.7. Hamriyyât

Hamriyyât kelimesi, etimiyolojik olarak “şarap, içki” anlamı taşıyan Arapça خَمْرُ isminden türeyen خَمْرِيَّة sinai mastarının çoğulu olan خَمْرِيَّات şeklindedir. Edebî bir terim olarak ise hamriyyât, şarap, sarhoşluk, içkinin verdiği zevk ve şarap meclislerinin tasviri vb. konu edinen şiirlere verilen isimdir⁷⁸².

Arap edebiyatında, şarap ve benzeri içkilerin tasviri Cahiliye döneminden beri şiirlerde işlenmiştir. Ancak hamriyyât şiiri, Cahiliye döneminde müstakil bir şiir şeklinden ziyade, daha çok kasidelerin mukaddimelerinde şiire aheng katan bir unsur olarak ele alınmıştır. Bu durum, el-A'sâ (ö. 7/629) başta olmak üzere tüm Cahiliye

⁷⁸² ‘Abdunnûr, **el-Mu‘cemu'l-edeb**, s. 105-106; Matlûb, **Mu‘cemu mustalihât**, s. 472; Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi-I**, s. 148-151.

dönemi şairlerinde gözlemlenmektedir⁷⁸³. İslâmiyetin zuhuruyla hamriyyât şiiri cazibesini yitirse de, Emevîler devrinde zevk ve eğlence kültürünün yaygınlık kazanmasıyla hamriyyât şiiri, el-Ahtâl (ö. 92/710-711), Ebû'l-Hindî Gâlib b. Abdulkudûs (ö. 138/755)⁷⁸⁴ ve Emevî Halifesi el-Velîd b. Yezîd (ö. 126/744) başta olmak üzere dönemin şairlerinin kalemiyle tekrar eski cazibesine kavuşmuştur⁷⁸⁵.

Hamriyyât şiiri, Abbasî döneminde ise bu şiir türüne yeni anlamlar ve lafızlar kazandıran Ebû Nuvâs (ö. 199/813) öncülüğünde zirveye ulaşmış ve müstakil bir şiir sanatı haline gelmiştir⁷⁸⁶. Bu dönemde müstakil şiir kimliği kazanan hamriyyât şiiri, çoğu Arap şairinin şiirlerinde yerini almıştır.

Endülüs'te de hamriyyât şiiri, şairlerin şiirlerinde işledikleri temaların başında yer almıştır. Endülüslü şairler, Endülüs'ün doğal güzelliklerine olan hayranlıklarını, sevgi, aşk veya şarap tasvirleriyle mezcederek dile getirmişlerdir. İbnu'l-Hatîb de bu üslubu bazı kasidelerinin mukaddimelerine yansıtmıştır. Şair, bir methiyesinin mukaddimesinde hamriyyât temasına şöyle yer vermiştir⁷⁸⁷: (el-Kâmil)

نَبَّهْ نَدِيمَكَ لِلصَّبُوحِ وَهَاتِهَا كَالشَّمْسِ تُشْرِقُ مِنْ جَمِيعِ جِهَاتِهَا
وَاصْرِفْ بِصَرْفِ الرِّيحِ هَمًّا كَامِنًا وَاخِي السُّرُورَ تَنْعُمًا بِحَيَاتِهَا
صَفَرَاءُ تُفْسِرُ عَنْ حَبَابِ كُؤُوسِهَا رَقَّتْ فَرَّاقَ لَنَا الزَّمَانُ بِذَاتِهَا

Sabûh (sabah şarabı) için içki arkadaşını uyandır ve her tarafından güneş gibi parlayan içkiyi getir.

Saf, katışıksız şarapla saklı kederi gider ve onun zindeliğiyle sevinçleri ihya et.

⁷⁸³ Dayf, *el-‘Asru’l-Câhilî*, s. 355-397.

⁷⁸⁴ Ferruh, *Târîhu’l-edeb*, c.1, s. 64-65.

⁷⁸⁵ Şevkî Dayf, *el-‘Asru’l-İslâmî*, Dâru’l-ma‘ârif, 7. Baskı, Kahire tsz., s. 264-265, 381-385.

⁷⁸⁶ Dayf, *el-‘Asru’l-‘Abbâsî el-evvel*, s. 234-236; Ferruh, *Târîhu’l-edeb*, c.2, s. 160-164.

⁷⁸⁷ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 169-170.

Sarıdır, kaselerinin kabarcığından güzelliği görünüyor. Saf, yumuşaktır. Onunla zamanımız şenlendi.

İbnu'l-Hatîb, hamriyyât temasında müstakil şiir olarak biri on diğeri ise otuz beş beyit olmak üzere kırk beş beyitlik iki kaside nazmetmiştir. Şair, bu şiirlerinde hoca İbn Huzeyl ve meşhur Arap hamriyyât şairi Ebû Nuvâs'ı taklit etmiştir. İbnu'l-Hatîb'in hamriyyât şiirinin az olmasının sebepleri arasında mütedeyyin bir ailede yetişmesi ve erken yaşta Nasrî saltanat merkezi el-Hamrâ Sarayı'nda siyasi sorumluluklar üstlenmesi gibi etkenler zikredilebilir⁷⁸⁸. Şairin “*وَقُلْتُ فِي أُسْلُوبِ الْحَسَنِ بْنِ هَانِئٍ*” el-Hasan İbn Hânî' üslubunda söyledim” ibaresiyle Muhdes şair Ebû Nuvâs'ı taklit ettiğini ifade ettiği on beyitlik kasidesi şöyledir⁷⁸⁹: (et-Tavîl)

وَدِيرٍ أَنْخَنَا فِي قَرَارَتِهِ الْعَيْسَا	بِحَلَّةٍ رُهْبَانٍ إِلَاهُهُمْ عَيْسَا
عُكُوفٍ عَلَى التَّمْثَالِ يَسْتَلِمُونَهُ	وَيُغْنَوْنَ بِالْإِنْجِيلِ حِفْظًا وَتَدْرِيسَا
زَعَفْنَا بِهِمْ بَعْدَ الْعَشِيِّ فَهَيِّنُوا	كَأَنَّا دَعَرْنَا غَابَةَ مِنْهُ أَوْ خَيْسَا
وَقُلْنَا: بَنُو سُبُلٍ، جَوَانِحُ لِلْقَرَى	فَقَالَ زَعِيمُ الْقَوْمِ: رَحْبًا وَتَأْنِيسَا
فَقُلْنَا: هَوَاءُ الشِّمِّ غَالٌ نُفُوسَنَا	فَهَلْ لَكَ فِي شَيْءٍ يُنْقَسُ تَنْفِيسَا؟
فَقَالَ: أَخْمَرٌ وَهِيَ شَيْءٌ مُحَرَّمٌ	عَلَيْكُمْ لَبِئْسَ الْمُسْلِمُونَ إِذَنْ يَيْسَا
فَقُلْنَا: دَعِ الْإِنْكَارَ إِنَّا عَصَابَةٌ	يُطِيعُونَ- فِيمَا تَشْتَهِي النَّفْسُ - إِنْ لَيْسَا
فَقَامَ يَجْرُ الْمَسْحُ ثُمَّ أَتَى بِهَا	فَأَبْصَرْتُ كَوَانًا تَنَاولَ بَرْجِيسَا
وَصَارَفْتُهُ فِيهَا لُجَيْنًا بَعْسَجِدٍ	فَنَاولَنِي كَأْسًا وَنَاولْتُهُ كَيْسَا
وَلَلَّهُ مِنْ عَيْشٍ نَعَمْنَا بِهِ هَوِهِ	حَمِدْنَا بِهِ مِنْ مَقِيلٍ وَتَغْرِيسَا

⁷⁸⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 41.

⁷⁸⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 720-721.

İlahları İsa olan rahiplerin konağına ve nice kilisenin bahçesine develeri çöktürdük.

Onlar, heykele selam verip dokunuyor, tapıyor ve okuyup ezberleyerek İncil ile ilgileniyorlardı.

Akşam yemeğinden sonra onlara seslendik. Onların topluluğunu korkutmuşuz gibi onlar fısıldadı.

Ve dedik: Yolcular, konukseverlik istiyorlar. Kavmin reisi dedi: Rahben ve te'nîsen (Hoş geldiniz, şeref verdiniz.)

Dedik: Şam'ın havası bizi gafil avladı. Sen de rahatlatcak bir şey var mı?

Dedi: İçki mi? O size haram bir şeydir. O halde Müslümanlar ne kadar da kötüdür!

Dedik: İnkârı bırak. Muhakkak ki biz –nefis istediğinde- İblis'e riayet eden zümreyiz.

Rahip cübbesini sürükleyerek kalkıp şarap getirdi. Bunun üzerine ben, Zuhal yıldızını Jupiter'e uzanıp içerken gördüm.

Ona şarap için gümüş yerine altın verdim. O bana bir kase sundu ben de ona bir kese verdim.

Cümbüşünden haz aldığımız hayat ne güzel! Onda hem gece hem de gündüz dinlenme için şükrediyoruz.

2.2.8. İhvâniyyât

Bu kelime, Arap dilinde “kardeş” manasında kullanılan أَخ/أَخَوَّ kelimesinin çoğulu olup daha çok “dostlar”, “arkadaşlar” manasında kullanılan إِخْوَانُ kelimesinden

türemiştir⁷⁹⁰. Edebî bir terim olarak ise ihvâniyyât, aralarında arkadaşlık ve dostluk gibi samimi ilişki bulunan edip ve şairlerin şiir veya nesir aracılığıyla çeşitli duygularla yaptıkları yazışmalara verilen edebî türün adıdır⁷⁹¹. Bu edebî tür, Emevi döneminde şiir aracılığıyla daha çok gerçekleşirken, Abbasi döneminde nesir yazışmalarıyla ön plana çıkmış⁷⁹² ve Arap edebiyatının önemli unsurlarından biri olmuştur. Bu şiir türü için “Sosyal içerikli şiirler” tabiri de kullanılmıştır⁷⁹³.

Şairlerin yakın arkadaş ve dostlarına hitap etmeleri münasebetiyle edebî sanatlara fazla rağbet etmeden, sade, basit ve samimi bir üslubu tercih ettikleri⁷⁹⁴ ihvâniyyât şiiri; muraselât, medih, kutlama, taziye bildirme, özlem, şekvâ, itâb, itizar, şükür, zem, şakalaşma, af dileme, takrîz (öväcü tanıtma yazısı) vb. temaları konu edinmiştir⁷⁹⁵. Şairler, bu tür temaları işlerken bazen nazım ve nesiri bir arada kullanmışlar bazen de bunlardan sadece birini tercih etmişlerdir. İbnu’l-Hatîb, nazım ve nesiri bir arada kullanma geleneğini sıklıkla tercih etmiştir. Siyasi misyonu ve ilmî kişiliğiyle dönemin gözde şahsiyetleri arasında yer alan İbnu’l-Hatîb, Endülüs ve Mağrib’de dönemin önde gelen siyasi ve ilmî şahsiyetleri ile dostluklar geliştirmiştir. Dostluk ilişkilerinde edebî birikimini kullanmaktan imtina etmeyen şair, söz konusu temaların ekseriyetinde çok sayıda ihvâniyyât şiiri kaleme almıştır. Onun ihvâniyyât manzumeleri içerik, şiir türü, şiir ve beyit sayısı bakımından tasnif ettiğimizde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

⁷⁹⁰ el-Cevherî, **es-Sihâh**, s. 28.

⁷⁹¹ ‘Abdunnûr, **el-Mu‘cemu’l-edebî**, s. 9; Emîl Bedî‘ Yakûb, Mîşâl ‘Âsî, **el-Mu‘cemu’l-mufasssal fî’l-luğa ve’l-edeb**, Dâru’l-‘ilmi’l-melâyîn, Beyrut 1987, c.1, s. 57; Ahmed Matlûb, **Mu‘cemu’n-nakdi’l-‘Arabî el-kadîm**, Dâru’s-şuûni’s-sekâfiyyeti’l-‘âmme, Bağdat 1989, c.1, s. 120; Mehmet Mesut Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, **Nûsha**, yıl:4, sayı:21, Bahar, Ankara 2006, Dipnot 1, s. 62; Samancı, **Arap Şairlerden Mencek Paşa el-Yusufî**, s. 234.

⁷⁹² Şevkî Dayf, **Târîhu’l-edebî’l-‘Arabî el-‘asru’l-Abbâsî el-evvel**, Dâru’l-ma‘ârif, 2. Baskı, Kahire 1966, s. 491 vd.

⁷⁹³ Kenan Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu’s-Şam Bölgesi) (922-1217/1516-1802)**, Fenomen Yayınları, Erzurum 2015, s. 185.

⁷⁹⁴ Muhammed et-Tenûhî, **el-Mu‘cemu’l-mufasssal fî’l-edeb**, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, 2. Baskı, Beyrut 1999, c.1, s. 45.

⁷⁹⁵ Matlûb, **Mu‘cemu’n-nakdi’l-‘Arabî**, s. 120-121; Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, s. 42-48; Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi Osmanlı Dönemi**, s. 185-195.

Tablo 14: Şairin İhvâniyyât Şiirinin Şiir ve Beyit Sayısı

Türü	Kaside	Mukatta‘a	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Murâselât	13	14	27	330
2 Şakalaşma	4	4	8	71
3 Takrîz	3	-	3	53
4 Veda	2	1	3	23
5 Kutlama	-	3	3	7
6 Diğer	1	7	8	39
Toplam	23	29	52	523

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi şairin ihvâniyyât şiiri, yirmi üç kaside ve yirmi dokuz mukatta‘a olmak üzere toplam 523 beyittir. Onun ihvâniyyât şiirinin yarısı yazışmalardan ibarettir. Bunun sebebi, faal bir kişilik olan şairin, yazışmalarda Endülüs’te yaygın bir gelenek olan şiirle mektuba başlamasıdır.

2.2.8.1. Murâselât (Şiirsel Yazışmalar)

Murâselât, şairlerin birbirlerine olan dostluk, sevgi ve ihtiramlarını ifade etmek veya edebî yeteneklerini sergilemek gibi amaçlarla karşılıklı şiirsel yazışmalardır⁷⁹⁶. Abbasi döneminde öne çıkan bu tür, Arap şiirinde rağbet gören bir şiir formu olmuştur. Yaşadığı dönemin meşhur şahsiyetlerinden olan şair, çeşitli sebeplerle İbn Haldûn, İbnu’l-Ceyyâb, İbn Merzûk, İbn Hâtîme ve İbn Zümrek gibi dönemin Endülüs ve Mağrib’in meşhur şahsiyetleri başta olmak üzere dostlarına, arkadaşlarına ve çağdaşlarına şiirsel yazışmalarla duygularını ifade etmiştir. Şairin murâselât olarak değerlendirdiğimiz ihvâniyyât şiiri, on üç kaside ve on dört mukatta‘a olmak üzere

⁷⁹⁶ Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, s. 47.

toplam 330 beyitten ibarettir. Bu oran, onun şiirleri arasında önemli bir yer kaplamıştır. Kuşkusuz bu, bize onun şiirle olan bağının gücünü gösterdiği gibi onun ne kadar da sosyal bir şahsiyet olduğunu da ifade etmektedir.

Şair, “Hocası İbnu’l-Ceyyâb’a cevap olarak söyledi”

ibaresiyle divanında yer alan sekiz beyitlik kasidesinin ilk iki dizesinde hocasına şöyle cevap vermiştir⁷⁹⁷: (el-Kâmil)

أَعِمَادُنَا السَّامِي الْعَلَى وَأَبَانَا وَمَلَاذُنَا مِنْ حَادِثٍ يَغْشَانَا

وَالصَّارِمُ الْأَمْضَى الَّذِي نَحْمِي بِهِ أَرْجَاءَنَا وَنَرُوحُ مِنْ عَادَانَا

Ey ulvi, yüce dayanağımız ve bizi saran badireden sığındığımız sığınağımız!

Ey kendimizi onunla koruduğumuz ve bize saldırıyı korkuttuğumuz keskin kılıç!

Şairin şiirsel yazışmalarda bulunduğu şahsiyetlerden biri de İbn Merzûk el-Hatîb’dir. İbn Merzûk’un şiirinin matla‘ beyti ve şairin buna cevaben kaleme aldığı on yedi beyitlik kasidesinin matla‘ beyitleri şöyledir⁷⁹⁸: (el-Kâmil)

يَا قَادِمًا وَافِي كُلِّ نَجَاحٍ أَبْشِرْ بِمَا تَلْقَاهُ مِنْ أَفْرَاحٍ

Ey her başarıya ulaşarak gelen! Sevinçlerden karşılaşacağınla müjdele.

رَاحَتْ تُذَكِّرُنِي كُؤُوسَ الرَّاحِ وَالْقُرْبُ يَخْفِضُ لِلْجُحُوحِ جَنَاحِي

وَسَرَتْ تَدُلُّ عَلَى الْقُبُولِ كَمَثَلِ مَا دَلَّ النَّسِيمُ عَلَى انْبِلَاجِ صَبَاحِ

حَسَنَاءُ قَدْ غَنَيْتِ بِحُسْنِ صِفَاتِهَا عَنْ دُمُلُجٍ، وَقِلَادَةٍ، وَوَشَّاحِ

Şarabın kaselerini bana hatırlatmaya başladı. Yakınlık, temayül için kanatlarımı düşürüyor.

⁷⁹⁷ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 630.

⁷⁹⁸ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 232-234.

Poyraza yol göstererek yayıldı, meltemin şafağın sökmesine yol göstermesi gibi.

Öyle güzel ki vasıflarının güzelliğiyle şala, kolyeye ve bileziğe ihtiyaç duymamaktadır.

Şair, Malekâ ehlinden kadı, fakih Ebû'l-Kâsım b. İsa'nın matla'ına aşağıda yer verdiğimiz on beyitlik kasidesine cevaben yazdığı yirmi sekiz beyitlik bir kasidesinde ise ayrılıktan şikayet ederek özlemini dile getirmiş ve onu övmüştür. İbn İsa'nın onu överek kasidesine başladığı matla' beyti şöyledir⁷⁹⁹: (el-Kâmil)

يَا قُدُوءَ الْأَغْصَارِ وَالْأَزْمَانِ وَعَجِيئَةً مِنْ مُذْهِلِ الْأَذْهَانِ

Ey asırların ve zamanların önderi! Ey zihinleri şaşkın bırakan mucize!

Şairin İbn İsa'nın bu şiirine cevaben ayrılıktan şikayet edip özlemini ifade ettiği şiirinin ilk iki dizesi ise şöyledir⁸⁰⁰: (Kâmil)

ذَكُرُوا الْعُهُودَ فَهَاجَ مِنْ أَشْجَانِي شَوْقٌ، إِذَا جَنَّ الدُّجَى نَاجَانِي

فَكَأَنَّمَا الْأَمَاقُ مِنِّي أَبْحُرُ يَقْذِفُنِ بِالْيَافُوتِ وَالْمَرْجَانِ

O günleri andılar, hemen kederlerimden ötürü özlem dalgalandı ve karanlık çöktüğünde, bana fıslıladı.

Göz pınarlarım, yakut ve mercan dışarı atan denizler gibidir.

2.2.8.3. Şakalaşma

İbnu'l-Hatîb'in mizah, şakalaşma şeklinde nazmettiği önemli oranda şiiri mevcuttur. Onun dost ve arkadaşlarıyla yaptığı şiirsel şakalaşma şeklindeki şiirleri dört kaside ve dört mukatta'a olmak üzere toplam 71 beyitten ibarettir.

⁷⁹⁹ İbnu'l-Hatîb, **Ketîbe**, s. 204.

⁸⁰⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 586-587.

Şairin bu tür şiirlerine örnek olarak incelenecek şiiri, hocası ve yakın dostu İbnu'l-Ceyyâb ile şakalaşmak için kaleme aldığı yedi beyitlik kasidesidir. Şair, bu kasidesinde tevriye sanatları icra etmeyi hedefleyerek sadece su ve tuz katılan “el-Muberrred” adı verilen et hakkında İbnu'l-Ceyyâb’la şakalaşmıştır. Ebî'l-Abbâs (el-Muberrred)’tan kasıt zikrettiğimiz “el-Muberrred” adlı et, Sufyân (es-Sevrî) ile öküz eti, el-Kitâb’ı şerhedenin ceddî ile Ebû'l-Hasan İbn Herûf’u (ö. 609/1212-1213) kastederken kuzu etine gönderme yapmıştır. Şairin söz konusu kasidesi şöyledir⁸⁰¹: (el-Kâmil)

يَا وَاحِدَ الْغُلَا بِلَا إِبَّاسٍ	ابْعَثْ بِسَهْمٍ مِنْ "أَبِي الْعَبَّاسِ"
وَأَعْلَمْ بِأَنِّي لَا أَقْلُدُ مَذْهَبِي	"سُفْيَانَ" يَوْمًا خِيفَةَ الْوَسْوَاسِ
وَلَجَدْتُ مَنْ شَرَحَ الْكِتَابَ تَحْيُزِي	هَذَا إِذَا اخْتَلَفَ انْتِمَاءُ النَّاسِ
فَابْعَثْ بِهِ طَيًّا بِكُلِّ خَفِيَّةٍ	كَالطَّيْفِ فِي جُنْحِ الظَّلَامِ الْغَاسِي
كَيْ لَا يُنَازِعَ فِيهِ غَيْرٌ مُقْصِرٍ	جَارِي "أَبُو عَبْدِ الْإِلَهِ الْفَاسِي"
وَمِنْ الْعَجَائِبِ أَنْ أَكُونَ، وَإِنِّي	إِنْ قَسْتُ أَمْرًا صَحَّ فِيهِ قِيَاسِي
خَالَفْتُ مُعْتَادَ الرُّمَادِ بِفِعْلَتِي	فَبَعَثْتُ نَحْوَ السَّهْمِ بِالْقُرْطَاسِ

Ey tartışmasız yüceliğin eşsizi! Ebî'l-Abbâs'tan (tuzlanmış etten) okla gönder.

Bil ki ben, bir gün vesvesenin korkusuyla yolumda Sufyan'ı taklit etmem.

Tarafgirliğim el-Kitab'ı şerh edenin ceddinedir. Bu, insanların intisabı ihtilaf halinde olduğunda olur.

Onu çok gizli bir şekilde dürülü olarak gönder kapkaranlık gecenin karanlığındaki hayalet gibi.

⁸⁰¹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 721.

İhmalkar olmayan komşum Ebû Abdullah el-Fâsî onun hakkında münakaşa etmesin diye.

Bir durumu kıyaslayınca, onda karşılaştırmamın doğru olması tuhaftır.

İcraatımla oklara alışıktı olana karşı koydum ve oka karşı kağıdımı çıkardım.

2.2.8.4. Takrîz

Takrîz, edebi maharete sahip bir kimsenin bir esere yazdığı övücü tanıtma yazısı anlamına gelmektedir⁸⁰². İbnu'l-Hatîb, Merînî Sultanı Ebû Sâlim İbrahim el-Merînî'nin hacibi ve onun da yakın dostu Ebû Abdullah İbn Merzûk'un el-Kâdî 'İyâd es-Sebtî'nin (ö. 544/1119)⁸⁰³ *Kitâbu's-şifâ' fî ta'rîf bihukûki'l-Mustafâ* adlı kitabına yazdığı *Şerhu kitâbi's-şifâ'* isimli eserine üç takrîz şiiri nazmetmiştir. Şair, bu kitaba sekiz, yirmi iki ve yirmi üç beyitlik olmak üzere toplam 53 beyitlik üç kaside kaleme almıştır⁸⁰⁴. Şair, yirmi üç beyitlik kasidesine ait aşağıdaki beyitlerinde duygularını şöyle dile getirmiştir⁸⁰⁵: (es-Serî')

كُلُّ مُزْنٍ يَغْتَدِي أَوْ يَرُوحُ	حَيْتَ يَا مُخْتَطَّ "سَبْتِ ابْنِ نُوحٍ"
أَمَانَةٌ فِيكَ إِلَى كُلِّ رُوحٍ	وَحَمَلُ الرِّيحَانِ رِيحُ الصَّبَا
أَضَحَتْ بِرُبَاهُ رِيَاضاً تَفُوحُ	دَارُ "أَبِي الْفَضْلِ عِيَاضٍ" الَّتِي
وَوَاصِلًا فِي الْعِلْمِ سَيْرَ الْجُمُوحِ	يَا نَاقِلَ الْأَثَارِ يُعْنَى بِهَا
طَرَفُكَ لِلْمَجْدِ شَدِيدُ الطُّمُوحِ	طَرَفُكَ فِي الْفَخْرِ بَعِيدُ الْمَدَى

⁸⁰² Demirayak, *Arap Edebiyat Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 188.

⁸⁰³ Tam adı el-Kâdî Ebû'l-Fadl 'İyâd b. Musa el-Yahsubî es-Sebtî'dir. O, Mağrib'in Sebte şehrinde doğmuştur (476/1038). Hadis, fıkıh, dil ve edebiyat alanlarında temayüz etmiştir. Mağrib'in Merrâkeş şehrinde vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir (544/1119). Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû 'Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Halikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve ebnâu enbâi'z-zemân*, thk. İhsan Abbas, Dâru sâdır, Beyrut 1977, c.3, s. 483-485.

⁸⁰⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 99-100, 237-239; c.2, s. 643-645.

⁸⁰⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 237-239.

كَفَّاكَ إِعْجَازًا "كِتَابُ الشِّفَا" وَالصُّبْحُ لَا يُنْكَرُ عِنْدَ الْوُضُوحِ

Ey Sebt İbn Nûh'un planladığı (şehir)! Sabah erken giden veya uzaklaşan yağmur bulutuyla ihya edildi.

Saba rüzgarı, emanet olarak tüm ruhlara (ulaştırman için) sana reyhan yükletti.

(O) Tepelerinde kokular yayan bahçeler olan Ebû'l-Fazl 'İyâz'ın evidir.

Ey müthiş eserler nakleden ve zapt edilmeyenin seyrini ilimde bitiştiren!

Cömert kişin övünmede uzun menzillidir ve şerefe bakışın çok tamahkârdır.

Eşsizlik bakımından "Kitâbu's-şifâ" sana yeter. Sabah, aydınlandığında inkar edilemez.

2.2.8.5. Veda

İbnu'l-Hatîb'in dostlarıyla vedaşılırken duygularını şiire döktüğü manzumeleri, iki kaside ve bir mukatta'a olmak üzere toplam 23 beyittir.

Şairin Endülüs'ten ayrıldığı sırada dostu Ebû Mâlik İbnu'l-Lahyânî (ö. 750/1349) ile vedalaşırken kaleme aldığı aşağıdaki kasidesi, söz konusu şiirlerine güzel bir örnektir⁸⁰⁶: (el-Mutekârib)

أَبَا مَالِكٍ، أَنْتَ نَجْلُ الْمُلُوكِ	غُيُوثِ التَّدَى، وَلُيُوثِ النَّزَالِ
وَمِثْلُكَ يَرْتَّاحُ لِلْمَكْرَمَاتِ	وَمَا لَكَ بَيْنَ الْوَرَى مِنْ مِثَالِ
عَزِيزٍ بَانْفُسِنَا أَنْ نَرَى	رِكَابَكَ مُؤَذِّنَةً بِارْتِحَالِ
وَقَدْ خَبَرْتُ مِنْكَ خُلُقًا جَمِيلًا	أَنَافَ عَلَى دَرَجَاتِ الْكَمَالِ

⁸⁰⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 489.

وَفَارَتْ لَدَيْكَ بِسَاعَاتِ أَنْسٍ كَمَا زَارَ فِي اللَّيْلِ طَيْفُ الْخِيَالِ
وَلَوْلَا تَعَلُّلُنَا أَنْنَا نَزُورُكَ فَوْقَ بَسَاطِ الْجَلَالِ
وَنَبْلُغُ فِيكَ الَّذِي نَبْتَغِي وَذَاكَ عَلَى اللَّهِ سَهْلُ الْمَنَالِ
لَمَّا فَتَرْتِ أَنْفُسَ مَنْ أَسَى وَلَا بَرَحْتَ أَذْمُغَ فِي انْهِمَالِ
تَلَقَّكَ حَيْثُ احْتَلَلْتَ السُّعُودُ وَكَانَ لَكَ اللَّهُ فِي كُلِّ حَالِ

Ey Ebû Malik! Sen, kralların, cömertlik yağmurlarının ve savaşın aslanlarının evladısın.

Senin gibi kimse soylu davranışlardan hoşnut olur. Senin insanlar arasında benzerin yok.

Bizim için değerlisin. Ki bineğinin yolculuğu haber verdiğini görüyoruz.

Sende mükemmellik derecelerini aşan güzel bir ahlakı haber veriyor.

Hayalin hayaletinin geceyi ziyaret etmesi gibi senin yanında eğlenceli saatler geçirdi.

Avunmamız olmasaydı muhakkak ki seni ihtişamlı halıların üzerinde ziyaret ederdik.

Sende istediğimizi en güzel şekilde buluyoruz. Bu, Allah izin verirse ağır gelmez.

İnsanlar kederden gevşediğinde ve hâlâ gözyaşları yağmur gibi dökülmekteyken.

İyi şanslar konakladığın yerde seni karşılasın ve Allah her zaman seninle olsun.

2.2.8.6. Kutlama

İhvâniyyât şiirlerinde, sıklıkla görülen diğer bir tür ise şairlerin dostlarının başarıları veya sevinçli durumlarından ötürü onları kutlamak için nazmettikleri şiirlerdir.

İbnu'l-Hatîb'in de şiirini bu amaç için kullanmıştır. Söz konusu şiirleri, yedi beyitlik üç mukatta'adan ibarettir.

Şair, dostu İbn Haldûn'u evladının doğumu münasebetiyle kutladığı iki beyitlik mukatta'asında duygularını şöyle ifade etmiştir⁸⁰⁷: (el-Basît)

لِمَ لَا تُنَالُ الْغَلَىٰ أَوْ يُعَقَّدُ التَّاجُ وَالْمُشْتَرَىٰ طَالِعٌ، وَالشَّمْسُ هِيَاجُ
وَالسَّعْدُ يَرْكُضُ فِي مِيدَانِهَا فَرَحًا جَذْلَانِ، وَالْفَلَكَ الدَّوَارُ هِمَاجُ

Niçin ulviyyet kazanılmasın ya da taç takılmasın? Jüpiter, doğmaktayken ve güneş, parlarken.

İkbal, meydanında neşe ve sevinçle koşarken ve hızla dönen felek, caka satarak güzel yürürken.

2.2.8.7. Diğer

Şair, ihvâniyyât şiirinde zikrettiğimiz bu temalar dışında özlem, şefaât dileme, nasihat vb. temalarda ise bir kaside ve yedi mukatta'a olmak üzere toplam 39 beyit şiir nazmetmiştir. Söz konusu bu şiirlerinden hocası İbnu'l-Ceyyâb'a olan özlemini dile getirdiği dört beyitlik mukatta'ası şöyledir⁸⁰⁸: (el-Hafîf)

أَمْسَتْ خِرَاجًا كُنَزَ الْعَقِيقِ بِأَمَاقِي أَنَا شِدُّكَ الرَّحْمَانِ فِي الرَّمَقِ الْبَاقِي
فَقَدْ ضَعُفْتُ عَنْ حَمَلِ صَبْرِي طَاقِي عَلَيْكَ وَصَاقْتُ عَنْ زَفِيرِي أَطَوَاقِي
أَجْنُ إِذَا جَنَّ الظَّلَامُ فَلَيْسَ لِي سِوَى نَسْمَةِ الْفَجْرِ اللَّطِيفَةِ مِنْ رَاقِي
وَرُبَّمَا اسْتَعْدَيْتُ فِيهَا تَمِيمَةً فَزَعَفَرَهَا بِالْدَّمْعِ كَاتِبُ آمَالِي

Ey göz pınarlarımda kadim hazineyi çıkaran! Kalan son nefeste seni Rahman'dan istiyorum.

⁸⁰⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 214; İbn Haldûn, *et-Ta'rîf*, s. 228.

⁸⁰⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 701.

Sabırının yükünden takatim zayıfladı ve nefes alıp verecek takatim kalmadı.

Karanlık çöktüğünde deliriyorum. Seherin hoş esintisi dışında benim için bir sihirbaz/sevindiren yok.

Nice kez onda bir tılsımdan medet umdum. Zira göz pınarlarımın katibi gözyaşıyla ona safran kattı.

Şair, aşağıdaki beş beyitlik mukatta‘asında ise el-Hamrâ Sarayı’nda hizmete başlamadan önce düşmanlarına karşı hocası ve Nasrî veziri İbnu’l-Ceyyâb’a şöyle yardım çağrısında bulunmuştur⁸⁰⁹: (et-Tavîl)

وَأَسْأَلُهُ صَفْحًا وَمَالِي مِنْ ذَنْبٍ	أَعَاتِبُ دَهْرًا لَا يُصِيحُ إِلَيَّ عَتَبٍ
فَأَشْكُو، وَقَدْ عَزَّ الْعَزَاءُ إِلَيَّ رَبِّي	وَأُعْلِنُ بِالشُّكْوَى إِلَيَّ غَيْرَ رَاحِمٍ
كَأَنَّكَ لَمْ تَعْلَمْ بِوُدِّي وَلَا حُبِّي	"أَبَا حَسَنٍ"، مَا لِلزَّمَانِ يَنْوَشُنِي
أَسْأَلُهُمْ دَهْرِي، وَيَسْعَوْنَ فِي حَرْبِي	وَمَنْ لِي بِأَقْوَامٍ عَلَيَّ تَأَلَّبُوا
فَكُنْ نَاصِرِي وَأَدْرَأْ جُمُوعَ "بَنِي حَرْبٍ"	وَأَنْتَ "عَلَيٌّ"، قَدْ عَلِمْتَ تَشْيُعِي

Azara kulak vermeyen feleği ikaz ediyorum ve günahım yok iken ondan bağışlama diliyorum.

Merhametsize şikayeti beyan ediyorum ve teselli nadir bulunduğu Rabbime şikayetleniyorum.

Ey Ebû Hasan! Ne oluyor feleğe beni hedef alıyor. Sanki sen samimiyetimi ve sevgimi bilmiyorsun.

Bana karşı toplanmış insanların hakkından benim yerime kim gelebilir? Ben onlarla barışmaya çalışırken onlar benimle savaşmaya çabalıyorlar.

⁸⁰⁹ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 166.

Sen Ali'sin taraftarlığını biliyorsun. Yardımcım ol ve şer birliklerini dağıt.

2.2.9. Özlem

Özlem şiiri, şairlerin sevdiklerinden veya vatanlarından ayrı düşmelerinden dolayı çektikleri hasreti dile getirdikleri şiir türüdür⁸¹⁰. Arap edebiyatında vatan özlemini ifade eden bu tür şiirler, “Şi‘ru’l-hanîn ilâ’l-evtân-Vatan özlemi şiirleri” olarak da adlandırılmıştır⁸¹¹.

Sancılı ve fırtınalı bir hayat sürdüren İbnu’l-Hatîb, ayrı düştüğü ailesine, sevdiklerine, toprağına veya himayesinde yaşadığı sultanlarına özlemini dile getirdiği şiirler nazmetmiştir. Onun bu tür şiirleri, içerik, tür, şiir ve beyit sayısı açısından tasnif edildiğinde karşımıza şöyle tablo çıkmaktadır:

Tablo 15: Şairin Özlem Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı

Tür	Kaside	Mukatta‘a	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Özlem	4	7	11	123
2 Vatan Özlemi	2	-	2	54
Toplam	6	7	13	177

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gib şairin özlem şiirleri, altı kaside ve yedi mukatta‘a olmak üzere toplam 177 beyittir.

⁸¹⁰ Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi Osmanlı Dönemi**, s. 217-218.

⁸¹¹ Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi Osmanlı Dönemi**, s. 218. Bu tür şiirler, Ebû Firâs el-Hamdânî’nin (ö. 357/968) şiirinde vatan özlemini ifade ettiği “rûmiyyât” ismiyle büyük bir şöhret kazanmıştır. Halep ve civarında hüküm süren Hamdânîlerin prensi Ebû Firâs, Rumlarla girdiği savaşta esir düşüp İstanbul’da dört yıllık esaret hayatında çektiği vatan özlemini işlediği şiirlerini “rûmiyyât” olarak adlandırılmıştır. Bkz. Ebû Fâris el-Hamdânî, **Dîvân**, şrh. Halil ed-Duveyhî, Dâru’l-kitâbi’l-‘Arabî, 3. Baskı, Beyrut 1994, s. 13; Ferruh, **Târîhu’l-edeb**, c.2, s. 495-500.

Şairin hangi sultana yazdığını açıkça belirtmediği ve Sebte şehrinde nazmedip gönderdiği yedi beyitlik aşağıdaki kasidesi, özlem şiirlerine güzel bir örnektir⁸¹²: (el-Kâmil)

مَوْلَايَ مُذْ بَعُدْتُ دِيَارِي لَا تَسَلْ عَنْ طُولِ لَيْلِي وَارْتِقَابِ صَبَاحِي
جَرَحَ الْبَعَادُ فُؤَادَ عَبْدِكَ فَهُوَ مِنْ أَجْلِ التَّرْحُلِ عَنْكَ، رَهْنُ جِرَاحِ
لَمْ يَلْقَ بَعْدَكَ مَا يَلِدُ لِنَاطِرِي مِنْ حُسْنِ أَرْجَاءٍ وَزُهْرِ بَطَاحِ
وَبَقِيتُ جِسْمًا دُونَ رُوحٍ لَا تَسَلْ عَنْ حَالِ أَجْسَامٍ بِأَلَا أَرْوَاحِ
وَكَأَنِّي، مُذْ غَابَ وَجْهُكَ، ذَاهِبٌ فِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَا، بِأَلَا مَصْبَاحِ
وَالآنَ حِينَ قَرُبْتُ مِنْكَ فَانَسْتُ نَفْسِي، وَعَادْتُ، غَضَّةً، أَفْرَاحِي
لَوْ كَانَ يَا مَوْلَايَ، أَمْرِي فِي يَدِي يَوْمًا لَطَرْتُ إِلَيْكَ دُونَ جَنَاحِ

Efendim! Diyarım senden uzak olduğundan beri, gecemin uzunluğunu ve sabahımı gözlemeyi sorma.

Gurbet, senin kulunun kalbini yaraladı. Senden uzaklaşmasından ötürü yaralıdır.

Senden sonra, geniş yataklı vadilerin çiçeklerinden ve etrafın güzelliğinden gözüme güzel gelen bir şey olmadı.

Ruhsuz bir beden olarak kaldım. Ruhsuz bedenlerin halini sorma.

Yüzün gözden kaybolduğundan beri, karanlık gecede lambasız yürüyen biri gibiyim.

Şimdi sana yaklaşıncı, neşelendim ve sevinçlerim körpe bir şekilde döndü.

Ey efendim! Şayet bir gün hükmüm elimde olsaydı kanatsız sana uçardım.

⁸¹² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 234-235.

Şairin vatan özlemi temalı şiiri ise iki kasideden ibarettir. O, bu kasidelerinde Gırnâta şehrine olan özlemini dile getirmiştir. Mağrib’de beraber sürgünde yaşadığı Nasrî Emîri el-Ganî Billah’ın önerisiyle emîrin dilinden Gırnâta şehrine özlemini dile getirdiği on altı beyitlik kasidesinin ilk beyitleri şöyledir⁸¹³: (el-Basît)

أَيَّامُ قُرْبِكَ عِنْدِي مَا لَهَا ثَمَنُ لَكِنِّي صَدَنِي عَنْ قُرْبِكَ الزَّمَنُ
حَطَّطْتُ بَعْدَكَ يَا أَهْلِي وَيَا وَطَنِي رَحَلَ الْغَرِيبِ فَلَا أَهْلٌ وَلَا وَطَنُ
قَدْ حَلَّ حُبُّكَ مِنْ قَلْبِي بِمَنْزِلَةٍ لَا الْمَاءُ يَجْرِي مَجَارِيَهَا وَلَا اللَّبَنُ
لَمَّا تَحَمَّلْتُ عَنْكَ الرُّكْبَ مُرْتَحِلًا وَالْقَلْبُ فِيكَ غَدَاةَ الْبَيْنِ مُرْتَهَنُ
وَلَا لِلَّهِ مَا سَكَنْتُ نَفْسِي إِلَى أَحَدٍ يَوْمًا، وَلَا رَاقٍ عَيْنِي مِنْظَرٌ حَسَنُ
كَمْ لِي بِرَبِّكَ مِنْ أَنْسٍ وَمِنْ طَرَبٍ كَأَنَّمَا كَانَ حُلْمًا جَرَّهُ الْوَسَنُ

Sana yakın günlerin yanımda değeri paha biçilmez. Ama zaman beni senden ayırdı.

Ey ehlim ve ey vatanım! Senden sonra yabancı diyarda yükümü indirdim. Ne vatan ne akraba var.

Senin sevgin kalbimde öyle bir yere yerleşti ki ne su onun mecrasında akıyor ne de süt.

Kervanı yola koyup senden göç ederken, ayrılık sabahı kalp sende rehin kaldı.

Hayır. Allah için ne birine güvendim bir gün ne de güzel bir manzara gözümü sevindirdi (gözüme güzel göründü).

Senin meskeninde nice sevincim nice dostum var. Sanki uykunun onu sürüklediği bir rüyaydı.

⁸¹³ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 621-622.

2.2.10. Dinî İçerikli Şiirler

Şair, mütedeyyin bir kişiliğe sahip olup bu yapısı şiirine de yansımıştır. Onun nebevî methiyeleri (na‘t), tasavvuf, zühd, hikmet, tevessül ve vaaz gibi temalarda önemli bir miktarda şiirleri mevcuttur. Şairin dinî içerikli şiirleri, muhteva, şiir türü, şiir ve beyit sayısını şöyle bir tablo ile göstermek mümkündür:

Tablo 16: Şairin Dinî Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı

Tür	Kaside	Mukatta‘a	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Nebevî Methiyeleri	11	1	12	619
2 Zühd ve Hikmet	1	12	13	35
3 Tasavvuf	4	7	11	112
4 Vaaz ve Nasihat	5	17	22	145
5 Tevessül	-	7	7	25
Toplam	21	44	65	936

Yukarıda da görüldüğü gibi şairin nazmettiği dinî şiirler, yirmi bir kaside ve kırk beş mukatta‘adan ibaret olup toplam 936 beyittir. Bu şiirlerin önemli oranı nebevî methiyetlerinden oluşmaktadır.

2.2.10.1. Nebevî Methiyeleri

Nebevî methiyeleri, Hz. Peygamber (s.a.v)’in övgüsünü konu edinen şiirlerdir. Arap edebiyatında bu şiirler, *el-Medâihu’n-nebeviyye* olarak adlandırılmıştır. Arap edebiyatında ölen kişiye nazmedilen övgü şiirleri, mersiye şiirine dahil edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v) hakkında nazmedilen şiirler, bundan farklı bir şekilde değerlendirilmiştir. Onun vefatı esnasında söylenen övgü şiirleri mersiye, vefatından bir

süre sonra nazmedilen şiirler ise methiye olarak kabul edilmiştir⁸¹⁴. Hz. Peygamber'in (s.a.v) şiirini beğenip burdesini (hırkasını) hediye etmesi nedeniyle *Kasidetu'l-burde* adıyla meşhur olan Ka'b b. Zuheyr'in (ö. 24/645) elli sekiz beyitlik *Bâned Suâd* adlı şiiri, bu temada nazmedilen meşhur şiirlerin ilkidir⁸¹⁵.

Peygamber methiyeleri, VII/XIII. yüzyılda Doğu ve Batı İslâm dünyasında artan Haçlı ve Moğol istilaları, Müslüman güçler arasında yaşanan siyasi çekişmeler, ekonomik sıkıntılar, ahlakî çöküntü vb. etkenler neticesinde⁸¹⁶ şairlerin ve halkın teveccühünü kazanarak Memlûkler döneminde müstakil bir şiir türü olmuştur⁸¹⁷. Bu şiir türü, Memlûkler döneminin şairlerinden Muhammed b. Said el-Bûsîrî (ö. 695/1296) ile zirveye ulaşmıştır. Onun Arap edebiyatında ikinci *el-Kasidetu'l-burde* olarak bilinen *el-Kevâkibu'd-duriyye fî medhi hayri'l-beriyye* adlı şiiri, bu türde nazmedilen en meşhur şiirdir. Nazmettiği bu methiye vesilesiyle geçirdiği felçten şifa bulduğunun iddia eden el-Bûsîrî, bu şiiriyle nebevî methiyelerinin öncüsü olmuş ve bu alanda şiir nazmeden şairlerce taklit edilmiştir⁸¹⁸.

Şairler, bu şiir türünde Hz. Peygamber'e (s.a.v) tevessül ederek onun şefaatinin istemek, hastalıklardan şifa bulmak, şöhrete ulaşmak, toplumun bu şiire gösterdiği teveccühe nail olmak, Hz. Peygamber'i (s.a.v) rüyasında görüp onun övgüsünü kazanmak gibi amaçlar hedeflemişlerdir⁸¹⁹. Bu şiir türü, genellikle Hz. Peygamber (s.a.v) ve yaşadığı Necd diyarına duyulan özlem ile başlatılıp doğumu, faziletleri, mucizeleri, hicreti, miraca çıkışı, savaşları, ehli ve ashabının övgüsüyle sürdürülmüş ve

⁸¹⁴ Zekî Mubârek, *el-Medâihu'n-nebeviyye fî edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-hucceti'l-beydâ', Kahire 1935, s. 17; Mahmud Sâlim Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye hattâ nihâyeti'l-'asri'l-Memlûkî*, Dâru'l-fikr, Dimeşk 1996, s. 47-57; Mehmet Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)", *Marife Dergisi*, yıl.7, sayı. 1, Bahar, Konya 2007, s.120.

⁸¹⁵ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyat Tarihi II Sadru'l-İslâm Dönemi (01-41/622-661)*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2009, s. 167-184.

⁸¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye*, s. 17-43.

⁸¹⁷ Muhammed, *el-Medâihu'n-nebeviyye*, s. 209.

⁸¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mubârek, *el-Medâihu'n-nebeviyye*, s. 141 vd.; Âbidin Paşa, *Kaside-i Bürde Tercüme ve Şerhi*, Sad. Ömer Faruk Harman, Kalem Yayınları, İstanbul 2004, s. 9 vd.; Sâmi ed-Dehân, *el-Medîh*, Dâru'l-ma'ârif, Kahire tsz., s. 82-83.

⁸¹⁹ Ayrıntılı bilgi için Ebû Zeyd, *el-Bedî'ıyyât*, s. 32-39.

hediye edilen şahsın övgüsü ya da Hz. Peygamber’e (s.a.v), ehline ve ashabına dua edilerek bitirilmiştir⁸²⁰.

Mağrib’de Merînîlerin Endülüs’te ise Nasrîlerin hüküm sürdükleri dönemde nebevî methiyeleri büyük rağbet görmüştür. Hz. Peygamber’in (s.a.v) doğumu nedeniyle şölen düzenlenmenin bir gelenek haline geldiği bu dönemde, şairler, Hz. Peygamber’i (s.a.v) öven methiyeler nazmetmiş ve tertiplenen bu kutlamalarda okumuşlardır. İbnu’l-Hatîb de bu geleneğe uyarak bu türden şiirler nazmetmiş ve düzenlenen şölenlerde şiirler okumuştur. O, söz konusu şiirlerinin çoğunu Hz. Peygamber’in doğumu münasebetiyle yazmış ve bazılarını düzenlenen kutlamalarda okumuş, bazılarını ise hediye ettiği Merînî ve Nasrî sultanlarına göndermiştir. Şair, Nasrî sultanların dilinden Hz. Peygamber’in (s.a.v) kabrine yazdığı mektuplarda da onu metheden kasidelere yer vermiştir. İbnu’l-Hatîb, Hz. Peygamber’in (s.a.v) doğumu münasebetiyle nazmettiği kasidelerini “el-Kasîdetu’l-mîlâdiyye” olarak adlandırmıştır⁸²¹.

İbnu’l-Hatîb’in nebevî methiyeleri, yukarıda da gösterildiği gibi on bir kaside ve bir mukatta‘adan ibaret olup toplam 619 beyittir.

Şairin bu şiirlerine örnek vereceğimiz şiiri, gençlik çağında Hz. Peygamber’in (s.a.v) doğumu münasebetiyle kaleme aldığı altmış beyitlik kasidesidir. O, bu methiyesinin aşağıdaki mukaddime beyitlerinde de görüleceği gibi muallaka şairlerinden Tarafa b. el-‘Abd’ın muallakasının mukaddimesini taklit etmiştir⁸²². Şairin söz konusu methiyesinin mukaddime beyitleri şöyledir⁸²³: (et-Tavîl)

أَثَارَ سُورَاهَا، وَالِدِّيَّارُ نَوَازِحُ، سَنَا بَارِقٍ مِنْ مَطْلَعِ الْوَحْيِ لَا نَحْ
سَفَائِنُ تَسْتَفُّ الْفَلَاحَ فَكَأَنَّهَا سَفَائِنُ فِي بَحْرِ السَّرَابِ سَوَابِحُ

⁸²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed, **el-Medâihu’n-nebeviyye**, s. 209 vd.

⁸²¹ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 224, 345.

⁸²² Ceviz, **Yedi Askı**, s. 53-77.

⁸²³ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 224-229.

إِلَيْكَ رَسُولَ اللَّهِ شُدَّتْ نُسُوعُهَا وَغَادَرَهَا الْإِدْلَاجُ وَفِي طَلَايِحِ
تَحْمَلُنَ مِنْ زُورٍ قَبْرِكَ فِتْيَةً تُوَاصِلُ، فِي ذَاتِ الْهُدَى، وَتَنَازِحِ
هُمُ الْقُضْبُ، إِنْ مَالُوا مَعَ الدَّكْرِ خَشْيَةً وَإِنْ رَجَعُوا، فَالْحَمَامُ الصَّوَادِحِ
حَنَانِكُمَا، يَا صَاحِبَيَّ، بِمُغْرَمٍ جَوَانِحُهُ، نَحْوَ الْحَجِيجِ، جَوَانِحِ
أَقَامَ يُعَانِي الشَّقَّ عَنْ قَدَرٍ وَمَنْ أَقَامَ عَلَى غُذْرِ كَمَنْ هُوَ رَائِحِ!
تَدَانِي هَوًى لَمَّا تَبَاعَدَ مَنْزِلًا فَهَذَا هُوَ دَانٍ فِي الزِّيَارَةِ نَازِحِ
وَهَا أَنْتَ، يَا إِنْسَانَ عَيْنٍ يَقِينِهِ، بِرُوضَةٍ مَنْ حَازَ الْمَحَاسِنَ سَارِحِ
كَدَحْتَ إِلَى رَبِّ الْجَمَالِ مُلَاقِيًا "فَيَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ"

Diyar (Kervan) göç ederken, vahyin doğuşundan şimşek çakan bir bulut, onun gece yürüyüşünü heyecanlandırdı.

Çölü yutan gemiler, sanki serap denizinde yüzen gemilerdir.

Onların ipleri sana bağlandı ya Resulallah! Onlar (o develer), zayıf oldukları halde ağır yüklerini rahatlıkla kaldırdılar.

O develer, göç eden ve aynı hidayete devam etmekte olan senin kabrinin ziyaretçilerinden olan gençleri yüklediler.

Onlar, korkudan zikre yöneldiklerinde Kutb'dur ve titrek sesleriyle zikrettiklerinde, şakıyan kumrular, güvercinlerdir.

Ey dostlarım! Kanatları (gönlü) mukaddes mekanların ziyaretçilerine uçmak isteyen aşığa merhamet edin.

(O aşık) Kaderden ötürü hasret çekerek kaldı ve mazeretinden ötürü kalan, giden gibidir.

Mekan olarak uzaklaştığında, aşk bakımından yakınlaştı (aşkı daha da alevlendi). İşte o, ziyarette yakındır, göç ediyor.

Ey şüphesi olmayan insan! İşte sen güzelliklerin sahibi olan kimsenin bahçesinde dolaşıyorsun.

Güzelliğin rabbine çabaladın buluşmak için. “Ey insan! Sen rabbine doğru çaba içindesin!”

Şair, bu dizelerinin ardından Hz. Peygamber’in (s.a.v) yaşadığı mekanları övmüştür. O mekanları, yüce meleklerin kitabı indirmek için sabah akşam ziyaret ettiklerini, Allah’ın nuruyla oralara ihsan ettiğini, cennetten güzelliklerin oralarda bulunduğunu, Peygamberlerin en hayırlısının oraya yerleştiğini, oradan Mirac’a çıktığını ve onun hidayetinin nuruyla saçma hurafelerin yok olduğunu ifade ettikten sonra Hz. Peygamber’in (s.a.v) mucizelerini zikreden şu beyitlerle övgüsünü sürdürmüştür: (et-Tavîl)

لَهُ الْمُعْجَزَاتُ كَأَنَّهَُا	بُرُوقٌ، بِأَفَاقِ الْيَقِينِ، لَوَائِحُ
كَاجِبَارِهِ بِالْعَائِبَاتِ، فَعِنْدَهُ	لِلْأَبْوَابِ أَسْرَارِ الْعُيُوبِ، مَفَاتِحُ
وَفِي يَوْمٍ "بَذِرٍ" إِذْ رَمَى قَبْضَةَ الثَّرَى	فَوَلَّتْ جُمُوعُ الشُّرَكَ، وَهِيَ جَوَامِعُ
وَأُعْطِيَ عَسِيبَ التَّخْلِ فِي حَوْمَةِ الْوَعَى	فَهَزَّ حُسَامٌ مِنْهُ لِلدَّمَ سَافِحُ
دَعَا اللَّهَ يَسْتَسْقِي فَلَبَّتْ سَمَاوُهُ	بِوَكَفَةِ الْقَطْرِ السَّحَابُ الدَّوَالِحُ
وَأَلْقَى بِأَخْلَافِ الشِّيَاهِ يَمِينَهُ	فَجَادَتْ بِهِ، وَهِيَ الصُّرُوعُ الشَّحَائِحُ
وَرَوَى ظِمَاءَ الْجَيْشِ مَاءً بَنَانِهِ	فَلِلَّهِ أُمُوءُهُ، هُنَاكَ، سَوَائِحُ!
وَفِي لَيْلَةِ الْمِيلَادِ لَاحَتْ شَوَاهِدُ	تَوَالَتْ بِهَا لِلَّهِ، فِينَا، الْمَنَائِحُ
أَصْأَتْ قُصُورَ "الشَّامِ" مِنْهُمْ وَأَنْجَلَتْ	مَعَالِمَ مَا ضُمَّتْ عَلَيْهِ الْأَبَاطِحُ

وَهَذَا لَهَا "إِيْوَانُ كِسْرَى" مَهَابَةٌ وَأُخْمِدَ مِنْ نِيرَانِ "فَارِسَ" لَافِحُ

Onun hakikat ufuklarında parlayan şimşekler gibi mucizeleri vardır.

Gayb hakkında haber vermesi gibi, gaiblerin sırlarının kapılarının anahtarları ondadır.

Bedir gününde (savaşında) bir avuç toprak atınca, dik kafalı şirk topluluğu kaçıp gitti.

Savaş meydanında hurma ağacının dalı ona verildi(ğinde), o anda kan döken kılıç ondan titredi.

Yağmur dileyerek Allah'a dua etti ve onun seması hemen yağmur yüklü bulutlarla ona cevap verdi.

Koyunların memelerine sağ elini attı, süttten kesilmiş oldukları halde hemen ona bolca (süt) verdiler.

Parmaklarının suyu ordunun susuzluğunu giderdi. Orada (o parmaklarda) Allah'ın dolaşan suları vardır.

(Onun) Doğum gecesinde, Allah'ın işaretleri görüldü. Onda (o gecede) bize peş peşe hediyeler geldi.

Onlardan Şam sarayları nurlandı ve geniş vadilerin kucakladığı meskenler aydınlandı.

Korkusundan Kisra Sarayı yıkıldı ve Farsların yanan ateşi söndü.

İbnu'l-Hatîb, bu dizelerinin ardından övgüsünü sürdürerek sözü sahabenin övgüsüne getirmiştir. Onların delalet şeytanlarını yok ettiğini ve berrak inançlarıyla şüphenin gecesini aydınlattıklarını, hakikatleri açığa çıkardıklarını, hidayeti canlarıyla satın aldıklarını, ticaretlerinin ebedi cennette kârlı olduğunu ve Hz. Peygamber'in (s.a.v)

vasiyetini hakkıyla yerine getirdiklerini ifade ettikten sonra aşağıdaki beyitleriyle sözü Nasrî emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'un methine getirerek methiyesinin kalan on yedi beytinde onu överek sonlandırmıştır: (et-Tavîl)

مَازَالَ فِي الْإِسْلَامِ مِنْهُمْ أُنَمَّةٌ تُنَاضِلُ عَنْ دِينِ الْهُدَى وَتُكَافِحُ
وَتُنَجِّبُ مِنْ أُنْبَائِهَا كُلَّ نَاصِرٍ يَقُولُ شَبَابَةَ الْخَطْبِ، وَالْخَطْبُ فَادِحُ
فَمَنْ مِثْلُ مَوْلَانَا الْخَلِيفَةِ "يُوسُفِ" إِذَا عَدَدَ الْفَخْرَ الْمُلُوكُ الْحَجَاجُ

Onlardan hâlâ İslâm için savaşılan liderler vardır. O liderler ki hidayet dinini savunuyorlar ve mücadele ediyorlar.

Müsbetler vahim iken onların oğullarından felaketleri aşan yardımcıları doğuyorlar.

Saygın krallar, övgüyü tek tek sıraladıklarında, kim efendimiz halife Yusuf gibidir.

Sonuç olarak İbnu'l-Hatîb, çoğunlukla klasik nebevî methiyelerini taklit etmiştir. Bu methiyesinde de görüldüğü gibi şair genellikle bu tür şiirlerinde, Hz. Peygamber'in (s.a.v) yaşadığı ve kabrinin bulunduğu Hicâz ve Necd diyarlarına olan özlemini şimşek, rüzgar, meltem ve kervanlar aracılığı ile bildirerek şiirine başlayıp ardından da Hz. Peygamber'in (s.a.v) kabrini ziyaret edemediği için özür beyanı, temenniler vb. duygularla devam ettirmiştir. Bunun peşinden de Hz. Peygamber'in (s.a.v) doğumu, faziletleri, mucizeleri, savaşları, seçilmişliği, miraca çıkışı gibi bir nevi hayatını özet geçtikten sonra ya himayesinde yaşadığı veya methiyesini hediye ettiği sultanın övgüsüyle ya da Hz. Peygamber (s.a.v), ehli ve ashabına dua ederek bitirmiştir. Bununla birlikte şair, bazı kısa nebevî methiyelerinde bu çerçevenin dışına da çıkmaktadır.

2.2.10.2. Zühd ve Hikmet

Zühd, kelime olarak “bir şeye rağbet etmemek, yüz çevirmek” gibi manalara gelmektedir⁸²⁴. Bir terim olarak ise zühd, dünya hayatının lezzetlerinden yüz çevirmek, arınmak ve tövbe edip haramlardan uzaklaşmak şeklinde tanımlanmıştır⁸²⁵.

Hayatının büyük bir kısmını saray şatafatlarıyla geçiren ve dünya malına büyük bir iştahı olan şair, bir zahid hayatı yaşamasa da müttaki bir insandı ve zühd temasında şiirler nazmetmiştir. Onun zühdiyeleri, bir kaside ve iki mukatta‘a olmak üzere 14 beyittir. Şair, zühd şiirlerinden biri olan aşağıdaki kasidesinde duygularını şöyle ifade etmiştir⁸²⁶: (et-Tavîl)

إِلَيْكَ مَدَدْتُ الْكَفَّ فِي كُلِّ لَأْوَاءِ	وَمِنْكَ عَرَفْتُ، الدَّهْرَ، تَرْدِيدَ نَعْمَاءِ
وَيَسَّرْتَنِي قَبْلَ ابْتِدَائِي وَنَشَأَتِي	لِشَفْوَةِ بُعْدِي أَوْ سَعَادَةِ إِذْنَائِي
تَعَالَيْتَ يَا مَوْلَايَ عَنْ كُلِّ مُشَبِّهٍ	فِيَا جُلَّ مَا طَوَّقْتَ مِنْ غُرِّ آلَاءِ!
إِذَا اعْتَبَرْتُ نَفْسِي سِوَاكَ بِفِكْرَتِي	فِيَا خُسْرَ أَوْقَاتِي وَضَعَةَ آتَائِي!
وَأِنْ أَبْصَرْتُ عَيْنَايَ غَيْرَكَ فَاعِلًا	فَقَدْ تَهْتُ لِلْأَوْهَامِ فِي جُنْحِ ظَلَمَاءِ
بِمَا لَكَ مِنْ سِرٍّ بَدَأَتْ بِهِ الْوَرَى	وَعَلِمَ مُحِيطٌ بِالْوُجُودِ وَأَسْمَاءِ
أَعْنِي وَطَهَّرْنِي وَخَلَّصْ حَقِيقَتِي	إِلَيْكَ وَأَيَّدْ نُورَ سِرِّي وَمَعْنَائِي

Her sıkıntıda avucu sana uzattım ve senden öğrendim zamanın nimetlerin tekrarı olduğunu.

Yetişmem ve doğmamdan önce yakınlığının mutluluğunu veya uzaklığının mutsuzluğunu bana kolaylaştırdın, hazırladın.

⁸²⁴ el-Cevherî, **Sihâh**, s. 502.

⁸²⁵ Ebû'l-Kasım Abdülkerim el-Kuşeyrî, **er-Risâletu'l-Kuşeyrî**, thk. Abdulhalim Mahmud- Mahmud b. eş-Şerîf, Metâbi‘u muesseseti dâri’s-ş-a‘b-lisahâfe ve’t-tabâ‘a ve’n-neşr, Kahire 1989, s. 218-233; Yahya Suzan, “Ebû Nuvâs ve Zühdiyeleri”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, yıl:10, sayı:20, Eylül, Diyarbakır 2012, s. 63.

⁸²⁶ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 100.

Sen her türlü şüphelerden uzaksın ey Mevlam! Nimetlerin güzelleriyle kuşatman ne kadar da çok!

Nefsim senin dışında fikrimde birine saygı gösterirse, zamanlarım ne çok ziyanda ve anlarım ne çok kayıp!

Eğer gözlerim senin dışında bir fail görseydi, zifiri karanlıkta evhamda kaybolurdum.

Onunla Ademoğlunu yarattığın sıra, varlıkta kuşatıcı bir ilime ve isimlere sahipsin.

Bana yardım et. Beni temizle. Hakikatimi kendine doğru aydınlığa kavuştur ve sırrımın ve manalarımın nurunu destekle.

İbnu'l-Hatîb'in hikmet temalı şiirlerine baktığımızda ise nazmettiği uzun şiirlerinde hikmetli sözler dile getirdiği gibi hikmet temasında müstakil şiirler de nazmetmiştir. Onun müstakil şiirleri, on mukatta'adan ibaret olup toplam 21 beyittir. Şair, hikmet temalı şiirlerine örnek vereceğimiz üç beyitlik mukatta'asında duygularını şöyle ifade etmiştir⁸²⁷: (el-Vâfir)

أَقَمْنَا بُرْهَةً ثُمَّ ارْتَحَلْنَا كَذَاكَ الدَّهْرُ خَالًا بَعْدَ خَالٍ
وَكُلُّ بَدَايَةِ إِلَيَّ انْتِهَاءٍ وَكُلُّ إِقَامَةٍ فَلَيْ إِلَى ارْتِحَالٍ
وَمَنْ سَامَ الزَّمَانَ دَوَامَ خَالٍ فَقَدْ وَقَفَ الرَّجَاءَ عَلَى الْمُحَالِ

Kısa bir vakit ikamet ettik sonra da göç ettik. Felek işte böyledir.

Her başlangıç nihayete ve her ikamet göçe, ölüme (mecburdur).

⁸²⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 508.

Kim mevcut durumun devamını zaman ile pazarlığa kalkışırsa, umudu imkansızla devretmiştir.

2.2.10.3. Tasavvuf

Tasavvuf kelimesinin etimolojik kökeni üzerinde birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür⁸²⁸. Bu konudaki yaygın iki görüşden birine göre tasavvuf kelimesi; ‘âbid ve zâhidlerin bir tevazu simgesi olarak giydikleri “الصُّوف”-yün elbise” isminden türetilen tefil babındaki “تَصَوَّفَ”-yün giydi” fiilinin mastarından⁸²⁹, diğerine göre ise “duruluk, saflık, temizlik, samimiyet vb.” manalara gelen “الصَّفَاءُ” kelimesinden türetilmiştir⁸³⁰.

Aynı şekilde tasavvufun tanımı konusunda da bir uzlaşma olmayıp hakkında farklı tanımlamalar yapılmıştır⁸³¹. Genel bir ifadeyle tasavvuf, dünyevî kirliliklerden arınarak gönlünü ilahî muhabbete açmak ve dünyanın nimetlerinden tamamen yüz çevirip Allah’a teslim olmaktır⁸³². Kendini bu yola adayanlar Sûfî, mutasavvîf, tasavvuf ehli gibi isimlerle adlandırılmıştır.

İslâm tasavvufunun önemli mutasavvıflarından biri olan Muhyiddîn İbn Arabî’nin doğduğu Endülüs’te tasavvuf ilmine büyük bir ilgi olmuştur. Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb’in de tasavvuf ilmine ilgi duyduğu nazmettiği şiirlerinden ve ilahî aşkı konu edinen *Ravdatu’t-ta’rîf bihubbi’s-şerîf* adlı eserinden anlaşılmaktadır. Gençliğinde beşeri aşkı konu edinen gazel şiirleri kaleme alan İbnu’l-Hatîb, ilerleyen yaşlarında özellikle de Selâ şehrine yerleştiği dönemlerde dünyanın meşakatlarından sıkılmış ve gönlünde ilahî muhabbet harlanmıştır. Ancak buna rağmen İbnu’l-Hatîb, hayatının hiçbir

⁸²⁸ Ebû’l-Hasan Ali b. Osman el-Hucvîrî el-Ğaznevî, **Keşfu’l-mahcûb**, trc. Es’âd Abdulhâdî Kandîl, el-Meclisu’l-e’lâ li’s-sekâfe, Kahire 2007, c.1, s. 227 vd.; Muhammed Ali et-Tehâvî, **Keşşâf istilâhâtî’l-funûn ve’l-‘ulûm**, thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lubnân nâşirûn, Beyrut 1996, c.1, s. 456-466.

⁸²⁹ Şevkî Dayf, **Târîhu’l-edebî’l-‘Arabî el-‘Asru’l-‘Abbâsî es-Sânî**, Dâru’l-ma’ârif, Kahire 1973, s. 106; Reşat Öngören, “Tasavvuf”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 2011, c. 40, s. 119-126; Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi**, s. 275.

⁸³⁰ et-Tehâvî, **Keşşâf**, c.1, s. 457.

⁸³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Kuşeyrî, **er-Risâle**, s. 464-469.

⁸³² et-Tehâvî, **Keşşâf**, c.1, s. 457.

döneminde bir zâhid veya sûfî gibi yaşamamış aksine dünyevî zevklere ve saray şatafatına düşkün olmuştur.

Yukarıda da değindiğimiz gibi şairin tasavvuf şiiri, dört kaside ve yedi mukatta‘a olmak üzere toplam 112 beyitten ibarettir. Şair, bir tasavvuf şiirinin girişine ait aşağıdaki dizelerinde duygularını şöyle ifade etmiştir⁸³³: (el-Kâmil)

الصَّبْرُ، إِلَّا فِي هَوَاكَ، حَمِيدُ الْخَطْبُ صَعْبٌ، الْمَرَامُ بَعِيدُ
يَا أَيُّهَا الْقَمَرُ الْحَازِي الَّذِي تُجْلَى بِغُرَّتِهِ الدُّجَى السُّودُ
وَحَدْتُ شَخَصَكَ فِي الْفَوَادِ لَعَلَّهُ يُنْجِيهِ مِنْ نَارِ الْجَوَى التَّوْحِدُ
وَجَعَلْتُ حُبَّكَ مَذْهَبًا وَشَرِيعَةً قَلَدْتُهُ، يَا حَبَّذَا التَّقْلِيدُ!
إِنْ نَأَلْتِ الشُّهْدَاءَ جَنَاتِ الْعُلَى وَلَهُمْ نَعِيمٌ عِنْدَهَا وَخُلُودُ
فَلَقَدْ شَهِدْتُ بَأَنَّ قُرْبَكَ جَنَّةٌ حَقًّا، وَأَنْتَ بِالْغَرَامِ شَهِيدُ

Sabır, övülmeye değerdir senin aşkın dışında. Vaziyet kötü ve meram, hedef ise uzaktır.

Ey koyu karanlığın onun doğuşuyla deffedildiği Hicâzlı ay!

Kalbimi sana açtım. Belki tevhid, onu aşkın ateşinden kurtarır.

Senin aşkını mezhep ve şariat kıldım. Onu taklit ettim, izledim. O ne güzel taklittir!

Eğer şehitler yüce cennetlere nail olurlarsa, orada onlara ebedi saadet ve ölümsüzlük vardır.

Sana yakınlığın gerçekten cennet olduğuna yemin ederim ve ben aşkla şehidim (ben aşkın şehidiyim).

⁸³³ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 287-288.

Şair, yirmi üç beyitlik başka bir kasidesinde ise Sahba', hamr, tâse/kadeh, deyr gibi tasavvuf ehlinin mecazi anlamda kullandıkları hamriyyât mefhumlarını ve meşhur mutasavvıflardan el-Huseyn b. Mansûr el-Hallâc (ö. 310/922) ve meşhur zahidlerden İbrahim İbn Edhem (ö. 161/776)'in isimlerini zikretmiştir. Şair, söz konusu kasidesinin giriş beyitlerine aşağıdaki dizelerde duygularını şöyle dile getirmiştir⁸³⁴: (el-Kâmil)

فَاشْرَبْ عَلَى ذِكْرِ الْحَيِّبِ وَسَقِّي
صَهْبَاءَ تُشْرِقُ فِي الظَّلَامِ الدَّاجِي
مِنْ خَمْرَةِ السَّرِّ الْمُقَدَّسَةِ الَّتِي
كَلَفْتُ بِسَاطِئِهَا يَدَ الْحَلَّاجِ
وَأَرْتُ لَهُ الْأَشْيَاءَ شَيْئاً وَاحِداً
فَعَدَا يُخَاطِبُ نَفْسَهُ، وَيُنَاجِي
وَرَأَى ابْنُ أَذْهَمٍ لَمَحَةً مِنْ نُورِهَا
تَلْتَاخُ بَيْنَ مَخَارِمٍ وَفَجَاجِ
فَعَدَا، وَمِنْ صُوفِ الصَّفَاءِ شِعَارُهُ
وَأَعْتَاضَهُ مِنْ لَيْسَةِ الدِّيَابِجِ
رَفَعُوا لَهَا قَبْساً بِجَانِبِ طُورِهِمْ
فَعَشَوْتُ نَحْوَ سِرَاجِهِ الْوَهَّاجِ

Sevgilinin hatırasına iç ve kapkaranlıkta parlayan şaraptan bana içir.

el-Hallâc'ın elinin kadehine tutkun olduğu mukaddes sırrın şarabından (içir).

Mevcudat ona bir şey gösterdi. Hemen kendine hitap etmeye ve fısıldamaya başladı.

İbn Edhem, onun nurundan dağlar arasındaki geniş yollar ve patikalar arasında değişen bir parıltı gördü.

Sabah erkenden ayrıldı ve elbisesi, saf ipek giysiye karşılık aldığı duruluğun yünündendi.

Tûrlarının yanında ona bir ateş sundular ve onun ıslıl ıslıl lambasına doğru yöneldim, gözlerim kamaştı.

⁸³⁴ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 199-200.

Şair, bu dizelerin ardından onda bir şarap aradığını ve onun zamanını ve mekanını öğrendiğinde gece yürüyüşünü hızlandırıp manastıra geldiğini zikretmiştir. Şair, bunun ardından sözlerine şöyle devam etmiştir (el-Kâmil)

وَأَتَيْتُ رَبَّ الدَّيْرِ فِي مَحْرَابِهِ فَبَشَّتُ إِفْلَاسِي إِلَيْهِ وَحَاجِي
نَادَيْتُهُ مُتَحَرِّمًا، وَالْيَلَّ قَدْ رَجَعْتُ كَتَائِبُهُ عَلَى الْأَذْرَاجِ
مَا لِي سِوَاكَ فَلَا تُخَيِّبْ مَقْصِدِي مَا خَابَ فِيكَ رَجَاءُ عَبْدٍ رَاجِي
وَأَفَيْتُ مِنْ أَرْضٍ بَعِيدٍ خَطُوهَا مِنْ بَعْدِ طُولِ تَخَبُّطٍ وَلَجَاجِ
مَهْمَا ضَحَيْتُ فَظِلُّ خُبِّكَ مَلْجَايَ وَمَتَى مَرَضْتُ فَفِي يَدَيْكَ عِلَاجِي
وَمَدَدْتُ كَفَّ الْفَقْرِ أَسْأَلُهُ فِيَا عِزَّ الْغِنَى وَذِلَّةَ الْمُحْتَاجِ
فَرَأَى إِفْتِقَارِي فِي يَدَيْهِ فَجَادَ لِي مِنْ جُودِهِ بِالْوَابِلِ الشَّجَاجِ
وَأَحْلَى مِنْ دَيْرِهِ فِي هَضْبَةٍ تَنْحَطُّ عَنْهَا الشُّهُبُ فِي الْأَبْرَاجِ
وَجَلَا عَلَى الرَّاحِ فِي أَكْوَاسِهَا فَشَرِبْتُهَا صِرْفًا بَغَيْرِ مِرْجَاجِ

Manastırın efendisine geldim o mihrabında iken. Ona ihtiyaçlarımı ve iflasımı açtım, bildirdim.

Gecenin müfrezeleri, tulsımları gerisin geri dönerken bağışlama dileyerek ona seslendim:

Senden başka kimsem yok! Umutlarımı boşa çıkarma! Ümitvar kulun umudu sende boşa gitmedi.

Uzak bir yerden geldim. Onun seyri, uzun bir karışıklığın ve açlıktan kıvranmadan sonradır.

Ne kadar güneş çarparsa çarpsın senin sevginin gölgesi sığınağımdır ve ne zaman hastalansam devam senin elindedir.

Onu isteyerek sefaletin avucunu uzattım. Ey zenginin kudreti ve muhtacın zilleti!

Hemen yoksulluğumun onun ellerinde olduğunu gördü ve bana cömertliğinden şarıldayan yağmur gibi bol bol ihsanda bulundu.

Beni burçlarda parlayan yıldızların ondan düştüğü tepedeki manastırına yerleştirdi.

Kadehlerindeki şarap gözüme çarptı ve onu karıştırmadan saf, katışıksız içtim.

Şair, yukarıdaki tasavvuf temalı şiirlerinden de görüldüğü gibi şarap, kase, deyr, aşk, kalp acısı mefhumları mecazî manada kullanarak duygularını dile getirmiştir. Yüce Allah'a olan muhabbetini şiirlerinde kaleme almıştır. Ünlü mutasavvıfların isimlerini şiirinde zikretmiştir. Vahdetü'l-vucûd görüşüne ise uzak durmuş ve şiirinde buna yer vermemiştir.

2.2.10.4. Vaaz ve Nasihat

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, dünyanın faniliği, sabır, ölüm, hayat, ahiret vb. konuları ihtiva eden vaaz şiirleri ve sevdikleri ile yönetici dostlarına nasihatlerde bulunduğu şiirler kaleme almıştır. İbnu'l-Hatîb'in vaaz ve nasihat şiirleri, beş kaside ve on yedi mukatta'a olmak üzere toplam 145 beyitten ibarettir.

Şairin on beş beyitlik vaaz temalı kasidesi, vaaz şiirlerine güzel bir örnektir. Şair, söz konusu kasidesinde, umudun insanı aldattığını ve bu yüzden insanların kuruntulara daldığını, her canlının ölümü tadacağını, ölümden asla kaçış olmadığını, ölümün hak ve insanların gaflette olduğunu, inşa edenlerin, ekip biçenlerin hepsinin göçüp gittiğini ve onların sevdiklerinin onlardan hiçbir şeyi def edemediklerini ve Allah'ın hikmetinden

sual olunmayacağını vurgulamıştır. Şairin söz konusu kasidesinin ilk yedi beyti şöyle kaydedilmiştir⁸³⁵: (er-Recez)

مَا أُوْبِقَ الْأَنْفُسَ إِلَّا الْأَمَلُ وَهُوَ غُرُورٌ مَا عَلَيْهِ عَمَلٌ
يَفْرِضُ مِنْهُ الشَّخْصُ وَهَمًّا مَا لَهُ حَالٌ، وَلَا مَضٍ، وَلَا مُسْتَقْبَلُ
مَا فَوْقَ وَجْهِ الْأَرْضِ نَفْسٌ حَيَّةٌ إِلَّا قَدْ انْقَضَى عَلَيْهَا أَجَلُ
لَوْ أَنَّهُمْ مِنْ غَيْرِهَا قَدْ كُونُوا لَأَمْتَلَأَ السَّهْلُ بِهِمْ وَالْجَبَلُ
مَا تَمَّ إِلَّا لُقْمَةً قَدْ هَيَّيْتُ لِلْمَوْتِ وَهُوَ الْأَكِلُ الْمُسْتَعْجِلُ
وَالْوَعْدُ حَقٌّ، وَالْوَرَى فِي غَفْلَةٍ قَدْ خُودَعُوا بِعَاجِلٍ وَضَلُّوا
أَيْنَ الَّذِينَ شَيَّدُوا وَاعْتَرَسُوا وَمَهَّيْدُوا وَافْتَرَشُوا وَظَلَّلُوا

Umut, insanları helak etti ve o, onun üstünde başka bir amel olmayan aldatmadır.

Kişi, ondan anı, mazisi ve geleceği olmayan bir hayal, kuruntu varsayıyor.

Yeryüzünde ona ölüm gelmeyecek canlı nefis yoktur.

Onlar, onun dışında başka bir şeyden yaratılmış olsaladı, dağlar ve ovalar onlarla dolardı.

Her şey ölüm için hazırlanan bir lokmadır ve o, hızlı bir oburdur.

Ölüm, haktır ve insanlar gaflettedir. Onlar, dünyalık olanla aldatıldılar ve doğru yoldan saptılar.

Nerede inşa edenler, ekenler, döşeyenler, serenler ve himaye edenler?

⁸³⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 512-513.

2.2.10.5. Tevessül

Tevessül, müslüman bir kimsenin yaptığı iyi amelleri, Hz. Peygamber (s.a.v) veya Allah'ın velîlerini aracı kılarak Allah'a yakın olmaya gayret etmesi şeklinde tanımlanmıştır⁸³⁶. Ancak yapılan iyi amellerle Allah'a yakın olma çabası dışında, kişinin kendinden yüksek makamdaki birine şükranını bildirmek de tevessül temasına dahil edilmiştir⁸³⁷. Şair de bu temada şiirler nazmetmiştir. Onun tevessül şiirleri, yedi mukatta'adan ibaret olup toplam 25 beyittir.

Şairin tevessül temasındaki şiirlerine örnek verilecek en güzel şiiri Merrâkeş şehrinde Ebû'l-Abbâs es-Sebtî'nin (ö. 601/1205)⁸³⁸ türbesinde dile getirdiği beş dizelik şu şiiridir⁸³⁹: (el-Hafîf)

يَا وَلِيَّ الْإِلَهِ أَنْتَ جَوَادٌ	وَقَصَدْنَا إِلَى حِمَاكَ الْمَنِيْعِ
رَاعَيْنَا الدَّهْرُ بِالْخُطُوبِ فَجُنْنَا	نَرْجِي مِنْ غُلَاكَ حُسْنَ الصَّنِيْعِ
فَمَدَدْنَا لَكَ الْكَفَّ نَرْجِي	عَوْدَةَ الْعِرِّ تَحْتَ شَمْلِ جَمِيْعِ
قَدْ جَعَلْنَا وَسِيْلَةً تُرِيْكُ الزَّ	كِي زُلْفَى إِلَى الْعَلِيْمِ السَّمِيْعِ

⁸³⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Tevessül”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2012, c.41, s. 6-8.

⁸³⁷ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 320.

⁸³⁸ Tam adı Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Cafer es-Sebtî el-Hazrecî'dir. Mağrib'deki Sebte (Ceuta) şehrinde doğmuştur (524/1130). Ensarın en büyük kabilesi ve Nasrîlerin soyunun da dayandığı Hazrec kabilesine mensuptur. On altı yıl Ebû Abdullah el-Fehhâr'ın yanında Arap dili ve edebiyatı, Kur'an-ı Kerim dersleri ve İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'den fıkıh ve tasavvuf dersleri almıştır. Igilliz dağına giderek orada farklı âlimlerden tasavvuf ve din eğitimi almaya başlamıştır (540/1145-1146). Kırk yıl burada kaldıktan sonra Muvahhilerin meşhur sultanı Ebû Yusuf el-Mansûr kendisine Merrakeş'te bir medrese ve zaviye yaptırarak onu davet etmesi üzerine buraya yerleşmiştir (580/1184-1185). Bu tarihten itibaren bu medrese ve zaviyede talebe ve mürid yetiştiren es-Sebtî, burada vefat etmiş ve burada defnedilmiştir (601/1205). Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Yakub Yusuf b. Yahya et-Tâdîlî İbn Zeyyât, **et-Tesevvuf ilâ ricâli't-tasavvuf ve ahhâru Ebî'l-'Abbas es-Sebtî**, thk. Ahmed et-Tevfîk, Menşûrâtı kulliyeti'l-adâb ve'l-'ulûmi'l-insâniyye, Rabât 1984/1404, s. 451-477; el-Makkarî, **Nefhu't-tîb**, c.7, s. 266-279; et-Tinbuktî, **Neylu'l-ibtihâc**, s. 69-77; Reşat Öngören, “SEBTÎ, Ahmed b. Ca'fer” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2009, c.36, s. 260-261.

⁸³⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 658.

كَمْ غَرِيبٍ أَسْرَى إِلَيْكَ فَوَافِي بَرَضِي عَاجِلٍ وَخَيْرٍ سَرِيعٍ

Ey Allah'ın velîsi! Sen cömertsin ve senin ulaşılmaz sığınağına sığındık.

Kader bizi felaketlerle korkuttu. Senin yüceliğinden ihsanın güzelini umarak geldik.

Tam bir birlik altında şerefın geri dönmesini umarak avuçları sana uzattık.

Senin temiz türbeni, alîm, semî' olana yakın olmak için vesile kıldık.

Nice gariban sana doğru yola çıktı. Onlar, hızlı bir nimet ve çabuk bir hoşnutlukla karşılaştı.

2.2.11. Muhtelif Şiirleri

İbnu'l-Hatîb, yukarıda zikrettiğimiz şiir temaları dışında da şiirler nazmetmiştir. Onun bu başlık altında değerlendireceğimiz şiirlerini içerik, şiir türü, şiir ve beyit sayısı bakımından şöyle tasnif edebiliriz:

Tablo 17: Şairin Muhtelif Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı

Tür	Kaside	Mukatta'a	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Mizah ve Tehekkum	-	29	24	60
2 İtizâr	2	9	11	56
3 İtâb	1	9	10	48
4 Şefaât ve Rica	1	5	6	35
5 Şekvâ	5	13	18	105
6 Diğer	3	53	56	182
Toplam	12	118	130	486

2.2.11.1. Mizah ve Tehekkum

Şairin mizah (nükte), güldürü temalı şiirleri, on yedi mukatta'a olup toplam 35 beyittir. O, söz konusu şiirlerinden “وَقُلْتُ فِي الْمَلْحِ” ibaresiyle mizah temalı olduğunu ifade ettiği bir mukatta'asında duygularını şöyle kaydetmiştir⁸⁴⁰: (el-Hafîf)

يَا أَدِيًّا أَرَزَى بِكُلِّ أَدِيبٍ ضَرَبَ الشُّهْدِ أَنْتَ دُونَ ضَرِيبٍ
زَعَمَ النَّاسُ أَنَّ طَبْعَكَ خُلُوٌّ قُلْتُ: وَالطَّبْعُ بِاصْطِلَاحِ الطَّيِّبِ

Ey tüm edipleri hakir gören edip! Sen eşsiz bal çeşidisin.

İnsanlar, senin huyunun tatlı olduğunu iddia etti. Dedim: Huy, tabibin ıstılahındadır.

Şairin “وَقُلْتُ فِي صَاحِبِ دُؤَابَةِ شَعْرِ” -Kaküllü birine söyledim” ibaresiyle şiirinin nazmedilme sebebini zikrettiği nükteli bir temanın işlendiği başka bir şiiri ise şöyledir⁸⁴¹: (Remel)

يَا غَزَالًا تَرَكَ الْقَلْبَ الْمَبْلَى حَيْنَ وَلَّى فِي خُفُوقٍ وَكَابَهُ
كَيْفَ يَشْكُو الْقَلْبُ مِنِّْي خَفَقَانًا وَدَوَاءُ الْمَسْكَ فِي تِلْكَ الدُّوَابَةِ

Ey sırt çevirince kederli kalbi hüzn ve titrek halde bırakan ceylan!

Miskin tedavisi bu kakülde iken kalp çırpınarak nasıl benden şikayet ediyor?

Şair, Arap edebiyatında tehekkum (suhriyye) olarak adlandırılan bir kişinin herhangi bir hasletiyle alay etmek maksadıyla da şiirler nazmetmiştir. Onun bu şiirleri, on iki mukatta'a olup toplam 25 beyittir.

Şairin ironi veya istihza amaçlı bir mukatta'ası şöyledir⁸⁴²: (el-Mutekârib)

⁸⁴⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 142.

⁸⁴¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 143-144.

إِذَا قُمْتُ فَلْتُ عُقَيْبَ الْكَرَى إِلَهِـي أَنْتَ إِلَـهُ الْوَرَى
تَبَارَكْتَ أَنْشَأْتَهُمْ مِنْ تُرَابٍ أَنْشَأْتَنِي، بَيْنَهُمْ، مِنْ خَرَا

*Kalktığımda, uykudan uyanır uyanmaz dedim: Ey Allah'ım sen yaratılanların
İlah'ısın.*

Ne yücesin! Onları topraktan yarattın. Onların arasında beni dışkıdan yarattın.

Şairin bu tür şiirlerine örnek vereceğimiz son şiiri ise şu dizeleridir⁸⁴³: (el-Munserih)

عَابُوا وَقَالُوا: بِسَاقِهِ شَعْرٌ لَقَدْ عَادَهُ الْكَمَالُ مِنْ سَاقِي
قُلْتُ: أَنْظَرُوا وَرَدَ رَوْضٍ وَجَنَّتِيهِ وَكُلُّ وَرْدٍ مَشُوكُ السَّاقِ

*Kınadılar ve dediler: Onun bacağı kılıdır fakat bacağından geri kalanı
mükemmeldir.*

*Dedim: Onun yanaklarının bahçesinin gülüne bakın, tüm güllerin bacağı
dikenlidir.*

2.2.11.2. İtizâr

İtizâr, sözlükte “özür dilemek, hatasını telafi etmek için çabalamak” gibi manalara gelmektedir⁸⁴⁴. Edebî bir terim olarak ise itizâr, özür ve af dilemek için nazmedilen şiir temalarına verilen addır⁸⁴⁵. Bu tür şiirler için “isti’tâf” terimi de kullanılmıştır⁸⁴⁶. İtizâr, temel Arap şiiri konuları arasında zikredilen bir şiir temasıdır⁸⁴⁷.

⁸⁴² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 439.

⁸⁴³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 705.

⁸⁴⁴ el-Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, s. 565-566.

⁸⁴⁵ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 86-87; Matlûb, *Mu‘cemu’n-nakd*, s. 188-190.

⁸⁴⁶ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 87.

⁸⁴⁷ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya Se‘leb, *Kavâ'idü's-şi'r*, thk. Ramazan Abdu'ttevvâb, Mektebetü'l-hâncî, 2. Baskı, Kahire 1995, s. 35.

Arap edebiyatında çok sayıda şairin şiirlerinde işlediği itizâr teması, İbnu'l-Hatîb tarafından da işlenmiştir. Şairin itizâr şiirleri, iki kaside ve dokuz mukatta'adan ibaret olup toplam 56 beyittir. İbnu'l-Hatîb'in Endülüs'ten ayrılırken Nasrî Emîri el-Ganî Billah'a özrünü ifade ettiği aşağıdaki dokuz beyitlik kasidesi bu türden şiirlerine en güzel örnektir⁸⁴⁸: (el-Hafîf)

صَابَ مُزْنُ الدُّمُوعِ مِنْ جَفْنِ صَبِّكَ	عِنْدَمَا اسْتَرْوَحَ الصَّبَا مِنْ مَهَبِّكَ
كَيْفَ يَسْأَلُو يَا جَتِّي عَنْكَ قَلْبٌ	كَانَ قَبْلَ الْوُجُودِ جُنَّ بِحُبِّكَ
ثُمَّ قُلْ كَيْفَ كَانَ بَعْدَ انْتِشَاءِ ال	رُوحِ مِنْ أَنْسِكَ الشَّهْيِ وَقُرْبِكَ
لَمْ يَدْعُ بَيْتَكَ الْمَنِيعَ حِمَاهُ	لِسَوَاهُ، إِلَّا إِلَى بَيْتِ رَبِّكَ
أَوَّلَ عُذْرِي الرِّضَا فَمَا جُنْتُ بِدَعَا	دُمتَ، وَالْفَضْلُ وَالرِّضَا مِنْ دَابِّكَ
وَإِذَا مَا ادَّعَيْتَ كَرْبًا لِفَقْدِي	أَيْنَ كَرْبِي وَوَحْشَتِي مِنْ كَرْبِكَ؟!
وَلَدِي فِي ذَرَاكَ، وَكُرِّي فِي دُو	حِكَ، لَحْدِي وَتُرْبَتِي فِي تُرْبِكَ
يَا زَمَانَا أَغْرَى الْفِرَاقَ بِشَمْلِي	لَيْتَنِي، أَهْبَتِي أَخَذْتُ لِحَرْبِكَ
أَرْكَبْتَنِي صُرُوفَكَ الصَّعْبَ حَتَّى	جُنْتُ بِالْبَيْنِ وَهُوَ أَصْعَبُ صَعْبِكَ

Senin yönünden esen meltemi soluduğunda, aşığının göz kapağından gözyaşı yağmurları yağdı (Aşığın yağmur gibi gözyaşı döktü).

Ey cennetim! Varoluştan önce senin sevginle çıldıran kalp, seni nasıl unutmur!

Sonra söyle: Senin yakınlığından ve arzu edilen dostluğuyla ruhun sarhoşluğundan sonra (kalp) nasıl olacak?

Muhkem evinin sığınağını, Rabbi'nin evi dışında başka bir ev için terk etmedi.

⁸⁴⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 166; İbn Haldûn, *et-Ta'rîf*, s. 163-164.

Özrüme kabulu uygun gör. Uyduruk bir şey (özü) değil. Daima (iyilikle) kal. Lutuf ve rıza senin adetindendir.

Benim kaybımdan dolayı üzüntü ileri sürdüğünde, benim üzüntüm ve hüznüm nerede senin ki nerede?!

Oğlum senin kollarında, yuvam senin dallarında, kabrim ve kabristanım senin toprağında.

Ey sol yanıma ayrılığa kıskırtan zaman! Keşke seninle savaşmak için hazırlansaydım.

Beni en zor felaketlerine bindirdin. Hatta ayrılığı getirdin ve o, senin zorluğunun en zorudur.

2.2.11.3. İtâb (Sitem)

Şair, hayata, insanlara, arkadaş veya dostlarına serzenişte bulunduğu şiirler kaleme almıştır. Onun bu tür şiirleri, bir kaside ve dokuz mukatta‘a olmak üzere toplam 48 beyittir. Şairin bir dostu ile arasında çıkan tatsızlık nedeniyle onun oğluna yazdığı beş dizelik itâb şiiri, bu tür şiirlerine güzel bir örnektir⁸⁴⁹: (el-Mutekârib)

أَبَا الْفَضْلِ، عَاتِبَ أَبَاكَ الرَّضَى	وَقُلْ: يَغْفِرُ اللَّهُ مَا قَدْ مَضَى
وَدَكَّزَهُ مِنِّْي وَدَاداً قَدِيماً	وَعَهْداً أَبِي اللَّهِ أَنْ يُنْقَضَا
وَسَلَّهُ عَوَائِدَ إِغْضَائِهِ	فَقَلْبِي فِي جَمَرَاتِ الْغَضَا
جَفَا النَّوْمُ جَفْنِي لَمَّا جَفَا	وَأَعْرَضَ أَنْسِي إِذْ أَعْرَضَا
وَلَكِنِّي أَرْجِي عَطْفَهُ	وَشَيْكاً وَأَمَلُ مِنْهُ الرَّضَى

⁸⁴⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 640.

Ey Ebû'l-Fazl! Rıza, kerem sahibi babanı uyar ve söyle: Allah geçip gideni affediyor.

Benden ona kadim sevgiyi, dostluğu ve Allah'ın bitmesini istemediği ahdı hatırlat.

Ona sabretmenin kazancını sor, söyle. Zira kalbim dayanılmaz ateştedir.

Uzaklaştığında uyku gözkapığıma ağır geldi. O arkasını dönünce neşem yüz çevirdi.

Fakat ben onun sevgisini, merhametini çabucak bekliyorum ve ondan bir hoşnutluk umut ediyorum.

2.2.11.4. Şefaât Dileme ve Rica

Şairin şefaât dileme ve rica şiirleri ise bir kaside ve beş mukatta'adan ibaret olup toplam 35 beyittir. Onun söz konusu şiirlerinden örnek vereceğimiz şiiri ise Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'tan ricada bulunduğu altı beyitlik şu mukatta'asıdır⁸⁵⁰: (et-Tavîl)

أَمْوَلَايَ خُذْهَا بِنْتَ فِكْرِي تَغَيَّرَتْ	رَوَيْتُهُ عَنِّي وَصَلَّ ارْتِجَالُهُ
وَمَنْ عَجَبِ الدُّنْيَا بِنِيَّةِ خَاطِرِي	تَأْتَى بِـيَوْمِ حَمْلُهُ وَفِصَالُهُ
وَأُنْجِزُ جَمِيلَ الْوَعْدِ وَأَعْلَمُ بِأَنَّهُ	تُلَازِمُ أَقْوَالَ الْكَرِيمِ فِعَالُهُ
وَأِنْ جُدْتَ لِي يَوْمًا فَنَوَّهَ بَرْتِي	فَمِثْلِي مَلْحُوظٌ لَدَيْكَ انْتِقَالُهُ
تَعَهَّدْتَنِي بِالْجُودِ بَدءٌ وَعَوْدَةٌ	وَأَلْبَسْتَنِي عِزًّا يَزُوقُ جَمَالُهُ
وَأَيَّدْتَنِي، وَالِدَّهُ قَرْنٌ مُنَاجِزٌ	فَأَيَّدَكَ الرَّحْمَانُ جَلَّ جَلَالُهُ

Ey efendim! Al onu, fikrimin kızını (şiirimi). Revisi, gözden kayboldu ve doğaçlaması yolunu kaybetti.

⁸⁵⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 516-517.

Dünyanın güzelliklerindendir gönlümün küçücük kızı. Onun hamilelik süresi ve süten kesilmesi bir günde oldu.

Güzel sözü yerine getir. Bil ki soylu kişinin sözleri, fillerine eşlik etmekte.

Eğer bir gün bana cömertlikte bulunursan rütbemi, mevrimi yükselt. Benim gibisinin intikali senin yanında muteberdir.

Cömertlikle beni hep destekledin ve güzelliği parlayan bir saygınlık bana giydirdin.

Zaman, felek savaşı bir rakip iken beni destekledin. Şanı yüce olan Rahman seni desteklesin.

2.2.11.5. Şekvâ

Şekvâ kelimesi, sözlükte “bir şeyden şikayetçi olmak, yakınmak, şikayet etmek, acı çekmek” gibi manalara gelmektedir⁸⁵¹. Arap dil ve edebiyat tarihçileri bu kelimenin ıstılahî tarifini yapmaya ihtimam göstermemişlerdir. Bununla birlikte şekvâ şiiri, insanın yaşlılık veya sevdiğini yitirmesi gibi duygularını ifade ettiği eş-Şekvâ’l-hâs (özel şekvâ) ve zaman veya dünyanın müsibetlerinin konu edinildiği eş-Şekvâ’l-‘âm (genel şekvâ) şeklinde sınıflandırılmıştır⁸⁵².

Şekvâ şiirinde şair, ölüm, hastalık, yaşlılık, zaman, zulüm, savaş, ihanet, yoksulluk, ayrılık vb. nedenlerden ötürü acı, ümitsizlik, hüzn, çaresizlik vb. duygularını şiirine yansıtmıştır. Bu şiir türü, her ne kadar Arap şiirinde esas şiir temaları arasında

⁸⁵¹ el-Cevherî, **es-Sıhhâh**, s. 608.

⁸⁵² Yasemîn Ahter, **eş-Şekvâ fi’ş-şî’ri’l-‘Arabî fi’n-nısfî’l-evvel mine’l-karnî’l-‘işrîn**, (Basılmamış Doktora Tezi, el-Câmi’atu’l-İslâmiyye bi İslâm Âbâd, Kuliyetu’l-luğati’l-‘Arabiyye kısmu’l-edebiyât), İslâm Âbâd 2010, s. 4.

zikredilmese de Cahiliyye devrinden beri şiir dizeleri arasına serpilmiş veya müstakil şiir şeklinde nazmedilmiştir⁸⁵³.

İbnu'l-Hatîb, hayatında yaşadığı zorluklar karşısında duygularını ifade etmek için şekvâ temasında şiirler nazmetmiştir. Müstakil şekvâ şiiri kaleme aldığı gibi methiyelerine de bu şiir türü ile başlamıştır⁸⁵⁴. Şekvâ şiirleri, beş kaside ve on üç mukatta'a olmak üzere toplam 105 beyittir. Onun şekvâ şiirlerine en güzel örneklerinden biri, Selâ şehrinde vefat eden eşinin mezar taşına yazdırdığı şu mukatta'asıdır⁸⁵⁵: (es-Serî')

يَا قَلْبِ كَمْ هَذَا الْجَوَى وَالْخُفُوتُ دَمَاءَكَ اسْتَبَقِي لِيْلًا يَفُوتُ
فَقَالَ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ لِي قَدْ كَانَ مَا كَانَ فَحَسْبِيَ السُّكُوتُ
فَارْقَنِي الرُّشْدَ وَفَارْقُنْهُ لَمَّا تَعَشَّيْتُ بِشَيْءٍ يُمُوتُ

Ey kalbim! Bu inilti ve tasa ne kadar (sürecek). Yok olup gitmesin diye sen son nefesini muhafaza et.

Dedi: Ne (söyleyecek) sözüm ne de takatim var. Olan oldu. Zira suskunluk bana yeter.

Fani olan bir şeye aşık olduğumda, feraset, şuur beni terk etti ve ben de onu terk ettim.

Şair, sekiz beyitlik kasidesine ait aşağıdaki dizelerinde ise ayrılıktan şöyle şikayet etmiştir⁸⁵⁶: (el-Basît)

⁸⁵³ Zâfir Abdullah Ali eş-Şehrî, eş-Şekvâ fi'ş-şî'ri'l-'Arabî hatta nihâyeti'l-karni's-sâlisi'l-hicrî, (Basılmamış Doktora Tezi, Câmi'atu Ummi'l-kurâ), Mekke 1990, s. 11 vd.

⁸⁵⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 274-276.

⁸⁵⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 177-178.

⁸⁵⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 513.

وَدَّعْتُ مِنْكَ فُؤَادِي يَوْمَ تَرَحَّالِي فَلَا تَسَلْ بَعْدَ ذَلِكَ الْيَوْمَ عَنْ حَالِي
 جَارَ الزَّمَانِ عَلَى ضَعْفِي وَأَرْخَصَ مَا قَدْ صُنَّتُهُ قَبْلَهَا مِنْ دَمْعِي الْعَالِي
 لَا الْمَاءَ بَعْدَكَ مَاءً حِينَ أَشْرَبُهُ وَلَا الطَّعَامَ طَعَامًا حِينَ يُدْنِي لِي
 وَلَا يَلِدُ حَدِيثُ النَّاسِ فِي أُذُنِي وَلَا يَجُولُ جَمَالُ الْكَوْنِ فِي بَالِي
 قَدْ كُنْتُ أَهْلِي وَمَالِي وَالشَّيْبَةَ لِي فَلَا شَبَابِي وَلَا أَهْلِي وَلَا مَالِي

Ayrılık günümde kalbimi sende bıraktım. Artık bu günden sonra halimi sorma!

Zaman, felek zayıflığıma zülmetti ve onundan önce değerli gözyaşımдан koruduğum şeyi ucuzlattı.

Senden sonra ne su sudur onu içtiğimde, ne de yemek yemektir bana verildiğinde.

Ne insanların konuşmaları kulağıma tatlı geliyor ne de dünyanın güzelliği gönlümde geziyor.

Sen ehlim, mülküm, gençliğimdin. Zira ne mülküm, ne ehlim ne de gençliğim var.

İbnu'l-Hatîb'in şikayette bulunduğu başka bir durum ise İspanyol saldırıları nedeniyle Endülüs halkının çektiği sıkıntılardır. Şair, Mağrib ve diğer İslâm camiasından Endülüs için cihad çağrısında bulunduğu yirmi üç beyitlik kasidesinin giriş dizelerinde duygularını şöyle ifade etmiştir⁸⁵⁷: (et-Tavîl)

أَخْوَانَنَا لَا تَنْسُوا الْفَضْلَ وَالْعَطْفَا فَقَدْ كَادَ نُورُ اللَّهِ بِالْكَفْرِ أَنْ يُطْفَا
 وَإِذْ بَلَغَ الْمَاءُ الرَّبَى فَتَدَارَكُوا فَقَدْ بَسَطَ الدِّينُ الْحَيْفَ لَكُمْ كَفًّا
 تَحَكَّمْ فِي سُكَانٍ "أَنْدَلُسَ" الْعِدَى فَلَهْفًا عَلَى الْإِسْلَامِ مَا بَيْنَهُمْ لَهْفًا!
 وَقَدْ مَرَّجْتَ أُمَوَاهُهَا بِدِمَائِهَا فَإِنْ ظَمِئْتَ لَا رِيَّ إِلَّا الرَّدَى صِرْفًا

⁸⁵⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 677-679.

Ey kardeşlerimiz! Merhamet ve erdemi umutmayın. Allah'ın nuru küfür ile söndürülmek üzeredir.

Su yüksek tepeye vardığında, hazırlık yapın. Dosdoğru din, size el uzattı.

Düşman, Endülüs sakinlerine hakim oldu. Yazık İslam'a ki o Endülüslülerde üzüntü yok!

Endülüs'ün suları, kanlarıyla karıştırıldı. Zira susarsa, ölüm dışında içecek saf su yok.

2.2.11.6. Diğer

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, yukarıda zikrettiğimiz temalar dışında otuz altı beyitlik kaside ve iki beyitlik bir mukatta'adan oluşan munazara, şükran bildirimini konu edinen üç beyitlik mukatta'a ve dokuz beyitlik kaside, yirmi dört beyitlik nesîb, vasf ve hamriyyât muhtevalı kaside ve tazmin, tecnis, tevriye, teşbih ve tahallus edebî sanatları maksadıyla yüz sekiz beyitlik elli bir mukatta'a tarzında şiirler de kaleme almıştır.

Şairin söz konusu bu şiirlerinden “وَقُلْتُ فِي غَرَضِ الشُّكْرِ”-Şükür temasında söyledim.” ibaresi ile şiirinin konusunu ifade eden üç beyitlik şiiri şöyledir⁸⁵⁸: (el-Kâmil)

الشُّكْرُ يَصْغُرُ وَالْهَبَاتُ تَرْبِدُ فَمَتَى يُجِئُ الْقَوْلُ فِيكَ مُجِيدُ
يَا مَنْ لَهُ الْفَخْرُ الْبَعِيدُ عَلَى الْوَرَى إِنْ كَانَ مَوْلَانَا وَنَحْنُ عِيدُ
إِنْ كَانَتْ الْأَعْيَادُ قَبْلَكَ دَائِمًا عِيدَيْنِ، فَالْدُّنْيَا بِمُلْكِكَ عِيدُ

Şükür, minnet küçülüyor ve hediyeler artıyor. Mahir, ne zaman senin hakkında güzel söz söyleyecek?

⁸⁵⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 318.

Ey insanoğlunun üzerinde büyük şeref sahibi olan kişi! Eğer o efendimiz olursa biz (onun) kuluyuz.

Bayramlar, senden önce daima iki bayram olsa da dünya senin varlığınla, hükümdarlığınla hep bayramdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBNU'L-HATİB'İN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in şiirleri şekil, dil ve üslup bakımından incelenecektir.

3.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Arap şiiri, lafız, mana, vezin, kafiye olmak üzere dört unsurdan oluşmaktadır⁸⁵⁹. Bu unsurlardan lafız, vezin, kafiye şiirin şekil özellikleri ile ilgilidir. Bununla birlikte bir eserin dış yapısı, tüm anlatım unsurları, nazım şekilleri, üslup, eserin uzunluğu, kelime örgüsü, edebi sanatlar vb. unsurlar onun şekil ve üslup özellikleri arasında değerlendirilmektedir⁸⁶⁰.

3.1.1. Nazım Türleri

İbnu'l-Hatîb'in şiirleri nazım türleri bakımından incelendiğinde, kaside, muvaşşah, zecel ve musammat nazım türlerinde şiirler kaleme aldığı görülmektedir. Şairin çalışmamızda esas aldığımız divânında, muvaşşaha şiirleri hariç 732 şiiri mevcuttur. İkinci bölümde de değinildiği gibi şairin yedi mukatta'a şiiri divânın derlendiği kaynaklarda kısmen veya tamamen silik olması⁸⁶¹, esas aldığımız divân nushasının 260., 324. ve 336. sayfalarındaki beş şiirin eksik olması nedeniyle 720 şiiri

⁸⁵⁹ Ebû'l-Ferec Kudâme b. Cafer, **Nakdu's-şi'r**, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tsz., s. 69; Çetin, **Eski Arap Şiiri**, s. 64.

⁸⁶⁰ Samancı, **Arap Şairlerden Mencek Paşa el-Yusufî**, s. 360.

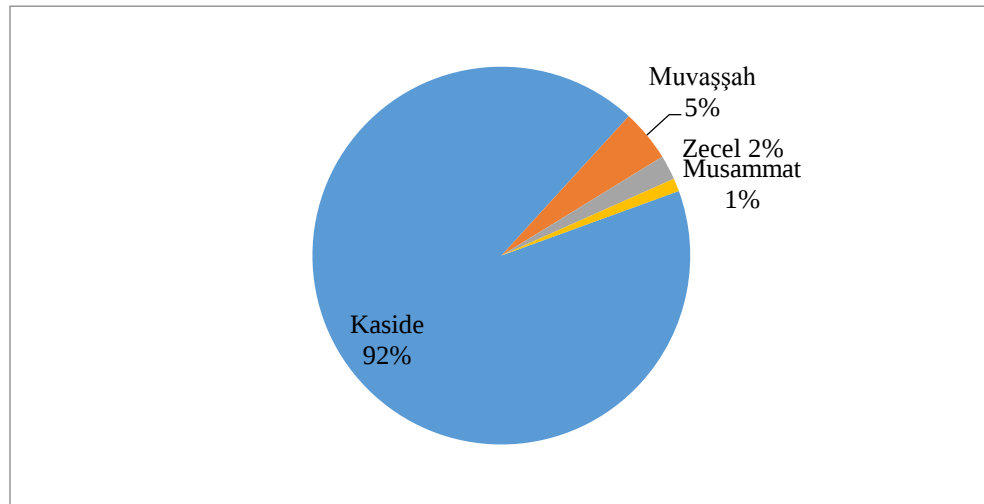
⁸⁶¹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 378, 384, 406, 411.

değerlendirilmiştir. Şairin diğer eserlerinden derlediğimiz muvaşşah ve zecel şiirleriyle birlikte şiirini, nazım türü, şiir ve beyit sayıları bakımından tasnif ettiğimizde, karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

Tablo 18: Şiirindeki Nazım Türlerinin Şiir ve Beyit Sayısı

Nazım Türü	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Kaside	718	7561
2 Muvaşşah	12	366
3 Zecel	7	172
4 Musammat	2	91
Toplam	739	8190

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi şairin nazım türlerinden en çok kaside tarzında şiir kaleme almıştır. Bunu, sırasıyla muvaşşah, zecel ve musammat takip etmektedir. Şairin nazım türlerinin beyit sayısına göre grafiksel yansıması şöyledir:

Şekil 7. Şiirindeki Nazım Türlerinin Beyit Sayısının Grafiği

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi şairin şiirlerinin beyit sayısı bakımından da ilk sırayı kaside türü almaktadır. Bunu sırasıyla muvaşşah, zecel ve musammat formundaki şiirleri izlemektedir.

3.1.1.1. Kaside ve Yapısı

Kaside, sözlükte “yönelmek, kastetmek, tasarlamak, tutumlu olmak” gibi manalara gelen قصد kökünden türemiştir⁸⁶². Bir edebî terim olarak ise üzerinde ittifak edilen bir tanım bulunmamakla birlikte kaside, “belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir” şeklinde tanımlanmıştır⁸⁶³.

Kasidenin Cahiliyye devrinde “kasîd” adı verilen iki mısralık ve son mısraları birbiriyle kafiyeli manzumelerden geliştiği ileri sürülmüştür⁸⁶⁴. Bu nazım türünü uzun klasik kaside formuna getiren ilk kişinin ise el-Muhelhil b. Rabi‘a et-Tağlibî (ö. 530) olduğu rivayet edilmiştir⁸⁶⁵. Arap şiirinde kaside, belli bir anlam örgüsünde, aynı vezin ve kafiye de olmak zorundadır⁸⁶⁶. Kasidenin en küçük yapı birimi beyittir⁸⁶⁷. Beyit, anlam bakımından şiirin diğer beyitlerinden müstakil bir yapıda olup aynı vezine sahip olan iki şatr (mısra‘)dan ibarettir. Beytin ilk şatrı “sadr”, ikinci şatrı ise “acz” olarak adlandırılmıştır⁸⁶⁸.

Cahiliyye devrinde görülen klasik kaside yapısı; nesîb veya teşbîb, tabiat tasviri ve kasidenin nazmedilmesinin esas amacı olan medih, fahr, mersiye gibi temaların işlendiği üç ana kısımdan ibarettir. Kasidenin nesîb olarak adlandırılan giriş kısmında, şair, sevgiliden geriye kalan mekanda ondan izler bulmaya çalışır, sevgiliyle olan

⁸⁶² el-Feyrûzâbâdî, **el-Kâmûs**, s. 402.

⁸⁶³ Hüseyin Elmalı, “Kaside”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c.24, s. 562.

⁸⁶⁴ Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi-I**, s. 113.

⁸⁶⁵ Şevkî Dayf, **el-Fennu ve mezâhibuhu fi’ş-şî’ri’l-‘Arabî**, Dâru’l-ma‘ârif, 11. Baskı, Kahire tsz., s. 42.

⁸⁶⁶ Dayf, **el-Fenn**, s. 14.

⁸⁶⁷ Çetin, **Eski Arap Şiiri**, s. 64.

⁸⁶⁸ Hüseyin Tural, **Arap Edebiyatında Arûz**, Ensar neşriyat, İstanbul 2011, s. 24.

hatıralarına gözyaşı döker, aşkından ve ayrılıktan bahseder. Kasidenin ikinci kısmını oluşturan tabiat tasvirinde ise şair, çölde geçen meşakatli yolculuğunu, bindiği devesini ve yolculuğu sırasında çölde rastladığı vahşi hayvanları, gece gibi tabiatın çeşitli unsurlarını etraflıca tasvir eder. Kasideye esas kimliğini veren ve nazmedilme sebebi olan üçüncü kısımda ise şair, medih, fahr, hiciv, mersiye gibi temalardan birine yer vermektedir⁸⁶⁹. Klasik Arap şiirinin en parlak numuneleri olarak görülen muallaka şiirleri başta olmak üzere Cahiliyye devri kasidelerinin genellikle bu klasik tarzda nazmedilmiştir. Bazı Arap edebiyatı tarihçi ve şiir tenkitçileri klasik kaside yapısının korunmasını ve cahiliyye kasidenin mukaddimesinde yer alan tasvir argümanlarından sapılmamasını savunurken⁸⁷⁰, bazıları ise kaside yapısının yaşamın şartlarına göre ve şairin tercihiyle bağlı olarak muhtevasının farklılaşmasında bir sorun görmemiştir⁸⁷¹.

Klasik kaside özelliklerine sahip olan her şiir, “kaside” olarak adlandırılmamıştır. Şiirin kaside olarak adlandırılması için belli bir beyit sayısına sahip olması şartı aranmıştır. Bu beyit sayısının en az yedi, dokuz, on, on beş, yirmi olması gerektiği öne sürülmüştür⁸⁷². Arap şiirinde genel kabule göre zikrettiğimiz kaside özelliklerine sahip şiirlerden yedi beyit ve üzerindeki “kaside”, üç ve altı beyit arası olanların “mukatta‘a” veya “kıta‘a”, iki beyit olanların “nutfe” ve bir beyitten ibaret olanların ise “yetim” olarak adlandırılmıştır⁸⁷³.

⁸⁶⁹ Goldzıher, **Klasik Arap Literatürü**, s. 23-24; Çetin, **Eski Arap Şiiri**, s. 72; Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi-I**, s. 114-116.

⁸⁷⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, **eş-Şi‘r ve ş-Şu‘arâ’**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru’l-ma‘ârif, Kahire tsz., c.1, s. 76-77; Çetin, **Eski Arap Şiiri**, s. 73; Samancı, **Arap Şairlerden Mencek Paşa el-Yusufî**, s. 365.

⁸⁷¹ Ziyâuddîn b. el-Esîr, **el-Meselu’s-sâir fi edebi’l-kâtib ve ş-şâ‘ir**, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedevî Tabâne, Dâru nahda, Kahire tsz., c.3, s. 96-98.

⁸⁷² el-Kayravanî, **el-‘Umde**, c.1, s. 302-303; Yusuf Hüseyin Bekkâr, **Binâu’l-kasîde fi’n-nakdi’l-Arabiyyi’l-kadîm**, Dâru’l-Endelus, Beyrut 1982, s. 203-229.

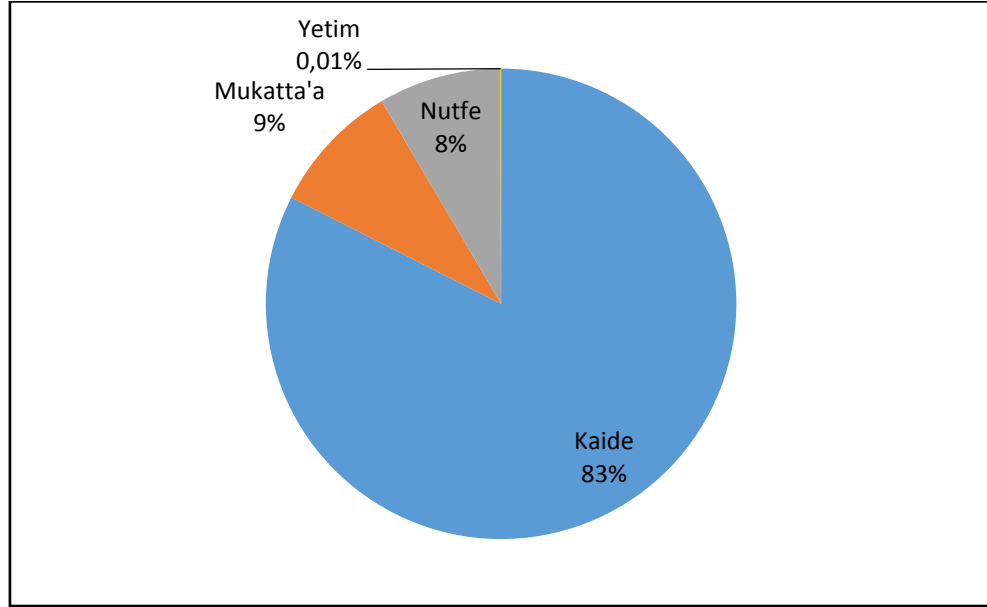
⁸⁷³ Ahmed el-Hâşimî, **Mîzânu’z-zehab fi sanâ‘ati şî‘ri’l-Arab**, thk. ‘Alâuddîn ‘Atiye, Mektebetu dâri’l-Beyrûtî, 3. Baskı, Beyrut 2006, s. 31-32; Tural, **Arap Edebiyatında Arûz**, s. 23; Samancı, **Arap Şairlerden Mencek Paşa el-Yusufî**, s. 360, 397.

Şairin çalışmamızın ikinci bölümünde değerlendirdiğimiz kaside tarzındaki şiirlerini şiir sayısı ve beyit sayısı bakımından tasnif ettiğimizde, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 19: Kaside Formundaki Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı

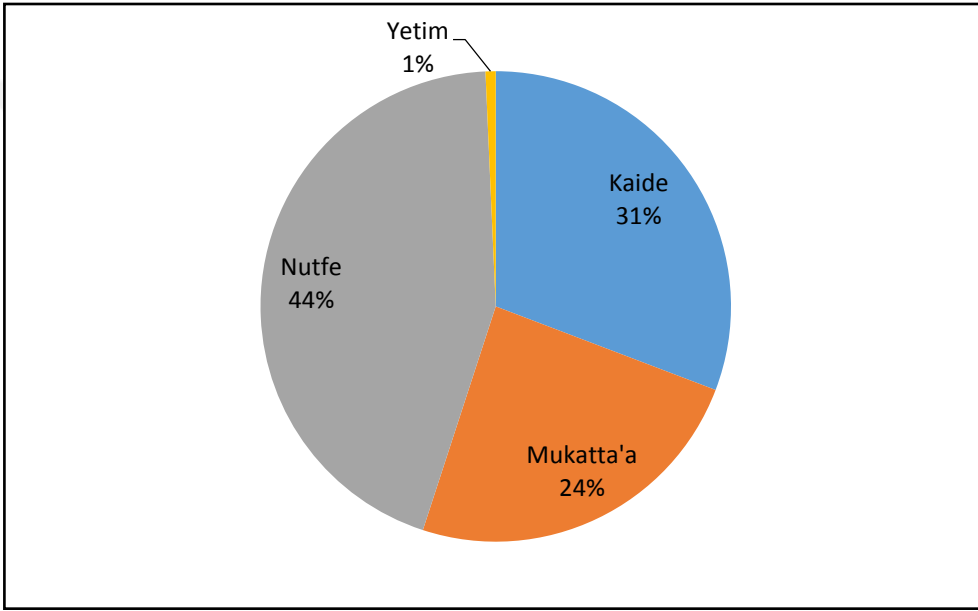
Türü	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Kaside	221	6235
2 Mukatta'a	174	685
3 Nutfe	318	636
4 Yetim	5	5
Toplam	718	7561

Söz konusu tablonun beyit sayısı bakımından grafiksel görünümü ise şöyledir:

Şekil 8. Kaside Formundaki Şiirlerinin Beyit Sayısının Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafikten de anlaşıldığı gibi şairin bu tarz şiirlerinin çoğunluğu kaside şeklindedir. Bunu sırasıyla mukatta'a, nutfe ve yetim formları izlemiştir. Yetim şeklinde nazmedilmiş şiirleri ise oldukça azdır. Şairin söz konusu bu manzumeleri sayı bakımından ele aldığımızda ise yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi ilk sırayı nutfe almış ve onu sırasıyla kaside, mukatta'a ve yetim takip etmiştir. Söz konusu bu tasnifin grafiksel yansıması ise şöyle karşımıza çıkmaktadır:

Şekil 9. Kaside Formundaki Şiirlerinin Şiir Sayısının Grafiği

Arap şiirinin klasik formu olan kasidenin iç yapısı farklı adlarla adlandırılmıştır. Modern Arap edebiyatı ve şiiri ile ilgili kaynaklarda kasidenin ilk beyti “matla”, ilk beyitten sonraki giriş kısmı “mukaddime”, şiirin esas temasına geçildiği kısmı “tahallus” ve son bölümü ise “hâtime” şeklinde tanımlanmıştır⁸⁷⁴. Şairin kasideleri bu tasnif çerçevesinde aşağıdaki gibi değerlendirilecektir.

⁸⁷⁴ Bekkâr, *Binâu'l-kasîde*, s. 203-229; Samancı, *Arap Şairlerden Mencek Paşa el-Yusufî*, s. 367; İsmail Ekinci, *Abdulganî b. İsmail en-Nablusî ve Divânu'-hakâik ve Mecnû'u'r-Rekâik* İsimli

3.1.1.1.1. Matla‘

Matla‘, kasidenin ilk beytine verilen isimdir⁸⁷⁵. Şiirin girişi hakkında matla‘ ve mukaddime şeklinde bir ayırımda bulunmayan İbn Raşık el-Kayravânî, “Şiir kilittir, girişi de onun anahtarıdır.” değerlendirmesini yapmıştır⁸⁷⁶. el-Kayravânî’nin bu ifadesinden de anlaşıldığı gibi, Arap edebiyatında şiir eleştirmenleri, kasidenin girişine önem göstermiştir. Kasidenin matla‘ı, kulağa ilk geldiği için dinleyicinin dikkatini cezbetmesi, şiire ilgi uyandırması ve kasidenin ana temasıyla uyum içinde olması⁸⁷⁷, meşhur belağat kurallarına riayet etmesi, nahiv kurallarına uyması, içinde edebî sanatlar fazla olmaması, lafızları fasih ve manayla uyumlu olması, mersiye dışında kötümser duyguları çağrıştıran mefhumlar içermemesi ve cahiliye şairlerinin şiirlerinde sıklıkla kullandıkları قَدْ، أَلَا، خَلِيلِي gibi lafızları ihtiva etmemesi gibi hususları taşıması gerektiği vurgulanmıştır⁸⁷⁸.

Bu bilgiler ışığında İbnu’l-Hatîb’in şiirini incelediğimizde, şairin kasidelerinin matla‘ında ekseriyetle bahsettiğimiz hususlara bağlı kalmaya özen gösterdiği görülmektedir. O, şiirlerine genellikle edebi maharetini gösteren ve dinleyicinin dikkatini cezbeden beyitlerle başlamıştır. Bununla birlikte onun şiirlerinde, cahiliye şairlerinin şiirlerinde sık kullandıkları ve şiirde zayıflık alameti olarak görülen قَدْ، أَلَا، خَلِيلِي gibi lafızlarla da bazı şiirlerinde yer vermiştir⁸⁷⁹. Ancak bu, onun Arap şiirine olan hakimiyetini ve şiirde maharet sahibi olduğu şeklinde de değerlendirilebilir. Örneğin şair, el-Cezîretu’l-Hadrâ şehrini işgal eden Kastilya Kralı XI. Alfonso (ö. 750/1349)’nun Cebelitârik (Gibraltar) şehrinin kuşatması sırasında veba salgınından hayatını

Eseri, (Yayımlanmamış doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2019, s. 179.

⁸⁷⁵ ‘Abdunnûr, **el-Mu‘cemu’l-edebî**, s. 254. Ancak kasidenin ilk iki veya üç beytinin de matla‘ olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Bkz. et-Tehânevî, **Keşfu’l-mustalihât**, s. 1323.

⁸⁷⁶ el-Kayravânî, **el-‘Umde**, c.1, s. 350.

⁸⁷⁷ İbnu’l-Esîr, **el-Meselu’s-sâir**, c.3, s. 96-108.

⁸⁷⁸ el-Kayravânî, **el-‘Umde**, c.1, s. 350 vd; Bekkâr, **Binâu’l-kasîde**, s. 204-21.

⁸⁷⁹ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 112, 306, 386; c.2, s. 483, 567, 570, 573, 596, 715, 785, 790.

kaybetmesi üzerine Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u kutlamak için kaleme aldığı otuz beş beyitlik kasidesinin matla'ında أَلَا tenbih edatı ve muallaka şairi İmrû'u'l-Kays b. Hucr'un Arap şiirine kazandırdığı müsenna emir fiili ile şiire başlama üslubunu bir arada kullanmıştır. Şairin mezkur beyti şöyledir⁸⁸⁰: (et-Tavîl)

أَلَا حَدَّثَنَا هِيَ أُمُّ الْعَجَائِبِ وَمَا حَاضِرٌ فِي وَصْفِهَا مِثْلُ غَائِبِ

Haydi! Ondan bahsedin, anlatın. Zira o, olağanüstü bir şeydir. Görenle görmeyen bir olmaz.

İbnu'l-Hatîb, yine benzer bir şekilde Nasrî tahtına oturduğu gün emîr el-Ganî Billah'ı kutlamak için nazmettiği kırk beyitlik kasidesinin matla'ında da قَفَا فَاسْأَلَا – “Durun ve sorun” şeklinde müsenna emir fiili ie şiirine başlayarak İmrû'u'l-Kays'ın üslubunu taklit etmiştir. Şairin söz konusu matla' beyti şöyledir⁸⁸¹: (et-Tavîl)

قَفَا فَاسْأَلَا فِي سَاحَةِ الْأَرْجَعِ الْفَرْدِ مَعَالِمَ مَحْتَهَا الْغَمَامُ مِنْ بَغْدِي

Durun ve bulutların benden sonra sildikleri kumlu ve taşlık olan eşsiz tepedeki izleri sorun/soralım.

Şairin cahiliye döneminde sık karşılaşılan üsluplardan biri olan قَدْ lafzı ile de şiirinin matla'ına başladığı da görülmektedir. Onun Ebû'l-Haccâc Yusuf için kaleme aldığı elli üç beyitlik methiyesinin matla'ı şöyledir⁸⁸²: (et-Tavîl)

لَقَدْ رَامَ كُتْمَ الْوَجْدِ يَوْمَ ارْتَحَالِهِ وَلَكِنَّ دَمْعَ الْعَيْنِ بَاحَ بِحَالِهِ

Ayrılık gününde aşkı gizlemek istedi. Lakin yözyaşları onun halini (sırrını) açığa çıkardı.

⁸⁸⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 306.

⁸⁸¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 306.

⁸⁸² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 483.

Ayrıca İbnu'l-Hatîb خَلِيلِي ibaresine de şiirinin matla'ında yer vermiştir. Söz konusu bu kullanıma örnek vereceğimiz beyti şöyledir⁸⁸³: (el-Mutekârib)

خَلِيلِي إِنْ أَشْتَقُّكَ مَرَّةً تَشَوَّقُ الْقَلْبُ مِنِّي مِرَارًا

Dostum! Eğer sen beni bir kez özlemişsen kalbim seni defalarca özlemiştir.

Şairin muhteva bakımından şiirlerinin matla'ı değerlendirildiğinde ise onun medih, nesîb, gazel, hamriyyât, hikmet, vâsf, şekva gibi farklı temalarla kasidelerine başladığı görülmektedir. Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için kaleme aldığı otuz iki beyitlik methiyesine memduhunu överek şöyle başlamıştır⁸⁸⁴: (et-Tavîl)

زَمَانُكَ أَفْرَاحٌ لَدَيْنَا وَأَعْيَادٌ فَعِيدٌ، وَنِيزُورُ سَعِيدٍ وَمِيلَادُ

Zamanın bizim için sevinçler, bayramlardır. Zira o, bayram, mutlu bir nevrûz ve milattır.

Şairin örnek vereceğimiz aşağıdaki matla' beyti ise bahçe tasviri ve hamriyyât temalarını bir arada işlediği Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için nazmettiği kasidesine aittir. Söz konusu beyit şöyle kaydedilmiştir⁸⁸⁵: (el-Kâmil)

خُذْهَا فَقَدْ وَضَحَ الصَّبَاحُ وَلَا حَا وَالرَّوْضُ يُهْدِي عَرْفَهُ النَّفَاحَا

Al onu, sabah oldu ve ortalık aydınlandı. Bahçe güzel kokusunu bolca ihsan ediyor.

Şairin aşağıdaki beyti ise yine Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için yazdığı altmış üç beyitlik methiyesinin nesîb bölümünün matla'ıdır. Söz konusu beyit şöyledir⁸⁸⁶: (el-Basît)

⁸⁸³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 386.

⁸⁸⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 271.

⁸⁸⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 221.

زَارَتْ وَنَجْمُ الدُّجَى يَشْكُو مِنَ الْأَرْقِ وَالزُّهْرُ سَابِحَةٌ فِي لُجَّةِ الْأُفُقِ

Karanlık yıldızı, uykusuzluktan şikayet ederken ve yıldız, zühre, ufuğun zifiri karanlığında yüzerken ziyaret etti (çıka geldi).

İbnu'l-Hatîb, Nasrî Emîri el-Ganî Billah için kaleme aldığı ve aynı zamanda en uzun kasidesi olan methiyesine ise hikmet temasıyla şöyle başlamıştır⁸⁸⁷: (el-Kâmil)

الْحَقُّ يَغْلُو وَالْأَبَاطِلُ تَسْفُلُ وَاللَّهُ عَنِ أَحْكَامِهِ لَا يُسْأَلُ

Hak yüceliyor ve batıllar düşüyor. Allah, hikmetlerinden sual edilmeyendir.

Şairin matla' beyitlerine örnek vereceğimiz diğer bir örnek ise babasını ve ağabeyini kaybettiği Tarîf savaşının ardından Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için kaleme aldığı kırk iki beyitlik methiyesinin şekva temalı şu matla'ıdır⁸⁸⁸: (el-Basît)

قَلْبِي وَسَمْعِي فِي شُغْلٍ عَنِ الْفَنَدِ فَأَقْصِرِ الْيَوْمَ عَنِّي الْيَوْمَ أَوْ فَزِدْ

Kalbim ve kulağım bunayıp zayıflayan aklımla meşguldür. Bugün beni kınamaktan vazgeç ya da daha da artır.

Şairin matla' beyitlerine vereceğimiz son örnek de Nasrî Emîri Muhamed b. Ebî'l-Velîd'i methetmek için kaleme aldığı otuz sekiz beyitlik kasidesinin hamriyyât temalı şu matla'ıdır⁸⁸⁹: (el-Kâmil)

نَبَّهْ نَدِيمَكَ لِلصَّبُوحِ وَهَاتِهَا كَالشَّمْسِ تُشْرِقُ مِنْ جَمِيعِ جِهَاتِهَا

Sabah şarabı için arkadaşını uyandır ve her tarafı güneş gibi parlayan şarabı getir.

⁸⁸⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 690.

⁸⁸⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 495.

⁸⁸⁸ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 274-278.

⁸⁸⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 169.

3.1.1.1.2. Mukaddime

Mukaddime, kasidenin matla‘ından sonra gelen giriş bölümüdür⁸⁹⁰. Mukaddime, şiir eleştirmenlerinin mahiyetine önem gösterdikleri kısımdır. Klasik Arap kasidesinde “nesîb” şeklinde adlandırılan bu bölümün amacı, gönül almak, şiirini beğendirmek ve sonraki bölümde ikna gücüne sahip olmak vb. şeklinde açıklanmıştır⁸⁹¹. Mukaddimenin de matla‘ gibi şiirin amacı ve bütünlüğüyle uyum içinde olması, hüznün ve kötümser duygulara sevk edecek mefhumlar içermemesi, lafız ve mana uyumunun olması, temel belâğat ve nahiv kaidelerine muhalif olmaması, dinleyiciyi cezbetmesi gibi hususlara sahip olması vurgulanmıştır. Ayrıca nesîb bölümünün kasidenin ana temasından uzun olması bir kusur olarak zikredilmiştir⁸⁹².

Cahiliye Arap kasidesinde, şiirin nazmedilme sebebi olan ana konuya geçmeden önce nesîb ve tabiat tasvirinden oluşan uzun bir giriş bölümü bulunmaktadır. Kasidenin nesîb kısmında, şair, sevgiliden geriye kalan mekanda ondan izler, kalıntılar arar, sevgiliyle olan hatıralarına gözyaşı döker, aşkıdan ve ayrılıktan hasıl olan hüznünü ifade eder. Kasidenin ikinci kısmını oluşturan tabiat tasvirinde ise şair, çölde geçen meşakatli yolculuğunu, bindiği devesini ve yolculuğu sırasında çölde rastladığı vahşi hayvanları, gece gibi tabiatın çeşitli unsurlarını etraflıca tasvir eder⁸⁹³. Bu yapı, zaman içerisinde yaşam şartları ve kişisel zevklerin etkisiyle bazı değişimlere uğramıştır. Ebû Nuvâs, el-Mutenebbî gibi muhdes şairler bu değişime katkıları olan şairlerin başında gelmiştir. Kasidenin esas temasından önceki klasik uzun mukaddimenin değişimine bazı şiir tenkitçileri karşı çıkarken bazıları ise şairin şiirinde işleyeceği konusuna göre tasarrufta bulunabilceğini söylemiştir. İbn Kuteybe, cahiliyye şiirinde tezahür eden nesîb yapısının ve atlâl, deve, çöl, gece yolculuğu gibi tasvir unsurlarıyla beraber korunmasını savunmuştur⁸⁹⁴. İbnü'l-Esîr ise değişen şartlara ve zamana göre, şiirin ana temasına

⁸⁹⁰ Bekkâr, **Binâu'l-kasîde**, s. 212-221.

⁸⁹¹ el-Kayravânî, **el-'Umde**, c.1, s. 360.

⁸⁹² el-Kayravânî, **el-'Umde**, c.1, s. 369.

⁸⁹³ Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, s. 23-24; Çetin, **Eski Arap Şiiri**, s. 72.

⁸⁹⁴ İbn Kuteybe, **eş-Şi'r ve's-Su'arâ**, c.1, s. 76-77.

uygun olarak klasik kaside girişinden farklılık arzedebileceğini ve şairin şiirinin ana temasına doğrudan başlayabileceğini ileri sürmüştür⁸⁹⁵. İbn Raşık el-Kayravânî ise kasidenin nesîb bölümünün şairin ve memduhunun yaşadığı mekan ve zaman şartlarına göre şekillenebileceğini söylemiş ve nesîb ile başlamayan kasideyi betrâ yani eksik addetmiştir⁸⁹⁶.

Bu bilgiler doğrultusunda şairin şiirine baktığımızda, onun bazı kasidelerinin mukaddime bölümleri, şiir tenkitçileri tarafından hoş karşılanmayan şekilde şiirinin esas temasından daha uzun, bazıları şiirin esas temasıyla doğrudan başlamış, bazıları ise klasik Arap kasidesi formundadır. Ama klasik Arap kasidesi formundaki mukaddimelerinde, klasik kasidenin nesîb kısmında alışla geldiği gibi kervan, sevgilinin diyarından kalan izler arama, uzun çöl yolculuğu veya çölde rastlanılan vahşi hayvanların uzun ve ayrıntılı tasvirlerine yer vermemiştir. Şairin şiirlerinin mukaddimleri, medih, gazel, nesîb, hamriyyât, dinî içerikli vb. temalarda veya bunların mezcedilmesinden ibarettir. Şairin kasidelerindeki mukaddimler şu başlıklar altında değerlendirilebilir:

3.1.1.1.2.1. Medih

Şair, methiye tarzındaki şiirlerinin büyük bir kısmında memduhunu överek şiirine başlamıştır. Şairin Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a yazdığı methiyesine ait aşağıdaki dizeler, onun söz konusu mukaddimelerine güzel bir örnektir⁸⁹⁷: (el-Kâmil)

بَاتَتْ نُجُومُ الْأُفُقِ دُونَ عَلَاكََا وَتَحَلَّتْ الدُّنْيَا بِبَعْضِ خَلَكََا
وَالدِّينُ دِينَ اللَّهِ أَنْتَ عِمَادُهُ قَدْ كَانَ أَصْبَحَ مَائِلًا لَوْلَاكََا
أَنْسَى زَمَانُكَ كُلَّ عَصْرِ ذَاهِبٍ حُسْنًا وَأَكْسَدَ ذِكْرُكَ الْأَمْلَاكََا

⁸⁹⁵ İbnu'l-Esîr, **el-Meselu's-sâir**, c.3, s. 96-98.

⁸⁹⁶ el-Kayravânî, **el-'Umde**, c.1, s. 360-372.

⁸⁹⁷ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 469.

فَإِذَا رَأَوْا لِمَجْدِكَ غَايَةً كَانَ الْقُصُورُ لَدَيْهِمْ إِذْرَاكَ
وَمَحَتْ مَآثِرُكَ الْمَآثِرَ عِنْدَمَا نُظْمِنَ فِي نَحْرِ الْعَالَا أَسْلَاكَ

Ufuğun yıldızları, senin yüceliğinin altında gecelediler ve dünya süsünün bir kısmı ile süslendi.

Din, Allah'ın dinidir, sen ise onun direğisin. Şayet sen olmasaydın eğik, yıkılmak üzere olurdu.

Senin zamanın güzelliğiyle, geçen tüm asırları unutturdu. Zikrin, mülkleri kesat etti, durgun hale getirdi.

Onlar, senin cömertliğine, şerefine ulaşmayı dilediklerinde, kusurları beyan oldu.

Yüceliğin gerdanına ipler dizildiğinde, asil davranışların, eserlerin, kahramanlıkların (tüm) kahramanlıkları sildi, kazıdı.

3.1.1.1.2.2. Nesîb

İbnu'l-Hatîb'in kasidelerindeki nesîb bölümü, klasik cahiliye kasidesindeki nesîbden farklı olup daha çok diğer Endülüslü şairler gibi çöl, deve vb. tasvirler yerine bahçe tasviri, gazel ve hamriyyâtın harmanlandığı bir üsluptadır. Bazen bu üslubun dışına çıkıp klasik Arap kasidesinin nesîb bölümünü taklit etmeye çalışsa da şair, söz konusu mukkadimelerinde çöl, deve ve vahşi hayvan tasvirlerini kullanmamıştır. Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için nazmettiği altmış üç beyitlik methiyesinin mukaddimesi, Endülüs'te tecessüm eden bu üsluba güzel bir misaldir. Şairin yirmi iki beyitlik söz konusu mukaddimesinin ilk beyitleri şöyle kaydedilmiştir⁸⁹⁸: (el-Basît)

زَارَتْ، وَنَجْمُ الدُّجَى يَشْكُو مِنَ الْأَرْقِ وَالزُّهْرُ سَابِحَةٌ فِي لُجَّةِ الْأَفْقِ

⁸⁹⁸ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 690-691.

وَاللَّيْلُ، مِنْ رَوْعَةِ الْإِصْبَاحِ، فِي دَهْشٍ قَدْ شَابَتْ مَفْرِقُهُ مِنْ شِدَّةِ الْفَرْقِ
 وَأَوْشَكْتَ أَنْ تَصِلَ الْقَصْدَ زَائِرَةً لَوْلَا أَتَيْتَنِي فِي بَاقٍ مِنَ الرَّمَقِ
 قَالَتْ تَنَاسَيْتَ عَهْدَ الْحُبِّ قُلْتُ لَهَا لَا، وَالَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ
 مَا كَانَ قَطُّ تَنَاسِيٍّ مِنْ شَيْمِي وَلَا السُّلُوءَ عَنِ الْأَحْبَابِ مِنْ خُلُقِي
 وَلَا تَرَحَّلْتُ عَنْ مَعْنَاكَ مِنْ مَلَلٍ قَدْ يَتْرَكَ الْمَاءُ يَوْمًا خَيْفَةَ الشَّرْقِ
 كَمْ لَيْلَةٍ بِشُهَا وَالطَّيْفُ يَشْهَدُ لِي لَمْ تَطْعَمْ النَّوْمَ أَجْفَانِي وَلَمْ تَذُقْ
 أَشْكُو إِلَى النِّجْمِ وَهَنَا مَا أَكَابِدُهُ حَتَّى شَكَا النِّجْمُ مِنْ وَجْدِي وَ مِنْ قَلْقِي
 يَا لَائِمِّي أَفِيقَا مِنْ مَلَامِكُمَا فَإِنِّي مُذْ سُقِيتُ الْحُبَّ لَمْ أُفِيقْ
 هَلْ تَذْكُرَانِ لِيَالِنَا وَقَدْ نَفَحْتَ رِيحَ الصَّبَا فِي رِيَاضٍ لِلصَّبَا عَبَقِ

Zühre, yıldız, ufuğun koyu karanlığında yüzerken ve karanlık yıldızı uykusuzluktan şikayet ederken ziyaret etti (çıka geldi).

Gece, sabahın korkusundan dehşet içinde iken. Öyle ki korkunun şiddetinden (gecenin) saç ayrımı (başı) ağardı.

Neredeyse ziyaretçi hedefi şaşıracaktı şayet son nefesimde bana yetişmeseydi.

Dedi: Aşkın zamanını unuttun. Dedim: Hayır, insanı alaktan yaratana yemin ederim ki (unutmadım).

Asla (aşkın) zamanını unutmak benim huyum değil ve dostlardan teselli bulmak benim ahlakım değil.

Senin meskenini bıkkınlıktan terk etmedim. Su, bir gün boğulma korkusundan da terk edilebilir.

Hayal beni seyrederken nice gece geçirdim! Göz kapaklarım uykuyu tatmadı ve zevk almadı.

Katlanamadığım halsizliği yıldıza şikayet ettim. Sonunda yıldız, benim endişem ve aşkımdan acı, ızdırap çekti.

Ey beni kınayanlar! Azarınızdan, siteminizden ayılın, onu terk edin. Zira şüphesiz bana aşk içirildiğinden (aşık olduğumdan) beri ayılmadım.

Hoş kokulu Saba rüzgarı, bahçede eserken gecelerimizi hatırlıyor musunuz?

3.1.1.1.2.3. Gazel

İbnu'l-Hatib'in kasidelerinin mukaddimelerinde yer alan konulardan biri de gazeldir. Şairin bu tarz mukaddimelerine örnek vereceğimiz aşağıdaki mukaddimesi, Hz. Peygamber (s.a.v)'e nazmettiği kırk bir beyitlik methiyesinin mukaddimesidir. Bahse konu olan mukaddimesi şöyle kaydedilmiştir⁸⁹⁹: (el-Basît)

سَلِّ مَا "لَسَلَمَى" بِنَارِ الْهَجْرِ تَكْوِينِي	وَحُبُّهَا فِي الْحَشَى مِنْ قَبْلِ تَكْوِينِي
وَفِي مُنَاهَا تَمَنِّيْتُ الْمُنَى فَعَدَا	قَلْبِي كَيْيَاً يَلُؤَاهُ يُنَاجِينِي
وَفِي قَبَابٍ "قُبَا" قَامَتْ لَنَا بِقَبَا	طِرَازُهَا مُذْهَبٌ فِي حُسْنِ تَزِينِ
لَمَّا انْثَنَتْ فِي الْحَلَى تَزْهُو بِهَجَّتِهَا	وَبِالْعَزَالَةِ تُزْرِي وَالسَّرَاحِينَ
لَمَّا تَفَنَّنَتْ فِي أَفْنَانِ قَامَتِهَا	تَفَنَّنَتْ بِقُنُونِ الصَّدِّ تُفَنِّنِي
وَتَحْسَبُ الصَّدِّ يُسَلِّبِي مَحَبَّتِهَا	هَيْهَاتَ لَوْ أَنَّ جَمَرَ النَّارِ يُصَلِّبِي
النَّارُ فِي كَبْدِي، وَالشُّوقُ يُقْلِقُنِي	وَالْقُرْبُ يَنْشُرُنِي، وَالْبُعْدُ يَطْوِينِي
وَزَكْنُ صَبْرِي تَخْلَى فِي الْغَرَامِ وَقَدْ	تَمَكَّنَ الْخُبُّ مِنِّي أَيَّ تَمَكِّنِ

Sor (Söyle) ne oluyor Selma'ya! Ayrılık ateşiyle beni yakıyor. Onun sevgisi, yaradılışımdan önce gönlümdedir.

⁸⁹⁹ İbnu'l-Hatib, *Dîvân*, c.2, s. 610-611.

Ona güzellikler temenni ettim. (Ayrılığıyla) Kalbim mahzun oldu ve derdini bana fısıldıyor.

Kub ⁹⁰⁰ kubbelerinde işlemesi güzelce süslenmiş yaldızlı elbeseyle bize geldi.

M cevherlerle süslenmiş bir halde hareket ettiğinde, güzelliği ile ışılıyor (hayran bırakıyor). Güneş ve diğer mahlukat onu kıskanıyor.

Onun endamının dallarında mahir olduğunda, ayrılığın mahretleriyle beni mahvetti.

Ayrılığın, aşkını bana unutturacağını sanıyor. Heyhat! Ateşin koru beni yaksa da (unutmam).

Ateş ciğerimde ve  zlem beni üzüyor, endişelendiriyor. Yakınlık beni canlandırıyor, uzaklık ise beni bitiriyor.

Aşkta sabır dayanağım beni terketti ve aşk beni öyle mahkum etti ki!

3.1.1.1.2.4. Atl l

Atl l, klasik Arap şiirinin mukaddimelerinde, şairin sevgilisinin intisap ettiği kabilenin konakladığı mekandan başka bir diyara g   etmesinin ardından metr k mekanda sevgiliden geriye kalan izler ve onunla yaşanılan hatıraların konu edilmesidir⁹⁰¹. şairin kasidelerinin mukaddimelerinde işlediği konulardan biri de atl ldır. Onun atl lı, deve ve çöl yaşantısının ayrıntılı tasvir edildiği klasik Arap şiirindeki atl ldan farklıdır. Nasrî Emîri Eb 'l-Haccâc Yusuf için kaleme aldığı kırk altı beyitlik methiyesinin aşağıdaki mukaddimesi, atl l mukaddimelerine güzel bir  rnek

⁹⁰⁰ Hz. Peygamber (s.a.v)'in ilk İslâm mescidini inşa ettiği beldedir.

⁹⁰¹ Mehmet Mesut Ergin, **Osmanlı Dönemi şairlerinden Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve şiirleri**, Aybil Yayınları, Konya 2014, s. 82.

teşkil etmektedir. Söz konusu on beş beyitlik mukaddimenin ilk beyitleri şöyledir ⁹⁰²:
(et-Tavîl)

لِمَنْ طَلَّلَ نَائِي الْمَزَارِ بَعِيدُهُ وَعَهْدٌ كَرِيمٌ لَا يُدْمُ حَمِيدُهُ
عَفَا غَيْرَ نُؤْيٍ كَالسَّوَارِ وَمَوْقِدٍ كَمَا جَثَمَتْ بِيضُ الْحَمَامِ وَسُودُهُ
إِذَا أَخْلَفَ الْغَيْثُ الْأَبَاطِحَ وَالرُّبَى فَتَسْكَابُ دَمْعُ الْمُقْلَتَيْنِ يَجُودُهُ
مَحَلٌّ لِسُعْدَى، وَالزَّمَانُ مُسَاعِدٌ وَجَفْنُ اللَّيَالِي لَا يَرِيمُ هُجُودُهُ
وَقَفْنَا بِهِ غَوْجِ الْمَطِيِّ كَأَنَّهُ عَلِيلٌ، وَمُجْتَازُ الرِّكَابِ يَغُودُهُ

Ziyaret edilmeyen bu uzak kalıntı, iz ve övüleninin yerilmediği seçkin zaman kimin?

Siyah ve beyaz güvercinler tünemişcesine, çadırın çevresinie bilezik gibi kazılan hendek ve yemek pişirme yeri dışındaki (her şey) silindi.

Yağmur, geniş vadilere ve tepelere olan sözünden caydığında, iki gözün gözyaşının seli ona bol bol yağıyor.

Orası, Su'dâ'nın yurdudur. Zaman, yardım eder. Gecelerin göz kapağının uykusuzluğu da daim değil.

Orada bineklerin yükünü indirdik. Orası hasta gibidir ve gelip geçen kervanlar onu ziyaret ediyor.

⁹⁰² İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 267-268.

3.1.1.1.2.5. Hamriyyât

İbnu'l-Hatîb, hamriyyât mukaddimelerinde çoğu Endülüs şairlerinin yaptığı gibi Endülüs'ün güzel bahçelerinin tasvirini içki tasviriyle mezcetmiştir. Nasrî Emîri IV. Muhammed için yazdığı otuz sekiz beyitlik methiyesinin mukaddimesi, söz konusu bu türden mukaddimelerine güzel bir örnektir. Şair, bahse konu olan dokuz beyitlik mukaddimesinin ilk beyitlerinde şarap ile ilgili duygularını şöyle ifade etmiştir⁹⁰³: (el-Kâmil)

نَبَّهْ نَدِيمَكَ لِلصَّبُوحِ وَهَاتِهَا كَالشَّمْسِ تُشْرِقُ مِنْ جَمِيعِ جِهَاتِهَا
وَاصْرِفْ بِصَرْفِ الرِّاحِ هَمًّا كَامِنًا وَاخْصِي السُّرُورَ تَنْعُمًا بِحَيَاتِهَا
صَفَرَاءُ تُفْسِرُ عَنْ حَبَابِ كُؤُوسِهَا رَقَّتْ فَرَاقَ لَنَا الزَّمَانُ بِذَاتِهَا
أُبْدَى عَلَيْهَا الْمَرْجُ ذُرَّ حَبَابِهَا فَتَخَالَّهْ ذُرًّا عَلَى لَبَاتِهَا
وَكَأَنَّمَا بَيْنَ النَّدَامَى أَطْلَعَتْ بَدْرًا بِجُنْحِ اللَّيْلِ مِنْ آيَاتِهَا
أَكْرِمَ بِهَا فَالَصَّفُؤُ بَعْضُ صِفَاتِهَا وَتَصَادِقُ الْأَعْدَاءُ مِنْ عَادَاتِهَا

Sabûh (sabah şarabı) için içki arkadaşını uyandır ve her tarafından güneş gibi parlayan içkiyi getir.

Saf, katışıksız şarapla saklı kederi gider ve onun zindeliğiyle sevinçleri ihya et.

Sarıdır, kaselerinin kabarcığından güzelliği görünüyor. Saf, yumuşaktır. Onunla zamanımız şenlendi.

Mezc, onun kabarcığının incisini gösterdi. Onu boynundaki mücevher sanırsın.

Sanki nedimler (içki arkadaşları) arasında onun mucizelerinden gecenin karanlığında bir dolunay doğdu .

⁹⁰³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 169-170.

Ne kadar da cömert, asil! Neşe, saflık onun bazı sıfatlarındandır ve düşmanların dost olması (düşmanları barıştırması) onun adetlerindendir.

3.1.1.1.2.6. Vaaz ve Dua

Şairin şiirinin mukaddimelerinde kullandığı diğer bir anlatım üslubu ise vaaz, hikmet vb. dinî üsluptur. Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc'ın oğlu Kays için düzenlediği ve Endülüs'de yaygın olarak Kur'an-ı Kerim'in tümü veya bir kısmını öğrenen çocuklar için düzenlenen "hazk" adlı geleneksel kutlama töreninde inşâd ettiği kasidesine ait vaaz temalı mukaddimesinin ilk dizeleri şöyledir⁹⁰⁴: (el-Basît)

الْحَمْدُ لِلَّهِ مُؤْصُولًا كَمَا وَجَبَا	فَهُوَ الَّذِي بِرِذَاءِ الْعِزَّةِ احْتَجَبَا
الْبَاطِنُ الظَّاهِرُ الْحَقُّ الَّذِي عَجَزَتْ	عَنْهُ الْمَدَارِكُ لَمَّا أَمَعَتْ طَلَبَا
عَلَا عَنِ الْوَصْفِ مَنْ لَا شَيْءَ يُدْرِكُهُ	وَجَلَّ عَنْ سَبَبٍ مَنْ أَوْجَدَ السَّبَبَا
وَالشُّكْرُ لِلَّهِ فِي بَدْءٍ وَمُخْتَمٍ	وَاللَّهُ أَكْرَمُ مَنْ أُعْطِيَ وَمَنْ وَهَبَا
ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى النُّورِ الْمُبِينِ وَمَنْ	آيَاتُهُ لَمْ تَدْعُ إِفْكَاءً وَلَا كُذْبَا
مُحَمَّدٌ خَيْرُ مَنْ تُرْجَى شَفَاعَتُهُ	غَدَاً وَكُلُّ امْرِئٍ يُجْزَى بِمَا كَسَبَا

Allah'a hamd olsun daima gerektiği gibi. O, yüceliğin elbisesi ile gizlenendir.

O hem gizli hem de açık bir haktır ki idraklar onun talebinde aşırıya kaçtığında âciz kalmaktadır.

Hiçbir şeyin idrak edemediği o yaratan, tasvir edilemez. Sebepleri var eden yaratan, bütün sebeplerden uzaktır.

Şükür daima Allah'adır. Allah, bahşedenin ve verenin en cömertidir.

⁹⁰⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 118-119.

Sonra açık nura (Hz. Peygamber'e) selam olsun. Öyle biridir ki ayetleri, ne iftira ne de yalan bırakmadı.

O, ahirette şafaatı ummulanın en hayırlısı Muhammad'dir. (O gün) Herkese kazandığının karşılığı verilir.

Şairin mukaddimleri, yukarıda da görüldüğü gibi çeşitlilik arz etmektedir. Bu çeşitlilik, bize şiirdeki yetkinliğini göstermektedir. Şiirin mukaddimelerinde yenilik sayılabilecek unsur, medih şiirlerinde doğrudan övgüyle başlaması, Endülüs'te yaygın olarak kasidelerin mukaddimelerinin bahçe tasvirleri ve hamriyyâtın mezc edilerek süslenmesi geleneğine uyması ve klasik Arap kasidesindeki mukaddimelerde yer alan ayrıntılı çöl, deve, vahşi hayvan tasvirinden kaçınması sayılabilir.

3.1.1.1.3. Tahallus

Arap şair ve şiir eleştirmenlerinin önemle yaklaştıkları bir konu olan tahallus, “hurûc” ve “tevessul” olarak da adlandırılmıştır⁹⁰⁵. Tahallus, şairin kasidesinin nesîb bölümünden şiirinin ana konusu olan medih veya başka bir temaya anlam bütünlüğünü bozmadan muhattabın sezemeyeceği şekilde güzel bir geçiş yapması şeklinde tarif edilmiştir⁹⁰⁶. Bu intikalin lafız ve mana bakımından güzel bir şekilde sağlanmasına “husnu't-tahallus” adı verilmiştir⁹⁰⁷. Cahiliyye Arap şairlerinin yaptıkları gibi kasidenin nesîb kısmını دَعَّ عَنْ دَا، دَعَّ دَا، إِنَّ vb. ibarelerle keserek sürpriz bir şekilde esas konuya geçme hoş karşılanmamıştır⁹⁰⁸. Şairin bu iki konu arasında güzel bir bütünlük

⁹⁰⁵ el-Kayravânî, **el-‘Umde**, c.1, s. 375.

⁹⁰⁶ İbnu'l-Esîr, **el-Meselu's-sâir**, c.3, s. 121; es-Seyyid Ali Sadruddîn b. Ma'sûm el-Medenî, **Envâru'r-rebî' fî envâ'i'l-bedî'**, thk. Şakir Hadî Şûkr, Mektebetu'l-‘irfân, Kerbela 1968, c.3, s. 240; el-Kayravânî, **el-‘Umde**, c.1, s. 372; Ebû'l-Hasen Hazim el-Kartâcanî, **Minhâcu'l-buleğâ ve sirâcu'l-udebâ'**, thk. Muhammed el-Habîb İbnu'l-Hûca, ed-Dâru'l-‘Arabiyye li'l-kitâb, 3. Baskı, Tunus 2008, s. 283-293.

⁹⁰⁷ İbn Ma'sûm el-Medenî, **Envâru'r-rebî'**, c.3, s. 240; Bekkâr, **Binâu'l-kaside**, s. 228; Ergin, **Mustafa el-Bâbî**, s. 86.

⁹⁰⁸ el-Kartâcanî, **Minhâcu'l-buleğâ**, s. 286; Bekkâr, **Binâu'l-kaside**, s. 224.

sağlamadan sözünü keserek başka bir manaya geçmesi veya zikrettiğimiz ibarelerle esas konuya başlaması “ıktidâb”⁹⁰⁹, “tafr” ve “inkitâ” şeklinde adlandırılmıştır⁹¹⁰.

Bu bilgiler ışığında şairin şiiri incelendiğinde, onun şiirinin mukkadimesinden esas konusuna geçiş yaparken konu bütünlüğünü bozmadan ve dinleyiciye sezdirmeden ahenkli bir geçiş yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte edebiyat tenkitçilerince hoş karşılanmayan kasidenin nesîb kısmını إِنَّ دَعَا، vb. ibarelerle keserek sürpriz bir şekilde esas konuya geçtiği aşağıda vereceğimiz örneklerde görülecektir.

Şairin edebî maharetini sergilediği tahallus beyitlerinden biri Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a yazdığı yirmi yedi beyitlik methiyesinin ilk on dört beytini bahçe vasfı ve hamriyyâta ayırdığı şiirinin mukaddimesinden şiirinin esas konusu olan medihe geçiş yaptığı aşağıdaki tahallus beyitleridir⁹¹¹: (el-Kâmil)

قَامَتْ تَقُولُ وَفِي فُتُورِ جُفُونِهَا	سِنَّةُ الْكَرَى: مَوْلَايَ عَمِتَ صَبَاحَا
وَأَسْتَنْطَقْتُ غُوداً بِمِدْحَةٍ "يُسُوفِ"	مَوْلَى الْوَرَى شَمَلِ الْوُجُودِ سَمَحَا
فَسَرَى السُّرُورُ بِنَا إِلَى أَنْ لَمْ نَطِقْ	صَبْرًا وَكِدْنَا نَبْذُلُ الْأَزْوَاحَا
رَبُّ الْأَيَادِ الْبَيْضِ مَنْ يَشَاءُ	زَانَ الْقَرِيضَ وَعَطَّرَ الْأَمْدَا

*Kalktı ve göz kapaklarının sakinliğinde uykunun mahmurluğu söyledi/söyleyerek:
Ey efendim! Günaydın, mutlu sabahlar.*

*Cömertlik bakımından varlığı kuşatan insanların efendisi Yusuf'un övgüsüyle
udu konuşturdu.*

*Hemen sabredemediğimiz bir şekilde sevinçler bizi sardı ve neredeyse ruhlarımızı
verecektik.*

⁹⁰⁹ İbnu'l-Esîr, **el-Meselu's-sâir**, c.3, s. 122, 139-142; Bekkâr, **Binâu'l-kaside**, s. 228.

⁹¹⁰ el-Kayravânî, **el-'Umde**, c.1, s. 378.

⁹¹¹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 223.

Beyaz eller sahibidir. Niceleri onun övgüsüyle şiiri süsledi ve medihleri güzel kokuyla kokuladı.

Şairin tahallus beyitlerine vereceğimiz başka bir örnek ise Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için yazdığı elli dokuz beyitlik methiyesinin on yedi beyitlik mukaddimesinden şiirinin esas konusu olan medihe ustaca geçiş yaptığı şu tahallus beyitleridir⁹¹²: (et-Tavîl)

حَلَّلْنَا مِنَ الْأَنْصَارِ حَيًّا بُورِهِ أَضَاءَتْ لِأَرْبَابِ الْيَقِينِ الْمَطَالِغُ
وَعَابَاءَ لِأَسَدِ اللَّهِ دُونَ مَرَامِهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ الطَّبَاقِ تُدَافِعُ
وَإِنْ غَالَ خُطْبٌ فَهُوَ مَاوَى مِنَ الرَّدَى وَإِنْ هَالَ ذَنْبٌ فَهُوَ فِي الذَّنْبِ شَافِعُ
وَفَاضَتْ عَلَيْنَا مِنْ مَوَاهِبِ "يُوسُفِ" بِحَارٍ لِفُلَاتِ الظَّمَاءِ نَوَاقِعُ

Tan vakitlerinin, onun nuruyla inanç sahiplerini aydınlattığı dostların meskenine yerleştik.

O istemeden yedi göğün ordularının savunduğu Allah'ın aslanların inine (yerleştik).

Şayet felek, gafîl avlarsa, o, ölümden korunulacak sığınaktır. Eğer suç, günah ürkütürse, o, günahahta şafidir.

Yusuf'un bağışlarından büyük denizler susamanın şiddetli susuzluğu nedeniyle üzerimize taşıtı.

İbnu'l-Hatîb, Nasrî Emîri IV. Muhammed için yazdığı methiyesinde ise cahiliye döneminde çoğu Arap şairlerinin yaptığı gibi دَعْ عَنْكَ (yeter!, bırak!, vazgeç!) ifadesiyle

⁹¹² İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 648.

sürpriz bir şekilde hamriyyât temasını sonlandırıp şiirinin esas teması olan medihe şöyle geçmiştir⁹¹³: (el-Kâmil)

دَعُ عَنْكَ هِنْدًا وَالْدِّيَارَ وَمَنْ فِيهَا وَدَعِ الْغَرَامَ يَكُونُ بَعْضَ غَفَاتِهَا
وَأَنْتَ هُضْ بِمِذْحِكَ الَّتِي حَلَّتْهَا بَيْنَنَا أَمِيرَ الْمُسْلِمِينَ وَهَاتِهَا

Bırak Hind'i, diyarı ve içindekileri! Onun iffetinin parçası olan aşkı da bırak.

Emîru'l-muslimîn'in övgüsüyle süslediğin methiyeni al ve getir onu.

3.1.1.1.4. Hatime

Kasidenin son kısmı “hatime” ve “makta” şeklinde adlandırılmıştır⁹¹⁴. Şiir tenkitçileri, matla‘ gibi şiirin hatimesine de önem vermiştir. Hatime, kasidenin üzerine inşa edildiği temel ve onu kapatan kilide benzetilmiş ve kulaklarda kalan son şey olduğundan onun sağlam olması⁹¹⁵, kasidenin içeriği ve üslubuyla uyum içinde olması, kulakta hoş bir duygu bırakması ve dinleyiciyi usandıracak manalar ihtiva etmemesi gerektiği vurgulanmıştır⁹¹⁶.

İbnu'l-Hatîb, kasidesini sonlandırırken zikrettiğimiz unsurlara önem vermiştir. Onun şiirlerindeki hatime bölümleri, genellikle şiirin muhtevasıyla uyumludur. Şiirinin hatimelerinde göze çarpan özellik, methiyelerinde kasidesini överek sonlandırmasıdır. Şairin şiiriyle övünmesi hoş görülmemekle⁹¹⁷ birlikte Arap şairlerin sıklıkla başvurdukları bu tarz, şiirlerini ekseriyeti medih temasında olan şairin şiirlerinde daha belirgindir. O, genellikle kasidesini inciye ve mücevhere benzetmiş, kendini de Ebû Nuvâs ve el-Mutenebbî gibi meşhur Arap şairleri ile kıyaslamıştır⁹¹⁸. Bu türden

⁹¹³ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 169-173.

⁹¹⁴ Bekkâr, *Binâu'l-kaside*, s. 229.

⁹¹⁵ el-Kayravânî, *el-'Umde*, c.1, s. 378.

⁹¹⁶ Bekkâr, *Binâu'l-kaside*, s. 229-230.

⁹¹⁷ el-Kayravânî, *el-'Umde*, c.1, s. 322-323.

⁹¹⁸ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 133.

hatimelerine çoğunlukla وَدُونَكْهَا ve وَهَآكْهَا ibarelerini kullanarak kasidesini övmeye başlamıştır. Onun hatimelerinde sıklıkla rastlanılan diğer bir özellik ise şiirini memduhuna dua ederek veya güzel temennilerde bulunarak bitirmesidir. Bu durum, aşağıda vereceğimiz örneklerde görülecektir.

Şairin hatimelerine vereceğimiz ilk örnek, babası ve ağabeyini kaybettiği Tarîf savaşının ardından Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u methetmek için yazdığı kırk iki beyitlik methiyesinde şiirini ve şahsını övdüğü şu hatimesidir⁹¹⁹: (el-Basît)

وَهَآكْهَا مِنْ بَنَاتِ الْعَرَبِ سَاحِرَةٌ هَيْفَاءُ تَجْتَأُلُ بَيْنَ الدَّلِّ وَالْقَيْدِ
وَلَسْتُ يَوْمًا عَلَى شَعْرٍ بِمُقْتَصِرٍ وَلَا بِأَبْيَاتٍ مُنْظُومٍ بِمُنْقَرِدِ
وَأِنَّمَا أَنَا رَوْضٌ وَالْعُلُومُ لَهُ غَيْثٌ، فَإِنِّي جَنَى إِنْ شِئْتَهُ تَجِدُ
بَقِيَتْ فِي ظِلِّ مُلْكٍ غَيْرِ مُنْصَرِمٍ مُصَاحِبٍ غَيْرِ مُحْصُورٍ إِلَى أَمَدِ

İşte al sana! Arap kızlarından büyüleyici, zarif, cilve ve zerafet içinde caka satıyor.

Ben, herhangi bir gün şiirle yetinen değilim ve sadece şiirin beyitleriyle asla!

Tam aksine ben bir bahçeyim, ilimler ise onun yağmurudur. Şüphesiz ben hasat edenim ve eğer onu istersen, bulursun.

Ebedi, mutlu, sınırsız mülkün gölgesinde sonsuza kadar yaşa.

Şairin hatimelerine örnek vereceğimiz başka bir örnek ise Merînî Sultanı Ebû Salim el-Merînî için nazmettiği yetmiş beş beyitlik kasidesinde, himayesine karşılık şükranını bildirdiği ve onun övgüsüyle şiirini sonlandırdığı şu hatimesidir⁹²⁰: (et-Tavîl)

⁹¹⁹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 278.

⁹²⁰ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 417-418.

أَمْوَلَايَ، غَاضَتْ فِكْرَتِي وَتَبَلَّدَتْ
 وَلَوْلَا حَنَانُ مِنْكَ دَارَكْتَنِي بِهِ
 فَأَوْجَدْتُ مِنِّي فَائِثًا أَيْ فَائِثٍ
 بَدَأَتْ بِفَضْلِ لَمْ أَكُنْ لِعَظِيمِهِ
 وَطَوَّقْتَنِي النُّعْمَى الْمُضَاعَفَةَ الَّتِي
 وَأَنْتَ بِتَمِيمِ الصَّنَائِعِ كَافِلٌ
 جَزَاكَ الَّذِي ثَنَى مَقَامَكَ عِصْمَةً
 إِذَا نَحْنُ أَتَيْنَا عَلَيْكَ بِمَدْحَةٍ
 وَلَكِنَّا نَأْتِي بِمَا نَسْتَطِيعُهُ
 طِبَاعِي، فَلَا طَبَعَ يُعِينُ وَلَا فِكْرُ
 وَأُحْيَيْتَنِي لَمْ تَبْقَ عَيْنٌ وَلَا أَثَرُ
 وَأَنْشَرْتَ مِنِّي مَيْتًا ضَمَّ أَشْلَاءُهُ قَبْرُ
 بِأَهْلٍ فَحَلَّ اللَّطْفُ وَأَنْفَرَجَ الْحَصْرُ
 يَقِلُّ عَلَيْهَا مِنِّي الْحَمْدُ وَالشُّكْرُ
 إِلَى أَنْ يَعُودَ الْجَاهُ وَالْعِزُّ وَالْوَفْرُ
 يُفَكُّ بِهَا عَانَ وَيُنْعَشُ مُضْطَرُّ
 فَهَيْهَاتَ يُحْصَى الرَّمْلُ أَوْ يُحْصَرُ الْقَطْرُ
 وَمَنْ بَدَلَ الْمَجْهُودَ حَقًّا لَهُ الْعُدْرُ

Ey efendim! Giderek düşünemiyorum ve aptalca davranıyorum. Ne bir huy yardım ediyor ne de bir fikir.

Şayet beni onunla ihya ettiğin ve yakaladığın merhametin olmasaydı ne göz kalırdı ne de iz.

Sen beni öyle yitik buldun ki! Kabrin cesedini bağrına bastığı ölüyü dirilttin.

Onun muazzamlığına ehil olmadığım öyle bir ihsanda bulundun ki hemen güzellik geldi ve göğüs darlığı, keder sevince dönüştü.

Şükürümün ve övgümün onun karşısında yetersiz kaldığı büyük ihsanla kuşattın.

Sen, iyiliklerin tamamlanmasında zenginliğin, şerefın ve itibarın geri dönmesine kefilsin.

Makamını kolaylaştıran, muhtacın onunla sevindirildiği ve esirin özgürleştirildiği bir ismet, korumayla seni mükafatlandırırsın.

İşte biz seni bir methiye ile övdük. Heyhat! Kum sayılır mı ve yağmur kuşatılır mı!

Lakin biz yapabildiğimi yaparız ve kişi elinden geleni yaparsa özrü gerçekleşmiş olur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi şairin şiirlerinin hatimelerinde sıklıkla tercih ettiği bir anlatım tarzı da şiirini dua ile sonlandırmasıdır. Bunun en güzel örneklerinden biri nebevî methiyesine ait hatimenin aşağıdaki beyitleridir⁹²¹: (el-Basît)

صَلَّى عَلَيْكَ إِلَاهُ الْعَرْشِ مَا هَطَلَتْ مَدَامْعُ السُّحْبِ أَوْ عَيْنُ الْمُحِبِّينِ
صَلَّى عَلَيْكَ إِلَاهُ الْعَرْشِ مَا ضَحَكَتْ مَبَاسِمُ الزَّهْرِ فِي ثَغْرِ الْأَفْئَانِ
وَأَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ لَا نَفَادَ لَهَا مَضْرُوبَةٌ فِي ثَمَانِ أَلْفِ تَسْعِينَ
عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللَّهِ قَاطِبَةً وَأَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ فِي ثَمَانِينَ
وَأَلَيْكَ الْغُرُّ وَالْأَصْحَابُ كُلُّهُمْ وَتَابِعِهِمْ لَيَوْمِ الْحَشْرِ وَالْدِّينِ
مَا عَطَّرَ الرُّوضُ فِي الْأَسْحَارِ عَرَفَ صَبَا وَفَاحَ نَشْرُ خَزَامَى مِنْهُ تَسْرِينِ
وَمَا شَدَا مُنْشِدُ صَبِّ لِفَرْطِ جَوَى سَلْ مَا لَسَلَمَى بِنَارِ الْهَجْرِ تَكْوِي

Şiddetli yağmur yağdıkça veya aşıkların gözyaşları şiddetli yağmur gibi aktıkça Arş'in ilahı sana ihsan etsin.

Sık ağaçların koyunda çiçeğin ağızları güldükçe Arş'in ilahı sana ihsan etsin.

Sonu olmayan milyonlarca salat üzerine olsun.

Ey Allah'ın tüm yaratıklarının en hayırlısı! Kıyamet ve haşr gününde milyonlarca selam senin, asil ehlin, tüm ashabın ve onlara tabi olanların üzerine olsun.

⁹²¹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 613.

Seherde, bahçe, Sıbâ'nın (özlemin) güzel kokusunu yaydıkça ve lavanta çiçeğinin rüzgarı beyaz gülün cömertliğini yaydıkça

Aşk şarkıcısı (bülbül) sonsuz aşkı için şakıdıkça, Selma'ya söyle ayrılık ateşiyle yakıyor beni.

3.1.1.2. Muvaşşaha ve Yapısı

Muvaşşah kelimesi, “giyinmek, kuşanmak, süslemek, mücevher vb. ile bezenmiş gerdanlık ve kadınların omuzlarına çapraz bağladıkları şal, kuşak” gibi manalarda kullanılmıştır⁹²². Muvaşşah, özel bir vezinle nazmedilen söz⁹²³; fasih bir dille serbest vezin ve kafiyede nazmedilen ve bestelenerek telli müzik aletleri eşliğinde söylenen şiir gibi farklı ıstılahî tanımlara sahiptir⁹²⁴. “Tevşîh” ve “muvaşşaha” olarak da adlandırılan bu şiir türünü nazmedenlere ise veşşâh denilmiştir⁹²⁵. Muvaşşahın ismini, şekilsel yapısının kadınların boyunlarına taktıkları vişâh (الْوِشَاح) ile benzerlik arzemesinden ötürü bu ismi aldığı rivayet edilmiştir⁹²⁶.

Muvaşşah şiirinin ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler ileri sürülse de genel kanıya göre, III/IX. yüzyılda Endülüs'te ortaya çıkmıştır⁹²⁷. Bu şiir türünün Mukaddem b. Mu'âfâ el-Kabrî (ö. 299-300/911-912) tarafından ilk kez kaleme alındığı hakkında ortak bir kanı vardır⁹²⁸. el-Kabrî'nin yanı sıra Yusuf b. Harun er-Remâdî (ö. 403/1012-1013) ve Ubâde b. Mâu's-Semâ'nın (ö. 419/1028-1029) muvaşşaha şiirinin gelişmesinde büyük katkısı olduğu zikredilmiştir⁹²⁹. Ortaya çıkışından itibaren Maşrik, Mağrib ve

⁹²² el-Cevherî, **es-Sihâh**, s. 1247.

⁹²³ Ebû'l-Kasım Hibetullah b. Cafer İbn Senâ' el-Mulk, **Dâru't-tirâz fî 'ameli'l-muvaşşahât**, thk. Cevdet er-Rikâbî, el-Matba'atu'l-Kâsûlîkiyye, Şam 1949, s. 25.

⁹²⁴ Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi IV**, s. 327-328.

⁹²⁵ Mustafa Aydın, “müvaşşah”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c.32, s. 229.

⁹²⁶ ed-Dâye, **Fî Edebi'l-Endelus**, s. 178.

⁹²⁷ Dayf, **el-'Asru'l-İmârat**, s. 146 vd.; ed-Dâye, **Fî Edebi'l-Endelus**, s. 179-182; Aydın, “müvaşşah”, c.32, s. 229-230.

⁹²⁸ İbn Haldûn, **el-'İber**, c.1, s. 817; Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi IV**, s. 328.

⁹²⁹ ed-Dâye, **Fî Edebi'l-Endelus**, s. 182-183.

Endülüs'te büyük bir teveccüh gören muvaşşah şiiri, Ubâde el-Kazzâz'ın (ö. 500/1106) kalemiyle zirveye ulaşmıştır⁹³⁰. el-Kazzâz'ın ardından el-A'mâ et-Tutlî (ö. 525/1131), Ebû Bekr b. Zühr el-Hafîd (ö. 595/1198), İbrahim b. Sehl (ö. 649/1251), Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, İbn Hâtime el-Ensârî, İbn Zemrek gibi şairler de kalemleriyle muvaşşah şiirine hayat veren önemli veşşahlar olmuştur⁹³¹.

Muvaşşah şiiri, ilk zamanlarda genellikle gazel, nesîb, hamriyyât, vâsf temalarında nazmedilse de zaman içerisinde medih, mersiye, tasavvuf vb. temalarda da nazmedilmeye başlanmıştır⁹³². Şair de gazel, hamriyyât, medih ve itizâr, isti'tâf temalarında muvaşşah şiiri nazmıştır. el-Makkârî, onun bu sanatın son öncüsü olduğunu, muvaşşah ve zecel türünde çok sayıda şiir nazmettiğini zikretmiştir⁹³³. İbnu'l-Hatîb'e isnad edilen beş dizelik muvaşşah şiiri hariç tutulduğunda, bize ulaşan toplam muvaşşah şiirinin sayısı on ikidir⁹³⁴. Şairin muvaşşah şiiri, tema, şiir ve beyit sayısına göre şöyle tasnif ettiğimizde, şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 20: Şairin Muvaşşah Şiirlerinin Şiir ve Beyit Sayısı

Konu	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1 Medih	6	205
2 Gazel	3	76
3 Hamriyyât	2	58
4 İtizâr	1	27
Toplam	12	366

⁹³⁰ İbn Haldûn, *el-İber*, c.1, s. 817; İhsan Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-Endelus 'asru't-tavâif ve'l-murâbitîn*, Dâru's-şurûk, Ammân 1997, s. 185.

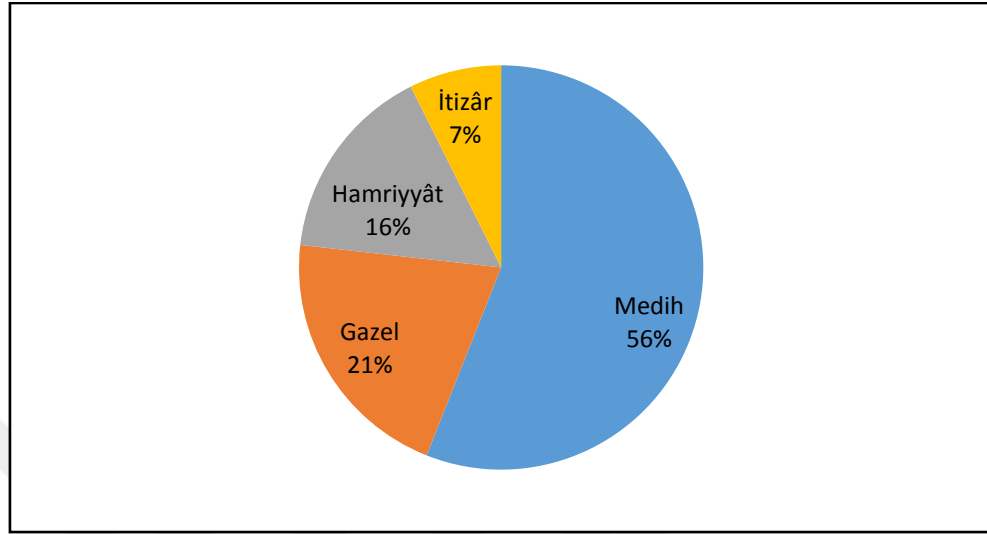
⁹³¹ Abbâs, *Târîhu'l-edebi'l-Endelus*, s. 177-201.

⁹³² ed-Dâye, *Fî Edebi'l-Endelus*, s. 190.

⁹³³ el-Makkârî, *Nefhu't-Tîb*, c.7, s. 5.

⁹³⁴ Abdulhalim Hüseyin el-Herût, *Muveşşahatu Lisânidîdî İbni'l-Hatîb*, Dâru'l-cerîr li'neşr ve't-tevzî', 2. Baskı, Ammân 2012, s. 115-159.

Söz konusu tablonun beyit sayısı bakımından grafiksel yansıması ise şöyledir:

Şekil 10. Muvaşşah Şiirinin Beyit Sayısının Grafik

Yukarıdaki tablo ve grafikten de anlaşıldığı gibi şairin klasik kaside formundaki şiirinde olduğu gibi, muvaşşah şiirinde de medih teması ön plana çıkmıştır. Onun medih temalı muvaşşahlarından ikisi Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf, ikisi Merînî Sultanı Ebû Salim İbrahim el-Merînî, biri Nasrî Emîri el-Ganî Billah'ın övgüsüne dair iken birisinin ise memduhu meçhuldur. Şairin medih konulu muvaşşahlarını sayı bakımından sırasıyla gazel, hamriyyât ve itizâr takip etmektedir.

Şairin muvaşşah şiirinde şekilsel özelliklerine geçmeden önce, muvaşşahın şekilsel yapısına değinmek gerekir. Muvaşşahın şekilsel yapısını ele alıp ıstılâhî tanımlamasını ilk kez yapan kişi, İbn Senâ' el-Mulk'tur (ö. 608/1211). Onun yaptığı tanımlamalar, zamanla bazı değişimler gösterse de esas yapısını korumuştur. Kavram karmaşası yapmayan İbn Senâ' el-Mulk, kufl, cuz' (cüz, parça), beyit ve harce olmak üzere muvaşşahı dört kısıma ayırmaktadır:

1. Kufl: Vezin, kafiye ve cüz sayısı ortak olup muvaşşah boyunca tekrarlanan kısımdır. Kuflun, cüzleri arasında kafiye uyumu şartı yoktur. Kufl, *merkez*⁹³⁵, cüzleri de *ğusn (ağsân)* şeklinde adlandırılmıştır⁹³⁶. Muvaşşahın ilk kuflu, *matla*‘ ve *mezheb* olarak tanımlanmıştır⁹³⁷. Kuflun cüz sayıları, iki ile on arasında değişkenlik göstermektedir. Muvaşşah, bir kufl ile başlıyorsa *el-tamm*, başlamıyorsa *el-akra*‘ şeklinde adlandırılmıştır. Bir muvaşşahta kufl, genellikle altı kez tekrarlanmaktadır⁹³⁸.

2. Beyt: Cüz sayısı ve vezni aynı, kafiyesi ise tekrar kısımlarında değişen ve muvaşşahada en az beş kez tekrarlanması gereken iki kufl arasındaki kısımdır. Ancak beyit sayısı farklılık da arz edebilir. Beyit, klasik Arap kasidesindeki iki mısradan oluşan yapısından farklı olup genellikle üç cüz, bazen de iki veya üç buçuk cüz olabilir. Beytin kafiyesi kuflun kafiyesinden farklıdır⁹³⁹. Beytin cüzlerinin herbiri *sımt* şeklinde de adlandırılmıştır⁹⁴⁰. Tekrarlanan bu sımtlar veya cüzlerin grupları *devr*, *devir* olarak tanımlanmıştır⁹⁴¹.

3. Cüz’: Kufl, beyt ve harcenin herbir parçasına verilen isimdir⁹⁴².

4. Harce: Muvaşşahın son kufluna verilen addır. Harce, muvaşşahın en önemli kısmı olup belli özellikler taşır. Bir muvaşşah, *matla*‘ veya *mezheb* adı verilen ilk kuflsuz olabilir ancak harcesiz olamaz. Muvaşşah, harce üzerine bina edilir ve muvaşşahın tuzu, şekeri, miski ve anberi olarak görülmüştür⁹⁴³. İçinde lahn olması caiz görülen tek kufl olan harce, fasih Arapça, ammice ve Latin kökenli dil veya lehçelerden biri veya bunların mezc edilmesinden oluşabilir. Veşşah, meşhur bir kasidenin *matla*‘ını,

⁹³⁵ Kemal Tuzcu, “Endülüs Müvaşşahaları ve harceler”, *DTCF Dergisi*, c.56, sayı:1, Ankara 2016, s. 82.

⁹³⁶ Muhammed Abbasse, *el-Muvaşşahât ve'l-ezcâlu'l-Endelusiyye ve eseruhâ fî şî'ri't-Terobâdor*, Dâru Ummu'l-kitâb, Cezayir 2012, s. 69.

⁹³⁷ Abbasse, *el-Muvaşşahât*, s. 63-64.

⁹³⁸ İbn Senâ' el-Mulk, *Dâru't-tirâz*, s. 25-26.

⁹³⁹ İbn Senâ' el-Mulk, *Dâru't-tirâz*, s. 26.

⁹⁴⁰ Abbasse, *el-Muvaşşahât*, s. 69.

⁹⁴¹ Aydın, “Müveşşah”, s. 229-331.

⁹⁴² Abbasse, *el-Muvaşşahât*, s. 69.

⁹⁴³ İbn Senâ' el-Mulk, *Dâru't-tirâz*, s. 27-32.

sevdiği bir beyti veya bir muvaşşahın harcesini harce yapabilir. Harce, veşşah, sarhoş, sevgili, çocuk veya genç bir kızın dilinden söylenmiş ve genellikle قَالَتْ، قُلْتُ، عَنِّي، قَالَ، قَالَتْ، قُلْتُ، عَنِّي gibi lafızlarla harceden önceki son beyitten harceye geçiş yapılmıştır⁹⁴⁴.

Muvaşşahın şekilsel yapısı hakkında verdiğimiz bu bilgiler ışığında İbnu'l-Hatîb'in muvaşşahlarına baktığımızda, onun zikredilen bu çerçevede muvaşşah şiirini nazmettiği görülmektedir. İbnu'l-Hatîb'in muvaşşahlarının tümü, kufî ile başlayan *tamm* muvaşşahlardır. Onun kufîlerindeki cüz sayısı, iki, üç, dört, altı gibi farklılık arz etmiştir. Muvaşşah harcelerinin yedisi mu'rabe diğer beşi ise melhûn ('ammiyye veya a'cemiyye)'dur. Harceleri, yukarıda ifade ettiğimiz tarzda, genellikle قَالَتْ، قُلْتُ، عَنِّي، قَالَ، قَالَتْ، قُلْتُ، عَنِّي gibi lafızlarla harceden önceki son beyitten harceye geçiş yapılmıştır. İbnu'l-Hatîb, İbnu's-Sâbûnî, İbn Sehl el-İşbîlî ve Ebû'l-Hasen eş-Şufterî gibi şairlerin muvaşşah matla' veya harcelerini muvaşşahlarına harce yapmıştır⁹⁴⁵.

İbnu'l-Hatîb, bazı muvaşşahlarında genellikle riayet edilen altı kufî ve beş beyitten oluşma geleneğine uymuş, bazılarında ise bu geleneğin dışına çıkmıştır. Şairin aşağıda örnek olarak inceleyeceğimiz dizeleri, Endülüs'ün en meşhur muvaşşahı olan جَادَكَ الْعَيْثُ adlı muvaşşahının beyitleridir. Şairin söz konusu bu dizelerinden muvaşşahının şekilsel yapısı anlaşılmaktadır. Bu dizeler şöyledir⁹⁴⁶: (er-Remel)

جَادَكَ الْعَيْثُ إِذَا الْعَيْثُ هَمَى يَا زَمَانَ الْوَصْلِ بِالْأَنْدَلُسِ
لَمْ يَكُنْ وَضْلُكَ إِلَّا حُلْمًا فِي الْكَرَى، أَوْ خِلْسَةِ الْمُخْتَلِسِ
إِذْ يَقُودُ الدَّهْرُ أَشْتَاتَ الْمَمَى تَنْقُلُ الْخَطْوَ عَلَى مَا يُرْسَمُ

⁹⁴⁴ İbn Senâ' el-Mulk, *Dâru't-tirâz*, s. 31; Abbasse, *el-Muvaşşahât*, s. 70-73.

⁹⁴⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 785, 787, 791, 794.

⁹⁴⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 792-794; el-Makkârî, *Nefhu't-Tîb*, c.11-14, s. 5; el-Herût, *Muveşşahât*, s. 142-148; ed-Dâye, *Fî Edebi'l-Endelus*, s. 195-198.

زُفْرًا بَيْنَ فُرَادَى وَتُنَى مِثْلَمَا يَدْعُو الْوُفُودَ الْمَوْسِمُ
وَالْحَيَا قَدْ جَلَّ الرُّوضُ سَنَا فَتُغْوِرُ الزَّهْرَ فِيهِ تَبَسُّمُ

Ey Endülü's'e kavuşma vakti! Bol bol bereket yağmurları sana yağsın yağmur yağdığında.

Sana kavuşmak, ancak uykuda bir rüya ya da gizli saklı bir kaçamakla olur.

Zira zaman, çeşitli istekleri yönetir, gerçekleştirir ve adımı planlandığı gibi atar.

Birer birer, ikişer ikişer veya topluluk halinde gelir tıpkı hac mevsiminin heyetleri çağırdığı gibi.

Yağmur, bahçeleri göz kamaştırıcı ışıkla kapladı (bahçelere parlak elbiseler giydirdi) ve orada çiçeklerin ağızları, tomurcukları gülümsüyor.

İbnu'l-Hatîb, bu muvaşşahında, geleneğin dışına çıkarak on bir kufî ve on beyit/devir şeklinde nazmetmiştir. Yukarıda verilen muvaşşahın ilk bölümünden anlaşıldığı gibi muvaşşahın kufîleri, dört cüz/gusndan oluşmuş ve kufîler, aralarında kafiyeyle oldukları gibi her kufînin cüzleri arasında da kafiye uyumu vardır. Muvaşşahın beyti ise altı cüz/sımttan oluşup beyitlerin ilk sımtları aralarında olduğu gibi ikinci sımtları arasında da kafiye uyumu mevcuttur. Şair, muvaşşahının harcesinde ise klasik muvaşşah nazm geleneğine uyarak son beytini قَالْ lafzıyla bitirerek muvaşşahın harcesini İbn Sehl el-İşbîlî'nin muvaşşahının matlaî ile şöyle süslemiştir:

عَارَضْتُ لَفْظاً وَمَعْنَى وَحُلَا قَوْلَ مَنْ أَنْطَقَهُ الْحُبُّ فَقَالَ
"هَلْ دَرَى ظَبْيِي الْحِمَى أَنْ قَدْ حَمَى قَلْبَ صَبٍّ حَلَّاهُ عَنْ مَكْنَسِ
فَهُوَ فِي خَفَقٍ وَحَرٍّ مِثْلَمَا رِيحُ الصَّبَا بِإِلْقَابِ الْقَبَسِ"

Sevginin konuşturduğu kişinin sözüne süs, mana ve lafız bakımından karşı çıktı ve dedi:

Sığınağın ceylanı, oturduğu aşığın kalbini yaktığını biliyor mu?

İşte o kalp, çarpıntı (savrulmada) ve ateştedir Saba rüzgarının savurduğu ateş gibi.”

3.1.1.3. Zecel ve Yapısı

Zecel kelimesi, sözlüklerde “atmak, uzağa göndermek, posta güvercini yollamak, şarkı söylemek” gibi anlamlarda kullanılmıştır⁹⁴⁷. Bir edebî terim olarak ise zecel, fasih Arapçadan ziyade Arapça, Berberice, Kastilyaca ve Latince gibi birbirinden farklı dillerden kelimelerden oluşan ammicenin hakim olduğu ve eğlence meclisleri, şenlikler vb. mekanlarda telli çalgılar eşliğinde terennüm etmek için nazmedilen Endülüs’e özgü halk şiiridir⁹⁴⁸. Bu türden şiir nazmeden şairlere de “zeccâl” denilmiştir.

Şekil, muhteva, terimsel tanımlar bakımından muvaşşah manzumesiyle benzer özelliklere sahip olan zecel şiirinin muvaşshahtan farkı, fasih Arapça yerine Arap ammicesiyle yazılmasıdır⁹⁴⁹.

Zecel şiirinin Endülüs’te tam olarak ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı tespit edilemese de onun muvaşşah şiirinin zirvede olduğu V/XI. yüzyılda Mulûku’t-Tavâif döneminde ortaya çıktığı rivayet edilmiştir⁹⁵⁰. Halk arasında ilgi gören bu türün ilk kez Ebû Bekr İbn Kuzmân/Kazmân (ö. 555/1160) tarafından yazıya döküldüğü ve onun zecel şiirin öncüsü olduğu kabul görmüştür⁹⁵¹. İbn Râşid, Ahtal b. Numâre, Medğallîs/Medğalîs lakaplı Ahmed İbnu’l-Hâc, İbnu’d-Debbâğ el-Malikî, Endülüs’ün en meşhur eğlence merkezi olan İşbîliye zeccâllarından Ebû ‘Amr ez-Zâhir, Ebû Abdullah b. Hâtib, Ebû Bekr el-Hassâr, Ebû Bekr b. Sârım, Ebû’l-Hasan eş-Şuşterî (ö.

⁹⁴⁷ el-Cevherî, **es-Sihâh**, s. 487; İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, (Kahire), s. 1813-1814.

⁹⁴⁸ Demirayak, **Arap Edebiyat Tarihi IV**, s. 344.

⁹⁴⁹ İbn Haldûn, **el-‘İber**, c.1, s. 829; Palencia, **Târîhu’l-fikri’l-Endelus**, s. 143; Dayf, **el-Fen**, s. 454; el-Hatîb, **İbnu’l-Hatîb**, s. 251.

⁹⁵⁰ Abbâs, **Târîhu’l-edebi’l-Endelus**, s. 205-207.

⁹⁵¹ İbn Haldûn, **el-‘İber**, c.1, s. 825; Dayf, **el-‘Asru’l-İmârat**, s. 167-172; Abbâs, **Târîhu’l-edebi’l-Endelus**, s. 213-223.

668/1269), Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb ve Muhammed b. Abdulazîm el-Vâdîâşî Endülüs'ün meşhur zeccâlları arasında zikredilmiştir⁹⁵².

el-Makkarî, Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in yukarıda değindiğimiz gibi çok sayıda zecel nazmettiğini zikretmiştir⁹⁵³. Ancak ne el-Makkarî ne de İbnu'l-Hatîb'in şiirlerini tedvîn eden el-Miftâh, onun zecel manzumelerine yer vermemiştir. İbnu'l-Hatîb, *Nufâdatu'l-cirâb* adlı eserinin üçüncü cildinde nazmettiği bazı zecellerine yer vermiştir⁹⁵⁴. Söz konusu bu zecellerini nazmederken Endülüs'ün meşhur sûfilerinden Ebû'l-Hasan eş-Şuşterî'nin yolunu izlediğini ifade etmiştir⁹⁵⁵. Onun zecel manzumelerinin sayısı yedi olup 172 beyitten ibarettir. Şairin mezkur zecellerinden sade ve fasih bir dille nazmettiği on beyitlik zecel şiirinin bazı beyitleri şöyledir⁹⁵⁶:
(Meczû'u-r-remel)

أَنْتَ فِي حُسْنِكَ فَرْدُ	كُلُّ حُسْنٍ مِنْكَ يَبْدُو
أَنْتَ بَدْرٌ أَنْتَ شَمْسٌ	أَنْتَ آسٌ أَنْتَ وَرْدُ
أَنْتَ خَصْرٌ أَنْتَ تُغَرُّ	أَنْتَ لِحْظٌ أَنْتَ خَدُّ
أَنْتَ مَعْنَى الْعُشْقِ لَوْ لَا	كَ سَالَا بِشَرٍّ وَهْنُ دُ
أَنْتَ مَعْنَى لِّلْمَعَانِي	أَنْتَ كُلُّ أَنْتَ بُدُّ
أَيْنَ أَيْنَ أَيْنَ بَيْنَ	أَيْنَ قَبْلُ أَيْنَ بَعْدُ
وَإِذَا صَحَّ الْهَوَى فَاَلْ	مُرُّ فِي عَذْلِكَ شَهْدُ

Sen güzelliğinde eşsizsin. Tüm güzellikler sende mevcuttur.

Sen dolunaysın, sen güneşsin, sen yaban mersinin, sen gülsün.

⁹⁵² Dayf, *el-‘Asru'l-İmârat*, s. 167; ed-Dâye, *Fî Edebi'l-Endelus*, s. 203-209; Musa Yıldız, “Zecel”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c.44, s. 176-177.

⁹⁵³ el-Makkârî, *Nefhu't-Tîb*, c.7, s. 5.

⁹⁵⁴ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 238-245.

⁹⁵⁵ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 238.

⁹⁵⁶ İbnu'l-Hatîb, *Nufâda*, c.3, s. 243.

Sen belsin, sen ağzısın, sen gözsün, sen yanaksın.

Sen aşkın manasıydın. Sen olmasaydın Bîşr, Hind'i unuturdu.

Sen manaların manasıydın. Sen herşeydin, sen elzemsin.

Nerde nerde nerde mesafe? Önce nerde sonra nerde?

Aşk gerçek olduğunda, acı senin kınamanda baldır.

3.1.1.4. Musammat ve Yapısı

Musammat, kelime olarak inci, mücevher dizilen iplik, gerdanlık vb. manalara gelen “sımt” kökünden türediği zikredilmiştir⁹⁵⁷. Bu manzumeler, kıtalarının son mısraında ortaklaşmasıyla, mücevher veya incilerin dizildiği olduğu iplerden oluşan *sımt* adındaki bir kolyeye benzetilmesinden dolayı bu ismi aldığı ileri sürülmüştür⁹⁵⁸. Bir edebi terim olarak ise musammat, her kıtasının son mısrasının kafiyesinin ortak ve son mısra hariç kıtaların diğer mısralarının içlerinde kafiyeli olduğu manzumelere verilen genel addır⁹⁵⁹. Musammat, bir şairin musara‘ bir beyitle başladığı şiirine farklı kafiyede dört mısra getirdikten sonra tekrar başladığı beytin kafiyesiyle bir mısra daha eklemesi ve şiirini sonuna kadar bu tarzda nazmetmesi şeklinde de tanımlanmıştır⁹⁶⁰. Musammat nazım türü, kıtadaki mısra sayısına göre, *terbî‘*, *tahmîs*, *tesdîs*, *tesbî‘*, *tesmîn*... şeklinde isimler aldığı gibi *murabba‘*, *muhammes*, *museddes*, *musabba‘*, *musemmen*, *muaşşer* şeklinde de adlandırılmıştır⁹⁶¹.

⁹⁵⁷ el-Feyrûzâbâdî, **el-Kâmûs**, s. 865-866; İbrahim Enîs, **Musîka’ş-şi‘r**, Mektebetü’l-Ancelû’l-Mısriyye, 2. Baskı, Kahire 1952, s. 285; Yahya Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2008, s. 14.

⁹⁵⁸ Enîs, **Musîka şî‘r**, s. 285; Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, s. 16.

⁹⁵⁹ Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, s. 14.

⁹⁶⁰ el-Kayravânî, **el-‘Umde**, c.1, s. 285-286.

⁹⁶¹ Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, s. 16, 52.

Musammat nazım şekline ilk kez Cahiliyye şairi İmru'ul-Kays b. Hucr'un şiirinde rastlanmıştır⁹⁶². Bu türün yaygın kullanımına ise Abbasî döneminde başlanmış ve Arap şairlerin edebi maharetlerini sergilemek için sık kullandığı nazım şekli haline gelmiştir⁹⁶³. Endülüs'te de yaygın bir kullanıma sahip olan bu nazım türü, şairimizin şiirinde *tahmîs* ve *tesmîn* şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3.1.1.4.1. Tahmîs

Tahmîs, kelime anlamı olarak “beşlemek, beş parçaya ayırmak” manasına gelmektedir⁹⁶⁴. Bir edebi terim olarak ise tahmîs, bir şairin başka bir şairin şiirinin beytinin önüne beytin ilk mısraı ile aynı kafiye ve vezinde üç mısra ekleyerek mısra sayısını beşlediği ve manzumenin tümünü bu minval üzerine nazmettiği nazım türüne verilen addır⁹⁶⁵. Tahmîs, başka bir şairin şiirinin sadece bazı beyitlerine, bir mukatta‘asına veya meşhur bir şiirinin tümüne yazıldığı gibi, şairler kendi şiirine de tahmîsler yazmıştır⁹⁶⁶. Arap şiirinde, meşhur şiirlere birden fazla şairler tarafından tahmîsler yazıldığı müşahede edilmiştir⁹⁶⁷.

Bu nazım şeklinin kafiye düzeni, **aaaaa, bbbba, cccca, dddda...** şeklinde olmakla birlikte bazen farklılık arz etmiştir⁹⁶⁸.

İbnu'l-Hatîb, bir tahmîs şiiri kaleme almıştır. Bu tahmîs şiiri, klasik tahmîs vezninde olup dokuz bentten oluşmuştur. Başarılı bir tahmîs örneği sergilediği bu şiiri, Endülüs Emevî Devleti'nin çöküşündeki taht kavgasının önemli aktörlerinden Emevî Halifesi el-Muste‘în Suleymân b. el-Hekem'in (ö. 407/1016-1017)⁹⁶⁹ on bir beyitlik

⁹⁶² el-Kayravânî, **el-‘Umde**, c.1, s. 286.

⁹⁶³ Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, s. 16.

⁹⁶⁴ el-Feyrûzâbâdî, **el-Kâmûs**, s. 700.

⁹⁶⁵ el-Haşimî, **Mizânu'z-zehab**, s. 156; Ömer Musa Bâşâ, **Târîhu'l-edebî'l-Arabî el-‘asru'l-‘usmânî**, Dâru'l-fîkr, Dimeşk 1989, s. 597; Abdunnûr, **Mu‘cemu'l-edeb**, s. 62; Demirayak, **Osmanlı Dönemi**, s. 396-397; Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, s. 38.

⁹⁶⁶ Bâşâ, **el-‘Asru'l-‘usmânî**, s. 597-600; Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, s. 41-42.

⁹⁶⁷ Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, s. 58-71.

⁹⁶⁸ Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, s. 38-46.

⁹⁶⁹ İbn Abbâr, **el-Hulletu's-siyerâ**, c.2, s. 7-12.

el-“أَمَرَنِي أَنْ أُخَمِّسَ أَبْيَاتَ “الْمُسْتَعِينِ سُلَيْمَانَ” Şairin gazel temalı kasidesinin⁹⁷⁰ tahmîsidir. Şairin “Muste‘în Süleymân’ın beyitlerini tahmîs (beşleme) etmemi emretti” ibaresiyle şiirinin nazım şeklini ifade ettiği tahmis manzumesinin matla‘ı şöyledir⁹⁷¹: (el-Kâmil)

مَا لِي عَلَى شَرَفِي وَرَفْعَةِ شَانِي وَعَظِيمِ أَمْصَارِي، وَعِزِّ مَكَانِي
لَعِبِ الْغَرَامِ بِمُهْجَتِي وَجَنَانِي (عَجَبًا، يَهَابُ اللَّيْثُ حَدَّ سِنَانِ
وَأَهَابُ لَحْظِ فَاتِرِ الْأَجْفَانِ)
أَصْبَحْتُ فِي أَمْرِ الْهَوَى مُتَعَجِّبًا أَهْدِي إِلَى أَعْدَاءِ بَأْسًا صَيِّبًا
وَأَرَى الرَّدَى فِي الْحَرْبِ عَذَابًا طَيِّبًا (وَأُقَارِغُ الْأَهْوَالَ لَا مُتَهَيِّبًا
مِنْهَا سِوَا الْإِغْوَى رَاضٍ وَالْهَجْرَانِ)

Şerefime, yüksek mertebeme, büyük şehirlerimin ihtişamına ve mekanımın saygınlığına rağmen ne oluyor bana!

Aşk, canımla ve kalbimle oynadı. (Ne kadar da ilginç! Aslan mızrağın ucunu korkutuyor ve ben göz kapaklarının baygın bakışından korkuyorum).

Düşmanlara dehşet saçarken aşkın haline şaşıtm kaldım.

Ölümü savaşta tatlı, hoş buluyorum. (Can sıkıcı durumlarla savaşıyorum onlardan korkmadan, gönülsüzlük ve ayrılık dışında.)

3.1.1.4.2. Tesmîn

Kelime anlamı olarak “sekizleme” manasına gelen tasmîn, -tahmîs de geçerli olan kaideler çerçevesinde- bir şairin başkasına ait bir manzumenin beytlerinin önüne

⁹⁷⁰ Bu kaside için bkz. İbn Abbâr, *el-Hulletu’s-siyerâ*, c.2, s. 9.

⁹⁷¹ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 583-584.

altı mısra eklemesiyle meydana gelen musammat türüne verilen isimdir⁹⁷². Tesmînin kafiye düzeni, **aaaaaaa, bbbbbbba, ccccccca** ... şeklindedir.

İbnu'l-Hatîb'in şiirinde tesmîn türünde altmış dört beyitten ibaret bir manzumesi bulunmaktadır⁹⁷³. Söz konusu bu manzumesinde, Merînî Sultanı Ebû 'Înân Fâris'in hacibi İbn Ebî 'Amr için kaleme aldığı on altı beyitlik mersiyesinin her bir beytinin önüne üç beyit ekleyerek altmış dört beyitlik tesmîn nazmetmiştir. İbnu'l-Hatîb'in “...فَتَمَنَّتْهَا فِي سَبِيلِ مَرْضَاتِهِ وَبِحَسَبِ اقْتِرَاحِهِ يَقُولُ” Onu memnun etmek uğruna ve onun önerisi ölçüsünde sözümle tesmin ettim” şeklindeki ifadesiyle şiirinin nazım türünü ifade ettiği tesmîn şiirinin ilk sekiz dizesi şöyledir⁹⁷⁴: (et-Tavîl)

حَدِيثٌ، عَلَى رَغَمِ الْعُلَا، غَيْرُ كَاذِبٍ	يَغْصُ النَّوَادِي، عِنْدَهُ بِالنَّوَادِبِ
وَلِلَّهِ مِنْ سَهْمٍ، عَلَى الْبُعْدِ، صَائِبٍ	رَمَى تُغْرَةَ الْمَجْدِ، الصَّرِيحِ الْمُنَاسِبِ
أَيَا صَاحِبِي نَجْوَايَ، دَعْوَةُ صَاحِبٍ	أَطَافَتْ بِهِ الْأَشْجَانُ مِنْ كُلِّ جَانِبِ
(أَلَمَّا بِأَخْذَاتِ الْعُلَى وَالْمَنَاقِبِ	تَحَيَّ تَرَاهَا وَكَفَاتِ السَّحَابِ)
أَلَا فَاذْكُرْ رَوْضَ الْجَلَالِ الَّذِي دَوَى	عَلَى حِينَ هَزَّتْهُ السَّمَاحَةُ وَاسْتَوَى
وَجَادَتْهُ أَخْلَافُ الْخِلَافَةِ فَارْتَوَى	وَنُوحَا عَلَى نَجْمِ الْعُلَا الَّذِي هَوَى
فَأَبْرَزَ شَمْسَ الْجَوِّ فِي خِلْعَةِ الْجَوَى	فَلِلَّهِ مِنْ دَوَانٍ فَضْلٍ قَدْ انْطَوَى
(وَعُوجًا بِأَكْنَافِ الصَّرِيحِ الَّذِي حَوَى	مِنْ الْجُودِ وَالْإِفْضَالِ أَسْنَى الْمَرَاتِبِ)

(O) Yüceliğe rağmen, yalan olmayan bir haberdir. Ehil meclisleri onun esnasında ağıt yakan kadınlarla dolup taşmaktadır.

Hedefi bulan okun, yüksek seviyelerdeki şerefın gediğini vurması ne kötü!

⁹⁷² Suzan, **Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs**, s. 54.

⁹⁷³ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 125-128.

⁹⁷⁴ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 125.

Ey sırrımın iki yoldaşı! Ey dört bir yandan kederlerin onu kuşattığı dostun yakarışı!

Erdemlerin ve yüceliğin makamlarını ziyaret edin. Onların toprağını bulutlardan yağan yağmurlar canlandırıyor.

Haydi! Cömertlik onu sallarken solan ve olgunlaşan azametın bahçesine ağlayalım.

Hilafetin varisleri ona bol bol yağmur yağdırdı ve sulandı. Yas tutalım kayan yüceliğin yıldızına.

Tasa, kaftanı içindeki havanın güneşini gösterdi. Ne kadar da kötü erdemın divanının dürülmesi!

Yüksek erdemler ve cömertlikten daha parlak mertebeler barındıran mezarın kenarlarında konaklayın.

3.1.2. Vezin ve Kafiye

3.1.2.1. Kaside

Klasik Arap nazmında şekilsel ahengi sağlayan unsurlar, vezin ve kafiye⁹⁷⁵. Bu iki unsur, şiiri nesirden ayıran ölçütlerdir. Arap şirinde vezin, beyitteki hareke ve sukûn harflerinin veya seslerinin bir aheng içerisinde belli bir ölçüye göre düzenlenmesidir⁹⁷⁶. Bu seslerin sebep, vated ve fâsıla denilen küçük ses birimlerinden oluşan her birine “tef’île” denir ve bu tef’îleler vezinleri meydana getirmektedir. Bu vezinlerin sistemli bir şekilde düzenlenmesine de “bahr” denilmektedir⁹⁷⁷. Bunu ilk kez

⁹⁷⁵ el-Kayravânî, **el-‘Umde**, c.1, s. 243; Çetin, **Eski Arap Şiiri**, s. 59; Bekkâr, **Binâu’l-kaside**, s. 158.

⁹⁷⁶ el-Haşimî, **Mîzânu’z-zeheb**, s. 4; Nihad M. Çetin, “Arûz”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c.3, s. 424-437.

⁹⁷⁷ el-Haşimî, **Mîzânu’z-zeheb**, s. 14-18; Tural, **Arûz**, s. 20-21.

sistemleştirip disiplinize eden kişi el-Halil Ahmed b. el-Ferâhîdî (ö. 175/791)'dir⁹⁷⁸. el-Ferâhîdî'nin on beş bahr şeklinde tespit ettiği bu bahirlere, öğrencisi Ebû'l-Hasen Said b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215-830?) el-Mutedârik adıyla bir bahir daha eklenerek bu sayıyı on altıya çıkarmıştır⁹⁷⁹. Arap şairleri, daha önce tecrübeleri veya diğer şairlerin şiirlerini örnek alarak nazmettiği şiirlerini, bu tespitin ardından söz konusu bahirleri ölçü olarak nazmetmişlerdir.

Şairin divanında değerlendirmeye aldığımız iki musammat tarzındaki şiiri ile birlikte toplam 720 şiire ulaşan şiirlerinin tümü arûz vezinlerinde nazmedilmiştir. Bahirlerin meczû'ları hariç tutulduğunda, onun, on dört farklı bahirde şiir nazmettiği görülmektedir. Bu bahirlerin % 84,44 uzun bahirler, % 15,55 ise kısa bahirlerden oluşmaktadır. Onun uzun bahirleri tercih etmesi, duygularını daha kapsamlı bir şekilde dile getirme meyilinde olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, şairin duygularını ifade etmek için şiirini önemli bir enstrüman olarak kullanmasıyla da paralellik arz etmektedir. Şair, şiirlerinin aslan payına sahip uzun methiyelerinde en fazla et-tavîl ve el-kâmil uzun bahirlerini kullanmayı tercih etmiştir. Şairin genel itibarıyla ise en çok tercih ettiği arûz vezinleri, sırasıyla et-tavîl, el-kâmil, el-basît ve el-hafîf bahirleridir. Bu bahirler, Arap şairlerin yaygın bir şekilde şiirlerinde kullandıkları bahirlerdir⁹⁸⁰. Bu durum, şairin şekilsel bakımdan da klasik Arap şiir geleneğinden kopmadığını da göstermektedir.

Şairin şiirlerinde kullandığı uzun bahirlerinin türü ve sayısı bakımından tasnifi şöyledir:

Tablo 21: Şairin Şiirinde Kullandığı Uzun Bahirler ve Sayısı

Sıra	Bahir	Şiir	Sıra	Bahir	Şiir
1	et-Tavîl	215	6	el-Mutekârib	29

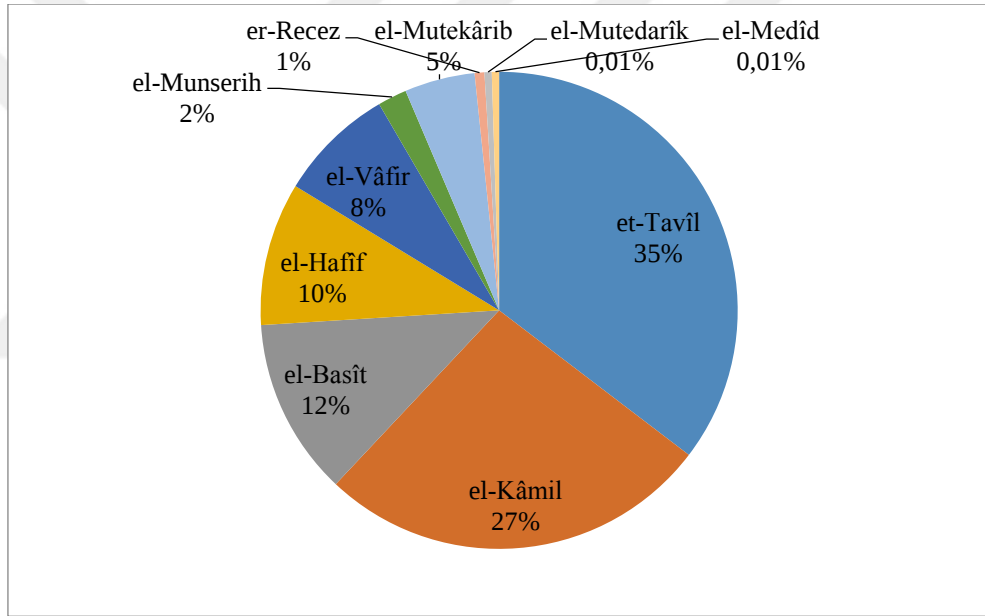
⁹⁷⁸ el-Haşimî, *Mîzânu'z-zeheb*, s. 11-12; Tural, *Arûz*, s. 54.

⁹⁷⁹ Tural, *Arûz*, s. 54.

⁹⁸⁰ Enîs, *Musîka's-şi'r*, s. 61 vd.

2	el-Kâmil	162	7	el-Munserih	12
3	el-Basît	73	8	er-Recez	4
4	el-Hafîf	59	9	el-Mutedarîk	3
5	el-Vâfir	48	10	el-Medîd	3

Söz konusu bu tablonun grafiksel görünümü ise şöyledir:

Şekil 11. Şairin Kullandığı Uzun Bahirler ve Sayısının Grafiği

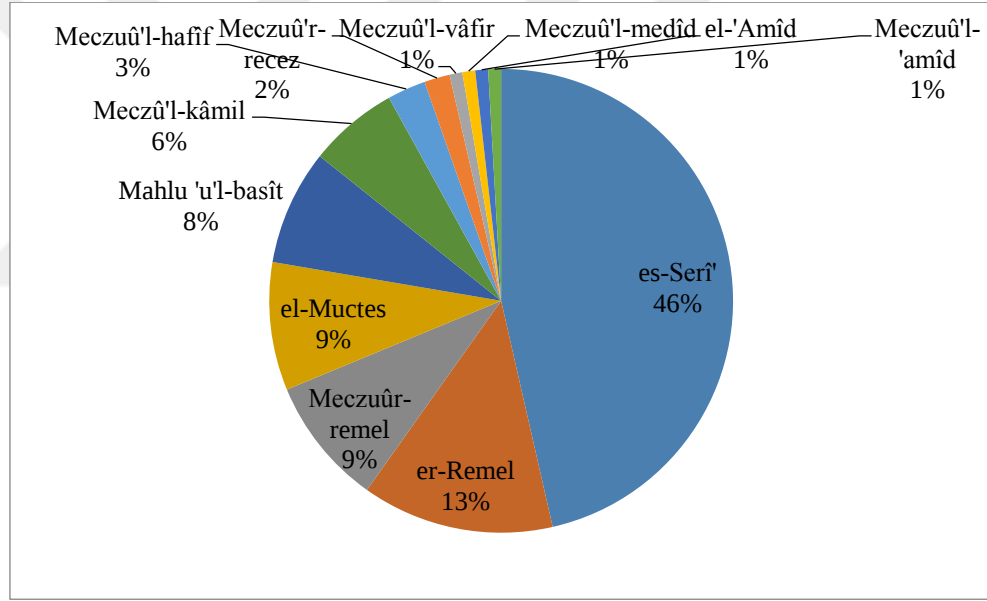
Şairin şiirlerinde kullandığı kısa bahirlerinin türü ve sayısı bakımından tasnifi ise şöyledir:

Tablo 22: Şairin Şiirinde Kullandığı Kısa Bahirler ve Sayısı

Sıra	Bahir	Şiir	Sıra	Bahir	Şiir
1	es-Serî'	52	7	Meczuû'l-hafîf	3

2	er-Remel	15	8	Meczuû'r-recez	2
3	Meczuû'r-remel	10	9	Meczuû'l-vâfir	1
4	el-Muctes	10	10	Meczuû'l-medîd	1
5	Mahlu'û'l-basît	9	11	el-'Amid	1
6	Meczuû'l-kâmil	7	12	Meczuû'l-'amîd	1

Söz konusu kısa bahirlerin tablosunun grafiksel yansıması ise şöyledir:

Şekil 12. Şairin Kullandığı Kısa Bahirler ve Sayısının Grafiği

Yukarıdaki tablo ve grafiklerden de anlaşıldığı gibi şairin şiirindeki bahir çeşitliliği göze çarpmaktadır. Bu durum, bize onun şiirdeki maharetine ve arûz ilmine olan hakimiyetine işaret etmektedir.

Klasik Arap nazımının diğer bir şekilsel unsuru da kafiye'dir. Arap edebiyatında kafiye için beytin son kelimesi; son kelimenin bir kısmı, son iki kelime ve beytin sonundaki kelimenin son sakin harfinden bir önceki sakin harfin öncesindeki harekeli

harfin de dahil olduğu kısım gibi birbirinden farklı şekillerde kafiye tahdidi yapılmıştır⁹⁸¹. Genel bir ifadeyle kafiye, şiirde ritmi sağlayan vezne göre belirli aralıklarla aynı sesin her beytin sonunda tekrarlanmasıdır⁹⁸². Bir kasidenin kafiye düzenini harflerle ifade edecek olursak, bu **aa, ba, ca, da** ... şeklindedir. Kafiye düzeninde beytin sonunda yer alan kafiyenin sonundaki sahih ve zaid olmayan harfe “harfu’r-revî” denir ve bu revî harflerine göre şiirler lâmiyye, siniyye, raiyye vb. şekilde adlandırılmıştır⁹⁸³.

Şairin şiirindeki kafiye düzeni irdelendiğinde, şiirlerinin revî harfleri, şiir ve beyit sayısı bakımından şöyle bir tablo oluşmaktadır:

Tablo 23: Şairin Şiirinde Kullandığı Revi Harfi ve Sayısı

Sıra	Revi	Şiir	Beyit	Sıra	Revi	Şiir	Beyit
1	ء	10	111	16	ط	9	93
2	ب	80	834	17	ظ	1	2
3	ت	30	161	18	ع	18	237
4	ث	5	34	19	غ	1	4
5	ج	22	173	20	ف	13	156
6	ح	27	383	21	ق	33	389
7	خ	-	-	22	ك	8	84

⁹⁸¹ el-Haşimî, *Mîzânu’z-zeheb*, s. 127-128.

⁹⁸² Emin Ali es-Seyid, *Fî ‘İlmi’l-kâfiye*, Mektebetu’z-zehrâ’, Kahire tsz., s. 22; Abdulaziz Atîk, *‘İlmu’l-‘arûd ve’l-kâfiye*, Dâru’n-naḥdati’l-‘Arabiyye, Beyrut 1987, s. 136-137.

⁹⁸³ el-Haşimî, *Mîzânu’z-zeheb*, s. 129-130; Atîk, *‘İlmu’l-‘arûd*, s. 136-137.

8	د	91	1040	23	ل	51	755
9	ذ	1	2	24	م	47	669
10	ر	105	1076	25	ن	63	674
11	ز	5	15	26	و	10	62
12	س	19	255	27	ه	27	105
13	ش	5	35	28	لا	11	131
14	ص	4	15	29	ي	9	76
15	ض	15	98				

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, şairin revî harfî olarak en çok tercih ettiği harfler sırasıyla ر, د, ب, ن, ل ve م harfleridir. Bu harfler, Arap şiirinde en çok tercih edilen revî harfleridir⁹⁸⁴. Şairin en az tercih ettiği harfler ise ذ, ظ, غ, ص, ث, ز ve ش revî harfleridir ve خ harfini ise hiç kullanmamıştır. Bu harfler ise Arap şiirinde en az tercih edilen revî harfleridir⁹⁸⁵. Şairin bu tercihleri, bize onun Arap şiirindeki yaygın kafiye geleneğine bağlı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte onun Arap şiirinde revî harfî olarak kullanımı nadir olan ض, ه, ط ve و harflerini⁹⁸⁶ kullanarak toplam altmış bir şiir nazmetmesinin yanı sıra onun okunuşu zor ve peltek harfleri bile kullanması şiirdeki maharetinin göstergesidir.

⁹⁸⁴ Enîs, *Musîka's-şi'r*, s. 246.

⁹⁸⁵ Enîs, *Musîka's-şi'r*, s. 246.

⁹⁸⁶ Enîs, *Musîka's-şi'r*, s. 246.

3.1.2.2. Muvaşşah ve Zecel

Muvaşşah ve zecel, klasik Arap kaside formundaki tek vezin ve kafiye geleneğinden farklılık arz etmektedir. Birbirine benzer olan bu iki şiir türü arasındaki tek fark, kullanılan dilin mahiyetidir. Yani muvaşşah şiirinde harce denilen son kısım dışında fasih Arapça, zecel türünde ise ammice/halk dilinin tercih edilmesidir⁹⁸⁷. Muvaşşahlar, klasik Arap şiirinin arûz vezinleri ve serbest vezinler olmak üzere iki tarz vezinle nazmedilmiştir⁹⁸⁸. Bununla birlikte bazı muvaşşahlar, müziksel ritmin coşkusu ve ahengin artması için farklı arûz vezinlerinin harmanlanmasıyla nazmedilmiştir.

Bu bilgiler ışığında şairin muvaşşah şiirine baktığımızda, onun da vezin tercihi bu çerçevededir. İbnu'l-Hatîb, muvaşşahlarında klasik Arap arûz vezinlerine bağlılık azminde olmakla birlikte müzikal ahengi ve coşkuyu yakalamayı hedeflemiştir. O, aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi, bazı muvaşşahlarında hafif, mütedârik, remel gibi bestelenmeye, müziğin akışına uygun klasik Arap arûz vezinlerini tercih ederken, bazılarında bu vezinlerin meczû' ve meştûr vezinlerini, bazılarında ise kuflun cüzlerinde/gusnlarında farklı iki bahir veznine yer vermiştir. Bunun yanı sıra bilinen arûz vezinleri dışında serbest vezinde de muvaşşah nazmetmiştir. Ona nisbet edilen beş dizelik muvaşşah şiiri hariç tutulduğunda⁹⁸⁹, onun muvaşşah şiirinin vezin türü ve sayısı tasnif edildiğinde şöyle bir tablo oluşmaktadır:

Tablo 24: Şairin Muvaşşah Şiirinde Kullandığı Bahirler ve Sayısı

Sıra	Bahir	Muvaşşah Sayısı	Beyit Sayısı
1	el-Hafîf	3	91
2	el-Hafîf+el-Mutedârik	3	74
3	es-Serî'	2	58

⁹⁸⁷ Tuzcu, "Endülüs Müvaşşahaları ve harceler", s. 81.

⁹⁸⁸ İbn Senâ' el-Mulk, **Dâru't-tirâz**, s. 33.

⁹⁸⁹ el-Herût, **Muvaşşahât**, s. 159.

4	er-Remel	1	52
5	Meczû‘u‘l-besît	1	27
6	Meştûr‘u‘l-besît	1	37
7	Serbest vezin	1	25

Şairin klasik kasidede kafiye düzenine gösterdiği ihtimam, muvaşşahalarına da yansımaktadır. İbnu‘l-Hatîb, kuflun cüzleri/gusnleri arasında tek kafiye düzenine uyduğu gibi, dört cüz şeklinde olan kuflarda bile, birinci ile üçüncü ve ikinci ile dördüncü cüz arasında kafiye uyumuna bağlı kalmaya özen göstermiştir. Şairin kuflun ve beytin cüzlerindeki kafiye uyumuna gösterdiği bu ihtimam nedeniyle bazı muvaşşahaları klasik kaside görünümündedir.

Şairinin zecellerine baktığımızda ise zecellerin kafiye ve şekilsel yapısı muvaşşah şiirinden farksızdır. Ama vezni ise çoğunlukla serbest vezindir. Zecellerde hakim dil fasih Arapçadan ziyade melhûndur.

3.2. ÜSLUP VE DİL ÖZELLİKLERİ

Üslup, yazarın duruşunu ifade etmek için kullandığı yol ve özellikle kelime seçimi, anlatım biçimi, ritim ve edebi sanatları tercihinde onun özgün edebi kişiliğini yansıtan tarzdır⁹⁹⁰. Ayrıca kişinin duygu, düşünce ve heyecanını ifade etme şekli ve dili kullanma biçimi şeklinde tanımlandığı gibi⁹⁹¹, ifade biçimleri ve kalıpların dokunduğu tarz, minval şeklinde de tanımlanmıştır⁹⁹². Üslup, bir şair veya yazarı diğer kalem erbablarından ayıran en önemli unsurdur. Mahir yazar ve şairin kendine özgü bir üslubu vardır. Şairin üslubu, cümle ve kelime tercihinde, lafız ve mana uyumunda ve edebî sanatları kullanımında kendini göstermektedir.

⁹⁹⁰ Abdunnûr, **Mu‘cemu‘l-edebî**, s. 20.

⁹⁹¹ İsmail Durmuş, “Üslûp” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2012, c.42, s. 387.

⁹⁹² Bekkâr, **Binâu‘l-kasîde**, s. 148.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, genel olarak sabık Arap şairlerin şiirlerinde kullandıkları dil, üslup ve yöntemleri benimsemiş ve uygulamıştır. İbnu'l-Hatîb, şiirlerinde doğulu şairlerin yolunu takip ettiğine dair çok sayıda beyanda bulunmuştur⁹⁹³. O, şiirinde bazı şairlerin sadece isimlerine atıfta bulunmuş, bazılarının ise şiirlerinden tazminler yapmıştır.

İbnu'l-Hatîb'in üslubunun ele alınacağı bu bölümde kelime ve cümle tercihleri, anlatım yöntemleri ve şiirinde yer verdiği beyân ve bedii sanatları üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Kelime Tercihi

Kelime, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesinin temel aracıdır. Sosyal bir varlık olan insanın kendini ifade ederken amacına ulaşabilmesi için muhatapda istenen düzeyde bir etki yaratması gerekir. Bunun için de iletişimde başvurulacak kelimenin anlamı anlaşılabilir olmalı ve söyleminin de hem kolay hem de muhatapda dikkat uyandırıcıdır.

Şair, kelime tercihinde genel itibarıyla manası konusunda uyumlu, telaffuzu rahat, manası hoş ve fasih kelimeler kullanmış, fesâhat⁹⁹⁴ kusurlarının giderilmesi hususuna özenle riayet etmiş ve kelime seçiminde titiz davranmıştır. Bununla birlikte, bazen yaygın kullanıma sahip ve herkes tarafından anlamı bilinen kelimeler kullanmak yerine, nadir kullanıma sahip ve anlamca pek bilinmeyen kelimeler de kullanmıştır⁹⁹⁵. Ancak bu durum, onun kelime dağarcığının dar olmasının aksine dile olan hakimiyetinin bilinçli bir tercihi olarak değerlendirilebilir. Merînî Sultanı Ebû 'Înân Fâris'e Mağrib'in Sebte şehrinden yazdığı beş beyitlik şiirine “كُلِّ كَلِمَةٍ مِنْهَا سِنَّ”-her kelimesinde sîn (harfî)

⁹⁹³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 179, 247, 325, 361, 423; c.2, s. 524, 603, 608, 712, 728.

⁹⁹⁴ Fesâhat, sözlükte açık, berrak, saf olma manasında kullanılırken, terim olarak ise cümleyi oluşturan lafızların manasının açık olması ve akıcı olup dinleyiciyi cezbetmesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2015, s. 35.

⁹⁹⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 729-731.

vardır...” ibaresiyle başlaması, kelime seçimine gösterdiği özenin açık göstergesidir. Şairin söz konusu beş beyitlik şiirinin ilk dizesi şöyle kaydedilmiştir⁹⁹⁶: (et-Tavîl)

سَقَتْ سَارِيَاتُ الشُّحْبِ سَاحَةَ "فَاسٍ" سَوَاكِبَ تَكْشُو السَّرْحَ حُسْنَ لِبَاسٍ

Bulutların esintileri, Fâs bölgesine bahçeye güzel elbisesini giydiren yağmurlar yağıyordu.

Şairin kelime tercihinde göze çarpan önemli unsurlardan biri, bazı şiirlerinde vezin gereği nida edatının hazfı, muhtedanın hazfı, soru edatının hazfı, terhim, takdim ve tehir, mutekellim zamirinin hazfı, zamiri yerine göre meczum veya merfu yapma, fiili meczum yapma, musenna emir fiili kullanma gibi kelimelere başvurusudur. Örneğin şair, aşağıdaki dizesinde vezin gereği muhtedanın hazfıne şöyle yer vermiştir⁹⁹⁷: (et-Tavîl)

هُمَامٌ إِذَا مَا عَايَنَ الْقَرْنَ سَيِّفُهُ فَمَوْعِدُهُ الْحَشْرُ الَّذِي لَيْسَ يُخْلِفُ

(O) yiğittir ki rakip onun bizzat gördüğünde, buluşma yeri sözünden dönmeyen haşrdir.

Merînî Sultanı Ebû ‘Înân’ın makamında ona inşâd ettiği sekiz beyitlik kasidesinin matla‘ dizesinde ise vezin gereği sıklıkla başvurduğu nida edatının hazfıne şöyle başvurmuştur⁹⁹⁸: (el-Munserih)

خَلِيفَةُ اللَّهِ سَاعَدَ الْقَدْرُ غُلَاكَ مَا لَاحَ فِي الدُّجَى قَمَرُ

(Ey) Allah’ın halifesi! Karanlıkta ay parladıkça, kader senin yüceliğine yardımcı olsun.

⁹⁹⁶ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 735.

⁹⁹⁷ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 670.

⁹⁹⁸ İbnu’l-Hatîb, *Divan*, c.1, s. 403; İbn Haldûn, *el-İber*, c.7, s. 441.

Şairin kelime tercihinde öne çıkan diğer önemli husus ise hem nesir hem de nazımda sıklıkla başvurduğu kelime, cümle ve beyit tekrarıdır. Şiirine duygu katmak, muhatabı cezbetmek veya lafzi tekit gibi maksatlarla başvurduğu tekrar, bazen şiirine lafız ve mana bakımından bir aheng katarken, bazen de farklı şiirlerinden yaptığı beyit tazminleri onu tekrar düşürüp okuyucu ve dinleyicide bir bıkkınlık hissi uyandırabilmektedir. Ancak bu tekrarlar, irticalen söylediği uzun kasidelerinde olup, onun edebi maharetinin kalitesine gölge düşürecek boyutta olduğu kanısında değiliz. Örneğin şair, aşağıdaki dizesinde manayı güçlendirmek, muhatabı ikna etmek maksadıyla ماء ve طَعَامْ kelimelerinin tekrarına ustalıkla yer vermiştir⁹⁹⁹: (el-Basît)

لَا الْمَاءُ بَعْدَكَ مَاءٌ حِينَ أَشْرَبُهُ وَلَا الطَّعَامُ طَعَامٌ يُذْنِي لِي

Senden sonra su su değildir içtiğimde ve yemek yemek değildir bana sunulduğunda (Senden sonra ne içtiğim suyun ne de yediğim yemeğin tadı yok).

Şair, hocası Ali b. Ceyyâb'a yazdığı mersiyesinin aşağıdaki dizelerinde de manayı kuvvetlendirmek için maharetle tekrara başvurmuştur¹⁰⁰⁰: (el-Kâmil)

مَا كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ نَعَشِكَ أَنْ أَرَى "رَضَوَى" نَسِيرُ بِهِ عَلَى الْأَعْنَاقِ

مَا كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ دَفْنِكَ فِي الثَّرَى أَنَّ اللَّحُودَ خَزَائِنُ الْأَغْلَاقِ

Senin naaşından önce, Radvâ Dağı'nı boyunlar üstünde taşıyacağımızı göreceğimi sanmıyordum.

Senin toprağa defninden önce, kabirlerin değerli şeylerin hazineleri olduğunu sanmıyordum.

Şair, aşağıdaki nebevî methiyesine ait şu dizelerinde de duygu coşkunu yansıtan tekrara yer vermiştir¹⁰⁰¹: (el-Basît)

⁹⁹⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 513.

¹⁰⁰⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 710.

صَلَّى عَلَيْكَ إِلَاهُ الْعَرْشِ مَا هَطَلَتْ مَدَامِغُ السُّحْبِ أَوْ عَيْنُ الْمُحِبِّينِ
صَلَّى عَلَيْكَ إِلَاهُ الْعَرْشِ مَا ضَحَكَتْ مَبَاسِمُ الرَّهْرِ فِي تَغْرِ الْأَفَانِينِ

Şiddetli yağmur yağdıkça veya aşıkların gözyaşları şiddetli yağmur gibi aktıkça Arş'in ilahı sana ihsan etsin.

Sık ağaçların koyunda çiçeğin ağızları güldükçe Arş'in ilahı sana ihsan etsin.

Şairin şiirindeki kelime tercihlerinde dikkate alınması gereken başka bir husus da meşhur Arap edip ve şairlerin, tarihi şahsiyetlerin ve olayların, meşhur mekanların isimlerini sıklıkla zikretmesidir. Örneğin aşağıdaki dizesinde Abbasî halifeleri el-Mansûr ve es-Seffâh'ın isimlerini zikrederek memduhunu onlarla kıyaslamıştır¹⁰⁰²: (el-Kâmil)

أَنْسَيْتَنَا بِخَسَامِكَ الْمَاضِي الظُّبَى وَلَوْ أَكْ، "الْمَنْصُورَ" وَ"السَّفَّاحَا"

Sancağın ve keskin kılıcınla el-Mansûr ve es-Seffâh'ı unutturdun.

Nasrîlerin soyunun dayandığı sahabe Sa'd b. 'Ubbade'ye Nasrî emîrlere nazmettiği medih şiirlerinde çok sayıda atıfda bulunan şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a yazdığı methiyesinin aşağıdaki dizesinde ona şöyle yer vermiştir¹⁰⁰³: (et-Tavîl)

إِمَامٌ هَدَى مِنْ "آلِ سَعْدٍ" نِجَارَهُ وَنَصْرُ الْهُدَى مِيرَاثُهُ "لِبَنِي سَعْدٍ"

Soyu Sa'd ailesinden olan hidayet lideridir ve hidayet in zaferi Benî Sa'd'a mirasıdır.

İbnu'l-Hatîb'in meşhur Arap şairlerin isimlerini sıklıkla tekrarladığı dizelerine aşağıdaki dizesi güzel bir örnektir¹⁰⁰⁴: (et-Tavîl)

¹⁰⁰¹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 613.

¹⁰⁰² İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 223.

¹⁰⁰³ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 299.

وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ بِالشُّعْرِ يَغْتَبِي وَكَمْ حُجَّةٍ فِي شِعْرِ "كَعْبٍ" وَ"حَسَنِ"

Allah'ın resulu şiire ihtimam gösteriyordu. Ka'b (b. Zuheyr) ve Hasan (b. Sabit)'in şiirinde nice delil var!

Fars sultan ve saraylarının ve Rum sultanlarının isimlerini de şiirinde defalarca zikreden şair, aşağıdaki dizesinde buna şöyle değinmiştir¹⁰⁰⁵: (et-Tavîl)

وَأَرْدَى "أَنُوشِـرْوَانَ" "كَسْرَى" بِصَرْفِهِ كَسِيرًا، وَلَمْ يَتْرُكْ "لَقَيْصَرَ" مِنْ قَصْرِ

(Zaman) Feaketiyle Fars Kralı Enûşirvân'ı yenerek yere yıktı ve Rum Kralı Kayser'in sarayını bırakmadı.

İbnu'l-Hatîb, bununla beraber şiirinde başka şairlerin şiirlerinden tazminler, ayet ve hadislerden iktibaslar, meşhur olaylara, atasözleri vb. durumlara göndermeler yaptığı gibi teşbih, istiare, kinaye, mecaz gibi beyan sanatları ve çok sayıda bedii sanatları da kullanmıştır. Zikrettiğimiz bu unsurlara daha sonra detaylı bir şekilde değinilecektir.

3.2.2. Cümle Yapıları

Arap edebiyatında cümle yapıları meanî ilminin konusudur. Cümle yapılarına önem atfedilmiştir. Cümlenin fesahatında bazı şartlar aranmıştır. Bir cümlenin fasih olması için telaffuzu zorlaştıran benzer telaffuza sahip lafızların yanyana gelmesi ve kulağı rahatsız etmesi anlamına gelen **tenâfuru'l-kelimât**, sözün meşhur nahiv kurallarına aykırılık teşkil etmesi manasındaki **da'fu't-te'lîf**, sözün kastedilen manayı ifade etmesinden uzak olması demek olan **ta'kîd**, tekrarın çokça yapılması olan **kesretu't-tekrâr**, fiillerin atıfsız peş peşe gelmesi, zincirleme isim tamlamalarının kullanılması ve sıfatların art arda kullanılması gibi söz kusurlarını ihtiva etmemesi gerektiği vurgulanmıştır¹⁰⁰⁶. Bununla birlikte sözün kusursuz olması için muktezâ-yı

¹⁰⁰⁴ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 594.

¹⁰⁰⁵ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 397.

¹⁰⁰⁶ et-Tefâzânî, **el-Mutavvel**, s. 16-17; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâğa**, Muessesetu'l-kutubi's-sekâfe, 2. Baskı, Beyrut 2014, s. 18-25; Boleli, **Belâgat**, s. 19-26; Bulut, **Belâgat**, s. 39-44.

hâle de uygun olması koşulu da aranmıştır. Cümleler, haberî ve inşâî olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

3.2.2.1. Haberî Cümleler

Bir hüküm bildiren ve hakkında “doğrudur” veya “yanlıştır” gibi bir hüküm verilebilen cümleye haberî cümle denir¹⁰⁰⁷. Bu cümle, isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki türdür. Haber cümlesinin muhataba bilmediği bir hükmü bildirmesi olan fâide-i haber ve mutekellimin muhatabın bildiği bir hükmü kendisini de bildiğini farkettilmesi olan lâzım-ı fâide-i haber şeklinde iki temel gayesi bulunmaktadır¹⁰⁰⁸. Bu iki temel gaye dışında, tahassur (üzüntüyü bildirme), övme, uyarı, kınama, öğüt verme gibi gayelerle de kullanılmaktadır.

İbnu'l-Hatîb, isim cümlelerinde, bazen peş peşe isim cümlelerini sıralarken bazen de mübtedayı hazfederek beyte direk haberle başlayıp peşinden de haberin sıfatı cümlelere yer vermiştir. Bu durum, daha önce incelediğimiz şiir örneklerinde de görülmekle birlikte, şairin Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u methettiği methiyesinin aşağıdaki iki beyti bu türden cümlelerine güzel bir örnektir¹⁰⁰⁹: (et-Tavîl)

إِمَامٌ بِهِ عَزَّ الْهُدَى وَتَبَادَرَتْ لِبَاعِيهِ الدُّنْيَا وَذَلَّ بِهِ الْكُفْرُ
فَضَاءٌ تَضِيقُ الْأَرْضُ عَنْهُ بِرَحْمَتِهَا وَشَيْمَةٌ حَلِمٌ لَا يَضِيقُ بِهَا صَدْرُ

(O) hidayetin onunla şereflendiği, dünyanın onun biatı için acele ettiği ve küfürün onunla acizleştiği liderdir.

(O) yeryüzünün ferahlığıyla daraldığı gökyüzüdür ve göğse ferahlık veren yumuşak huydur.

¹⁰⁰⁷ Ali Bulut, **Belâgat Meânî-Beyân-Bedî**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2015, s. 94.

¹⁰⁰⁸ Bulut, **Belâgat**, s. 95-96.

¹⁰⁰⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 400.

Şairin Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için yazdığı başka bir methiyesinin aşağıdaki beyitleri ise peş peşe isim cümlelerini kullanmasına güzel bir örnek teşkil etmektedir¹⁰¹⁰: (el-Kâmil)

النَّصْرُ لَفِظٌ أَنْتُمْ مَذْلُومُهُ وَالِدَيْنِ رَوْضٌ أَنْتُمْ نَوَارُهُ
وَالْحِلْمُ لِحِظٌ أَنْتُمْ أَجْفَانُهُ وَالْعِلْمُ قَلْبٌ أَنْتُمْ أَنْوَارُهُ
نَصْرُ النَّبِوَةِ فِيكُمْ مُسْتَوْدَعٌ فَهُوَ النَّسِيمُ وَأَنْتُمْ أَسْحَارُهُ

Nasr (Yardım), bir lafızdır; sizler, onun manasıdır. Din, bir bahçedir; sizler, onun çiçeklerisiniz.

Hilm, bir gözdür; sizler, onun kapaklarıdır. İlim, bir kalptir; sizler, onun nurlarıdır.

Nübüvvetin yardımı (hizmeti) size emanet edilmiştir. O, esintidir, sizler ise onun seherlerisiniz.

İbnu'l-Hatîb, fiil cümlelerinde ise muzari fiiline oranla daha çok mazi fiilini tercih etmiştir. Bu, onun tasavvuf temalı yirmi altı beyitlik kasidesinin aşağıdaki ilk dizelerinde bariz bir şekilde ortaya konmuştur¹⁰¹¹: (el-Mutekârib)

جَلَا الْحَقُّ قَلْبِي حَتَّى أَنْارَا فَأَنْسَتُ مِنْ جَانِبِ "الطُّورِ" نَارَا
وَذُرْتُ عَلَى مَرْكَبِي دُورَةً يُحَقِّقُ مَنْ دَارَهَا مُلْكٌ "دَارَا"
وَحَقَّقْتُ إِنِّي فِي وَهْيٍ كُنْزٌ فَأَخْرَجْتُهُ إِذْ هَدَمْتُ الْجِدَارَا

Hak, parlayıncaya kadar kalbimi aydınlattı, terbiye etti. Öyle ki Tûr'un yanında ateşi gördüm.

Etrafımda onu dönenin Dârâ'nın mülkünü hakir gördüğü bir tur döndüm.

¹⁰¹⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 373.

¹⁰¹¹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 385-386.

Özümü gerçekleştirdim ve o hazinedir. Zira duvarı yıkınca onu çıkardım.

Sonuç olarak İbnu'l-Hatîb'in şiirinde cümlelerin fesahatına önem verdiği ve fasih cümleler kurmadaki titizliği göze çarpmaktadır. Şair, haberî cümleleri daha fazla kullanmıştır. Onun şiir muhtevasına göre haberî cümleler, büyük oranda fiil cümlelerinden oluşmaktadır. Ama şair, isim cümlelerini de sıklıkla kullanmaya özen göstermiştir. Haberî cümleleri, daha çok te'kit edatlarının bulunmadığı ibtidâî haber tarzındadır. Şair, haberî cümleleri daha çok bir hükmü bildirmek maksadıyla kullanılan fâide-i haber gayesiyle kullanmıştır.

3.2.2.2. İnşâî Cümleler

Hakkında “doğrudur” veya “yanlıştır” gibi bir hüküm verilemeyen cümleye inşâî cümle denir¹⁰¹². İnşâî cümleler, talebî (talep bildiren) ve gayr-i talebî (talep bildirmeyen) cümleler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Talebî cümleler, emir, nehiy, istifhâm, temennî ve nidâ cümleleridir. Gayr-i talebî cümleler ise medih ve zem sözleri, yemin lafızları, taaccüb, bazı mukarebe ve tereccî (umma) fiilleriyle başlayan cümleler ve alış-veriş vb. sözleşme sigaları gibi cümlelerdir¹⁰¹³.

İbnu'l-Hatîb, şiirlerinde önemli oranda inşâî cümlelere yer vermiştir. O, inşâî cümlelerden medih ve zem, yemin, taaccüb ve tereccî (umma) gibi gayr-i talebî cümlelerden ziyade talebî cümleleri daha sıklıkla kullanmıştır. Bu nedenle şairin daha çok kullandığı talebî cümleler üzerinde durulacaktır.

3.2.2.2.1. Emir

Emir, bir fiilin yapılmasını istemektir. Emir cümleleri, esas olarak talep için kullanılmakla birlikte, dua, ibâha, irşad, tehdit, aciz bırakma, horlama, tesviye, temenni,

¹⁰¹² el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 7-8.

¹⁰¹³ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 55 vd.; Bulut, *Belâgat*, s. 107 vd.; Nusrettin Boleli, *Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî' ilimleri) Arap Edebiyat*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013, s. 229 vd.

rica gibi amaçlarla da kullanılmaktadır¹⁰¹⁴. Talebî inşâî cümlelerden en sık emir cümlelerini kullanan İbnu'l-Hatîb, memeduhuna öğüt vermek, taleplerini bildirmek, dua etmek gibi farklı maksatları hedeflemiştir. O, nasihat vermek amacıyla emir cümlelerini peş peşe kullanmaya sıklıkla başvurmuştur. Bu üslubunu, Nasrî Emîri el-Ganî Billah'a yazdığı ve en uzun kasidesi olan methiyesinin aşağıdaki dizelerine şöyle yansıtmıştır¹⁰¹⁵: (el-Kâmil)

فَاشْمُلْ بِعَفْوِكَ مَنْ تَجَنَّى أَوْ جَنَى وَاسْلُكْ طَرِيقَتَكَ الَّتِي هِيَ أَمْثَلُ
وَاحْرُسْ حِمَى الْعُلْيَا، فَمَجْدُكَ مُنْجِدٌ وَاطْلُبْ مَدَى الدُّنْيَا فَسَعْدُكَ مُقْبِلُ

Affinla suçlayanı da suçlananı da kucakla. Mükemmelle daha yakın olan yolunu takip et.

Yüceliğin sığınağını koru. Senin asaletin, şanın yardımcıdır. Dünyanın menzilini iste. Bahtın, şansın gelecektir (açıktır).

Şair, nebevî methiyesine ait aşağıdaki dizesinde ise rica maksadıyla emir cümlesini şöyle kullanmıştır¹⁰¹⁶: (el-Basîl)

وَكُنْ شَفِيعِي فِي النَّارِ يَا أَمَلِي لَعَلَّ أَحْظَى بِأَجْرِ غَيْرِ مَنْنُونِ

Cehennemde şefaataçım ol ey umudum! Belki kesintisiz mükafat kazanırım.

Şair, Gırnâta şehrine olan hasretini ifade ettiği otuz sekiz beyitten ibaret olan kasidesinin aşağıdaki dizelerinde öneri maksadıyla emir cümlelerini şöyle kullanmıştır¹⁰¹⁷: (et-Tavîl)

سَلُّوا عَنِ فُؤَادِي بَعْدَكُمْ كَيْفَ حَالُهُ وَقَدْ قَوَّضْتُ عِنْدَ الصَّبَاحِ رَحَالُهُ

¹⁰¹⁴ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 56-57.

¹⁰¹⁵ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 514-515.

¹⁰¹⁶ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 612.

¹⁰¹⁷ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 493.

سَلِ الدَّهْرَ عَنْ أَبْنَاءِ "نَصْرِ" وَإِنْ تَشَأْ فَسَلْ عَنْهُمْ الدِّينَ الَّذِي هُمْ رِجَالُهُ

Sizden sonra kalbimin halinin nasıl olduğunu sorun. Sabahleyin (kalbimin) konaklama yerleri harap oldu.

Eğer istersen, Nasr'ın evlatlarını zamana sor ve fedaileri oldukları dini onlara sor.

Şairin sık kullandığı emir cümlelerinden biri de genellikle şiirini ve şahsını övgüyle sonlandırdığı kasidelerinin sonlarında yer verdiği isim-fiillerle başlayıp talep bildiren cümlelerdir. Söz konusu bu türden emir cümlelerine örnek vereceğimiz aşağıdaki beyit, onun Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a nazmettiği kasidesinin hatime beyitlerindendir¹⁰¹⁸: (et-Tavîl)

وَذُونُكَهَا مِنْ بَحْرِ فِكْرِي جَوَاهِرًا تَقْلُدُ فِي نَحْرِ وَتُنْظُمُ فِي عَقْدِ

Haydi fikrimin denizinden gelen boyna takılan ve gerdanlığa dizilen mücevherleri al.

Şair, dua maksadıyla da emir cümlelerini sık sık kullanmıştır. Nebvî methiyesine ait aşağıdaki dizelerinde dua maksadıyla emir cümlelerine şöyle yer vermiştir¹⁰¹⁹: (el-Basît)

صَلِّ عَلَيْكَ إِلَاهُ الْعَرْشِ مَا صَدَحَتْ قُمْرِيَّةٌ فَوْقَ أَفْنَانِ الرَّيَاحِينِ

صَلِّ عَلَيْكَ إِلَاهُ الْعَرْشِ مَا غَرَّدَتْ حَمَائِمٌ فَوْقَ أَغْصَانِ الْبَسَاتِينِ

Kumru, güzel kokulu bitkilerin dallarında terennüm ettiği süre Arş'ın ilahı sana ihsan etsin.

¹⁰¹⁸ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 300.

¹⁰¹⁹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 613.

Güvercinler, bahçelerin (ağaçlarının) dallarında öttükleri süre Arş'ın ilahı sana ihsan etsin.

3.2.2.2.2. Nehiy

Nehiy, bir fiilin yapılmamasını talep etmektir. Esas kullanım amacı yasaklamak olan bu cümleler, dua, irşad, tehdit, rica, kınama gibi amaçlarla da kullanılmaktadır¹⁰²⁰. İbnu'l-Hatîb, nehiy kipini nasihat, uyarı, kınama gibi farklı durumlarda kullanmıştır. Nasrî Emîri el-Ganî Billah'a nazmettiği methiyesinin aşağıdaki beytinde öğüt vermek maksadıyla nehiy cümlesini şöyle kullanmıştır¹⁰²¹: (el-Kâmil)

وَلَا تُبْدِ هُونًا فِي الشَّدَائِدِ إِنِّ عَرْتُ فِقْدَرٍ مَا تُبْدِيهِ قَدْرُكَ يَحْمُلُ

Felaketler, musallat olurlarsa tevazu gösterme. Zira ona gösterdiğin (tevazu) kadar değer bilmez.

Şair, aşağıdaki dizesinde ise nasihat maksadıyla nehiy cümlesine şöyle yer vermiştir¹⁰²²: (el-Basît)

وَلَا تَقْرَبَنَّ بِمَا يُعْنَى عَلَيْكَ غَدًا وَتَسْتَخِفُّ بِحِمْلٍ لَسْتَ تُقْدِرُهُ

Yarın seni yoracak şeye asla yaklaşıma. Güç getiremediğin yükü de hafife alma.

Şair, Gırnâta şehrine duyduğu özlemi dile getirdiği şiirinde ise uyarı maksadıyla şu şekilde nehiy kipini kullanmıştır¹⁰²³: (et-Tavîl)

وَلَا تَحْسَبُوا أَنَّي سَلَوْتُ عَلَى النَّوَى فَسَلُونِ قَلْبِي فِي هَوَاكُمُ مُحَالَهُ

Sanmayın ben unuttum uzakta. Sizin hasretinizle kalbimin avuntusu imkansızdır.

¹⁰²⁰ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğ*, s. 61.

¹⁰²¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 504.

¹⁰²² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 407.

¹⁰²³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 493.

İbnu'l-Hatîb, uyarı ve nasihat maksadıyla başka bir dizesinde nehiy kipini şöyle kullanmıştır¹⁰²⁴: (el-Basît)

وَلَا تَحْسَبِ النَّاسَ فِي نَوْمٍ، فَأَعْيُنُهُمْ تَزُنُّو إِيَّاكَ فَعَامِلُهُمْ بِإِجْمَالٍ

İnsanları uykuda sanma. Onaların gözleri sana bakıyor, onlara nazik davran.

3.2.2.2.3. Nida

Nida, çağırmak, seslenmek manasına gelir ve esas kullanım gayesi de budur. Bununla birlikte nida, igrâ (teşvik), istigâse (yardım talep etmek), nüdbe (acı duyarak seslenme), taaccub, ihtisas, hayıflanma gibi amaçlarla da kullanılmaktadır¹⁰²⁵. Nida edatları, اَ، اِيَّ، اِيَّا، اِيَّ، اِيَّا، اِيَّا، اِيَّا olmak üzere sekiz tane olup hemze (أ) ve اِيَّ yakın için kullanılırken diğerleri ise uzaktakileri çağırmak için kullanılmaktadır¹⁰²⁶.

Nida cümleleri, şairin en çok kullandığı inşâî cümlelerdir. O, sıklıkla peş peşe nida cümleleri kurmuştur. Bazı beyitleri sadece nida cümlelerinde müteşşekil olduğu gibi hatta bazı şiirleri de sadece nida cümlelerinden ibarettir¹⁰²⁷. Onun bu tür cümlelerinin bariz özelliklerinden biri de sıklıkla nida edatını hazfetmesidir. İbnu'l-Hatîb, seslenmek maksadı dışında temenni, üzüntü, taaccub, ihtisas gibi gayelerle nida cümlelerini kullanmıştır. Şair, nebevî methiyesine ait aşağıdaki dizesinde nida cümlesine şöyle yer vermiştir¹⁰²⁸: (el-Basît)

يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مِنْ غُرَبٍ وَ مِنْ عَجَمٍ وَأَخْسَنَ النَّاسِ مِنْ حُسْنٍ وَ تَزِينٍ

Acem ve Araplardan yaratıkların en cömerdi ve güzellik ve süsleme bakımından insanların en iyisi, en güzeli!

¹⁰²⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 514.

¹⁰²⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 76-77; Bulut, *Belâgat*, s. 124-128.

¹⁰²⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 76; Bulut, *Belâgat*, s. 124.

¹⁰²⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 137, 428-429.

¹⁰²⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 612.

Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u övmek için kaleme aldığı methiyesinin aşağıdaki dizesinde ise tahsis maksadıyla nida cümlesini şöyle kullanmıştır¹⁰²⁹: (el-Kâmil)

يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْمَرْجَى وَالَّذِي شَهِدْتُ بِتَقْوَى رَبِّهِ أَخْبَارُهُ

Ey umut veren kral ve haberleri rabbinin takvasını tasdik eden!

Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a yazdığı mersiyesinin aşağıdaki dizesinde ise peş peşe nida cümleleri kullanarak kabre şöyle seslenmiştir¹⁰³⁰: (et-Tavîl)

وَيَا مَلْحَدَ التَّقْوَى وَيَا مَدْفَنَ الْهُدَى وَيَا مَسْقِطَ الْعُلْيَا وَيَا مَغْرِبَ الْبَدْرِ

Ey takvanın gömüldüğü yer! Ey hidayetin defnedildiği yer! Ey yüceliğin düştüğü yer! Ey Dolunayın battığı yer!

Şair, bir özlem şirinin matla'ına ait aşağıdaki dizesinde ise üzüntüsünü bildirmek için nida cümlesini şöyle kullanmıştır¹⁰³¹: (el-Haff)

يَا رَسُولَ الصَّبَا فَدَيْتُكَ بَلَّغْ فَرَطُ شَوْقِي إِنْ اسْتَطَعْتَ وَوَجَدِي

Ey Saba rüzgarının elçisi! Feda olayım sana! Eğer yapabilirsen sevgimi ve kocaman özlemimi bildir.

Merînî Sultanı Ebû Zeyyân el-Merînî için yazdığı on beş dizelik methiyesinde ise nida edatını hazfederek memduhuna sevgisini şöyle beyan etmiştir¹⁰³²: (el-Kâmil)

مَوْلَايَ، عِنْدِي فِيْ غُلَاكَ مَحَبَّةٌ وَاللَّهِ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ ضَمَائِرُ

Ey efendim! Senin yüceliğine muhabbetim var. Allah gönüllerde saklı olanı biliyor.

¹⁰²⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 373.

¹⁰³⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 398-399.

¹⁰³¹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 330.

¹⁰³² İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 381.

3.2.2.2.4. İstifhâm

Kelime anlamı olarak “soru, bilgi isteme, soruşturma” gibi manalara gelen istifhâm, daha önce bilinmeyen bir şey hakkında bilgi talep etmektir¹⁰³³. İstifhâm, bir hükmün onaylanması olan “tasdik” ve zihinde beliren birden fazla hükmün gerçek olanı tespit etmek anlamındaki “tasavvur” olmak üzere iki temel amaç için kullanılmaktadır. Tasdik için hemze (أ) ve hel (هل) soru edatları kullanılırken, tasavvur için ise hel (هل) dışındaki tüm istifhâm edatları kullanılmaktadır¹⁰³⁴.

Bu iki amaç dışında istifhâm, emir, nehiy, tesviye, nefiy, inkar, teşvik, takrir, tazîm, taaccub, tehdit, tehekkum, tahkîr, istib‘âd (uzak saymak), tehvîl (korkutmak) gibi farklı amaçlarla da kullanılmaktadır¹⁰³⁵.

Şair, nebevî methiyesine ait aşağıdaki beyitlerinde tazîm maksadıyla istifhâm cümlelerini şöyle kullanmıştır¹⁰³⁶: (el-Hafîf)

أَيْنَ "كِسْرَى"؟ أَوْ أَيْنَ "إِيوَانُ كِسْرَى"؟ لَا يُقَاسُ الْخِصْمُ بِالصَّخْصِاحِ
أَيْنَ نُورُ الْإِلَهِ مِنْ غُصْرِ النَّارِ إِذَا مَا عَتَبَتْهُ، يَا صَاحِ!

Kisrâ (Pers hükümdarları) nerde? Ya da Kisrâ Sarayı nerde? Okyanus ile sığ su kıyaslanamaz.

Ey dostum! Göz önünde bulundurduğunda nerde ateşten olan ilahi nur?

Şair, Merrâkeş şehri ve çevresinin liderlerinden ‘Âmir b. Muhammed’i methettiği kasidesinin aşağıdaki dizelerinde ise takrir amacıyla istifhâm cümlelerine şöyle yer vermiştir¹⁰³⁷: (et-Tavîl)

¹⁰³³ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğâ*, s. 63.

¹⁰³⁴ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğâ*, s. 63-64; Bulut, *Belâgat*, s. 113.

¹⁰³⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğâ*, s. 67-68.

¹⁰³⁶ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 257.

أَلَيْسَ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ غَلَّاهُمْ مُخَلَّدَةٌ وَاسْتَشْهَدِ الْكُتُبُ تَشْهَدِ
مَآثِرُهُمْ فِي الدِّينِ غَيْرُ خَفِيَّةٍ فَهُمْ كَالنُّجُومِ الزَّاهِرَاتِ لِمَهْتَدِي

(O) Yüceliği daim olan kavimden değil mi? Kitapları şahit göster (yüceliklerini) görürsün.

Dindeki kahramanlıkları gizli değildir ve onlar hidayete eren için ışıldayan yıldızlar gibidir.

Şair, benzer şekilde Merînî Sultanı Ebû Ziyân el-Merînî için kaleme aldığı methiyesinde de takrir maksadıyla istifhâm cümlesini şöyle kullanmıştır¹⁰³⁸: (et-Tavîl)

أَلَسْتُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ وَجَّوَهُهُمْ بُدُورٌ لَهَا فِي ظُلْمَةِ الرَّوْعِ إِشْرَاقٌ

Sen korkunun karanlığında parlayan dolunaylar gibi yüzleri olan kavimden değil misin?

Şair, yine Merînî Sultanı Ebû Ziyân el-Merînî için kaleme aldığı aynı methiyesinde taaccüb maksadıyla istifhâm cümlesine şöyle yer vermiştir¹⁰³⁹: (et-Tavîl)

أَحْلُمًا تَرَى عَيْنَايَ أَمْ هِيَ يَقْظَةٌ أَعِنْدَكُمْ فِي مُشْكِ الْأَمْرِ مِصْدَاقٌ

Rüya mı görüyorsun gözlerim yoksa o uyanıklık mı? Sıkıntılı durumda yanınızda mihenk taşı mı var?

3.2.2.2.5. Temennî

Temennî, gerçekleşmesi beklenmeyen ve ümit edilmeyen sevilen bir şeyi talep etmektir¹⁰⁴⁰. Temennî için kullanılan esas edat, كَيْتَ edatıdır. Bununla birlikte هَلْ ve

¹⁰³⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 313.

¹⁰³⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 699.

¹⁰³⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 697.

¹⁰⁴⁰ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belağa*, s. 74.

لَعَلَّ datları da temennî için kullanılıp cevabında gelen muzari fiilinin başına ف harfi gelerek onu mansub etmektedir¹⁰⁴¹.

Şair, nazmettiği nebevî methiyesinin aşağıdaki dizesinde temennîye şöyle başvurmuştur¹⁰⁴²: (et-Tavîl)

وَيَا لَيْتَ شِعْرِي! هَلْ لِحَوْمِي مَوْرِدٌ لَدَيْكَ؟، وَهَلْ لِي فِي رِضَاكَ نَصِيبٌ؟

Keşke bilsem! Senin yanında susayan için pınar var mıdır? Senin rızanda benim için bir pay var mıdır?

Şair, dost meclisinin vasfında ise nida ile birlikte temennîyi şöyle kullanmıştır¹⁰⁴³: (et-Tavîl)

فَيَا قَلْبَ صَبْرًا، إِنَّ لِلدَّهْرِ رَجْعَةً لَعَلَّ لِعَهْدِ الْوَصْلِ عَوْدَةً عَائِدَ

Sabret ey kalbim! Muhakkak feleğin dönüşü vardır. Belki dönecek kişinin dönüşü için de bir vuslat zamanı vardır.

Şair, nazmettiği nesîb kasidesinde ise temennîye şöyle yer vermiştir¹⁰⁴⁴: (et-Tavîl)

فَيَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلُمُونَ بِأَنِّي ظَفِرْتُ عَلَى يَأْسِي بِجَنَّةٍ خُلْدِهِ

Keşke kavmim onun ebedi cennetiyle ümitsizliğimi yendiğimi bilse!

3.2.3. Anlatım Yöntemleri

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, şiirinde duyguları ifade etmek için farklı anlatım yöntemlerine başvurmuştur. İbnu'l-Hatîb'in anlatım yöntemlerini hitabet, tahkiye, iç

¹⁰⁴¹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 75; Bulut, *Belâgat*, s. 123.

¹⁰⁴² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 157-158.

¹⁰⁴³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 358.

¹⁰⁴⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 349.

konuşma ve muhâvere olmak üzere dört başlık altında tasnif etmek mümkündür. Şair, bazı şiirlerinde tek düze anlatım yöntemini uygularken bazı şiirlerinde ise bu anlatım yöntemlerini mezcetmiştir. Söz konusu bu anlatım yöntemleri, çalışmamızın ikinci bölümünde şairin yer verdiğimiz şiirlerinde görülmektedir. Bu yüzden tekrara düşmemek maksadıyla her bir anlatım yönteminden bir veya iki örnek vermekle yetinilecektir.

3.2.3.1. Hitabet

Hitabet yöntemi, şairin şiirinde en çok kullandığı anlatım yöntemidir. Şair, sıklıkla nida edatı ve ikinci şahıs kipiyle muhatabına seslenmiştir. Bu anlatım yöntemi, daha çok onun medih, ihvâniyyat, mersiye, hiciv temalı şiirlerinde öne çıkmıştır. Merînî Sultanı Ebû Salim el-Merînî'ye babasının kabri başından yazdığı şiirinde memduhuna şöyle hitap etmiştir¹⁰⁴⁵: (el-Kâmil)

مَوْلَايَ هَا أَنَا فِي جَوَارِ أَبِيكََا	فَابْذُلْ مِنِ الْبِرِّ الْمُقَدَّرِ فِيكََا
أَسْمِعْهُ مَا يُرْضِيهِ مِنْ تَحْتِ الثَّرَى	وَاللَّهُ يُسْمِعُكَ الَّذِي يُرْضِيكََا
وَاجْعَلْ رِضَاهُ إِذَا نَهَدْتَ كَثِيَّةً	تُهْدِي إِلَيْكَ النَّصْرَ أَوْ تَهْدِيكََا
وَاجْبُرْ بِجَبْرِ قَلْبِهِ تَنَلِ الْمَنَى	وَتَطَالِغِ الْفَتْحِ الْمُبِينِ وَشِيكََا
فَهُوَ الَّذِي سَنَّ الْبُرُورَ بِأَمِّهِ	وَأَيُّهُ فَاشْرُعْ شَرْعَهُ لِيَتِيكََا
وَأَبْعَثْ رَسُولَكَ مُنْذِرًا وَمُحَدِّرًا	وَبِمَا تُؤْمَلُ نِيْلُهُ يَأْتِيكََا
قَدْ هَزَّ عِزُّكَ كُلَّ قُطْرٍ نَازِحٍ	وَأَخَافُ مَمْلُوكًا بِهِ وَمَلِيكََا

Ey efendim! İşte ben babanızın kabrinin civarındayım. Sana takdir edilen ana babaya hürmetten bol bol ihsan et.

¹⁰⁴⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 474-475.

Ona duyur toprağın altında onu hoşnut eden şeyi. Allah, seni hoşnut edeni sana işittirecektir.

Kalkıp doğrulduğunda, onun rızasını bir tepe gibi yap. O sana zafer verir ya da zafer yolunu gösterir.

Benim yarımı iyileştirerek onun gönlünü hoşnut et. İsteklerini elde edersin ve eli kulağında olan açık fethi bildir (müjdele).

O, anne ve babasına iyiliği (etmeyi) kanun yapandır. Sen de onun kuralını oğulların için koy.

Elçini uyarıcı ve ikaz edici olarak gönder. Sana kazanmayı umut ettiğin şeyi getirecek.

Senin azmin uzak diyarın tümünü salladı. Ondan hem köleler hem de krallar dehşete düştü.

3.2.3.2. Tahkiye

Şairin başvurduğu anlatım yöntemlerinden biri de tahkiyedir. Şairin tahkiye tarzında söylediği şiirlerine vereceğimiz örnek, gazel temasında nazmettiği şu dizeleridir¹⁰⁴⁶: (Mahlu‘u’l-basît)

لَوْ كَانَ لِي فِي الْهَوَىٰ اخْتِيَارٌ	مَا شَطَطَ بِي عَنْكُمْ الْمَرَارُ
رَحَلْتُ عَنْكُمْ وَلِي فُؤَادٌ	لَهُ بِأَحْوَاظِكُمْ قَرَارُ
مَا حَسُنَتْ بَعْدَكُمْ وُجُوهٌ	عِنْدِي وَلَا أَعْجَبَتْ دِيَارُ
وَقَدْ آدَنِي نَحْوُكُمْ غَرَامٌ	يُهِيجُ أَشْوَاقَهُ ادِّكَارُ

¹⁰⁴⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 411.

فَلَيْسَ لِي عَنْكُمْ بَرَّاحٌ مَا اخْتَلَفَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ

Eğer aşkta bir fırsatım olsaydı, ziyaret etme beni sizden uzaklaştırmazdı.

Sizden ayrıldım. Lakin sizin havzalarınızda ikameti olan bir kalbim var (Sizi terkettim ama gönlüm hâlâ sizdedir).

Sizden sonra yüzler bana güzel gelmedi ve hiçbir yer ilgimi çekmedi.

Hatırlatmanın tutkularını harekete geçirdiği aşk, beni size doğru sürükledi.

Gece ile gündüz birbirini takip ettiği sürece ben sizden ayrılmam.

3.2.3.3. İç Konuşma

Şairin iç konuşma tarzında söylediği şiirlerine en güzel örneklerden biri, Fes şehrindeki Merîmî Sarayı'nda çalışan oğlu Abdullah'ın ayrılışının ardından kaleme aldığı beş beyitten ibaret olan şu dizeleridir¹⁰⁴⁷: (el-Hafîf)

بَانَ يَوْمَ الْخَمِيسِ قُرَّةُ عَيْنِي حَسْبِيَ اللَّهُ أَيَّ مَوْقِفٍ بَيْنِ
لَوْ جَنَى مَوْقِفُ النَّوَى حِينَ حَيٍّ كَانَ يَوْمُ الْوَدَاعِ، وَاللَّهِ، حِينَ
صَايَقَتِي صُرُوفُ هَذِي اللَّيَالِي وَأَطَالَتْ هَمِّي وَأَلَوْتُ بِدَيْنِي
وَطَنٌ نَازِحٌ وَشَمْلٌ شَتِيَّتْ كَيْفَ يَبْقَى مُعَذَّبٌ بَعْدَ ذَيْنِ
يَا إِلَاهِي، أَذْرِكُ بِلُطْفِكَ ضَعْفِي إِنَّ مَا أَشْتَكِيهِ لَيْسَ بِهِنِ

Göz bebeğim Perşembe günü ayrıldı. Allah bana yeter ayrılık nasıl olsa.

Eğer uzaklığın hali acı verirse diri iken, vallahi ayrılık günü benim ölümüm olurdu.

¹⁰⁴⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 609.

Gecelerin hezeyanının felaketleri beni bezdirdi ve kederimi uzattı, mesuliyetimi uzaklaştırdı.

Uzak vatan ve saçılmış birlik. Çilekeş, bu ikisinden sonra nasıl yaşar?

Ey Allah'ım! Zayıflığıma lütfunla yetiş. Şüphesiz şikayet ettiğim şey hiç kolay değil.

3.2.3.4. Muhâvere

Muhâvere, şairin قَالْ fiilini kullanarak mütekellim, muhatab veya gaib şahısların dilinden duygularını karşılıklı konuşma tarzında aktardığı bir üsluptur. Şair, bu üslubu diğer anlatım yöntemlerine göre az kullanmıştır. Söz konusu üslubuna vereceğimiz ilk örnek iki dizelik şu şiiiridir¹⁰⁴⁸: (el-Munserih)

عَابُوا وَقَالُوا: بِسَاقِهِ شَعْرٌ لَقَدْ عَادَاهُ الْكَمَالُ مِنْ سَاقِي
قُلْتُ: أَنْظُرُوا وَرَدَّ رَوْضٍ وَجْتِيهِ وَكُلُّ وَرْدٍ مَشُوكٌ السَّاقِ

Ayıpladılar ve dediler: Bacağı kılıdır, diğer yerleri bacağımdan kemaldir.

Söyledim: Yanağının bahçesinin gülüne bakın ve tüm güllerin dalları dikenlidir.

Şairin muhâvere üslubuna vereceğimiz diğer örnek ise aşağıdaki şu beyitleridir¹⁰⁴⁹: (Meczûu'l-kâmil)

فَقُلْتُ: قَدْ كَانَ يُسَكِّرُ شُرْبُهُ فَسَكَّرْتُ مِنْ نَظَرِي إِلَيْهِ
فَقَالَ: وَهَدَيْتُهُ الْمَوْلَى تُح طُ لِفَضْلِهَا رَأْسِي لَدَيْهِ
فَقُلْتُ: وَالشُّكْرُ يَقْصُرُ فِي عَلَيَّ مَنْ كُلُّ فَضْلٍ فِي يَدَيْهِ

Dedim: Onun içimi mest ediyordu ve ona bakışımla sarhoş oldum.

¹⁰⁴⁸ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 705.

¹⁰⁴⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 745.

Dedi: Efendinin hediyesinin faziletiyle onun yanında başım indiriliyor.

Dedim: Şükür, tüm erdemin onun elimde olduğu kişinin yüceliğine yetmiyor.

3.2.4. Beyân Üsluplarından Yararlanma

Edebî sanatları kullanmadaki mahareti ve şiirindeki yaygınlığı göze çarpan İbnu'l-Hatîb, şiirinde beyân sanatları olan mecaz, teşbih, istiare ve kinaye sanatlarını sıklıkla kullanmıştır. Onun edebî sanatlara olan özel ilgisi, edebî sanatları icra etmek maksadıyla müstakil şiirler nazmetmesinden anlaşılmaktadır. Onun “قُلْتُ مِنَ التَّوْبَةِ”, “قُلْتُ مِنَ التَّضْمِينِ”, “قُلْتُ مِنَ التَّشْبِيهِ”, “قُلْتُ مِنَ التَّجَنُّسِ” ibareleriyle müstakil şiirlerinde ne tür edebî sanatı şiirinde işlediğini ifade etmesi bu alandaki çabasının göstergesidir.

İbnu'l-Hatîb, kuşkusuz bu müstakil edebi sanatlarının dışında da şiirlerinde bolca beyân ve bedii sanatları işlemiştir. Onun şiirinde kullandığı beyân sanatları şöyledir:

3.2.4.1. Mecaz

Mecaz, kelime olarak “geçit, biçim, yürüyüp geçilen yer ve zaman ve yürüyerek geçmek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır¹⁰⁵⁰. Bir beyân terimi olarak ise mecaz, bir hakiki ve mecazi mana arasındaki bir alâkadan¹⁰⁵¹ ötürü bir lafzın hakiki manasının kast edilmesine engel bir karine (ipucu) ile birlikte gerçek manasının dışında kullanılmasıdır¹⁰⁵². Buna lugavî mecaz da denilmektedir. Lugavî mecazda alâka benzerlik olursa istiâre, benzerlik dışında bir şey olursa mecaz-ı mürsel olarak

¹⁰⁵⁰ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c.5, s. 326.

¹⁰⁵¹ Alâka, hakiki ve mecazi mana arasındaki münasebettir.

¹⁰⁵² Sa'duddîn et-Teftâzânî, **el-Mutavvel Şerhu't-telhîsi'l-miftâhi'l-'ulum**, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-kutubi'l-'ilmye, 6. Baskı., Beyrut 2013, s. 82; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâğa**, s. 216; Bulut, **Belâgat**, s. 221; Boleli, **Belâgat**, s. 82-83.

adlandırılmaktadır¹⁰⁵³. Mecaz-ı mürselin alâkaları, cüziyyet, külliyyet, sebebiyet, müsebbebiyet, geçmişe itibar, geleceğe itibar, mahalliyet, hâlliyet ve âliyyettir¹⁰⁵⁴.

Mecazın diğer türü ise mecaz-ı aklîdir. Mecaz-ı aklî, bir alâkaya istinaden fiilin gerçek failinden başkasına isnat edilmesidir¹⁰⁵⁵. Mecaz-ı aklînin meşhur alâkaları, sebebiyet, failiyet, mefuliyyet, masdariyyet ve zarfiyyettir¹⁰⁵⁶.

İbnu'l-Hatîb, şiirinde mecaz sanatını sıklıkla kullanmıştır. Şair, Merînî Sultanı Ebû 'Înân Fâris'i methettiği kasidesinin aşağıdaki beytinde mecaz sanatına şöyle başvurmuştur¹⁰⁵⁷: (el-Kâmil)

نَادَيْتُكَ "أَنْدُلُسَ" وَمَجَّدَكَ ضَامِنٌ أَنْ لَا تَحِيبَ لَدَيْكَ فِي مَطْلُوبٍ

Endülüs seni çağırdı ve şanın, ihtiyaç sahibinin çabasının senin katında boşa gitmediğinin kefilidir.

Bu beyitte أَنْدُلُسُ kelimesiyle mekan zikredilip içindeki “Endülüs halkı” kastedilerek mecaz-ı mürsel sanatı icra edilmiştir. Buradaki alâka mahalliyettir.

Şair, aşağıdaki dizesinde aynı şekilde mecaz-ı mürsel sanatı icra etmiştir¹⁰⁵⁸: (et-Tavîl)

وَكَمْ رَمَدَتْ مِثْلَ الْعُيُونِ طُلُوعَهَا فَحَقَّقَ نَصْرُ اللَّهِ فِي ذَلِكَ الرَّمْدِ

Bizden nice gözler (insanlar) onun doğuşunu gözledi ve o gözetlemede Allah'ın nasrı gerçekleşti.

¹⁰⁵³ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 217; Bulut, *Belâgat*, s. 226.

¹⁰⁵⁴ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 83; Boleli, *Belâgat*, s. 144-158.

¹⁰⁵⁵ Bulut, *Belâgat*, s. 222.

¹⁰⁵⁶ Bulut, *Belâgat*, s. 223-226.

¹⁰⁵⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 131.

¹⁰⁵⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 299, 303, 307.

Bu dizede اَلْعُيُونُ ibaresiyle insanın bir parçasını zikredilip insan kastedilerek mecaz-ı mürsel sanatı icra edilmiştir. Buradaki alâka ise cüz’iyyettir.

Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için kaleme aldığı methiyesinin aşağıdaki dizesinde ise mecaz sanatını şöyle icra etmiştir¹⁰⁵⁹: (el-Basît)

وَأَنْتَ أَمْنٌ، حَقًّا، تَغَرَّ "أَنْدَلُسُ" وَقَلْبُ سَاكِنِهَا يَرْجُحُ مِنْ حَقِّ

Sen, sakinlerinin kalbi ayak sesinden sarsılırken Endülüs'ün sınır şehirlerini gerçekten güvenli kıldın.

Bu dizede, “güvende kılma” fiili, işin yapılmasına sebep olan kişiye nisbet edilmesinden dolayı mecaz-ı aklî sanatı meydana gelmiştir. Buradaki alâka sebebiyyettir.

Şairin şiirinde işlediği mecaz sanatına vereceğimiz diğer bir örnek ise Gırnâta şehrine olan özlemine ifade ettiği kasidesinin matla‘ beytidir¹⁰⁶⁰: (el-Basît)

أَيَّامُ قُرْبِكَ عِنْدِي مَا لَهَا ثَمَنٌ لَكِنِّي صَدَّنِي عَنْ قُرْبِكَ الزَّمَنُ

Senin yakınındaki günlerin benim yanımda değeri paha biçilmez. Lakin zaman beni yakının uzaklaştırdı.

Bu dizede, “uzaklaştırma” fiilin zamana nisbet edilmesiyle edilmesiyle mecaz-ı aklî meydana gelmiştir. Buradaki alâka zarfıyyâttır.

Şairin mecaz sanatına vereceğimiz son örnek ise Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a yazdığı mersiyesinin şu dizesidir¹⁰⁶¹: (el-Kâmil)

¹⁰⁵⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 692.

¹⁰⁶⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 621.

¹⁰⁶¹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 557.

تَبْكِي عَلَيْكَ مَسَاجِدَ عَمَرْتَهَا فَالْإِنْسَانُ فِيهَا سُجَّدٌ وَقِيَامٌ

İmar ettiğin mescitler sana ağlıyor. İnsanlar, içinde secde ve kıyamdadır.

Bu dizenin ilk mısraında “imar etmek” fiilinin gerçek failinden emir verip mescitlerin inşa edilmesine sebep olan kişiye isnad edilmesinden dolayı mecaz-ı aklî sanatı söz konusudur. Buradaki alâka sebebiyyettir. Dizenin ikinci mısraında ise namazın cüzleri olan secde ve kıyam lafızları zikredilerek namaz kastedildiğinden dolayı mecaz-ı mürsel sanatı meydana gelmiştir. Buradaki alâka ise bir bütünün parçası zikredilerek tümü kastedildiğinden dolayı cüziyyettir.

3.2.4.2. Teşbih

Teşbih, Arap dilinde “bir şeyi bir şeye benzetmek”¹⁰⁶² manasına gelen شَبَّهَ fiilinin tefîl babından mastarıdır. Beyân terimi olarak ise teşbih, aralarındaki ortak bir veya daha fazla vasıftaki benzerlikten dolayı bir şeyi diğerine benzetmektir¹⁰⁶³. Teşbih, müşebbeh (benzetilen), müşebbehün bih (kendine benzetilen), vech-i şebah (benzetme yönü) ve teşbih edatı (benzetme edatı) olmak üzere dört unsurdan oluşmaktadır¹⁰⁶⁴. Bir teşbihte teşbihin tarafları olan müşebbeh ve müşebbehün bihin zikredilmesi zorunlu iken, vech-i şebah ve teşbih edatından biri veya ikisi hazfedilerek teşbih sanatı icra edilebilmektedir. Teşbih, vech-i şebah ve teşbih edatının varlığına ve hazfına bağlı olarak farklı isimler almaktadır. Teşbih edatının zikredildiği teşbihe teşbih-i mürsel, benzetme yönünün zikredildiği teşbihe teşbih-i mufassal, teşbih edatının hazfedildiği teşbihe teşbih-i mu’ekked, benzetme yönünün hazfedildiği teşbihe teşbih-i mücmel ve hem teşbih edatı

¹⁰⁶² İbnu Manzûr, *Lisanu’l-‘Arab*, c.14, s. 410.

¹⁰⁶³ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, s. 180; Bulut, *Belâgat*, s. 194; Boleli, *Belâgat*, s. 35.

¹⁰⁶⁴ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 72-76; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, s. 180; Bulut, *Belâgat*, s. 194-195; Boleli, *Belâgat*, s. 35-36.

hem de teşbih yönünün hazfedildiği teşbihe ise teşbih-i belîğ denilmektedir¹⁰⁶⁵. Belağât açısından en değerli teşbih türü teşbih-ı belîğdir¹⁰⁶⁶.

Teşbih sanatı, müşebbehin halini açıklamak, müşebbehin durumunun miktarını ifade etmek, müşebbehin durumunu zihne yerleştirmek, müşebbehi süslemek veya çirkinleştirmek ve müşebbehe isnâd edilen şeyin mümkün olduğunu açıklamak gibi gayelerle yapılmaktadır¹⁰⁶⁷.

İbnu'l-Hatîb'in şiirine baktığımızda, teşbih sanatı onun şiirinde en çok işlediği edebî sanatlardandır. O, bazen bir beytinde birden fazla teşbih sanatını bir arada icra etmiştir. Şairin teşbih sanatını büyük maharetle kullandığı aşıkardır. Şair, Gırnâta şehrini vassettiği şu dizelerinde teşbih sanatına şöyle yer vermiştir¹⁰⁶⁸: (el-Kâmil)

بَلَدٌ يَحْفُ بِهَ الرِّيَاضُ كَأَنَّهُ وَجْهٌ جَمِيلٌ، وَالرِّيَاضُ عِذَارُهُ
وَكَأَنَّما وادِيه مِعْصَمٌ غَادَةٌ وَمِنَ الْجُسُورِ الْمُحَاكَمَتِ سِوَارُهُ

Bahçelerin sardığı şehirdir. O, güzel bir yüz gibidir ve bahçe onun yanağı, zülfüdür.

Sanki vadisi, zarif genç kızın kol bileğidir ve bileziği sağlam köprülerdendir.

İlk dizede كَأَنَّ teşbih edatı, هُ müşebbeh ve وَجْهٌ جَمِيلٌ ise müşebbehün bihdır. Burada teşbih edatı zikredildiği için teşbih-i mürsel, benzetme yönü hazfedildiği için de teşbih-i mücmel vardır. İkinci dizede ise كَأَنَّma teşbih edatı, وادِيه müşebbeh, مِعْصَمٌ غَادَةٌ ise müşebbehün bihdır. Burada da teşbih edatı zikredildiği için teşbih-i mürsel, benzetme yönü hazfedildiği için de teşbih-i mücmel vardır.

¹⁰⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 181-199; Bulut, *Belâgat*, s. 200-214; Boleli, *Belâgat*, s. 41-67.

¹⁰⁶⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 198-199.

¹⁰⁶⁷ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 199-201; Bulut, *Belâgat*, s. 214-215; Boleli, *Belâgat*, s. 68-77.

¹⁰⁶⁸ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 425.

Şair, aşağıdaki beytinde ise memduhu Ebû'l-Haccâc Yusuf'u dolunaya, ülkeyi ise ayın indiği burçlara benzeterek şöyle teşbih sanatı yapmıştır¹⁰⁶⁹: (et-Tavîl)

كَأَنَّكَ بَدْرٌ وَالْبِلَادُ مَنَازِلُ إِذَا جُنَّتْ أَفْقًا رَاقَ نُورُ جَمَالِهِ

Sen dolunay gibisin, ülke ise ayın indiği burçlar gibidir. Sen ufuka geldiğinde (doğduğunda), onun (ülkenin) güzelliğinin nuru parladı.

Şair, bu beytinin ilk mısraında birden fazla teşbih türü icra etmiştir. İlk teşbihde, كَأَنَّ müşebbeh, بَدْرٌ müşebbehün bih, كَأَنَّ ise teşbih edatıdır. Şair, burada teşbih edatını zikretmesiyle teşbih-i mürsel, benzetme yönü hazfetmesiyle de teşbih-i mücmel sanatı yapmıştır. Aynı mısrada الْبِلَادُ müşebbeh, مَنَازِلُ ise müşebbehün bihdir. Şair, burada hem benzetme yönü hem de teşbih edatını zikretmeyerek teşbih-i belîğ sanatı icra etmiştir.

Şair, Nasrî Emîri el-Ganî Billah'ı övdüğü kasidesinin aşağıdaki dizesinde ise teşbih sanatındaki maharetini şöyle sergilemiştir¹⁰⁷⁰: (el-Kâmil)

النُّورُ أَنْتَ، وَكُلُّ نُورٍ دُجَيَّةٌ وَالْبَحْرُ أَنْتَ، وَكُلُّ بَحْرٍ جَدُولُ

Işık, sensin ve tüm ışıklar gecenin karanlığıdır (Senin yanında tüm ışıklar sönüktür). Deniz, sensin ve tüm denizler (senin yanında) ırmaktır.

Şair, bu dizesinde art arda dört teşbih sanatı icra etmektedir. İlk teşbihte النُّورُ müşebbeh, أَنْتَ ise müşebbehün bih olup teşbihi'l-maklûb sanatı icra edilmiştir. İkinci teşbihte كُلُّ نُورٍ müşebbeh, دُجَيَّةٌ ise müşebbehün bihdir ve teşbih edatı ile benzetme yönü hazfedildiğinden teşbih-i belîğ oluşmuştur. Üçüncü teşbihte ise الْبَحْرُ müşebbeh, أَنْتَ ise müşebbehün bih olduğundan teşbihi'l-maklûb meydana gelmiştir. Dördüncü teşbihte ise

¹⁰⁶⁹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 484.

¹⁰⁷⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 496.

كُلُّ مَشَبَّهٍ، جَدُولُ ise müşebbehün bihtir ve teşbih edatı ile teşbih yönü zikredilmediğinden teşbih-i belîğ ortaya çıkmıştır.

Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u methettiği methiyesinin aşağıdaki dizesinde ise teşbih sanatına şöyle yer vermiştir¹⁰⁷¹: (et-Tavîl)

هُوَ السُّحْبُ جُوداً وَالْكَوَاكِبُ هِمَّةً وَبَدْرُ الدُّجَى وَجْهًا وَشَمْسُ الضُّحَى رَأْيًا

O, cömertlikte bulut, yardım etmede yıldızlar, yüzün parlaklığında dolunay ve fikir parkalıklığında ise sabah güneşi gibidir.

Şairin bu beytinde هُوَ müşebbeh, السُّحْبُ, الْكَوَاكِبُ, بَدْرُ الدُّجَى ve شَمْسُ الضُّحَى müşebbehün bih ve جُوداً, هِمَّةً, وَجْهًا ve رَأْيًا ise benzetme yönüdür. Bu dizedeki dört teşbihte teşbih edatı hazfedildiği için mu'ekked, benzetme yönü zikredildiği için ise mufasssal teşbih sanatı vardır.

3.2.4.3. İstiâre

İstiâre, sözlükte “bir şeyi ödünç almak” manasında kullanılmaktadır¹⁰⁷². Beyân terimi olarak ise istiâre, benzerlik alâkasından dolayı bir kelimenin gerçek manası dışında mecaz anlamda kullanılmasıdır¹⁰⁷³. İstiârede hakiki mananın anlaşılmasına engel bir karine vardır. İstiâre, teşbihe dayanıp ya sadece müşebbehün bih zikredilir ya da müşebbeh zikredilerek müşebbehün bihe ait bir unsurla ona işaret edilmektedir¹⁰⁷⁴.

İstiâre, müsteâr (ödünç lafız), müsteâr minh (müşebbehün bih) ve müsteâr leh (müşebbeh), câmi (vech-i şebah) olmak üzere dört unsurdan meydana gelmektedir¹⁰⁷⁵.

¹⁰⁷¹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 776.

¹⁰⁷² İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c.4, s. 618-619; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâğa**, s. 225.

¹⁰⁷³ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâğa**, s. 225; Boleli, **Belâgat**, s. 90; M. Edip Çağmar, **Alıştırmalarla Belâgat**, Ravza Yayınları, İstanbul 2013, s. 187.

¹⁰⁷⁴ Bulut, **Belâgat**, s. 236.

¹⁰⁷⁵ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâğa**, s. 241.

Bunlara ilaveten kârîne-i mânia (gerçek mananın kastedilmesine engel ipucu) da istiârenin unsurları arasında zikredilmektedir¹⁰⁷⁶. İstiâre, müşebbeh ve müşebbehün bihin zikredilip zikredilmemesine göre istiâre-i tasrihiyye/açık istiâre (sadece müşebbehün bihin zikredildiği istiâre) ve istiâre-i mekniyye/kapalı istiâre (müşebbeh ve müşebbehün bihe ait bir unsurun zikredildiği istiâre) şeklinde iki ayrılmaktadır¹⁰⁷⁷.

Mahir bir söz ustası olan şair, şiirlerinde istiâre sanatına büyük bir maharetle kullanmıştır. Onun bu mahareti, aşağıdaki dizelerine şöyle yansımıştır¹⁰⁷⁸: (el-Basît)

زَارَتْ وَنَجْمُ الدُّجَى يَشْكُو مِنَ الْأَرْقِ وَالزُّهْرُ سَابِحَةٌ فِي لُحَّةِ الْأُفُقِ
وَاللَّيْلُ، مِنْ رَوْعَةِ الْإِصْبَاحِ، فِي دَهْشٍ قَدْ شَابَ مَفْرُقُهُ مِنْ شِدَّةِ الْفَرْقِ

Karanlık yıldızı, uykusuzluktan şikayet ederken ziyaret etti (geldi) ve zühre ufuğun zifiri karanlığında yüzerken.

Gece, seherin ihtişamından şaşkın ve korkunun şiddetinden saç (saç ayrımı) ağırlarken.

Şair, bu iki dizenin ilk beytinin sadrında كَجَمِّ الدُّجَى-Karanlık yıldızını insana benzetmiş ve müşebbehün bih olan insanı hazfedip kapalı istiâre sanatı icra etmiştir. Buradaki karine ise insana ait bir özellik olan “يَشْكُو مِنَ الْأَرْقِ-Uykusuzluktan şikayet ediyor” ibaresidir. Aynı beytin aczunda ise الزُّهْرُ-Zühre yıldızını insana benzetmiş ve insanı hazfedip kapalı istiâre sanatı icra etmiştir. Buradaki karine ise insan ve bazı hayvanlara ait olan “سَابِحَةٌ-Yüzen” ibaresidir. Şair, ikinci dizenin ilk mısraında ise اللَّيْلُ-gece insana benzetmiş, müşebbehün bih olan insanı hazfedip kapalı istiâre sanatı

¹⁰⁷⁶ Bulut, **Belâgat**, s. 237.

¹⁰⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bulut, **Belâgat**, s. 237-252.

¹⁰⁷⁸ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 690.

yapmıştır. Buradaki karine ise insana ait olan korku, dehşet içinde olmak, ayrılığın şiddetinden saçın beyazlaması gibi özelliklerin zikredilmesidir.

Şair, aşağıdaki şu beyitlerinde ise istiâre sanatı şöyle icra etmiştir¹⁰⁷⁹: (el-Basît)

وَالْكَأْسُ تُجَلَّى عَرُوساً فِي مَصَّتِهَا وَالرَّوْضُ يَرْفُلُ فِي أَثْوَابِهَا الْجُدِّ
وَالشُّحْبُ تَبْكِي، وَتَغُرُّ الزَّهْرُ مُبْتَسِمٌ وَاللَّيْلُ الْعُصْ سَاهٍ، وَالْغَمَامُ قَدِي

Kase, gelini tahtından kovuyor ve bahçe yeni elbiseleri içinde caka satarak yürüyor.

Bulutlar ağlıyor, çiçeğin ağzı tebessüm ediyor, körpe nergiz dalgındır ve bulut da yaklaşımakta.

Şair, yukarıdaki ilk beytin aczunda الرَّوْضُ-bahçeyi cilveli bir kıza benzetmiş ve müşebbehün bih olan cilveli kızı hazfederek kapalı istiâre sanatı yapmıştır. Buradaki karine “yeni elbiseler içinde caka satarak yürümek” ibaresidir. Şair, ikinci dizesinde ise peş peşe الشُّحْبُ-bulutlar, تَغُرُّ الزَّهْرُ-çiçeğin ağzı, اللَّيْلُ الْعُصْ-köpre nergiz ve الْغَمَامُ-bulutunu insana benzetmiş ve insanı hazfederek ona ait özellikler olan تَبْكِي, مُبْتَسِمٌ ve سَاهٍ ve قَدِي ibarelerini zikrederek kapalı istiâre sanatları icra etmiştir.

İbnu'l-Hatîb, babasına yazdığı dört beyitlik mersiyesinin matlaı olan aşağıdaki beytinde ise istiâre sanatına şöyle yer vermiştir¹⁰⁸⁰: (et-Tavîl)

سِهَامُ الْمَنَايَا لَا تَطِيشُ وَلَا تُخْطِي وَلِلدَّهْرِ كَفٌّ يَسْتَرِدُّ الَّذِي يُعْطِي

Ölümün okları hedefi ıskalamaz ve hata yapmaz. Zamanın verdiği geri alan bir avucu (eli) vardır.

¹⁰⁷⁹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 275.

¹⁰⁸⁰ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.3, s. 391; İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 463.

Şair, bu dizesinin ilk mısraında *الْمَنَايَا*-ölümü insana benzetmiş ve insanı hazfederek kapalı istiâre sanatı icra etmiştir. Buradaki karine ise insana ait özellik olan “ok sahibi olmak, hedefi ıskalamak ve hata yapmak” ibareleridir. Dizenin ikinci mısraında ise şair, *لِلدَّهْرِ*-zamanı insana benzetmiş ve müşebbehün bih olan insanı hazfederek yine kapalı istiâre sanatı yapmıştır. Buradaki karine ise insana mahsus olan “verdiğini geri alan bir avuç sahibi olmak” ibaresinin zikredilmesidir.

Şair, hocası İbnu'l-Ceyyâb'a yazdığı mersiyesinin aşağıdaki dizesinde ise istiâre sanatını şöyle icra etmiştir¹⁰⁸¹: (el-Kâmil)

مَا كُنْتُ أَحْسَبُ قَبْلَ نَعْشِكَ أَنْ أَرَى "رُطُوبِي" نَسِيرٌ بِهِ عَلَى الْأَعْنَاقِ

Senin naaşından önce, Radvâ'yı (dağı'nı) boyunlar üstünde taşıyacağımızı göreceğimi sanmıyordum.

Şair, bu dizesinde İbnu'l-Ceyyâb'ın naaşını Radvâ Dağı'na benzeterek müşebbehi harzfetmiş ve müşebbehün bih olan Radvâ Dağı'nı zikrederek açık istiâre sanatı icra etmiştir.

İbnu'l-Hatîb, verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı gibi şiirinde istiâre sanatını yaygın bir şekilde kullanmıştır. Bu sanatla anlatımına zenginlik katan şairin istiâre sanatını başarılı bir tarzda kullandığını ifade etmek mümkündür.

3.2.4.4. Kinâye

Kinâye, kelime olarak “ima etmek, üstü kapalı söylemek” manalarında kullanılmaktadır¹⁰⁸². Beyân terimi olarak ise kinâye, bir sözü, gerçek manayı kastetmeye engel bir karine bulunmaması şartıyla, hem mecaz hem de hakiki anlama gelecek şekilde

¹⁰⁸¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 710.

¹⁰⁸² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c.15, s. 233-234.

kullanmaktır¹⁰⁸³. Kinâye sanatını mecâzdan ayıran temel unsur, hakiki manayı kastetmeye engel bir karînenin olmamasıdır. Kinâyeli üslup, genellikle açıkça söylenmesi uygun olmayan ve kişiyi sıkıntıya düşürecek düşüncelerin ifadesinde, bir şeyi övmek veya yermek gibi maksatlarla tercih edilmektedir.

Kinâye sanatı, şairin şiirinde kullandığı beyân sanatlarından. Şairin hocası ve Nasrî vezirlerinden Ebû Bekr İbnu'l-Hekîm için kaleme aldığı methiyesinin aşağıdaki iki dizesinde işlediği kinâye sanatı, onun kinâye sanatını kullanımına güzel bir örnektir¹⁰⁸⁴: (el-Hafîf)

فَلَقَدْ انْجَبُوكَ يَا عُمْدَةَ الْحَيِّ ، وَرَبَّ الْبَيْتِ الرَّفِيعِ الْعِمَادِ
مَاجِداً مُفَضِّلاً شُجَاعاً حَلِماً وَاسِعَ الْمُتَدَى كَثِيرَ الرَّمَادِ

Seni doğurdular ey kabilenin reisi ve sütunları yüksek evin efendisi! Ey şerefli, muhsin, cesaretli, halim, meclisi geniş ve külü fazla olan!

Şair, bu iki dizesinde “واسِعَ الْمُتَدَى-sütunları yüksek ev, رَبَّ الْبَيْتِ الرَّفِيعِ الْعِمَادِ-meclisi geniş ve كَثِيرَ الرَّمَادِ-külü fazla” ibarelerini kullanarak kinâye sanatı yapmıştır.

Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'tan ricada bulunduğu altı beyitlik şu mukatta'asının matla' beyti olan aşağıdaki dizesinde de kinaye sanatını şöyle icra etmiştir¹⁰⁸⁵: (et-Tavîl)

أَمْوَلَايَ خُذْهَا بِنْتَ فِكْرِي تَغَيَّرَتْ رَوَيْتُهُ عَنِّي وَصَلَّ ارْتِجَالُهُ

Ey efendim! Al onu, fikrimin kızını (şiirimi). Revisi, gözden kayboldu ve doğaçlaması yolunu kaybetti.

¹⁰⁸³ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğâ*, s. 252; Boleli, *Belâgat*, s. 171; Bulut, *Belâgat*, s. 253.

¹⁰⁸⁴ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 295.

¹⁰⁸⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 516-517.

Şair, bu dizesinde “بُنْتُ فِكْرِي-fikrimin kızı” ibaresiyle “şiiirini” kastederek kinaye sanatı icra etmiştir.

Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a yazdığı methiyesinde ise Nasrîlerin cömertliklerini överken kinâye sanatını şöyle kullanmıştır¹⁰⁸⁶: (el-Kâmil)

فَحَطَّطْتُ رَحْلِي بَيْنَ نِيرَانِ الْقَرَى وَرَمَيْتُ بَيْنَهُمْ عَصَا التَّيْسِ سَارِ

Misafirperverliğin ateşi arasında yükümü indirdim ve uzun yolculuğumun asasını onların arasına attım.

Şair, bu dizesinde نِيرَانِ الْقَرَى ibaresi ile onların misafirperverliklerine ve cömertliklerine işaret ederek kinaye sanatı yapmıştır.

3.2.5. Bedii Sanatlarından Yararlanma

İbnu'l-Hatîb, nesir ve nazımında sözü ve manayı güzelleştirmek için sıklıkla edebî sanatları kullanmasıyla öne çıkmıştır. O, şiirlerinde söz ve manayı güzelleştirmek bedii sanatlarını ustalıkla kullanmıştır. Onun şiirinde yaygın kullandığı bedii sanatları şunlardır:

3.2.5.1. Cinâs

Cinâs, sözlükte “iki şeyin birbiriyle benzemesi”¹⁰⁸⁷ manasında olup جَانَسَ fiilinin mufâ‘ele babından mastarıdır. Bir bedii terimi olarak ise cinâs, iki kelimenin telaffuzde benzer, manada ise farklı olmasıdır¹⁰⁸⁸. Cinâs, *tecnîs*, *tecânüs* ve *mücânese* isimleri de

¹⁰⁸⁶ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 368.

¹⁰⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, c.6, s. 43.

¹⁰⁸⁸ İbnu'l-Mu‘tezz, *Kitâbu'l-bedî‘*, s. 25; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, s. 429; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 682; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, s. 292; el-Merâğî, *‘Ulûmu'l-belâga*, s. 354; Bulut, *Belâgat*, s. 345; Boleli, *Belâgat*, s. 406.

almaktadır¹⁰⁸⁹. Bedii ilminin muhsenâtu'l-lafziyye (lafzı güzelleştirenler) sanatlarından olan cinâs sanatı, iki kelime arasındaki harflerin cins, sayı, hareke ve dizilişine göre *tâmm* ve *gayr-ı tâmm* (*nakıs*) olmak üzere iki ana bölüme ayrılır ve bu bölümler de yine iki kelime arasında zikrettiğimiz unsurların farklılıklarına göre kendi aralarında alt sınıflara ayrılmaktadır¹⁰⁹⁰. Tâmm cinâs, iki lafız arasındaki harflerin nev' (cins), sayı, hey'et (hareke ve sukûn) ve tertib (sıra, diziliş) bakımından aynı olması iken, gayr-ı tâmm cinâs ise iki lafız arasında bu unsurlardan birinin farklı olmasıdır¹⁰⁹¹.

Cinâs sanatı, şairin işlediği bedii sanatlarının başında gelmektedir. İbnu'l-Hatîb, şiirinde cinâs sanatına gösterdiği ihtimamın yanı sıra bu sanatı icra etme maksadıyla iki nutfe de nazmetmiştir¹⁰⁹². Bir söz ustası olan şair, lafızlarının terkibine, fesahatına, muziksel ahengine özen göstermiştir. Bu durum, şiirinin geneline şamil olan bir unsurdur. Şair, aşağıdaki dizesinde tamm cinâs sanatını şöyle icra etmiştir¹⁰⁹³: (el-Basît)

قَالُوا "سَلَا" حَرَكْتُ أَشْوَاقَهُ فَسَلَا وَاللَّهِ، مَا كُنْتُ يَوْمًا عَنْكَ بِالسَّالِي

Dediler: Selâ şehri onun özlemlerini harekete geçirdi ve unuttu. Vallahi bir gün bile seni unutmadım.

Şair, söz konusu dizesinde سَلَا lafzını ilk kullanımında Mağrib'in Selâ şehri anlamıyla, ikinci kullanımında ise "unuttu" manasındaki fiil anlamıyla kullanarak tamm cinâs sanatı icra etmiştir.

¹⁰⁸⁹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, s. 292; Bulut, *Belâgat*, s. 345; Boleli, *Belâgat*, s. 406.

¹⁰⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 682-689; Bulut, *Belâgat*, s. 345-362; Boleli, *Belâgat*, s. 406-434.

¹⁰⁹¹ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 682; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, s. 292-293; Bulut, *Belâgat*, s. 346; Boleli, *Belâgat*, s. 406.

¹⁰⁹² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 146-147, 434.

¹⁰⁹³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 513.

Şiirinde sık sık bu sanatı işleyen şair, örnek vereceğimiz aşağıdaki dizesinde ise cinâs sanatına şöyle yer vermiştir¹⁰⁹⁴: (el-Mutekârib)

وَكُنَّا نَقُوتُ فَهَآ نَحْنُ قُوتٌ وَكُنَّا عِظَامًا فَصِرْنَا عِظَامًا

Şanımız yüceydi, değersiz bir kemik parçası olduk. Biz insanları beslerken şimdi azık olduk.

Şair, beytin ilk mısraında, “büyük, yüce” manasındaki عَظِيمٌ kelimesinin çoğulu olan عِظَامًا kelimesi ile “kemik” manasındaki عَظْمٌ kelimesinin çoğulu olan عِظَامًا kelimesini kullanarak tamm cinâs sanatı yapmıştır. Beytin ikinci mısraında ise “beslemek” anlamındaki نَقُوتُ fiili ile “azık, besin, erzak” manasındaki قُوتٌ ismini kullanarak nakıs cinâs sanatını icra etmiştir.

Şairin bir nebevî methiyesinin matla‘ beyti olan aşağıdaki dizesi de cinâs sanatına güzel bir örnek teşkil etmektedir¹⁰⁹⁵: (el-Basît)

سَلْ مَا "لِسَلَمَى" بِنَارِ الْهَجْرِ تَكْوِينِي وَحُبُّهَا فِي الْحَشَى مِنْ قَبْلِ تَكْوِينِي

Sor (Söyle) ne oluyor Selma'ya! Ayrılık ateşiyle beni yakıyor. Onun sevgisi, yaradılışımdan önce gönlümdedir.

Şair, söz konusu beytinde سَلْ مَا lafzını fiil, سَلَمَى lafzını ise isim manasında kullanarak tamm cinâs sanatı icra etmiştir. Aynı şekilde beytinde ilk تَكْوِينِي lafzını “beni yakıyor”, ikinci تَكْوِينِي lafzını ise “yaradılışım” manasında kullanarak tamm cinâs sanatı meydana getirmiştir.

¹⁰⁹⁴ İbnu'l-Hatîb, **el-İhâta**, c.4, s. 635-637; İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 185.

¹⁰⁹⁵ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 610.

Şairin şiirinde işlediği cinâs sanatına vereceğimiz son örnek ise nakıs cinâs sanatı işlediği şu dizesidir¹⁰⁹⁶: (el-Basît)

مَوْلَايَ، مَوْلَايَ، إِنَّ أَرْضَاكَ بَذْلُ دَمِي فَقَدْ أَتَيْتُ بِهِ أَسْمَى عَلَى قَدَمِي

Ey efendim! Ey efendim! Şayet kanımın dökülmesi seni hoşnut ederse koşarak onu sana getirirdim.

Şair, دَمِي ve قَدَمِي lafızlarını kullanarak cinâs sanatı icra etmiştir. Söz konusu bu iki kelime arasında harflerin sayısı bakımından farklılık olmasından dolayı nakıs cinâs sanatı meydana gelmiştir.

3.2.5.2. Tıbâk

Tıbâk, kelime anlamı olarak “uymak, uygun olmak, mutabık kalmak, benzetmek”¹⁰⁹⁷ gibi manalara gelen طَابَقَ fiilinin mufa‘ale babından mastarıdır. Bir bedii terimi olarak ise tıbâk, zıt anlamlı iki lafzı uyum içerisinde bir arada kullanmaktır¹⁰⁹⁸. *Mutâbakat, tatbîk, tetâbuk, tezâd, tekâfu*’ şeklinde de isimleri vardır¹⁰⁹⁹. Tıbâk, iki isim, iki fiil, iki harf arasında meydana geldiği gibi isim ile fiil arasında da meydana gelmektedir. Tıbâk sanatı, olumlu iki lafız arasında olursa tıbâk-ı îcâb/olumlu tıbâk, iki olumsuz kelime ya da bir kelimenin olumlu ve olumsuz hali veya emir ile nehiy arasında meydana gelirse tıbâk-ı selb/olumsuz tıbâk ismini almaktadır¹¹⁰⁰.

Tıbâk sanatı, şairin şiirinde görülen yaygın sanatlarındanıdır. Aşağıda verilecek örneklerden de anlaşılacağı gibi, şairin tıbâk sanatındaki mahareti, şiirine akıcı bir üslup

¹⁰⁹⁶ İbnu’l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 554.

¹⁰⁹⁷ Feyrûzâbâdî, *Kâmûs*, s. 1157-1158.

¹⁰⁹⁸ İbnu’l-Mu‘tezz, *Kitâbu’l-bedî‘*, s. 36; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 641; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, s. 266; Bulut, *Belâgat*, s. 266; Boleli, *Belâgat*, s. 469.

¹⁰⁹⁹ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 641; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, s. 266; Bulut, *Belâgat*, s. 266; Boleli, *Belâgat*, s. 469.

¹¹⁰⁰ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 641; el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâğa*, s. 266; Bulut, *Belâgat*, s. 266-268; Boleli, *Belâgat*, s. 469-471.

katmıştır. Onun Mağrib'in Ağmât şehrinde el-Mu'temîd İbn 'Abbâd'ın kabri başında inşâd ettiği mukatta'asının aşağıdaki son iki dizesi, şiirinde işlediği tıbâk sanatına güzel örnektir¹¹⁰¹: (el-Basît)

كَرُمْتَ حَيًّا وَمَيِّتًا وَاشْتَهَرْتَ عَلَاً فَأَنْتَ سُلْطَانُ أَحْيَاءٍ وَأَمْوَاتٍ
مَارِيءٍ مِثْلَكَ فِي مَاضٍ وَمُعْتَقَدِي أَنْ لَا يُرَى الدَّهْرُ فِي حَالٍ وَفِي آتٍ

Ölü iken de diri iken de değerlisin ve şeref bakımından ün saldın. Sen ölülerin ve dirilerin sultanısın.

Senin gibisi mazide görülmedi. Ayrıca inancım odur ki hiçbir zaman, ne şimdi ne de gelecekte görülmeyecektir.

Şair, ilk beytin ilk mısraında zıt manalı حَيًّا (diri) ve مَيِّتًا (ölü) ikinci mısraında ise yine zıt manalı أَحْيَاءٍ (diriler) ve أَمْوَاتٍ (ölüler) kelimelerini uyum içinde zikrederek tıbâk sanatı yapmıştır. Şair, ikinci beyitte ise zıt anlamlı مَاضٍ (mazi) ve آتٍ (gelecek) kelimelerini uyum içinde kullanarak tıbâk sanatı icra etmiştir.

Şairin aşağıdaki dizesi de bu sanata güzel bir örnektir¹¹⁰²: (el-Vâfir)

وَكُلُّ بَدَايَةٍ فَآلِي أَنْتَهَاءٍ وَكُلُّ إِقَامَةٍ إِلَى ارْتِحَالٍ

Her başlangıç için son ve her konaklama için de göç vardır.

Şair, bu dizesinde birbirine zıt anlama sahip بَدَايَةٍ (başlangıç) ile أَنْتَهَاءٍ (son), إِقَامَةٍ (konaklama, ikamet) ile ارْتِحَالٍ (göç, hicret) lafızlarını bir arada zikrederek tıbâk sanatı yapmıştır.

¹¹⁰¹ İbnu'l-Hatîb, **Nufâda**, c.2, s. 57; İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 182.

¹¹⁰² İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 508.

Şairin şiirinde icra ettiği tıbâk sanatına vereceğimiz son örnek ise Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u tebrik etmek için nazmettiği kasidesinin şu dizesidir¹¹⁰³: (el-Kâmil)

جَيْشٌ يَرَى تَعَبَ الْمَفَاوِزِ رَاحَةً وَالسَّهْلَ صَعْباً، وَالْبَعِيدَ قَرِيباً

O öyle ordudur ki çöllerin yorgunluğunu rahat, kolayı zor ve uzağı yakın görür.

Şair, bu dizenin ilk mısraında “yorgunluk” anlamındaki تَعَب ve “rahatlık” anlamındaki رَاحَةً, ikinci mısraındaki “kolay” anlamındaki السَّهْل ile “zor” anlamındaki صَعْباً ve “uzak” anlamındaki الْبَعِيد ile “yakın” anlamındaki قَرِيباً kelimelerini birlikte kullanarak üç tıbâk sanatı icra etmiştir.

3.2.5.3. Mukâbele

Mukâbele, kelime anlamı olarak “karşılaşmak, karşılamak, karşısında olmak, yüz yüze olmak”¹¹⁰⁴ gibi manalara gelen قَابِل fiilinin mufa‘ale babından mastarıdır. Bir bedii terimi olarak ise mukâbele, bir ifadede zıt anlamlı olmayan iki veya daha fazla lafzı zikrettikten sonra sırasıyla bu lafızların karşıtlarını zikretmektir¹¹⁰⁵. Mukâbele sanatının tıbâktan farkı; tıbâk iki zıt kelime arasında meydana gelirken mukâbelenin ise ikişerli gruplar halinde en az dört zıt kelime arasında olmasıdır.

¹¹⁰³ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 103.

¹¹⁰⁴ Feyrûzâbâdî, **Kâmûs**, s. 1342.

¹¹⁰⁵ Ebû Yakub Yusuf b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, **Miftahu'l-'ulûm**, nşr. Na'îm Zerzûr, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1983, s. 423; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 643; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâğa**, s. 266; Bulut, **Belâgat**, s. 273.

İbnu'l-Hatîb, mukâbele sanatını da mahirce yaygın bir şekilde kullanmıştır. Nasrî Emîri el-Ganî Billah için kaleme aldığı iki yüz beyitlik methiyesinin matla'ı olan aşağıdaki dizesinde mukâbele sanatını şöyle icra etmiştir¹¹⁰⁶: (el-Kâmil)

الْحَقُّ يَعْْلُو وَالْأَبَاطِلُ تَسْفُلُ وَاللَّهُ عَنِ أَحْكَمِهِ لَا يُسْأَلُ

Hak yüceliyor ve batıllar alçalıyor. Allah'ın hikmetlerinden sual olmaz.

Şair, bu beytinde önce الْحَقُّ (hak) ve يَعْْلُو (yüceliyor) kelimelerini peş peşe zikrettikten sonra sırasıyla zıt manalı الْأَبَاطِلُ (batıllar) ve تَسْفُلُ (alçalıyor) lafızlarını getirerek mukâbele sanatı yapmıştır.

Şairin mukâbele sanatını icra ettiği beyitlerine güzel bir örnek de şu beytidir¹¹⁰⁷: (el-Basîl)

النَّارُ فِي كَبْدِي، وَالشَّقُّوقُ يُفْلِقْنِي وَالْقُرْبُ يَنْشُرُنِي، وَالْبُعْدُ يَطْوِينِي

Ateş ciğerimdedir ve özlem beni endişelendiriyor. Yakınlık beni canlandırıyor, uzaklık ise beni bitiriyor.

Şair, bu dizesinde الْقُرْبُ (yakınlık) ve يَنْشُرُنِي (yaymak, canlandırmak) kelimelerini kullandıktan sonra sırasıyla bu kelimelerin zıt anlamlısı olan الْبُعْدُ (uzaklık) ve يَطْوِينِي (dürmek, bitirmek) kelimelerini kullanarak mukâbele sanatı yapmıştır.

Şairin Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u methettiği methiyesinin aşağıdaki beyti de mukâbele sanatına güzel bir örnektir¹¹⁰⁸: (et-Tavîl)

¹¹⁰⁶ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 495.

¹¹⁰⁷ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 611.

¹¹⁰⁸ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 400.

إِمَامٌ بِهِ عَزَّ الْهُدَى وَتَبَادَرَتْ لِبَطَاعَتِهِ الدُّنْيَا وَذَلَّ بِهِ الْكُفْرُ

(O) Hidayetin onunla şereflendiği, dünyanın onun biatı için acele ettiği ve küfürün onunla acizleştiği liderdir.

Şair, bu beytinde peş peşe عَزَّ (şerefli olmak, saygın olmak) ve الْهُدَى (hidayet) kelimelerini kullandıktan sonra zıt anlamlıları olan ذَلَّ (aciz olmak, alçak olmak) ve الْكُفْرُ (küfür) kelimelerini sırasıyla zikrederek mukâbele sanatı yapmıştır.

3.2.5.4. Redu'l-'acz 'alâ sadr

Bir beytin son mısraına acz, ilk mısraına ise sadr denilmektedir. Bir bedii terimi olarak ise redu'l-'acz 'alâ's-sadr, lafız ve mana bakımından aynı veya lafzı aynı manası farklı ya da aynı kökten türeyen bir kelimeyi beytin her iki mısraında zikretmektir¹¹⁰⁹. Bir kelimenin beytin aczunun başında ve sonunda zikredilmesi de bu sanata dahil edilmektedir¹¹¹⁰. Bu sanata, *tasdîr* ismi de verilmektedir¹¹¹¹.

Bu sanat, İbnu'l-Hatîb'in şiirinde işlediği yaygın sanatlarından biridir. İbnu'l-Hatîb, aşağıdaki dizesinin sadr ve aczunda الْجَدِيدِ lafzını tekrarlayarak redu'l-'acz 'alâ sadr sanatını işlemiştir¹¹¹²: (el-Mutekârib)

لَبَسْنَ رِدَاءَ الصَّبَاحِ الْجَدِيدِ وَجَرَّرْنَ ذَيْلَ الزَّمَانِ الْجَدِيدِ

Yeni sabahın elbiselerini giydiler ve yeni zamanın kuyruğu çektiler.

¹¹⁰⁹ es-Sekkâkî, *Miftahu'l-'ulûm*, s. 430; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 218; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 689; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, s. 302; Boleli, *Belâgat*, s. 427.

¹¹¹⁰ Bulut, *Belâgat*, s. 363.

¹¹¹¹ Ebû Bekr Ali b. Abdullah İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-edeb ve ğâyetu'l-ereb*, thk. Kevkeb Diyâb, Dâru sâdır, 2. Baskı, Beyrut 2005, c.1, s. 256.

¹¹¹² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 265.

Şair, aşağıdaki beytinin sadr ve aczunda كَوْكَبٌ ve بَعْدَ lafızlarına yer vererek aynı şekilde bu sanatı icra etmiştir¹¹¹³: (et-Tavîl)

وَكَوْكَبٌ أَفْقِ الْعَرْبِ لَمْ يَبْقَ بَعْدَهُ وَبَعْدَ ابْنِهِ مِنْ كَوْكَبٍ مُتَوَقَّدٍ

Garb ufkunun yıldızı ondan sonra kalmadı ve oğlunun ardından parlayan yıldız.

Şair, devletin binalarına yazılan dört dizelik mukatta‘asının aşağıdaki iki dizesinde bu sanatı şöyle icra etmiştir¹¹¹⁴: (et-Tavîl)

بَنَانِي أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدٌ سَمِي النَّبِيِّ الْهَاشِمِيِّ مُحَمَّدٌ
وَقُلِّدَ حَيْدَ الْمُلْكِ مِنِّي قِلَادَةٌ وَكَمْ زَانَ حُسْنِ الْجَيْدِ حُسْنُ الْمُقْلَدِ

Haşim kabilesinden nebî Muhammed’in adaşı müminlerin emîri Muhammed beni inşa etti.

Mülkün boynuna benden bir kolye takıldı. Nice boynun güzelliğini kolyenin güzelliği süsledi!

Şair, ilk dizesinde مُحَمَّدٌ, ikinci dizesinde ise قُلِّدَ, حَيْدَ, حُسْنِ kelimelerini tekrarlayarak redu’l-‘acz ‘alâ sadr sanatını icra etmiştir.

3.2.5.5. Tevriye

Bedii ilminin manevî güzelleştirici sanatlarından olan tevriye, lugatta “gizlemek, saklamak, arkaya atmak”¹¹¹⁵ gibi anlamlara gelip وَرَى fiilinin tefîl babından mastarıdır.

Bedii terimi olarak ise tevriye, bir kişinin yakın ve uzak iki manaya sahip bir lafzı, gizli bir ipucuyla ilk akla gelen yakın manasını kastetmeyip gizli ve uzak manasında

¹¹¹³ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 311.

¹¹¹⁴ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 363.

¹¹¹⁵ Feyrûzâbâdî, **Kâmûs**, s. 1723.

kullanmasıdır¹¹¹⁶. Bu sanat için *Îhâm*, *mugâlata*, *tevcîh* ve *tahyîl* isimleri de kullanılmaktadır¹¹¹⁷. Tevriye, kişinin zor durumda yalan söylememek için başvurduğu bir yoldur. Tevriyede kullanılan lafzın her iki manasının da biliniyor olması ve kullanılması gerekir. Tevriyeli söz, bir lafzın doğrudan kullanılmasından daha etkilidir. Ayrıca tevriye yapılırken gramer kaideleri zorlanmamalıdır¹¹¹⁸.

Tevriye sanatının şairin yaşadığı dönemde Endülüs'te büyük bir rağbet gördüğü İbnu'l-Hâc en-Numeyrî'nin alfabetik harf dizime göre yazdığı *Mesâlisu'l-Kavânîn fî't-tevriyye ve'l-istihdâm ve't-tadmîn* ve İbn Hâtime el-Ensârî'nin kaleme aldığı *Râiku't-tahliye fî fâiki'tevriyye* adlı eserlerden anlaşılmaktadır¹¹¹⁹. İbnu'l-Hatîb'in de bundan etkilendiği tevriye sanatını icra etmek maksadıyla nazmettiği müstakil şiirlerden rahatlıkla görülmektedir. Şairin söz konusu bu şiirleri, 38 mukatta'adan ibaret olup toplam 81 beyittir¹¹²⁰. Kitap isimlerine yönelik sık tevriye sanatına başvuran şairin, bu türden şiirlerine güzel örnek teşkil edecek şiirlerinden biri şudur¹¹²¹: (el-Vâfir)

كَتَبْتُ بِدَمْعِ عَيْنِي صَفْحَ خَدِّي وَقَدْ مَنَعَ الْكَرَى هَجْرُ الْخَلِيلِ
وَرَأَى الْحَاضِرِينَ، فَقُلْتُ هَذَا كِتَابُ "الْعَيْنِ" يُنْسَبُ "لِلْخَلِيلِ"

Yanağımın sayfasını gözyaşım ile yazdım dostun ayrılığı uykuyu menederken.

Hazır olanları şüphelendirdiğinde, "bu dostuma nisbet edilen gözyaşı kitabıdır" dedim.

¹¹¹⁶ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 652; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 263-264; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, Enderun Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1989, s. 192; Boleli, *Belâgat*, s. 459; Bulut, *Belâgat*, s. 289.

¹¹¹⁷ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'n-nakdi'l-'Arabî el-kadîm*, Dâru's-şuûni's-sekâfeti'l-âmmе, Bağdat 1989, c.1, s. 412; Boleli, *Belâgat*, s. 459; Bulut, *Belâgat*, s. 290.

¹¹¹⁸ Bulut, *Belâgat*, s. 290-291.

¹¹¹⁹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, (Muhakkik mukaddimesi) c.1, s. 49.

¹¹²⁰ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 139-140, 140, 140, 141, 142, 161, 163, 181, 258, 331, 345, 361, 362, 423, 423, 426; c.2, s. 475, 486, 508, 509, 515, 519, 528, 553-554, 571, 571, 585, 604, 604, 605, 608, 631, 643, 657, 712, 757, 770, 771.

¹¹²¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 486.

Şair, ikinci dizesinin ikinci mısraında "الْعَيْنِ يُنْسَبُ" ifadesi ile el-Halîl Ahmed el-Ferâhîdî'nin (ö. 175/791) "Kitâbu'l-'Ayn" kitabını kastederek tevriye sanatı yapmıştır.

İbnu'l-Hatîb'in benzer bir şekilde tevriye sanatını işlediği başka bir şiiri ise şöyledir¹¹²²: (et-Tavîl)

وَلَمَّا رَأَتْ عَزْمِي حَيْشاً عَلَى السُّرَى وَقَدْ رَابَهَا صَبْرِي عَلَى مَوْقِفِ الْبَيْنِ
أَتَتْ "بَصَّاحَ الْجَوْهَرِيِّ" دُمُوعَهَا فَعَارَضْتُ مِنْ دَمْعِي "بِمُخْتَصَرِ الْعَيْنِ"

O, azmimin gece yolculuğunda acele ettiğini görünce ve ayrılık tavrında sabrım da onu endişelendirince,

Onun gözyaşları "Sihâhu'l-Cevherî"yi (özü sağlam olanları) getirdi Ben de "Muhtasaru'l-'Ayn" ile (gözümün özü olan) gözyaşlarımla karşılık verdim.

Şair, ikinci dizesinde بِصَّاحِ الْجَوْهَرِيِّ ifadesiyle İsmail b. Hammad el-Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) "es-Sihâh" adlı sözlüğünü ve بِمُخْتَصَرِ الْعَيْنِ ifadesiyle de Ebû Bekr Muhammed ez-Zubeydî el-İşbîlî'nin (ö. 379/989) "Muhtasaru'l-kitâbi'l-'ayn" adlı kitabını kastederek tevriye sanatı icra etmiştir.

İbnu'l-Hatîb, tevriye maksadıyla nazmettiği müstakil şiirlerinin yanı sıra kasidelerinde de tevriye sanatını kullanmıştır. Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u övdüğü methiyesinin aşağıdaki şu dizesi, işlediği tevriye sanatına güzel örneklerdendir¹¹²³: (et-Tavîl)

بِالسَّيْفِ سَفَّاحٍ وَبِالْهَيْدِي مُهْتَدٍ وَبِالرَّغَبِ مَنْصُورٍ وَبِاللَّهِ مُسْتَكْفِي

¹¹²² İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 585.

¹¹²³ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 675.

(O) Kılıçla seffâhtır, yol göstermede muhtedir, korkuda mansûrdur ve Allah'a kanaat etmektedir.

Şair, bu dizesinde سَفَّاحٌ, مُهْتَدٍ, مَنْصُورٌ ve مُسْتَكْفِي ibareleri ile Abbasi halifeleri es-Seffâh, el-Muhtedî, el-Mansûr ve el-Mustekfî'yi kastederek tevriye sanatı yapmıştır.

3.2.5.6. Tazmîn

Tazmîn, sözlükte “dahil etmek, katmak, eklemek, bir şeyi birşeyin içine sokmak, garantiye almak”¹¹²⁴ gibi manalara gelen ضَمَّنَ fiilinin tefil babından mastarıdır. Edebî bir terim olarak ise tazmîn, bir şairin başka bir şairin şiirinden bir mısrayı, bir veya iki beyiti -eğer şiir, belagât ve edebiyat alimlerince bilinmiyorsa kime ait olduğunu belirtmek şartıyla- alıntı yapmasıdır¹¹²⁵. Eğer bu alıntı, tazmîn şartlara sahip değilse serika (çalıntı, intihal) olarak değerlendirilmektedir. Bir beyit ve fazlası olan alıntılar *isti'âne*, bir mısra ve altındaki alıntılar ise *îdâ'* ve *rafv* şeklinde adlandırılmaktadır¹¹²⁶. Tazmîn sanatı, İbnu'l-Mu'tezz, İbn Ebî'l-İsbe' el-Mısırî gibi alimler tarafından *husnu't-tadmîn* şeklinde adlandırılmıştır¹¹²⁷. el-Mısırî, tazmîn ve iktibas sanatı ayırımı yapmamakta ve ayet, hadis, şiir, mesel, hikmetli söz vb. alıntıları *husnu't-tadmîn* kapsamında değerlendirmiştir¹¹²⁸. Tazmîn sanatı ile iktibas sanatı ayırımına giden ve bunların ıstılahî tanımlamalarını yapan ilk kişi Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338)'dir¹¹²⁹. Onun bu tanımlaması, ondan sonraki belâgat otoritelerince kabul görerek değişikliğe gidilmemiştir.

¹¹²⁴ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, (Daru'l-Marif, Kahire) s. 2610-2613.

¹¹²⁵ el-Kazvînî, **el-Îdâh**, s. 234; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 725; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâga**, s. 309; Bulut, **Belâgat**, s. 389.

¹¹²⁶ el-Kazvînî, **el-Îdâh**, s. 235; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 728; İsmail Durmuş, “Tazmin”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2011, c.40, s. 205.

¹¹²⁷ Abdullah İbnu'l-Mu'tezz, **Kitâbu'l-bedî'**, nşr. Ignatius Kratchkovsky, Dâru'l-mesîre, 3. Baskı, Beyrut 1982, s. 64; İbn Ebî'l-İsbe' el-Mısırî, **Bedî'u'l-Kurân**, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Dâru nahdati Mısır, Kahire tsz. s. 52.

¹¹²⁸ İbn Ebî'l-İsbe' el-Mısırî, **Bedî'u'l-Kurân**, s. 52.

¹¹²⁹ İsmail Durmuş, “Tazmin”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.40, s. 204.

Hatîb el-Kazvînî ile aynı çağda yaşayan Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, muhtemelen el-Kazvînî'nin bu tasnifinden haderdar değildi. O, İbn Ebî'l-İsba' el-Mısırî gibi ayet, hadis ve mesellerden yaptığı alıntıları *tadmîn* başlığı altında değerlendirmiştir. Tazmîn sanatına büyük bir ihtimam gösteren şair, "فُلْتُ مِنَ التَّضْمِينِ" ibaresiyle nazmetme sebebini ifade ettiği müstakil kısa şiirler nazmetmiştir¹¹³⁰. Onun söz konusu bu şiirlerinin ekseriyeti ayet ve hadisten alıntı olduğundan iktibas sanatı altında değerlendirilmiştir.

Arap şiiri hakkında büyük birikime sahip olduğu görülen İbnu'l-Hatîb, cahiliyye, sadru'l-İslâm, muhdes meşhur Arap şairleri ve İbn Sehl el-İşbîlî, Ebû'l-Hasen eş-Şuşterî ve Ebû Bekr İbnu's-Sâbûnî gibi Endülüslü bazı şairleri¹¹³¹ lafız ve mana bakımından taklit etmiş ve onların şiirlerinden bolca alıntılar yapmıştır. Meşhur cahiliyye dönemi Arap şairlerindem İmru'u'l-Kays'ı şekil, üslup ve mana bakımından taklit eden şair, aşağıdaki beytinin acz mısraını İmru'u'l-Kays'ın meşhur muallaka şiirinden alıntı yaparak tazmîn sanatını icra etmiştir¹¹³²: (et-Tavîl)

كَأَنَّ "ابْنَ حُجْرٍ" قَدْ عَاهُ بِقَوْلِهِ "كَجَلْمُودٍ صَخْرٍ حَطَّ السَّيْلُ مِنْ عِلِّ"¹¹³³

Sanki İbn Hucr "selin yüksekte devirdiği sert bir kaya gibi" sözüyle onu kastetti.

Şairin cahiliyye döneminin diğer bir meşhur Arap şairi olan Tarafa b. el-'Abd'dan da etkilendiği ve onun şiirinden de tazmîn yaptığı aşağıdaki beyitinden anlaşılmaktadır¹¹³⁴: (et-Tavîl)

وَتَحْتَمِلُ الرَّجُلَانُ طِيبَ حَدِيثِهِ "فَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدْ"¹¹³⁵

¹¹³⁰ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 179; c.2, s. 425, 454, 509, 604, 657, 729, 757, 771.

¹¹³¹ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 783-796.

¹¹³² İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 515.

¹¹³³ İbnu'l-Hatîb'in tazmîninde bulunduğu İmru'u'l-Kays'ın beytinin tamamı için bkz. İmru'u'l-Kays, *Divân*, s.19; Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin ez-Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakati's-seb'*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2014, s. 41.

¹¹³⁴ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 312.

Kervanlar, onun sözünün hoşluğunu taşıyorlar. “Erzak yardımında bulunmadığın kişi sana haberler getirecektir”.

Şairin şiirinden alıntı yaptığı diğer bir cahiliyye dönemi şairi ise en-Nâbiğa ez-Zubyânî’dir. Şair, aşağıdaki beytinin acz mısraını en-Nâbiğa’nın şiirinden alıntılararak tazmîn sanatı icra etmiştir¹¹³⁶: (el-Basît)

عُهُودُ أَنْسٍ، وَأَيَّامٌ لَنَا أَنْصَرَفَتْ "أَخْنَى عَلَيْهَا الَّذِي أَخْنَى عَلَى لَبْدٍ"¹¹³⁷

Eğlence zamanları ve günler bizi terk etti. “Kartalı mahveden onu da mahvetti”.

İbnu’l-Hatîb, Nasrî Emîri Ebû’l-Haccâc Yusuf’u methettiği kasidesinde ise diğer bir cahiliyye devri meşhur Arap şairi olan ‘Antara b. Şeddâd’ın şiirinden şöyle tazmîninde bulunmuştur¹¹³⁸: (el-Kâmil)

أَوْ مَرَّ "عَتِيرَةً" عَلَيْهَا لَمْ يَقُلْ "هَلْ غَادَرَ الشُّعْرَاءُ مِنْ مُتَرَدِّمٍ"¹¹³⁹

Yoksa ‘Antara ona uğradı “Şairler, onarılacak bir yer bıraktılar mı?” demedi mi?

Şair, Merînî Sultanı Ebû Salim el-Merînî için nazmettiği tek dizelik mersiyesinde ünlü zühd şairlerinden Ebû’l-‘Atâhiye’nin şiirinden alıntı yaparak tazmîn sanatını şöyle icra etmiştir¹¹⁴⁰: (el-Vâfir)

¹¹³⁵ Tarafa b. el-‘Abd’ın muallakasından tazmîn edilen beytin tamamı için bkz. Tarafa b. el-‘Abd, **Dîvânu Tarafa b. el-‘Abd Şerhu’l-a‘lemi’l-Şentemerî**, thk. Duriyye el-Hatîb-Lutfî es-Sakkâl, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-dirâsât ve’n-neşr, 2. Baskı, Beyrut 2000, s. 58; ez-Zevzenî, **Şerhu’l-mu‘allakati’s-seb’**, s. 60.

¹¹³⁶ İbnu’l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 275.

¹¹³⁷ en-Nâbiğa’nın tazmîn edilen beytinin tamamı için bkz. Zeyyâd b. Mu‘âviye, en-Nâbiğa ez-Zubyânî, **Dîvânu’n-Nâbiğa ez-Zubyânî**, şrh. Abbas Abdussâtîr, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, 3. Baskı, Beyrut 1996, s. 10.

¹¹³⁸ İbnu’l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 540.

¹¹³⁹ ‘Antara b. Şeddâd’ın muallakasından tazmîn edilen beytin tamamı için bkz. Ebû Zekerîyya Yahya b. Ali b. Muhammed eş-Şîbânî İbnu’l-Hatîb et-Tebrîzî, **Şerhu’l-mu‘alakâti’l-‘aşri’l-muzehhebât**, Dâru’l-Erkam, Beyrut tsz., s. 193.

¹¹⁴⁰ İbnu’l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 161.

بَيِّ الدُّنْيَا بَيِّ لَمَعَ السَّرَابِ "لِدُوا لِلْمَوْتِ وَابْنُوا لِلْخَرَابِ"¹¹⁴¹

İnsanoğlu, serabın parıltısı gibidir. "Ölüm için doğurun ve harap olmaları için inşa edin!"

İbnu'l-Hatîb'in en çok etkilendiği Arap şairi ise meşhur muhdes şairlerden Ebû't-Tayyib el-Mutenebbî'dir. O, methiyelerinde onu hem şekil hem de muhteva bakımından taklit etmiştir. İbnu'l-Hatîb, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u methettiği kasidesinde, aşağıdaki beytinin ilk mısraını el-Mutenebbî'nin şiirinden alıntıyı yapmıştır¹¹⁴²: (et-Tavîl)

هَنِيئاً لَكَ الْعِيدُ الَّذِي أَنْتَ عِيدُهُ¹¹⁴³ وَفِي اللَّهِ مَا تُبْدِيهِ أَوْ مَا تُعِيدُهُ

"Senin bayramı olduğun bayram mübarek olsun!". Ve Allah, gizlediğinden ve açığa vurduğundan haberdardır.

Şair, benzer şekilde 'Âmir b. Muhammed el-Hintâtî'yi övdüğü iki dizelik şiirinde de yine el-Mutenebbî'nin şiirinden alıntı yapmıştır¹¹⁴⁴: (el-Basît)

وَأَنْشَدْتُكَ الْيَالِي وَهِيَ صَادِقَةٌ "الْمَجْدُ غُوفِي إِذْ غَفِيتَ وَالْكَرَمُ"¹¹⁴⁵

Geceler, sana şiir okudu -onlar doğru sözlüdür-: "Sen sıhhat bulduğunda, şan, şeref de sıhhat buldu ve cömertlik de"

3.2.5.7. İktibas

İktibas, sözlükte "ilim almak, faydalanmak, alıntılanmak" vb. anlamlar taşımaktadır¹¹⁴⁶. Bir edebî terim olarak ise iktibas, nazım veya nesirde Kur'an-ı

¹¹⁴¹ Ebû'l-'Atâhiye'nin tazmîn edilen beyti için bkz. İsmail b. el-Kâsım b. Suveyd b. Kîsân Ebû'l-'Atâhiye, *Dîvânu Ebî'l-'Atâhiye*, nşr. Dâru Beyrut li't-tebâ'a ve'n-neşr, Beyrut 1986, s. 46.

¹¹⁴² İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 270.

¹¹⁴³ el-Mutenebbî'nin tazmîn edilen beyti için bkz. Ebû't-Tayyib Ahmed b. el-Huseyn el-Ca'fî el-Mutenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, nşr. Dâru Beyrut, Beyrut 1983, s. 372.

¹¹⁴⁴ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 553.

¹¹⁴⁵ el-Mutenebbî'nin tazmîn edilen beytinin tamamı için bkz. el-Mutenebbî, *Dîvân*, s. 364.

Kerim'den bir ayet veya onun bir kısmını ya da bir hadisi veya hadisin bir kısmını ayet ve hadis olduğunu belirtmeden alıntılamaştır¹¹⁴⁷. Şiirde vezin veya kafiye uyumu için iktibas yapılan ifadede esas manayı bozmadan kısmi değişikliklerin yapılması caiz görülmektedir¹¹⁴⁸. İktibas, hutbe, vaaz, yemin, nebevî methiyesi vb. durumlarda makbul, gazel, yazışmalar vb. durumlarda mubah, dinen yasak görülen durumlar ve şakalaşmada ise merdûd şeklinde üç kısma ayrılmaktadır¹¹⁴⁹.

Şiirinde dini argümanların hakim olduğu şair, ayet ve hadislerden bolca iktibaslarda bulunmuştur. Bunun yanı sıra tazmîn, iktibas ve telmih sanatları arasında bir ayırım yapmayan İbnu'l-Hatîb, “قُلْتُ فِي التَّضْمِينِ—Tadmîn hakkında söyledim” ibaresiyle çoğunlukla ayet, hadis ve atasözlerinden alıntılar yaparak müstakil kısa şiirler de nazmetmiştir¹¹⁵⁰. Şair, Merînî Sultanı Ebû Sâlim İbrahim'e nazmettiği methiyesinin aşağıdaki dizesinde iktibas sanatına şöyle yer vermiştir¹¹⁵¹: (et-Tavîl)

مُدَّتْ إِلَى اللَّهِ الْأَكْفُ ضَرَاعَةً فَقَالَ لَهُنَّ اللَّهُ: قَدْ قُضِيَ الْأَمْرُ

Avuçlar, yalvararak Allah'a uzatıldı. Allah onlara söyledi: İş bitti.

Şair, قَدْ قُضِيَ الْأَمْرُ ibaresini Yusuf Suresi kırk birinci ayetten alıntılayarak iktibas sanatı yapmıştır¹¹⁵².

Şair, Ebû'l-Haccâc Yusuf'a nazmettiği methiyesinin nesîb kısmındaki şu dizesinde ise iktibas sanatına şöyle yer vermiştir¹¹⁵³: (el-Basît)

¹¹⁴⁶ Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir er-Râzî, **Muhtaru's-sihâh**, Mektebetu Lubnân, 2. Baskı, Beyrut 2006, s. 456.

¹¹⁴⁷ el-Kazvînî, **el-İdâh**, s. 232; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 723-725; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâga**, s. 307; Bulut, **Belâgat**, s. 381; Boleli, **Belâgat**, s. 435.

¹¹⁴⁸ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 725; Ahmed Mustafa el-Merâğî, **'Ulûmu'l-belâga el-beyân ve'l-me'ânî ve'l-bedî'**, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 3. Baskı, Beyrut 1993, s. 374.

¹¹⁴⁹ el-Hamevî, **Hizânetu'l-edeb**, c.3, s. 357.

¹¹⁵⁰ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 179, 425, 434; c.2, s. 509, 604, 657, 729, 757, 771.

¹¹⁵¹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 415.

¹¹⁵² **Ku'ran-ı Kerim**, Yusuf Suresi, 41.

قَالَتْ تَنَاسَيْتَ عَهْدَ الْحَبِّ قُلْتُ لَهَا لَا، وَالَّذِي "خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ!"

Dedi: Aşkın vaadini unuttun. Ona dedim: Hayır. İnsanı alaktan yaratana yemin ederim ki (unutmadım).

Şair, bu dizenin ikinci mısraında yer alan “خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ”-İnsanı alak (pıhtılaşmış kan)’tan yarattı” ifadesini Alak Suresi ikinci ayetten alıntı yaparak iktibas sanatı yapmıştır¹¹⁵⁴.

İbnu'l-Hatîb, memduhu Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf ile Hz. Yusuf (a.s) arasındaki isim benzerliğinden ötürü bir bağ kurmuş, övgü ve mersiyelerinde buna atıfta bulunmuştur. O, mezkur memduhuna nazmettiği on bir beyitlik methiyesinin aşağıdaki dizesinde iktibas sanatını şöyle icra etmiştir¹¹⁵⁵: (et-Tavîl)

نَادَى لِسَانُ الْفَتْحِ فِي عَرَصَاتِهِمْ "كَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ"

Fetih dili, onların (Kastilyalıların) toprağında seslendi: “Yeryüzünde Yusuf”a böyle imkan verdik, güçlendirdik, sağlam bir şekilde oturttuk.”

Şair, beytinin aczunu Yusuf Suresi yirmi birinci ayetten alıntılanarak iktibas sanatı icra etmiştir¹¹⁵⁶.

Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf’u övdüğü kasidesinde de Nasrîleri methederken Kur’an-ı Kerim’den aşağıdaki ayeti alıntı yaparak iktibas sanatı icra etmiştir¹¹⁵⁷: (el-Kâmil)

سَيِّمَاهُمُ التَّقْوَى أَشَدَّاءَ عَلَى الْكُفَّارِ فِيمَا بَيْنَهُمْ رَحْمَاءُ

¹¹⁵³ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 690.

¹¹⁵⁴ *Ku’ran-ı Kerim*, Alak Suresi, 2.

¹¹⁵⁵ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 638.

¹¹⁵⁶ *Ku’ran-ı Kerim*, Yusuf Suresi, 21.

¹¹⁵⁷ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 95.

Takvalı yüzleri, kafirlere karşı çok serttir, aralarında (birbirlerine karşı) ise çok merhametlidirler.

Şair, bu dizesinde Fetih Suresi'nin yirmi dokuzuncu ayetinden şiirinin vezin ve kafiyesine uygun değişiklik yaparak iktibas sanatı yapmıştır¹¹⁵⁸.

Şairin iktibas sanatına vereceğimiz son örnek ise hocası Ali İbnu'l-Ceyyâb'ın davetine karşılık kaleme aldığı üç beyitlik şiirinin aşağıdaki dizesidir¹¹⁵⁹: (el-Mutekarîb)

وَلِي فِي دُعَايِكَ ظَنُّ جَمِيلٍ وَكُلُّ أَمْرِي فَلَهُ مَا نَوَى

Benim senin davetinde güzel bir zanım, tahminim var. Herkese niyet ettiği şey vardır.

Şair, beytinin aczı olan كُلُّ أَمْرِي فَلَهُ مَا نَوَى ifadesini Resulullah (s.a.v)'ın ... إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ (Ameller niyetlere göredir ve herkese niyet ettiği şey vardır...) ¹¹⁶⁰ hadisinden alıntılararak iktibas sanatı icra etmiştir.

3.2.5.8. İrsâlu'l-mesel

İrsâlu'l-mesel, bir beyitte ifadeyi güzelleştirmek bir mesel (atasözü, hikmetli söz, vecize) kullanılmasıdır¹¹⁶¹. Mahir bir söz ustası olan şair, şiirlerinde çok sayıda mesel kullanmıştır. Şair, Selâ şehrinde bıraktığı ailesine olan özlemini ifade ettiği kırk dokuz beyitlik kasidesine ait aşağıdaki beytinde darb-ı mesele şöyle yer vermiştir¹¹⁶²: (er-Remel)

¹¹⁵⁸ **Ku'ran-ı Kerim**, Fetih Suresi, 29.

¹¹⁵⁹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 760.

¹¹⁶⁰ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, **Sahîhu'l-Buhârî**, Dâru'l-İbni'l-Kesîr li't-tibâ'a ve'n-neşr ve't-tevzî', Beyrut 2002, s. 7.

¹¹⁶¹ el-Hamevî, **Hızânetu'l-edeb**, c.2, s. 125; Abdullah Esat Bağcı, **Arap Şairlerden Ebu'l-Bahr el-Hattî ve Şiirleri**, (Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2022, s. 233.

¹¹⁶² İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 662.

زَرَعُوا فِي جَمِيلًا فَجَنُوا "يَخْصِدُ الْإِنْسَانُ إِلَّا مَا زَرَعَ"

İçime güzellik ektiler ve biçtiler. "İnsan ektiğini biçer."

Şair, "زَرَعُوا فِي جَمِيلًا فَجَنُوا" ibaresiyle aslı "لَا تَجْنِ مِنَ الشُّوكِ الْعِنَبَ" Dikenden üzüm hasat etmezsin¹¹⁶³ atasözüne işaret ederek irsâlu'l-mesel sanatı icra etmiştir.

Şair, yaşlılığı tasvir ettiği dört dizelik mukatta'asında ise söz konusu sanata şöyle yer vermiştir¹¹⁶⁴: (el-Vâfir)

تَبَلَّجَ بِالشَّيْبَةِ صُبْحُ شَيْبِي فَأَذْبَرَ لَيْلَهَا وَوَلَّى
وَلَمْ أَسْتُرْ بُدُورَ الصُّبْحِ جَهْلًا "وَهَلْ يَخْفَى الصَّبَاحُ إِذَا تَجَلَّى"

Gençlik çağında yaşlılığın şafağı çöktü ve gecesi sırtını çevirdi hemen geri döndü.

Sabah dolunaylarını farkında olmadan gizlememişim. "Zira sabah tecelli ettiğinde, hiç görünmez olur mu?"

Şair, "وَهَلْ يَخْفَى عَلَى النَّاسِ الْقَمَرُ" ifadesiyle aslı "وَهَلْ يَخْفَى الصَّبَاحُ إِذَا تَجَلَّى" Şair, Ay insanlara görünmez olur mu?¹¹⁶⁵ deyimine işaret ederek irsâlu'l-mesel sanatı yapmıştır.

Şair, Sultan Ebû Hammû Musa'nın katibi Muhammed b. el-Kaysî için nazmettiği on beş dizelik methiyesinin iki beyitinde ise bu sanatı şöyle icra etmiştir¹¹⁶⁶: (el-Basît)

لَمَّا رَأَتْ رَايَةً "الْقَيْسِي" زَاخِفَةً إِلَيَّ رِيْعَتْ وَقَالَتْ لِي وَمَا الْعَمَلُ؟

¹¹⁶³ Ebû Fadl Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Meydânî, **Mecma'u'l-emsâl**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matba'atu's-sunneti'l-Muhammediyye, Kahire 1955, c.2, s. 230.

¹¹⁶⁴ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 771.

¹¹⁶⁵ el-Meydânî, **Mecma'u'l-emsâl**, c.2, s. 404.

¹¹⁶⁶ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 517-518.

قُلْتُ الْوَعَى لَيْسَ مِنْ رَأْيِي وَلَا عَمَلِي "لَا نَافَةَ لِي فِي هَذَا وَلَا جَمَلُ"

el-Kaysî'nin sancağının bana doğru yavaşça ilerlediğini gördüğünde, ürktü ve bana dedi: Ne olacak, ne yapılacak?

Dedim: Savaş ne benim düşüncem ne de benim işimdir. "Benim bunda ne dişi ne de erkek devem yok (Benim bu işte ile ilgim, alakam yok)".

Şair, "لَا نَافَةَ لِي فِي هَذَا وَلَا جَمَلُ" ifadesiyle aynı manadaki "لَا نَافَةَ لِي فِي هَذَا وَلَا جَمَلُ"¹¹⁶⁷

mesele işaret ederek irsâlu'l-mesel sanatı icra etmiştir.

3.2.5.9. Telmih

Telmih, kelime anlamı olarak "bir şeye işaret etmek, bir şeye göz ucuyla bakmak, değinmek" gibi manalarda kullanılmaktadır¹¹⁶⁸. İstılâhen ise telmih, nazım veya nesirde bilinen bir kıssaya ya da olaya, meşhur bir şiire veya bir atasözüne işaret etmektir¹¹⁶⁹. Telmih edilecek şey, herkes tarafından bilinmese de ilgili konuya vakıf olanların kavraması gerekir. Aksi takdirde kapalı bir söz veya bilmece söylenmiş olur ve telmih sanatından bahsetmek mümkün olmaz¹¹⁷⁰.

Şair, şiirinde Kur'an-ı Kerîm'de geçen peygamber kıssaları, tarihi olaylar, meşhur Arap şairlerinin şiirleri ve Arap mesellerine çok sayıda göndermelerde bulunmuştur. Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf için nazmettiği methiyesinin aşağıdaki beytinde telmih sanatına şöyle yer vermiştir¹¹⁷¹: (el-Mutedârik)

وَيُنُورُ "الطُّورُ" وَقَدْ أَضْحَى "مُوسَى" لَجَلَّالَتِهِ صَعَقَا

¹¹⁶⁷ el-Meydânî, **Mecma'u'l-emsâl**, c.2, s. 220.

¹¹⁶⁸ Luis Ma'lûf, **el-Muncid fi'l-luğati'l-a'lâm**, Dâru'l-maşrik, 43. Baskı, Beyrut 2008, s. 733.

¹¹⁶⁹ el-Kazvînî, **el-Îzâh**, s. 237; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 730; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâga**, s. 311; Bulut, **Belâgat**, s. 390.

¹¹⁷⁰ Tâhir-ül Mevlevî, **Edebiyat Lüğatı**, Enderun Yayınları, İstanbul 1994, s. 159.

¹¹⁷¹ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 687.

et-Tûr'un ışığına yemin ederim. Onun azameti nedeniyle Musa bayılıp akli gitmişti.

Şair, bu dizesinde Arâf Suresi yüz kırk üçüncü ayette yüce Allah ile Hz. Musa (a.s) arasında geçen kıssaya işaret ederek telmih sanatı icra etmiştir¹¹⁷².

Şair, bir nebevî methiyesine ait aşağıdaki beytinde ise telmih sanatını şöyle icra etmiştir¹¹⁷³: (el-Kâmil)

لِي فِي حِمَى ذَاكَ الضَّرِيحِ لُبْنَاءُ إِنَّ أَصْبَحْتُ لُبْنَى أَنَا ابْنُ ذَرِيحٍ

Benim bu mezarın sığınağında bir isteğim vardır. Eğer Lubnâ olursa ben İbn Zerîh'im.

Şair, bu dizesinde Arap şair Kays b. Zerîh (ö. 68/687) ve sevgilisi Lubnâ'nın aşkına işaret ederek telmih sanatı yapmıştır.

İbnu'l-Hatîb, aşağıdaki dizesinde ise telmih sanatını şöyle kullanmıştır¹¹⁷⁴: (el-Mutekârib)

كَأَنِّي انْفَرَدْتُ بِقَتْلِ "الْحُسَيْنِ" وَجَرَدْتُ سَيفِي فِي "كَرْبَلَا"

Sanki ben Hüseyin'in katledilmesiyle yalnız kaldım ve Kerbela'da kılıcımı çektim.

Şair, bu dizesinde Hz. Hüseyin ile Yezid ordusu arasında gerçekleşen Kerbela olayına işaret ederek telmih sanatı yapmıştır.

¹¹⁷² Kur'an-ı Kerim, Arâf Suresi, 143.

¹¹⁷³ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.1, s. 237.

¹¹⁷⁴ İbnu'l-Hatîb, *Divân*, c.2, s. 773.

3.2.5.10. Mübalağa

Mübalağa, sözlükte “bir vasıfta aşırıya kaçmak, gücünün sınırına ulaşmak” vb. anlamlarda kullanılmaktadır¹¹⁷⁵. Edebî terim olarak ise mübalağa, güç ya da zayıflık açısından bir vasfı gerçekleşmesi imkansız bir mertebeye çıkartmaktır¹¹⁷⁶. Belâgat alimleri, mübalağa sanatını, zikredilen vasfın aklen ve adeten mümkün olmasını tebliğ, zikredilen vasfın aklen mümkün ama adeten mümkün olmamasını iğrâk ve zikredilen vasfın hem aklen hem de adeten mümkün olmamasını ise guluvv şeklinde üçe ayırmaktadır¹¹⁷⁷.

Mübalağa sanatı, şairin şiirinin en bariz özelliklerindendir. O, özellikle methiyelerinde memduhunun cömertlik, cesaret, feraset, neseb, bedensel hasletler gibi özelliklerini övmeye aşırıya kaçmıştır. Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u övdüğü methiyesinde mübalağa sanatını şöyle icra etmiştir¹¹⁷⁸: (et-Tavîl)

فَلَوْلَاكَ لَمْ تَنْهَلْ بِالْغَيْثِ دِيمَةً وَلَمْ تَرْفُلِ الْأَعْصَانُ فِي الْوَرَقِ الْعَصَّ
وَلَا قَرَّ قَلْبٌ فِي قَرَارِ ضُلُوعِهِ وَلَمْ تَعْرِفِ الْأَجْفَانُ مَا لَذَّةُ الْعَمَضِ

Sen olmasaydın rahmet yağmuru bol bol yağmazdı ve dallar körpe yaprakla caka satarak sallanmazdı.

Kalp, kaburgalar arasındaki yerine ikamet etmez ve gözkapakları uykunun lezzetini bilmezdi.

¹¹⁷⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c.8, s. 420.

¹¹⁷⁶ el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâga**, s. 27; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-belâga** s. 336; Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, s. 216.

¹¹⁷⁷ el-Kazvinî, **el-Îdâh**, s. 205; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 665; el-Merâğî, **'Ulûmu'l-belâga**, s. 337; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâga**, s. 278; Bulut, **Belâgat**, s. 315.

¹¹⁷⁸ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 637.

Şair, Merînî Sultanı Ebû Salim el-Merînî'yi övdüğü methiyesinde ise şöyle mübalağa yapmıştır¹¹⁷⁹: (et-Tavîl)

وَلَمَّا أَتَيْنَا الْبَحْرَ يُرْهِبُ مَوْجُهُ ذَكَرْنَا نَدَاكَ الْغَمْرَ، فَاحْتَرَى الْبَحْرُ
خِلَافَتِكَ الْعُظْمَى وَمَنْ لَمْ يَدِنْ بِهَا فَإِيمَانُهُ لَغَوٌّ، وَعِزْفَانُهُ نُكْرُ

Denize geldiğimizde dalgası korkuturken, senin taşkın cömertliğini zikrettik deniz hemen horlandı, utandı.

Senin yüce hilafetine kim itaat etmezse imanı boş, geçersizdir ve irfanı inkardır.

Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'u övdüğü başka bir methiyesinde ise mübalağa sanatına şöyle yer verilmiştir¹¹⁸⁰: (et-Tavîl)

كَرَامٌ إِذَا مَا الْغَيْثُ فِي الْأَرْضِ لَمْ يَكْفِ بِصَوْبٍ حَيَاكَ كَانَتْ أَكْفُهُمْ تَكْفِي

Öyle cömertler ki yağmur yeryüzünde yeterli olmadığında, onların avuçları yeterli olur.

Şair, Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a nazmettiği mersiyesinin aşağıdaki dizesinde ise şöyle bir mübalağada bulunmuştur¹¹⁸¹: (el-Kâmil)

فُجِعَتْ بِهِ الدُّنْيَا وَكُدِّرَ شَرُّهَا وَشَكَا "الْعِرَاقُ"، مُصَابَهُ، وَ"الشَّامُ"

Dünya, onunla (ölümüyle) perişan oldu ve suyu bulanıklaştı. Onun uğradığı musibetten Irak ve Şam ıstırap çekti.

3.2.5.11. Luzûmu mâ lâ yelzem

Luzûmu mâ lâ yelzem, nazım veya nesirde kafiye ya da seci bakımından bir zorunluluk olmadan revî harfinden önceki harfin veya harflerin¹¹⁸² ya da harekelerin

¹¹⁷⁹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.1, s. 415

¹¹⁸⁰ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 675.

¹¹⁸¹ İbnu'l-Hatîb, **Divân**, c.2, s. 556.

birbirine benzemesidir¹¹⁸³. Bunun en makbul şekli, kişinin tekellûfe (zorlama) düşmeden bir veya birden fazla harf getirmesidir¹¹⁸⁴. Buna, *iltizâm*, *tadmîn*, *teşdîd*, *i'nât* da denilmektedir¹¹⁸⁵.

Şairin neredeyse bu sanattan mahrum şiiri bulunmamaktadır. Onun aşağıdaki dizeleri bu sanatına vereceğimiz güzel örneklerden biridir¹¹⁸⁶: (el-Kâmil)

لَمَّا رَضَيْتُ بِفُرْقَتِي وَبِعَادِي وَصَرَمْتُ أَمَالِي وَخُنْتُ وَدَادِي
لَا عَنْتُ أُمَّ الصَّبْرِ فِيكَ وَبَعْدَهُ وَرَثْتُ لِلْأَشْجَانِ كَنْزَ فُؤَادِي
فَالصَّبْرُ مِنِّي أَجْنَبِيَّ بَعْدَهَا وَلَوَاعِجُ الْأَشْجَانِ مِنْ أَوْلَادِي

Ayrılığım ve uzaklığım razı olduğunda ve umutlarımı budadığında ve sevgime ihanet ettiğinde,

Senin hakkında sabır göstermedim ve onun ardında gönlümün hazinesini kederlerime miras bıraktım.

Ondan sonra sabır bana yabancıdır ve dertlerimin acıları evlatlarımdandır.

3.2.5.12. Tasrî‘

Tasrî‘, kelime anlamı olarak “güreşte yere yıkmak, yenmek, öldürmek” gibi manalara gelmektedir¹¹⁸⁷. Bedii ilminin lafzî güzelliklerinden olan tasrî‘, bir terim olarak ise bir beytin her iki mısraının da aynı kafiye üzerine inşa edilmesidir¹¹⁸⁸. Tasrî‘, şiirin ahengini ve ezgisini güçlendirmektedir.

¹¹⁸² İbnu'l-Esîr, **el-Meselu's-sâir**, c.1, s. 281.

¹¹⁸³ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 703-708; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâga**, s. 301.

¹¹⁸⁴ İbn Ebî'l-İsba‘, **Tahrîru't-Tahbîr**, s. 517.

¹¹⁸⁵ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 703.

¹¹⁸⁶ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 325.

¹¹⁸⁷ er-Râzî, **Muhtaru's-Sihâh**, s. 317.

¹¹⁸⁸ İbnu'l-Esîr, **el-Meselu's-sâir**, c.1, s. 258-261; et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 699.

Şairin şiirini incelediğimizde 718 kasidesinden 193 kasidesi tasrî‘ sanatı ile başlamıştır. Bu oran, onun klasik Arap kaside yapısına olan bağlılığını ifade ettiği gibi arûz ilmindeki maharetinin ve zengin kelime dağarcığının da göstergesidir.

Şairin şiirinde işlediği tasrî‘ sanatına vereceğimiz ilk örnek doksan altı beyitlik nebevî methiyesinin aşağıdaki matla‘ beytidir¹¹⁸⁹: (el-Hafîf)

مَا عَلَى الْقَلْبِ بَعْدَكُمْ مِنْ جُنَاحٍ أَنْ يُرَى طَائِرًا بَغَيْرِ جَنَاحٍ

Sizden sonra kanatsız bir kuşun kalbin üstünde görülmesi günah değildir.

Şair, söz konusu dizesinde beytin her iki mısraını aynı kafiye üzerine inşa ederek tasrî‘ sanatı icra etmiştir.

Şairin şiirinde işlediği tasrî‘ sanatına vereceğimiz diğer örnek ise yirmi sekiz beyitlik tasavvuf temalı şiirine ait aşağıdaki matla‘ beytidir¹¹⁹⁰: (el-Kâmil)

الصَّبْرُ، إِلَّا فِي هَوَاكَ، حَمِيدٌ الْخَطْبُ صَعْبٌ، وَالْمَرَامُ بَعِيدٌ

Sabır övülmeye değerdir senin aşkın dışında. Vaziyet zor ve arzu, hedef uzaktır.

İbnu’l-Hatîb, kasidelerinin matla‘ beyitleri dışındaki beyitlerinde de tasrî‘ sanatını icra ettiği gibi tüm beyitleri tasrî‘ sanatı içeren şiirleri de vardır¹¹⁹¹. Şairin tüm beyitleri tasrî‘ sanatı içeren özlem temalı beş dizelik şiirine ait iki dizesi şöyledir¹¹⁹²: (Mahlu‘ul-basît)

يَا سَكِينِي مَرْفَأَ الشُّوَانِي شَوْقِي مِنْ بُعْدِكُمْ شَوَْانِي

وَلَا عَجُ الشُّوُقِ قَدْ هَوَانِي مِنْ بُعْدِكُمْ فَاقْتَضَى هَوَانِي

¹¹⁸⁹ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 250.

¹¹⁹⁰ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 287.

¹¹⁹¹ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 628, 629.

¹¹⁹² İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 628.

Ey savaş için hazırlanmış gemilerin limanının sakinleri! Sizden uzak olmanın verdiği özlem beni kavurdu.

Özlemin acısı, sizden ayrı olmaktan dolayı beni yıktı ve benim yıkılmış olmamı istedi.

3.2.5.13. Tecâhu'lu'l-'arif

Tecâhu'lu'l-'arif, şiir ya da nesirde bilinen bir hususu bir nükteye bağlı olarak bilmemezlikten gelmek¹¹⁹³ veya medih, hiciv, mübalağa, şaşırma vb. sebeplerden ötürü kişinin bildiği bir gerçeği bilmemezlikten gelip onu sorması şeklinde de tanımlanmaktadır¹¹⁹⁴.

İbnu'l-Hatîb, hocası İbnu'l-Ceyyâb'ın vefatı üzerine yazdığı mersiyesinin mukaddimesinde, onun ölümünü bilmemezlikten gelip şaşırmış gibi görünerek tecahu'lu'l-'arif sanatı icra etmektedir. Kapalı istiarenin de işlendiği söz konusu beyitler şöyledir¹¹⁹⁵: (el-Kâmil)

مَا لِلرَّاعِ حَوَاضِعُ الْأَعْقَاقِ طَرَقَ النَّعْيُ فَهَنَ فِي إِطْرَاقِ
وَكَاثَمَا صَبَغَ الشُّحُوبُ وُجُوهَهَا وَالسُّقْمُ مِنْ جَزَعٍ وَمِنْ إِشْفَاقِ
مَا لِلصَّاحِفِ صَوَّحَتْ رَوْضَاتُهَا أَسَفًا وَكُنَّ نَظِيرَةَ الْأَوْزَاقِ
مَا لِلْبَيِّنِ كُوُؤُسُهُ مَهْجُورَةٌ غَفَلَ الْمُدِيرُ لَهَا وَنَامَ السَّاقِي

Kalemlere ne oluyor boyunları büküktür? Ölüm habercisi geldi ve onlar başını eğip susmaktalar.

Sanki solgunluk, onların yüzlerini boyamış ve hastalık keder ve acıdandır.

¹¹⁹³ Bulut, **Belâgat**, s. 335.

¹¹⁹⁴ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 679-680; el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-belâğa**, s. 288.

¹¹⁹⁵ İbnu'l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 708.

Sahifelere (kitaplara) ne oluyor? Bahçeleri önceden taze yapraklar açarken şimdi kurutulmuş.

Beyân ilmine ne oluyor? Kadehleri terkedilmiş, sâkî uyumuş ve kadehleri dolaştıran gaflete dalmış.

Şair, bu sanatı Ebû Zeyyân el-Merînî için nazmettiği methiyesinin matlaında da sergilemiştir¹¹⁹⁶: (et-Tavîl)

لَمَنْ عَلِمَ فِي هَضْبَةِ الْمُلْكِ خَفَاقَ أَفَاقَتْ بِهِ مِنْ غَشِيَةِ الْهَرَجِ آفَاقُ

Ufukların onunla kargaşanın baygınlığından uyandığı saltanatın tepesinde dalgalanan bayrak kimindir?

3.2.5.14. Murâ‘âtu’n-nazîr

Bedi ilminin manevî güzelleştirici sanatlarından olan Murâ‘âtu’n-nazîr sanatı, aralarında zıtlık dışında anlam bakımından bir bağ bulunan iki veya daha fazla kelimeyi bir arada zikretmektir¹¹⁹⁷. Bu sanat, *tenâsub*, *tevfik*, *tevâfuk*¹¹⁹⁸, *telfik* ve *i’tilâf* adlarıyla da adlandırılmaktadır¹¹⁹⁹.

Edebî sanatlar bakımından zengin bir yelpazeye sahip olan İbnu’l-Hatîb’in şiirinde murâ‘âtu’n-nazîr sanatının yaygınlığı da görülmektedir. Söz konusu edebî sanat, şairin Nasrî Emîri Ebû’l-Haccâc Yusuf’a yazdığı methiyesinin aşağıdaki beytinde şöyle yer almıştır¹²⁰⁰: (et-Tavîl)

فَمَا شِئْتُهُ مِنْ نَرْجِسٍ وَبَنَفْسٍجِ وَأَسِ وَسُوسَانٍ نَضِيرٍ وَمِنْ وَرْدٍ

Gül, taze zambak, yaban mersini, menekşe ve nergisden ne istersen (var).

¹¹⁹⁶ İbnu’l-Hatîb, **Nufâda**, c.3, s. 62-64; İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.2, s. 697-701.

¹¹⁹⁷ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 644; el-Hâşimî, **Cevâhiru’l-belâğa**, s. 288; Bulut, **Belâgat**, s. 277; Boleli, **Belâgat**, s. 489.

¹¹⁹⁸ Boleli, **Belâgat**, s. 489.

¹¹⁹⁹ et-Teftâzânî, **el-Mutavvel**, s. 644; Boleli, **Belâgat**, s. 489.

¹²⁰⁰ İbnu’l-Hatîb, **Dîvân**, c.1, s. 298.

Şair, yukarıdaki beyitte arasında zıtlık dışında bir anlam uyumu olan *نَرْجِسٍ*, *بُنْفُسٍ*, *سُوسَانٍ* ve *وَرْدٍ* kelimelerini bir arada kullanarak murâ'âtü'n-nazîr sanatı yapmıştır.

Şair, Nasrî Emîri el-Ganî Billah'a nazmettiği methiyesinin aşağıdaki beytinde ise söz konusu sanatı şöyle icra etmiştir¹²⁰¹: (et-Tavîl)

وَجَادَ بِهَا مِنْ جُودٍ كَفَّ "مُحَمَّدٍ" مِلْتُ هُمُولٌ دُونَ بَرْقٍ وَلَا رَعْدٍ

Muhammed'in avucunun cömertliğinden ona gök görülsüz ve şimşeksiz aralıksız bol bol yağmur yağ(sın)dı.

Şair, bu beyitte *مِلْتُ* (yağmur), *بَرْقٍ* (şimşek) ve *رَعْدٍ* (gök gürültüsü) kelimelerini bir arada kullanarak murâ'âtü'n-nazîr sanatı icra etmiştir.

Şairin icra ettiği bu sanat, hocası İbnu'l-Ceyyâb'a yazdığı murâselât şiirinde ise şöyle tezahür etmiştir¹²⁰²: (el-Kâmil)

لَا كَيْفَ كُلِّفَ بِكُلِّ غَرِيبَةٍ تَحْوِي نُهْيً وَبَلَاغَةً وَبَيَانًا

Lakin ben akıl, belâğat ve beyan ihtiva eden her acayıpliğe düşkünüm.

Yukarıdaki bu beyitte yer alan *نُهْيً* (akıl, idrak, anlayış), *بَلَاغَةً* (belâğat) ve *بَيَانًا* (beyân) kelimeleri arasında zıtlık dışındaki anlam uyumu nedeniyle murâ'âtü'n-nazîr sanatı bulunmaktadır.

¹²⁰¹ İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.1, s. 307.

¹²⁰² İbnu'l-Hatîb, *Dîvân*, c.2, s. 630.

SONUÇ

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, VIII/XIV. yüzyılda Nasrîler Devleti hakimiyeti altındaki Endülüs'te yaşamıştır. Edebî ve ilmî maharetiyle edebiyat, tarih, siyaset, tıp ve şiir alanlarında Endülüs'ün en meşhur simalarından olmuştur.

Nasrîler Devleti'nin saltanat merkezi olan el-Hamrâ Sarayı'nda siyasi bir nüfuza sahip, ilim erbabı bir ailede yetişmiş ve Endülüs'ün meşhur âlimlerinin tedrisatından geçmiştir. İyi bir eğitim alarak edebiyat, şiir, tarih, tıp, fıkıh, hadis, kelam, tefsir gibi ilimlerde temayüz etmiştir. İbnu'l-Hatîb, çocukluğundan itibaren özellikle şiir ve edebiyata merak salmış ve meşhur şairleri taklit etmiştir. Gençlik yıllarında gazel ve meclisu'l-uns tasviri temalarında şiirler nazmeden İbnu'l-Hatîb, babasının el-Hamrâ Sarayı'ndaki resmi görevi münasebetiyle erken yaşta ihtişamıyla tanıştığı el-Hamrâ'nın şatafatlı yaşamının büyüüne kapılınca, bu düşünüyü gerçekleştirmek için Nasrî Emîr ve devlet adamlarına methiyeler nazmetmiştir. Yazdıkları methiyelerle Nasrî emîrlerinin gönlünü kazanmayı başarmıştır. Ebû'l-Haccâc Yusuf döneminde yıldızı parlamaya başlamış ve babasının Kastilyalılar ile yaşanan Tarîf savaşında hayatını kaybetmesiyle (741/1340), çocukluğundan beri düşlerini süsleyen el-Hamrâ Sarayı'nın kapıları kendisine açılmıştır.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, edebî ve ilmî mahareti neticesinde el-Hamrâ Sarayı'nda divânü'l-inşâ katipliği, vezirlik ve elçilik görevlerini yürütmüştür. Nasrîlerin taht kavgasından ötürü el-Hamrâ Sarayı'nda gerçekleşen darbede tutuklanmış ve mallarına el konulmuştur (759/1360). Merînî Sultanı Ebû Sâlim İbrahim el-Merînî'nin girişimleriyle serbest kalmış ve Mağrib'in Fes şehrindeki Merînî Sarayı'na sığınmak zorunda

kalmıştır. İbnu'l-Hatîb, fırtınalı saray yaşamından bunaldığından sakin bir hayat yaşamak için Selâ şehrine yerleşmiştir. Burada Merînî sultanlarının sağladığı imtiyazlarla müreffeh bir hayat sürdürmüştür. Nasrî Emîri el-Ganî Billah'ın tahtını geri almasıyla ısrarları üzerine Gırnâta'ya dönmüş ve “zû'l-vizâreteyn” olarak geniş yetkilerle göreve başlamıştır. Ancak İbnu'l-Hatîb, yakın dostlarının kıskançlıkları nedeniyle yazdığı eserlerindeki bazı ibarelere istinaden zındıklık ve mulhidlikle suçlanmıştır. Bu yüzden Endülüs'ten ayrılmak zorunda kalmıştır. Merînî Sultanı Abdulaziz el-Merînî'ye sığınan İbnu'l-Hatîb, ömrünün son dönemini Mağrib'de geçirmek zorunda kalmıştır. Abdulaziz el-Merînî'nin ani ölümüyle tutuklanarak hapse atılmış ve öğrencisi Ebû Abdullah İbn Zümrek başkanlığında Endülüs'ten gelen heyetin huzurunda yargılanarak idama mahkum edilmiştir. Bu seçkin şahsiyet, kişisel hırslar nedeniyle aynı günün gecesinde Endülüs'ten gelen heyetin de katılımıyla hücreinde katledilmiştir.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, fırtınalı siyasi hayat serüvenine rağmen çeşitli ilimlerde altmışa yakın eser telif etmiştir. İbnu'l-Hatîb, divanu'l-inşa katipliği, vezirlik ve elçilik görevlerindeki başarısının yanı sıra edebî ve ilmî dehası ona büyük bir şöhret kazanmıştır. Resâilu's-sultaniyye türündeki mektupları ve tarih alanındaki eserleri övgüyle takdir edilmiştir. Onun tarih alanındaki eserleri, Endülüs ve Mağrib tarihi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Ekseriyetle tabakat türü bu eserleri, döneminin Endülüs ve Mağrib ilmî ve sosyal hayatının anlaşılmasında da büyük bir öneme sahiptir. Aynı şekilde edebiyat, siyaset, coğrafya, tıp, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde yazdığı eserler de büyük bir teveccühe mazhar olmuştur.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in her daim sığındığı liman, şiir olmuştur. Siyasi kariyerinin şekillenmesinde, şiirin büyük bir katkısı olmuştur. el-Hamrâ Sarayı'nın kapılarının açılmasında Nasrî Emîri Ebû'l-Haccâc Yusuf'a yazdığı methiyelerin önemli bir etkisi olmuştur. Varlıklı bir ailede dünyaya gelen İbnu'l-Hatîb, ilk gençlik yıllarında maddi kazanç elde etmekten ziyade daha çok Nasrî emîr ve vezirlerinin gönlünü kazanmak için övgü temalı şiirler kaleme almıştır. Ama Mağrib'de yaşamak zorunda

kaldığı dönemlerde ise Merînî sultan ve devlet adamlarına yakınlaşmak, himayelerini kazanmak ve maddi kazanç elde etmek için methiyeler nazmetmiştir.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, klasik Arap şiiri temalarına uygun olarak çeşitli amaçlarla şiirler nazmetmiştir. İbnu'l-Hatîb, medih, gazel, hiciv, mersiye, vâsf, fahr, şevk, şekva, itizar, sitem, hamriyyât, ihvâniyyât, tehekkum, mizah, nebevî methiyeleri, zühd, tasavvuf, tevessül, hikmet ve edebî sanatları icra etmek gibi konularda şiirler yazmıştır. O, şiirlerini *es-Sayyib ve'l-cehâm ve'l-mâzî ve'l-kehâm* adlı iki ciltlik divanında toplamıştır. Bununla birlikte tıp, fıkıh ve tarih alanlarında da manzum eserleri başarıyla telif etmiştir.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in şiirleri muhteva bakımından incelendiğinde, şiirindeki muhteva zenginliği göze çarpmaktadır. Yaşadığı saray hayatı, emîr, sultan ve devlet adamlarıyla olan ilişkileri münasebetiyle şiirlerinin aslan payını medih şiirleri oluşturmuştur. İbnu'l-Hatîb, Hz. Peygamber (s.a.v), Nasrî, Merînî ve Zeyyânîlerin sultan ve devlet adamları, dostları ve arkadaşlarını öven şiirler nazmetmiştir. Övgüsünde meşhur Arap şairlerin şiirlerini taklit etmiş ve memduhlarını cömertlik, asalet, cesaret, takva gibi hasletlerle övmüştür. Onun medih şiirinin en bariz özelliği, tüm medih dinî argümanların hakim olmasıdır. Methiyelerinin bazıları direk medihle başlayan tek konulu basit kaside tarzında iken, bazıları ise nesîb, tasvir, gazel, şekva, hamriyyât veya bu temaların harmanlaştırılmasıyla başlayan klasik Arap kasidesi formundadır. Medih şiirinde kullandığı mana ve lafızlar, ustaca yer verdiği edebî sanatlar onun şiir yeteneğinin ve bu konudaki başarısının göstergesidir. İbnu'l-Hatîb, medih şiirlerinin dışında önemli oranda dinî içerikli şiirler, vâsf, mersiye, ihvâniyyât, gazel ve hiciv temalarında şiirler kaleme almıştır. Fahr ve hamriyyât temalı şiirleri ise azdır. O, medih şiirinde olduğu gibi bu şiirlerinde de klasik Arap şiir geleneğine uymuş, meşhur Arap şairlerini taklit etmiş ve onların şiirlerinden alıntılar yapmıştır.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in şekil özellikleri bakımından şiiri incelendiğinde ise kaside, muvaşşah, zecel ve musammat nazım türlerinde şiirler kaleme aldığı

görülmektedir. Şiirinin çoğu kaside tarzındadır. İbnu'l-Hatîb, kaside yapısında matla', mukaddime, tahallus ve hatime açısından şiire bir yenilik katmayarak geleneksel yapıyı korumuştur. Meşhur Endülüslü şairleri taklit ederek yazdığı muvaşşah şiirleri, onun meşhur muvaşşah şairleri arasında zikredilmesini sağlamıştır. Nazmettiği muvaşşah şiirleri, hâlâ büyük bir rağbet etmekte ve Arap sanatçıları tarafından bestelenerek seslendirilmektedir.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, vezin ve kafiye bakımından ise klasik Arap kasidesine bağlı kalmıştır. Şiirinde hem kısa hem de uzun bahirleri kullanmıştır. Ama daha çok uzun bahirleri kullanmayı tercih etmiştir. Uzun bahirleri tercih etmesi, şiirlerinin bestelenmesi amacını gütmekten ziyade duygularını daha kapsamlı bir şekilde dile getirmek istediğini göstermektedir. Şairin en çok tercih ettiği arûz vezinleri, sırasıyla et-tavîl, el-kâmil, el-besît ve el-haff bahirleridir. Bu bahirler, Arap şairlerin yaygın bir şekilde şiirlerinde kullandıkları bahirlerdir. Bu, aynı zamanda onun şekilsel bakımdan klasik Arap şiir geleneğinden kopmadığının da göstergesidir. Şair, revî harflerinden ise en çok tercih ettiği harfler sırasıyla ر, د, ب, ن, ل ve م harflerini kullanmıştır. Bu harfler, Arap şiirinde en çok tercih edilen revî harfleridir. Onun en az tercih ettiği harfler ise ذ, ط, ز, ث, ص, غ, ش ve خ harfleridir ve خ harfini ise hiç kullanmamıştır. Bu harfler ise Arap şiirinde en az tercih edilen revî harfleridir. Şairin bu tercihleri, bize onun Arap şiirindeki yaygın kafiye geleneğine bağlı olduğunu göstermektedir.

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, kelime tercihinine özen göstermiştir. Haberî ve inşâî cümleleri kullanmada büyük bir maharet göstermiştir. Ayet, hadis, mesel ve meşhur Arap şairlerin şiirlerden bolca alıntılar yapmıştır. Onun bu tercihi, dinî ilimlerdeki birikimini yansıttığı gibi Arap şiirine olan hakimiyetini de açığa vurmaktadır. İbnu'l-Hatîb'in şiirinde ustaca kullandığı edebî sanatlar da onun edebî maharetinin ayrı bir göstergesidir. Şiiri, nesirdeki maharetinin gölgesinde kalmasına rağmen büyük edebî birikimin ürünüdür.

KAYNAKÇA

- el-‘ABBÂDÎ, Ahmed Muhtâr, **fî’t-Târîhi’l-‘Abbâsî ve’l-Endelus**, Dâru’n-nâhdati’l-‘Arabiyye, Beyrut 1972.
- ABBAS, İhsan, **Târîhu’l-edebi’l-Endelus ‘asru’t-tavâif ve’l-murâbitîn**, Dâru’ş-şurûk, Ammân 1997.
- ABBASSE, Muhammed, **el-Muvaşşahât ve’l-ezcâlu’l-Endelusiyye ve eseruhâ fî şî‘ri’t-Terobâdor**, Dâru Ummi’l-kitâb, Cezayir 2012.
- ABDUNNÛR , Cebbûr, **el-Mu‘cemu’l-edebî**, Dâru’l-‘ilmi’l-melâyîn, Beyrut 1979.
- AHTER, Yasemîn, **eş-Şekvâ fî’ş-şî‘ri’l-‘Arabî fî’n-nısfî’l-evvel mine’l-karni’l-‘işrîn**, (Doktora Tezi, el-Câmi‘atu’l-İslâmiyye bi İslâm Âbâd, Kuliyetu’l-luğati’l-‘Arabiyye, Kısmu’l-edebiyât), İslâm Âbâd 2010.
- AKÇAY, Halil, **Endülüslü Edip ve Şair İbn Zeydûn ve Divanı**, Seyda Yayınları, Diyarbakır 2018.
- ALÎ, Muhammed Kürd, **Ğâbiru’l-Endelus ve hâdiruhâ**, Dâretu’l-mektebeti’l-ehliyye, Mısır 1923.
- **Kunûzu’l-ecdâd**, Edvâu’s-Selef, Suriye 2010.
- ARSLÂN, el-Emîr Şekîb, **el-Hulelu’s-sundusiyye fî ahhârî ve’l-âsârî’l-Endelusiyye**, Dâru Mektebeti’l-hayât, Beyrut tsz., c.1.
- **Hulâsatu târîhi’l-Endelus**, Dâru Mektebeti’l-hayât, Beyrut 1983.
- el-‘ASKERÎ, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah b. Sehl, **Kitâbu’s-sınâ‘ateyn el-kitâbe ve’ş-şî‘r**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, Dâru’l-ihyâi’l-kutubi’l-‘Arabiyye, byy. 1952.
- ATÎK, Abdulaziz, **‘İlmu’l-‘arûd ve’l-kâfiye**, Dâru’n-nahdati’l-‘Arabiyye, Beyrut 1987.
- AYDIN, Mustafa, “müvâşşah”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c.32.

BAGCI, Abdullah Esat, **Arap Şairlerden Ebu'l-Bahr el-Hattî ve Şiirleri**, (Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2022.

el-BAGDÂDÎ, İsmail Bâşâ, **Hediyetu'l-‘ârifîn esmâu'l-muellifîn ve âsâru'l-musannifîn**, Muessesetu'l-târîhi'l-‘Arabî, İstanbul 1951, c.2.

BÂŞÂ, Ömer Musa, **Târîhu'l-edebi'l-Arabî el-‘asru'l-‘usmânî**, Dâru'l-fıkr, Dımeşk 1989.

el-BEKRÎ, Ebû ‘Ubeyd **el-Mesâlik ve'l-memâlik**, thk. Cemâl Talebe, Dâru'l-kutubi'l-‘ilmiyye, Beyrut 2003, c.2.

BEKKÂR, Yusuf Hüseyin, **Binâu'l-kasîde fi'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadîm**, Dâru'l-Endelus, Beyrut 1982.

BESEC, Ahmed Hasan, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb ‘asruhu, bey’etuhu, hayâtuhu ve âsâruhu**, Dâru'l-kutubi'l-‘ilmiyye, Beyrut 1994.

BİLGEGİL, M. Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)**, Enderun Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1989.

BİLGİN, Feridun, “**Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti sonrasında Endülüs’teki Müslümanlar (Moriskolar)**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2010.

BOLELİ, Nusrettin, **Belâgat (Beyân-Me‘ânî-Bedî‘ ilimleri) Arap Edebiyatı**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013.

EL-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, **Sahîhu'l-Buhârî**, Dâru'l-İbni'l-Kesîr li't-tibâ‘a ve'n-neşr ve't-tevzî‘, Beyrut 2002.

el-BUHTURÎ, Ebû'l-‘Ubâde el-Velîd b. ‘Ubeyd b. Yahyâ et-Tâî, **Dîvânu'l-Buhturî**, thk. Hasan Kamil es-Sîrafî, Dâru'l-ma‘arif, 3. Baskı, Kahire 1963, c.1.

BULUT, Ali, **Belâgat Meânî-Beyân-Bedî‘**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2015.

CERAN, İsmail, “**Merînîler**”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2004, c.29.

el-CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, **es-Sihâh**, thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-hadîs, Kahire 2009.

ÇAĞMAR, M. Edip, **Alıştırmalarla Belâgat**, Ravza Yayınları, İstanbul 2013.

- ÇETİN, Nihad M., **Eski Arap Şiiri**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973.
-, “Arûz”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c.3.
- ed-DÂYE, Muhammed Rıdvan, **Fî'l-Edebi'l-Endelus**, Dâru'l-fıkr, Dımaşk 2000.
- DAYF, Ahmed, **Belâğatu'l-'Arab fî'l-Endelus**, Matba'atu Mısır, Kahire 1924.
- DAYF, Şevkî, **el-Fennu ve mezâhibuhu fî'ş-ş-ri'l-'Arabî**, Dâru'l-ma'ârif, 11. Baskı, Kahire tsz.
-, **Târîhu'l-edebi'l-'Arabî 4 el-'asru'l-'Abbâsî es-Sânî**, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1973.
-, **Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'asru'l-'Abbâsî el-evvel**, Dâru'l-ma'ârif, 2. Baskı, Kahire 1966.
-, **el-'Asru'l-İslâmî**, Dâru'l-ma'ârif, 7. Baskı, Kahire tsz.
-, **'Asru'd-duvel ve'l-imârât el-Endelus**, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1989.
-, **el-'Asru'l-Cahilî**, Dâru'l-ma'ârif, 11. Baskı, Kahire tsz.
-, **Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'asru'l-'Abbâsî el-evvel**, Dâru'l-ma'ârif, 8. Baskı, Kahire tsz.
- ed-DEHÂN, Sami, **el-Vasf**, Dâru'l-ma'ârif, Kahire tsz.
-, **el-Medîh**, Dâru'l-ma'ârif, Kahire tsz.
- DEMİRAYAK, Kenan, **Arap Edebiyat Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şam Bölgesi) (922-1217/1516-1802)**, Fenomen Yayınları, Erzurum 2015.
-, **Arap Edebiyat Tarihi-I Cahiliye Dönemi**, Fenomen Yayıncılık, 2. Baskı, Erzurum 2012.
-, **Arap Edebiyat Tarihi II Sadru'l-İslâm Dönemi (01-41/622-661)**, Fenomen Yayınları, Erzurum 2009.
- DURMUŞ, İsmail, “*Fahr*”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.12.
- “Üslûp” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2012, c.42.
- “Tazmin”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2011, c.40.

- EBÛ'L-‘ATÂHIYE, İsmail b. el-Kâsım b. Suveyd b. Kîsân, **Dîvânu Ebî'l-‘Atâhiye**, nşr. Dâru Beyrut li't-tebâ'a ve'n-neşr, Beyrut 1986.
- EBÛ'L-FİDÂ', 'Îmâduddîn İsmail b. Muhammed b. Ömer, **Takvîmu'l-Buldân**, thk. M. Reinaud, Mac Guckın De Slane, Dâru sâdır, Beyrut tsz.
- EBÛ ZEYD, Ali, **el-Bedî'îyât fî'l-edebi'l-‘Arabî**, 'Âlemu'l-kutub, Beyrut 1983.
- EKİNCİ, İsmail, **Abdulganî b. İsmail en-Nablusî ve Divânu'-hakâik ve Mecmû'u'r-Rekâik İsimli Eseri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2019.
- ELMALI, Hüseyin, “Kaside”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 24.
- EMÎN, Bekrî Şeyh, **el-Belâğatu'l-‘Arabiyye fî sevbîha'l-cedîd**, Dâru'l-‘ilm li'l-melâyîn, 4. Baskı, Beyrut 1998, c.3.
- el-ENDELUSÎ, Ali b. Musa b. Said el-Mağribî, **el-Muğrib fî hulâ'l-Mağrib**, thk. Şevkî Dayf, Dâru'l-ma'ârif, 4. Baskı, Kahire 1993, c.2.
- el-ENDELUSÎ, İbn Câbir, **el-Hulletu's-siyerâ fî medhî hayri'l-verâ**, thk. Ali Ebû Zeyd, 'Alema'l-kutub, 2. Baskı, Beyrut 1985.
- ERGİN, Mehmet Mesut, **İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iren**, Dâru'l-Bîrûnî, Dîmeşk 2004.
-, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)”, **Marife Dergisi**, yıl:7, sayı:1, Bahar, Konya 2007.
-, **Osmanlı Dönemi Şairlerinden Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Şiirleri**, Aybil Yayınları, Konya 2014.
-, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, **Nûsha**, yıl:4, sayı:21, Bahar, Ankara 2006.
- el-FÂHÛRÎ, Hannâ, **Târîhu'l-edebi'l-‘Arabî**, Dâru'l-Yusuf, Beyrut tsz.
- FERHÂT, Yusuf Şukrî, **Ğırnâta fî zılli Benî'l-Ahmer**, Dâru'l-ceyl, Beyrut 1993.
- FERRÛH, Ömer, **Târîhu'l-edebi'l-‘Arabî**, Dâru'l-‘ilm li'l-melâyîn 5. Baskı, byy. 1989, c.3-6.
- FETH B. HÂKÂN el-KAYSÎ, Ebû Nasr el-Feth b. Muhammed b. Ubeydullah el-İşbîlî, **Kalâidu'l-‘ikyân ve mehasinu'l-e'yân**, thk. Hüseyin Yusuf Haryûş, Mektebetu'l-menâr, Ürdün 1989, c.1.

- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakub, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Dâru'l-kalem, Beyrut tsz.
- FUAD, Hilâl, **Huttatu Meşîhati'l-ğuzât**, (Yüksek Lisans Tezi, Constantine Mentouri Üniversitesi), Konstantîne 2009.
- GOLDZİHER, Ignace, **Klasik Arap Literatürü**, çvr. Rahmi Er-Azmi Yüksel, Vadi Yayınları, Ankara 2012.
- el-HACÎ, Abdurrahman Ali, **et-Târîhu'l-Endelus min fethi'l-Endelus hattâ sukûti Ğirnâta**, Dâru'l-kalem, 2. Baskı, Dimeşk-Beyrut 1981.
- HAFÂCÂ, Muhammed Abdulne'îm, **el-Edebu'l-Endelusî et-tetevvuru ve't-tecdîd**, Dâru'l-ceyl, Beyrut 1992.
- el-HAMDÂNÎ, Ebû Fâris, **Dîvân**, şrh. Halil ed-Duveyhî, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 3. Baskı, Beyrut 1994.
- el-HAMEVÎ, Şihâbuddîn Ebî Abdullah Yâkût b. Abdullah, **Mu'cemu'l-buldân**, Dâru sâdır, Beyrut 1977, c.4.
- el-HAMEVÎ, Ebû Bekr Ali İbn Hicce, **Hizânetu'l-edeb ve ğâyetu'l-ereb**, thk. Kevkeb Diyâb, Dâru sâdır, 2. Baskı, Beyrut 2005, c.1-3.
- el-HANSÂ', Tumâdır bint 'Amr b. el-Hâris, **Dîvânü'l-Hansâ'**, thk. Hamdû Tammâs, Dâru'l-ma'ârif, Beyrut 2004.
- el-HÂŞİMÎ, Seyyid Ahmed, **Cevâhiru'l-belâğa**, Muessesetu'l-kutubi's-sekâfe, 2. Baskı, Beyrut 2014.
-, **Mîzânu'z-zeheb fî sanâ'ati şi'ri'l-Arab**, thk. 'Alâuddîn 'Atiye, Mektebetu dâri'l-Beyrûtî, 3. Baskı, Beyrut 2006.
- el-HATÎB, Nebîl Halid, **Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb**, Dâru'n-nahdati'l-'Arabiye, Beyrut 2013.
- el-HERÛT, Abdulhalim Hüseyin, **Muveşşahatu Lisâniddîn İbni'l-Hatîb**, Dâru'l-cerîr li'neşr ve't-tevzî', 2. Baskı, Ammân 2012.
- HEYKEL, Ahmed, **el-Edebu'l-Endelus mine'l-feth ilâ sukûti'l-hilâfe**, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1985.
- el-HIMSÎ, Ahmed Selim, **İbn Zümrek el-Ğirnâtî sîretuhu ve edebuh**, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1985.

- el-HİMYERÎ, Muhammed b. Abdulmun'im, **er-Ravdu'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr**, thk. İhsân Abbâs, Mektebetu Lubnân, Beyrut 1974.
- el-HUCVÎRÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Osman el-Ğaznevî, **Keşfu'l-mahcûb**, trc. Es'âd Abdulhâdî Kandîl, el-Meclisu'l-e'lâ li's-sekâfe, Kahire, 2007, c.1.
- IRVING, Washington, **A Chronicle of the Conquest of Granada**, J. B. Lippincott & Co., Filadelfia, 1872.
- IRVING, Washington, **A Chronicle of the Conquest of Granada**, Arapça çvr. Hânî Yahya Nasrî, el-Enşâru'l-'Arabî, Beyrut 2000.
- İBNU'L-AHMER, Ebû'l-Velîd İsmail, **Ravdatu'n-nesrîn fî devleti Benî Merîn**, el-Matba'atu'l-melikiyye, Rabât 1962.
-, **Nesîru'l-cumân fî şî'ri men nezemenî ve iyyâhu'z-zamân**, thk. Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Muessesetu'r-risâle, 3. Baskı, Beyrut 1987.
- İBN BATÛTA, Muhammed b. Abdullah b. İbrahim el-Levâtî, **Rihletu İbn Batûta tuhfetu'n-nuzzâr fî ġarâibi'l-emsâr ve 'acâibi'l-esfâr**, thk. eş-Şeyh Muhammed Abdulmun'im el-'Arayân, Dâru ihyâi'l-'ulûm, Beyrut 1987, c.2.
- İBN BEHRÂM, Husamuddîn 'İsâ b. Sîncer, **Dîvânu Bulbuli'l-ġerâmi'l-kâşif 'an lisâmi'l-insicâm**, thk. Halid el-Cebr, 'Âtîf Ken'ân, Şerîketu'l-medîne lia'mâli'l-metâbi', Ammân 2003.
- İBN CÂBİR, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Endelusî, **el-Hulletu's-siyerâ fî medhi hayri'l-verâ**, thk. Ali Ebû Zeyd, 'Âlemu'l-kutub, 2. Baskı, Beyrut 1985.
- İBN EBÎ ZER', Ali b. Abdullah el-Fâsî, **e-Enîsu'l-mutrib bi ravdi'l-kırtâs fî ahhâri mulûki'l-Mağrib ve târihu medîneti Fâs**, Dâru'l-Mansûr li't-tebâ'ati ve'l-verâketi, Rabât 1972.
-, **ez-Zahîretu'u-seniyye fî't-târîhi'd-devleti'l-Merîniyye**, thk. Muhammed b. Ebî Şanb, Matba'atu Cûl Karbûnal (Jules Carbonel), Cezayir 1920.
- İBNU'L-ESÎR, Ebî'l-Hasen Ali b. Ebî'l-Kerem 'İzuddîn, **el-Kâmil fî't-târîh**, thk. Ebî'l-Fedâ' Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 1987, c.4.
- İBNU'L-ESÎR, Ziyâuddîn, **el-Meselu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir**, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedevî Tabâne, Dâru nahda, Kahire tsz., c.1-3.

İBN FERHÛN, Burhânuddîn İbrahim b. Ali el-Ya‘merî el-Mâlikî, **ed-Dîbâcu’l-muzheb fî ma‘rifeti a‘yânî ‘ulemâi mezheb**, thk. Ahmed Ebû’n-Nûr, Dâru’t-turâs, Kahire tsz., c.2.

İBN HACER, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Kenânî el-‘Askalânî, **ed-Dureru’l-kâmine fî a‘yânî’l-mieti’s-sâmine**, Dâiretu’l-ma‘ârifî’l-‘usmâniyye, Haydar Âbâd 1993, c.1.

....., **İnbâu’l-ğumr bi-enbâi’l-‘umr**, thk. Hasan Habeşî, Lecnetu ihyai’t-turâsî’l-İslâmî, Kahire 1969, c.1.

İBN HALDÛN, Abdurrahman, **Târîhu İbn Haldûn: el-‘iber ve divânu’l-mubtedei ve’l-haber fî târihi’l-‘Arab ve’l-Berber ve men ‘âsarahum min zevî’s-sultânî’l-ekber**, nşr. Halil Şahâde, Dâru’l-fikr, Beyrut 2000, c.4-7.

....., **Mukaddimetu İbn Haldûn**, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Mektebetu’l-hidâye, Dimeşk 2004.

....., **et-Ta‘rîf bi’bn Haldûn ve rihletu ğarben ve şarken**, Daru’l-kitâbi’l-Lubnânî, Beyrut 1979.

İBN HALDÛN, Ebû Zekerîya Yahya, **Buğyetu’r-ruvvâd fî zikri’l-mulûk min benî Abdulvâd**, Matba‘atu Bûntâne, Cezayir 1910.

İBN HALLİKÂN, Ebû ‘Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, **Vefeyâtu’l-a‘yân ve ebnâu enbâi’z-zemân**, thk. İhsan Abbas, Dâru sâdır, Beyrut 1977, c.3.

İBNU’L-HATÎB et-TEBRÎZÎ, Ebû Zekerîyya Yahya b. Ali b. Muhammed eş-Şîbânî, **Şerhu’l-mu ‘alakâti’l-‘aşri’l-muzehhebât**, Dâru’l-Erkam, Beyrut tsz.

İBNU’L-HATÎB, Lisanuddîn, **el-İhâta fî ahhâri Ğirnâta**, thk. Muhammed Abdullah ‘Înân, Mektebetu’l-hâncî, 2. Baskı, Kahire 1973, c.1-4.

....., **Hatratu’t-tayf**, thk. Ahmed Muhtâr el-‘Abbâdî, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’l-dirâsât ve’n-neşr, Beyrut 2003.

....., **Mi‘yâru’l-ihtiyâr fî zikri’l-me‘ahid ve’d-diyâr**, thk. Muhammed Kemal Şebbâne, Mektebetu’s-sekâfetu’d-dîniyye, Kahire 2002.

....., **Kunâsu’d-dukân be‘de intikâlî’s-sukân** thk. Muhammed Kemâl Şebbâne, Dâru’l-kâtibi’l-‘Arabî li’l-tabâ‘ati ve’n-naşr, Kahire 1966.

....., **A‘mâlu’l-a‘lâm fî men bûyi‘a kable’l-ihtilâm min mulûki’l-İslâm**, thk. Seyyid Kesrûyî Hasan, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 2002, c.2-3.

-, **Dîvânu Lisânidîn İbni'l-Hatîb es-Selmânî**, thk. Muhammed Miftâh, Dâru's-sekâfe, Dâru'l-beydâ' 1989, c.1-2.
-, **el-Lemhatu'l-bedriyye fî'd-devleti'n-Nasriyye**, nşr. Muhibuddîn el-Hatîb, Matba'atu's-selefiyye, Kahire 1347/1928.
-, **Evsâfu'n-nâs fî't-tevârih ve's-sılât telîhâ ez-Zevâcir ve'l-'izât**, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Matbaatu fadâlati'l-Muhammediyye, Mağrib 1977.
-, **Nufâdatu'l-cirâb fî 'ulâleti'l-iğtirâb**, nşr. Ahmed Muhtâr el-'Ubbâdî, Dâru'n-naşri'l-Mağribiyye, ed-Dâru'l-beydâ' 1985, c.2.
-, **el-Ketîbetu'l-kâmine fî men lakînâhu bi'l-Endelus min şu'arâi mieti's-sâmine**, thk. İhsan Abbas, Dâru's-sekâfe, Beyrut 1983.
-, **Ravdatu't-ta'rîf bi'l-hubbi's-şerîf**, thk. Abdulkadir Ahmed 'Atâ, Dâru'l-fikri'l-'Arabiyye, byy. tsz.
-, **Nufâdatu'l-cirâb fî 'ulâleti'l-iğtirâb**, thk. es-Sa'diyye Fâğiyye, Dâru'l-beydâ', Rabât 989, c.3.
-, **Reyhânetu'l-kuttâb ve nuc'atu'l-muntâb**, thk. Muhammed Abdullah 'Înân, Mektebetu'l-hâncî, Kahire 1981, c.2.
-, **Muşâhedâtu Lisânidîn İbni'l-Hatîb fî bilâdi'l-Mağrib ve'l-Endelus**, thk. Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî, Muessesetu şebâbi'l-cami'a, İskenderiye 1983.
-, **el-İşâra ilâ edebi'l-vizâra**, thk. Muhammed Kemal Şebâne, Mektebetu's-sekâfeti'd-dîniyye, Kahire 2004.
-, **Ceyşu't-tevşîh**, thk. Hilâl Nâcî, Matba'atu'l-menâr, Tunus 1967.
-, **es-Sıhr ve's-şi'r**, thk. Manuel Continente Ferrer, Arapça'ya Çeviren. Muhammed Said İsbir, Bidâyât li't-tabâ'a ve'n-neşr ve't-tevzî', Suriye 2006.
-, **Muslâ't-tarîka fî zemmi'l-vesîka**, nşr. Dâru'l-mansûr li't-tabâ'a ve'l-verâka, Rabât 1973.
-, **Rakmu'l-hulel fî nazmi'd-duvel**, el-Matba'atu'l-'umumiyye, Tunus 1316.
- İBN HÂTİME, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Ensârî el-Endelusî, **Divânu İbn Hâtime el-Ensârî**, thk. Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Dâru'l-fıkr, Dimeşk 1994.
- İBN GÂZÎ, Muhammed el-'Usmânî, **er-Ravdu'l-hetûn fî ahbâri Meknâseti'z-zeytûn**, thk. Abdulvahab İbn Mansûr, el-Matba'atu'l-melikiyye, 2. Baskı, Rabât 1988.

- İBN ‘İMÂD, Ebû'l-Feth Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, **Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb**, thk. Abdulkadir el-Arnâûd-Mahmud el-Arnâûd, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1996, c.8.
- İBN ‘İZÂRÎ, Ebû'l-Abbâs, **el-Beyânu'l-Muğrib fî ihtisâri ahbâri mulûki'l-Endelus ve'l-Mağrib**, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Tunus 2013, c.2.
- İBNU'L-KÂDÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Miknâsî, **Durretu'l-heccâl fî esmâi'r-ricâl**, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-nûr, Dâru't-turâs, Kahire 1971, c.2.
-, **Cezvetu'l-iktibâs fî zikri men halle min e'lâmi medîneti Fâs**, nşr. Dâru'l-mansûr li't-taba'a ve'l-verâka, Rabât 1973.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, **eş-Şi'r ve's-su'arâ'**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-ma'ârif, 2. Baskı, Kahire 1967, c.1.
- İBN MANZÛR, Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-Ensârî, **Lisânu'l-'Arab**, Vezâretu's-sûûni'l-İslâmiyye ve'l-evkâf ve'd-da've ve'l-irşâd, el-Memleketu'l-'Arabiyyetu's-Su'ûdiyye 2010, c.19.
- İBN MERZÛK, Muhammed et-Tilemsânî, **el-Musnedu's-sahîhu'l-hasen fî meâsiri ve mehâsini mevlânâ Ebî'l-Hesen**, tkdm. Mahmud bû 'Ayyâd, eş-Şerîketu'l-vataniyye li'n-neşr ve't-tevzî', Cezayir 1981.
- İBNU'L-MU'TEZZ, Abdullah, **Kitâbu'l-bedî'**, nşr. Ignatius Kratchkovsky, Dâru'l-mesîre, 3. Baskı, Beyrut 1982.
- İBN SÂHİBU'S-SALÂT, Abdulmelik, **el-Mennu bi'l-imâme târîhu'l-Mağrib ve'l-Endelus fî 'ahdi'l-Muvahhidîn**, thk. Abdulhâdî et-Tâzî, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 3. Baskı, Beyrut 1987.
- İBN SENÂ' EL-MULK, Ebû'l-Kasım Hibetullah b. Cafer, **Dâru't-tirâz fî 'ameli'l-muvaşşahât**, thk. Cevdet er-Rikâbî, el-Matba'atu'l-Kâsûlîkiyye, Şam 1949.
- İBNU'L-VEZÂN, el-Hasen b. Muhammed el-Fâsî, **Vasfu'l-İfrîkyâ**, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2. Baskı, Beyrut 1983, c.1.
- İBN ZEYYÂT, Ebû Yakub Yusuf b. Yahya et-Tâdîlî, **et-Teşevvuf ilâ ricâlî't-tasavvuf ve ahbâru Ebî'l-'Abbas es-Sebtî**, thk. Ahmed et-Tevfîk, Menşûrâtu kulliyeti'l-adâb ve'l-'ulûmi'l-insâniyye, Rabât 1984/1404.

- ‘İNÂN, Muhammed Abdullah, **Devletu’l-İslâm fî’l-Endelus ‘Asru’l-evvel**, Mektebetu’l-hancî, 4. Baskı, Kahire 1997.
- **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb hayatuhu ve turâsuhu’l-fikrî**, Mektebetu’l-hancî, Kahire 1968.
- **Devletu’l-İslâm fî’l-Endelus Nihâyetu’l-Endelus ve târîhu’l-‘Arabi’l-muntasirîn**, Mektebetu’l-hancî, Kahire 1997.
- **el-Âsâru’l-Endelusîyyetu’l-bâkîye fî İsbâniyâ ve’l-Burtuğâl**, Mektebetu’l-hancî, Kahire 1956.
- **Devletu’l-İslâm fî’l-Endelus duvelu’t-tavâif**, Mektebetu’l-hancî, 4. Baskı, Kahire 1997.
- **Devletu’l-İslâm fî’l-Endelus ‘asru’l-Murâbitîn ve bidâyetu’d-devleti’l-muvahhidiyye**, Mektebetu’l-hancî, 2. Baskı, Kahire 1990.
- **Devletu’l-İslâm fî’l-Endelus ‘asru’l-Muvahhidîn ve inhiyâru’l-Endulusi’l-kubrâ**, Mektebetu’l-hancî, Kahire 1990.
- İSA, Muhammed Abdulhamid, **Târîhu’t-ta’lîm fî’l-Endelus**, Dâru’l-fikri’l-‘Arabiyye, Kahire 1982.
- el-KALKEŞANDÎ, Ebû’l-Abbâs Ahmed, **Subhu’l-a’sâ fî sanâ’ati’l-inşâ**, el-Matba’atu’l-emîriyye, Kahire 1915, c.5.
- el-KARTÂCANÎ, Ebû’l-Hasen Hazim, **Minhâcu’l-buleğâ ve sirâcu’l-udebâ**, thk. Muhammed el-Habîb İbnu’l-Hûca, ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-kitâb, 3. Baskı, Tunus 2008.
- KASABCÎ, ‘İssâm, **Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb hayâtuhu fikruhu şî’ruhu**, Mudîretu’l-kutub ve’l-matbû’âtî’l-câmi’iyye, Halep 1994.
- KAVAS, Ahmet, “Miknâs”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2005, c.30.
- el-KAYRAVÂNÎ, Ebî Ali el-Hasan b. Raşîk el-Ezdî, **el-‘Umde fî mehâsini’s-şî’r ve nakdih**, thk. en-Nebvâ Abdulvahid Şe’lân, Mektebetu’l-hancî, Kahire 2000, c.2.
- el-KAZVÎNÎ, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Hatîb, **el-İdâh fî ‘ulûmi’l-belâğâ**, nşr. ‘Îmâd Besyûnî Zaglûl, Muessesetu’l-kutubi’s-sekâfiyye, 5. Baskı, Beyrut 2011.

KEHHÂLE, Ömer Ridâ, **Mu‘cemu’l-muellifin**, Muessesetu’r-risâle, Beyrut 1977, c.3-5.

el-KETTÂNÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Cafer b. İdris, **Selvetu’l-enfâs ve muhadesetu’l-ekyâs bimen ekbere min ‘ulemâi ve sulhâi bi Fâs**, thk. Muhammed Hamza b. Ali el-Kettânî, el-Mevsu‘atu’l-ketâniyye li’t-târîh, Rabât 2005, c.3.

KILIÇ, Hulusi, “Bedîiyât”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1992, c.5.

....., “İbn Cabir”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.19.

KUDÂME b. Cafer, **Nakdu’s-şî’r**, thk. Muhammed Abdulmun‘im Hafâcî, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut tsz.

el-KURTUBÎ, Ebû’l-Kâsım Sâ‘id b. Ahmed, **Tabakâtu’l-Umem**, thk. Luis Şeyho el-Yesû‘î, el-Matba‘atu’l-Kasûlîkîyetu li’l-Âbâi’l-Yesû‘în, Beyrut 1912.

el-KUŞEYRÎ, Ebû’l-Kasım Abdulkerim, **er-Risâletu’l-Kuşeyrî**, thk. Abdulhalim Mahmud- Mahmud b. eş-Şerîf, Metâbi‘u muesseseti dâri’s-ş-‘b-lisahâfe ve’t-tabâ‘a ve’n-neşr, Kahire 1989.

KUTLUER, İlhan, “İbn Seb‘în”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.20.

LEBÎD, İbn Rabî‘a, **Şerhu dîvâni Lebîd b. Rebî‘a**, thk. İhsan Abbas, et-Turâsu’l-‘Arabiyye, Kuveyt 1962.

MAHLÛF, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Kasım, **Şeceretu’n-nûru’z-zekiyye fî tabakâti’l-mâlikiyye**, thk. Abdulmecîd Hayâlî, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 2003, c.1.

el-MAKKARÎ, Ahmed b. Muhammed el-Tilmisânî, **Nefhu’t-tîb min ğusni’l-Endelusi’r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb**, thk. İhsân ‘Abbas, Daru sâdir, Beyrut 1968, c.1-c.7.

..... **Ezhâru’r-riyâd fî’l-ahbâri ‘İyâd**, thk. İbrahim el-Ebyârî, Mustafa es-Sakâ’, Abdulhafiz Şiblî, Matba‘atu lecneti’t-te’lîf ve’t-terceme ve’n-neşr, Kahire 1939, c.1-2.

MA‘LÛF, Luis, **el-Muncid fî’l-luġati’l-a‘lâm**, Dâru’l-Maşrik, 43. Baskı, Beyrut 2008.

MATLÛB, Ahmed, **Mu‘cemu’n-nakdi’l-‘Arabî el-kadîm**, Dâru’s-şuûni’s-sekâfeti’l-‘âmmе, Bağdat 1989, c.1.

....., **Mu‘cemu’l-mustalahâtî’l-belâğîyye ve tetâvurihâ**, Mektebu Lubnân, 2. Baskı, Beyrut 2000.

MEÇHUL Müellif, **el-Hulelu’l-Mevşîye fî zikri’l-ahbâri’l-Merâkuşîyye**, thk. Suheyl Zekâr-Abdulkadir Zemâme, Dâru’r-Reşâd el-Hadîs-ed-Dâru’l-beydâ’, Mağrib 1979.

MEÇHUL Müellif, **Târîhu’l-Endelus**, thk. Abdulkâdir Bûbâyah, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut 2007.

MEÇHUL Müellif, **Nubzetu’l-‘asr fî ahbari mulûki benî Nasr**, nşr. el-Ferîd el-Bustanî, Mektebetu’s-sekâfeti’d-dînîye, Bûrse‘îd 2002.

el-MEDENÎ, es-Seyîd Ali Sadruddîn b. Ma‘ûm, **Envaru’r-rebî‘ fî’l-enva‘î’l-bedî‘**, thk. Şâkir Hâdî Şukr, Matba‘atu’n-Nu‘mân, Necef 1968, c.1-3.

MEKKÎ, et-Tâhir Ahmed, **Dirâsâtun Endelusiyye fî’l-edebi ve’t-târîhi ve’l-felsefeti**, 3. Baskı, Dâru’l-ma‘ârîf, Kahire 1987.

el-MERÂĞÎ, Ahmed Mustafa, **‘Ulûmu’l-belâga el-beyân ve’l-me‘ânî ve’l-bedî‘**, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, 3. Baskı, Beyrut 1993.

el-MERÂKEŞÎ, Abdulvâhid, **el-Mu‘cib fî talhîsi ahhâri’l-Mağrib**, thk. Muhammed Sa‘îd el-‘Aryân-Muhammed el-‘Arabî el-‘Alemî, Matba‘atu’l-istikâme, Kahire 1949.

MEVLEVÎ, Tâhir-ül, **Edebiyat Lügatı**, Enderun Yayınları, İstanbul 1994.

el-MEYDÂNÎ, Ebî Fadl Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî **Mecma‘u’l-emsâl**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Matba‘atu’s-sunneti’l-Muhammediyye, Kahire 1955, c.2.

el-MISRÎ, İbn Ebî’l-İsbe‘, **Bedî‘u’l-Kurân**, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Dâru nahdatu Mısır, Kahire tsz.

MUBÂREK, Zeki, **el-Medâihu’n-Nebeviyye fî edebi’l-‘Arabî**, Dâru’l-hucceti’l-beydâ’, Kahire 1935.

MUHAMMED, Mahmud Salim, **el-Medâihu’n-nebeviyye hattâ nihâyeti’l-‘asri’l-Memlûkî**, Dâru’l-fikr, Dîmeşk 1996.

MUHAMMED, Sırâcuddîn, **el-Hicâ’ fî şî’ri’l-Arabî**, Dâru’r-râtibi’l-câmi‘iyye, Beyrut tsz.

- MU'NİS, Hüseyin, **Me'âlimu't-târîhi'l-Mağrib ve'l-Endelus**, Dâru'r-Raşâd, Kahire 1997.
- el-MUTENEBBÎ, Ebû't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyin el-Ca'fî, **Dîvânu'l-Mutenebbî**, nşr. Dâru Beyrut, Beyrut 1983.
- en-NÂBİĞA ez-ZUBYÂNÎ, Zeyyâd b. Mu'âviye, **Dîvânu'n-Nâbiğa ez-Zubyânî**, şrh. Abbas Abdussâtır, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 3. Baskı, Beyrut 1996.
- NEVFEL, Seyyid, **Şi'ru't-tabî'a fî'l-edebi'l-'Arabî**, Matba'atu Mısır, Kahire 1945.
- en-NUBÂHÎ, Ebû'l-Hasan b. Abdullah b. el-Hasan el-Mâlekî el-Endelusî, **Târîhu'l-kudâtî'l-Endelus**, thk. Lecnetu'l-ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Dâru'l-âfâki'l-cedîd, Beyrut 1983.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Tasavvuf", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2011, c. 40.
-, Reşat, "SEBTÎ, Ahmed b. Ca'fer" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2009, c.36.
- ÖZ, Mustafa, "Zındık" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c.44.
- ÖZDEMİR, Mehmet, **Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih)**, Türkiye Diyanet Yayınları Vakfı, 3. Baskı, Ankara 2016.
-, **Endülüs Müslümanları (Kültür ve Medeniyet)**, TDV Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2013.
-, "Elhamra Sarayı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.11.
-, "Gırnata", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1996, c.14.
-, "Meriye", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2004, c.29.
-, "Feth b. Hâkân el-Kaysî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.12.
-, "Endülüs", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c.11.
- ÖZEN, Şükrü, "İbn Kunfüz", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c.20.

PALENCIA, Angel Gonzalez, **Historia de la Literatura Arabigo-Espanola (Târîhu'l-fikri'l-Endelus)**, trc. Hüseyin Mu'nis, Mektebetu's-sekâfetu'd-dîniyye, Kahire 1955.

PARLAK, Nizamettin, **Lisânüddîn İbnü'l-Hatîb'in Siyasi Kişiliği ve Tarihçiliği**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2012.

PAŞA, Âbidin, **Kaside-i Bürde Tercüme ve Şerhi**, Sad. Ömer Faruk Harman, Kalem Yayınları, İstanbul 2004.

er-RAFÎ'Î, Mustafa Sadık, **Târîhu âdâbi'l-Arab**, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 2000, c.3.

RAHÎM, Mikdâd, **Risâu'n-nefs fî şi'ri'l-Endelus**, Dâru Cuheyne li'n-neşr ve't-tevzi', Amman 2012.

er-RÂŞİD, Heyfâ' bint Abdurrahman b. Osman, **Mevâridü İbni'l-Hatîb fî kitâbihi'l-ihâta fî ahhâri Gırnâta**, (Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, Kulliyetu'l-'ulûmi'l-ictimâ'îyye, Kısmu't-târîh ve'l-hadâre), Riyad 2010.

er-RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdulkadir, **Muhtaru's-sihâh**, Mektebetu Lubnân, 2. Baskı, Beyrut 2006.

er-RUNDÎ, Ebû'l-Bekâ' Salih b. eş-Şerîf, **Kitâbu'l-vafî fî nazmi'l-kavâfi**, thk. İnkâz 'Ataullah Muhsin, Mecelletu câmi'ati'l-Anbâr, byy. 2009, c.1.

SAMANCI, Yusuf Sami, **Arap Şairlerden Mencek Paşa el-Yusufî ve Şiiri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2017.

es-SEHÂVÎ, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman, **ed-Dev'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'**, Dâru'l-ceyl, Beyrut 1992, c.6.

es-SEKKÂKÎ, Ebû Yakub Yusuf b. Muhammed b. Ali, **Miftahu'l-'ulûm**, nşr. Na'îm Zerzûr, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1983.

es-SELÂVÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Halid en-Nâsirî, **el-İstiksâ liahbâri duveli'l-Mağribi'l-aksâ**, Dâru'l-beydâ', byy. 1997, c.1-4.

SE'LEB, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya, **Kavâ'idu's-şi'r**, thk. Ramazan Abdu'ttevvâb, Mektebetu'l-hâncî, 2. Baskı, Kahire 1995.

es-SERCÂNÎ, Râğib, **Kıssatu'l-Endelus min feth ilâ's-sukût**, Muessesetu'l-ikra' li'l-neşr ve't-tevzi' ve't-terceme, Kahire 2011.

es-SEYİD, Emin Ali, **fi ‘İlmi’l-kâfiye**, Mektebetu’z-zehrâ’, Kahire tsz.

SİNANOĞLU, Mustafa, “İlhâd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c.22.

es-SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahman, **Husnu’l-muhâdara fi târîhi Mısır ve’l-Kâhire**, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, Dâru’l-ihyâi’l-kutubi’l-‘Arabiyye, Kahire 1968, c.2.

SUZAN, Yahya, “**Arap şiirinde muhammes ve tahmîs**”, (Basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2008.

....., “Ebû Nuvâs ve Zühdiyeleri”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, yıl:10, sayı:20, Diyarbakır 2012.

ŞEBÂNE, Muhammed Kemâl, **el-Duveylâtu’l-İslâmiyye fi’l-Mağrib**, Dâru’l-‘âlemi’l-‘Arabiyye, Kahire 2008.

ŞEBÎB, Gâzî, **Fenu’l-medîhi’n-nebevî fi’l-‘asri’l-Memlûkî**, Mektebetu’l-‘asriyye, Beyrut 1998.

eş-ŞEHRÎ, Zâfir Abdullah Ali, **eş-Şekvâ fi’ş-ş-ri’l-‘Arabî hatta nihâyeti’l-karni’s-sâlisi’l-hicrî**, (Doktora Tezi, Câmi‘atu Ummu’l-kurâ), Mekke 1990.

ŞEYBAN, Lütfi, **Reconquista Endülüs’te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri**, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, **el-Bedru’t-tâli‘ bimehâsin men be‘de’l-kerni’s-sâbi‘**, Dâru’l-kitâbi’l-İslâmî, Kahire tsz., c.2.

TAKKÛŞ, Muhammed Suheyl, **Târîhu’l-Muslimîn fi’l-Endelus**, Dâru’n-nefâis, Beyrut 2010.

TARAFÂ, b. el-‘Abd, **Dîvânu Tarafa b. el-‘Abd Şerhu’l-A‘lemi’l-Şentemerî**, thk. Duriyye el-Hatîb-Lutfî es-Sakkâl, el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-dirâsât ve’n-neşr, 2. Baskı, Beyrut 2000.

et-TEFTÂZÂNÎ, Sa‘duddîn, **el-Mutavvel Şerhu’t-telhîs Miftâhu’l-‘ulum**, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, 6. Baskı, Beyrut 2013.

et-TEHÂVÎ, Muhammed Ali, **Keşşâf istilâhâtî’l-funûn ve’l-‘ulûm**, thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lubnân nâşirûn, Beyrut 1996, c.1.

et-TİNBUKTÎ, Ahmed Bâbâ, **Neylu’l-ibtihâc bi tatrîzi’d-dîbâc**, thk. Abdulhamid Abdullah el-Herrâme, Dâru’l-kâtib, 2. Baskı, Trâblus 2000.

-, **Kifâyetu'l-muhtâc lime'rifeti men leyse fî'd-dîbâc**, Matba'atu fedâle, el-Muhammediyye/el-Mağrib 2000, c.2.
- et-TENÛHÎ, Muhammed, **el-Mu'cemu'l-mufasssal fî'l-edeb**, Dâru'l-kutubi'l-`ilmiyye, 2. Baskı, Beyrut 1999, c.1.
- et-TITVÂNÎ, Muhammed b. Ebî Bekr, **İbnu'l-Hatîb min hilâli kutubihi**, Dâru't-tibâ'ati'l-Mağribiyye, Tıtvân 1954, c.1.
- TOPRAK, M. Faruk, **Endülüs Şiirinde Mersiye**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı), Ankara 1990.
-, "Mersiye", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, Ankara 2004, c.29.
- et-TÛHÎ, Ahmed Muhammed, **Mezâhiru'l-hadârat fî'l-Endelus fî 'asri Benî Ahmer**, tıkm. Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî, Muessesetu şebâbi'l-câmi'ât, İskenderiye 1997.
- TURAL, Hüseyin, **Arap Edebiyatında Arûz**, Ensar neşriyat, İstanbul 2011.
- TUZCU, Kemal, "Endülüs Müvaşşahaları ve harceler", **DTCF Dergisi**, c.56, sayı:1, Ankara 2016.
- el-UBÛDÎ, Câsim, "Ganî-Billâh", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1996, c.13.
- el-UBÛDÎ, Câsim-TOMAR, Cengiz, "İbnü'l-Hatîb, Lisânuddîn", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c.21.
- el-'UMERÎ, Şahâbuddîn İbn Fadlullâh, **Mesâliku'l-ebşâr fî memâliki'l-emsâr**, thk. Kâmil Salmân el-Cubûrî, Mehdî en-Necm, Dâru'l-kutubi'l-`ilmiyye, Beyrut 2010, c.4.
- YAKUB, Emîl Bedî'-Âsî, Mîşâl, **el-Mu'cemu'l-mufasssal fî'l-luğa ve'l-edeb**, Dâru'l-`ilmi'l-melâyîn, Beyrut 1987, c.1.
- YAVUZ, Aziz, "Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb'in Hayatı, Edebi Kişiliği ve Şiiri", **Dicle İlahiyat Dergisi**, c.25, sayı: 2, Diyarbakır 2022.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Tevessül", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2012, c.41.
- YILDIZ, Musa, "Zecel", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c.44.

ez-ZEVZENÎ, Hüseyin b. Ahmed b. Hüseyin, **Şerhu'l-mu'allakati's-seb'**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2014.

ZEYDÂN, Corci, **Târîhu'l-âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye**, Dâru'l-Hilâl, byy. tsz., c.3.

ez-ZEYYÂD, Ahmed Hasan, **Târîhu'l-edebi'l-Arabî**, Dâru nahda, Kahire tsz.

ez-ZİRİKLÎ, Hayruddîn, **el-A'lâm**, Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 15. Baskı, Beyrut 2002, c.3.

